DESTURSUZ BAĞA GİRENLER

Orhan Şaik Gökyay

KABALCI

DESTURSUZ BAĞA GİRENLER Orhan Şaik Gökyay

ORHAN ŞAİK GÖKYAY

DESTURSUZ BAĞA GİRENLER

KABALCI YAYINEVİ

ORHAN ŞAİK GÖKYAY

DESTURSUZ BAĞA GİRENLER

KABALCI YAYINEVİ: 298

İNCELEME DİZİSİ: 52

Babasının öğretmenlik yaptığı İnebolu'da (16 Temmuz 1902) doğan Orhan Şaik Gökyay ilk öğrenimine Kastamonu'da başladı. Kastamonu İdadisinin dokuzuncu sınıfında okurken, ailesi maddi sıkıntıya düşünce öğrenimine ara verdi. Kâtip olarak özel idarede çalışmaya başladıktan sonra edebiyatla ilgilendi. 1922 yılında Ankara Darülmuallim'in (Öğretmen Okulu) son sınıfına kaydoldu; bu okulu çok iyi dereceyle bitirdikten sonra Piraziz, Samsun ve Balıkesir'de ilkokul öğretmenliği yaptı. 1930'da İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden diploma aldı. Burada hocası Fuat Köprülü'den etkilendi. Kastamonu, Malatya, Edirne, Ankara, Eskişehir ve Bursa'da edebiyat öğretmenliği yaptı. Edirne'de görev yaptığı sırada kendisi gibi öğremenlik yapan Ferhunde Sarıoğlu ile evlendi. 1939'da Ankara Musiki Muallim Mektebi'ne müdür olarak atandı. 1940'lardan sonra edebiyat tarihi, folklor ve halk edebiyatı araştırmalarına yöneldi. Eski metinleri inceledi, eklediği notlarla birlikte sadeleştirilmiş basımlarını hazırladı. 1947-1951 arasında Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. 1951 yılında Milli Eğitim Bakanlığı müfettişi olan Gökyay, 1951-1954 arasında İngiltere'de öğrenci müfettişliği ve kültür ateşeliği yaptı. 1960-1962'de Londra Üniversitesi, School of Oriental and African Studies'te Türk dili okutmanı olarak çalıştı. Türkiye'ye döndükten sonra Çapa Eğitim Enstitüsü'ndeki görevine tekrar başladı. 1969'da İstanbul Eğitim Enstitüsü'ndeki edebiyat öğretmenliği görevinden emekli olduktan sonra da eğitim ve öğretimden kopmadı. 1984'ten sonra Marmara ve Mimar Sinan üniversitelerinde divan edebiyatı dersleri verdi. 2 Haziran 1989'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından kendisine fahri doktorluk unvanı verildi. Kütüphanesini Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezine bağışladı. Yetmiş yıllık öğretmenlik hayatında binlerce öğrenci yetiştirdikten sonra 2 Aralık 1994 tarihinde vefat etti ve Üsküdar Nakkaştepe Mezarlığında toprağa verildi.

Orhan Şaik Gökyay

Destursuz Bağa Girenler, 1982

© Kabalcı Yayınevi, 2007

Birinci Basım: Kasım 2007

Teknik Hazırlık: Zeliha Güler
Kapak Düzeni: Gökçen Yanlı
Yayıma Hazırlayan: Seda Çakmakcıoğlu

KABALCI YAYINEVİ
Himaye-i Etfal Sok. 8-B Cağaloğlu 34110 İSTANBUL
Tel: (0212) 526 85 86 Faks: (0212) 513 63 05
www.kabalciyayinevi.com yayinevi@kabalci.com.tr
online satış: www.kabalci.com.tr

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Cataloging-in-Publication Data (CIP)
Gökyay, Orhan Şaik
Destursuz Bağa Girenler

ISBN 975-997-102-X

Baskı: Yaylacık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. (0212 567-8003)
Litros Yolu Fatih San. Sitesi No:12/197-203 Topkapı-İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

OĞUZLARA DAİR 9
BİR KEMKÜM 18
BİR HATA VE SAVAP CETVELİ 26
BU DA "DİVAN EDEBİYATI BEYANINDADIR" 32
ŞEHNÂME VE TÜRKÇE TERCÜMELERİ 41
ŞEYHÎ'NİN HÜSREV Ü ŞİRİN'İ 45
YÂRENCE 50
VİRGÜL MESELESİ 54
ÇÖP VE MERTEK 57
DİVANLARI OKURKEN 59
ÇAĞRIŞIMLAR VE ÖTESİ 65
DÛÇENTNÂME 72
TÜRKÇE ÜZERİNDE KONUŞMAK YETKİSİ VE "SİM GÜMÜŞ" 96
SAVATLI SİM-GÜMÜŞ 105
SIRÇA KÖŞK 117
BEŞIK ULEMÂSI 123
ANLAMAK ÜZERİNE 142
HÜMAYUN MÜZESİ 147
KOLAY, YİNE DE GÜÇ 152
KÖRÜN BELLEDİĞİ DEĞNEK: 161
TÜM, BÜTÜN VE KATKI ÜZERİNE 164
NECÂTÎ BEY DİVANI 169
BİR BAŞKASI 176
KEBİKEÇ DUASI 183
GÜÇLÜK NEREDE? 192
DEDEM KORKUT KİTABI'NIN İNGİLİZCE ÇEVİRİLERİ 196
MİR'ATÜ'L-HATÂYA: YANLIŞLAR GÖZGÜSÜ 204

BİR SÖZLÜK ÜZERİNE 209
YANLIŞ BİZDE Mİ? ŞAİRDE Mİ? 215
KUMSAL 219
SEVİNÇ 235
BİR FETVA DA BİZDEN 246
BİZ NE DÜŞÜ GÖRÜYORUZ? 251
KÂĞIT ZİYANLIĞI 260
SÖYLEMESİ BİZDEN 274
ŞAPLAK I: GECİKMİŞ BİR KARŞILIK 277
ŞAPLAK II: SÖZ SIRASI BENDE 285
ŞAPLAK III: KİMİN DEVLETİ TEPTİ? 293
ŞAPLAK IV: KAZAN BEY'İN OCAĞI 301
ŞAPLAK V: SAVUNMAYA GEREK YOKSA DA 305
ŞAPLAK VI: KONUŞAN DİLSİZ 310
ŞAPLAK VII: KÜDAM GALATAT TASHİH MİKÜNEM? 315
ŞAPLAK VIII: YANLIŞ BEREKETİ 321
ŞAPLAK IX: TÜKENMEZ 327
ŞAPLAK X: DAHA, DAHA 333
ŞAPLAK XI: YANLIŞLARA ELVEDA 337
DEYİMLER ÜZERİNE 340

DİZİN 347

ÖNSÖZ

Bu kitabın adı, içindekilerin konuları üzerine ayrıca bir açıklamayı ve tanıtmayı gerektirmeyecek denli açıktır. Yalnız şurasını söylemekte yarar vardır sanıyorum; o da şudur: Bu yazıların amacı, hiç kimsenin, bir bölüğü pek aşırı olan yanlışlarını sergilemek değildir, kesin olarak. Ancak bunca yüzyıllara serpilmiş olan ve türlü açılardan değer taşıyan kültür ürünlerimizin, gelişi güzel, çoğu kez çetin olan bir emeği göze almadan, bugünün diline getirilemeyeceği yolunda, okuyuculardan bu alana girecek olanlara bir uyarıda bulunmak istenmiştir.

Bir kitabı, yalnızca, o da birçoğu yetersiz olan sözlüklerin yardımıyla anlamanın yolu olmadığı tanıklarıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Sadeleştirmeye, bu yoldan tanıtmaya kalkıştığımız bir kitabın, dilinden önce, onun yazıldığı zamanın, çevrenin, yazarının dilini, üslubunu ve özellikle kültürünü kavramadan, bu gömünün tılsımını çözemeyiz. Bu tılsım, masallardaki gibi, birkaç sözcüğün büyüsüyle açılamıyor, meydanda.

İşin başka bir yönü de var; o da bize daha da hazırlıklı olmayı buyuruyor. Yoksa sonuç, bir milletin varlığını kalem yerine, bilgisiz ve insafsız kazmalarla yok etmeye varır. Daha da kötüsü bu soydan emeksiz, bilgisiz, açıkçası *çırpıştırma* yapıtlar, okuyucuyu yanıltır, onu kendi öz zenginliği ve kültür varlığı üzerinde umutsuzluğa sürükler; bu yüzden de onu, kendinden koparıp çok uzaklara atar.

Yayımları uzun yıllara dağılmış olan bu yazıları, bir kitap halinde toplarken –bazı düzenlemeler dışında– dilleri üzerinde bir değişiklik yapmaya gerek görmedim.

Bu yazıların arasında, sadeleştirildiği sanılan eserlerin dışında konuları daha genel anlamda olan kimi yazılar da yer almıştır. Bunların üzerinde ayrıca bir açıklama yapmak gereğini de duymadım; okuyucu bunları, birincilerden kolayca ayırt edecektir.

"Sevinç" başlıklı yazı, ötekilerden büsbütün ayrı bir nitelik taşımaktadır. Öyle ise, onların arasında niçin yer aldığı, bu yazının başına konan açıklamadan belli olacaktır.

Kitabın adını, bu yazıların bir kitap halinde toplanmasını yürekten isteyen aziz arkadaşım Prof. Fahir İz, yıllar önce koymuş bulunuyor. Onun dileğini yerine getirmeye, beni biraz da bu adın çekiciliği sürüklemiş olmalıdır. Dergâh Yayınları da bu ortak dileği paylaşınca, bana onlara uymaktan başka yapacak iş kalmamıştır.

Orhan Şaik GÖKYAY

OĞUZLARA DAİR

Hüseyin Namık Orkun'un bu isimle çıkan kitabını büyük ümitlerle elimize aldık.[1] Fakat müellif, daha önsözünde elindeki malzemenin işlenmemiş olduğunu, Göktürk kitabelerinde, İran ve Arap kaynaklarında Oğuzlar hakkında verilen izahatın araştırılmasını başka bir eserine bıraktığını söyleyerek bu ümidimizi kırıyor. Eseri okuduktan sonra görüyoruz ki böyle bir kitap sırf, son zamanlarda ele geçen manzum bir Oğuznâme parçasını neşretmek maksadıyla çıkarılmıştır. Çünkü Oğuz boyları hakkında verilen malumatın hemen hepsi bundan çok önce muhtelif eserlerde ve hem de yalnız Garpta yazılmış olanlarında değil, Türkiye'de çıkanlarda verilmiş ve bu eserdekinden daha geniş olarak araştırılmıştır. Bunların zikredilmeyişi, Hüseyin Namık Orkun'un bunları görmediği zannını veriyor. Bu malum noktalardan bazılarının ise zikredildiği halde, alındığı yerin ve daha önce bunları ortaya dökmüş olan kitapların kaynak olarak verilmeyişi de, bu malumatın müellifin kendi tarafından toplandığı hissini vermektedir. Halbuki şimdi göstereceğimiz kaynakların cümlesi, bu *Oğuzlara Dair* adlı kitaptan, hatta onun yazıldığı söylenen 1926 yılından önce neşredilmişlerdir. Bu bakımdan nakıs bir iktitaf mahsulü olduğu vazıh olan eserin müellifine bu malum noktaları bildirmek, kitabın birçok noktasını bundan önce çıkan eserlerle karşılaştırmak ve bazı hatalara işaret etmek faydalı olacaktır, sanırım.

Çünkü bu şekilde, mevcut malumatı yeniden keşfetmek ve toplamak gibi boşa sarf edilmiş mesainin, Türk tarihinin henüz meçhul noktalarına tevcihi imkân dahiline girmiş olur, şöyle ki:

s. 9: Oğuz kabile teşkilatı hakkındaki satırlar merhum Ziya Gökalp'ın "Eski Türklerde İctimaî Teşkilât ile Mantıkî Tasnifler Arasında Tenazur" adlı makalesinde[2] *Camiü't-Tevârîh*'e, *Şecere-i Türkî*'ye ve *Selçuknâme*'ye göre ayrı ayrı gösterildiği gibi Fuat Köprülü'nün *Türkiye Tarihi*'nde (s. 142, 143) vardır ve orada (s. 148) Oğuzlara dair bibliyografya da verilmiştir.

s. 10: Ebülgazi'den naklen Osman Han'ın ziyafeti hakkında verilen not, Ziya Gökalp'ın aynı makalesinde (s. 417) bulunduğu gibi, 416. sayfanın altındaki notta "bu

---

[1] Hüseyin Namık Orkun, *Oğuzlara Dair*, Ankara, Ulus Matbaası, 1935, s. 134, fiyatı 75 kuruş.

[2] *Millî Tetebbular Mecmuası*, III, hicri 1331, s. 421.

âdetin bakiyyesini Selçuklerde de görmekteyiz, Selçuk hükümdarı selamlık odasında divan işleri bittikten sonra, orada bulunan şehzade, vezir ve âlimler sofrada hazır olarak (Oğuz resmince) muayyen tarzda yemek yerlerdi" diyen satırlar da yine Türk edebiyatı tarihi formaları, Köprülüzâde Mehmet Fuat'a (s. 18) istinaden yazılmış bulunuyor.

s. 23: "Osmanlılarda divan işleri bittikten sonra bir sofra sadrazam için, sağda bir sofra kubbe vezirleri için, solda bir sofra kadıaskerler için kurulurdu (Tevkiî kanunnâmesi)" satırları da aynen *Millî Tetebbular Mecmuası*'nda vardır (III, s. 416).

s. 26: Kayığ boyundan bahsedilirken, Fuat Köprülü'nün geniş araştırmalarının neticelerini toplayan makalesinden (*Türkiyat* mecmuası, 1925, I, s. 187-91) hiç istifade edilmemiştir. Yalnız müellif Kayığ boyundan ayrı, Türklerde bir de Kay kabilesinin bulunduğunu, mehaz zikretmeyerek söylemekle iktifa etmiştir (s. 28). Barthold *İslâm Ansiklopedisi*'ne yazdığı "Türk" maddesinde bu noktayı, *İlk Mutasavvıflar*'da bunu ilk önce ileri sürmüş olan Fuat Köprülü'ye istinaden tekrarlamıştır.

s. 29: Boyabat civarında Kayı adını taşıyan bir köyün bulunduğunu, Abdülahad Nuri'nin atalar sözüne dayanarak daha önceden *Türkiyat* mecmuasında (I, s. 190, not 1) Fuat Köprülü zikretmiş bulunuyordu.

s. 29: Bayat kabile adının bütün şark menbalarında "devletlü, nimetlü" diye tercüme edildiğini söyleyen eser sahibi, bu kelimenin başka manalar taşıdığını bilmezden gelmiştir. Halbuki, *Türkiyat* mecmuasındaki Köprülüzâde Fuat'ın makalesinde (1925, I, s. 191) şunlar vardır: "Anadolu Türkçesinde "eski" Çağataycada, tabii yine bu mana ile alakadar olarak "geceden kalmış taam" (Şeyh Süleyman Efendi, *Lûgat-i Çağatayî ve Türkî-i Osmanî*) manasında kullanılan Türkçe bir kelime olduğunu, *Kutadgu Bilig*'de bu kelime "eski, kadim" manasında kullanmış olduğu gibi (Radloff tabı, başlangıçta), Mahmud Kâşgarî de eserinde bu kelimenin Argo lehçesinde – tabii mecazi surette ve hiç şüphesiz İslamiyetin "Tengri"yi kadim telakki eylemesi itibarıyla "Allah" manasına da geldiğinden bahsetmektedir (*Divânü Lûgâti't-Türk*, III, s. 128). Ebülgazi'de Reşidüddin Tabib'e istinaden (*Camiü't-Tevârîh*: Ba devletü pür-nimet. *Tarih-i Oğuz ve Türkân*: Ba devlet ü nimet) devletlü tarzında (*Şecere-i Türkî*, s. 18) şehretmektedir. Yalnız Mahmud Han münşeatında "Bay adlu, tarzında diğerlerinden farklı bir mâna-yı iştikakî verilmektedir"

Töker, Peçenek, Yıpar, Kınık, Alka bölük boylarının manaları araştırılırken Ebülgazi'nin *Şecere-i Türkî*'sindeki manalar dikkate alınmamıştır.

Çepni boyunun adı da Prof Németh'e göre izah edilerek hudut muhafızı, bekçisi

diye gösterilmiştir. Halbuki gerek bu ismin manası, gerekse Çepniler hakkında en fazla malumat Köprülüzâde Fuat tarafından *Türkiyat* mecmuasında (I, s. 206/211) verilmekte ve orada bu isim için Reşidüddin'in *Camiü't-Tevârîh*: "Yani her caki yağı bined bi-tevekkuf ceng küned", *Tarih-i Oğuz ve Türkân*: "Yani beher caki yagi şüd ceng küned ve tevakkuf nenümayed", tarzında tefsirinden naklen Ebülgazi'de "Kahraman" manası verildiği söylenmektedir.

Müellefin Köprülüzâde Fuat'ın bu makalesinden (I, s. 206) ve *Edebiyat Fakültesi Mecmuası*'ndaki (II, s. 208/9, not. 3) "Anadolu'da İslâmiyet" adlı makalesinden faydalandığını s. 43'te "Tarihte bunların hudut muhafızlığı yaptığını görmekteyiz: Selçuk oğulları Sinop ve havalisini ele geçirdikten sonra Çepnileri buraların muhafazasına memur etmişti" diyerek bu mecmualardaki kayıtları tekrarlamasından anlıyoruz.

s. 43: Bükdüz boyunun manası da bermutad Prof. Németh'e göre Bükedür diye tercüme edildiği söylenmekte ise de manaşı izah edilmemektedir. *Şecere-i Türkî*'de "hizmetkâr" manası verildiğini biz söyleyelim.

Iğdır boyunun manasını da Prof. Németh'in izah ettiğini söyleyen eser sahibi bu izahın ne olduğunu bize söylememiştir. Ebülgazi'de "ulu" manası verilmektedir.

s. 44: Yıva boyundan bahsederken "Yıva yir sözünü Kâşgarî *el-Mevzıu'd-defî* diye tercüme ettiğine göre bu kabilenin de Çepniler gibi hudut boyu kabilelerinden olduğu anlaşılabilir" diyorsa da bundan hiçbir şey anlaşılmaz, çünkü *defi* kelimesi, müellifin istidlâlinden anlaşıldığına göre, zannettiği gibi –telaffuzları bir olmakla beraber– *defî* (koğmak) manasında değil, sıcak manasındadır. Ve "yıva yir", sıcak yer demektir. Bu ismin *Şecere-i Türkî*'de büyük mansıb sahibi manasına geldiğini ilave edelim.

s. 46: Yazar kabilesi Kâşgarî'de (I, 56) Yazgar değil, *Yazgır* şeklindedir.

s. 48: Dodurga'nın manası, şark menbalarında, zapt etmek değil, memleket zapt ve zapt ettiği memleketi muhafaza etmesini bilir manasındadır (*Şecere-i Türkî*, Rıza Nur neşri).

s. 50: Bektili kabile adının, dil sözünün bugünkü manasına bakılarak, harpte esir alınanlardan teşekkül ettiğini söylemek pek indî bir mütaleadır. Çünkü kelimenin bu manasını eski kaynaklardan hiçbirinde bulamıyoruz. Gerek bu kabile, gerekse Üreğir kabilesi adının izahında Ebülgazi'ye bakılmamıştır.

s. 51: Bayındır boyundan malumat verildiği sırada "Bayındır kabile adının kökü olan Bayan'ı görmek mümkündür. Kelimenin bugünkü şekli Bayındır'dır" deniliyor. Bu cümleden mana çıkmıyor gibi... Birinci cümlede bir şey noksandır; ikincisinde ise kelimenin eski şekli ile bugünkü şekli aynı yazıldığından ne olduğu anlaşılmıyor.

Bunları mürettip hatasına vermek mümkünse de, bu gibi sakat manalı, bozuk tertipli cümleler ikide bir karşımıza çıkmaktadır.

s. 52: Avşar'ın manası hakkında Ebülgazi'ye bakılmamıştır. Orada "işini çabuk yapan" diye izah edilmiştir (*Şecere-i Türkî*, Rıza Nur tercümesi).

s. 54: Salur kabile adı yine Prof. Németh'e göre izah edilmiş, fakat Fuat Köprülü'nün *Türkiyat* mecmuasındaki (II, 1925, s. 191-8) "Salurlar" makalesine bakılmamıştır. Halbuki orada (s. 192) Reşidüddin, bu kelimeyi, kitabında, Fuat Köprülü'nün bu makalesinden daima istifade etmiş olan Németh'den çok önce izah etmiş bulunuyor: *Camiü't-Tevârîh*: "Yeni her caki resed şemşir zened ve çomak-ı o revan başed", *Tarih-i Oğuz ve Türkân*: "Yeni beherki resed şemşir zened ve çomak."[1]

s. 60: Oğuzların oturdukları yerler hakkındaki malumat, Fuat Köprülü'nün *Türkiye Tarihi*'ndedir (s. 141).

s. 70: Oğuznâme'ye dair verilen malumat sırasında birçok defa *İlk Mutasavvıflar*'da buna ait noktalar ve notlar tekrarlandığı halde bu büyük ve kıymetli eserin adı bir kere olsun anılmamıştır. Nitekim Yazıcıoğlu Ali'nin *Selçuknâme*'sinden alınan "bunların menbaları rivayetin hakimleri ve muteber nakilleri rivayetindeki Uygur hattile Oğuznâme'de yazılmıştır" ibaresi aynen *İlk Mutasavvıflar*'dadır (s. 279, not 1).

s. 73/4: *Behçetü't-Tevârîh*'den alınan Farsça kayıt da *İlk Mutasavvıflar*'dan (278, not. 2) alınmış ve Farsça ibarede manayı bozacak yanlışlıklar yapılmıştır.

Sultan Murad fakin fakir ra = Sultan Murad in fakir ra; Cihanşah mahsus vaşt = daşt; şifa dil = sakavul; halvet bayed amed = bayed ameden; "fermud ki mevlana İsmail" ibaresinden sonra "tevarihhân ra bihanend ve hem tevarihi Oğuz biyarend mevlana İsmail" kısmı eksik; ez an kitab haber dar ki enmuz ra = haber dad ki Oğuz ra; şeş püser bude est = şeş püser bude; Pir alp = Yir Alp" şeklinde olacaktır. Sonraki "Mirza fermud ki neseb-i biraderem Sultan Murad be-Gök Alp b. Oğuz miresed ve neseb-i Kara Yusuf be-Deniz Alp miressed" ibaresi çıkarılmıştır.

s. 74: *Câm-ı Cem-âyin* hakkındaki not da *İlk Mutasavvıflar*'dadır (s. 278 not. 1 ve 269 not. 1).

75/79 sayfalarda *İlk Mutasavvıflar*'da vaktile istifade edilen ve haşiyelerde zikredilen kayıtlar aynen tekrarlanmaktadır (*İlk Mutasavvıflar*, s. 30; 63/4; 279/81).

s. 81: 133 numaralı notta verilen malumat aynen *Türk Edebiyatı Tarihi*'nde (birinci cüz, 1920, s. 58) ve *İlk Mutasavvıflar*'da (s. 277, not. 1; s. 30, not. 1) vardır.

---

[1] Ayrıca bkz. Fuat Köprülü'nün *İslâm Ansiklopedisi*'ne yazdığı "Salur" maddesi.

s. 83: Dede Korkut hikâyelerinden bahseden satırlar, *İlk Mutasavvıflar* (s. 279/80, not. 1) ve *Türkiye Tarihi*'nde (s. 145); s. 84/5'deki Ebû Bekr'den nakledilen kayıtlar *İlk Mutasavvıflar*'da (s. 280/3) aynen mevcuttur.

s. 86: Dede Korkut'ta "mış lı" isimlerin bulunduğundan bahsolunuyor, bu "mış lı" isim tabirinin ilmi bir ifade kıymeti olmadığını ve bu suretle bir isim nevinin bulunmadığını söylemek fazladır.

s. 94: Dede Korkut'taki "kavat" kelimesi "kuvat" şeklinde yanlış okunmuş; "konur atın ayası" tabirinde "aya" kelimesi bir uzuv manasına alınmıştır, halbuki burada kelimenin "sahib" manası daha yakışık alır (*el-İdrâk*, s. 72).

s. 95: Oğuz destanının nerelerde bulunduğuna dair malumat *İlk Mutasavvıflar*'da (277/93) münderiçtir. Dede Korkut'tan bundan önce Köröşi Çoma'da bahseden eser sahibinin, Fuat Köprülü'nün *İlk Mutasavvıflar*'da bu hususa ait sayfalarından istifade ettiğini bir notla bildirdiği halde bu kitabında bu malumatı aynen tekrarladığı zaman *İlk Mutasavvıflar*'ın adını anmayışı bir unutkanlık eseri olmalıdır.

Görülüyor ki, kitabın birçok yerinde mevcut malumat, esasen ilim âlemine vaktiyle bildirilmiş malum noktalardır. Bu kitapta bunlar bir araya, pek de muntazam bir tertip içinde olmayarak toplanmış, hemen şöylece sıralanmıştır. Müellif, Prof Németh'in –Oğuz boyları hakkındaki kısmı çok eksik– eserini başlıca menba olarak kullanmış ve ondan nakillerde bulunmuş, kitaba doldurulan bu işlenmemiş kayıtlar üzerinde bazı indî mütalaalardan sarfınazar hiçbir ciddi fikir beyan edilmemiştir. Kitapta yeni olan taraf, Oğuz boylarının adlarını taşıyan yerlerin, Dahiliye Vekâleti'nin neşrettiği *Köylerimiz* isimli esere dayanarak tesbit edilmesinden ibaret kalmıştır.

Bununla beraber Hüseyin Namık Orkun, eserin başında, zaten bunu söylediği için, kitabın neşri hususunda kendisine cesaret veren Oğuznâme parçası hakkındaki fikirlerimi söylemek isterim.

Bu Oğuznâme parçası, "faûlün faûlün faûlün faûl", yani *Şehnâme*'nin, *Kutadgu Bilig*'in ve *Aybetü'l-Hakayık*'ın yazıldığı vezinle yazılmış olup lisanına nazaran o kadar eski olmadığı görülmektedir. Birçok yerinde vezin ya noksan ya hatalı olmakla beraber, metinde doğru olduğu halde yanlış okunan yerler olmuştur.

Bu itibarla transkripsiyonunda hatalar olduğu gibi, tercümesinde de eksik taraflar göze çarpmaktadır.

Hele bazen metnin olduğu gibi tercümede tekrarı bizi şaşırtmaktadır. Çünkü tercümeden maksat, bugünün okuyucuları tarafından metnin anlaşılması olduğuna

göre, bu cihet hiç de tatmin edici değildir. Mütercim, bu kısımlarda, bir şüphe işareti de koymadığından, metnin kendisi tarafından tamamen anlaşılmış olduğunu kabul ermek zarureti vardır. Böyle olmadığı ise aşağıda işaret edeceğimiz noktalardan vuzuhla görülmektedir. Numaralar, naşir tarafından mısralara konmuş olan numaraları gösterecektir.

3. Tercümede, metindeki ruzi yerine kısmet.

6. "Hergez" okuyuşu yanlıştır, herkiz'dir, tercümesinde de "asla, hiç" denilmeliydi.

18. "Tuyundu" kelimesi bir şüphe işareti ister.

19. Tercümede, metindeki "eme başladı" yerine "emmeğe başladı" demeli.

21. Metindeki "il" kelimesi "yıl" şeklinde okunmuş.

25. Metindeki "erte" kelimesi tercümede yok.

27 ve 29. Aslında vezin bozuk.

31. "ki aş yaptırdı" yerine "ziyafet çekti, sofra çekti" demeliydi. Mademki metinde "tarttı" kelimesi var ve mütercim metne çok yerde şiddetle sadık kalmıştır.

33. "bari" değil "barı.

35. Tercümede, metindeki "kılık" yerine "ahlak", "hob ılık" yerine cana yakın, sıcak kanlı.

36. Vezin bozuk.

37. "Bahadır" değil "Bahadur."

39. "Daima ata binüp ava gider" şeklinde çevrilmeli.

41. "Oğuzlunung" yerine "Oğuznung" okunsa hem vezin düzelir, hem tercümedeki istifham işareti kalkar. Hem de böyle okumak, metne göre de yanlış olmaz.

45. Metindeki "kim" kelimesi transkripsiyonunda yoktur. Tercümesinden ise bir şey anlaşılmıyor.

54. "aytı" değil, "ayttı" okumak doğrudur. Yalnız vezin tutsun diye değil, kelimenin asıl telaffuzu da böyledir.

62. "atanıng" değil "atang" okunmalıdır, vezin de düzelmiş olur.

72. "aytı" değil "ayttı."

75. "kula" kelimesinin niçin olduğu gibi yazıldığını anlamadım. Çünkü aşağıda aynı kelime iki defa *kuldılar* şeklinde yazılmıştır. Kelime Kâşgarî'de "istemek (I, 230), rica etmek (I, 335)" manalarına geldiği gibi Şeyh Süleyman Efendi'nin *Lügat-i Çağatayî ve Türkî-i Osmanî* adlı eserinde de (s. 239) "teehül için kız aramak" manasında var-

dır. Brockelmann bunu *İndeks*'inde "olmak" şeklinde okumaktadır.

78. Metindeki istifham tercümede yoktur. Halbuki lazımdır. Bu mısra vezince noksandır.

79. "aytı" değil "ayttı.

83. Tercümesinde "Bu sözü işitti kız dir revan" ne demektir?

86. "Şirk" kelimesinin üzerinde, metinde bir ötre vardır. Onun için "Şirkü nifakdın" okunmalıdır.

91. Tercümedeki "nice yıl böylece dirlik kılur" yerine "böylece yaşarlar" demiyorsak "dirlik kılar" demeliyiz.

94. Metinde "Salıb lur" sözünde "ıb" fazladır. Onun yerine sonradan "lur" yazıldığı görülüyor.

105. Tercümede "siz ikinizi" yerine "sizin ikinizi."

106. "Komadı" yerine "kovmadı" okunmalı.

109. Metinde "aytıtıng" değil, "ayıttıng" olmalı.

110. "Devasın kılayım bugün de yarın"; bu tercüme, tercüme değil.

112. Bu "büyük fırsat buldu, gözünü açtı" şeklinde anlaşılsa daha uygun olur.

113. "Biz ikimize" değil, "bizim ikimize" denir.

119. Metinde vezinli okumak istersek, "birmizni" değil "birimizni" okunmalı.

121. "aytı" değil "ayttı."

126. Tercümedeki "eşrafın", "eşrafını" olmalıdır.

127. Metin "inileri birle" okunmalı. Tercümesindeki "küçük kardeşlerle nekim beklerin" bugünün şivesi değil.

133. Metinde "ayın hanga erklik siz ol siz biling" mısrasındaki ikinci "siz" unutulmuş.

137. "Beceı" değil, "becit." Bugün hâlâ Anadolu'da becit olmak, "bir işin üzerine düşmek, dikkat etmek" manasında kullanılmaktadır. Karar vermek manası pek yakıştırma görünüyor.

150. Tercümede "ongardı" kelimesinin "munafıkladı" manasını tevsik edemedim. Mütercim de indeksinde menba göstermemiş.

151. "Atanınga" yerine "atanga" okursak vezin düzelir ve mana kaybetmez.

151. Naşirin "siyreti pâk" okunduğu kelimeleri ben "sizni pâk" okuyorum.

153. Vezin noksan, bu mısradaki "işing" kelimesi "işing-ge" olmalıdır. Aslında unutulmuş olacaktır. Çünkü bu "ge" mefülü buraya lazımdır.

155. "Bu sözü" değil "bu söznü" olması hem veznin hem lehçenin icabı.

157. "Özü" kelimesine "kendi" manası verilemez mi?

160. Bu mısra transkripsiyonda yanlış okunmuş, fakat doğru tercüme edilmiş, mısranın doğru okunuş şekli şudur: *Bize yarcıdur köngül kılma tar* Naşirin okuduğu gibi "biz (ni) ayarıcudur köngül kılma tar" değildir. Yarıcı sözü "yardımcı, muin" demektir (*Tarama Dergisi*, 1275).

161. "Becit buldılar"ı yukarıda (beyit 137) "karar verdiler" diye tercüme etmişken burada "hazır oldular" diye tercüme etmiştir. Bu da, bu manaların yakıştırma olduğunu göstermektedir.

163. Aslında mısranın vezni noksandır. Tamamlanması için "atası (kara) han çerik birle bat" olmalı.

163 ve 164. Beraberce: Atası kara han koşup gelerek Oğuz'a medet geldiğini gördü, şeklinde anlaşılmalıdır.

166. Tercüme düzgün değil.

167. "Yarı" kelimesi parantez içinde (ne) diye tercüme edilmiş. Halbuki bu kelime "fırsat" demektir (Kâşgarî, I, s. 124, 252). Transkripsiyondaki "berdi" ise "birdi" okunmalıdır (bkz. s. 173).

169. Zahm "yara" kelimesi, metinde ve tercümede "zahmı" okunmalı ki vezin ve mana düzelsin. Yoksa tercüme anlaşılmaz.

173. "Perdi" değil, "birdi"dir. Kelime gerçi aslında *perdi* şeklinde yazılmıştır. Bu üç noktadan biri b harfinin, öteki ikisi de y'nindir.

175. Metindeki "yarak" değil "yırak"dır (*el-İdrâk*, s. 93; Kâşgarî, I, s. 89; III, s. 21).

177. Aslında kelime ve vezin noksandır.

178. Aslında "bular (a)" olmalıdır.

179. Metin "ilini" değil "ilni" okunmalı.

180. Tercümeden bu haliyle mana çıkarmak imkânsızdır. Halbuki "kiyin" kelimesine "badehu" (*Tarama Dergisi*, s. 1085); "taşlamak" kelimesine de teb'it, def', tard (Şeyh Süleyman, *Lügat-i Çağatayî ve Türkî-i Osmanî*, s. 101) manasını vererek "sonra ne kadar batıl iş varsa defetti, arkaya attı" şeklinde ifade edilseydi, pek doğru olurdu. Tercüme de manasızlıktan kurtulurdu.

182. Tercümedeki iki tane atf rabıtasından biri kaldırılarak; öz tanrısını bilerek ibaret eder, şekline konulmalı.

184. Hastalarına (şifa) değil, teşrif "şeref ve mevki" vererek şeklinde mana açıktır.

189. Transkripsiyondaki gibi "bisi uygur" değil "bişi uygur"dur.

194. Mısra aslında vezinsizdir.

198. "Vakit-de" değil "vakt-de" okunmalıdır. "Güzinler" kelimesinde bence anlaşılmayacak bir taraf yok. Güzinler başı, "Güzideler", seçme insanlar başı demek değil mi?

199. Bu mısrada "sarayı" kelimesi "yaranı" şeklinde okunmalıdır. Metinde atlanmış olan "cü" kelimesi de ilave edilerek: "Bular her birinin cü yaranı bar" olur. Manası da "bunlardan her birinin dostları var, kötü günde bunlar birbirine dost oldular"dır.

201. "Dili" kelimesi "veli" şeklinde okunamaz mı?

205. Mısranın transkripsiyonu: Irak u Horasan bu Rum u Firenk, şeklinde yapılmalıdır.

206. Bu mısra "Mısır, Şam düvelini aldı becenk"dir. Mısranın sonundaki "becenk" kelimesini Peçenek okumak pek yanlıştır. Bunun doğru okunması için veznin yardımından istifade edilemiyorsa, manaya başvurmak kâfidir. O zaman mısradan şüphe işareti de kalkar. Ve 205/6'nın manası: "Irak, Horasan, Rum, Firenk, Mısır, Şam devletlerini cenkle aldı" olur.

Eserin sonunda bu Oğuznâme parçasının indeksi yapılmıştır. Burada bazı kelimelerin manası verilmiş ve bazıları hakkında kaynak gösterilmişse de, bir kısmı nedense izah edilmemiştir.

Bu Oğuznâme parçasının fotoğrafilerinin ilavesi, okuyucuya daha yakından tatkike imkân verdiğinden pek muvafık olmuştur.

İlmi olmak ve sahasında yeni şeyler bildirmek gayesiyle çıkan eserlerin üzerinde ne kadar emek verilmek icap ettiğini göstermek içindir ki bu küçük eser üzerinde bu kadar uzun işlemeye lüzum gördük. Bununla beraber, Hüseyin Namık Orkun'un kitabını faydasız saymak, pek tabiidir ki, doğru olamaz.

Ülkü, sayı 35, Nisan 1936

BİR KEMKÜM

Bay Hüseyin Namık Orkun, *Varlık* mecmuasında (sayı 139, s. 244/46) Dede Korkut hakkında bir yazı neşretti. Muharririn, benim çıkardığım kitap hakkında bu iki sayfalık tenkidinde pek orijinal hatalara işaret edilmiştir. Bu satırların mahiyetini teşrih etmeyi kendim için bir müdafaa hakkı değil, bir vazife saydım. Çünkü henüz Türkçe ifadeden âciz, okuduğunu anlamaktan âciz kimselerin yazılarına geçer bir metâ gibi rastlamakta olmamız, ciddi okuyuculara karşı bir hürmetsizlik teşkil edip durmaktadır. Hüseyin Namık Orkun'un, Dede Korkut'un bütün hatalarını böyle kısa bir makalede bir araya getirmeye asla imkân bulmamasına mukabil, ben onun bu perişan satırlarında bütün ilmi hüviyetini meydana koymak gibi büyük bir cüret göstereceğim. Umumi ve yüksekten atılmış birtakım hükümlerin arkasına sinerek okuyucuda, daha bir şeyler bilip de söylemediği zannını uyandırmaya çalışan bu pehlivan imzanın çürük ve beceriksizce tabiyesini kullanacak değilim. Tenkidi ve gösterilen hataları kendisi ve okuyucularla birlikte satır satır bir daha tekrarlayarak bu yazının acınacak vaziyetine merhameti celbe çalışacağım.

Sayın âlim ve münekkit Bay Hüseyin Namık Orkun;

1. Tenkidiniz şu yanlış ve Türkçe olmayan cümle ile başlıyor: "Orhan Şaik Gökyay yukarıdaki ad altında Kitab-Dede Korkudun evvelce Arap harfleriyle İstanbul'da basılmış olan maruf eseri latin harflerine çevirerek neşretti." Halisane tavsiyelerinizin altında kalmamak için, ben de arada icap ettikçe bazı tavsiyelerde bulunacağım: Kısa cümleler yazınız, yoksa cümlenin ucunu kaybediyorsunuz; fiiller ile mef'uller birbirini tutmuyor. Gerçi siz farkında değilsiniz, fakat görüyorsunuz ki neşriyat âleminde ne yazdığını bilenler mevcut, okuduğunu anlayanlar da var tabii. Sonra bu yanlışları iddialı bir âlime bağışlayacak kadar müşamahakâr olanlar da pek yoktur.

2. İstanbul'da Arap harfleriyle basılan *Kitab-Dede Korkut* değil Kitab-ı Dede Korkut'dur. Bunun Latin harflerine çevrilmesi de ne kadar ehemmiyetsiz olursa olsun lüzumlu bir iştir. Hiç olmazsa size kitabın adını doğru okutmak gibi bir faydası olacaktır. Onun için yazınızın bu iki hatalı ilk cümlesini **evvelce Arap harfleriyle İstanbul'da** diye ayrıca siyah harflerle dizdirmeye lüzum yoktur.

3. Eser Dede Korkut adını taşıyor ve içinde Dede Korkut hakkında şimdiye kadar yazılmış ve bir kısmı yeni vesikalara dayanarak benim tarafımdan ilave edilmiş 77

büyük sayfalık bir mukaddeme vardı, görmemiş olacaksınız. Yoksa bunları bir kalemde inkâr etmek için bir atasözündeki cesaretin sizde bulunması lazım gelir.

4. Transkripsiyonda bazı harflerin noksan olduğunu söylüyorsunuz. Bunu zaten ben de söyledim ve bu cins eserlerin neşrinde memleketimizde bu cihetten mevcut güçlüklere de işaret ettim. Anlattıklarınıza bakılırsa siz bir transliterasyon istiyorsunuz, ihtimal adını beceremediniz. Merak etmeyiniz, memlekette bu neviden çalışmalar arttıkça kitaplarımızı istediğimiz tarzda basmak ve sizi memnun etmek imkânlarını da bulacağız.

5. Adınızın kitabımda zikredilmemiş olmasından alınmışsınız ve bir şeyler söylemek istemişsiniz. Evet, bu bahiste sizin de Macaristan'da neşredilmiş Almanca bir yazınız vardır ve işaret ettiğiniz veçhile bu on iki sayfalık kıymetli eseriniz hâlâ bendedir. Bunun bir *Unikum* olduğunu bilmiyordum. Bizde de bir kısım mecmuaların yaptığı gibi Körösi Csoma'nın ayrı basım olarak neşrettiği bu makalenizi tamamen bana verdiğinizi tahmin ediyordum. Şimdiye kadar istememiş olmanız da bunu müeyyiddir. Bu ayrı basımlar, makale sahipleri tarafından tanıdıklara dağıtılmak üzere yapılır; ben sizin çocukluğunuzu ve bir tenkit dolayısıyla darılınca *ver benim makalemi geri*, diyeceğinizi nereden bileyim?

6. Gerek bu yazınızdan, gerekse *Oğuzlara Dair* isimli muktatafatınızda bahsedilmiş olan satırlardan ayrıca bahsetmeyişimde de, zannettiğiniz gibi kasıt değil, sizin lehinize bir maksat düşünülmüştür. Makalenizde verdiğiniz malumatı Fuat Köprülü'nün *İlk Mutasavvıflar*'ından aldığınızı, galiba bir zühûl eseri olarak, işaret etmek tenezzülünde bulunmuşsunuz. Çünkü ondan sonraki eserlerinizde böyle bir işarete lüzum görmediğiniz hemen herkesçe, yani sizden önce yazılmış olanları tanıyanlarca malumdur. Yoksa Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek ed-Devâdârî'deki kaydı kendiniz çıkarmış olamazsınız. Şark dillerinden hiçbirini, hatta Osmanlıcayı bilmediğiniz, sıcak manasına gelen *defi'* kelimesiyle kovmak manasına olan *def'* kelimesini bile vaktiyle nedense büyük bir tevazuyla itiraf ettiğiniz veçhile, fark etmediğinizden anlaşılır.

Dede Korkut'daki *Ulaş oğlu, tülü kuşun yavrusu, bize miskin umumu, Emet suyunun aslanı, Karacuğun kaplanı* vasıflarını Türklerde mutat olduğu veçhile manasız bir tekerleme addettiğinizi[1] gösterip de bu basit cümleyi anlamadığınızı ele güne karşı teşhir etmek istemedim. Bir mesele ortaya koyar gibi *tülü kuşun yavrusu* ifadesinde "tülü kuşu" *Tulu Quşu* okuyarak bu ifadenin üzerine büyük bir dikkat çektiğini, Kâşga-

[1] Ich halte sie für eine Art sinnloses *Tekerleme*, Wie bei den Türken gebraechlich.

rî'de vesair menbalarda "Tulu" isminde bir kuş bulamadığınızı söylüyorsunuz; Kâşgarî'ye uzanmadan, küçük bir Türkçe lûgatte dahi *tülü*'yü *tüylü* olarak bulabileceğinizi de işaret ederek tuhaf bir mevkide bulunduğunuzu hatırlatmayı güzel bulmadım.

Siz kendi bilmediğiniz her noktayı büyük meseleler halinde görerek basit bir *tülü* kelimesinden bir sürü lüzumsuz tafsilat çıkarmaya çalıştıkça ilminizin derinliğine bizim gibi hürmetkârlarınızın varamayacaklarını ve eserlerinizi zikretmekten tehaşi edeceklerini kabul buyurursunuz.

Oğuzlara Dair unvanlı eserinize gelince: Onda da *kavat* gibi bugün herkesin bildiği bir kelimeyi *kuvat* okuyup yüksek ilmi gururunuzun hakikatleri kabule müsaade etmediği cihetle *kuvattır* deyip inat etmekte devam ettiğinizi; *Konur atın ayası Salur Kazan* ifadesindeki "aya; sahip" kelimesini atın azalarından biri gibi anlayıp *büyük adamlar atın azalarına benzetilmektedir* (s. 94) diye bir de ilmi keşifte bulunduğunuzu göstermiştim. Bu azaların izah edilmemesi, umumi olarak söylenip geçilmesi de anlamadığınızın, mana çıkaramadığınızın, keşfetmek zevkinden de kendinizi ve bizleri mahrum etmek istemeyişinizin bir delili değil midir? Bu kitabınızın, isimlerini zikretmemekle beraber Fuat Köprülü, Ziya Gökalp, Necip Asım, Mükremin Halil ve Németh'ten aldığınız kısımlar hariç, geriye kalan sayfaların da hataları, Türkçesizlikleri, hatta sizin anlayabileceğiniz bir lisanla vaktiyle *Ülkü* (cilt 7, sayı 38, s. 145/55) mecmuasında tarafımdan ortaya konduğu için, Dede Korkut bibliografisinde bu yazılarınız, feci hatalarınızı size bir kere daha hatırlatmamak gibi bir merhamet düşüncesiyle tekrar edilmemiştir, yoksa ehemmiyetsizliklerinden dolayı değil tabii.

7. Ali Rahim ve A. Aziz'in *Tatar Edebiyatı Tarihi* (Kazan, 1934) adlı üç ciltlik eserini görmedim. Kitabı getirtmek de benim için mümkün değildir. İfadenize göre kitabın sizde olduğu anlaşılıyor. Bu kitapta Dede Korkut'a ait kısımları benim için, doğru olarak istinsah eder gönderirseniz müteşekkir kalırım.

8. Dede Korkut'un şahsiyeti hakkında malum neticelere vardığım için üzülmedim. Çünkü malumları bilinmiyor gibi göstermek hünerini henüz kazanmış değilim. Yalnız sizin de bu kısımdan, kabiliyetiniz derecesinde faydalandığınızı umarım. Orada, şimdiye kadar sizin malumunuz olmayan birtakım neşredilmemiş vesikalar da vardır. Bunu söylemekle bir hata yapmış olmaktan korkmuyorum, çünkü nasıl olsa tashih edeceğinizden eminim.

9. Dede Korkut'un mezarı hâlâ Orta Asya'da duruyor, diyorsunuz? Pekâlâ, ben durmuyor mu dedim? Allah aşkına siz tenkit mi yapıyorsunuz, komiklik mi? Dede Korkut'un mezarları hakkında ayrıca bir kısım olduğunu (s. XXXVII), sonra daha ki-

tabın kapağını çevirince Dede Korkut'un mezarının önden ve arkadan alınmış resimlerinin bulunduğunu niçin görmüyorsunuz? Gülmekten daha fazla bir şey söyleyemiyorum.

10. Siz hocamı nedense öteden beri beğenmezsiniz; onun hataları hakkında sanırım üç ciltlik bir eseriniz on senedir hazırdır. Bunun reklamı senelerdir tarafınızdan şifahen yapılır gider; fakat kimsenin de bu hataları merak ettiği yoktur. Ne ise bu cihet belki biraz hususiyettir. Fakat insanın hocasının vardığı neticeden muhakkak başka bir neticeye varması mı şarttır? Hocam da bu neticeye varırken Barthold'un vardığı neticeleri pek makul bulmuştur. Demek ki o da başka bir âlimle hemfikirdir, bense hem hocamın asıl talebesiyim hem de bu irşatlarınızla sizin talebeniz olmaya çalışıyorum. Siz bu tarihî kayıtlardan, başka hükümler mi çıkardınız? Yahut elinizde başka deliller var da bize mi söylemiyorsunuz? Bunu da tenkit diye mi yazdınız?

11. Dede Korkut'un çok eski olduğu herkesçe malum olsa da birbirinden farklı şekilleri bulunduğu, hiç olmazsa sizce meçhuldü zannederim. Çünkü *Oğuzlara Dair* unvanlı kitabınızda böyle bir kayıt yoktur. *İlk Mutasavvıflar*'dan aldığınız kısımlar ise buyurduğunuz gibi malumdu.

12. *Deli Dumrul* hakkında *Ün* mecmuasında çıkan makaleden bahsedilmemiş diyorsunuz. Eğer gözlerinizi kapayan bir kötü niyetiniz yoksa, bu kadar köklü ilim ve tenkit aşkıyla bu halde kalmanıza kimse razı olmaz. İzmir'de sizin gibilere de okuyup yazma öğretecek bir mektep var. Orayı bitirince, benim bu makaleyi gördüğümü, oradaki rivayeti olduğu gibi kitabıma aldığımı, *Ün* mecmuasının adını da sizin pek marifetli şekilde kullandığınız gibi siyah harflerle yazdığımı sizden başka her göz görmüş olacaktır (s. LXXII). Metotsuzluk, metotsuzluk diyorsunuz. İlmi eserlerinizde kullandığınız metodu tenkitlerinizde neden kullanmıyorsunuz, yahut ne kadar çok kullanıyorsunuz?

13. Muhtelif eserlerden nakiller yapılması malumu ilâm ise de bu eserler, henüz sizin görmediğiniz eserlerdir. Siz hatta *Camiü't-Tevârîh* gibi, *Şecere-i Terâkime* gibi en tanınmış eserlerden bile, ancak Fuat Köprülü'nün kitabına aldığı kayıtları, o da yanlış olmak şartıyla iktibas etmişsiniz. Bense bunlarda ayrıca kayıtlar bulduğum gibi, *Hazihi'r-Risâle Min Kelimâtı Oğuznâme* gibi, *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan* gibi eserlerden de faydalandım. Siz bunlardan birincisinin adını Cevdet Bey'in makalesinden biliyorsunuz, ikincisinden ise yeni haberdar oldunuz. Şu bahsettiğiniz metot nedir? Acaba mehazlarını zikretmeden yaptığınız iktibaslardan ve körükörüne tenkitten başka bizim bilmediğimiz ve eserlerinizde görmediğimiz ayrı bir metodunuz daha mı var?

14. Transkripsiyon hataları diye, s. 1, satır 1'de *yigidün* yazıldığı halde, biraz aşağıda *gönlin* yazıldığını, çünkü hiçbir kaideye riayet edilmediğini yazmışsınız. Bu sizin Türkçe bilmediğinize ve iki kelimenin gramatikal hallerinin başka başka olduğunu bermutad anlamadığınıza delildir. Bunu okuyucu değil, fakat gramere yeni başlamış bir talebeye anlatır gibi size de anlatmayı yerinde bulurum. Imdi, sayın Bay Hüseyin Namık Orkun, *izafet terkibi* denilen bir terkip vardır. Mesela *Hüseyin Namık Orkun'un ilmi* dediğimiz zaman bu bir izafet terkibidir, burada *Orkun'un* muzafunileyhtir, *ilmi* de muzaftır; yani size ilim nisbet ediliyor demektir. Tıpkı bunun gibi sizin yanlış sandığınız *yigidün* de muzafunileyhtir ve metinde bütün muzafunileyhler böyle yazılmıştır, bunda da metne sadakat gözetilmiştir. Nitekim Arap harfleriyle olan metinde, sayfa 104, satır 8'de *begün paşanun himmeti* ifadesinde birinci kelime *begün* şeklinde sizin de ister istemez doğru okuyacağınız gibi yazılmıştır. Sayfa 98'deki soylamada da yine bütün muzafunileyhler *anun balçığı, anun ormanı, anun kalesi, anun görklisi* şeklinde yani "u" ile yazılıdır. O halde buradaki yani benim neşrimdeki *yigidün* transkripsiyonu da yanlış değildir, ifade şudur: *bir yigidün karadağ yumrusunca malı olsa...*

Gönlin transkripsiyonuna gelince: Burada bu kelime muzaftır ve mef'ul halindedir, *gönlin* yani "kendi gönlini" demektir. Bilmem tenkitçi zekânız için bu izahat yeter mi?

15. Eski Türkçede kelime başında "G" harfi olmadığını yeni mi öğrendiniz bilmem, satmaya kalkmışsınız. Elimizdeki Dede Korkut hikâyeleri XIV. asırda kitaba geçmiş olduğuna ve ben de bunların transkripsiyonunu yaptığıma göre daha evvelki devirlere gitmeye ve "g" yerine "k" yazmaya neden lüzum var? Daha IX. asırda Kâşgarî'nin kitabında bir "kâf-ı rekike"den bahis var, bu da Dede Korkut'daki ve bugünkü "g"den başka bir şey değildir. Bilginin bu kadar fazlası size zarar getirir diyecektim, fakat bu vesile ile birçok şey öğrenip faydalandığınızı düşünerek vazgeçtim.

16. Sayfa 2, satır 5'teki *güğez* kelimesi lûgatçeye alınmamıştır, fakat bu kelime ile aynı kökten olduğunu söylediğiniz *göğezmek* kelimesi de benim lûgatçemde yoktur, orada *göğermek* kelimesi vardır. Bunun da *güğez* ile alakası olduğu yine bizce meçhul, ilmi hazinenizden bir cevherdir.

17. *Karagoç* tâbirindeki goç kelimesinin koç olmadığını anlamış olmanız büyük bir zekâ eseridir, takdir ederim. Fakat bunu benim *koç* diye anladığımı size hangi vahiy meleği haber verdi? Bu tâbirin, ifade içindeki yerinden, sizden başka herkesin, at için kullanılan bir mecaz olduğunu kestireceğine şüphe etmediğim için ve ben yalnız kelimeleri lûgatçeye aldığımdan dolayı bunu almadım. Tenkidinizi okuduktan

sonra şahsınıza mahsus bir lûgatçeye ve şerhe lüzum olduğuna ben de kanaat getirdim.

18. *Kazılık at* tâbiri de izah edilmedi; yalnız bu değil, kitaptaki coğrafi isimlerin hiçbiri izah edilmedi. Bence bu uzun ve emekli bir tetkike muhtaç göründü. Sizin gibi kolaylıkla eser vücuda getirmek saadetinden yazık ki mahrumum.

19. *Kolça kopuz*'daki *kolça* tâbirinin de kol kadar manasına geldiğini her dikkat sahibi insanın bileceğine şahit, Bay Mahmut Ragıp Kösemihal'ın *Ülkü*'deki makalesidir (sayı 71, s. 395).

20. Sayfa 1, satır 6'da *gideyürür* kelimesi arzunuz veçhile *gideyüdür* değil, *gideyürür*'dür. Bunun için size bir mehaz vereyim, indî hakikatler keşfetmekten vazgeçip biraz da mevcut hakikatlere iltifat etmek cesaretini gösterirseniz hatanızı anlarsınız. Kusura bakmayınız, müsaadenizle yine bir başka hocamın adını zikredeceğim. Üniversite İlahiyat Profesörü Bay Ragıp Hulûsi'nin bu sıyga üzerinde Macarca neşredilmiş bir tezi vardır, Türkçesi de Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'ndedir.

21. *Gitdikte* kelimesi *gittikte* yazılmış. Hakkımda bu kadar zalimce tenkitler yürütmenizden doğrusu şikâyetçiyim. Yukarıdanberi saydığınız bunca hataların yükü altında ezilmiş bulunuyorum. Hiç olmazsa bir tek yanlışı da müsamaha ile karşılayıp *sehv-i mürettip* saymak lütfunda bulunmaz mısınız?

22. Sayfa 3, satır 8'de *dönmüş* kelimesi aslında böyle değildir deyip kesip atmışsınız, ya nasıldır sayın münekkit? Asıl metinde böyle olduğu için göstermedim. Sizin için baştan başa her kelimenin altına bir haşiye mi çıkmalıydım? Bu garabetler çoğaldıkça yazınızı bir buhran, bir nöbet anında yazmış olduğunuza muhakkak nazarıyla bakılabilir. Sizin gibi müdekkik bir insanın hastalık anındaki sayıklamaları biz müptedilerinkine benzeyecek değil ya, elbette böyle ilmi hezeyanlar olacaktır.

23. Sayfa 5, satır 6'da *tutubanı* kelimesinin metindeki gibi kaydedilmiş olmasını yine bir hata olarak işaret buyurmuşsunuz. Beni şaşırtıyorsunuz doğrusu: Yukarıda asıl metinde böyle değildir diye bir karakuşî hüküm verdiniz, hata saydınız; şimdi asıl metindeki gibi yazdım diye yine yanlış sayıyorsunuz. Ne istediğinizi anlamak güç. Yoksa kelime bu şekilde olunca mana çıkmıyor mı? Türkçede bu şekilde bir hal rabıtasının mevcudiyetinden haberiniz yoksa söyleyin, size menbalar göstereyim. Bu kelime "tutarak" demek değil midir? *Yakanıla boğazından tutubanı* (tutarak) *kaba ökçem altına salayım mı?* ifadesinde ne eksik ki bunu kabul etmeyip de metni düzeltmeye kalkışıyorsunuz. Böyle olması icap ettiğini kafiyeler gösterir diyorsunuz. Orta mektep sınıflarında tanıdığınız bir talebe varsa kafiyenin tarifini sorup öğrenseniz

eyi edersiniz. Hiç olmazsa *tutmak* ve *durmak* kelimelerinin kafiye olamayacağını anlarsınız.

24. *Banlamak* kelimesini lûgatçede *ezan okumak* diye izah ettiğimi ve bu manayı *minarede banladı* sözünden çıkarttığımı söylüyorsunuz. Yine arzunuzu yerine getirememiş olmaktan müteessifim. Sizin görmemek için gözlerini kapadığınız lûgatçede kelimenin ezan okumak manasına geldiğini ben *el-İdrâk* ve İbn Mühennâ'ya bakarak yazdım, sayfa numaralarını da gösterdim. Yoksa cümlede bu mana yakışmıyor mu? Sizin bu kaynaklardan daha salahiyetli olduğunuza dair bu hatalarınızdan başka ortada neniz var?

25. Sayfa. 2, satır 10'da şekil tahrif edilerek *ileyünde* yazılan kelime öyledir muhterem musahhih. Siz, Kilisli Rifat bunu da eyi bir surette izah etmiş, *el ve gün* sözlerinden müteşekkildir ve bizde hâlâ ele güne karşı tâbirinde yaşamaktadır, buyurmuşsunuz. Doğrusu siz de ele güne karşı pek tuhaf bir mevkiye düşüyorsunuz. Eğer Kilisli Rifat'ın kitabını tam okusaydınız, onun bu *pek doğru* izahtan dönerek benim yazdığım şekilde bu kelimeyi düzelttiğini görecektiniz. Bununla beraber geç kalmış sayılmazsınız. Kilisli Rifat'ın metni herkesin ve hatta belki sizin de elinizde olduğuna göre açıp bakmak zahmetinden kaçmamalısınız. Lütfen Kilisli neşrinin sonundaki *tashihat* cetvelini açınız ve 58. sayfanın tashihlerini okuyunuz.

Bir de bunu sizin münasip bulduğunuz veçhile yerine koyalım: *El ve günde çalıp ayıdan ozan olsun*, diyelim. Fakat siz bu kısmı bir de başından okuyunuz: *Hanum hey, Dede Korkut soylamış, görelim Hanum, ne soylamış* diye başlayan bu kısım bir hitaptır. Bu sebeple, *ileyünde* (huzurunda) *çalıp söyleyen ozan olsun*, demektir.

26. Sayfa 3, satır 13'de *yazıdan yabandan udlu bir konuk gelse* ibaresindeki *udlu* kelimesini ben haşiyede izah ettim, uydurma mana vermedim. Onu siz uydurmaya kalkmışsınız. Nitekim benim, kelimeyi lûgatçede ve haşiyede *edepli ve hayalı* şeklinde izahımı da görmemiş davranıyorsunuz. Sizin bahsettiğiniz *nüfuzlu* karşılığı kadar benim birçok lûgatlere istinat ederek bulduğum karşılığın yakışık alacağını göstermekten mi çekindiniz?

27. Tavla sözü bakın nasıl anlatılmış: sıra ile hayvan çakılan yer. Şuna herkesin bildiği gibi ahır denilse daha yerinde olmaz mı idi? diye soruyorsunuz. Olmazdı sayın âlim. Bir defa çıkarılan değil, çakılan yazılı, tahrif etmeyiniz. Ben bu lûgatçeyi yaparken sizin hücum ihtirasınızı tatmin edecek yanlışlar yapmayı değil, elimden geldiği kadar, benden daha iyi bilen kaynaklara sadakati göz önünde tuttum. Bu yüzden tercih ettiğiniz *ahır*'a mukabil *tavla*'yı sıra ile hayvan çakılan yer diye izah ettim. Lûgatçede gösterdiğim kaynaklarda (*Lehçe-i Osmanî*, s. 526 ve Radloff, III, s. 988) da

aynen böyle yazılmıştır. Bütün kelimelerin izahında sizin ilham ve keşif metodunuzdan ayrı, bütün kaynaklara birer birer başvurduğum için yukarıdan beri hata diye gösterdiklerinizi şimdi sizin hatalarınız olarak yüzünüze vurmak gibi güç bir mevkide bulunuyorum.

Tavla ile ahırın farkını da size anlatmakta fayda vardır: *Tavile* yani *tavla* kelimesi *dâbbenin bağlanan yahut bağlandıktan sonra bir ucunu tutup mer'aya salıverecek ipe denir* (*Kamus Tercümesi*, III, s. 1416); *at otlatmak için bağladıkları uzun ip*'tir (Ahterî, s. 632). Yaylada sizin bildiğiniz şekilde ahır değil tavla vardır. Bugün at ahırlarına tavla denildiğini bilen de yalnız fâzıl zatınız değildir.

Hata diye saydıklarınızın bu izahtan sonra sizi nasıl bir mevkiye düşürdüğünü tahmin etmek bana düşmez. Benim kitabımda şüphesiz yanlışlar vardır, bu kadar eski bir metin üzerinde vukuflu insanların münakaşa edecekleri de muhakkaktır. Yalnız onların arasında bu anlayışla sizin yeriniz olmayacaktır, itiraf ederim.

En son olarak benden biraz da ilim ahlakı bekliyorsunuz. Bu çok cüretli ve sinsi bir sözdür ki sahibinin yüzüne bir şamar şiddetiyle çarparım. Bence ilmin ayrı ahlakı yoktur, ben yalnız ve mutlak tek ahlak tanırım. Namuslu, mert insanın ahlakı. Eğer bana ilim ahlakı tavsiye eden cüretkârın bu ahlaktan nasibi varsa, benim eserimde kimlerden ne şekilde istifade edip de göstermediğimi açıkça yerleriyle bildirmelidir. Yoksa bu sözde gizlenen hükmün, kendisi üzerine sıvaşıp kalacağını açıkça ihtar ederim.

Tenkit adı altında karaladığı bir şeylerin bu tafsilatla gösterdiğim gibi bilgisizlikten başka bir değeri varsa, cevabımla karşılaştırarak neticenin hesabını vermek de ilmi ahlak sahibi olana düşer.

Oluş, sayı 21, 21 Mayıs 1939

BİR HATA VE SAVAP CETVELİ

–Makber'in son neşri münasebetiyle–

Son seneler içinde birçok eser türedi. Ekseriya, ölen bir büyük şairin terekesinden bir türlü mirasa konarak neşriyat sahasını istila eden bu kolay eserler seviye düşüklüğünün, hazırcılığın, emek vermeden eser sahibi olmak maharetinin gittikçe tehlikeli bir şekil alan sirayetini bize haber veriyorlar. Yalan yanlış, öteden beriden çırpıştırılmış, tahlilsiz, terkipsiz bir söz kalabalığının ardında, bu cins eserlerin çok defa, üzerlerinde işlemeye kalkıştıkları şahsiyetleri tanınmaz hale soktuklarını görmekle üzgünüz. Edebiyatımızda bir meşhur adam avcılığı aldı yürüdü ve avcıların şikârlarından birçoğu işte önümüzde ruhsuz serilmiş yatıyor.

Eski harfleri tanımayan genç nesle, edebiyatımızın değerlerini tanıtıp sevdirmek gibi, aslında güzel bir iddianın çekip sürüklediği bu kalemlerin ne yaptıklarını bir sorana da rastlamıyoruz. Lakin bu eserleri aslından okuyamayan, aynı zamanda bunları anlamak için yaşları ve bilgileri kâfi gelmeyen genç nesil bu eserlerle mi baş başa kalıp edebiyat kültürü alacaktır? Her yeni eserin, kendinden öncekilerin vardığı merhaleyi geçmesi icap ederken bunlarda bir gerileme, bir boşalma görülüyor.

Bay Sadi Irmak tarafından bu defa yeni harflerle bastırılan *Makber*'i, bizi üzmekte olan bu sınıf eserlerden başka olacağını düşünerek, sevinç ve ümitle karşıladım. Makber gibi, yazanın bile bazı yerlerini anlamadığını samimiyetle itiraf ettiği bir şiiri, naşirin bize yeniden tanıtacağını, duyuracağını umdum. Ismin taşıdığı sıfat da ayrıca itimat verdi. Makber'de gömülü olan bu dipdiri şiirin teşrihini merakla temaşaya hazırlandım. Ben ve naşir sayfaları çevirirken yanımıza iki nesne daha katıldı: Hayret ve ibret. Lûgatçeyi bitirdiğim zaman baktım ki Dr. Sadi Irmak'ın bastırdığı Makber'de yatan Hâmid'in erişilmez şiiri değil, bir kadavradır. Naşirin herhangi bir sebeple koymayı unuttuğu ve lûgatçeden ziyade bu esere lazım olduğuna kanaat getirdiğim "Hata ve savap cetveli"ni de ben tamamlayarak kendisine yardımda bulunmak isterim.

Naşirin fikrince "eserin bazı yerlerinde yeni neslin lûgat müşkülatına uğraması mümkündür. Fakat küçük bir zahmetle giderilmesi kabil olan bu zorluk yüzünden Makber'in ulvi ilhamından mahrum ve müstağni kalmak imkânı yoktur" ve "birkaç defa lûgate bakmakla giderilecek bir müşkülü, müşkül saymak bile yersizdir."

Bu da son zamanlarda sık sık tekrar edilen bir moda fikir oldu. Hâmid'i veya herhangi bir başka şairi anlamak için tek müşkül budur; şairin dünyasına açılan kapının eşiğinde sanki hep ve yalnız yabancı birtakım kelimeler bize yasak diyorlar; lûgat kitapları da bu kapıları ardına kadar açıp sakladıkları mücevherleri bize avuç avuç verecek tılsımlar kaynağıdır. Bu, garip bir telakkidir, lûgatte, manaları dar izanların muhasarası altında tutan kelimeler ile şairin lisanı arasında daima bir fark vardır. Şahsiyetini tamamlamış olan her şairin kendine mahsus bir lisanı olsa gerektir. Bunu anlayabilmek o şairin eserleri ile uzun ve derinden bir aşinalığa bağlıdır. Eğer Hâmid'in anlaşılması üç beş kelimenin bilinmesine kaldıysa ve ondan sonra *Makber'in ulvi ilhamından* biz de onu anlayabilen bahtiyarlar kadar nasibimizi alabileceksek, geçen zamanlarımıza acımalıyız. Kelimelerin lûgat manalarını bilmek gerçi yalnız Hâmid gibi bir büyük şairin dilini anlamak için değil, orta bir yazıcıyı okumak için de ilk şarttır. Daha bu şartı yerine getirmeden, bir eser hakkında söz söylemek, onu anlamış görünmek ve anlatmaya kalkışmak ise ileri bir cürettir. Bense meydanın bu kadar boş olmadığını zannederim. Hâmid ve eserleri hakkında şimdiye kadar süren sükûtu da kendini tartmak ve haddini bilmek irfanını gösterenlerin varlığına ayrı bir delil sayarım.

Şunu da işaret edelim ki, Makber'in lûgatçesinde kulağımızın daha alışkın olduğu kelimelerin yanında, çok daha vahşi kalan birçok kelimeye yer verilmemiştir. Lûgatçenin sahibi bunları herkesin bildiği cinsten kelimeler saysa da, birçoklarımızca bilinmediğine yine lûgatçe şehadet eder. İşte birkaç tanesi: Azhar, süyul, kejdüm, merdüm, iktirap, mâide, sûrah, üstühan, mekin, mağz, şükûk, câvid, meşiyyet, nihüfte, hayye, refref, tecsis, jeng, dâl, teşarih, ikad, bedîd, revnakdih, târikî, târik, hevâcis, teradüf, kut, şüm, çarbâl, peyk, tehalli, meclâ, amame, rehzen, çün...

Şimdi artık cetvele geçelim, hatalar mutarıza [parantez] içine alınmıştır.

1. Bu kısımdaki yanlışları tertip hatası olarak kabul etmekte bir mahzur yoksa da böyle bir eserin neşrinde son dikkatimizi göstermek icap ederdi, manayı bozacak bir yanlışın mevcudiyetini fark ettirmeyerek bizi aldatacak mürettip hatalarından okuyucuyu korumak gerektir. Birkaç tanesini gösterelim:

s. 48: Her bir nefesimde mevt ü vaveyl (vavel);

s. 55: Tarîkîi vechi oldu ruşen (Târiki vechi);

s. 58: Bak yar-ı meleksimattır (meleksimat) bu;

s. 63: Sen (en) mihrü vefaya verme payan;

s. 65: Öldüm (öldün) defaat ile bu yerde;

s. 69: Ey can yürü Hak (bak) sezanı versin.

2. Kelimelerin metinde olduğu gibi okunmamasından doğan vezin bozuklukları. Gerçi naşir, Hâmid'in *form ve gestalte* ehemmiyet veren bir şair olmadığını söylüyor ve hatta onun formu hakir gördüğüne misal olarak zihaflı bir beytini de haklı olarak gösteriyorsa da, şairin mevzun yazdıklarını da bozarak bu form istihfafını bizim ikmal etmemiz fazla bir gayret değil midir? Örnekler:

s. 20: Çık Fatıma lâhdden (lâhidden) kıyam et;

s. 21. Bir kabrdir (kabirdir) ıstırap içinde;

s. 23: Hempa-yı sükût rûzgârı (rüzgârı);

s. 28: Oldukça herempezir (hermpezir) zatım;

s. 34: Yarab çekemem (çekmem) bu ıstırabı;

s. 38: Ey sırr-ı nihüfte-i (nühüfte) hüviyyet;

s. 41: İşte bu ümid (ümmid) kim nihandır;

s. 47: Zicismsin (zicisimsin) ey hayal-i dilber;

s. 49: Olmazmı bu ihtizar mü'lim (ihtizarı müellim);

s. 51: Ben akldan (akıldan) isterim delâlet;

s. 60: Ben şeyn (Şîn) bu ömrü bivefaya;

s. 60: Allahı kılınca mutekat (mutekit) mest. Bu mısrada kafiye bozulmuştur. Manaya dikkat edip bunu "mutekat" okuyamıyorsak kafiyeye olsun bakmak lazımdı.

s. 67: Beddir bu, şebih-i nikdir (şebihnikdir) pek;

s. 68: Bir sende eder fikr (fikir) arâm;

s. 69: Çoktan geberirdim (geberdim) ey emel ben;

s. 69: Mestim fakât ah neşe bulmam (bulamam);

s. 73: Derler ki geçince rûzgârım (rüzigârım);

s. 73: Kalmaz (kalamaz) onu yâda iktidarım;

s. 74: Vicdanı (vicdan) yakan bu şeydir işte;

s. 75: Bir hayli külâh ile amame (ammame);

s. 77: Mevt etmede tîzi (tizî) hemrehidir;

s. 78: Kimdir o kadi (kaddi) bülent-paye;

s. 88: Şimşek gibi mâhtâb muhrik (mâhıtabı muharrik);

s. 101: Değmişti (değişmişti) bu cana hanceri mevt;

s. 101: Makber görürüm (görürsem) bakınca ebre;

3. Manayı bozan yanlışlar:

s. 8: Vadi-i sükûta düşenlerin ecsadından (cevabından);

s. 8: Bakasınamı (bakai namamı) hadim olacak;

s. 9: Yine de o hüzün hiçbir mesruriyete mani (malik) değildir;

s. 12: Dediğim inkılâp sema ile mezarın müsademe edecekleri bir noktada yahut bir feza-yı namütenahide bulunmaktır (bulunmaktadır);

s. 15: Dar-ı gurebette (gurbete) irtihal etti;

s. 26: Görsem bilirim ki hâb (bab) gördüm;

s. 26: Matemlene (matemlere) serbeser hayatım;

s. 27: Olsun bu grivde (grîvede) sebatım;

s. 31: Hep kendini aldatır (anlatır) o muğfel;

s. 32: Tekrar buyur (böyür) fakat hayatın;

s. 35: Gördüm meleğim (meliğim) nedir günahım;

s. 47. Bir yar buluş (bu, loş) derin, karanlık;

s. 54: An (en) geçmişi hiddet et, figan kıl;

s. 60: Akla gelir oldu nik ü bed mest (bedmest);

s. 61: Tabût, o sükûtu payderser (o sükût payiderser);

s. 84: Doldu ocağım memat (mematı) yekser...

4. Makber'in merhum Süleyman Nazif'in nezaret ve tahşiye ettiği en doğru basımında gözden kaçmış olan birkaç mürettip hatasını olduğu gibi tekrarlayan naşirin bu sadakati dikkate değer. Bunun hata olduğunu hem vezin hem mana açıkça gösterdiği halde tekrarlanması Hâmid'in bütün eserlerinin değil, yalnız Makber'inin bile dikkatle okunmuş ve anlaşılmış olduğunda bizi şüpheye düşürüyor.

s. 53: Zahirdi (zahirî) semada çeşm ü ebru.

5. Birtakım kelimelerin okunuşu yanlıştır: Hecr (hicer); diriğ (deriğ); nehar (nihar); gürizan (girizan)...

6. Lûgatçedeki yanlışlar:

Dam (sazlardaki kalın tel, dam). Öyle ise "ey mevt niçin bu dâmı kurdun" mısraından ne anlıyalım.

Pîç ü tab: Yalnız ıstırap ve telaş manası verilmiş; fakat "raksetmeye hiç değil müşabih – bir hayye gibi bu pîç ü tabım" beytinde raks ve hayye, yani yılan kelimelerinin delaletiyle de anlaşılır ki kıvrılıp bükülmek demektir, bunlar ıstırap alameti de olsa beytin manası ancak bunu bilince vuzuh kazanacaktır.

s. 62: "bir zehri siyah şir i mader" mısraındaki "şir-i mader, ana sütü"nü lûgatçenin arslanı içmiştir.

s. 55: "tarîki-i vechi oldu ruşen" ve s. 68'de "tarîk gözünde piş ile pes" mısralarında geçen "tarîk, karanlık" kelimesi Arapça "târik, terk eden" manasında izah edilmiş ve bu karşılığın buraya yakışıp yakışmayacağı düşünülmemiştir. Son mısrada "piş ü pes"e lûgatçede ön ve art diye mana bulunmuş, bu karşılık bu mısraı anlatmaya ve anlamaya yeter mi?

s. 93: "bâzan görürüm senin urucun – balâsına eshubun, burucun" beytinde "eshub" kelimesi "eshab" okunmuş ve karşısına "çekme" yazılmıştır. Biz de bu karşılıkla beytin manasını ne tarafa çekeceğimizi bilmiyoruz zaten. Gerçi bu kelimeyi bu şekilde lûgatlerde belki bulamayız, fakat bulduğumuz "sahb, çekmek" kelimesiyle de bir yakıştırmaca yapmamalıyız. Bu "sehab, bulut" kelimesinin Hâmid tarafından yapılmış bir cem'i şeklidir, bulutlar demektir ve "encüm"de olduğu gibi "eshub" okunmak gerektir.

s. 93: "gördüm mü ya çehre-i behucun" mısraında "behuc" kelimesi "behc"in cem'i olarak alınmış ve "güzellikler" diye çevrilmiş. Bu da yanlış, Arapçada bu vezinde bir cem'i şekli yoktur, mısra da bu haliyle bir mana ifade etmez. Hâmid burada da "behic" yerine "gayur, cesur, sabur" gibi örneklere bakarak "behuc" şeklinde bir sıfat yapmıştır.

Yine bu sayfada "bilcümle çiçekleri bu dehrin – Beyrutta açsın ey sementen" beytinde "semen-ten" izâfet terkibi zannedilerek "semeni ten" okunmuş, sonra da "vücut semizliği" diye karşılık konmuş; 70. sayfada da "bir şişe şarap ve bir semenhad" mısraındaki "semenhad" "yanağın semizliği" demekmiş; s. 20'de "bak bak ne değişmiş ol semenber" mısraındaki "semenber" kelimesi lûgatçeye alınmamış, halbuki yukarıdakilere benzeterek buna da pekâlâ "karaların semizliği" diye bir karşılık uydurmak ve lûgatçeyi bir kat daha zenginleştirmek (!) mümkündü. Naşir bu bulduğu karşılıklarla mı Hâmid'deki müşküllerimizi halledecek? Fecaati daha açık görebilmek için mısraları bu karşılıklara göre nesre çevirelim; okuyalım ve sonra... Hâmid'i tanıyalım, Makber'in ulvi ilhamından nasipler alalım: Ey vücudun semizliği, bu dehrin bütün çiçekleri Beyrut'ta açsın... Bir şair için gaye, bir şişe şarap bir de

yanak semizliği. – Vücudun semizliği malum, bunu anladık; yanak semizliği de Makber'deki yasemen yüzlü Fatma hanımı öldüren hastalığın adı, bir tıbbi ıstılah olacaktır. Eğer bu lügatçe Makber'i tehzil için çalışılıp meydana getirilmişse edebiyatımız yeni bir Zafernâme kazandığı için sevinebilir.

Pek hayırlı bir ihmal ile yazımızın başında kaydettiğimiz kelimeler lügatçeye alınmamıştır. Onlar da bu işaret ettiklerimizin arasına karışsalardı Makber'in yeni neşrini okuyacak olanlar Hâmid'le birlikte haykıracaklardı:

Hayret ile payan veririm hayrete tekrar

Makber'in sonuna eklenen sayfalarda da "sahne vazii" yerine "vaz'ı sahne" yazmak, Fikret'in mısraını vezinsiz ve manasız bir kılığa sokmak, Hâmid'in Ölü'sündeki mısraı "dışı sükün ile zahir derunu mahşerdir" şeklinde okumak ve "hürriyet ve namus şehitlerimizin birçoğu Eşber'in zadeleridir" tarzında garabetler yapmak gibi, tahammülümüzü denemekte devam eden yerler artık bizi dermansız düşürüyor. Makber'i bize tanıtmak için, Hâmid'in mukaddemesinden başka hiçbir kuvvetli tahlilin yazılmayacağını Hâmid'i tanıdığını zannedenlerin bilmesi lazımdır.

Birkaç defa lügate bakmakla anlaşılacak olan bu eseri kavramak hususunda bir milli müşkilatı da bulunamayacağını önceden kestiren naşir, Süleyman Nazif'in koyduğu haşiyelerin tamamını; şairin son tabına yazdığı mukaddemeyi ve bazı izahlarını çıkarmıştır. Halbuki eserin daha aydınlık bir ışık altında görülmesi için daha birçok izahlara muhtacız.

Hâmid'in şekle ehemmiyet vermeyen bir şair olduğu iddiası, onun bu kadar çok şekil denemesiyle uzlaşamayacağı gibi, şiirlerinde en bariz bir cihetin de uğultulu bir âhenk olduğunu fark edenler *müzikalite* fıkdanından bir şey anlamayacaklardır.

Bir de son sözü okuduktan sonra Hâmid'in Makber'ine bir lügatçe yazmadan önce naşirden, Hâmid'in sanatını bize tanıtmak için yazdığı bu kalabalık sayfalarda mevcut banalité'ler, absurd'lar, detay'lar, dissocié'lerin karşılığını bildirecek ve Türk okuyucuya bir nevi tasallûf gibi görünmesi pek tabii olan bu Türkçe-Frenkçe mülemma nesri de anlamak zevkini verecek bir çarenin gösterilmesini rica ederim.

Hâmid'i sevmeyi anlıyorum, fakat onu bu şekilde bir cüretle tanıtmaya ve sevdirmeye kalkışmayı anlamıyorum. Hâmid'in şiirleri her arının bal alacağı çiçekler değildir; bu koca çınarın dalları da her elin uzanacağı irtifada olmadığı gibi. Kendimizi bilelim.

Oluş, sayı 19, 7 Mayıs 1939

BU DA "DİVAN EDEBİYATI BEYANINDADIR"

Açılma ey yüzü gül, şahs-ı nâdâna kitab-âsâ

(Hepsi birbirine benzeyen (!) divan şairlerinden biri)

Şimdiye kadar divan edebiyatının ve umumiyetle edebiyatımızın en ateşli müdafaacılarından biri sandığımız Abdülbaki Gölpınarlı, yalnız divan edebiyatını değil, bütün edebiyatımızı başından sonuna kadar kötüleyen ve bütün kıymetlerini hiçe indiren bir kitap çıkardı. Burada Bâkî, Fuzûlî, Nef'î, Nedim, Gâlib gibi şimdiye kadar isimleri ve büyük şairlikleri üzerinde uyuşulanlardan başka Tanzimat devrinin Ziya Paşa, Namık Kemal, Hâmid gibi, bizim sandığımıza göre, yalnız şairlik yönünden değil, bu milleti uyandırmak için gördükleri daha nice hizmetlerle de büyük birer vatansever saydığımız isimleri de yersiz birtakım hükümlerle, adeta küfür edası taşıyan birtakım hükümlerle inkâra yeltenilmiştir. Yalnız Yunus Emre ile Tevfik Fikret bu hiçe indirmeden istisna edilerek bu koca mezarlığın başında iki yazısız taş gibi bırakılmıştır.

İsminin üzerinde, bizi ciddiyetle düşündürmeye zorlayan bir unvan bulunmasa, İstanbul Üniversitesi İslam-Türk Tasavvuf Tarih ve Edebiyatı Doçentinin bu kitapta yazdıklarını kaale almaya belki de özenmezdik. Çünkü daha kapağındaki resimden başlayarak içeride yazıya dökülen üslup, mevzusunu bilir bir insanın kanaatlerini bize açmaktan çok uzaktır. Kapaktaki bu iki pençe, kendi yazdığı kitabın sayfalarını bir bir yırtıyormuş gibi. Bu hükümlerde biz başka bir ses, güftesi ve bestesi olan bir ses duymuyoruz. Yalnız şu kadar anlaşılıyor ki yazar ya yeni bir hidayete ermiştir yahut da eski yazdıklarına bakılınca irtidat etmiştir. Biz sırası düştükçe aynı kalemin böyle bir kutuptan karşıki kutba geçtiğini, kendi sözleriyle karşılaştırarak bu kitapta kanaatlerin değil, kasıtların sırıttığını göstermek niyetindeyiz.

Önce, sırasıyla "Fuzûlî'den Bâkî'den, Nef'î'den, Nâilî merhumdan, Nedim Efendi'den, Şeyh Gâlib'den ve Abdülbaki Gölpınarlı'dan" birer gazel. Hepsinin altında iri, kim bilir kaçlık, belki de kırkikilik puntolarla yine garip mütalaalar: "Güzel, ama çevir bu yaprağı; Nedim incelikler göstermiş, ama ne o âlem kalmış, ne incelikleri. Gâlib hayaller kurmuş, o hayalleri kurmasaydı âlemde ne eksik olurdu ki?" Yazar bu kadar yerdiği, batırdığı, hiçe saydığı şairlerin arasında kendine de yer vermekle bü-

yük bir alçakgönüllülük göstermiş, belli. Şu farkla ki kendi gazelinin altındaki haşiye çok daha iri puntolarla ve daha kara bir mürekkepledir.

Kitaptaki fikirlerin büyüklüğüne tek şahit, ancak yer yer görülen bu parmak gibi iri yazılardır; doğruluğuna da, yazarın bundan önceki eserlerinde ileri sürdüğü kanaatleri tanıklık edecektir.

Giriş bölümünde yazar, kahraman bir eda ile neşterini öyle bir kullanmıştır ki okuyanlar onun Osmanlı İmparatorluğu'nu fethettiğini sanacaklardır. Çünkü bu imparatorluğun artık ne fetihleri, ne fâtihleri, ne bunca asırdır, tabiatın ve insanların kahrına haşmetle göğüs geren âbideleri, ne de bunları terennüm eden şairleri kalmıştır. Onlar abuk sabuk, câni hükümdarlar ve korkak vezirler ile bunların yapıp ettiklerine tarih düşürmekle uğraşır: "sol dizinin üstüne oturur, sağ dizini büker, önündeki çekmecenin üstünde duran yazı takımından eline bir kamış kalemi alır, hokkaya banar, gözlerini duvardaki celi, sülüs ve talik levhalara diker, sedirin üstüne açıp sıraladığı yazma divanları, o divanlardaki tarihleri süzer, sağ dizine aldığı hind âbâdisi kâğıda arada bir gıcırtılarla bir şeyler yazar, hesaplar, oflar, puflar, nihayet uyuklamaya başlar, yatak odasına geçer. Rakamlı ve mısralı bir uykuya dalar, vezinle horlar, kafiyeyle sağa sola döner" (s. 14). Birkaç şair bu sayfalarda tersine asılmış tablolar gibi durmaktadır. Divan edebiyatında da, rakip kelimesi, böyle baş aşağı yazılırdı, rakip sırtüstü gelsin diye, yazar da acaba böyle bir itikatla mı bu tabloyu tersine çizmiştir? Bizden o kadar uzakta kalan insanları bu kadar sadakatle tahayyül, ancak o devri yaşayanlarda bulunur, sanıyoruz da bu tasviri kavrayamayışımızı hayalimizin darlığından biliyoruz.

Merak edip, birkaç divanda bu tarihlerin hangi sebeplerle söylendiğine baktık. İşte *Nedim Divanı*'nda bulunan 49 tarihten 25 tanesi şu sebeplerle söylenmiş: Üsküdar'da Fenerbahçe'nin İbrahim Paşa tarafından canlandırılmasına; üç anbarlı bir geminin denize indirilmesine; yine ona, Şehzade Camisi yakınında İbrahim Paşa'nın yaptırdığı Yeniçarşıya; Sultanahmet çeşmesine; İran barışına; Teberdarların yanan yerlerinin yeniden yaptırılmasına; yine bunun için Paşakapısı'nda Fâtıma Sultan'ın yaptırdığı camiye; Başkadının yaptırdığı çeşmeye; Damat İbrahim Paşa çeşmesine, onun sebiline ve yine onun Nevşehir'de yaptırdığı camiye, medreseye, imarete, kervansaraya, hamama; İbrahim Paşa çeşmesinin yenilenmesine; Darüssaade ağasının çeşmesine; Kaptan Mustafa Paşa'nın yaptırdığı hana, selsebile; Damatzâde Efendi'nin Sütlüce'de yaptırdığı çeşmeye; İbrahim Paşa maksemine; Hatice Sultan çeşmesine; Üsküdar'daki Sultanahmet çeşmesine Yani yeni yapılan, yeniden canlandırılan yahut onarılan bahçe, gemi, çarşı, çeşme, kışla, cami, imaret, kervansaray, sebil,

medrese, han ve maksem için. Nef'î, Fuzûlî, Bâkî gibi şairlerde bu tarihler tek tük denecek kadar azdır. Ötekilerinde de bunların çoğu memleket ve millete hayırlı, cemiyete bağışlanmış eserler hakkında söylenmiştir. İşte Nâbî'de Sacur suyunun Ayintab'a getirilmesi hakkında bir tarih. Bu suyu getiren hayır sahibi hakkında bütün söylediği şundan ibaret:

> Ne güzel, ne doğru fikir, ne yüksek himmet.
> Tanrı hakkıyçin. Hazret-i Mahir efendinin ortaya koyduğu.

Bu onbir beyitlik tarihte, bu beyitten sonra Ayintab'ın susuzluktan çektiği sıkıntı, su nasıl getirilmiş, dağın tepesinde ne kadar derinlikte kaç tane kuyu kazılmış da bunlar birbirleriyle birleştirilerek su şehre akıtılmış; hep bunlar anlatılıyor. Bunun dalkavukluk neresinde?

Sonra o devirde bütün köylüler tuz mu ekip biçerlerdi ki önlerinde hep tuz yüklü eşekler görüyoruz. Vakıflar galerisini gezip görenler bu cemiyetin o asırlarda hasta hayvanlara, sürüye katılıp sıcak yerlere göçemeyen sakat leyleklere varıncaya kadar bakım evleri yaptıklarını, sebiller, hanlar, kervansaraylar, şifahaneler, kütüphaneler, imarethaneler, hamamlar, yollar, köprüler kurduklarını görür; bunları düşünüp yapmış olan bir devrin insanlarına karşı bu kadar açık ve münkir hücumlar niye?

Bu edebiyatın, onun gelişip serpildiği devirlerin ve o devirlerde yetişen şairlerin elbet bugüne göre kusurları vardır; fakat o edebiyatın kendine göre meziyetleri, hususiyetleri, güzellikleri ve maddeye benzemeyen ruhu da vardır.

Onların şaka veya gerçek sarhoşlukları, sanki biz, bugünküler hepimiz âb-ı zemzem içiyormuşuz gibi, yüzlerine vurulurken bunda bir kötüleme, bir küçük düşürme fikrinin, çok daha evvelden öne düşüp kılavuzluk ettiği ayan beyan görülüyor. *Hâfız Divanı* tercümesinde (önsöz, s. 8), "Bu İran şairinin Ferruh ve Ahmet adlı gençle alakası olduğu açıkça anlaşılıyor. Zaten onun gazellerinde, bütün şark şairlerinde olduğu gibi Yunanî bir aşk, bir pederasti çeşnisi görülür", diyerek adeta mazur gören bir yarım ifade kullanıldığı halde, bütün şarkın ve Yunanın malı olduğu söylenen bu çirkinliği Fuzûlî'ye bile isnat edecek kadar ileri gidip, yalnız Türk şairlerine maletmek neden?

Bu yalnız o devir Türk şairlerinin çirkin tarafı değil, o devir telakkisinin, o devir cemiyetinin bunu ayıp saymadığının da bir belirtisidir. Onun için tamamıyla tarafsız bir görüşle, o zamanın ahlakına bağlı bir telakki olarak ele alınması ve incelenmesi lazımdır. Sonra bunun eskilerin kitaplarında, bir mesele gibi, hiç kaçınılmadan ele alındığını, çirkin sayılmadığını, hatta bir babanın oğluna verdiği nasihatlar arasında

yer aldığını da yazar benden öğrenecek değildir. Hem asıl garip olan bu değil, bu kadar şiddetten sonra, "haydi bütün bunları hoş görelim, zevk meselesi deyip geçelim" diye gösterilen hoşgörürlüktür.

Şunu da söyleyelim ki bu divan edebiyatına da has değildir. Halk edebiyatında da vardır. Cevherî, Âşık Ömer, Benderli Cesarî ve daha başkalarında da erkek isimlerine sevgili adı olarak rastlamak mümkündür.

Divan edebiyatında tabiat yok, aşk yok, cemiyet yok, o devrin akisleri yok, şehir yok, İstanbul yok. Yazar, bundan az zaman önce divan şairlerinde onların devirlerini, bu devrin tasvirlerini, İstanbul'u –tarihte, coğrafyada ve bugünde var olan ve bizim olan İstanbul'u– da bulduğu halde, garip bir hafıza yitikliği ile bunların hepsini bir solukta kaybetmiştir. Biz kendisini, bunları tekrar onlarda bulabileceği yere, kendi kitabına götürelim:

> Esasen Bâkî ile Hâfız Şirazî arasında çok büyük bir müşabehet vardır. Bâkî de Hâfız gibi meyperest, rind, lâubali ve tam manasıyla liriktir. Hatta bunu pek iyi gören Üstat Ekrem merhum bile,[1] "Kudemadan birkaç şair"inde: "Bâkî Osmanlı şuarasının Hâfız Şirazî'si addolunsa becadır", diyor. Bâkî'nin divanı zamanının müstamel lûgatlerini ihtiva etmek dolayısıyla pek zengindir: Efendi, Rumeli şehbazı, ağzı-kara, hûn-i kebuter, aş yermek, şeftali (öpücük), türkmani, yazmak, yankulanmak, şengül, yaz yerine yay. *Bâkî Divanı*'nda bu hususiyetlerden başka zamanının hâdisatını, ahval ve âdatını gösteren beyitler de vardır.
>
> Yalnız bu şair, Nedim gibi devrine ait tabloları yaratmamıştır. Nedim müstakil gazel ve şarkılarında, hatta bazı kasidelerinde ilk beyitten son beyite kadar yalnız zamanının hususiyetini göstermiş, meselâ Sâdâbâd'ı, oranın şayan-ı temaşa mahallerini, bayram safalarını, bahar âlemlerini, muayede merasimini aslına mutabık bir surette tasvire muvaffak olmuştur. Bâkî'de bunu göremeyiz. Mamafih Bâkî de gazellerinin muhtelif beyitlerinde, divanının şurasına burasına serpilmiş satırlarda devrinin hususiyetlerini gösterebilmiştir. Hatta bu beyitlere göre bir ressamın yapacağı aptal tablosu aslına tamamen mutabık olacaktır. Hülâsa Bâkî'de zamanının daha birçok âdet ve ahvalini gösteren beyitler vardır... O bu hususiyetleri kayıt ve tesbit ederek zamanını yaşatmış ve yalnız kendi ruhuna gömülmeyip içtimaî muhitinden bol bol bahsetmiş, teşbih ve istiarelerini cemiyetten almış kudretli bir şairdir. Bâkî'nin üstatlığı yalnız içtimaî muhitini tasvire münhasır değildir. O aynı zamanda lisan üstadıdır. O zamana

[1] Hani şu şimdi artık "Vaniköyün'deki yalıda doğan, Büyükada ve İstinye'de oturan, Beyoğlu'nda gezip Yakacık'ta eğlenen ve Şişli'de ölüp Göksu'ya gömülen... Kendisini başkalarının üstat hayal ettiği, kendisi de kendisini böyle hisseden biri" olan Üstat Ekrem (*Divan Edebiyatı Beyanındadır*, s. 117).

kadar şairlerin çoğu lisanı vezne uydurabilmek için istedikleri gibi ezip büzerlerdi. Bâkî'de telaffuzu değişmiş kelime hemen hemen yok gibidir. O lisana ehemmiyet veren, kelimeleri, terkipleri iyi intihap eden bir şairdir. [1]

Ne Nedim'in ne de Bâkî'nin divanlarının düzme olup yerine gerçek divanlarının çıkarıldığından haberimiz olmadığı için biz bu anlatılan şairi "kendisinden sonra uzun müddet izi kaybolmayan ve hâlâ zevkle okunan Bâkî" olarak biliyoruz.

Şimdi, hem yazarın, Bâkî ve Fuzûlî'ninki gibi XVI. asırda değil, bundan on sene kadar önceki dilinden bir örnek daha vermek hem de maddeciliğin ve iktisadi şartların ne olduğunu bu kadar içten kavrayıp mazimize sövecek kadar benimsemediği ve edebiyatımızı buna göre ayarlamadığı yıllarda Bâkî ve Fuzûlî hakkındaki düşündüklerini bilip bugün hidayete eriştiği zamanlardaki hükümleriyle karşılaştırmak için o kitaptan şu satırları alıyoruz:

Fuzûlî ve Bâkî'yi mukayese edince insan şu iki manzaraya şahit oluyor: Fuzûlî öyle bir umman ki kâh durgun ve halim, kâh coşkun ve giryan, bazan göğün bulutlarıyla simsiyah, bazan güneşin, ayın akisleriyle nura müstağrak ve sermest; hülâsa istediği surette görünüyor ve nasılsa bizi de o hale getiriyor. Bizi kendisine çekiyor... Bâkî, güzel, munakkaş, süslü, müzehhep bir çeşmeden âhenktar şırıltılarla akan ve güneşin ziyasiyle bize rengârenk kavs-i kuzahlar gösteren safha. [2]

Fuzûlî bu kadar da değil, onu biraz daha görebiliriz:

Faik Reşit merhumun dediği gibi nev'i şahsına münhasır, vadisinde yekta, başlı başına bir cihan-ı şiir ve edeb olan Fuzûlî'nin deha-yı sanatı Nevâî, Nesîmî, Habîbî ve Acem şairlerinden bilhassa Hâfız'ın tesiri altında meydana gelmiştir. Fakat dâhi şair, bu şairlerin üslubunu, kendi sihirli üslubuna o kadar mezcetmiştir ki bugün mesela Nesîmî ile, hatta çok büyük bir şair olduğu muhakkak olan Nevâî ile mukayese edilemeyecek derecede yüksek edebi bir sima arzeder. Köprülüzâde Fuat Beyefendi üstadımızın dedikleri gibi Fuzûlî, Nevâî ve Nesîmî'den sonra bütün Türkler tarafından tanınmış ve sevilmiş olan ve el'an zevkle okunan yegâne şairdir. *Bugün Azeri bir köylü ile Kırımlı bir molla Fuzûlî'yi bizim kadar sever. Türk'ün bulunduğu her diyarın şiir ve edeb âleminde Fuzûlî hükümrandır* Garip bir talih cilvesi olarak zamanında lâyıkıyla takdir edilemeyen bu şairin, gün geçtikçe tazeliği ve şöhreti artmaktadır... Fuzûlî'nin bu tesiri yalnız klasik şairlerimizde değil, halk şairlerimizde de kuvvetle mahsustur. Mesela:

"Beni candan usandırdı, cefadan yar usanmaz mı?"

---

[1] Abdülbaki Gölpınarlı, *Bâkî*, İstanbul, 1932, s. 16 vd.

[2] Abdülbaki Gölpınarlı, *Bâkî*, İstanbul, 1932, s. 29.

gazelini bilmeyen saz şairi yoktur desek caizdir... Alevî ve Bektaşîlerin arasındaki şöhretini evvelce söylemiştik; bestelenmiş olup Bektaşîler tarafından sohbetlerde okunan dört gazelini biliyorum... Lisanı gayet selis olan ve birçok gazelinde bir iki terkibinden başka terkip bile kullanmayan bu samimi şairi birçok kimseler hüzün ve elem şairi addederler... Fuzûlî'nin sanatı külfetsiz olduğundan ve samimiyetle mümteziç bulunduğundan insana nahoş gelmez... Mahlasında bile kimseye benzemeyi istemeyen ve Naci merhumun dediği gibi sanatında yegâne olan şair, sanat ile sadeliği kemal-i suzişle imtizaç ettirmiş ve henüz misli gelmemiştir tavsifini bihakkın ihraz eylemiş dâhi bir Türk şairidir... Hulâsa Fuzûlî her cihetçe Türk edebiyatının en yüksek, en şahsi bir şairidir.[1]

İstanbul'da bir edebiyat tarihi doçenti, divan şairlerinde İstanbul'u bulamazken yahut bile bile kaybederken, bir başka yazar da onu yabancı bir memlekette, İstanbul'un her yerden üstün güzelliğini müdafaa için bir gerçek silah olarak kullanır.[2]

Yazarın bu kitabı kasıtlarla yazdığına bir açık misal daha verelim mi? Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi yazarın aklına uyarsak bizim edebiyatımızda Yunus Emre ile Fikret'ten başka şair yok. Fakat Yunus'u anlamak için lazım olan ve onun şiirlerini de kaplayan bilgilere divan şairlerinde rastlarsak diyoruz ki:

Müsbet bilgi meydana gelir, gelişir, maddecilik doğar ve her tarafta hayatî bir dünya edebiyatı kurulurken; divan edebiyatı hâlâ ölü bilgilere, zaman geçtikçe de daha ziyade ölen, çürüyen, kokan ve dağılan fikirlere sahiptir. Asırlarca süren bu edebiyatın ilk devrini bilmek için de tefsir, hadis, kelâm, tasavvuf gibi bilgileri, Aristo mantığını, Batlamyus mesleğini, hükema felsefesini, kimya, simya, remil gibi acaip ve aslı yok bilgilerin hiç olmazsa mevzu ve ıstılahlarını, bütün bu lüzumsuz ve manasız şeyleri bilmemiz lazımdır; son devrini bilmek için de.[3]

Bakalım bunlardan tamamıyla farklı ve iki büyük şairden biri olan Yunus Emre'yi bilmek ve anlamak için neler lazım?

Bu bahsi tamamlarken tekrar edelim ki Yunus'u anlamak kolay bir iş değildir. Onun mümkün olduğu kadar lâdinî ve âşıkane şiirleri anlaşılabilir. Fakat Yunus'un künhüne ermek, söylediği sözlerin hakikatına erişmek için Arapça ve Acemceyi, edebiyatla-

---

[1] Abdülbaki Gölpınarlı, *Fuzûlî*, İstanbul, 1932, s. 45 vd.

[2] Falih Rıfkı Atay, *Denizaşırı*, ikinci basım, 1938, s. 68: "İstanbul'dan büyük, İstanbul'dan umranlı, İstanbul'dan daha sıhhi, daha sıcak ve soğuk, hiçbirine hayret etmedim. Fakat İstanbul tabiatından daha güzel bir şehir tabiatı. İşte buna isyan ettim. Sofrada bütün Nedim'i okuyacağım geldi."

[3] Abdülbaki Gölpınarlı, *Divan Edebiyatı Beyanındadır*, s. 123.

rına vâkıf olacak kadar iyi bilmek, tefsir ve hadisten anlamak, tasavvuf ve tasavvuf tarihini, Acem esatirini, hükema felsefesini, iskolastik ilmini, umumi tarihi, ruhi haletleri tahlil edilebilmek için ruhiyatı ve bilhassa marazî ruhiyatı ve nihayet Bektaşî ananesini ve Bektaşîlik esaslarını adamakıllı bilmek lazımdır. Aruz ve hece vezinlerini de bilmek lazımdır demeyi fazla buluyoruz. Yunus'u anlamanın başka yolu yoktur.[1]

Tanzimat edebiyatı da yazarın hücumları karşısında hiçbir mukavemete çalışmadan sarsılmış görünüyor. Bu devrin büyükleri, Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Hâmid Avrupa'ya hep elçi gibi gitmişler; ona dışarıdan bakmışlar, asma köprüleri, parkları, fabrikaları, kulüpleri görmüşler, ama oradaki iktisadi şeraiti görememişler. Dilde Fuzûlî'den, Bâkî'den, Nef'î veya Nedim'den beyitlerle birkaç Firenkçe mısra. Mütenebbî ile Hugo'yu aynı zamanda okumaya çalışıyorlar. Bu sonuncu herhalde büyük bir kusur olacak ki yazar her ikisini de okuyamıyor.

Namık Kemal Londra'yı kendi gözlükleriyle görmüş; acaba kimin gözlüklerini takacaktı. Onların gözlükleri değil, kendi gözleri vardı ve yazarın bu kitabı karalarken taktığı gözlükler bugünkü kadar moda değildi.

Onların diline bulunan kusura gelince, hele bunun kadar yersizi az bulunur lâfın. Namık Kemal kadar okunan, bize vatan, millet sevgisi veren duyuran, böyle mukaddes bir mefhumu öğreten bir şairin, bir edibin şiiri de nesri de elden ele, hafızadan hafızaya geçmişse, gizli âşikâr okunmuşsa, sevilmiş, beğenilmiş, aranmışsa, bunun beğenilmeyecek yeri neresi? Hâlâ sevilir olması ve hâlâ bu cins mukaddesatın sapasağlam bir hazinesi, bir desteği olması mı?

Yazarın hafızasından Namık Kemal'in yazdıkları değil, kendi yazdıkları bile silindiğine göre biz yine hatırlatalım bari; yazarın şimdi yerdiği Namık Kemal başka, şu aşağıdaki mısralarında anlattığı başka mı?

Bu millete milliyetini duyuran
Zulmü, istibdadı, tahakkümü kıran
Büyük Türke, Namık Kemal'e sövmek
İçtiğin Moskof şarabının neşesinden olsa gerek

Dünün büyüklerine bugün söven
Yarın da bugünün büyüklerine söver
Bayım apaş ağzıyla yalnız kendisini över

[1] Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre*, hayatı, İstanbul, 1936, İkbal Kitabevi, s. 192/3.

O vatan kahramanı sürgünlerde çürürken bile
Felek her türlü esbab-ı cefasın toplasın gelsin
Dönersem kahbeyim millet yolunda bir azimetten
Derdi
Ve...
Sözünü isbat ederdi...

Milliyet bir mukaddes
Sönmez
Ateştir
Onu biz Namık Kemal'in meşalesinden tutuşturduk.[1]

Bu sefer de söyledikleri şu: " Kemal'in yine tesir altında yazdığı bir iki yeniye benzer parçasıyla vatanî şiirlerinde bugün ciddi bir yenilik, hakiki bir heyecan ve hele açık bir istek görülmezse şaşmamak gerektir. Dünyada ne değerler sarsılıyor, ne imanlar yıkılıyor." (s. 112)

Bir de yazar nükte yapmış (s. 113):

"Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk-u selâmetten
Çekildik izzet-ü ikbal ile bab-ı hükümetten

deyip mutasarrıflığa çekilerek yan gelen Kemal'in hakkında da bugün değilse yarın, zaman kat'i hükmünü verecek, bundan kaçınmaya çare yok."

Namık Kemal hakkında yazar kat'i hükmünü verdiğine göre kendisi zamanı temsil etse gerek.

Tarihî gerçekleri bilerek inkârların yanında bir tanesi var ki her okuyuşta, edebiyat tarihini iktisadi şartlar altında inceleyen bu kitabın yazarına durup durup hayran kalsak yeridir (s. 114): "Böyle bir adamın (Ziya Paşa'nın) hürriyetseverliğindeki ciddiyete inanmıyoruz. Acaba sadrıâzam olsaydı hürriyeti yine sevecek miydi?"

İşte akan suların durduğu yer burasıdır. Divan edebiyatındaki ölü bilgiler; Yunus'u hakkıyla anladığı için bilmesi pek tabii olan yazarın bu bilgileri arasında bir de kahve telvesiyle keşf-i mazi mi var acaba?

Asırların süzgecinden geçip hâlâ yaşamakta ve yeryüzünde şiir yaşadıkça adları baharda dallar gibi tazelenip çiçeklenecek olan bu şairler hakkındaki iğreti hükümlerine bizi inandırmayan yazar, sıra Fikret'e gelince onda da kendinden öncekilerde

[1] 1935 senesinde Nazım Hikmet aleyhine çıkan bir risalenin sonuna Abdülbaki Gölpınarlı'nın kattığı manzumeden.

büyük pertavsızlarla baktığı kusurlardan bir kısmını bulunca, ne olursa olsun deyip, sözü tatlıya bağlamakta. İşte bu kitabın hulasası budur: Fikret ile Yunus'tan başka bizim olan kim varsa hepsini, kim bilir hangi peşin, daha doğrusu kendine sonradan gelmiş ilhamlara ne olursa olsun peşkeş çekmek.

Mademki bizim edebiyatımızda şair denecek kimse yok, o halde ne yapalım? Evet, "Peki ne yapalım?" Basit, işte: "Önce on üçüncü asrın iktisadi şartları, bu şartların doğurduğu, cemiyetin meydana getirdiği siyasî birlik, halkın yaşayış tarzı, duygusu, isteği, ümidi, tevekkülü, inanışı ve isyanı, bu bünyeyi yoğuran âmiller anlatılırsa o vakit Mevlânâ ve Yunus'un neden on yedinci asırda yetişmedikleri meydana çıkar" (s. 126).

İstanbul Üniversitesi İslam-Türk tasavvuf tarih ve edebiyatı doçentinin bu dediklerine göre yazılmış olması lazım gelen eserleri de aradık: *Mesnevî*, *Mantıku't-Tayr*, *Gülşen-i Raz*, *Hâfız Divanı* tercümelerine yazdığı o uzun önsözlere baktık; Yunus Emre hakkındaki biyografisini bir defa daha okuduk. Bu tercümelerden gayet tabii haklı olarak aldığı paralar ile Yunus biyografisi üzerindeki fiyattan başka hiçbir iktisadi şartla rastlamadık. Bir gün Türk klasikleri de neşredilmeye başlanınca, o zaman herhalde bu klasikler için de bazı iktisadi şartlar zuhur edecektir. Şimdilik *Hâfız Divanı*'nda meziyet olan mecazlar, Türk şairlerinde kusur ola dursun.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, biz bu kitabın içindeki kanaatlerin samimiyetine inandığımız için, bu samimiyetsizliği yazarın kendi eserlerinden aldığımız şahitlerle göstermeye çalıştık; divan edebiyatının türlü cepheleri hakkındaki düşündüklerimizi başka yazılarımıza bıraktık.

Bir teşbih yapmaklığımıza mesağ varsa diyeceğiz ki: Mademki bizim edebiyatımızda tabiat yok, aşk yok, hayat bağlılığı yok, şehir yok, tenkid yok, hikâye yok, hususiyet yok, Türkçe yok, vatan yok, millet yok, hürriyet yok; yani Fuzûlî yok, Bâkî yok, Nef'î yok, Nedim yok, Şeyh Gâlib yok, Şinasi yok, Ziya Paşa yok, Namık Kemal yok, Hâmid yok. İnsan bu yoklukları ve bu kadar şiddetli saldırışları görünce diyor ki bir yani daha ilave edelim: Değirmen yok, fakat Donkişot var.

Bir teşbih daha yapmaklığımıza mesağ varsa diyeceğiz ki: Mademki bir küfür kekreliği taşıyan edası ile hiçbir ilmi haysiyeti olmayan, hiçbir ilmi ciddiyetle de uzlaştırılamayan alelade bir kötülemedir, bir zorlamadır, bir yaranmadır bunlar. Bu kitap yazılmış değil, nerede yapıldığı belli olmayan bir mürekkep, Türk büyüklerinin adlarını taşıyan sayfalara sıvaştırılmıştır, o kadar.

Yücel, sayı 112, Şubat 1946

ŞEHNÂME VE TÜRKÇE TERCÜMELERİ

Dünya edebiyatında ayrı bir yer tutan *Şehnâme,* Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi profesörlerinden Bay Necati Lûgal tarafından dilimize çevrilmiş ve Doçent Bay Kenan Akyüz tarafından düzenlenmiştir.[1] Bay Kenan Akyüz'ün birinci cildin başına koyduğu önsözden "düzenlenmiştir" kelimesinin burada "tercümeyi bir İran basmasıyla karşılaştırmak, aradaki nüsha farklarını notlar halinde göstermek, tercümeyi ifade ve dil bakımından bugünkü şartlarımıza daha uygun bir şekle getirmeye çalışmak" manalarına geldiğini öğreniyoruz.

Firdevsî'nin hayatına ve *Şehnâme*'nin macerasına ait kısımlar oldukça uzatılmıştır. Karşılaştırmada kullanılan basma *Şehnâme*'nin hususi sahibini söylemeye lüzum görecek kadar titiz davranılan önsöze karşılık, her cildin sonuna konan açıklamalar ise bizce noksandır. Bizim edebiyatımızda da tesiri büyük ve devamlı olan bir eserin, bugün tam bir tercümesi verilirken ondan kolayca faydalanmanın yollarının da ihmal edilmemesi icap eder. Şark mitolojisinin ve bir bakımdan en eski Türk destanının bu zengin kaynağı için yer, kişi ve hatta madde, yani nesne, hayvan ve nebat isimlerini sıralayan bir indeksin lüzumu meydandadır. Henüz tamamlanmamış olan bu tercümenin son çıkacak cildine bunun konacağını ümit ederiz. Yoksa birinci cildin sonundaki kayıttan anladığımıza göre bunların pek mahdut bir kısmını, cilt ve sayfa göstermeksizin sıralamak, eserden beklediğimiz faydayı çok azaltacaktır kanaatindeyiz. Bu işin ancak ilmi eserlere mahsus olduğu, klasikler serisinin ise daha geniş bir kitleye mal edilmek üzere çıkarıldığı söylenemez. Farsçadaki salahiyeti teslim edilmiş bir hocamız tarafından yapılan bu güvenilir tercüme üzerinde çalışacakların beklediği kolaylığı elde edebilmeleri yolunda esere böyle bir dizin hazırlamak, gösterilen gayreti tamamlayan bir zahmet olur.

Nitekim, *Şehnâme*'nin 620 (1223) yılında Melik Muazzam İsa (1195-?) adına Kıvamüddin Feth Ali b. Muhammed Bindârî Isfahanî tarafından yapılan Arapça mensur tercümesini Farsça aslıyla karşılaştırmak, bazı yerlerde tercümeleri tamamlamak, düzeltmek, zengin ve faydalı haşiyeler koymak ve melâhim (savaşlar), Farsça kıssalar, *Şehnâme*'nin kaynakları, mensur şehnâmeler, Firdevsî'nin hayatı, *Şehnâme*, tercüme ve mütercim bölümlerine ayrılan yüz sayfalık bir önsöz yazmak suretiyle 1931

[1] Şark İslam Klasikleri, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, No. 10.

(I. cilt), 1932 (II. cilt) yıllarında yayımlayan Prof. Abdülvahhab Azzam, bu neşrin sonuna haşiyelerde adı geçen kaynakların fihristi ile tam bir indeks ilave ederek, neşrini tam istifade edilir bir hale koymayı ihmal etmemiştir.

Bu noktayı işaret ettikten, *Şehnâme*'deki kişi ve yer adları için ayrı ayrı tedkikler yapıldığını da söyledikten sonra; *Şehnâme*'nin Türkçe tercümeleri üzerine önsözde, yalnız bu eseri Fransızcaya çeviren J. Mohl'a dayanılarak verilen eksik bilgiyi tamamlamak istiyorum.

Şehnâme'nin benim bildiğime göre ilk Türkçe tercümesi Sultan II. Murat'ın emriyle yapılmıştır. Bunu, Topkapı Sarayı Hazine Kitapları arasında mevcut tercümenin sonundaki "Resûlüllah hazretinin hicretinden sekiz yüz elli dördüncü yılda Sultan Murat Han emriyle Türkîye tercüme olundu, vesselam" kaydından anlıyoruz. Osmanlı ailesinin şiir yazan bu ilk hükümdarı, zamanının en tanınmış alimlerini, şairlerini, musikişinaslarını sarayında toplamış, Arapça ve Farsça mühim eserlerin tercümesini emretmiş ve Türkçe eserlerin yazılmasını teşvik eylemiştir. Bunun emriyle Hızır bin Abdullah isimli bir müellifin bir musiki risalesi yazdığını bildiğimiz gibi Mercimek Ahmet de *Kabusnâme*'yi yine onun emriyle yeniden Türkçeye çevirmişti. Görüyoruz ki *Şehnâme*'yi de ilk defa Türkçeye mal eden yine odur. Baştan başa harekeli olup içinde dokuz minyatür bulunan bu nüsha arada manzum parçalarla da süslenmiştir. Bu parçalar, mensur İskendernâmelerde de rastladığımız manzumeleri pek hatırlatıyor. Lisanı da o devirde daha geniş bir kitlenin faydalanması düşünülerek meydana getirilen bütün eserlerdekinin aynıdır.

İkinci tercüme ise Seyyid Şerifî'nin tercümesidir. Tam adı Hüseyin bin Hasen Muhammed Hüseyni Hanefî'dir. Kitabın başka başka yerlerinde adı Şerif, Şerifî diye geçiyor. Bir yerde de yazar kendisini Seyyid diye vasıflandırıyor:

Gel ey Seyyid ko davânın makamın
Bize arzeyle şehnâme-kelâmın.

Peygamber sülâlesinden geldiğini bu "seyyid" sıfatından başka, hükümdarın kendisine ait bir kitabından da öğreniyoruz.

Resulün âlisin çoğ eyleme âl
Ko özrü bu kitabı elüne al

Bu tercümenin mütercimin el yazısı olan nüshası, Topkapı Sarayı Hazine Kitapları arasındadır. Tercümeye başlamadan önce mesnevilerde mutat olan bölümler vardır. Mısır sultanı Kansu Gavri, *Şehnâme*'yi tercüme etmesini Şerifî'den istemiş; o, aczini ileri sürerek özür dilemişse de sultanın ısrarı üzerine, onun ilk saltanat yılında

başlayarak birinci cildi 913'te (1507-8), ikinci cildi 916 (1510) yılında olmak üzere on yılda tamamlamıştır. Sonsözde de sözcünün hasbihali, Sultan Kansu Gavri'nin meclisi, onun hanendeleri ve guyendeleri, sultanın mehdi, sultanın medhinde şairin aczi, Meydanın tarifi, Düheyşe'nin medhi, Beyseriyye'nin medhi gibi bölümlerle sultana ve onun eserlerine duyduğu hayranlığı devam ettirmektedir. Bay Kenan Akyüz'ün Süleymaniye'de, Damat İbrahim Paşa Kitapları arasında bulunduğundan bahsettiği tercüme de, bu tercümenin başka bir nüshasıdır.

Bu manzum tercüme, ancak önsözde *Şehnâme*'nin veznini kullanmış, fakat bu vezin kolay olmadığı için onu bırakıp, tercümeyi başka bir vezinle, mefaîlün, mefaîlün, feûlün vezniyle yazmıştır.

Üçüncü tercüme, Mehdî mahlaslı derviş Hasan tarafından Sultan II. Osman'ın emriyle yapılan mensur tercümedir. Mehdî sırasıyla Sultan III. Murat, Sultan III. Mehmet, Sultan I. Ahmet'in hizmetinde bulunmuş ve sonra Sultan II. Osman'a takdim edilmiştir. Mehdî'nin *Şehnâme* tercümesinden başka telif veya tercüme on kadar eseri daha vardır.

Ne zaman tercüme edildiği bilinmemekle beraber, *Şehnâme*'nin Şark Türkçesiyle de bir tercümesi olduğunu, Paris Milli Kütüphane Türkçe Yazmalar Kataloğu'nda mevcut bir kayıttan öğreniyoruz. "Şehnâme, Rustam destanının kıssası" adı altındaki bu kitap eksik bir *Şehnâme* tercümesidir.

Merhum Rıza Nur Bey de *Türk Bilik Revüsü*'nün 4. sayısını (şubat 1934) tamamıyla *Şehnâme*'ye ayırmıştır. Burada *Şehnâme* yer yer kısaltılarak ve yer yer de tam olarak tercüme edilmiştir. 276 sayfa tutan bu tercüme hulasası, M. Cevdet Bey'in birkaç örnek veren küçük tercümesiyle ölçülemeyecek derecede *Şehnâme*'yi tanıtmaktadır.

Türklerin en eski kahramanı Alp Er. Tunga'nın etrafında teşekkül etmiş olan destanın bazı parçaları elimizdedir, fakat tamamı bize kadar gelmemiştir. Bununla beraber İranlıların Efrasiyab adını verdikleri bu kahramanın cenkleri *Şehnâme*'de büyük bir yer tutar. Ağızdan ağıza söylenip gelen ve halk arasında dolaşan rivayetleri ve eski gelenek mecmualarını pek iyi bilen Firdevsî, yaşadığı Gazne sarayında Türk kahramanlarına ait menkıbeleri de pekâlâ öğrenmiş bulunuyordu. Bu cihetle eski Türk destanının canlandırılmasında *Şehnâme* zengin bir kaynak işini görür.

Firdevsî'nin yalnız klasik edebiyatımız üzerinde değil, halk edebiyatımız üzerinde de mühim bir tesiri vardır. *Şehnâme* yazıldıktan sonra birçok şair ve nesirci bunun tesiri altında kalarak eski İran geleneğini aksettiren birçok eserin yazılmasına yol açmıştı. Saraylarda ve halkın toplandığı yerlerde bunları okuyan bir sınıf adam-

lar da çıktı. Bunlara "şehnâmehan" deniliyor ki sonradan "kıssahan" kelimesiyle müteradif olarak kullanılmaya başlandı.

Eserin İran'da uyandırdığı bu tesir bizim hikâyeciliğimizde de görüldü. Meclislerde, kahvehanelerde okunan Salsalnâme, İskendernâme, Anternâme, Hamzanâme, Süleymannâme gibi eserlerin arasında *Şehnâme* tercümelerinin, ondan alınmış ve genişletilmiş hikâyelerin de bir yeri vardır. Bu eserlerin her biri ciltler tutmaktadır.

Evliya Çelebi, Firdevsî'nin *Şehnâme*'sini okuduğu zaman Firdevs meleklerini hayran bırakan bir Şehnâme'den bahseder. *Şehnâme*'nin halk edebiyatımızdaki bu önemli yerinden dolayı onun, halk arasında, kahvelerde, toplantılarda şehnâmehanlar tarafından okunmak için yapılmış başka bir tercümesini de biliyoruz. Eksik olan bu tercüme üç cilt olup *Şehnâme*'nin başından İskender'in doğumuna kadar olan kısmı ihtiva etmektedir. Bu nüsha üç cilt içinde 1778 yapraktır. Bu hacim bize, eserin ne kadar genişletilerek, halkın merak ve alakasını çekecek daha nice vakalar ve teferruat ilavesiyle, cinler, periler, devler, tılsımlar ve daha başka masal ve destan unsurlarıyla beslenerek tercüme edildiğini gösterir. Bu tercüme halk hikâyelerinin üslubuna uygun olarak "raviyan-ı güzin ve nakılân-ı suhânçin, eday-ı şirin ve elfaz-ı sükkerin dibaçe-i şehnâme böyle nakl ü beyan eylemiştir ki!" diye başlıyor, söz başlarında "üstat öyle nakl ü beyan eder ki....", "raviler öyle rivayet ederler ki...." şeklinde mevcut ifadeler bu tercümede Firdevsî'nin eseri esas tutulmakla beraber, daha başka rivayetlerden de faydalandığını gösterir. Nitekim sonunda "bu şehnâme bu mahalde tamam olup bu ruzgârdan zuhurât-ı kevniyyeden olan mevatlar nece dürlü ve nece üstadlar dilinden nakl ü beyan olundu" kaydı bu ciheti bir daha açıklamaktadır.

Şehnâme'nin bugünün okuyucusuna sunulan ve Necati Lûgal Bey'in ismi dolayısıyla sıhhatinden şüphe etmediğimiz bu son Türkçe tercüme, bizim bildiğimiz ve yukarıda saydığımız tercümelerden elbette ayrı bir vasfa maliktir.

Yalnız bahsettiğimiz eski tercümelerin görülmesinde, üsluplarının incelenmesinde, eserin havasına girmek ve tercümede kullanılacak dil hakkında fikir edinmek bakımından fayda olurdu zannındayız.

Şehnâme'nin, oldukça büyük zaman aralıklarıyla çıkan ciltlerinin bir an önce tamamlanmasını dilerken indeksin lüzumunu bir defa daha hatırlatmaktan kendimizi alamıyoruz.

Yücel, sayı 4, Nisan 1950

ŞEYHÎ'NİN HÜSREV Ü ŞİRİN'İ

Değerli makalelerini ve *Osmanlıca* adlı eserini faydalanarak ve güvenerek okuduğumuz Doç. Dr. Faruk K. Timurtaş bu ad altında yeni bir eser yayımladı.

İnceleme ve metin olarak iki bölüme ayrılmış olan bu eserin inceleme bölümünde Giriş, Şeyhî'nin hayatı, I. Hüsrev ü Şirin hakkında bilgiler, mevzunun hulasası, Nizâmî'nin eseri ile mukayese, mevzunun menşei, esere yazılan zeyl ve Cemalî, eserin Rümî tarafından tamamlanması, II. Eserin nüshaları, imla ve dil hususiyetleri ele alınmakta, bölümün sonunda da "bugün kullanılmayan Türkçe kelimeler sözlüğü" başlığıyla bu soydan kelimelerin listesi, anlamları ve metinde geçtiği beyitlerin numaraları gösterilmek suretiyle verilmektedir. Metin bölümünde de 1. Metnin tesbitinde gösterilen esaslar, 2. Transkripsiyon sistemi, 3. Metnin fihristi, 4. Tenkidî ve transkripsiyonlu metin bulunmaktadır.

Yazarın kitabın sonunda verdiği daha başka inceleme ve araştırmalarının listesine baktığımız zaman, Şeyhî ile onun Hüsrev ü Şirin'i üzerindeki çalışmalarının büyük bir yer tuttuğunu görürüz. Bu çalışmalar yerindedir; ancak böylesine ciddi çalışmalar yapıldıkça, birtakım basma kalıp ve kuşaktan kuşağa tekrarlanagelen yargılardan kurtularak edebiyat tarihimizin belli devirlerini ve kişilerini aydınlığa çıkarabiliriz. Faruk K. Timurtaş bu yolda güvenebileceğimiz bir eserle karşımızdadır.

Şeyhî'nin hayatı hemen bütün kaynaklara başvurularak ve elbette ancak bu kaynakların yeterliği derecesinde her yönüyle verilmektedir. Yazar bu yoldaki titizliğini, okul kitaplarını da kaynaklar içine alacak kadar ileri vardırmış bulunuyor. Son yıllar içinde divan edebiyatı üzerinde yapılan çalışmaların ve yayımlanan metinlerin çoğuyla karşılaştırıldığı zaman Timurtaş'ın ortaya koyduğu eserin nasıl çetin bir emek mahsulü olduğu daha açık anlaşılmaktadır. Basma *Lütfi Tezkiresi*'ne bile bakmayı akıl etmeden, metinleri verilen şairlerin hayatı hakkında "malumat yoktur" diye kesip atan tarihçilerinin yanında Timurtaş'ın eseri bir örnek payesine yükselmektedir.

Bu yazımızda, kendi açımızdan kimi noktalara ilişmek istiyoruz, Şeyhî'nin hayatıyla ilgili bölümde –onun doğum (s. XVI), ölüm (s. XXVIII) tarihleri üzerine olduğu gibi– kuvvetli olmayan bazı tahminlere yer verildiğini görüyoruz.

Hem dil hem de üslup bakımından yazarın ifadesini arada yadırgadığımız ve kekremsi bulduğumuz da oluyor; bu, eğer bizim görüşümüzden değil de, gerçekten

yazarın üslubundan geliyorsa, bunu meslek hayatının büyük bir parçasını aynı konu üzerinde toplayan bir kalemin, kendinin de farkına varmadığı bir bezginliğine yormak mümkündür, sanırım. Dizgi yanlışlarından gelenler bir yana birkaç örnek vermek belki haksız çıkmamızı önleyecektir: hekimliği üzerinde durmak, mutlak yapılması gereken bir harekettir (s. XIX). İlm-i ikhalde bol bir basireti var imiş, ger dîde-i hilâlden. (s. 20)" Basiret için bol vasfını biz yadırgıyoruz. Zaten Âşık Çelebi'den alınan metnin doğrusu da "ilm-i ikhalde hod bir basireti var imiş ki şeklindedir.[1] Yoksa ne "ikhal" kelimesinin, ne de "ger" edatının metinde bir yeri olmadığı gibi, anlamı da yoktur.

Hüsrev ü Şirin'in ne sebeple yazıldığı hakkında okuduğumuz mısraların bir özelliği olmamak gerektir. Mesnevi yazan başka şairlerde de bu türlü "sebeb-i telif"lere rastlamaktayız, bu bir gelenektir. Yazarın diline gelince, kişinin uğraştığı, haşır neşir olduğu eserlerin tesiri altında kaldığı bir gerçek olmakla beraber, bugünün yürüyen diline yaklaşması gerektiğine inanıyoruz. Kaldı ki işlediği metin kendisine yeteri kadar kelime sunacak zengin bir hazinedir.

Hüsrev ü Şirin'in geniş bir özetini vermekle yazar günümüzün okuyucusuna büyük bir yardımda bulunmuştur. Konuyu metinden okuyup anlamayanlar için bu gerekli bir iştir. Edebiyatımızın eski devirleriyle ilgilenen genç kuşakların karşılaştıkları güçlükleri, engelleri yenmek yolunda bu soydan çalışmalara ve o devirlerin ürünlerini bugünkü dille vermeye görümlüyüz.

Hüsrev ü Şirin'in Nizâmî'den çevirme olup olmadığı sorusuna bu bölümde (s. 36) tam bir karşılık bulamıyoruz, sanırım. Yazar, bir yandan Şeyhî'nin, Nizâmî'nin birçok beyitini aynen tercüme ettiğini söylemekte, bir yandan da bunun kelime kelime yapılmayıp mealen yapıldığını bildirmektedir. "Aynen" sözünden okuyucunun çıkaracağı anlam bu yüzden açıkta kalmaktadır. İkinci nokta Şeyhî'nin Nizâmî'den "mealen tercüme ettiği" beyitlerin büyük bir yekûn tutmadığıdır. Fakat hemen ardından bu yekûnun, eserin tahminen üçtebirine yakın bir kısmını içine aldığını öğreniyoruz; üçtebiri çeviri olan bir eserde müelliflik payı bir hayli azalmaktadır. Onun için eski kaynakların verdikleri hükme katılmak daha doğru olur. Burada mealen veya aynen Nizâmî'den çevrilen bölümlere, hiç olmazsa beyitler gösterilmek suretiyle tanıklar verilseydi, okuyucunun bu karşılaştırma üzerinde daha açık bir fikir edinmesi kolaylaşırdı.

Eserin "Bugün kullanılmayan Türkçe kelimeler sözlüğü" bölümü üzerinde ilişe-

---

[1] *Âşık Çelebi Tezkiresi*, British Museum Or. 6436 ve Millet Kütüphanesi No. 772; Şeyhî maddesi.

ceğimiz yerler vardır:

Bu başlığın sınırları çizilmiş değildir. "Bugün kullanılmayan" sözünden ne anlıyoruz? Bu kelimeler 1. yazı dilinde mi kullanılmıyor? 2. Konuşma dilinde mi? 3. Yoksa her ikisinde mi? Buna bir de bugün dilde yaşamakta, kullanılmakta olduğu halde, söyleyişlerinde fark denemeyecek kadar küçük ayrılıklar olan kelimeleri de katmalıyız.

Sözlüğü dikkatle taradığımız zaman buraya alınmış olan kelimelerden birçoğunun bugün yazı dilinde de, konuşma dilinde de yaşadığını görüyoruz: Ağıl, boy (aşiret, oba, köy), başarmak, buçuk, buyurmak, buyruk, dirlik, dürmek, düş, düzmek, düzgün, düzetmek, esen, eşme, ezgi, geymek, geyinmek, gök (yeşil, mavi), götürmek, gün (güneş), ımızganmak, ırmak, ısmarlamak, ışınak, ilenmek, in, izlemek, karmak, karılmak, kaşanmak, katı, konuk, kulavuz, nitekim, savaş, savulmak, sığın, sınamak, soğulmak, suvarmak, söz açmak, tartmak, tasa, tınmamak, tutsak, Türk (hele bu Türk kelimesi niçin buraya girmiş), ummak, üleşdürmek, ün, üşmek, yabana atmak, yad (yabancı), yalıncak, yarar, yas, yol kesmek, yurd, yüce, yücelmek, yüz aklığı, yüz çevirmek, yüz suyu ve daha başkaları, hepsi de sözlükte verilen anlamlarıyla yazı dilinde bol bol vardır. Çeri, kopuz, otak gibi kelimeler kullanılmıyor değil, kavramları, yani medlûlleri kullanılmıyor. Kaldı ki daha yakınlarda bunlardan birinin bir dergiye ad olduğunu gördük.

Söylenişlerinde küçük ayrılıklar olan kelimelere gelince, bunların da büyük bir bölüğü yazı dilinde kullanıldığı gibi, konuşma dilinde de, bazı ağızları düşünürsek, hatta aynı söylenişlerle yaşamaktadırlar. Alaguz, berü, biliş, bilişmek, çeynemek, degme, değşürmek, degül, delü, denşürmek, depelemek, deprenmek, egin, elbir etmek, göçürmek, gögermek, gönlek, günü, ırılmak, içerü, ilerü, ir (erken), irişmek, kaygu, kocınmak, segirtmek, sevgü, sıgamak, sızurmak, tanuk, tan yili, tayanmak, tonanmak, tozıtmak, turu (duru), tutruk (doğrusu tutturuk olup ateş tutuşturmak için kullanılan yonga tahta ve başka nesneler), uğurlamak (doğrusu oğrulamak veya uğrulamak), ulak, ulaştırmak, utmak (yenmek, kumarda kazanmak), uz, ürmek (ürümek), vaz gelmek, yahşı, yasmak, yavuz, yidilmek, yiğit, yil, yitmek (bütün anlamlarıyla yetmek ve yitmek olarak), yok bulmak, yol gözlemek, yırmak, yunmak ve başkaları. Bu kelimelerin hepsinin bugün konuşma dilinde yaşamakta olduğunu görmek için Türk Dil Kurumu'nun çıkardığı *Söz Derleme Dergisi* ile *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* adlı çok faydalı eserlere bakılabilir; daha başka kaynağa görüm varsa *Lehçe-i Osmanî*, *Kamus-ı Türkî*, *Redhouse* gibi herkesin eli altında bulunan sözlüklere de başvurulabilir. Bunlar olmadan ve Anadolu'nun türlü yerlerine uğramak zahmeti-

ne girmeden de İstanbul içinde, çarşıda pazarda halka kulak vermek bile yeter. Hemen birçoğunun yazı dilinde de yer aldığını anlamak için Ahmet Mithat, Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim, Mehmet Âkif gibi oldukça eski yazarlar ile bugünün daha genç, adı belli romancı ve hikâyecilerini okumak yeter.

Tek tük arkaik kelimeler bir yana, hemen hepsinin yazı dilinde olsun, konuşma dilinde olsun kullanıldığına şüphe olmayan bu kelimeleri bir bir sıralamaktansa, yazarın izniyle bu bölümün başlığını "Bugün kullanılan Türkçe kelimeler sözlüğü" şeklinde küçük bir değişiklikle düzeltmek yerinde olacaktır. Kim bilir, belki de başlık aslında öyle idi. Sözlükte son olarak, birkaç kelimeye yanlış ve yersiz karşılık konduğuna işaret edelim.

1. En başta *admak* kelimesi adım atmak değil, yalnızca atmaktır. Nitekim beyitte de "Ne adım kim adardı rahş-ı Gülgün" diye geçmektedir.

2. Aylak kelimesinin bol, fazla anlamında kullanıldığını bilmiyoruz, bu kelime bedava, çok ucuz, değersiz, müft, rāyegān anlamlarını taşımaktadır.[1]

Yayın Ermen dağıdur ana yaylak
Semenler bi-semendür, güller aylak

beytinde aylak kelimesi bi-semen (değersiz, bedava) ile eşanlamlı bir kelime olarak durmaktadır.

3. *Bil bağlamak* deyimi de, bence *hürmetkâr vaziyet almak, saygılı tavur takınmak* değildir, beyit şudur:

Karınca bigi Şâvûr-ı ferah-nâk
Turur bil bağlayup hizmette çâlâk

Burada *bel bağlamak* eteğini beline dolamak demek olup işte çabukluğu sağlamak, çabuk iş görmek anlamındadır; *çâlâk* zarfı da bu anlamı kuvvetlendirecek ayrı bir karinedir.

4. *Ahtarmak* da yüz çevirmek, başka tarafa dönmek değil, burada "bir şeyi bir yerden bir yere nakletmek" demektir (Bkz. *Lehçe-i Osmanî*, aktarmak).

Kaçan âkıl göre ahterde ricat
Gönül ahtarmaya kılmaya sürat

beytinden anlaşılan da akıllı olan, yıldızda bir geri gitme (yani ikbalden idbara dö-

[1] *Söz Derleme Dergisi*; *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, c. I, II, IV

nüş –*ricat* bir astronomi terimidir–) gördüğü zaman, gönlünü başkasına vermekte (âşık olmakta) acele etmez (eşref saati bekler) demek olacaktır.

5. *Tayak* kelimesine de "bukağı ve bağ" diye karşılık verilmiştir; bu tayak, bayağı bildiğimiz sopadır.

Hemişe düşmenin başı ayakta
Bili vü boynu zincir ü tayakta

beytini "düşmanın başı her zaman ayakta (düşmanın her zaman baş aşağı) olsun, boynu zincirden ve beli (sırtı) da dayaktan (sopadan) kurtulmasın" diye anlamak gerektir.

Bu örnekler, kelimelerin karşılığını bulmakta yazarın, öteki bölümlerde olduğu kadar titiz davranmadığı ve bunlara beyitlerde geçtiği yere göre bir karşılık koyduğu sanusunu uyandırıyor, demekle haksızlık etmiş olmadığımızı umarız.

Büyük emekler verildiği meydanda olan değerli bir inceleme ile birlikte Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şirin*'ini bize sunmuş olan genç, ciddi ve çalışkan edebiyat tarihçimizi kutlamak bizim için bir zevktir. Bunun ardından, benzeri daha başka ciddi araştırmaların gelmesini, haklı olarak, bekliyoruz.

Çağrı, sayı 74, Mart 1964

YÂRENCE...

Sayın Faruk K. Timurtaş, *Şeyhî'nin Husrev ü Şirin*'i adlı kitabı için çıkan bir yazımda iliştiğim yerlerden birkaçı üzerinde duruyor, benim sürçme saydığım noktaların doğru olduğunu savunuyor.[1] Kullandığı ve kendisine yakışan efendice üsluptan cesaretlenerek, onun savunmak istediklerinden birkaçına yeniden dönmeyi gerekli buluyorum. Arada, onun yaptığı gibi, kalemin ucu azıcık sivrilecek olursa, bunu hoş karşılayacağını umarım.

Sayın arkadaşımın tavsiyesine uyarak birtakım bilgilerimizi öğrencilerimize saklamak yerinde bir davranış olmakla beraber, onlardan artanı da kendileriyle paylaşmayı bir meslektaşlık borcu sayıyorum. Alınganlık etmez de bunları kendisinden yararlandıklarıma küçük bir karşılık sayarsa sevinirim, hem de emeğim boşa gitmemiş olur. Söyleyeceklerimin bir bölüğü kitaplara, bir bölüğü de "yaşımı başımı almış olmamın" verdiği yetkiye dayanıyor.

Kimimize yanlış yapmak ve sonra yanlış, bir yerden uç verince onu savunmaya kalkışmak, biraz emek vererek o yanlıştan kaçınmaktan daha kolay görünüyor. Bu ayrı bir tutumdur; ama bana kalırsa, biz mürettiplerin ve öğrencilerimizin çok günahına giriyoruz: Yanlışlarımızın hiç olmazsa iricelerini onlara yükleyerek.

Acaba yanlışların savunulması için şu *yaşını başını almış olmak*'tan başka bir silah yok mudur ki ikide bir ele alınıyor. Örnekleriyle meydanda olduğu üzere bu geri tepen bir silahtır. Eski metinlerle uğraşan ve değerli incelemeler yapan bir yazar, *yaşını almış, fakat henüz başını almamış* olduğunu üzülerek gördüğüm sayın Faruk K. Timurtaş *görümlü* kelimesini uydurduğumu sanıyor, benim bu uydurmamı duyurmak için de sık sık kullandığı ünlem işaretleriyle bayağı tellal çağırtıyor ve bu türlü uydurmaları *yakıştırmıyor bana.* Oysa ben bu kelimeyi ne kadar masum bir düşünce ile kullandım. Eski metinler üzerinde çalışan ve arada yanlışlar bile yapan arkadaşım, sandım ki bu metinler yoluyla tanıdığı bir sözcüğe tuş olunca kıvanacaktır. Bir kelimenin uydurma olup olmadığını söylemek için yazarın elinde nasıl bir ölçü olduğunu bilmiyorum ve en azından o kelimenin kaç yaşında olması gerektiğini düşündüğünden haberim yoktur. Dediği gibi bu kelime uydurmadır, ama bunu öylesine *yaşını başını almış* biri uydurmuştur ki ben onun ancak, belki de yirminci göbekten to-

[1] "Bir Tenkid Dolayısıyla", *Çağrı*, Konya, Ekim 1964, sayı 81, s. 9-14.

runu olabilirim. Eseri beş yüz otuz iki yaşında olan Mercimek Ahmet, *Kabusnâme* çevirisinde iki yerde bu kelimeyi kullanıyor: "Bunların âdeti budur kim her ne vakit yemek ellerine gire, ol vakit yerler, zira bunlar dahi öte biregünün eline *görümlü*'dürler" ve "çünkü malına hükmün geçmeye ve avrat eline *görümlü* olasın, pes sen avret olursun, ol erün olur."[1]

İmdi ben yazarın sorusunu tekrarlayabilir miyim?: Her bilmediği öz Türkçe kelimeyi uydurma sanıp buna göre, ünlemler ve soru işaretleriyle dolu bir hükme varan kişiyi *bilmem nasıl karşılamalı*?

"Bugün kullanılmayan Türkçe kelimeler sözlüğü" başlığı altında sıralanan dizinin içinden benim çekip gösterdiğim bir yığın kelime arasından yazarın yalnız birkaçını alıp "bugün yazı dilimizde ve İstanbul ağzında kullanılmamaktadır" diye tanık olarak ortaya sürdüğü kelimelerin hepsi yazı dilinde de, İstanbul ağzında da vardır. ben bunları yeniden üstelemek istemiyorum. Ancak bugün kullanılmıyor diye direndiklerinin arasından birkaç tanesini almaya yeter buluyorum. Mehmet Âkif üzerinde çalışmaları olup bu konuyu benimsemiş olan arkadaşımızın "yazı dilinde yoktur" diye kesip attığı *ımızganmak* şairin şu beytinde yan gelmiş yatıyor:

> Yok öyle heybeye dirsek verip *mızganmak*
> Yataksa emre müheyya içerde... Hem ne yatak.
>
> (Mehmet Âkif, *Berlin Hâtıraları*, eski basım, s. 46)

Kullanılmadığı üzerinde direnilen kelimelerden biri de *Türk* kelimesidir. Bu kelime *Husrev u Şirin*'de ancak bir yerde –başka anlamlarını da unutmamak üzere– "köylü" anlamında kullanılmıştır. Ama, daha üç yerde, 2242, 6478, 6482 sayılı beyitlerde, bizim milletimizin adı olarak geçiyor, öyle iken bu kelime söz konusu olan dizide *kullanılmayan kelime* diye yer almış bulunuyor. İşte beyitler:

(2242) Mürettep leşker üç yüz bin Moğol Türk
Ki ışık börk idinmişler cebe kürk

(6478) Girü bin Türkî vü Rümî kabâ-püş
Güzel kol zülf çenber halka der-gûş

(6482) Mülûk-i Türk ü Rûmî Şam u Berber
Çi fağfûr u çi hâkân çi kayser

Üşmek, soğulmak ve *ışımak* kelimelerine gelince, eğer İstanbul Türkçesini yalnız

[1] *Kabusnâme*, British Museum, Or. 3219, 54B ve 110B; Bu yazmanın tarihi 835'dir (1431-32); *Kabusnâme*, Maarif Vekâleti, Eski Türkçe Metinler, İstanbul, 1944, s. 99 ve 199.

kendimizin bilip kullandığımız kelimelerden ibaret bir Türkçe diye almıyorsak, *üşmek* için çocukları ve arıları hatırlamak; *soğulmak* için hayvanları soğulduğundan bize artık süt getirmeyeceğini söyleyen sütçümüze kulak vermek; *ışımak* için de bir sabah güneşten önce uyanmak yeter.

Bu denli uzaklara gitmeden yazarın, sözünü ettiğimiz bölümde "bugün kullanılmayan kelimeler" arasında yer verdiği *sonuç* kelimesini kendi yazısında bile görmekteyiz. Bunlar hep dizgi yanlışı soyundan *olağan* sayarak sözlük bölümünde verirken anlamları ile bunların geçtiği beyitlerdeki anlamları birbirini tutmayan birkaç kelimeye de dokunmak gerekmektedir.

Önce, yazarın doğru imlasını bildiğinde şaşılacak bir yön bulmadığım "râygân" kelimesinin Türkçesi olan *aylak*'ın anlamı "bol, fazla" değil, "bedava, değersiz, parasız"dır. Nasıldı beyit?:

(1013) Yazın Ermen Dağıdur ana yaylak
Semenler bî-semendür, güller aylak

"Yazın onun yaylası Ermen Dağıdır, orada sakız gülleri (Peygamber çiçekleri) değersizdir, güller de bedavadır."

Bu kelimenin geçtiği mısrada bir *tenazur* olduğunu ayırt edebilirsek, *aylak* kelimesinin mısranın birinci bölümündeki "bî-semen"i (değersiz, parasız) karşıladığını anlarız. *Bî-semen* nasıl "değersiz, parasız" demekse, *aylak* da öylece "bedava" demektir. Elbette şairin demek istediği her iki çiçeğin de yaylada *kimsenin yüzüne bakmayacağı, koparıp koklamayacağı kadar bol* olduğunu söylemektir, ama her bolluk "aylak ve bî-semen" olmak değildir. Nitekim pazarda meyve bol olduğu halde hiç de "bî-semen ve aylak" değildir.

Tayak kelimesinin anlamını *bukağu* diye vermek, yakıştırmacadır.

(3753) Hemîşe düşmenün başı ayakta
Bili vü boynu zincir ü tayakta

Beyti bir kez düzlersek şöyle olur: "Düşmanın başı hep ayakta, beli ve boynu da zincirde ve dayakta (olsun)." Daha açarsak: Düşmanın başı hep ayaklar altında (ezilsin); boynu zincirden ve beli (sırtı) dayaktan (kurtulmasın).

Sayın Faruk K. Timurtaş kendi anlayışını savunmak için "bir kere kelimelerin sırası bakımından zincir, bil ve tayak, boyun ile ilgilidir" diyor. Ama sanırım edebiyatla ilgili sanatlar arasında, eskiden *leff ü neşr-i gayrımürettep* diye bir sanat olduğunu hatırlayacaklardır; bu beytin, düşman söz konusu olunca, bence herkes için açık olan

anlamı bir yana, düşmanın beline zincir takıldığına bununla da onun daima sinmiş ve yenilmiş olmasının ifade edildiğine hiçbir yerde bir tanık gösterilemez.

Sayın Faruk K. Timurtaş benim **bermutat** kelimeler üzerinde durduğumu, kara bir punto ile belirtiyor, doğrudur bu. Bu, benim kelimeleri tek başına aldığımdan değildir. Mensur olsun, manzum olsun, her sözün başı kelimedir, onsuz yazmak da, konuşmak da olmuyor. Bunları yanlış anlayınca da, üzerinde konuştuğumuz metni de, onun yazarını da tam vermiş olmayız diye düşünürüm ben. Kaldı ki –eğer kendisinin telmih etmek istediği o ise– benim tek bir kelime üzerinde durmamın sebebi o kelimenin doğru ve yerinde olduğunu göstermekten çok, kendimizi bir yana bırakıp, üç dilde şiir yazan ve Türk şairlerinin en büyüklerinden biri olan bir şairde kafiye hatası bulmanın, üstelik bunu *istiğrap etmenin* yersizliğini ve boş övüngeçliğini belirtmektir. Geri kalanlar için de amacımız, bir metin ve yazar üzerinde söz söylerken ilk işin o metni doğru okumak gerektiğini anlatmaktır.

Bu yazı adından da anlaşılacağı üzere bir söyleşidir ve arkadaşımızın *mutat* ve önemsiz birkaç pürüzden dolayı eserini küçümsemek söz konusu değildir. Bilgisi ve çalışmaları için taşıdığım güveni tekrarlamak ve benim için gerçekten yeterinden çok kullandığı sıfatlara "sağ ol" demek borcumdur. Yer yer dilini çıkarıp kaçmalarına ve yazısının asıl üslubuyla pek bağdaştığını sanmadığım ufak tefek çıkışlarına gelince, bunları halden anlayan bir öğretmen olarak gerçekten olağan buluyor ve hoş karşılıyorum. Umarım ki o da, bunların benim yazımda karşılayacağı yârence benzerlerine aynı hoşgörürlüğü gösterecektir. Yoksa, Şeyhî'nin birkaç beyti tâ beş yüz yıl öteden aramıza girip de bu karşılıklı saygıya ve değerbilirliğe gölge düşürürse, bundan ben kendi adıma üzülürüm.

Türk Dili, sayı 160, Ocak 1965

VİRGÜL MESELESİ

Sayın Faruk K. Timurtaş'ın *Çağrı*'nın 86. sayısında çıkan yazısının başlığı şöyle: "Birkaç Kelime – Orhan Şaik Gökyay'a Cevap." Okuyucu, bu başlığa bakınca, yazının ilk üzerinde durduğu "tutuk, tutuklu" kelimelerini de ben ortaya atmışım gibi alacaktır; oysaki bunun benimle ilgisi yok. Ama olsun, bu *za'f-ı telifi* bir yana bırakıp, bu kelime üzerinde ileri sürülenlere niçin katılmadığımızı da belirtelim:

1. Yazar, *-k* ekinin Türkçede, fiilden sıfat yapan bir ek olduğunu, bunların sonuna tekrar *–li, -lu* vb. sıfat eklerinin getirilemeyeceğini söyleyerek birkaç örnek veriyor. Türkçede bu ekin yalnız fiilden sıfat değil, isim yaptığını da gösteren tanıklar vardır: Üfürük, öksürük, aksırık, sarmaşık, sarık vb. gibi.

2. Bunun gibi tutmak mastarından da *tutuk* yalnız sıfat değil, aynı zamanda isimdir. Nitekim sözlükler bunu türlü anlamlarda isim olarak vermişlerdir. Bu kelimeye *Uygur Sözlüğü*'nde "rehin;" *el-İdrâk*'te "örtü;" *Abuşka*'da "tutacak nesne –inkıbaz– tutulmuş;" *Sengülâh*'ta "kapıya konan perde ve engel;" *Lehçe-i Osmanî*'de "Peçe, inmeli, utangaç, müstereddit, şakrak olmayan;" *Redhouse*'ta "peçe, perde, kadının bütün vücudunu örten giyecek" anlamları verildiği gibi bunun *Tanıkları yla Tarama Sözlüğü*'nde de "duvak, peçe, yaşmak, perde" ve *Söz Derleme Dergisi*'nde "perde" anlamları vardır.

Kelimenin *tütuk* şeklinde Türkçeden Farsçaya yahut *Lehçe*'nin dediği gibi Arapçaya geçmiş olduğu görülüyor. *Burhan-ı Kaatı* buna "büyük perde" anlamını verdiği gibi Steingass'ta kelimenin "perde, peçe, sivrisineklerden korunmak için çadırlarda bir nevi ağperde, soğan zarı" anlamına geldiği gösterilmiştir. Nitekim Tevfik Fikret'in "Akşam" şiirinin ilk mısraı şudur:

Sakin bir akşamın tütuk-ı ergavanını

Demek ki kelimenin isim olarak kullanıldığı birçok yer vardır.

3. *-k* ekiyle yapılmış kelimelere ayrıca sıfat yapma eki olan *-li, -lu*'nun getirilmesinin doğru olmayacağı şeklindeki yargıya karşı dilde örnek vardır: *Kırık* (bu pirinç çok "kırıklı"); *çürük* (portakallar çok "çürüklü" çıktı gibi; bu bunlar çoğaltılabilir.

4. Nitekim Timurtaş'ın yazısında tanık olarak verdiği "yatık" kelimesi sıfat olduğu gibi isimdir de. Çünkü bu kelime "yassı su kabı" anlamındadır. Kelimenin aslında

dile sıfat olarak doğduğunu ve sonradan isim gibi kullanılır olduğunu söyleyerek bir savunma yapmaya kalkışılacak olursa, önceden söyleyelim ki dilde bizdekinden ayrı bir mantık yürürlüktedir. Bizim, dilbilgisi kitaplarının kurallarına güvenip ya da ayaküstü hatırlayıp öne sürdüğümüz tanıkları, dilin kendisi yeri gelince tanımaz olur. Herhalde dil, donmuş ve hiç değişmez kuralların toplamı değildir. Daha Tanzimat sıralarında, daha dün yanlış sayıp kullananları bilmezlikle suçladığımız nice kelimeler ve onların kullanış yolları vardı ki bugün kimse onları hatırlamıyor, "galat-ı meşhurun lügat-i fasihten efdal" olduğu yeni konmuş bir düstur değildir. Onun için *tutuk* kelimesine bugün, sözlüklerdeki anlamlarından başka bir de *tevkif* anlamı verilmiş ve görüldüğü üzere dil bunu benimsemişse, bunu "fiilden isim ve sıfat yapma kuralları" artık geri alamayacaktır.

Sayın Timurtaş'ın üzerinde durduğu ve "uydurmacılığını" daha önceki yazısında bana yüklediği asıl *görüm* ve *görümlü* kelimelerine geliyorum. İlkin "uydurma" sayıp bana yakıştıramadığı "görümlü" kelimesinin eski metinlerde bulunduğunu göstermem üzerine, bunun uydurma değil de yerli ve yerleşmiş bir kelime olduğunu kabul etmesine; bir kelimenin *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*'nde bulunmadığı için ille de uydurma olması gerekmediğinin anlaşılmasına sevindim.

"Görümlü" kelimesini, ben de Mercimek Ahmet'in kullandığı gibi ve o anlamda kullandım. Sayın Timurtaş benim cümlemi olduğu gibi alsaydı, yazısında ileri sürdüğü soydan mutalaalar *beyan etmeye* görümlü olmayacaktı; benim cümlem şudur: "Edebiyatımızın eski devirleriyle ilgilenen genç kuşakların karşılaştıkları güçlükleri, engelleri yenmek yolunda bu soydan çalışmalara ve o devirlerin ürünlerini bugünkü dille vermeye görümlüyüz." Bu cümlenin son kelimesinin yerine "muhtacız" deseydim, bunda yadırganacak ne vardı? Herkes gibi arkadaşım da bunu anlayacaktı, sanırım. Kelimeyi benim "mecbur, mükellef" anlamında kullanmış olduğumu, yok yere ortaya atıp, bunun üzerine gereksiz düşünceler ileriye sürmek gerekmeyecekti. Hem hiçbir anlama yapışık kalmadığını bilmiyor muyuz? Herhangi bir Batı dilinin *muteber* sözlüğünü açsak bir kelimenin dilde ilk kullanıldığı günden bu yana anlamca ne değişmelere uğradığını izleyebiliriz. Bu anlam değişiklikleri için de bize verilen tanıkların çoğu o dilin yazarlarından alınmadır. Kendimi katmıyorum, fakat yarın, eserleri gelecek kuşaklara kalacak olan bir yazar "görümlü"yü "mecbur ve mükellef" anlamında kullanırsa, sözlük bunu görmezden gelemeyecektir. Bugün bile tek bir kelimenin birbirinden çok uzak anlamları kendinde topladığını görmüyor muyuz?

Sayın Faruk Timurtaş'ın, ille de bir yanlış ve uydurma bulmak kaygısıyla sıkıntıya düştüğünü görmekle üzgünüm. Yazısının en can alacak noktası gibi sımsıkı tutunduğu ve benim uydurduğumu sandığı *görüm* kelimesi üzerine bir yığın söz etmesini anlayamıyorum. Bilgin arkadaşımın iki sütun boyu bilgiçlik etmesine şaştım, neden saklayayım. Benim cümlem şu: "Daha başka kaynağa görüm, varsa *Lehçe-i Osmanî, Kamus-ı Türkî, Redhouse* gibi herkesin eli altında bulunan sözlüklere de başvurulabilir." Sayın arkadaşım, bu cümledeki *görüm* kelimesine benim "göre, nazaran, bakımından" anlamı verdiğimi söylüyor ve oldukça sert bir çıkış yapıyor: "Yetkili yetkisiz her şahsın istediği şekilde kelime meydana getirmesi ve kelimelere dilediği manayı vermesi hiç de iyi bir davranış değildir. Benim beğenmediğim, tenkit ettiğim nokta böyle hareketlerdir" diyor ve ondan sonra *görüm* kelimesi üzerine hiç de gerekmeyen bilgiler, kaynaklar ve başkaları; ve öğütler. Bunların hepsi de darılmasın bir hiç üzerine, daha doğrusu bir virgül üzerine oturtulmuş gereksiz bir *itnâb*'tan ibaret. Bu cümleyi okuyan hiç kimse *görüm* kelimesine, yazarın ille de bir yanlışı yakalamak kaygısıyla yüklediği anlamı vermeyecektir, benim vermediğim gibi; ve şundan ötürü:

1. Kelimeye yazarın körlemeden verdiği anlam verilirse, cümle yıkılır gider; anlaşılmaz bu cümle.

2. Bir uydurma uğruna yahut –arkadaşlığımız bir yana– yazarı sevindirmek için bile olsa böyle bir cümlenin benim kalemimden çıkmayacağını herkesten önce sayın Faruk Timurtaş bilir sanırım. Öyle ise nedir bu görüm? Görümlü kelimesi, Türkçede "muhtaç, gerekli" anlamlarına kullanıldığına göre, *görüm* de "ihtiyaç, lüzum" demektir ve burada da bu anlamda kullanılmıştır. Şu halde cümleyi bir kez daha, virgülü yerine kaydırarak, yazarı şaşırtmayacak ve boşuna mürekkep harcatmayacak şekilde, müsveddesinde olduğu gibi tekrarlayalım: "Daha başka kaynağa görüm varsa, *Lehçe-i Osmanî, Kamus-i Türkî, Redhouse* gibi herkesin eli altında bulunan sözlüklere de başvurulabilir."

İmdi, hiçbir noktalama işareti bulunmayan; noktasız, virgülsüz metinlerle boğuşan, bunları hem okuyup hem okutan sayın Faruk Timurtaş –kime ait olursa olsun– bir zühûl uğruna sütunlarla yazı yazmak gücünde olduğunu ispat etmiştir; ama böylesine bir dilcinin bir çelimsiz virgülü bir kelimecik öteye itmek gücünü gösteremeyemiş olduğuna, bizimle birlikte, kendisinin de şaşacağına şüphe yoktur.

Çağrı, sayı 89, Haziran 1965

ÇÖP VE MERTEK

EYMEN KELİMESİ HAKKINDA

Fuzûlî Divanı'nda, bir gazelin şu

Yanan ışk ateşine ateş-i duzahtan iymindür
Ne kim bir kez yanan yandurmak anı gayr-ı mümkindür

matlaında geçen "iymen" kelimesini Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü Profesörü Dr. Ali Nihat Tarlan "imendür" diye okumuş ve "imen şeklen diğerleri ile kafiyeli olabilirse de hakikatte Fuzûlî'de rastlanamayacak derecede hatalıdır" diye bir not çıkmıştır.[1]

Abdülbaki Gölpınarlı aynı kelimeyi "eymin" şeklinde okuyarak Dr. Prof. Ali Nihat Tarlan'ın hatalı saydığı kafiyede ilişecek bir yanlış bulmamıştır.[2]

Bir heyet tarafından hazırlanan *Fuzûlî Divanı*'nda ise aynı kelime "iymindür" şeklinde ve yine doğru olarak okunmuştur.[3]

Üç dilde şiirler yazmış ve Doğu kültürünü tam anlamıyla sindirmiş olan bir büyük şairin böyle bir yanlışa düşebileceğini sanmadığımız için sözlüklere baktık: *Gıyasü'l-Lügat*, kelimenin kesre ile ve mimin kesresiyle "imin" şeklinde okunuşunu verdiği gibi (bkz. 1893 basması); *Ferheng-i Nizam* da bunu açık olarak göstermektedir. Orada kelimenin Arapçadaki "âmin" kelimesinden Farslaştırıldığı, daha çok "imen" şeklinde söylendiği kaydedildikten sonra şairlerin bu mim harfini hem üstün hem de esresile kullandıklarını söylüyor ve bu kelimeyi hem "bâtın" hem de "âhen" kelimesiyle kafiye yaptıklarını bildiriyor; o halde kime şaşmalıyız? Fuzûlî'ye mi, Ali Nihat Tarlan'a mı?

Dün-Bugün Yayınevi'nin çıkardığı Külliyat'ın IV kitabı Şinasi'nin *Makaleler*'idir (Ankara, 1960). Eseri baskıya Fevziye Abdullah Tansel hazırlamıştır. Sayfaların altına çıkılan notlar ve açıklamalar, okuyucuya, şimdi uzaklarda kalan bu metinleri anla-

---

[1] *Fuzûli Divanı*, İstanbul, 1950, s. 42, gazel LXVII.

[2] *Fuzûlî Divanı*, 2. basım, İstanbul, 1961, s. 42, gazel LXVII.

[3] *Fuzûlî Divanı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, seri 1, No 8, Ankara, 1958, s. 228, gazel CIV.

mak yolunda faydalar sağlamaktadır. Eserlerimizi böyle derli toplu, güvenilir "külliyat" halinde vermek gerekli ve hayırlı bir iştir.

Sayfa altına çıkılan bu notlarda, bizce ilişilecek küçük de olsa yerler vardır.

s. 6: Tefrika'yı anlatmaya çalışan Şinasi, yazısına bir soru ile girer: Tefrika ıstılahının mûsemması nedir? Bu kelime sayfa altında "isimlendirilmesi, bu ismi alması" diye açıklanmıştır. Oysaki kelimenin buradaki anlamı, Tefrika kelimesinin kavramı, bu ismin anlattığı nesne, bu ismin kafamızda canlandırdığı nesne, o eski deyimle "medlûl" demektir.

s. 2, not 10: "Nev'amâ" sözünün karşılığı olarak verilen "bir bakıma göre" sözünde "göre" haşivdir, "bir bakıma" yeter.

s. 3, not 14: "Tebaa-i gayr-ı müslime"nin karşılığı "azınlıklar" değil, "İslam dininden olmayan tebaa" demektir. Çünkü bunun yazıldığı tarihte Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman olmayanlardan çok Müslüman azınlıklar vardı. Burada genel olarak İslam dininde olmayanlardan söz edilmektedir, nitekim bugün de anlaşılan budur.

Bu karşılıklarda, hemen düzara bir "Türkçeye çevirme"nin kekreliği vardır. Oysa ki bunların yerine, bugün dilimizde bunları karşılayan ve kimseyi yadırgatmayacak deyimlerin konması, okuyucunun anlamasına daha çok yardımcı olacaktır. Nitekim s. 4, not 26'da da "mevhibe-i kudret" karşılığı olarak verilen "Tanrının hediyesi, ihsanı" yerine "Tanrı vergisi, Allah vergisi" demek, dile daha yatkın bir karşılık vermek olur.

Çağrı, sayı 75, Nisan 1964

DİVANLARI OKURKEN

Kışın bizi geçmişle baş başa kalmaya çağırdığı günler olur; bu çağrıya uyar, gerilere doğru bir geziye çıkarız. Şimdi artık arayıp uğrayanların azaldığı yerlerde bildik yüzler bekler bizi. Ya günün her anlamında kapanık havasından kurtulmak, ya adını koymayı gerekli saymadığım ya da koyamadığım bir özleyişle değişik yerlere uzanmak isteyerek, bu yolculuğumda bir kılavuz arar gibi raflara bakarım. Elime bir divan geçer, "Benim aradığın!" der bana. Alır, odamda bir bucağa çekilirim; kasideden gazele, gazelden rubaiye atlayarak avunur giderim, anlayabildiğim kadar. Kimi kez önümüze bize yol şaşırtan bir yazıcı çıkar: Bir mısranın veznini bozmuştur, bir kelimenin yerine anlamsız, yabancı bir söz koymuştur; bu bir yandan keyfimizi kaçırır, bir yandan eğer ille de onu hiçe sayıp atlayacak kadar rahat bir insan değilsek, yarı yolda engele takılmış bir taşıt gibi uğraşır dururuz. Fuzûlî'nin yazıcılardan böylesine yanıp yakılması boşuna değildir. Onun için eski metinlerin karşılaştırmalı baskılarını yapmak yerinde bir iştir; hem bizim gibi okuyucular için hem de edebiyat tarihimiz adına.

Son günlerde, Şair Necâtî'nin böyle bir karşılaştırmalı baskısına kavuşmakla sevindik.[1] Metne girmeden önce bölümler var: Önsöz, Transkripsiyon, Necâtî Bey Divanı yazmaları, Necâtî Bey – Hayatı, Necâtî'nin şiiri hakkında Şuarâ tezkirelerinin mutalaaları.

Önsöz'ün dilini ve bu dille yürütülen düşünceleri tam olarak kavrayamadığımızı çekinmeden söylemeliyiz. Bununla, bu dilin, bugüne bakarak çok geri kalmış olan üslubunu söylemek istemiyoruz; o bir yana –suç belki de bizim kavrayışımızın kısalığındandır– Önsöz yazarının ne demek istediğini anlamıyoruz:

> İnsan madde ve manası ile, büyük tekevvün içinde kader denen ezelî kanunun çizdiği yoldan zerre kadar inhiraf etmeden yürüyen bir varlıktır. Madde ve mana tek varlığın iki cephesi olup biribirinden ayrılmadığına göre her ikisi de tek bir kanunun ezelî ve ebedî mahkûmudur. İnsanlık ilim ve felsefe adımları ile asırlarca bu muammaya doğru her cepheden yürümüş ve onu dimağının ağları içine almaya teşebbüs etmiştir. Bu hususta geri kalan tek cephe sanat cephesidir. Ondaki kanun, mevzuu dolayısıyla tür-

[1] Prof. Dr. Ali Nihat Tarhan, *Necâtî Bey Divanı*, Milli Eğitim Basımevi, s. XXVIII + 557, Fiyatı 22.50.

lü mistik telakkiler içinde boğulup kalmış, vuzuhun iklimine çıkamamıştır. Bu, filhakika çok güç bir keyfiyettir. Ancak sanatın ileri safhalarını ilmi bir zihniyetle görüp bugün için bulanık safhaları, bilhassa fiziyoloji ve pisikoloji ile elele vererek aşmağa çalışmak bir vazifedir. Sanatın ilmi, yine sanatın enfüsî ilcâlarıyla yapılamaz. Onu tamamen afakî olarak tedkik icap eder (s. 1).

Önsöz, baştan sona dek hep böyle sürüp gidiyor. Bunlar günümüzün güzel bir buluşu olan yuvarlak söz yahut laf deyimine pek uygun düşmektedir, bence. Sonra şu satırları da okuyalım:

Bugünkü edebiyat tarihinde mevcut olan şair tercümeihalleri, devir ve muhit tedkikleri, pisikoloji denemeleri, fikir hayatı çizgileri... Mevzuun hakikati bakımından, tamamen ikinci ve üçüncü derecede şeylerdir ve hiç birisi sanat değildir. Asıl zaman içinde inkişaf eden mevzu ele geçirilememiştir. Bunlar hakıyki sanat gelişmeleri hakkındaki istifham işaretinin bir noktasını bile izale edemiyor. İlim zihniyeti ilerledikçe tekâsüf eden, kararan bu istifham işaretini yıkmak için tamamen ayrı bir metod ve anlayış ile işe girişmek lazımdır.

Bu, ne demek istediği açıkça anlaşılamayan girişten sonra, okuyucu haklı olarak –bu hakkı önsözün yazarı bize veriyor– bugüne kadar yapılanların tümünü bir kalemle söküp atan bu yeni görüşlü ve yeni metotlu edebiyat tarihçisinden, yayımladığı divan ile onun şairi üzerinde, kendi metoduna göre bir yargı beklemektedir. Bu yargı yerine bulduğu ise şudur:

Ancak edebiyatın ilim cephesine yüklenen mesâim ve bu mesâi neticesinde vardığım kanaat, beni bundan menetmektedir. Necâtî Bey'in şiirlerinin beni bazan nasıl bir vecde sevkettiğini, o ruhun ve zekânın türlü tecellileri karşısında nasıl sarsıldığımı sahifeler dolusu anlatmak imkânı vardır. Lakin onun yanında da, sahifeler dolusu, kendi prensibime ve kanaatime ihanet etmem de mümkündür Çünkü ilimde prensibim ya hep ya hiçtir.

Hep olmadığına göre, Türkoloji Bölümü Kürsübaşının bize Necâtî Bey hakkında söyleyeceği –hem de bu divanı en azından yirmi kez okuduktan sonra– şu halde hiçtir. Çünkü onca:

Divan edebiyatının teessüsünden itibaren mısra mısra tedkik ve mukayesesi onbeşinci asra gelip dayanmadıkça, aynı şekilde bizim edebiyatımızda müessir olan İran edebiyatının muayyen şahsiyetleri elenip aynı usûl ile bu merhaleye getirilmedikçe verilecek hükümlerin bence hiçbir değeri olamaz. Ve muhakkak yanlış ve eksiktir Zihinleri senelerce bir hataya ve eksik hükme sürüklemek te, ilim yolunun katiyyetini sezebilmiş bir insan için imkân haricindedir.

O halde biz edebiyat tarihimizin yazılmasından umudumuzu keselim. Hele tuta-

lım ki Namık Kemal'i, Hâmid'i, Yahya Kemal'i ve çok daha sonrakileri tanımak istiyoruz. Bunların yaşadığı güne gelinceye kadar –bunlarda Batıdan gelen yanları da düşünürsek– nice edebiyatların şairlerinin mısra mısra karşılaştırmalı baskıları yapılmadan böyle bir işe girişmek ilim şiar ve vakarına yakışmaz.

Biz okuyucuyu bu satırlarla baş başa bırakarak baskıya geçelim. *Necâtî Bey Divanı*'nın karşılaştırmalı baskısına kavuştuğumuz için duyduğumuz sevinç yarım kalıyor. Çünkü elimizdeki divan, karşılaştırmalı bir baskı değildir. "Burada izahı uzun metotlarla mukayese ve kritik yaparak doğruya yaklaşmak" yolunu tutan yayımcı, *ancak ne derece yanlış nüshalarla karşılaştığımız hakkında okuyucuya bir fikir verecek derecede nüsha farklarını gösterdik* deyip çıkıyor. Önsözden yaptığımız bu aktarmalar, derin görünmek isteyen sığlıkların adacıklarıdır.

Yazmaların künyelerini veren bölümde, bu yazmalar değerlendirilmemiştir. Doğrulukları, yanlışlıkları, eksiklikleri, okunaklı olup olmadıkları söylenmediği gibi tarihsiz nüshalar için de hiçbir bilgi verilmemiştir. Oysaki bunların yazılarına ve kâğıtlarına göre yazıldıkları zamanı kestirmek erbabınca güç değildir. En sağlam ve güvenilir nüshayı alıp öteki nüshaları aralarındaki ayrılıklar gösterilmediği için, eldeki basmanın kendisinde uyandıracağı tereddütleri gidermek yolunda okuyucu epeyce uğraşacaktır. Nitekim bu edisyon kritiği meydana getiren çok ince ve derin mesaide hataya düşmemek imkân haricindedir diyerek önsöz, daha ilk sayfalarda bizi bu yanlışlarla karşılaşmaya hazırlamaktadır.

"Necâtî Bey - Hayatı"[1] bölümünde ilişecek birkaç yer –şairin adının İsa olduğunun söylenmemesi gibi– bulunmakla beraber, asıl "Necâtî Bey hakkında Şuara tezkirelerinin mutalaaları" bölümü üzerine söylenecek sözümüz vardır. Önce, böyle bir bölüme neden yer verildiğini pek anlamıyoruz; bunların bugünkü dile çevrilmeye kalkışılmasını ise hiç anlamıyoruz. Necâtî Bey hakkında tezkirelerin ne yazdıklarına merak edenler –divandaki manzumelerin hepsi açıklanmadan verildiğine göre– onları tek başına okuyabilenler olacaktır, demek! Kaldı ki tezkirelerden alınan yerler yanlış okunduğu gibi, bunların güya bugünkü dile çevrilmelerinde de böyle bir esere hiç yakışmayacak yanlışlar vardır. Öyle ise bu bölüm, o sayfaları boşuna doldurmaktadır.

---

[1] *İslâm Ansiklopedisi*, "Necâtî" maddesinde Fevziye Abdullah Tansel, Tezkire sahibi Latîfî'nin oğlunun bir Kastamonunâme'sinden söz etmektedir. Böyle bir eser bilmiyoruz. Bildiğimiz, Âşık Çelebi'nin, Latîfî'nin birçok şairi Kastamonulu göstermesine târiz yollu onun tezkiresine Kastamonunâme adını vermiş olduğudur.

Âşık Çelebi'den alınan yerde: *zamir ona raci olmakta mısdâk-ı el-avdü Ahmed (ahmed)* sözünde herkesin bilip kullandığı mısdâk kelimesi *musaddık* diye okunmuş. Cümlenin asıl canı olan *el-avdü Ahmed (ahmed)* deyimi ise olduğu gibi tekrarlanmıştır, açıklanmamıştır. Eğer bu, okuyucuya bırakılmışsa bunu anlayan okuyucu için bu aktarmalar ve açıklamalar her yönden gereksizdir. Yine orada *şiir Necâtî'de tekellüfsüz ve tasannusuz emr-i zatîdir* cümlesindeki kelime *tasannusuz* değil, *tasallufsuz*'dur.[1] Hem bunları düzeltmek için pek başka yazmalara bakmak da istemez; bunun için eski nesrimizde sec'in yerini bilmek yeter.

Metnin aslındaki bu yanlışlardan başka bugünkü dile çevrilişinde de kaçınılması kolay, fakat çekinmeden büyük denecek yanlışlar yapılmıştır. Aslındaki "Hüsrev-i şuara-yı Rum" sözünün bugünkü karşılığı *Rum şairlerinin padişahı* değildir. Önce, şu *Rum* kelimesinin karşılığının –bu kelime bu bölümde düz-ara hep böyle karşılanmıştır– bugün *Rum* olmadığını bilmeliyiz. Bunu olduğu gibi almak yersiz ve yakışıksızdır. Bu kelime türlü tarihî devirlerden gelerek bir zamanlar genellikle *Türkiye* yerinde kullanılmıştır. Ve burada *Osmanlı-Türk şairlerinin* diye karşılanması gerektir. *Hüsrev* de burada yalnızca *padişah* demek değildir. Bu anlamı da içine almak üzere, bir de tanınmış İran şairi Emir Husrev-i Dehlevî (1253-1325) söz konusudur. Burada Necâtî, İran şairleriyle karşılaştırılmakta ve İranlıların –bizde kendilerininkiler ayarında şair bulunmadığı şeklinde– taş atıp laf sokarak açtıkları yaralardan bizi Necâtî'nin kurtardığı söylenmektedir. Burada, kimi yerlerde Türkçe, başarısız bir çevirinin tatsızlığına inmektedir. Şu "yaradılışı kıvrak" sözü, aslındaki *tab'ı çalâk* sözü kadar bile Türkçe değildir.

Sehî Bey'den alınan *eş'arı rengin ve nazm-ı sihr-i mübin*'i "şiiri şaşırtıcı renklere boyamakta iyi bir sihirbazdır" diye bugünkü dile çevirmek, bir çeviriden çok, bir *ibda*'dır (!). *Divanı elsine-i nasda mütedavel* ise *divanı halk arasında elden ele dolaşır* değil, "*dillerde* dolaşır, şiirlerini herkes ezber bilir" demektir.

Latîfî'den alınan yerin bugünkü dile çevirisinde şöyle bir cümle okuyoruz: *Gazel tarzında geçmiş şairlerin üslubunu kendi zamanına gelinceye kadar yeni bir peygamberin zuhuru ile hükümleri ortadan kaldırılmış eski dini kitaplar haline getirilmiştir* Bu, ne bugünün ne de dünün Türkçesidir.

Yine burada *inde'l-efadıl ve'l-ehali makbul ve müsellem olmuştur* cümlesi içinde ki *ehali* sözü de *cahiller* ile karşılanmıştır. Oysa bu, bugün de kullandığımız *ehali* anlamında değil, "ehil kimseler, ehil olanlar" anlamındadır. Bu söylediklerimize ve gös-

[1] *Âşık Çelebi Tezkiresi*, British Museum, Or. 6434; İstanbul, Millet Kütüphanesi, No. 772.

terdiklerimize bakınca bunları bir kez daha ve gerçek Türkçeye çevirmek gereklidir.

Dahası var: *Künhü'l-Ahbar*'dan alınan parçanın bugünkü Türkçesinde yer alan *karınların ve asırların* hangi dildedir? Bunlar bugünkü dilde yoktur artık. Kimi yerde ise Türkçeye çevirmeden bırakmak daha doğru olacaktı. Çeviride iki nokta arasına sıkışıp kalan "her ne kadar mevlâna İdris Heşt Behişt adlı eserinde merhumu Rumun husrevi olarak zikretmiştir" cümlesi hangi dildedir? Türkçe mi bu? Oysa aslındaki ve *egerçi mevlâna İdris Heşt Behişt nam tarihinde merhumu Husrev-i Rum deyu merkum etmiştir* cümlesi doğru Türkçesidir, dünkü dille olmakla beraber. Bu bölümün üzerinde bu kadar durmamız, eserin hazırlanmasındaki bağışlanmaz dikkatsizliği ve işlenen hataları söz götürmeyecek şekilde belirtmek içindir.

Metin bölümü üzerinde şu kadarını söyleyelim ki, gelişigüzel çevirdiğimiz birkaç sayfada yine yanlışlarla karşılaştık. Bunların bir bölüğünün dizgi yanlışı olduğunu anlamak güç değildir. Ama bize bir yanlış doğru çizelgesi verilmediği için bunları düzeltemiyoruz. Metne geçtiğimiz zaman daha ağır ve dizgi yanlışına yorulamayacak soydan yanlışların birkaç öncüsünü göstermek istiyoruz:

Şehzade Abdullah mersiyesinin (s. 103) ikinci bendinde iki yerde aynı hata işlenmiştir.

Bu kâr u bârı felek itti târ-mâr felek
Bu ayş u nûşu felek itti zehr-i mâr felek

matlaıyla başlayan bu bendin ikinci ve yedinci beyitlerinin kafiye mısraları, sırasıyla:

Yakıla dileğüm oldur bu nüh hisar-ı felek

ve

Niçün derîde değil ceyb-i zernigâr-ı felek

diye okunmuştur. Bu bendin bütün ahengi, öteki beyitlerinde de görüleceği üzere "âr" kafiyesindeki imaleye dayanmaktadır ve mısraların sonları *nüh-hisar felek* ve *ceyb-i zer-nigâr felek* diye okunmalıdır. Bir tamlama gibi okuyunca anlam bir yana, bentte kafiye kalmaz. Ama divanı yayımlayan bu soydan yanlışları sık sık tekrarladığı için okuyucuda buna *mesağ* olup olmadığı şüphesi uyanmaktadır. Çünkü başka bir yerde[1] Kadı Burhaneddin'in

Suhte gönüllere kıldı yine câr aşk
Ey nice âşıkları kıldı yine zâr aşk

[1] Ali Nihat Tarhan, "Kadı Burhanettin'de Tasavvuf" *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, 1 Kasım 1959, c. IX, s. 27 vd.

matlalı gazelini açıklarken –ki orada gazelin vezni de yanlış gösterilmiştir–

Gerçi ki mahmur eder lebleriyle canı
Şükr ana ki gözlerin eyledi hammar aşk

beytinin sonunda "hammar-ı aşk" diye tamlama olarak okumuş ve üstelik buna göre de açıklamıştır.

Bize göre bunlar *inceden inceye edebi bir kritike tabi tutularak* çıkarılan bir eserde görülebilecek soydan yanlışlar değildir.

Bir başka gazelin (s. 531) doğrusu

Arızun ayet-i lûtf-u hatun a'rab gibi
Yanağun nur-ı Nebi, benlerün ashab gibi

olan beytin ilk mısrasının sonunu *hatun i'rab' gibi* diye okumak yanlıştır. Bu "i'rab" okunuşunun, ne Nebi ile ashabının toplandığı bu beyite, ne de i'rapta bir yeri vardır.

Önsözdeki bir yığın yanlışın divanın metnine karşı bizde uyandırdığı güvensizliği bir an için unutarak diyelim ki kim bilir, divanın metninde bu yanlışlar belki de kötü bir tesadüfle karşımıza çıkmıştır; benzerlerinin çok olmamasını ve divanı yayımlayanın yukarıda işaret ettiğimiz bu birkaç yanlışla yetinmiş olmasını umarız. Biz gerekirse metin üzerinde de ayrıca durmak istiyoruz. Bu yazımızda, daha kitabı açarken, bizim gibi sıra okuyucularının bile gözüne çarpacak kadar satırların arasında boy atıp kendini gösteren yanlışlara dokunduk. Önsözde belirtildiği gibi *hakıyki mütehassısların göreceği* yanlışların neler olabileceğini merak ediyoruz. Metnin *azami derecede itinalı* hazırlandığını söyleyerek, bunda en ufak şüpheyi bile *munsiane* bulmayan kalemden bir okuyucu olarak bizim de beklediğimiz odur: *İnsaf*.

Çağrı, sayı 77, Haziran 1964

ÇAĞRIŞIMLAR VE ÖTESİ...

Sabah keyfi. Kahvemi içmiştim, baharı muştulayan bir meltem kıpırdanıyor ortalıkta. Balkona çıktım, uzaklardaki denize bakıyorum. Bir böcek gözüme ilişiyor, güzel dünyaya yeni doğmuş bir böcek, belki de bu yılın ilk böceği bu... Nereden nereye, Ahmet Haşim'in "Müthiş Bir Böcek" adlı yazısını hatırlıyorum, münasebetsizlik. Çağrışımın yumağı bir kez çözülmeye başladı mı tutamazsınız artık; birbirleriyle ilgisi olmayan bir yığın inceli kalınlı ipler ve düğümlerle ağını örmeye başlar çağrışım; bunların nereden, nasıl geldiğini araştırmaya vakit bırakmaz, göz açtırmaz size; öyle oldum bu sabah. Derken Bağdatlı Rûhî karşıma dikildi, dikildi diyorsam şu beytini okuyuncaya kadar:

> Güftâra gelüp söyleseler cehl-i mürekkep
> Zu'munca velî her biri bir kutb-ı zamandır.

Sonra geçip gitti. Dedim ya, kişi çağrışımın ağına yakalanmaya görsün, sökün eder arkası. Fizyoloji kelimesi çengellendi kafamda, çağrışımla bir ilgisi var mı acaba demeye kalmadı, bir şairin sanatını, kişiliğini anlamak için, bu bilimin gerek olduğunu okumuştum bir yerde, bir yetkili dilinden. Bütün bildiğim "loji"leri zihnimden geçirdim, gelip "vantroloji"de durdum, var mıydı böyle bir bilim? Olur muydu? Varsa ne demektir? Tatbik alanı ne olabilir bunun? Acaba fizyoloji gibi bir yerde, sanat alanında demek istiyorum, işe yarar mı? Diyelim, tenkitte ya da eleştirmede bundan yararlanmak nasıl mümkündür? Bilemedin, yanlışların, bağıran yanlışların sesini kısıp duyurmamak ya da bunları savunmak bâbında? Hem varsa bu "vantroloji" denen bilim, anlamı nedir? Türkçede nasıl karşılamalı bunu? Osmanlıcada bulunabilir sanırım bir karşılığı: "İşkembe-i kübrâdan atmak" var, aklımda kaldığına göre...

Hayır, kurtulmalıyım bu çağrışımlardan, keyfim kaçtı. Bir çare olur diye, bir kitap aldım elime, bir "şuarâ tezkiresi", fala bakar gibi rastgele açtım bir yerinden. Çıka çıka ne çıksa gerek? Bakın: Bir şair var, hem de benâm. Diyor ki bu şairi anlatan tezkire sahibi: " ammâ nefsinde ümmî ve âmî idi; hurûf-i hecâyı nukuş-ı bîma'nîden fark etmezdi. Elifi doğru mu yazılur, eğri mi yazulur, bilmezdi. Nâme-i bîhat gibi huzuz-ı hututtan sade idi. Oğlancık iken kayd-ı mektepten âzade idi ve bilcümle okumaz yazmaz idi, karnını yarsan kara elif çıkmaz idi...." İmdi bir istidlâl: Elifi ta-

nımadan şair olunur, işte örneği. Şu halde elifi bilmeden âlim olunabilir; bunun henüz örneği yok.

Amma elif önemli, öyle anlaşılıyor; elif başlangıç, elif Başka bir yerde, ilmin ilk mertebesi haddini bilmektir, diyordu bir ulu kişi. Demek ki "elifi bilmek haddini bilmektir", öyle ise "elifi bildirmek de belki bir kimseye haddini bildirmek olsa gerek", biz o dağlara nereden çıkalım? Biz hâlâ "men allemenî harfen " sırrına ermeye çalışıyoruz. Elif yazıyoruz, bâ'ya geçemedik henüz.

Yazmak Yeni bir çağrışım zinciri boşanıyor. Türkçesinden, Arapçasına: Kitabet, kâtip, kitap, mektup Birden bana yazılmış bir mektup hatırlıyorum. Tanımadığım, adını duymadığım biri bana bir mektup yazmış, bir dergide. Aslında bana değil bu mektup, bana olsaydı postadan gelirdi; öyle değil, okuyuculara yazılmış, hem de hayırlı bir amaçla, yahut maksatlarla.

Anlayabildiğim kadar benim çıkarabildiğim şu: Önce okuyucuyu, bende bulduğu "fahiş hatalar"a karşı korumak istiyor, zâhir; kendisi gibi, hakkımda *peşin hüküm besleyen*'leri gafletten uyarıyor bu mektup. Sonra efendime söyleyim, Necâtî Bey divanını doktora tezi olarak almış olan bu –talebe diyeceğim ya, bilgiçliğine bakınca bir âlim kişi olduğu anlaşılıyor, böyle bir konuyu bu hal ile tez almasındaki cüret ve cesaretine bakınca da aksini düşünüyorum– her ne ise, bu yazar deyip çıkalım, bir başkasına ait yanlışları savunuyor; hoş, zevkli bu savunma, hem de sanırım ileride bu tezin müdafaasında kuvvetli bir destek olabilir, umut bu.

En son yahut en önce, daha doğrusu mektubunun her satırında da beni düzeltiyor. Gerçi bu mektup "muhterem" diye başlıyor, yeri geliyor "beyefendi" diyor, ama edası başka. Yazdıklarıyla bu kullandığı sıfat ve unvanların arasındaki tezat, başka bir çeşni veriyor mektubuna. "Sen kavrayamazsın" demiyor, "kavramak bir zihin meselesidir" diyor, kibarca. Doğru buluyorum bunu. Bunun doğruluğunu gösteren yerler gelecek aşağıda, haklı; biraz sert, ama haklı. Tavsiyelerde bulunuyor, kitaplar salık veriyor, bakamayacağımı, anlayamayacağımı bile bile *Miftah-ı Kur'ana bak* diyor, bakacağımı söylemiyor, neresine bakacağımı açıklamıyor, "bak" diyor, o kadar; niçin, ne olacak bakınca, bilmiyorum. Onu benim idrakime bırakıyor olmalı, yukarıda bende olmadığını yüzüme çarptığı idrakime.

Bunların hepsi hoş karşılıyorum; Hazret-i Ali Efendimizin düsturuna uymaya çalışarak Kolay olmuyor insanın nefsini yenmesi; ne de olsa mahçup oluyor kişi; bu kadar okuyucunun karşısında, yıllar sonra, böylesine "fahiş hatalar"la kızarıp kalmak, ağırına gidiyor insanın. Hele bunları okuyup öğreneceklerin arasında, seni az çok hoca bellemiş öğrencilerinizin bulunduğunu da düşünmek ne fena Hem

bunları kapkara, iri mi iri puntolarla yazdırıp teşhir ediyor bu mektubun yazıcısı. Ne yapalım, vantroloji bilmesek te, biz de *de'b-i kadim* üzere, bu "fahiş hatalar"dan hiç olmazsa birkaçının üstesinden gelmeye bakalım; ne mugalâta ne de safsata bilmemenin cezasını çekelim.

1. Önce elif ile başlamak istiyorum; hiç olmazsa bu harfi nerede görsem tanıdığımı ispat etmeliyim: *Mısdâk kelimesini musaddık okumak yanlıştır*, demiştim, değilmiş meğer. Diyor ki mektubun sahibi: *Biliyormuş gibi görünüp 'musaddık' kelimesi üzerinde mutalaa beyan etmek sizin hatanızdır; 'Musâddık-ı el'avdü Ahmed' deyiminde 'musaddık'ın 'tasdik edici' anlamında olduğunu merhum Hafız Yusuf Araf'tan Arap ve Türk edebiyatı okumuş bir zatın bilmesi lazımdır*

Hatalarımdan dolayı, neredeyse azarlıyor bu çocuk beni. Halbuki bu "mısdâk" kelimesini tâ lise sıralarından bildiğimi sanırdım; bu kadar basit bir kelimeyi, yani burada, "d" harfinden sonra herkesin görebileceği, gördükten sonra da tanıyacağı bir elif olduğunu... Gidip Âşık Çelebi'nin İstanbul kitaplıklarındaki tezkirelerinden birçoğuna tekrar baktım:[1] Bunların hepsi ve bizzat Âşık Çelebi "mısdâk" yazıyor, bilmem ulu orta kestirip atan, gidip bu nüshalara bir baktı mı? Baktıysa oradaki elifleri tanımadı mı? Mısdâk kelimesini sözlüklerde, hem de en harcıâlem olanlarında arayıp bulamıyor mu? Yoksa elifi mi tanımıyor?

2. *Husrev-i şuara-yi Rum* tabirinde husrev burada yalnızca padişah demek değildir, bu anlamı da içine almak üzere bir de tanınmış İranlı şair Emîr Husrev-i Dehlevî söz konusudur, demiştim.

İlişti̇ğim nokta için bu doktora talebesi "bu yanlıştır, Orhan Şaik Bey" diyor, sert davranıyor çok, yaman davranıyor, yanlışı çarpıyor insanın yüzüne: *İranlıların bizde kendilerininkiler ayarında şair bulunmadığı şeklinde taş atıp laf sokarak açtığı yaralardan bizi Necâtî'nin kurtardığı söylenmektedir, diyor, hem de Türklerin Husrev-i Dehlevî'sidir manasına geldiğini söylüyorsunuz, nasıl olur, o zaman Necâtî mi büyük olur, Husrev mi*, diye adeta meydan okuyor buradaki yanlışa, susturuyor beni.

Hayretimden şaşkına çeviriyor bu anlayış! Hayır efendim, ne Husrev büyük olur, ne de Necâtî büyük olur, bu basit bir ifadedir ve buyurulduğu üzere bunu kavramak bir zihin meselesi de değildir, bu sizin Husrev-i Dehlevî'niz varsa, bizim de işte Necâtî'miz var demektir, öylesine açık ve sade.

3. Burada sayın yanlışçının dediklerini yazayım önce: *'İnde'l-efâdıl ve'l-ehâli' cüm-*

---

[1] Aşir Efendi, No. 268, varak 175A; Pertev Paşa, No. 440 varak 183B; Hamidiye, No. 1064, varak 151B; ayrıca British Muzeum, Or. 6434, varak 130A.

lesindeki ehâli kelimesini 'ehil kimseler' diye manalandırıyorsunuz. 'Ehil' kelimesi bu manada, ehl-i edap, ehl-i irfan örneklerinde görüldüğü gibi izafetle kullanılır Bu kelimenin 'câhiller' manasında kullanıldığına bir delil de Necâtî'nin sade yazan, darbımesellere çok yer veren bir şair olduğunda bütün tezkirelerin ittifak etmesidir. Sade yazdığı için yalnız 'ehil kimseler' değil, halk tarafından da anlaşılmış olması normaldır Üstelik Necâtî medreseli de değildir."

Açık söyleyim ki bunu her şeyden önce buraya okuyucuya bir kere daha ibret olsun diye aldım. Doğrusu bu deliller ve açıklamalar karşısında bana "pes" demek düşüyor. Demek "ehil" kelimesi izafetle kullanılmazsa "cahil" demektir. Ben kalkıp şimdi, hâşâ bunları söyleyene değil, bir başkasına "sen bu konuda anlaşılan ehil değilsin" desem, bunu muhatabım bir iltifat mı saysın, yoksa bir iltifata maruz kalmış mı saysın kendisini? Sonra bir şair sade yazar, darbımesellere çok yer verirse, medrese tahsili görmemişse, onu cahiller anlar, öyle mi? Bunu ilk defa işitiyorum. Divan şairlerinin, halk tarafından anlaşılmayı, sanatları için bir eksiklik saydıklarını bir yana bırakalım, ortaya savrulan bu hükümden şöyle bir soru çıkarsak ne dersiniz? Necâtî'yi cahiller anlar, anlamayanlar kimlerdir öyle ise?

4. Geldik metindeki okunuş yanlışlarına, bu yüzden de mananın, kafiyenin ve bendin zedelenmesine: Necâtî'nin mersiyesinde, sözü geçen beyitleri öyle okumak, gösterdiğim gibi hatalıdır, bendi anlamamaktır. Her ne kadar, bu hatalı şekilde verilen mısraların manasını *buraya yazmanın bana karşı ayıp olacağını* söylemek suretiyle, ayıp olmazsa biz nasıl anladığımızı söyleyelim. Divanda yanlış okunan şekil şu:

Yıkıla dileğim oldur bu nüh hisar-ı felek

Bu şekliyle mısranın anlamı "bu feleğin dokuz hisarı yıkılsın, dileğim odur" değil mi? Benim

Yıkıla dileğüm oldur bu nüh-hisar felek

diye okuduğum zaman ise mısranın anlamı "bu dokuz hisarlı, yani dokuz kat felek yıkılsın, dileğim odur" demektir. Böylece kafiye de, âhenk te, mana da ayağa kalkar ve "kıs aleyhi'l-bevâkıy."

Bu yanlışların doğruluğunu (!) ispat sadedinde gösterilen ve divanlarda "bu neviden kafiyelendirme pek çoktur" deyip Ahmet Paşa'dan derlenmeye kalkışılan tanıklar yanlıştır; bunlar tanık değil, "yalancı şahit" olmak haysiyetinden bile yoksundur. Önce, örneği bu kadar çok olan kafiyelendirmelerden bir tek mi gösterilir?

Birkaç noktayı belirteyim de sonra asıl konuya geçeyim. *Görüyorsunuz ki yalnız tamlamayla değil, tam dört hal ile kafiye yapılmıştır, siz Ahmet Paşa'yı kafiye bilmemekle*

itham ederseniz, kimse karışmaz, denmiş.

Ben Ahmet Paşa'yı kafiye bilmemekle suçlandırmıyorum, onu erbabına bıraktık. Ben Necâtî Bey'de bu fahiş kafiye, âhenk ve mana yanlışlarını gösterdim. Bir *metin tamiri* vardır işitirim, okutulur bir yerlerde, hatırlamıyorum şimdi, nerede? Tamir bir yana, *mısdâk*'ı *musaddık*, *tasalluf*'u –belâgate daha uygun (!) diye– *tasannu*, *arâb*'ı *i'rab*, *nüh-hisar felek*'i *nüh hisar-ı felek*, *hammar ışk*'ı, *hammar-ı ışk* diye okuyanlara, bunları aslında dosdoğru yazmış olan bütün bu ayrı ayrı kalem sahiplerinin ve kalemlerine sahip olanların temsilcisi olarak, Necâtî kalkıp ta

Tamire yeltenip kalem-i bî-midâd ile[1]
Kıldın harâb bir nice mamûr beytimiz

dese, sanırım başımızı önümüze eğmekten ve Fuzûlî'ninki kadar ağırını söylememiş olduğuna şükretmekten başka bize ne kalır?

Ahmet Paşa'nın gerek "îd" kasidesinin, gerek "Kerem" ve "Misk" kasidelerinin kafiyeleri aynıdır. Üşenmedim, gittim, şairin şu divanlarına baktım: Ayasofya, No. 3947, 3875; Topkapı, Revan, No. 776, Hazine 1096; Süleymaniye, Esat Efendi, No. 2605; Hacı Mahmut Efendi, No. 3722; Lala İsmail Efendi, No. 422; Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, manzum 13. Baktığım bu sekiz divandan altısında, Ayasofya, Esat Efendi, Hacı Mahmut, Topkapı nüshalarında söz konusu olan

Tablile îd eylemekte hazzı yokdur aşıkın
K'ol hayalünle ider bir demde bin pinhani îd

beytinin kafiye kelimesi hep "pinhan" şeklinde yazılmıştır. Ama acele etmeyelim. Bu altı divanda da "îd" kasidesinde, birtakım beyitlerin kafiye kelimelerinin sonunda bir "i" gerektiği halde yazılmamıştır. İşte beyitler:

Fitne vü âşûb ile dutdu cemalin âlemi
Nitekim gavga ile doldurdu şehristanı îd
Padişâhâ namına okutmasaydı hutbesin
Olmazidi rüzgâr eyyamının sultanı îd

Bu beyitlerde "Şehristanı" ve "sultanı" kelimeleri "Şehristan" ve "Sultan" şeklinde, sonlarında gereken "ı" sesli harfi konmadan yazılmıştır.

Aynı kafiye ile yazılmış olan "Kerem" ve "Misk" kasidelerinde de (Ayasofya, No. 3947 ve 3875; Revan No. 776; Hazine, No. 1096 nüshalarında) "Kerem" kasidesinden

[1] "Mürekkepsiz kalem" anlamına gelen bu terkibin ilk bakışta ne manada kullanıldığı anlaşılmıyorsa da, "tamir" karinesiyle "taşçı kalemi" demek olduğu bellidir.

alınan

Kul hata etse nola afv-i şehenşah kanı
Tutalım iki elim kanda imiş kanı kerem

beyti ile Hazine, No. 1096'dan başka öteki nüshalarda

Sen Süleymanı ne dille öğe bir mür-ı zaif
Getüre nutka meğer lütfunıla anı kerem

beytinde *kanı kerem* yazılmak gerekirken *kan kerem*; *Süleymanı* yazılmak lazım iken *Süleyman*; *anı kerem* yazılmak icap ederken *an kerem* yazılmıştır.

"Misk" kasidesinde de böyle beyitler vardır. Ayasofya, No. 3947 ve Revan, No. 776'da:

Müşkin hatun belürdü vü faş oldu ışkımuz
Işk işi gizlü kalmaz u olmaz nihan misk
Sevda-yı çin-i zülfüne düşüp ciğer yakar
Ahu-yı Çin anınçün olur bağrı kan misk
Meftul-i bend-i zülfünün olmuş müvellehi
Kim Püst-püş gibi dolanur cihan misk
Görsün gubar-ı sümm-i semendin abîrini
Bulsun nesim-i hulkunu kim derse kanı misk
Lutfun nesimi damen-i dehri pür eyleyüp
Hulkun demiyle doldura ceyb-i cihan misk
Müşkin gubar-ı haylinile şimdiden gerü
Olur Hıtâya Rum İlinün armağan misk

İmdi bütün bu yukarıdaki beyitlerde, sonları "ı" ile yazılmaları gereken kafiye kelimelerinin hepsi, *nihan, cihan, kan, armağan* düz mücerret halde kelimelermiş gibi yazılmışlardır. Ancak bu kafiyelerin hepsi baştan sona harekeli olan Ayasofya nüshasında (No. 3947):

Müşkin hatun belürdü vü faş oldu ışkımuz
Işık işi gizlü kalmaz u olmaz nihan misk

beytindeki *nihan* da onların arasında olmak üzere, kafiye öyle gerektirdiğinden kesre ile harekelenmiştir.

Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, manzum, No. 13, ur. 29. nüshasında, yukarıdan beri söz konusu olan beytin kafiyesi *pinhani id* şeklinde açık imlayladır.

Bu kelime Fuzûlî'de de aynı *pinhani* şeklinde kullanılmıştır:

Gönülde nakd-i vefa genci lik pinhâni
Gözüm hızana-i la'l ü güher velî fani

Bu bir imla meselesidir, bilmem anlaşıldı mı? Hem divan edebiyatında "n" harfi üzerinde kurulmuş hecelerde meddin caiz görülmediği de malumdur.

5. Mademki her işi bırakıp mukaddemat-ı edeb'e ebcetten başladık, sözü tamamlamak için bilgiç yazarın şarihi ile birlikte içinden çıkamadığı Kadı Burhaneddin'in beytini de açıklayalım. Sonunda *hammar-ı ışk* diye kafiyesi bozularak okunan beytin doğrusu şudur:

Gerçi mahmur eder lebleriyile canı
Şükr ana ki gözlerin eyledi hammâr ışk

"Gerçi (o güzel), dudaklarıyla canı mest eder, Allaha şükür, aşk onun gözlerini de hammâr eylemiştir." Başka bir deyişle ve kısaca, yalnız dudakları değil, Allah'a şükür, gözleri de mest ediyor, demektir. Pek anlamadım ya, yazar ne diyor? "Böyle okunursa *eyledi* fiilinin failini, şükrün muhatabını (ne demek ola bu), gözlerin medlûlünü nasıl gösterirsiniz" diye soruyor. Verdiğim açıklamayı anlayacağını umarım.

6. Bir bilinmedik *A'rab* mı kaldı? O da ileride Türkçeyi öğrenip de Arapçaya başladığınız zaman, olmaz mı? İlkokul öğrencisine alfabe okutmak bir zevktir, bilirim, okuttum da. Fakat doktora talebesine edebiyatta ebcet okutmak sıkıyor beni, sanırım okuyucuyu da. Ama rica ederim, Çavuşoğlu Mehmet, benim kimden Arapça ders gördüğüm ve kimlere Türkçe dersi vermekte olduğum sizin nenize gerek? Siz oturup derslerinize çalışsanıza.

Çağrı, sayı 87, Nisan 1965

DÛÇENTNÂME

I. ÇIKMALAR

Cehl edinden şikeste vü zâr
Bir dûçent var idi zaîf u nizâr

A. Giriş

Bu türlü çıkmaların, yazının sonunda verilmesi yoldur. Biz burada, okuyucunun daha sonra göreceği yazıların niteliği üzerine kendisini hazırlamak için bunları öne aldık. Önce söyleyelim: Bizi bunları yazmaya sürükleyen sebep, herkesin bu küçük eserin başlığını gördüğü yahut onu eline aldığı zaman hemencecik kestirmeye kalkışacağı soydan değildir. Biz, yeri geldikçe, ucuna azıcık biber sürülmüş bir kalemle, bir kitap için bir tenkit yazdık; buna bir karşılık verildi: Küfürle ve bir yığın uydurma mahalle dedikoduları, asıl konuyla ilgisiz düzmeceler ve Nuh Nebi zamanından artakalan çirkin imalarla.

Rahmetli Tevfik İleri zamanında, Türk klasikleri arasında yayımlanmak üzere Dede Korkut'un hazırlanması işinin bana verildiğini söylemek; sonra bunun benden geri alındığı yalanını savurmak;[1] Dede Korkut'a, destana, destan kahramanına, Oğuz yiğidine korkunç bir bühtan savurduğumu iddia etmek bunların arasındadır. Biz, ne söylediğimizi bilen bir kişi olarak sadece *üslûb-ı beyan ayniyle* deyip geçiyoruz, o kadar....

Herkesin ancak bildiği dili, daha doğrusu seviyesinin dilini konuşmasında şaşacak hiçbir şey bulmadık, bugüne değin. Bundan ötürü, bu yazımız karşılık vermeye bir istek duyduğumuzdan değildir; onda böyle bir karşılığı gerektirecek bir değer bulduğumuz için olmadığı gibi. Biz salt gülmek ve keyiflenmek hakkımızı kullanıyoruz; hele ortada bu kadar gülünecek nesne varken ve bunların ardı arası bir türlü kesilmezken Bunu kim kınarsa kınasın, biz eğer başkalarının yanlışlarından başımızı alabilseydik, kendimizinkilere gülmekten de geri durmazdık. Ama bizim ilişip güldüğümüz yanlışlar gülünecek soydan değil, ağlanacak soydan diyenlere de öğüdümüz şudur: O halde okuyup okuyup ağlasınlar. Biz:

---

[1] Eser basılmaktadır ve yakında çıkacaktır.

Dehrin bu hâyuhûyuna mecbûl-i handeyiz

Akıllı davranıp, daha ilanlarından bu soy eserlerin niteliklerini sezerek okumayanlara imrenmiyorum. Felekten kolayca çalıp keyiflenecekleri birkaç saati elden kaçırmış olacaklardır.

Bu yazılarımızda, bizim, edebiyat kelimesinin kökündeki anlama, her zaman olduğu gibi bağlı kalacağımızı söylemek gerekmez, tanıklar ortada. Bir sinema reklamı gibi, vapurların kalabalık akşam saatlerini, okulların paydos zamanlarını ve bir baht işi sayılan beklenmedik törenleri gözleyip kollayarak, bir alana bir daha verilmek suretiyle dağıtılan *adı lazım değil*'in bana verdiği keyfin tadını, isterse okuyucu ile birlikte çıkarmak için yazdım bunu. Keyfin tadını çıkarmak ve –ne yalan söyleyim– bu risalenin bana verdiği ilham ürününü paylaşmak. Yazar mı demeli bilmem –çünkü bu söz, birtakımları için küçümseme sayılıyor– ne ise, işte onun bilmem hangi kitabı –romanı mı yoksa unuttum– için gazetelere koyduğu ilandaki *kapış kapış*'ın ne demek olduğu da böylece anlaşıldı. Sevindik de buna: Böyle *ibâdullah* eserler ne kadar artarsa onları okuyup da bilgisizlikten bunalmış, zehirlenmiş olan yürekler o kadar ferahlar, açılır. Zira bu soy eserlerin bizi güldürecek tiryakları aynı sayfalardadır. Bu, yazarınki kadar olmasa da, az kazanç değildir.

B. Der Sıfat-ı Dûçent

Ba'de eda-yı mâ vecebe aleynâ, Düçentnâme'nin nâmı babında çend kelime izah, işbu Kal'a-i Kahkahâyı fethe bir miftâh olmak mülâbesesiyle ol vâdîde kümeyt-i hâmeye irhâ-yı inân ve *düçent* unvânının, yek nazarda mefhum-ı bî-mânâsı –medlûlüne temas *min külli'l-vücuh* caiz değildir– ber-vech-i âtî beyan olunur: *el-kamus fi'l-vahşî ve'l-me'nûs* nam ümmü'l-lûgat, kitab-ı mustatâbın cüz-i nâyâbında manzûr-ı câhilânem olduğu üzre *düçent* tâbiri İskender-i Zü'l-karneyn hazretlerinin Sedd-i Çin fethinde Ye'cûc ve Me'cûc kavmi dilinden iğtinam eylediği[1] kelimat-ı vahşiyyeden olup, *ilmin ancak üniversite nam dârü'l-fünûn-ı pür-şüün beytü'l-mâlinden vâzifehâr olanlara has* bir atıyye-i imtisâs olduğu ve anlardan gayrı hiçbir kimesnenin zinhâr ve hâşâ ol ilm ismiyle mevsûm mâl-i mîrîden behredâr ve ol yüzden cehilden halâs-ı nefsile kâmgâr olmasına aklen ve naklen ve şer'an ve fer'an asla ve kat'â cevâz ve mesâğ olmayup ilmin o kabîl had-nâşinâs hazele-i nâdâna ve hezele-i ilm ü irfâna harâm ve yasağ kılındığı maddesinde sarsılmaz ve zıngıldamaz bir itikâd-ı bâtıl ile

[1] Elsine-i şarkıyye ve garbiyyeden ganimet olarak kelime almak maslahatı, sadet haricidir ve burada bahsimize dahil değildir.

mu'tekid ve bu îmânında mütemerrid olan ukalâ-yı be-nâm ve allâme-i mâ-lâkelâm, muthî-i lâyuhtî kesâna ıtlak olunur.

Nazm

Âlem-i ilm karyedür segsüz
Cühelâ ortalarda değneksüz

Eyle olsa, tagayyür-i ezmân ile bu ıstılâh dahi nâ-ehiller elinde tebeddülâta dûçar olmağla, bir ehl-i lisânın kitab-ı mezkûr kenârındaki *minhü*'sünden iyân ü müstebân olduğu üzre ehâli-i Cermâniyye dûçent tabirini *duzent* şekline ifrâğ ve "dutsent" telâffuzu ile kendü lisanlarına mâl edüp, mâna ve medlûlünü dahi bi'l-külliyye tağyîr kılmağla kendü *üniversitet*'lerinden mezûn olacakların veya bi-eyy-i hâl icâzetleri müemmen olup ilerûde anlar dilince *doktorat* yani ruûs nâmiyle icazetnâme alarak cahil-i fakir ve emsâli misillü *ulemâ-yı havârici* asup kesmeye veya lüzûmu takdirinde döğüp söğmeğe, el-hâsıl haklarında hadd-i şer'î ve ilmî tatbîkına me'mûr dânişmendân-ı cehl ü irfânın bilâmihnet[1] tiz elden verdikleri "tez" nam iddiâlarında şühûr-ı senevâta tevfikan on ikilerle –eimme-i isnâ aşer yahut da on ikili hayvan takvimiyle nisbeti baîd bir ihtimaldir– hatâlar işlemelerini şart koşmuşlardır, *fe-sübhanellah*!

Muhaşşî-i nükte-dân'ın kemâl-i firâsetinden bu nevi âsâr-ı pürtîn ü gubârı tedkıyk ile istinbât eyledüğü bu derkenârı yerden göğe ve gökten yere doğru ve sahîh ve aşikâr olup fi'l-vâki *duzent* lâfzının on ikilik birtakım ifâde ettiği ve lisânımızda dahi tahrîf ile *düzîne* şeklinde şehr-i Stanbûl'un bir zamanlar *kâlâ-yı maârif satılan sükların*da –Allah eş'aru'ş-şuârâ ve ekberü'l-bülagâ Nedîm Ahmed Efendi'ye gani gani rahmet ve mağfiret ihsan eyleye– mütedâvil ve râyic olduğu nice ihvân-ı bâ'safâ ve hullân-ı bîvefâdan mesmûumuz olmuştur. Bende-i cühelâ fakir-i bînevâ dahi bu yoldaki tedkıykat-ı nâçîzâne ve tahkikat-ı âcizânemizi, diyâr-ı ilm ü fende hâdis ve muhdes şuûn-ı gûnâ-gûndan bîhaber olarak ser-i gaflet-zedemizi gûşe-i inzivâmızdan peydâ vü nâ-peydâ çıkarup bir nebze hayyiz-i neşr ü zuhûra getürmeğe ictirâya yeltenmiş isek de el-hakk haddimiz bildirilmüştür. Fe-ammâ, mizâcımuz feleğin germ ü serdini kendüye derd edinmeyi âkılâne bulmamaktan gayrı işbu müsemmâ bi'n-nakîyz *edebnâme*, kemâl-i şavk u sürûrumuzdan derûn u bîrûnumuzun ma'mûr ü şâd bir ferah-âbâd-ı pür-imtidâd olduğu ve son vesile-i lâ-nazîre-leh birle neşâtımızın hadd-i gayeye vüsûl ile izdiyâd bulduğu bir hengâm-ı meserret-encâma tuş ol-

[1] Istitrad: Imtihan kelimesi "iftial" babından olup bunun süâlsîsinin "mihnet" olduğu *Osmanlıca Dersleri* nâm muktataflâtın bir yerinde mastûr olmak gerektir, Vallâhu a'lem!

mağla ve bir yandan dahi idrâkimiz kasîr ve zihnimiz galatât-ı binihâyât-ı âlimâneye esîr olduğundan nâşî ve hem bir dahi ders vermekten ders almağa vaktimiz nâçâr kifayet üzre olmadığından fodulluğumuza devâm enseb-i merâm görülmüştür. Hatâyâyı mezâyâ ve zeleli, mahz-ı ilme bedel göstermek yolunda vefk ve efsun ve sair nîrencâta samg-ı Arabî gibi çârdest ile yapışan adı lâzım değilin sinnine alduğu sinnimüz her çend ders almağa müsait olmaduğu anlaşılmış ise de, risâle-i mahûde-i merdûdenin bir yerinde, teşhir-i silâh sadedinde *istersen bu yazıya ben cevap vereyim de ona haddini bildireyim* diyen profesörlerin –cemi' sıygasıyla profesörler–[1] bulunduğu, ağleb-i ihtimal makam-ı tahvîf ü inzârda matraka-zen-i âb ü hevâ olup fakîr-i bîriyâ idrâkimizdeki acz ü noksânı mu'terif olduğumuzu hiçbir zaman ve mekânda nisyân etmeyerek, ne de olsa profesörünkü elbette ve elbette daha kolay anlaşılur ve kavâid-i edeb ü belâgate daha yakışur bir lisân-ı takrir ile olacağından ve hem dahi haddimizi ne yönden ve ne yüzden olursa bilmek âciz içün atş-ı cehlimizi teskîn bâbında keenne âb-ı zülâl ve hem dahi gaye-i âmâl olmağla bunu bir beşâret[2] muştusu addetsek yeridir. Ve elbette bu muştunun muştuluğunu dahi, âkıbetimüzü düşünüp ömrümüz boyunca fakirâne ihzâr ve tedârük etmişüzdür. Çünki bizim cehlimizün hudûdu ilmin hudûduna gelüp dayanmıştur ve ana hâşâ tecâvüz ve tedâhül mertebesine vardığu son hengâmede, gûya ki bir münâdinin nâ-meş'ûr feryatlariyle mıntakatü'l-bürüc-ı şuûra vâsıl ve böylece maksat, her nasılsa hâsıl olmuştur. Biz dahi nâçâr, mahrûse-i cehl ü nâdânîmize ric'at birle tahassun ve saltanat-ı ilm ü irfânı kendü sınurları dâhilinde bî-huzûr etmemek ve min ba'd hâb-ı gafletten iykaza tevessül kılmamak husûsunda nefs-i emmâremüzle ahd ü peymân kılmışuzdur. Am-

---

[1] Mustağni ani'l-beyândur ki *-ler* bazılarının zann-ı fâsidince çoğul edatı olmayup' lisân-ı azbü'l-beyân-ı Türkîde *cem'-i mükesser-i sâlim* (!) edatıdur ve bunun böyle olduğu, eşi ve benzeri ve emsâl ü akrânı hiçbir lisanda, hiçbir ülkede yazılmamış olan ve bu yüzden nushası dürr-i meknün-misal pür âbü tâb olmağla kimyon ve kimyâ gibi nâyâb ve her derde devâ-yı bi-hisâb olan *tensuhnâme-i lisân-ı Osmâni ve acâibnâme-i bilgi-i lisânî* nam kitab-harâb'dan –cildi eskimiş demektir, yoksa içindeki malumat zaten eskidir– eğerçi tahkıyk mümkün ise de ve illâ câiz değildür.

[2] "Beşâret" burada lügat-i ecnebiyyenin beyânına göre "sevinilecek haber" demek olup sâir lügat-i mutebere ve âsâr-ı ehl-i hibrede mezkür ve mütedâvil olan mânâları asla bahis konusu değildir. Aslında bunlar fakîrce de malüm değildir. Amma kari-i müşkilpesend-i müy-şikâf maâni-i saire ihtitâfiyle bundaki söz ve mânâ sanatlariyle levâhıkı zımmında malûmat iktitâf eylemek ardında iseler kendülere salık verelim ki Sük-ı Mısr kurbünde, bâzâr-ı fenn ü edebde, mâmûlât-ı sanâyi-i edebiyye dâd ü sitediyle müteveggil aktârân-ı şöhret-şiâr ve envâ-ı malumat-fürûşî ile şöhre-i sıgar u kibâr esnâfta bulunmak hâriç ez ihtimal değildir, bir defa sorula.

mâ çi fâide ki rehzen-i hutuvât olan hatîât ile ortalık mâlâmal ve bu sebepten kalemimüz bir lahza arâma hasretkeş-i mecâldir. *el-Bâdi azlem* fahvâsınca tesliyetyâb ve duâmız indellâh müstecâb olmak memüldür.

Sâhib-i risâle tahkîm-i makale zımnında, usül-i bahs ü cedelde bunlar gibilerce mu'tâd ve müteâmil, huccet yerine sebb ü şetm birle bir güruh ekâzîb ü erâcîf müteda vil olduğu ecilden hâme-i bi-kamesini vâdî-i dîgerde icâle eyleyüp şark u garbda bazı evliya-yı ilm ü irfânın nâm-ı nâmî ve esâmi-i kirâmîlerine ilticâya tek ü pü kılmış ve anların rühâniyetlerinden istimdâd ve istigase ve böylece güyâ ihyâ-yı müstehâse (*minhü* mesfurun kitab-ı mezkürundan kinaye olsa gerektir) tarîkını ihtiyâr ve el-hakk firaset ızhâr etmiştür. Yalnız anlar değil, anlara benzer veya benzemez daha nice sâhib-kırân-ı kerâmet ve sultân-ı mülk-i marifet –lânetullahi alâ cehlihim ecmain– hazarâtı bu sepenc-serâ-yı fânîden terk-i nâm ü nişân ile güzerân kılmıştur. Anların bîrun ez aded ve ihsâ müstağni ani'l-burhân kerâmet ve ma'rifetleri dillerde destân ve menâkıbnâmelerde bunca fukarâ-yı ilm ü edebe veleh-resân ve nice müridân-ı had-nâsinâsân-ı câhilân anların mutalâasiyle hande-künândur. Fakîr müctenib ani'l-evâmir ve'n-nevâhî dahi anlardan biri olmağla mübahidür. Nitekim vâkıamda sahib-irşâd bir refîk-ı şefîkun delâlet ve imdâdiyle ol menâkıbnâmelerden birine rehyâb-ı zafer olmuşuzdur. Ol eser-i dilpezir nice menâkıb ile memlü ve meşbü ve anların kimi meşhüd ve kimi mesmü'dur Mutalâasından ehl-i diller tederrüs birle ahz-i ibret eyleseler gerektir. Cümleden biri budur ki mazanne-i kirâmdan zamanında yegâne-i dehr ve ferîd-i asr bir zât-ı zî-iktidâr, mahzâ çire-destî-i mehâretle kerâmet ve marifetlerin ızhâr edüp tercümeyi telif deyü göstermek mertebesine ermiştür. El-hakk bu nevi' kerâmet ızharı ancak bu tarîkta sâhib-ihtisâs diyâr-ı Rüm erenlerine hâs olup ne evliyâ-yı Hurâsân u Buhârâ ve ne de aizze-i Nasârâ meyânında buncılayın kerâmet ızhârı ve bu mertebe ma'rifet ikrârı zâhir ve bâhir olmak görülmüş değildür. Gerçi kendüler ol fende yegâne olmamak ve emsâli kerâmetlerin fudalâ-yı ulemâ ve ukalâ-yı cühelâdan bir cemm-i gafîrin kemâl-i firâsetlerinden me'mül ve muntazar olmak umür-ı âdiyeden bir emr-i bedîhî olup bu husüs kerrat ve merrât ile derece-i sübuta vâsıl olmuştur. Eyle olsa bunca kerâmet ve firasetleriyle birlikte, matmüre-i nisyanda hâb-alüde ve mamüre-i edeb ü irfânda pâlüde hezâr sad-hezâr ebdâlân-ı ilm ü marifet bir araya gelüp kuvvet ve himmetlerin el-bir eyleseler ve midâd-ı imdâd ile zulmet-âbâd-ı cehli ma'müre-i bâmdâd kılmağa cehd kılsalar kitâb-ı merkumda, arsa-ı vega-yı hatâyâda keenne yekdiğeriyle sebkat kasdın edüp gavga ile vâveylâya düşen galatâtı, değil hâşâ doğru göstermek, hattâ anlardan ferd-i müfredini te'vîle dahi gücleri yetmez; ol bâbda tek kudret, yed-i tülâ-yı ecvef

ü nâkıs (minhü mezburun *Osmanlıca Dersleri* nam eserine bir telmih-i melihdir) sahib-i risâlenin zatında müteşahhıs olup ammâ anınki dahi mücerred tevîl olmayup bu kabil tevilâtta cümlenin ma'lûmu olan vasf ile mevsûf bir tevîl (bir kelime okunamamıştır) olmaktan gayrı çâre yoktur.

Çünki münasebetsizlik sırası bu münasebet haddine gelüp dayandı ve hûn-ı gülgûn-ı kalem-i pür-füsûn ile gülistân-ı sahâyif-i şatâret boyandı, *Lâedrî* hazretlerinin risâlemizün zahriyyesinde teberrüken iktibâs edilmiş olan beyt-i meşhûrunun münderic bulunduğu elfiyye-i garrâsına yani bin beytlik manzûme-i dilârâsına bir zât-ı kâmil ü mükemmilin yazduğu çend cild *eş-Şerhu'ş-şurûḥ fi cehli'l-makdûh ve delili'l-mecrûh* unvanlı eser-i celîlinde mezkûr beytin şerhini dahi cehele-i ihvâna ermagân-ı çûbân kılmak niyyet-i hâlisânesiyle nakl eylesek gerektir. Şârih-i nihrîr ol şerhinde buyurmuş ki zamân-ı evâilde zaîf u nahîf ve halsüz ü mecalsüz bir duçent-i bî-fen(d)[1] yani danişmend var idi, fakir dûçent cehlin dest-i gaddâr-ı i bîemânından ol kadar zâr ü bî-zâr idi ki kalem yerine eline odun alup ilmin üzerine anı döğmeğe hamle kılurdu, amma selâsil ü ağlâl-i hatîât pabendi ve bunların mazharı kendi olduğu ecilden hutve-i vâhide atayamayup olduğu yerde çakılur kalurdu.

Velîkin bu beytin şerhinde Yûsuf-ı çâh-ı cehil, sad hezar tümen nufûs miyanında yegâne nâ-ehil, pehlevân-ı cür'et ü cesâret,[2] sebükrân-ı arsa-i sürûr u şatâret, üstâd-ı pîr-i fânî, fudûl-ı bî-müdânî, Nasrüddin Hâce-i Sânî pirimüz üstadımuz ve dehr-i dûn ve cehl-i bî-çûn (yani kendüsünden süal olunmaz cehalet demek olmak gerektir) elinden ve dil-bilmez[3] dilinden necâtımıza zahîr ve istinâdımuz Urhân Şâik el-Kavsülkuzahî, el-ferîh ve'l-fahûr daimâ, el-Karlûkî, halledallâhu neşatahu ilâ âhıri'd-deverân bi's-sıhhati ve'l-afiye bir gayrı tarîka dahi ihtidâ eyleyüp el-Merâyâ fi'l-hatâyâ ve'l-mezâyâ unvanlı eser-i muteberinde şöyle buyurmuşlar ve el-hakk şekker yemişlerdür: Zamân-ı evâil-i cehlü dalâl ve âvân-ı selâsil-i haram be-câ-yı halâlde bir danişmend var idi. Cehilde şol mertebe ileru gitti ki âkıbet cehl anın elinden feryâd ü fegane başlayup zemîn ü âsmânı gulgule birle imlâ eyleyüp gökte felekler ve felek-

---

[1] Burada Fuzûlî merhumun "kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrin" deyu bedduâ kıldığu veçhile kâtiplerden biri nüshada bu kelimeyi *düçent-i bî-fen* ibaresiyle tahrir eylemiş ise de aslında seci' zaruretiyle *bî-fend* olmak mülâhazasiyle acizane bir savab işlemekçün âhırına harfü'd-dâlvaz' kılınmıştur. Gerçi bir ehil kimesne *bî-fen* sıfatının manaca daha şâyeste olduğunda ısrâr eylemişse de böylece ibkasında gerek mahzûr, gerekse sakınca görülmemiştir.

[2] *Küll-i câhilün cesûr* kelâm-ı kibarına ne hoş telmih eylemiştir, fe-tebarek'Allah...

[3] *Dil* kelimesinin manasına vukufu olmayup anı etfâl-i nâ-resîdenin ve kâhillân-ı tecrübedîdenin birbirlerine *dil çıkartmaları* deyu tefsir edenlere burada nev-â işâret vardur.

lerde melekler valeh ü hayret ile "kim ola?" deyu ol ol miskini birbirinden süâl ile rûy-ı arza nigerân ve vâreste-i halecân olmak ve anın işledüğü misillû hatâ ve zelelden tahlîs-i girîbân eylemek duâsiyle meşgul-i zikr-i Rabb-ı müsteân oldular, âşık farkında değil.[1]

C. Cehle Hizmet

Biz *tana kalmakla*, daha üniversite sıralarında *münzel* kelimesini nasıl olup da *menzil* okuduğuna hâlâ şaşmakta olan *adı lazım değil*'in yaptığından başka bir şey yapmıyoruz. Biz de şaşıyoruz: Bir doçent nasıl oluyor da, talebeliğinde yaptıklarından daha beter yanlışları yapmakta devam ediyor; üstelik bizi bunları kabule zorluyor. Dizgi yanlışlarını bu arada sıralamak ne gerek? (s. 3) Söz konusu değil ki bunlar. Biz yapılması değme okuryazar için pek kolay olmayan yanlışlar üzerinde durduk. Bu yanlışlar, çeyrek yüzyıl önce çıkmış bir kitapta *pek çok* olan ve olduğu da baştan kabul edilen yanlışlarla takas edilemez ki. Bu, edebiyat tarihinde ve tenkit konusunda *yeni bir usûl* olsa gerek. *Düzeltilmesi ilim adamının*[2] *yürekten* dilediği, daha nicesi "biz de varız" diye beklemekte olan yanlışları düzeltmek yerine, kendisinin de işe yaramadığını bildiği, bilmiyorsa artık anlamış olacağı küfürlere, yaygaralara, ayıp ve çirkin imalara, isnatlara yer vermekle, yanlışlarının ayyuka çıkan feryadını bastırmış mı oldu? Ama bu bir *üslûb-ı beyan*'dır, başka soydan.

İmdi sözün içine girmeden, bir hâtırayı şuracıkta tazelemek uygun düşecek sanırım. Yazar, yıllarca önce benden Dede Korkut'la ilgili notlarımı istedi, bunlar kendisine verildi; salt cehle hizmet olsun diye, düşünmeden. Buraya kadarı olağandır, bunu belki hiç söylemesek de olurdu. Asıl söylemek gereken hikâyenin sonudur: Kitabı çıktıktan sonra bu notların bana geri verilmesi kendisinden sözle ve yazı ile istendi, birkaç kez. İsteyen kişi, aslı faslı olmadığı şimdi daha iyi anlaşılan *bahanelerle* notları geri vermemiştir. En sonunda bir ilim adamının böylesine *lüzumsuz* notları *nereye koyduğunu bilmediği* meşru (!) mazeretiyle bu *arz ve talep* kapanmıştı. Bereket versin, halk edebiyatındaki etraflı incelemeleri ve zengin bilgisi ile hepimizin yakından tanıdığı, bu konudaki yetkisine inandığımız Cahit Öztelli, *nereye konduğu bilinmeyen bu notları*, konduğu yerde bulup meydana çıkarmıştır, işte: *Yazarın kendisinden yeni görüşlere ve buluşlara pek rastlanmıyor. Yeni bilgi verme bakımından, aradan*

---

[1] İşbu *düçent-nâme*'nin mübtedi erbab-ı sülûk içün mesmû-ı âcizânem olduğuna göre Türki-i basit ile şerhi inşâallâh an karîb bir ehl-i dil dervîş-i dilrişin inâyet ve kifâyetinden me'mûldür.

[2] İlim adamından murat bu yanlışlar. yapan doçenttir, gaflet olunmaya.

yirmi yıl geçtiği halde Orhan Şaik kaynaklık kıymetini kaybetmemiştir. Yazar bu bahsi tamamlamak için yer yer Orhan Şaik baskısını salık veriyor....[1]

Savunulmaya yeltenilen yanlışların üzerinde yeniden duracak değiliz, onlar meydanda. Ancak bunlar savunulurken hoşumuza giden yeni tuhaflıklar olmuştur, onları ziyan etmek istemiyoruz.

1. Alınan ve Verilen Dersler

a) Meğer bir kelimenin karşısına şüphenin azlığına veya çokluğuna göre tek veya çift soru işaretleri konurmuş. Demek ki *anıt-* kelimesi bir yerde (27/6) az şüpheli, çünkü karşısına tek soru işareti konmuş; ama aynı *anıt-* kelimesi, bir başka yerde (84/7) çift soru işareti ile istikbal edilmiş, demek ki çok şüpheli. Peki, anlamı bilinen kelimenin karşısına konan soru işareti niye? Bu, olsa olsa okuyucu için olacak; demek ister ki sorucu: "Ey okuyucu, benim bildiğimi sen bilir misin?" *Salkum* kelimesinin karşısındaki soru işareti bu soydandır; çünkü kelimenin "serin ve soğuk" anlamı bilinmektedir.[2] İşte Orhan Şaik'in anlamadığı *hikmet* (!) budur.

b) Akıl için yol kaç tane? *Esirgemiş* diye yanlış okunan ve doğrusunun *esrükmüş* olması gerektiğini ileri sürdüğümüz kelimeyi Sayın Hamit Araslı da *esirkemiş* okumuş, o halde akıl için yol birdir (s. 15). Sonra yazarın *depegen kopünü süsegen yırtar* diye yanlış okuduğu atasözünü, aynı Sayın Hamit Araslı, "yazarın aklına uymayarak" bu defa benim okuduğum ve düzelttiğim gibi *depegen götünü süsegen yırtar* diye okumuş; burada akıl için yol kaç tane? Benimkini hesaba katmak olmaz, Sayın Hamit Araslı'nın aklı, indeksin bitmez tükenmez aklı. Ben doğru dürüst bir akıl vereyim mi? Bu çelişmeler, bu her kelimeye, her yanlışa zorlama teviller bulmak için çırpınmalarla, insan eğer aklı varsa başta kendini kandıramaz.

c) Bu sevimsiz kelimenin savunmasında *"köpün" manası vardır ve normaldir, hayvan boynuzu ile karşısındakinin umumiyetle karnını deşer* deniyor. Biz hayvanların ahlakıyla, fırsat düşmediği için şimdiye değin hiç ilgilenmedik, bunu risale sahibinden öğreniyoruz. *Süsegen*'in nasıl ve karşısındakinin neresini süstüğünü, eşek sineğinin niçin ürküttüğünü bilmiyorduk, işte öğrendik. Yine de önümüzdeki *karine*'yi, *siyak u sibak*'ı çiğneyip geçemiyoruz. Bir mizahi eserde zevkle okuyacağımız bu tevilleri hiçe saymakta devam ediyoruz.

---

[1] Cahit Öztelli, "Dede Korkut Kitabı", *Türk Dili*, Temmuz 1958, c. VIII, sayı 82, s. 523-26.

[2] Abuşka *salkın*; Radloff *salkın*; Redhouse *salkın*; *Sengülâh, salgın* ve *salkın*; Şeyh Süleyman Efendi *salkan*; Ahmet Caferoğlu, *Uygur Sözlüğü*, *salqum*.

ç) *Teşrih, fizyoloji vesaire.* Bu ders de bize, doğrusu *onikince* (*on iki ince*) kelimelerinin *on iğice* diye garip okunuşundaki savunma dolayısıyla verilmiştir. Şöyle ki: "Ölmüş, kendinden geçmiş ve yaralanmış olanların ilk göze çarpan tarafları ellerinin cansız, renksiz düşmüş, parmaklarının uzamış olmasıdır. Burada oğlanın on parmağı uzamış, cansız sarkmıştır. Annesi on iğ gibi parmağını, ellerini topla, diyor, canlan diyor." Demek böyle olurmuş, bakın bunu bilmezdim, doktorlara sordum, onlar da böyle olduğunun, yani parmakların iğ gibi incelip uzayarak *teviller dokumaya başladığının* farkında değiller. Bu belirtme yalnız edebiyatımıza değil, tıbbımıza da bir hizmet olmuştur. Umarız ki yakında Dede Korkut kendisi tarafından bir de *tıbbî yönden* incelenir, çünkü içinde epeyce yaralama, yaralanma, ölme var. Küçük ölüm denilen uyuma var. Yalnız ölenlerin arasına indeks mezarlığındaki *şühedâ-yı kelimât* dâhil değildir.

2. *Bizim Şeyhin Kerâmâtı Olur Menkul Kendinden*

a) İndekste ne yerli ne yabancı hiçbir kaynağa başvurulmadığı ortada. *Her kelimenin yanına lügat isimlerini yazacak değildik*, deniyor. Yazılsaydı yanlışların birçoğundan kurtulurdu. Bu, bir metot işidir; kimi *ulemâ* kelimelerin karşısına, anlamı tutsun tutmasın, tek soru, çift soru işareti koymakla yetinirler; Ar. ve F kısaltmalarını orada toplanmış olan kelimelere rastgele serpiştirirler; baht işidir bu: Kimisi yerini bulur. Ama okuyucu ile şaşırtmaca oynamıyorsak bunların doğru ve yerli yerinde konması gerekir. Yoksa *bunlar Türkçe olamaz, yapıları elverişli değil. Bunlar Arapça olamaz*, çünkü herhangi bir sözlüğe bakıp da doğrusunu öğrenmeye vakit yok. Ve nihayet mezraa-i ilm ü marifette biten tek bakla: *İşaret edilmemiş, gözden kaçmış Arapça ve Farsça kelimelerin kalması mümkün ve tabiidir* Her şey tabiidir. Yanlışlar tabii, uydurmalar normal, teviller fıtrî. Ya bunları kabul etmemek, göstermek: Hâ onlar mı? Tabii gayrıtabii.

Bizim konumuz indeksti, gramer bölümüne de baktık sonra. Bu bölümde kaynak diye gösterilen ve risalede yerleri dikkatle belirtilen sayfalara baktık: Bunlardan 10 tanesi, çoğu hocalarının olmak üzere başka müelliflerdendir; 7 tanesi sözlüktür ve bu sözlüklerin sadece adıdır, İbn Mühennâ, *Kamus-ı Türkî* ve Kâşgarî gibi tek kelime ile. Geri kalan 16 tanesi ise yazarın kendi makalesi veya Dede Korkut ve Osmanlıca Dersleri adında iki kitabıdır. Baştaki mısraı iç rahatlığıyla tekrarlıyoruz.

b) *Dil çıkarmamak* deyiminin anlamındaki bilgisizliği tevil yolunda, ne çare, dilinin dolaştığını biz de fark ediyoruz ve kekeleme dinleyemediğimiz için üzerinde durmuyoruz.

3. Dede Korkut Yayınımdaki Yanlışlar

Ben 1938'de çıkan Dede Korkut kitabımda yanlışlar bulunduğunu saklamadım ki. Daha nicelerinin, başkalarına görümlü olmadan düzeltildiği yakında görülecektir, umarım. Ama şu kadarcığını söylemeliyim: Bir kelimenin yanlış okunduğunu göstermek ve doğrusunu bildirmek bir tenkit işidir. Aynı kelimeyi, hele o kelime ayıp, çirkin bir söz ise, her sayfayı çevirdikçe tekrarlamak, diline dolamak, artık bir tenkit değil, bir zevk işidir. Biz kimsenin zevkini *tezhip* kasdında değiliz, öyle bir kelimeden çirkin bir ima yapmak için faydalanmak sadece bir edep ve terbiye meselesidir.

4. Eksik Karşılıklar

İndekste verilen karşılıkların yeterliği üzerinde direnen yazara, şimdi söyleyeceklerimizin bir faydası olmayacağını biliyoruz, ama biz onunla değil, okuyucu ile konuşuyoruz.

Ağaç kelimesi eserde "46 defa geçmektedir. Bir yerde *ağaç gemi* sözünde, diğerlerinde hep bildiğimiz ağaç kelimesi olarak kullanılmaktadır" diyor yazar. Gerçekten de Dede Korkut'ta hemen bir orman dolusu ağaç vardır. İndeks baltası bunların hepsini devirmiş ve hepsini ağaç yapmıştır. Ama yazarın kalem yerine kullandığı bir yana bırakılırsa Dede Korkut'daki ağaçların hepsi bildiğimiz ağaç anlamında değildir: **45/3**: *ağaç gemileri oynadan su* (kereste); **55/8**: *Mekke ile Medine'nin kapusu ağaç* (ahşap, tahta); **55/9**: *Büyük büyük suların köprüsü ağaç* (ahşap); **55/10**: *Kara kara denizlerin gemisi ağaç* (kereste); **55/11**: *Şah-ı merdan Ali'nin Düldülünün eyeri ağaç* (tahta); **55/12**: *Zülfekarın kını ile kabzası ağaç* (tahta); **55/12**: *Şah Hasan ile Hüseyn'in beşiği ağaç* (tahta); **55/13**: *eğer erdür eğer avrattur, korhusu ağaç* (çomak, değnek, sopa); **178/4**: *kâfirler yedi ağaç yer karşu geldiler* sözünde ise bir mesafe ölçüsüdür.[1]

Bu açıklamalardan ve tanıklardan sonra *ağaç* şimdi artık bir de boy ölçüsü olsa yeridir.

Akça kelimesi için para denmiş. Akça herhangi bir para değil, gümüş paradır. Metinde bunun geçtiği yerler: **48/2**: *altun akça bol hazine*; **93/4**: *altun akça virür idük*;

---

[1] *Abuşka, yığaç*: bir kişi bir yerde dursa, iki tarafından iki kişi dursa, şol miktar ki ortada duran kişi çağırsa, anlar avazın işitseler üç mertebe bu miktarını yığaç derler; Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lûgati*, *ağaç*, mesafe ölçüsü; İbn Mühennâ, *ağaç*: el-fersah; Radloff, *ağaç*: 6'dan 7 verst'e kadar yol ölçüsü; Şeyh Süleyman Efendi, *ağaç*: mesafe, fersah; *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, I. *ağaç*: bir çeşit uzunluk ölçüsü; III. *ağaç*: bir kilometre kadar olan bir uzunluk ölçüsü.

155/4, 155/6: *otuz üç akça alur idi kırk akça alur idi*; 229/5: *altun akça yığılmış*; 235/13: *her yıl altun akça gelür idi*; 111/2: *altun akça mı dilersin?*; 174/7: *altun akça mı ister?*; 118/4: *altun akçam sana harçlık olsun*; 167/11: *altun akçam harcayır olsam*; 39/1: *Altun akçasını yağmaladılar*; 208/3: *beş akçalu ulüfeciler*

Bütün bu tanıklarda altun ayrı, akça ayrı geçmektedir. Hele bir yerde, *kızıl altun getürdüler, bakırdır dedim; ağ akça getürdüler, puldur dedim* (280/2) sözlerinde akçanın gümüş para olduğu, herhangi bir para olmadığı besbellidir.

İsm-i âzam, metinde bir yerde geçiyormuş, sanki biz kaç defa geçtiğini sormuşuz gibi. Biz buna karşılık olarak verilen *ism-i âzam duası*'nı yetersiz buluyoruz. En gereksiz yerlerde, herkesin bildiği karşılıklar üst üste yığılırken burada hiçbir şey ifade etmeyen bir karşılık konmuştur. Ne anlayacak okuyucu bu duadan? Ve benzerlerinden?

Kımız (14/8, 15/2, 24/13) karşılıkta söylendiği gibi "kısrak sütü" değildir; nitekim peynir veya yoğurt da koyun sütü demek değildir; şekerin pancar ve kapının ağaç demek olmadığı gibi. Kımız: *Divânü Lügâti't-Türk*, I, 305/9; II, 11/16; III, 147/14. yoğunlanmış kısrak sütü; İbn Mühennâ, kısrak sütünü ekşiterek yapılan içki; el-*İdrâk*, ekşitilmiş kısrak sütü; *Lehçe-i Osmanî*, Türkistan bozası; kekremiş at, deve sütü şarabı; Radloff, ekşimiş kısrak sütünden yapılan bir içki; *Redhouse*, ekşimiş kısrak sütü, demektir. Nitekim indekste (240/13) *sağdırmak* deyip geçilen *sağurmak* sözü de, Kâşgarî'de *peyniri oldurmak* yani "sütten kımız yapmak" anlamındadır. Orada kımızın nasıl yapıldığı da yazılıdır (I, 305/2): Kısrak sütü tulumlara konur, sağıldıkça üzerine konmak suretiyle ekşitilir, sonra içilir.

UK. Okçuğâzın diye okuyup bu okuyuşu savunmak için ileri sürülen bir yığın söz boşunadır. Şöyleki: *uk* veya *ug*, çadırın üst kısmına konan ağaç, alaçuk denen çadırın başındaki köşeleri tutan değnekler demektir.[1] Vatikan yazmasının bunu *okçuğaz* yazmış olması *uk* okumaya engel değildir, tersine bu okuyuşu perçinler.

a) İddia edildiği gibi *ukçağız* kelimesinde "gerdeği küçük görme ifadesi" neden olsun? *Edat-ı tasgir*'in bir tek anlamı mı var, katıldığı kelimede?

b) *Uk* dendiği gibi burada *bu türlü teferruat* değildir. Edebiyatta bir *mecaz-ı mürsel* vardır, kelimenin gerçek anlamı ile mecazi anlamı arasındaki münasebet, benzerlikten başka bir alakaya dayanıyorsa o soy mecaza bu ad verilir. Bu alakalar türlü türlü olur, bir tanesi de *zikr-i cüz' irade-i küll*'dür, yani parçayı söyleyip bütünü kas-

[1] *Divânü Lügâti't-Türk*, *el-İdrâk*, Radloff, *Sengülâh* ve başkaları.

detmek, yani *uk* deyip bütün çadırı kasdetmektir; tafsilat okul kitaplarında.

c) Kelime metinde *ukçağızın kurmuşsun* diye geçmektedir. Burada dahi *kurmak* gibi bir karine vardır, bir türlü öğrenilemeyen *karine*. O da *ok*'un kurulmayıp atıldığı, *uk*'un, yani çadırın ise kurulduğudur; işbu metinde olduğu gibi.

5. Garip Hükümler

Araba kelimesi ayınla yazıldığı için ille de Türkçe olmayıp Arapça olduğu iddiası karşısında artık bizde gülecek takat kalmamıştır. Şu halde, Dede Korkut'un Vatikan nüshası yahut benzeri eski metinler, sesli harfler yerine hareke ile yazıldıkları için hep Arapça olmak gerek. "Alev" kelimesi ayınla yazılınca Arapça, a ile yazılınca Türkçe öyle mi? İşte biz burada pes deyip meydanı bırakıyoruz kendisine ve başka ilim erbabına. Ancak meydandan çekilmeden, hiç olmazsa, yazarın yanlış saydığı bir hatamızı savunmak isteriz. Edebiyat öğretmeni olarak biraz Türkçe öğrenmemiz öğüdünü tutmak istiyoruz. Hata-savap veya *Yanlış-doğru* cetveline *Doğru-Yanlış Çizelgesi* denmeyeceğini biliyoruz; o kadarcığını biliriz artık. Yalnız kendisinin kavrayamadığı bir nükte, bir incelik var burada: Hata-savap veya yanlış-doğru cetveli yanlışı az olup da doğrusu çok olan kitaplar içindir; doğru-yanlış çizelgesi ise yanlışı doğrusundan çok olan kitaplar için hazırlanan indeksin başlığıdır ve pek yerinde kullanılmıştır.

Bir de bu indeksin hazırlanmasında, 50.000 fişin yapıldığı, her fişin aşağı yukarı on defa elden geçirildiği, böylece birkaç yüz bin fişin *parmakların arasına girip çıktığı* söylenmektedir, buna inanıyoruz. İndeksteki bir yığın yanlışa bakınca anlaşılıyor ki yazar, bu fişlerle kâğıt oynamış ve bir hayli koz kırmıştır.

II. PEKİ, ÖYLE İSE!

Bundan önce verdiğimiz yanlış örneklerinde kullandığımız üslup indeks sahibini çileden çıkarmış görünüyor. Doğrusunu söylemek gerekse asıl çileden çıkan biz okuyuculardır. Üzerinde bu kadar durulduğu sanılan bir metnin bütün kelimelerini kapsayan bir dizide, istenirse daha birkaç katını sergilemek üzere hazır tuttuğumuz yanlışların bulunması türlü yönlerden üzerinde durmaya değer:

a) Bu bir doçentin eseridir; istenir ki, el altında herhangi bir sözlüğe başvurularak doğru söylenişi, doğru anlamı hemencecik bulunabilecek kelimelerde yanlış olmasın.

b) Yalnızca unvana güvenilerek en harcıâlem kelimelerde en fahiş hatalara –kay-

nakları da, okuyucuyu da hiçe sayarak– meydan verilmesin.

c) İlim adına bize sunulan eserlerde umursamazlık, emeksizlik, ciddiyetsizlik olmasın.

Biz okuyucu olarak ve salt o sıfatla, bu hiçe sayılmanın tepkisini göstermeye çalıştık. Bu yoldan, ilme de, cehle de yararlı olduğumuza inanıyoruz. Ve tekrar edelim ki ne indeks sahibi, ne de taşıdığı unvanı, buna benzer "çalakalem" eserlerle erdiği sıfat, beni ilgilendirmez. Ben *salt okuyucuyu uyarmak* ve unvanlara aldanmayarak eserin değeri ve niteliği üzerinde durmak gerektiğini göstermek üzere, okul sırasında bile yapılmaması gereken yanlışlardan bir *güldeste* (!) topladım. Bunların, bu yazıya yol açan ilk verdiğimiz örneklerden ibaret olmadığını belirtmek için aşağıda bir bölük daha veriyoruz.

1. Şivesizlikler

Pul (1630/13) karşılığı *adi para* denmiştir. Nedir bu adi para? Geçmez para mı? Alelade para mı? Kirli, yırtık bir para mı?

Asâ (55/9) karşılığı *baston* verilmiştir. Bu bir bakıma zaman yönünden uygunsuzluktur. Asâ, metinde bir peygamber'in, Musa Peygamber'in elindedir. Yirminci yüzyılda bir ihtiyarın yahut bir meraklının elinde değildir. Bir kraliçenin, bir papanın, bir şeyhin taşıdığı sopa yahut baston değildir, asâdır. Musa Peygamber ise bunu dayanmak, koyunlarını gütmek ve sürüsüne yaprak silkmek için kullanmaktadır. Kaldı ki sonradan bu asâdan mucizeler görülecektir. Bu, ne *asrî çoban*'dır ki bastonla koyun güder.

Cübbe'nin (18/4, 62/10, 65/9 ve başka yerlerde) karşılıkları arasında bir de *palto* var. Vazgeçtik gerilere gitmekten, kıyafet albümleri karıştırmaktan, bir üniversite mensubu olarak, bir törende kendisinin giydiği şeyin adı palto mudur?

Çuha'nın (93/4, 117/1, 121/4) karşılıkları arasında "palto" da var. Çuha veya çuka, palto değildir.

Burhan-ı Kaatı: Yünden ederler maruf libastır ki Türkîde dahi çuha derler ve nasârâ ruhbanlarına mahsus libastır ki yenleri olmaz, üstten giyerler, ferace menzilindedir; Radloff *çoha*: yünlü kumaş, bir nevi üstlük yahut harmaniye, pelerin; *Lehçe-i Osmanî*: Sakalibe lisanında mahot çoh, havlı yün, mensuc, çukadan libas, dolama şeklindeki karşılıklarını sözlüklerde okuyoruz, bunların hangisi paltodur?

Hilatlemek (295/6). Bunun karşılıkları arasında *buluz vermek* sözünü şaşarak görüyoruz. "Aruz cümle beyleri hilatledi" sözünde, demek Aruz, hanımlar gibi beylere

de buluzlar, gömlekler giydirdi, öyle mi? Bize, *Dede Korkut'a, destana, destan kahramanına, Oğuz yiğidine bühtan* savurduğumuzu isnad eden kişi, aynı Oğuz beylerini indekste *zenne rolüne* çıkardığının farkında mıdır?

Rahm (4/10) karşılığı *kadın uzvu* denmiş. Nedir bu? Saç mı, göz mü, göğüs mü, el mi, ayak mı? Türkçe bir metin üzerinde indeks hazırlayıp karşılık veren, Türkçe okutan biri bunun karşılığının *döl yatağı* olduğunu bilmelidir.

2. Eksik Karşılıklar

Bazlamaç (7/12) karşılığı *yağlı ekmek*. Bu, üzerine yağ sürülmüş ekmek mi, yoksa hamuru yağla tutulmuş ekmek mi, hatta bugünkü kullandığımız anlamda ekmek mi? Bunlar en yumuşak tenkitçinin ekmeğine yağ sürmektir, durmadan.

Bidevi (11/4, 17/13, 21/6 ve başka yerlerde) karşılığı *cins at, bir cins at, bir at cinsi, iri hayvan, iri mahlûk* verilmiş. Şimdi okuyucu ne anlasın bundan? İri hayvan, iri mahlûk nedir? Dâbbetülarz'dan tutun da fil, gregedan, su aygırı, manda, bunların hepsi iri mahlûklardır ve bu karşılık, özür dilerim, tam atmasyondur. Bu kelimenin anlamları için –bir kısmı tam olmamakla beraber– *Azerbaycan Halk Şiveleri Lügati*, *bedev*: sağlam kaçağan küheylân at; *Kitab Bülgatü'l-Müştak* *bido, bidav*: soy ve cins at, muharebe atı; *Sengülâh*, *bidav*: yürük at; Şeyh Süleyman Efendi, soy ve cins at, küheylan, yürük at.

Bu kelime asıl "sudan çıkan bir aygırın at sürüsü içinde bir kısrağa aşmasından doğan at" demektir. Bidev at, Toharistan atlarının adı olup dünyanın her tarafına Rustâ-Bik atları diye yayılmıştır. Hurdâdbih bu atların gölden çıktığını söyler.[1]

Ergenlik (89/7) "kadının erkeğe verdiği hediye" denmiş. Bundan daha belirsiz karşılık olmaz. Kadınların erkeklere türlü münasebetle verdikleri türlü armağanlar vardır. Bu "ergenlik"in bir özelliği olsa gerek, o yok. Hangi kadının hangi erkeğe, ne münasebetle verdiği hediye, o yok. Çünkü bunun karşılığı yakıştırmaca olmaz, sözlüklerde olur. Ona da bakmaya lüzum yok (!).

Gani (1840/11) "varından fazlasını istemeyen, zengin, cömert" diye karşılanmış. "Gani" burada Allah'ın isimlerindendir, "varından fazlasını istemeyen" değil, fakat "maddi manevi hiçbir nesneye, hiçbir varlığa görümlü olmayan" demektir. Metinde

---

[1] Zeki Velidi, *Türk Tarihi Dersleri*, s. 92-95. Ayrıca bkz. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, c. I, İstanbul, 1946, s. 103, 167; İbrahim H. Karahan, "Urfa'da Gölden Çıkan Su-aygırı Efsanesi", *Türk Folklor Araştırmaları*, İstanbul, Aralık 1951, sayı 29, s. 462-64.

sana sığındım cömertler cömerdi, gani Tanrı meded yalvarışında, indekste verilen karşılıklardan hiçbiri olmaz, uymaz.

Nöker (20/12, 63/13, 137/11, 152/6) metinde geçtiği yerlerde *hizmetkâr* demek değildir; hizmetkârdan çok fazla bir şeydir. Kelimelerin tarihî anlamlarını izlemeden, araştırmadan, bulup bilmeden, ezbere karşılık verildiğini bir defa daha görüyoruz burada.[1] Demek istiyoruz ki, bir *nöker* kelimesinin karşılığını vermek için başkalarına tavsiyeyi bırakıp kendimizin ilme hizmetkârlık etmesi şarttır.

3. Yanlış Okumalar

Çırgab (93/4, 121/4, 123/5 ve başka yerlerde). Doğrusu *çargap*'tır. Hem verilen karşılık da tam değildir.

Abuşka, çarkab üstüne giydikleri yensiz kaftanda olan taşradan yassı tavka derler ki eteklerinde bile ola; Radloff, altın işleme, altın sırma; *Sengülâh, çarkab* bir altın işleme ki kaftanın yakasına ve eteğinin etrafına korlar, mecaz olarak kaftana da denir.

Kaymak (3/10). Metin şöyledir: *Karagoça* (yani ata) *kıymayınca yol alınmaz*. İndekşci bunu *kaymayınca* diye okuyor ve bunu kabul ederek, dipnotunda "kızaguça kaymayınca şeklinde yazılan bu kelimeler karagoça kıymayınca da okunabilir" diyor. Ama indekste doğrudan *kaymayınca* diye alınmıştır ve karşısına da *kaymak* konmuştur. İmdi bu okunuş iki yönden çürüktür:

a) *Lehçe-i Osmanî* der ki *kaymak* süratle taymak, bir yana akıtmak *hayvan kaymak*: aşmak; *kaygın deve*: gebe. Böyle okursak demek bundan ayıp bir anlam çıkar, üzerinde duracak değiliz. Fiillerin aldıkları mefullere göre, her dilde anlamlarının değiştiğini öğretmek bana düşmez. Ama *destan kahramanına, Oğuz yiğidine bühtan* yollu, hak suretinde satırların arasında tebdil gezüp milli duygular vermeye kalkışan bir kalemin bühtandan koruduğu destan kahramanlarının kardaşlarından ileri saydıkları silah ve yol arkadaşları atın şerefini ve namusunu koruması gerektir.

b) Dilin selikası. Bu *selika*'ya vukuf ister; "harcına kıymayınca lezzetli yemek yenmez", "paraya kıymayınca iyi yaşanmaz" sözlerindeki kıymayınca ne demekse "ata kıymayınca yol alınmaz" sözünde de odur. "Ata acımayıp onu sürmeyince yol alın-

[1] Kelimenin taşıdığı ve metne de uyan tarihî anlamı için bkz. Julius Németh, Wanderungen des Mongolischen Wortes Nökür "Genosse", Vortrag des Verf. in der I. Klasse der Ung. Akademie der Wiss. in der Sitzung vom 6. Mai 1946; Fuat Köprülü, "Yeni Farside Türk Unsurları", *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, s. 1 vd. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, III, s. 1-23 (1953).

maz" demektir. Bilmem feraset buyuruldu mu? Hem merak ediyoruz, "ata kaymayınca" diye okuyanın bunu nasıl anlayıp açıklayacağını?

Sönmek (227/10). Bu kelime de yanlış okunmuş ve "şişkinliği inmek, kabarıklığı sönmek" diye yanlış karşılık verilmiştir. Doğrusu *sünmek* olup "uzamak ve uzanmak" demektir. Metinde *koç yerinden kalktı, gerinüp sündü* diye geçmektedir. İnsan da, hayvan da gerindi mi uzanır, sönmez, süner. Bu karşılığı hiçbir sözlüğe bakmadan ömründe bir defa gerinmiş olan bilir. Ama sözlüğe bakınca da "sünmek: uzamak ve uzanmak" karşılıklarını buluyoruz.[1] Bir de örnek:

> Yay gerindikçe süner oldu ok
> Cana ecel gibi sunar oldu ok

Ters veya yanlış kaynak gösterilmiş yahut da kaynağı hiç gösterilmemiş kelimelerden birkaç tane daha....

Ercel (19/3, 20/6). Hangi dilden olduğu gösterilmemiş ve buna göre belki de Türkçe sanılmış olan bu kelime Arapçadır ve aslı "ercel"dir.

Kamus Tercümesi, *ercel*: bir ayağı böğrüne kadar siğil olan ata denür ki gayrımatbudur; *Lisanü'l-Arab*, iki ayağından biri ak olan at ki makbul değildir.

Kelimenin anlamını daha açık olarak *Kabusnâme*[2] veriyor: "Ve ercel at oldur ki iki kıç ayakları ta sinirine değin duynakları bile ak ola, gayet şomdur. Ol sebepten Türk birbirine "ercel" deyu söğerler, yani ol ercel atın şomluğu meşhurdur, amma Türk ercel diyemez, epçel der."

Mehmuz (195/4, 216/9). Bu kelimenin karşılığı Arapça *mehmûz* olarak gösterilmiş. Oysa kelimenin Arapçası mehmuz değil "mihmez" ve "mihmâz"dır.[3] Osmanlıca dersleri yazan birinin bilmesi gerektir ki *mehmuz* sülâsisinde hemze yani elif bulunan mastar demektir: *el-ekl* (yimek); *es-se'r* (kişi maktulünün kaatilini öldürmek); *ez-zer'* (halk etmek) mastarlarında olduğu gibi ki bunlara *mehmuz* denir.

4. Eksik ve Yanlış Karşılıklar

Dokuzlama (121/4, 212/9). "Dokuz katlı, dokuz kat işlenmiş, katmerli işlenmiş" an-

---

[1] *Anadilden Derlemeler*, *el-İdrâk Haşiyesi*, Radloff, *Redhouse*, *Söz Derleme Dergisi*, *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, I, II.

[2] *Kabusnâme*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlarından, Eski Türkçe Metinler, Tercümeler I, İstanbul, 1944, s. 194.

[3] Bkz. *Kamus Tercümesi* ve başka sözlükler.

lamında olmadığı gibi "bir cins elbise, çuha veya kaftan" da değildir. Bu, eski Türk âdetlerinden birinin ifadesidir. Eski Türkler birine hediye verirken yahut bir suçluyu cezalandırırken dokuz tane kıymetli eşya verirler veya alırlardı. Bu dokuzlama, bir dokuz, üç dokuz, dokuz dokuz gibi muhtelif şekillerde verilir veya alınırdı. Bugünkü Kırgızlarda kız için alınan kalın malı (başlık) bir dokuz, üç dokuz, dokuz dokuz diye sayılır. Mesela: Bir dokuz baş deve, sığır, at vesaire, nihayet sonu koyundur. Bazen bu adet dokuz dokuz olur ki hepsi 81 maddeden ibaret olur ve en yüksek hediye veya ceza sayılır.(Abdülkadir İnan'ın bir mektubundan).

Kiçim (210/12) karşılığı olarak "geçim, giyim kuşam, giyecek, elbise, zırh, teçhizat" karşılıkları verilmiş ve ne varsa toplanmış burada, ayırt ve belli edilmeden. Oysaki bu kelimenin anlamı daha ziyade savaş günlerinde ata giydirilen zırh demektir. (Radloff, *keçim*: insanların, fillerin ve atların korunduğu savaş elbisesi, zırh, atların zırhı; *geçim:* savaş elbisesi. *Sengülâh*, savaş günü ziynet için atın üzerine koydukları post; Şeyh Süleyman Efendi, savaş meydanında ata giydirilen zırh. *Burhan-ı Kaatı*, *kecîm*: kesme ve geyim tabir olunur, cenk günlerinde ata giydirirler ve bazıları yancık tabir ederler; bunun Farsça karşılığı olan *bergustuvân* kelimesinde ise "ata mahsus giyimdir, cenk günlerinde atlara giydirirler ve dilâverler dahi giyerler, çukal ve kesme ve yancık derler. Steingass, *bergustuvân*: savaşta ata geydirilen zırh). Bu karşılık indekste yoktur, onun yerine bununla ilgisi olmayan "giyim kuşam, elbise" gibi hiçbir özellik anlatmayan karşılıklar sıralanmıştır.

Nigâr (36/7, 123/3) kelimesinin anlamı indekste olduğu gibi "süs ve nakış" değil *kına ile yapılmış nakışlar şekiller* demektir (bkz. Steingass). Metinde: *parmakları nigârlu mahbup kâfir kızları* (36/7); *elleri bileğinden kınalu, parmakları nigârlu* (123/3) diye geçmektedir.

Pusmak (244/7, 247/13) indekste "pusuya yatmak, pusu kurmak" diye karşılanmış. Oysaki 244/7'deki pusmanın bu karşılıkla hiçbir ilgisi yoktur. Metinde "*alaca atlu Şökli Melik katı pusmuş, pusduğundan kara dağlara duman düşmüş....*" diye geçmektedir. Burada Şökli Melik ne diye pusuya yatsın, metnin aşağısını okuyunca anlayacağız ki bu bir kızıp köpürmedir: *yattuğu yerde Beg Begil'i tutun, demiş; karusundan ağ ellerin bağlan demiş; kan alaca ordusunu çapun demiş; ağca yüzlü kızını gelinini yesir eylen demiş.* Onun için *pusmak* kelimesinin anlamı burada *suratını asmak, suratını karartmak, öfkelenmek* demektir. Onun suratını karartmasından sanki kara dağlara duman düşmüş demektir. *Lehçe-i Osmanî*'de "pusmak" sözünün bir de "infial edip sinmek" Radloff'ta "kararmak, kederlenmek, yaslanmak" karşılıkları verilmektedir ve bunlar metne tam uymaktadır.

5. Ters ve Yanlış Kaynaklar

Namaz (33/8, 33/9, 33/11 ve başka yerlerde) Arapça değil, Farsçadır. Bkz. Farsça sözlükler.

Pas (240/5) hangi dilden olduğu gösterilmediğine göre Türkçe sanılmış ve karşısına da "pas" konmuştur. Kelime Farsçadır, anlamı da "pas" değil, metinde *arı gönülde pas olsa şarap açar* sözünden de anlaşılacağı üzere "gönül darlığı ve sıkıntı" demektir (Bkz. *Burhan-ı Kaatı* ve Steingass).

Saz (119/7, 184/1, 213/11), 244/11) "saz (bitki) veya sazlık" anlamında olmaktan ziyade orman demektir. *El-İdrâk*, saz karşılığı olarak Arapça el-gabe kelimesini vermiştir. *Kamus Tercümesi*, el-gabe ise "bük tabir olunan sık ormana ıtlak olunur, ekseri arslan yatağı olur, Araplar yavuz arslanı gabeye muzaf edüp leys-i gabe derler, anda neşet eden arslanlar, çöl arslanlarından tünd ve şedit olduğuyçün."

Şakak (129/13) kelimesi indekste gösterildiği gibi Arapça değildir. El altında bulunan Ahterî, *Kamus Tercümesi*, el-Müncid gibi Arapça sözlüklerin hiçbirinde Türkçe *tulun* anlamında bir şakak kelimesi yoktur. *Lehçe-i Osmanî* ve *Redhouse* bunu Türkçe olarak göstermektedir. *Lehçe-i Osmanî*, "şakak" karşısında bunun Arapçası olan *sudg* kelimesini de vermektedir; sudg ise "göz ile kulağın mabeynine denür ki tulun tabir olunur... ve tulun üzerine sarkan saça ıtlak olunur ki zülf ve pürçek tabir olunur (*Kamus Tercümesi*, sudg kelimesi)" Öyle ise metindeki *şakakına imrendüğüm senün kızun gelinün* sözündeki *şakak* indeksteki gibi yanlış çıkarmaktan ağrıyan şakaklarımız değil, kızların gelinlerin zülfleridir, pürçekleridir.

Şehir (104/7,183/3, 279/1) kelimesi de Arapça değil Farsçadır. Belli Arapça sözlüklerde "büyük, kasaba, medine, şar" anlamında "şehir" kelimesi yoktur. Bu kelime sözlüklerde Farsça olarak gösterilmektedir.

İmdi biz gerü sözümüze dönelüm. Bizim indeksi böyle yalnız hafızasına dayanarak, yakıştırarak, uydurarak hazırlayanla hiçbir ilişiğimiz yoktur, olamaz da. Kitabını kötülemek de aklımızdan geçmez. Biz böyle baştan savma eserlerin bize sanki bir çalışmanın sonu imiş gibi sunulmasına ve okuyucu olarak böylesine hiçe sayılmamıza karşıyız. Ortaya koyduğumuz bunca yanlışlardan kaçınmak için, örneklerinde görüleceği üzere, en *harcıâlem* kaynaklara bakmak bile yetecekken, *alimâne* bir dudak büküşle bunlardan müstağni davranılmasına karşıyız. Ve nihayet *adı lazım değil*'in risalesinde ileri sürdüğü *bu Türkçe olamaz; bu Arapça olamaz; bu Arapçadır, çünki ayıla yazılmıştır* soyundan aklımızın almadığı boş, mesnetsiz iddialara karşıyız. Bizim bilgimiz, dünkü yalan dostluklara değil, karşılıklı *meth ü sena*'da bulunmak

gibi zımni veya açık muvazaalara hiç değil, hak edilmemiş sıfatlara ve unvanlara olmadığı gibi tembel kafaların boş raflarına da değil, kütüphane raflarında sıralanmış *muteber, inanılır* kaynaklara ve gerçekten emek görmüş ciddi eserlere dayanmaktadır, böylece malum ola.

III. TANA KALDIK...

Doç. Dr. Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*'nın ikinci cildini çıkardı.[1] İki bölüme ayrılan bu cildin birinci bölümü Dede Korkut'un indeksini, ikinci bölüm de gramerini ele almaktadır. İndeks bölümünün daha şöylece gözden geçirilmesinde hemen her sayfada birkaç yanlışa rastlanmakta olup bunlar sonunda bir yığın halinde yükselmekte ve bu yığının ardında indeks gözden kaybolmaktadır. Türlü görünüşlerde karşımıza çıkan bu yanlışların ancak ilk ağızda göze batanlarından birkaçını, salt okuyucuyu uyarmak için aşağıda sıralamak istiyoruz. Yazımızda geçen sayfa ve satır sayıları, kelimelerin, Muharrem Ergin'in *Dede Korkut Kitabı I* adlı eserindeki yerlerini göstermektedir.

a) Boşuna soru işaretleri: Birtakım kelimelerin karşısına, bunların anlamlarının hiç bilinmediğini anlatmak için çifte soru işaretleri konmuştur. Daha kitaba girerken önsözde, bunlardan birkaçının şüpheli ve yazılışlarının da çözülmelerine elverişsiz olduğu belirtiliyor ve bunların münakaşası, yayımının üzerinden beş yıl geçmiş olan ve yazarın *Dede Korkut'un ilk ilmi* yayımı olduğunu iddia ettiği[2] birinci cildin ikinci basımına bırakılıyor. Biz bunu beklemenin pek işe yarayacağını sanmıyoruz. İndeksin incelenmesinden de anlaşılacağı üzere, yazar herkesin eli altında bulunan kaynaklardan ve bu konuda yazılanlardan nedense hiç faydalanmamıştır. Gerçekten de bu indeks bölümünde bizde olsun, dışarda olsun yapılmış olan incelemelerden bir tanesine yer verilmemiş, bir tekinin adı anılmamıştır. Yalnız, benim yayımladığım Dede Korkut'ta yaptığım ve kendisinin de haklı olarak, notta adı geçen yazısında, fakat bir tek örnek vermeden "pek çok" deyip geçtiği yanlışlardan çoğunu, düzeltmeden kitabına ve indeksine aktardığını bir yana bırakmak gerekir. İlmi bir eser için bu şaşılacak bir iştir.

Boşuna soru işaretlerinden bir tanesi *anıtmak* kelimesi için konmuştur. Yazar

---

[1] Doç. Dr. Muharrem Ergin, *Dede Korkut II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1963, s. XV + 483, 60 lira.

[2] Muharrem Ergin, "Dede Korkut kitabı hakkında", *Türk Dili*, 1 Şubat 1954, cilt. III, sayı 29, s. 268.

bunun nasıl okunacağında şaşırmış ve *anıtmak*, *enitmek* veya *entmek* şeklinde mi okusun bilememiştir. Oysa kelime *Divânü Lûgâti't-Türk*'te (II, 219/4) "tahyir = hayrete düşürmek, şaşkınlığa uğratmak, şaşırmak" anlamında vardır, tanık da gösterilmektedir. Kelimenin bu anlamda bugün de yaşadığını *Ana Dilden Derlemeler*'den[1] öğreniyoruz: "anıtmak: bir defa bir manzaraya tesadüfte gayriihtiyari şaşırıp kalmak" anlamında orada da vardır. Dede Korkut'ta *anıtmak* ile birlikte geçen ve yazarın *anısı*, *enisi* ve *ensi* mi okusun, bocalayıp kaldığı kelime de *an* olacaktır. Bu kelime "akıl, fehim, idrak, keskin akıl, us, zekâ keskinliği" anlamlarındadır.[2] *Büyük Türk Lûgati*, ayrıca "*anı uçdu* = aklı başından gitti" diye bir de tanık vermektir.

İkincisi, yazarın *süglik* veya *süglük* (226/12, 226/13, 227/2) mü okunması gerektiği üzerinde şaşırdığı kelimedir. Yazarı *anıtmış* olan bu kelime Rumca sanılmakta olup "kebap şişi" anlamındadır.[3] *Türkiye'de Halk Ağızlarından Söz Derleme Dergisi*, c. 3, s. 1252: "suğlu" üzerinde koyun veya kuzu geçirilerek kızartılan ağaç şiş; *Tanıkları yla Tarama Sözlüğü*, 11/2, "furundan ekmek çekecek şiş, kebap şişi" şekillerinde görüldüğü gibi *Lûgat-i Halîmî*'de de yine *suğlu* şeklini bulmaktayız. Bu sonuncu sözlükte *sîh* kelimesinin karşısında "her şiş ki bir nesneye sancarlar, ağaçtan olsun, demürden olsun, ocak üzerindeki kebap çevürdükleri suğlıya sîh derler" diye geçmektedir. Bugün Rumcada suğla şeklinde yaşamakta olup küçültülmüş şekli olan *suvlahi* de görülmektedir.[4]

Boşuna çift soru işareti konmuş sözlerden biri de *aşanmak* (67/1, 122/12, 202/2, 235/7) kelimesidir. Bu kelimenin doğru okunuşu *ışnamak* ve *işnemek*'tir, anlamı da yazarın sandığı gibi "yükselmek" değil, "parlamak, parıldamak, parıldamak, ışımak, ışılamak, etrafa ışıklar saçarak parlamak, yalabımak" demektir.[5]

Bir başka yanlış da, yazarın *igi* (27/5) diye okuyup karşılık yakıştırmadan bıraktı-

---

[1] *Ana Dilden Derlemeler*, Hâmit Zübeyr, İshak Refet, C.H.F. neşriyatından, Ankara, 1932.

[2] Radloff, *Versuch eines Wörterbuch der Türk-Dialekte*, 2. basım, 1960, c. I, s. 183; Şeyh Süleyman Efendi, *Lûgat-i Çağatayî ve Türkî-i Osmanî*, s. 22; *Ana Dilden Derlemeler*, s. 11; Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lûgati*, c. I, s. 150-51.

[3] Tietze, "Grichische Lehnwörter in Anatolischen Türkisch" *Oriens*, vol. 8, No. 2, s. 240: "sulvi."

[4] Crighton, *Mega-Elleni-Anglikan Lexikon*, Atina, 1960, vol. 11, s. 1405.

[5] *El-Lûgat'ün-Nevâiyye ve'l-istişhâdâti'l-Cagatâiyye*, Viladimir Vilyaminof neşri, Petersburg, 1868, s. 61 vd., Radloff, a.g.e., 1, 1557; Muhammed Mehdî Han, *Sengûlâh*, Gerard Clauson neşri, Londra, 1960, s. 105; Şeyh Süleyman Efendi, *Lûgat-i Çağatayî ve Türkî-i Osmanî*, s. 53; Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lûgati*, c. I, s. 509; Tali' İymani, *Bedayiü'l-Lûga*, A.K. Borokov yayımı, Moskova, 1961.

ğı kelimedir. Metinde bunu *on igiçe sünücüğü* diye okumuştur. Oysa ki, yazmanın faksimilesinde (s. 27/5) "on ikince" diye yazılıdır ve yazar burada "nun" harfinin noktasını görmezden gelmiştir. Bence bu kelime "on iki ince" diye okunmalıdır. Eğer metin yukarıdan beri dikkatle okunsa ve okunanlar da hatırda tutulsa görülecektir ki Boğaç Han, iki talusunun arasından ok yemiş ve yere yıkılmıştır. Metinden de anlaşılacağı üzere, bu düşme sonucunda Boğaç Han'ın kaburga kemikleri kırılmıştır, anası onu bu durumda bulur. Bu kelime *on iki ince* kelimelerinin *onikince* şeklinde kaynaşmasından başka bir şey değildir; bu kaynaşmalar için sanırım başkaca benzer istemez, bu o kadar boldur. Bir de burası kaburga kemiklerinin on iki çift olduğunu bilmenin yeridir.

b) Yanlış okunduğu için yanlış karşılık verilmiş veya doğrudan yanlış karşılık verilmiş olanlar. Bunların sayısı da az değildir.

Dil (284/8) yalnızca şu konuşmamıza yarayan dil anlamında alınmış, *dil çıkartmamak* sözüne de deyim anlamı verilerek *ağız açtırmamak* diye karşılık konmuştur. Doğrusunu söyleyeyim, bu yanlışı yapmak bana pek de kolay görünmüyor. Osmanlıca metinlerle biraz alışverişi olan herkes bilir ki *dil* kelimesi "yağının durumu hakkında bilgi edinmek için baskın yapılarak kapkaç yakalanan tutsak" demektir. Nitekim metinde bunun geçtiği yerde bir baskından söz edilmekte ve baskına uğrayan yağının içinden bir kişinin kaçıp da olup biteni haber vermesine meydan verilmediği, *dil çıkartılmadığı* anlatılmaktadır.

Esirgemek (256/13) kelimesinin doğrusu da *esrükmek* olacaktır, "sarhoş etmek, sersemletmek" demektir. Çünkü metinde bunun geçtiği yer, esirgemenin yeri değildir. Kazan Bey yağı içine dalmıştır, baş kesmiş, kan dökmüştür. Bu olanların esirgemekle ne ilgisi var? Kazan Bey bu yaptıklarıyla yağıyı sarhoşa döndürmüştür, sersemletmiştir. Bundan ötürü de oğlu, yağıya girmek için yüreklenmiştir.

Yazarın metindeki *depegen götünü süsegen yırtar* (265/9) atasözündeki *götünü* kelimesini *köpünü* diye okuması yanlışın yanlışıdır. Bu söz bugün dilimizdeki "dinsizin hakkından imansız gelir" sözünün tam eşidir. Hâşâ, öğretmek gibi olmasın ama, şuracıkta söyleyelim ki bir metnin okunup anlaşılmasında müstensih ve kâtip sürçmesinden başka, eskilerin "siyak u sibak" ve "karine" dedikleri birtakım yardımcılar vardır. Bunlar düşünülmeden yalnızca yazılana bağlı kalmak, aşağıda daha da görüleceği gibi nice köksüz yakıştırmalara yol açar. Yukarıdaki atasözünde karine ile sözün mantıklı gelişinin ne olduğunu açıklamaktan, kelimenin sevimsizliğini göz önünde tutarak vazgeçiyoruz.

Yanlış yakıştırmalardan biri de, yazarın metinde *kapak* (184/13) diye okuyup da

indekste "göz kapağı" diye karşılık koyduğu kelimede görülmektedir. Bence kelime "pençe" anlamında *kıynak* olacaktır, şundan dolayı ki, burada hikâyenin kahramanı Kan Turalı arslanla döğüşmektedir. Onunla körebe oynamıyor ki bir kepeneği –indekse göre– göz kapağına dolayıp arslanın pençesine sunsun. Bu, arslanın pençesinden kendi pençesini, "kıynağını" korumak için düşündüğü bir çaredir, kepeneği bunun için eline dolamıştır.

Pek bol olan bu türlü yanlışlardan bir tane daha: Bu, yazarın metninde (12/11) 1. *kavunum*, 2. *viregüm*, 3. *düvlegüm* diye okuyarak bunlara sırayla 1. kavun, 2. bir soru işareti koyarak yine kavun, 3. kavun, ham kavun, kelek karşılıklarını vermesidir. Bence doğrusu *kadunum, diregüm, dölegüm* olmalıdır. Bunun nedenlerini söyleyeyim. Hepsinden önce, ham kavuna, keleğe –ikisi de tatsız nesnelerdir– varıncaya kadar yazarın art arda sıralayıp bir kökende topladığı bu sözleri, insanın bir sevgiyi açığa vurduğu yerde eşine söylediğini bilmiyoruz. Söyleyeceğine de inanmıyoruz. Bugüne değin hiçbir yerde karşılaşmadık da, duymadık da. Bir bostanda yetişen ne varsa hepsini, birkaç eksiği ile, burada sevilen bir kadının önüne koymak ve onu bir tanesi yetmiyormuş gibi, böyle hepsiyle bezemek, doğrusu yaman bir *tasavvur*'dur.

Dayanağımız yalnız bundan ibaret değil. Yazmada (s. 12/11) *kavun* kelimesinin "v" harfinin üzerine bir "d" konmuştur. Bu, kelimeyi *kavun* okuyacakları uyarmak içindir elbette. *Kadun* kelimesi, itibarlı, saygıdeğer hanımlar içindir, bey karıları içindir. Kaldı ki *dölek* kelimesi de "ağırbaşlı, kâmil, mutî', sakin, temkinli, vekarlı" anlamlarını taşır.[1] Bu sıfatlar, sevilen ve sayılan bir hanımın sıfatlarıdır, kavunla ve kelekle hiçbir ilgisi yoktur. *Direk* sözüne gelince bunun evin dayağı, temeli anlamında olduğu görülmektedir.

Yukarıdan beri sıraladığımız ve sözlüklerde doğru karşılıkları kolayca bulunabilecek olanlar bir yana, indeksi düzenleyen, üzerinde ayrıca makaleler yazılan kelimeleri bile düzeltmemiştir. Onun *okçuğazın* (110/9) diye okuyup "çadır oku" karşılığını verdiği kelime aslında biri *uk* (ok değil), öteki de *çığrı* olmak üzere iki ayrı kelimedir. Birincisi, çadırın üst yanındaki köşelerini tutan ağaç parçalarının, değneklerinin her birisi; ikincisi de, yurtun (çadırın) duman deliğinin ağaç halkası demektir.[2]

---

[1] *Ana Dilden Derlemeler, Divânü Lûgâti't-Türk* "tülek", İbn Mühennâ, *el-Idrâk Haşiyesi*, Radloff "dölük", *Halk Ağızlarından Söz Derleme Dergisi*, Şeyh Süleyman Efendi, *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, *Sengülâh* "râm, itaatli" anlamından başka bir de "nerm, refter" karşılığını vermektedir.

[2] Abdülkadir İnan, "Dede Korkut Kitabı'ndaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait", *Ülkü*, Haziran 1939, c. XIII, sayı 76, s. 359 vd.

Abdülkadir İnan, bu iki kelimeyi açıklayan bir yazı yazmakla kalmamış, kimi okuyucuları düşünerek, daha açık anlasınlar diye, bunların çadırın nerelerine dendiğini göstermek üzere resimler de koymuştur.

c) Kaynakları yanlış gösterilmiş veya hiç gösterilmemiş kelimeler. Bunlardan ikisi *araba* ve *hısım* kelimeleridir. Arapça diye gösterilmiştir. Gerçi sonraları, bir Arapçaya benzetme özenciyle *araba* kelimesi *ayın*'la yazılmışsa da bu tam Türkçe bir kelimedir. Biz bunun Arapça olduğunu söyleyen bir kaynak görmedik, Steingass'tan (*Persian-English Dictionary*) başka. El altındaki sözlükler bunun Türkçe olduğunda birliktirler; *Lehçe-i Osmanî* ile *Kamus-ı Türkî* ayrıca kelimenin ayınla yazılışının "galat" olduğunu da belirtmiştir.

Hısım kelimesi de Arapça gösterilmiş ise de Arapçada "akraba" anlamında böyle bir kelime yoktur. *Büyük Türk Lügati*, bu kelimenin kaynağını bilmemekte, *Redhouse* ise Türkçe olarak göstermektedir. Budagov (c. I, s. 534) bu kelime için kesin olarak "Türkçedir" dediği gibi Radloff da Kırım Tatarları ile Osmanlılar arasında kullanıldığını söylemektedir. Ayrıca Biyanki (c. I, s. 475) ile Zenker'e de bakınız.

Duvar, gönder, gürbüz, gürz, hoyrad, Hû, katar kelimelerinin kaynakları hiç verilmemiştir. *Hoyrad* ve *gönder* kelimeleri bir yana geri kalanlar, yazarın –bir bölüğü yanlış ta olsa– hangi dilden olduğunu gösterdiği Arapça ve Farsça kelimeler arasında bulunmaktadır.

ç) İndekste karşılıktan eksik ve yetersiz olanlar. Böylesine birçok kelime ile karşılaşıyoruz. Birkaç anlamı olan kelimelerin yalnız tek bir anlamı verilmekle yetinilmiş, ötekiler bırakılmıştır. *Ağaç, ağız, akça, atlas, aznavur, gayret, ism-i âzam, kımız* bunların arasındadır.

Hiçbir şey anlatmayan karşılıklar da vardır. *Bögelek* kelimesinin karşısında bir de "sığırları ürküten sinek" deniyor. Bu belirsiz bir karşılıktır, "ürküten"den ne anlayacağımızı pek bilemiyoruz ve hele bu sinek sığırları niçin ürkütür, kestiremiyoruz.

İşemek anlamında olan, amma ancak at ve eşek gibi hayvanlar için kullanılan *kaşanmak* kelimesinin karşılıktan arasında bir de *siymek* geçiyor. Bu kelime "işemek" anlamında ancak köpek ve kedi için kullanılır, *kaşanmak* ile anlamdaş değildir.

İndeksin doğru-yanlış çizelgesini yapmak yahut bu "yanlışlar indeksi"ni baştan sona tarayıp düzeltmek bana düşmez. Ben bu indeksin ne kadar baştan savma, ne kadar emeksiz önümüze sürüldüğünü göstermekle yetineceğim.

İmdi, bu indeksi, gerçek bir indeksmiş gibi bize sunan yazar, anlaşılıyor ki yazma basma, eski yeni, Türkçe ya da başka dilde hiçbir kaynağa başvurmadan çetin

yahut da ona pek kolay görünmüş olan bir işe kalkışmıştır. Onun başvurduğu belki de tek kaynak kalıyor; basma ve yazma değil, sözlü bir kaynak. Bu da olsa olsa, yazarın bu ibret verici yanlışlara yol açan hafızasından ibarettir.

(1964)

TÜRKÇE ÜZERİNDE KONUŞMAK YETKİSİ VE "SİM GÜMÜŞ"

I. GİRİŞ

Türkçe üzerinde konuşmak yetkisinin kolay elde edilir soydan olmadığını öteden beri savunup gelmekteyiz. Bir dilin, isterse anadilimiz olsun, yaşadığımız sürece öğrenilip gideceğine inanıyoruz. Onun için, arı Türkçeye dönmek yolunda bu akıma karşı gösterilen benimsemeyi sevinçle karşılarken, bir yandan da bunun, ayaküstü bulunmuş, dilin tadını vermeyen, çetrefil karşılıklarla bir günde ulaşılacak bir amaç olmadığını biliyoruz. Eskiyi bilmeden, dilin bunca yüzyıllık gelişme yolundaki uğraklarını tanımadan, onun işlenmesi içinde aldığı yolu görmeden, kullandığı kelimelerin tarih içinde değişip gelen anlamlarını gereği gibi kavramadan, cümle içindeki yerlerine göre kaç türlü ve kaç kavram için işimize yaradığını, kelime, deyim ya da terim olarak dilde aldığı yeri inceden inceye bilip araştırmadan, her istediğimize uygun, tutunma gücü olan karşılıkların hemen bulunabileceğini sanmıyoruz. Onun için başta yazarlarımız olmak üzere, kamuya sunduğumuz yeni kelimeler üzerinde enikonu düşünmek, tartışmak gerektiğini anlamak güç değildir. Nitekim, bunların bir bölüğü "uydurma" olarak geri çevrilmekte ve benimsenmemektedir. Ancak yeni karşılıklar bulup öne sürerken olsun; dilin kendi kaynağında yaşayanları; halkın ağzından yahut yeni, eski metinlerden çıkarıp ortaya atarken olsun, bu yolda çalışanlardan direnerek istediğimiz özeni ve alın terini, bu çalışmaların karşısına dikilenlerden de istiyoruz. Oysa bir bölük azınlık, oturdukları yerden, bir sözlük açıp bakmayı, halkın konuşmasına kulak vermeyi gerekli görmeden, şöylece edindikleri yarım bilgilerine güvenerek, bu karşılıkları küçümsemekten, bu çabaları alaya almaktan geri durmamaktadırlar. Bu gibiler, daha olmadı, herkesin önemsemeyip geçtiği sahipsiz birkaç söze yapışıp meydanlarda gösteriler yapmakta ve denebilir ki tek başlarına güreşmektedirler. Kimi kez de ellerindeki tükenince, "uydurmacılar, merdiven kelimesini çıkaç ya da çıkak gibi sözlerle özleştirmek yolundadırlar" diye bunlarla ilgisi olmayan gerçek dilciler adına uydurmalar yapıp işi alaya vurmaktan çekinmiyorlar. Üstelik, elleri o sırada hangi küpün içinde ise, kızıl mı, kara mı, ona daldırıp özleştirme yolunda olanları boyamaya kalkışıyorlar. Bunu yaparken takın-

dıkları *bilgiç eda*, okurları, kısa bir zaman için de olsa, onların düşüncelerine katılmak yanlışlığına düşürebilir. Ama yanılmıyorsak, bizim sezinlediğimiz büsbütün başkadır; bunlar altından kalkamayacakları bir yetki gösterisinin, bir "yalancı ün"ün ardındadırlar. Bir de dili arıtmada, Türk Dil Kurumu'nun olsun, tek başına yürüyenlerin olsun, çalışmalarının geçmişle ilgimizi koparıp atacak nitelikte olduğunu ileri sürerek, kendilerine bu eski hazinenin tek bekçisi süsünü vermeleri vardır. Eski eserlerin yararlı olduğuna kimin ne sözü olabilir? Ama araştırıp soruşturmaya, birkaç kitap karıştırmaya üşenecek kadar tembel oldukları için, ya da oldum olası kendilerini bilgin sandıkları için, bu konuda üstünkörü, bilgisizce ileri geri söz etmeyi kolay sananlara ve meydanlara çıkıp er dileyenlere, bizim de bir çift sözümüz olacaktır. Konuyu daha belli çizgiler arasına almak ve kime ne söylediğimizi apaçık ortaya koymak için, dilde arılığın karşısına çıkanların, kendiliğinden başsözcüsü imiş gibi konuşan bir tanesini karşımız almak ve ne olduğunu kendisine ve benzerlerine tanıtmak istiyoruz.

Meydan'ın bir kıyısında, bir küçük kulübede bir bilgiç kişi, "Türkçe" adını verdiği bir sütunun üzerine *mütenekkiren* tünemiş, yoldan gelene geçene, herkesin daha ana kucağından ayrılmadan bildiği sözleri açıklamaktadır: Emin Bayraktaroğlu, *nâmıdiğer* Nihat Sami Banarlı.

2. HİKÂYE

Bu bölümde, biraz uzunca görünen bir hikâye anlatılacaktır. Onun bu yoldaki yazılarının niteliğini, yukarıdan bakışını, sığlarda kelimeler avlayıp bunları *ankaa bir bezirgân* edasıyla bize sürmeye kalkıştığını, kısacası onun *ilim ve sanat* sandığı boşlukları göstermeye yarayan bir hikâye. Okuyucu bu tek hikâyeye bakıp ötekileri de değerlendirecektir, kolayca.

Tevfik Fikret'in "Rübabın cevabı" adlı manzumesinden alınan şu

> Ey gözlerinde mai güneşler gurub eden
> Altın başında fırtınalardan, didişmeden
> Bir tâc-ı nur olan o güzel saç didik didik,
> Nâzan vücudu bir kucak ot, bir yığın kemik...

parçanın son mısraındaki "ot" kelimesinin "et" olmasından daha uygun düşeceğini *Hisar* dergisinde öne sürmüş, fakat şairin el yazısıyla bir metin elde olmadığı için kestirip atmış değildim. Bu konuda *Hisar* dergisinde Necmettin Hacıeminoğlu'nın bir yazısı çıktı. Yazar "Et ve Ot Hikâyesi" başlığıyla bu küçük işaretimizi eline aldı.

Böylece değerli bir üniversite üyesi, az çok hocası saydığı bu öğretmenin yanıldığını görerek, hatayı bir nezaket lisanı içinde düzeltmeye çalıştı ve "bir kucak ot doğrudur" neticesine vardı.

Necmettin Hacıeminoğlu yazısında dayandığı tanıklar arasında "biz zayıf ve bitkin bir vücudu ya bir kuru yaprağa yahut ta *bir torba samana benzetmez miyiz?*" diye soruyor. Bilmiyorum, ben hiçbir zaman benzetmedim, benzetildiğini de ne duydum ne de bir yerde okudum. Hacıeminoğlu'nun bu yazısını ve anlaşıldığına göre belki de bu benzetmeyi ele alarak Banarlı'nın "ot" üzerinde direnmesine benim bir diyeceğim yoktur. *Meydan*'ın daha sonraki sayısında, bir gazeteden, konu ile hiçbir ilgisi olmayan bir karikatürü almış ve kadın vücudunda "bir parça da saç bulunduğunu" bir kez daha belirtmiştir. Bu deryadan böyle inciler çıkmasında yadırganacak ne var?

Bu "Et ve Ot Hikâyesi"nin içinde yazar, diyor ki "pervasız yanlışlar bizzat edebiyat hocalarının öğrencilerine sordukları suallerde de var. Geçen gece radyoda dinledik, liseler arası kültür yarışmasında talebeye soruluyor ki:

> Derinden derine ırmaklar çağlar
> Uzaktan uzağa çoban çeşmesi

mısraları kimindir ve hangi şiir kitabındadır?

İyi ama şairi, bu mısraların birincisini "çağlar" sözüyle değil "ağlar" sözüyle bitirmiştir. Esasen *Çoban Çeşmesi şirinin ruhu da bu teessürde*, şiirin anlattığı hal dolayısıyla böyle *ağlamaklı* oluştadır. Şimdi bir öğrenci çıksa da, önce siz şiiri doğru okuyun, sonra biz cevap verelim, diyecek olsa ne cevap vereceğiz?"

En olağan bir sürçme üzerinde böylesine yukarıdan ve *âlimane, edîbâne* konuşarak, dilde her bilmediği kelimeyi uydurma sayıp veya sanıp uluorta kalem oynatan, en olmadık yerde en olmayacak nedenlere arkasını verip böbürlenen, iri mi iri, yuvarlak mı yuvarlak, ama boş mu boş lafların alıp satıcısı olan birinin bu yazılarını okuyan, onu dilde ve şiir anlayışında bütün yanlışlardan sıyrılmış okuduğunu anlayan, kerteye ermiş bir *kutb-ı zaman* sanacaktır. Kenan Rufai Hazretleri'nin müridi olduğunu bilmese de. Aşağıda sıralanacak olan belirtileriyle umarım ki bu yanlış sanı, bu yazarın artık kendisinde bile tutunamayacaktır.

3. SERGİ

Önce kültür yarışmalarının yargı kolunda ve soruların hazırlanmasında bulunmuş biri olarak, şu "çağlar" ve "ağlar" sürçmesinin ne denli olağan olduğunu, bu ki-

şinin bunu büyütüp gevelediği sayfanın içinde, o sütunun tam yanında yaptığı yanlış gösterir, bu bir *intak-ı Hak*'tır. Kendisi de

Ey gözlerinde mai güneşler gurub eden

mısraını

Ey mai gözlerinde güneşler gurub eden

diye yazmıştır, orada. Ne var ki onun hiçbir yanlış yapmayacağı *ezelden mukadder* olduğu için, bu sürçmesini türlü diller dökerek ve başkalarına yükleyerek "Bir İstif Hikâyesi" başlığıyla düzeltmiştir, istifini bozmadan, şimdilik.

İmdi bizi dil üzerinde konuşmak yetkisinin kolay kazanılır olmadığını ve kendilerinde bu yetkiyi *vehmedip* ortaya çıkanların, bilgisizliklerinden gelen bir cesaretle meydanlarda dolaştıklarını gösteren tanıklardan, makaleler, defterler ve kitaplar dolusu olan sayısız tanıktan birkaç tanesini gün ışığına çıkaralım, diyoruz; ancak birkaç tanesini, çünkü:

Miktarını Hudâ bilir amma tamamının

Bir istif hikâyesi de biz anlatalım, sonra gittikçe daha hoş, daha güzel ve daha inanılmayacaklarını anlatmak üzere.

Şahdârü. Yahya Kemal'in *Eski Şiirin Rüzgârıyla* adlı kitabında (s. III).

Felekten şahdârü verseler bir dem kabul etmez

mısrasında bu kelime, bilgin *naşiri* tarafından *Şah-ı dârü* diye okunmuş ve öyle dizilmiştir. Okurlar, yukarıda yazarın "ağlar" yerine "çağlar" konduğu için söylediği *hikmetleri* hatırlayacaktır. Dilde, hem de herkesin bilip kullanmakta olduğu "şahkâr, şahdâne, şahran, şahbaz, şaheser" –hele bu sonuncuyu niçin bilmez, anlamak güçtür, bunca şaheser yazıları varken– ve daha benzerleri bir yığın kelimeden haberi olan ve dili kulaktan kapma değil de gerçekten okuyarak, okuduğunu anlayarak öğrenmiş olan birinin yapamayacağı bu yanlışa, yazarın mısraı bu hale koyup kelimenin *musikisini kaybetmiş olmasına*, dizgi yanlışlarında o denli titiz olan rahmetli Yahya Kemal ile birlikte herkes üzülecektir, hem bu bir sürçme değil, bir koca yanlıştır.

Üründü. *Danişmendnâme*'den alınan beytin teksir kâğıtlarında yatıp duran şekli şu:

Çü dağlar başı altun taç üründü
Kamu sahra saru dîbac büründü

ve oradan sayısı ellinin üstüne çıkan defterlere işlenen açıklaması da şöyledir: *Dağlar*

başı, altun başaklar gibi altun tac ürünü verdi, bütün kırlar sarı ipek kumaş büründü. Ve sonra dilbilgisi de var: *Üründü, fiilleştirilmiştir.*

Bu bir *tehzil* değildir, bu sözümona *ilim*'dir. Bunu Türkçe üzerinde gücü yettiğince çalışanlara ders vermeye, onlarla alay etmeye yeltenen, dilin anlamından uzak durup onu yalnız yerli yersiz uzatmak için kullanan biri, bir "derin ilim"miş gibi yazdırıp okutmaktadır ve *Tac urunmak*'ın "tac giymek" demek olduğunu bilmemektedir. *İşte uydurma budur.* İlişecek çelimsiz, fakat masum bir kelime bulamadığı zaman *çıkaç, çıkak* diye güya nükteperdazlık yapan kişi, uydurmayı başkalarında değil, kendi *türrehat*'ında aramalıdır; bunların, eğer hâlâ gülüp eğlenebiliyorsa, kendisiyle birlikte hepimizi bir ömür boyunca güldürüp duracağından emin olarak.

Selem ve selama durmak. Yine *Danişmendnâme*'den alınan

> Bu âyat yazıludur her alemde
> Ki gören okuyan ola selemde

beytini, Türkçe müderrisinin açıklaması şöyledir: "Her bayrağın üzerinde bu ayetler yazılıdır, bu ayetleri gören ve okuyanlar *selama dursunlar* veya *selamlıyorlarmış*."

Hayır, ne selama duruyorlar, ne selamlıyorlar. Bu bayrakların üzerinde *nasrün min Allah ve fethün karîb* yazılıdır. Bunları gören ve okuyan selamette olur yahut selamete çıkar, demektir. Bu da bir ayet değil, ayetin bir parçasıdır ve "Nasr" suresinde değil, "Saf" suresindedir. On beşinci yüzyıldan kalma bir metni bugüne bakıp da anlamaya, hele anlatmaya kalkınca bütün yanlışlar da beraber kalkıp selama dururlar böyle.

Yaşın yaşın.

> Karlı dağların başında
> Salkım salkım olan bulut
> Saçın çözüp benim için
> Yaşın yaşın ağlar mısın?

Açıklama şöyle: "Dumanlı dağların –dumanlı değil karlı– *dağ güzelleri gibi olan* bulutlar sanki saçını çözüp dağların üzerine bırakmışlar, bunlar *yaşlıdır*, akmaya hazırdır, bu anlatılıyor."

Bu "dağ güzelleri gibi olan bulutlar" bu dörtlüğün neresinde? Bu, olmayana *vücut verip* olanı bir yana bırakmak, bu şiiri, anlayanın, anlamış olanın işi değildir. Burada *yaşın yaşın* kelimesine "yaşlı" anlamı veriyor tefsirci; yeni eski bütün şiirler üzerinde *rahatça* konuşabilen yazar, böyle bilmediklerini bilirliğe vurup da *uydurmalar* yapa-

cağı yerde, değer vermediği, çalışmalarını küçüksediği Türk Dil Kurumu'nun çıkardığı *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*'ne başını vursaydı, bu kelimenin orada "gizli gizli, için için, hıçkıra hıçkıra" anlamlarına geldiğini görecek ve bu güzelim şiiri böylesine Yunusça *olmaktan çıkaracak* bir yola sapmayacaktı.

Kızsın. "Anasının Leylâ'ya Nasihatleri" adlı yazısında, Leylâ ve Mecnun'da geçen ve doğrusu:

> Temkini cünûna kılma tebdil
> Kızsın ucuz olma kadrini bil

olan beyit için, bilgiç bir davranışla "herkes bunu *Kızsın ucuz olma*... diye okuyor, ama ben *kız sen ucuz olma* diye okuyorum, doğru okuyuş budur," diyor.

Hayır, bu yanlış okuyuştur, Türkçeyi bilmemekten ve öğrenmemekte direnmekten gelen bir yanlış okuyuş. Çünkü *kız* sözünün, yazarın da bildiği anlamından başka bir de "pahalı" anlamı vardır. onun için bu mısrada "ucuz" kelimesiyle bir tevriye ve tezat yapmıştır Fuzûlî.

Makaleleri, teksirleri, defterleri bir yana koyup biraz da kitaptan rastgele birkaç sayfa açalım. Bu kitap,[1] değme ders kitabında rastlanamayacak cevher (!) değerinde yanlışlarla doludur.

Müttekâ-yı zerkeş (s. 20).

Bâkî'nin

> Biz mütekkâ-yı zerkeş câha dayanmazız
> Hakkın kemal-i lütfunadır istinadımız

beytinin kitaptaki açıklaması şudur: "Biz iktidar mevkiinin *altın işlemeli değneğine* dayanmayız. Bizim dayandığımız (*direk*) Tanrının lütfunun sonsuzluğudur."

Şiirle uğraşmış, onu tanımış ve tadına varmış herhangi bir öğrenci, hiçbir sözlüğe bakmadan "altın işlemeli değnek" olamayacağını *taakkul eder*. Herhangi bir sözlüğe baktığı zaman da orada *müttekâ*'nın karşılığını "yastık ve yaslanılacak nesne" olarak bulur. "Altın işlemeli" karinesi ve "câh" karinesi yine sözlüğe bakmadan ona bu müttekânın bir yastık olacağını hatırlatır. Mütekkâyı önce bir "değnek" sonra da ondan "direk" yapmak *Türkçenin mimarisi* üzerinde, yazan gibi okuyanın da anlamadığı iri, süslü ve boş lafları üst üste dizip Türkçe yapı kurduğunu sananların marifetidir ancak.

---

[1] *Metinlerle Türk ve Batı Edebiyatı*, Lise III. sınıf, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.

Şevk-ı tamâm (s. 28). Nedim'in beyti şu:

Şevk-ı tamâm va'de-i ferdâyı dinlemez
Reşk ana kim cihanda bugün buldu yârini

Kitabın açıklaması: "Tam bir şevk (hemen neşelenir ve neşe) va'deden (bir) gelecek zamanı dinlemez. (Beklediği) geleceği dünyada bugünden bulana ne mutlu?"

Nedim bu mudur? Bu beyit, yazarın yürüyüp gidivereceği bu denli düzayak bir yerde midir? Ve bu beytin gerçek açıklanması bir ders kitabına sığacak soydan mıdır?

Dehan-ı pürhun (s. 31-32). Şeyh Gâlib, *Hüsnü Aşk*'ında "Ben-i Mahabbet" kabilesinin insanlarını anlatırken:

Her birisi bir nigâra urgun
Şemşir gibi dehânı pürhun

beytinin açıklamasında "her birisi bir sevgiliye vurgundu; ağızları kılıç ağzı gibi kan doluydu" deniyor. Bundan "ağızları kılıç ağzı gibi kan dolu" olanların, açıklamada yukarıdan beri hep onların hali anlatıldığına göre, bir sevgiliye vurgun olanlar olduğu sanılıyor, oysa ki "ağızları kılıç ağzı gibi kanlı olanlar" onlar değil, dudakları kıpkırmızı olan sevgililerdir.

4. SİM GÜMÜŞ VE OSMANLI KÜLTÜRÜ

Bu yanlış ayrı bir bölümde verilmeye değer, diye düşündüm; çünkü buraya dek sıralananlardan başka bir önem taşıyor. Defterlere, teksirlere geçtikten sonra bir de imtihan sorusu olarak verilen bu yanlış bir yandan da çeşitlerimizi bütünleyecektir. Bu, Bâkî'nin Hazan Kasidesi'ne kurulmuş bir beyittir; kasidenin içindeki yerini bilemem, ama yukarıdan beri dizilip gelen beyitlerin arasında bu bir *şâh beyit*'tir; hadbilmezliğin nerelere kadar varabildiğini de görüyoruz burada. Önce beyit şu biçime sokulmuş:

Rişte bâran gümüş tel sim gümüş ebr-i harîf
İki çarha döndüler güya zemin ü âsman

Bu beyit açıklanırken önce kelimelerin anlamları verilmiş ve *sim gümüş, gümüş gümüş, bunu som gümüş olarak anlamak gerekir* denmiş; açıklamada ise "yağmurun damlaları gümüşten teller gibi iniyor ve sonbahar bulutuna bakıyorsunuz, *güneş vur-*

muş som gümüş gibi, sanki gökyüzü ve yeryüzü bir çarh olmuş, döndükçe gümüş teller iniyor."

Beytin bu zavallı halini ve bu açıklamayı görüp okuduktan sonra kendi kendimize soruyoruz: Eski ile ilgimiz kesilmiş ne olacak, kesilmemiş ne olacak? Bu konuda durmadan iri laflar edenlerin kendilerinin bile, işte görüyoruz, eski ile bir ilgileri kalmamıştır. Eğer ilgimizi sürdürmek için bu uydurmalar yetiyorsa, bunun için bir bilgiye, bir çalışmaya, bir emeğe ve bir anlayışa gerek yok demektir. İsteyen istediği şairi alır, beyitlerini bozar, düzer, kelimeleri düz okur, yanlış okur, bilemedin, burada olduğu gibi hiç okuyamaz. Ama yine de *Osmanlı kültürünü ve medeniyetini, hele edebiyatını* sindirmiş olarak meydana atını sürer; ortalığa kimi alay ederek, kimi azarlayarak, kimi yukarıdan, kimi kez de yandan bakarak *neşr-i feyz* eder, gider.

Hayır, biz de tarihimizi, bütün yönleriyle onu bugün yaşıyor ve o daha bugün yazılıyormuş gibi dipdiri tutmak ardındayız; biz de çabalarımızda benliğimizin üzerine titriyoruz; biz de dilimizi seviyoruz. Ama biz el üstünde, baş üstünde tuttuğumuz nice değer varsa onların hepsine gerçekten saygı gösteriyoruz; ne söylersek keramet saymıyoruz; hiçbir konuyu kolaya almıyoruz; tek bir mısra üzerinde bir söz söylemeden önce onu anlamak için terler döküyoruz, gerçek bilginlerin kapılarını çalıyoruz. Ve adımızın haysiyetini, boş sözlerin yeline savurmuyoruz. Onun içindir ki yanlışlarla ayarı düşürülmüş beytin halis ve tam ayarını ve şairin itibarını:

> Rişte-i bâran gümüş tel, sîmkeş ebr-i harîf
> İki çarha döndüler gûya zemin ü âsman

okuyuşuyla *iade ediyoruz*. Ondan sonra da, tadını daha iyi çıkarabilmek için gümüş telin nasıl çekildiğini öğrenmek üzere Örtülüçarşı'nın yolunu tutuyoruz. Birkaçı da dostum olan Türk, Ermeni telkâri ustalarıyla iş yerlerini geziyoruz, hem bugünkü çalışmalarını görüyor hem de daha yaşlı, güngörmüş ve pîrlerinin hikâyelerini bellemiş olanlardan, gümüş telin eskiden nasıl çekildiğini dinliyoruz. Osmanlı medeniyetinin ve kültürünün bir parçasının bir beyitte nasıl yaşamakta olduğunu belirtmek için bir bütün gün süren bu çıraklık, bize ayrıca zevk vermiştir.

İmdi bu bilgi, bu beyti anlamak için gerektir; ama *sîmkeş* kelimesini "sim gümüş" okumak için eğer eski divanları yazmalarından sökemiyorsak, bunların yeni harflerle basılmış olanlarına bakabiliriz ve o zaman Rahmetli Sadettin Nüzhet Ergun'un yayımladığı *Bâkî Divanı*'nda,[1] ikinci beytin doğrusunu buluruz. Yoksa bir yandan son-

[1] Sadettin Nüzhet Ergun, *Bâkî Divanı*, Sühulet Kitabevi, İstanbul, 1935, s. 57.

baharın, kışı haber veren kapkara yağmur bulutlarına güneş vurdurup bir som gümüşe çevirmeyiz; bir yandan da *sim gümüş* diye bir söz uydurup, bundan bir de *som gümüş* uydurmasını doğurtmayız.

Bütün bunlardan sonra, yukarıda sözü edilen "ağlar", "çağlar" sürçmesini bir matahmış gibi telleyip pullayıp okurların önüne süren kişinin *yavesi* sonundaki soruyu buraya oturtmanın yeri gelmiştir: *Şimdi bir öğrenci çıksa da önce siz şiiri doğru okuyun, sonra biz cevap verelim diyecek olsa ne cevap vereceksiniz?*

Türk Dili, sayı 167, Ağustos 1965

SAVATLI SİM-GÜMÜŞ

1. ÇIKMA

Emin Bayraktaroğlu nâmıdiğer Nihat Sami Banarlı, Meydan dergisinin 33 ve 34. sayılarında, hiçbir iler tutar yeri kalmayan yanlışlarını savunmaya yeltenmektedir. Bu bağışlanamaz yanlışları gün ışığına ve kamu önüne çıkardığımız için kenar meydanlarda er dileyip koşturduğu tahta attan inmiş ve küplere binmiş görünüyor. Yukarıda adı geçen derginin bir kıyısında, son sayfadan hemen önceki sayfada yer alan bu iki yazıda birbirine sıvaşan yanlışları bir yandan keyifle, bir yandan ibretle bir kez daha silkelemek istiyoruz. Keyifle: Çünkü bu yazıda savunma diye söylenmiş ne varsa hepsi birbirinden gülünçtür. İbretle: Çünkü anlayışlı ve bilgili okuyucu karşısına, onları hiçe sayıp, yanlışları doğru göstermek için bu denli iddialı bir kişinin bu *teviller bataklığı*'nda çırpındığını görmek ibret vericidir. Bundan dolayı bu yazılar hem gülünç hem de ağlançtır.

Biz nice zamandır, Türkçe alanında, tünediği sütunlar üzerinden, gelene geçene dersler vermeye kalkışan bu yazarcığımızın, böbürlenmelerinde ne denli haklı ve Türkçe üzerinde ne denli yetkili olduğunu bir yönden merak ettik; bir yönden de, bir okuyucu olarak verilen çerden çöpten derslerle yetinmeyerek daha çok öğrenmek ardına düştük. Yıllar yılı Türk Dili ve Edebiyatı okutan bir kişinin, kulaç attığı bu engin denize bir kıyıdan bakıp durmaktansa içine girip inciler toplamak gönlümüze düştü. Girdik, baktık ki sığlık. Ama yine de saçtığı incilerin *demirbaş defterini* görmek merakına düştük. Şimdi artık çekinmeden *külliyat-ı letâif* diyebileceğim bu defterlerden bir tanesini, rastgele bir öğrenciden istedik. Yoksa onların *ne çantalarını karıştırdık ne de not veya teksirlerinden aşırdık.* Hem bu notlar, defterler ve teksirler birer *tarikat sırrı* değildir; nitekim konu da *ancak rüfailerin karıştığı* soydan değildir bizim bildiğimiz. Bunlar yıllar yılı ders diye okutulmaktadır. Biz bir *koca öğrenci* olarak yararlanmak istedik, o kadar. "İlim, Müslümanın kaybolmuş devesidir, nerede bulursanız alın" denmemiş mi, buna uyduk, ne var bunda havalanıp kendimizi kaybedecek! Ne hal ise, bize verilen defteri rastgele bir yerinden açtık, yazımızda başkalarına da gösterdiğimiz *şahdane*'lerden birini gördük, bir sayfa daha açtık, orada da var, her sayfada var. Yalan değil, gözlerimize inanamadık, bir başka *deftere* daha baktık, o da öyle; bir daha, bir daha ve böylece on kadar defter gördük. Hepsinde

bu yanlışlar, birbirinden güzel, birbirinden üstün, görülmedik yanlışlar. Bunları *Meydan*'ın bir kıyısından kopardığı yaygaralarla bir kez de kendi dilinden kamuya sunmak istemiş olacak, bizce bir sakınca yoktur.

Haziran dönemindeki yazılı imtihan sorusunun da –ki simgümüşlüdür– gizli kapaklı neresi olduğu anlaşılmamıştır; elliden artuk yetişmiş öğrenciye ayırtmanlar önünde soru diye verilen bu teksirin gizlenecek bir yanı varsa, içinde parıl parıl yanan ve okuyanın gözlerini kamaştıran *sim-gümüş*'ten ibarettir.

Son zamanlarda, kendi yanlışlarımızı öğrencilerimize yüklemek bir gelenek halini aldığı için biz bir kez de yazarın kitaplarına göz attık. Notlardaki yanlışlarla kitaplardakilerin atbaşı beraber gittiğini gördük. O zaman, yazarın yüklendiği, fakat yıllardır altından kalkamadığı sıfatlar yüzünden, bu bilgisizliklerin, bunlara dayanan böbürlenmelerin, yükselen atıp tutmaların, kısaca ondaki bu onulmaz sayruluğun bulaşıcı olduğunu düşünerek son bir çare olarak kendisine bir *şok* uygulamak, daha yerinde bir deyişle ve onun okuyuşu ile kendisine bir *şâh-ı dârû* vermek istedik, tüm halisâne. Ne yazık ki umduğumuz sonucu alamadık; bu onda bugüne değin pek yüze vurmayan daha başka dertlerin ortaya çıkmasına yol açtı. Ama biz hiç olmazsa geriden gelen kuşakları ve okuyucuyu kurtarmayı insanca bir amaç biliyoruz, aşağıdaki bölümlerin yazılış nedeni işte budur.

2. BİR YAZAR-OKUMAZIN SÖZ DAĞARCIĞI

Emin Bayraktaroğlu, nâmıdiğer Nihat Sami Banarlı, *Meydan*'ın sondan hemen önceki sayfaya sıkışıp kalan bu iki derkenarında, özel bir dil kullanmaktadır. Eski nesir dilini bildiğini göstermeye özendiği sırıtan sözleri bir yana bırakılırsa onun, Türkçenin herkesin dilinde rastlanmayan birçok ayıp ve çirkin sözlerini ve deyimlerini bildiği görülmektedir. Gerçi bunları yerinde kullanmıyor, olsun, bilmesi yeter. Biz bunlar aşağıda sıralayarak, gereken yerlerde, küçük küçük ilişmekten ve açıklamalar yapmaktan kendimizi alamadık. "Acınacak durum" (kiminki?), "Zavallı bir anlayış" (doğru) "Yanlış, ölçüsüz, manasız" (tam, işte böyle), "Hasut münekkit" (bakın bu yanlış, bir kişi ne denli bilgisiz olursa olsun bu yanlışların sanatkârını kıskanmaz, ama cüretine gıpta ederse, ona bir diyeceğim yoktur), "Ruh hastalığı" (Tanrı yakında şifasını verir, inşallah), "Öğrenci çantalarını karıştırmak ahlak dışı delalet, ayıp ve şerefsiz bir hareket" (bütün bunların daha başka nerelerde kullanılabileceğini okuyucu gelecek bölümlerin satırları arasında sezerse bu da onun hakkıdır), "Not defterlerinden aşırmak –şaşkınlık– otu et anlayan izan" (hayır, ot dediğinizi anladık), "Bu zatın artık göremez olduğu Yed-i Kudret" (bunu nasıl gördüğümüzü Tanrı bilir,

aşağıda yeri gelecektir), "Altmışını çoktan geçmiş koca öğrenci" (peki öyle ise, bu müderris efendi onun ilm-ü fazlından yararlanmamızı neden hoş görmez, gerçi biz kendilerinden edebiyat öğrenecek değiliz, edep öğreniyoruz, yeter), "fodul fodul bakmak" (Şimdi de Bâkî'nin hangi beytine?), "âdiliğine vermek" (peki, ona verelim), "Fodulluğunu yazıya geçirmek" (veya siciline sebt etmek), "Gaflet ve delaletle yazmak" (hâşâ, böyle yazılmadığı derkenarlarında görülüyor), "hasut eleştirici" (yukarıya bakınız), "iftira etmek" (kime? şair Bâkî Efendi'ye mi? Kayırmaz, ölmüş bir kişiceğizdir), "insanda ilmi haysiyet şöyle dursun, daha neler olmamak lazım geldiğini saymaya hiç lüzum görmüyoruz" (ben de görmüyorum, bunu okuyucu isterse kendisi görsün, hepsini biz mi düşüneceğiz), "şaşkın ve mezbuhâne hayret" (örnek vermek gerekmez), "aklı başında herkes" (kiminki başında değilse kaygısını o çeksin, elbet onun da aklını başına getiren çıkar), "Ancak bu zata bu yaşından sonra her şeyi biz öğretemeyiz" (biz ise daha bir simkeş kelimesini öğretemedik), "köpüklü saralarla" (bir de köpüksüzü var, aklımda kaldığına göre), "Bu ad, ağza ve yazıya alınmaya değmez" (işte onu göstermeye çalışıyoruz ya), "müdafaa şamarları" (bütün güçsüzlerin başvurduğu küfürler söz konusudur), "bu zatı jurnalcılıktan hafiyeliğe ve her türlü çirkin iftira ve tecavüzlere sürükleyen ruh karanlığı" (güneş vurmuş sim gümüş bulutların ışığında biraz aydınlanayım derken...), "Bu adam bu kadar yazıya değmez" (doğru, adam nemize gerek, biz konumuza gelelim) veya (yanlışlar bağrışıp duruyor, işitmemek için bu alışılmış yola sapalım, belki kurtuluruz) ve son: "Bevvali çeh-i zemzem (zemzem kuyusunu kirleten demek olduğuna göre burada Zemzem kuyusu bu ayıp ve çirkin sözlerin kılavuzluğunda varılacak çukurun adıdır. Biz bunun üstünü

Edib olur kişi sermaye-i hayâsı kadar

deyip kapatalım ve konuya geçelim.

3. ŞÂH DÂRÛ

Bu kelimenin okunuşu Şâh-dârû'dur ve rahmetli Yahya Kemal'in kitabını yayımlayan bunu *Şâh-ı dârû* şeklinde bozmuştur. Yazar, bu gibi *istif yanlışlarının* bağışlanmaz bir suç olduğunu öne sürdüğü için biz bunlardan bir tanesini gösterdik. Eli ancak okul kitaplarına ve sözlüklerine uzanabildiğinden, *Ferheng-i Ziya*'ya bakmaktan ileri gidemeyen bu *Kenar Bilgici*'ne, ilkin, çoğunun adını bile duymadığı kaynakları göstereceğiz. Bütün bunları da hiçe sayacağını önceden biliyoruz; çünkü onun *ilmi* bizimki gibi kara kitaplardan değildir, onunki bir *ilm-i bâtın*'dır veya bir *ilm-i ba-*

tın'dır. Bütün kaynakların, tanıkların, yetkilerin karşısında ne yapsanız, bu *levh-i mahfuz*'daki hatayı bu *levh-i emles*'ten silemezsiniz. Onun için bizim söyleşmemiz şimdi okurlarla ve bizden okuyanlarladır. Önce güvenilir yabancı sözlüklere yer verelim; kelimenin okunuşunu göstermek için bunun bu kaynaklarda görülen imlasını olduğu gibi veriyoruz.

1. Jean-Jacques-Pierre Desmaisons, *Dictionnaires Persan-Français*, Roma, 1913, cilt II, s. 344. "*Shâh-dârou*, rèmede royal, rèmedes des rois (roi des rémedes) non doné du vin par le roi Djemschîd.

2. *Ferheng-i Câmi'-i Fârsî be-İngilîsî*, Süleyman Hayyim, Tahran, 1913, cilt II, s. 165 Shah-daroo: Name said to have been given by Jamsheed to wine The king-remedy.

3. Steingass, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, üçüncü basım, Londra, 1947. Shâh-dârû: Sovereign remedy, a name which Jamsheed gave to wine.

4. İonnis Augusti Vullers, *Lexicon Persico-Latinum*, cilt II, s. 394. Şah-dârû: (optimum medicamentum) vinum, cuius nominis acuten rex Cemşîd fuisse dicitur.

Bu üç ayrı dilde yazılmış olan dört sözlüğün hepsi de Farsça ile uğraşan bütün bilginlerce güvenilir kaynaklardır. Sonuncusunu yapan, güvenilir Farsça sözlükleri tarayarak eserini hazırlamıştır, demek isterim ki buna bakmakla birtakım Farsça sözlüklere yeniden bakmak gerekmez. Bu yukarıdaki sözlüklerde verilen karşılıkları da Türkçeye çevirmeyi gerekli bulmuyoruz, yoldan geçen herhangi bir ortaokul öğrencisi bize bunun Fransızca olsun, İngilizce olsun anlamlarını söyleyebilir. Latince karşılık da anlaşılmaktadır. Şimdi başka sözlüklere de bakalım:

5. Muhammed Pâdşah, mütehallis be "Şâd", *Ferheng-i Anandrac*, cilt IV, s. 2573. Şah dârû: Cemşîd'in üzüm şarabına verdiği ad.

6. *Ferheng-i Cihangîrî*, Cilt I, s. 128 vd. Şah dârû. Bu sözlükte, aşağıda *Burhan-ı Kaatı*'dan olduğu gibi alınan hikâye verilmektedir.

7. *Burhan-ı Kaatı*. Şahdârû: İsm-i bâde-i dilcûdur, Cemşîd ihtiraıdır. Menkuldür ki vaktâki Cemşîd zamanında üzüm zuhur edüp neşr ve şüyûunu ve müdâm halkın andan intifaını murad etmekle tasarruf edüp emreyledi. Birkaç zarfa birer miktar üzüm koyup bir mahalle vaz'eylediler ve her gün birer nebze alup tenavül eylediler, tâ ki en gerüye bir zarf kalup ana nevbet gelince beş on gün kadar mürur eylemekle gördüler ki ol zarfta olan üzüm mütegayyir olmuş, kendü kendüsüne kaynayup durur, hali üzre terkeylediler. Birkaç günden sonra açup gördüler ki sakin olmuş. Tecrübe için tatdılar, baktılar ki bir acı nesnedir, zehir kıyâsiyle ba'de't-tasfiye bir şişeye alup hıfzeylediler. İttifakî Cemşîd'in ziyadesiyle hasnâ bir cariye-i makbulesi var idi.

Hayli müddetdir ki şakika illetine giriftar idi, kat'â gözünü açdırmayup bir lâhza ârâm vermez idi, şol rütbeye vardı ki canından bîzar oldu. Âkibet mevti, hayat üzere tercih edüp zehir niyetine ol şişeyi alup bilâ cur'a nûşeyledi. Gördü ki zararı olmadığından başka bir garip neş'e îras eyledi ve birkaç gündenberi gözlerine uyku girmezdi, hemen yatıp müstevfî uyudu. Bîdar oldukda gördü ki başında aslâ ağrı ve acı kalmamış. Cihana yeni gelmişe dönüp kemal-i meserretinden der-saat bu keyfiyyeti Cemşîd huzuruna arzeyledi. Bu münasebetle şâhdârû ile tesmiye eyledi. Pes şarabın ibtida ismi şâhdârû olmuş olur.

Burada kelime üç yerde geçmekte ve üçünde de imlası şâhdârû olarak verilmektedir. Eğer kelime şâh-ı dârû olsaydı, koca bilgin Asım Efendi onu şâhdârû biçiminde yazmazdı. Bu sözümüzü, aşağıda vereceğimiz kaynak da ayrıca berkitmektedir.

8. Aka Seyyid Muhammed Ali, *Ferheng-i Nizam*, cilt III, s. 481. Bu sözlükte "şah" kelimesiyle yapılmış otuzdan artık söz sıralanmıştır: Şah âb, şahbaz, şah bânû, şah bende, şah beyt, şah pûr, şah tıraş, şah terre, şah per, şah pesend, şah tût, şah cû, şah hatayî ve şâh dârû... kelimelerinin hiçbirinde, bunların bir terkip olduğunu gösterir bir hareke kullanılmamıştır. Fakat şâh-ı zeng kelimesi şah zeng şeklinde ve bunun bir terkip olduğunu göstermek üzere *h* altında esre konarak yazılmıştır. Eğer bu şâh-ı zeng'den başka kelimelerden herhangi biri ve bunların arasında *şâh dârû* terkip halinde olsaydı, sözlüğün bilgin yazarı bunu da elbette gösterecekti.

İmdi, herhangi bir görür göz için bu tanıklar yeter artar, kelimenin nereden ve nasıl çıktığı *Ferheng-i Cihangîrî*, *Burhan-ı Kaatı* ve ötekilerde apaçık bellidir.

Sağlığında kendisine karşı duyduğumuz saygıyı ölümünden sonra da sürdürdüğümüz için rahmetli Yahya Kemal'in adını buraya bulaştırmak istemiyorum. Şairin Türkçe kelimeler üzerinde bile ne kadar titiz olduğunu bilenler, onun kelimede öyle bir tasarrufta kalktığına inanmayacaklardır. Ayrıca *Eski Şiirin Rüzgârıyla* adlı kitabını dolduran bütün şiirlerinde görüleceği üzere onun şâhdârû söylenişindeki ahengi, cılız ve çelimsiz şâh-ı dârû okuyuşuna feda etmeyeceğini de kestirirler.

Kaldı ki Belediye Kütüphanesi'nde görevli Asım Sönmez'in anlattığı, Yahya Kemal'e yorulmak istenen savunma payını da çürütmektedir. Asım Sönmez, Üstad'ın mahremiyetine girmiş olan üç beş kişiden biridir, onun anlattığı ise şudur: "Her zaman olduğu gibi erkenden üstada gittim hizmetinde bulundum. O sabah bana bu taştir parçasını okudu. Akşam yine geldim, sofrasını hazırladım, karşılıklı sohbete koyulduk. Sabahtan ezberime aldığım parçayı okumaya başladım:

Felekten şâh-ı dârû verseler bir dem kabul etmez

Başıma vurdu ve doğru oku diye azarladı, *şâh-ı dârü* değil, *şâh dârü*.

Anlamışsınızdır ki taş yontmaktan yoruldum, biraz da şöyle bir *müttekâ*'ya yaslanmak istiyorum.

4. MÜTTEKÂ VE KOLTUK DEĞNEĞİ

Bâkî'nin şu:

> Biz müttekâ-yı zerkeş-i câha dayanmazız
> Hakkın kemal-i lütfunadır istinadımız

beytindeki "müttekâ" kelimesine, *Nâmıdiğer*, "değnek" karşılığını vermiştir. Hep de Bâkî'ye –demek ki en iyi onu anladığını sanıyor– sataşan yazarın bu beyti açıklamasını bir kez daha okumak yerinde olacaktır, diyor ki: "Biz iktidar mevkiinin *altın işlemeli değneğine* dayanmayız. Bizim dayandığımız *direk* Tanrı lütfunun sonsuzluğudur." Ve bize *Kamus-ı Türkî*'yi, bir Osmanlıca-Türkçe sözlüğü ve bir okul kitabını salık veriyor, bu kenar yazıcısı. Bu "güvenilir" kaynakların "müttekâ"ya verdikleri karşılıklar, ilk ikisinde "dayanılacak alet, *koltuk değneği*"dir, üçüncüsü buna bir de "*baston*" eklemiş. Demek ki son ikisi birincisinden almış. *İzahlı Divan Edebiyatı Antolojisi* bir okul kitabıdır. Şimdi bir "edebi eser" diye niteleyip buna kaynak olarak sarılan yazıcı, neresinde ne soydan yanlış olduğunu gösteremeden bu kitabın yanlışlarla dolu olduğunu nicedir söyleyip durmaktadır. Ama bir tanesine katıldığı bu yanlış onu kurtaramayacaktır.

Bizim elimizi önce, onun *artık göremez olduğumuzu* söylediği *Yed-i Kudret* tutmaktadır, şöyle ki: Kuran'ı Kerim'in 12. suresi olan Yusuf suresinin 31. ayeti şudur: "Felemmâ semiat bimekrihinne erselet ileyhinne ve a'tedet lehünne *müttekeen* ve âtet külle vâhidetin minhünne sikkîne... (sadakallahu'l-azîm)." *Müttekâ* kelimesi Kuran-ı Kerim'de ancak bir yerde, işte bu âyette geçmektedir.

Şimdi Türkçede güvenilir çeviri ve tefsirlerin bu ayette geçen "müttekâ" kelimesine verdikleri anlamları görelim: "Vaktâki bunların gizliden gizliye dedikodularını işitti, onlara davetçi gönderdi ve onlar için *dayalı döşeli* bir sofra hazırladı ve her birine bir bıçak verdi.[1] Bir başkasında: "Dedikodularını duyunca davet etti onları ve *dayanacak şeyler* getirdi, sofra çıkardı ve her birine birer bıçak verdi."[2] Bu çeviri Ab-

[1] Rahmetli Elmalılı Mehmet Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, yeni mealli Türkçe tefsir, İstanbul, 1936, IV, 2858.

[2] *Kuran-ı Kerim Tercümesi*, İstanbul, 1958, I, 271.

dülbaki Gölpınarlı'nındır. Bir üçüncüsü de: "Vaktâki (kadın) onların gizliden gizliye yaptıkları dedikoduları işitti, kendilerine (davetçi) yolladı, onlar için (rahatça) *yaslanabilecekleri bir yer* (bir de sofra) hazırladı, onlardan her birine birer bıçak verdi."[1] Züleyha'nın, zavallı hanım konukları ağırlanmak için geldikleri yerde, bu bilgiç yazar tarafından *değneklerle* kovulacaklardı demek.

Şimdi müttekâ'nın güvenilir Arapça sözlüklerdeki karşılıklarını bulalım:

1. R. Dozy, *Supplement Aux dictionnaires Arabes*, Leyde, 1881, II, 836. Müttekâ: Coussin (yastık, yastık yüzü), carreau (dört köşe yastık).

2. Jean-Jacques-Pierre Desmaions, *Dictionnaires Persan-Français*, Roma, 1913, III, 389. Müttekâ: Accudoir (dirseğin dayanmasına mahsus yastık ve saire, koltuk); lit de repos avec des coussins pour s'accoder (yaslanmak için yastıklı istiharat yatağı" yani divan).

3. Mütercim Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, dört ciltlik küçük boy basması, I, 120 v. d. el-müttekâ, ism-i mef'ul bünyesiyle dayanacak şeye dinür, *visâde* gibi. Şimdi yine *Kamus*'ta "visâde" maddesine bakalım. *el-Visâd*, kitâb vezninde mutlaka söykenecek ve yasdanacak nesneye dinür, *müttekâ* manasına ve *visâd ve visâde* hâ ile ve vâv'ın harekât-ı selâsesiyle *hassaten baş yasdığına dinür, müttekâ manasına* (II, 54).

Bunlardan başka, bu beyitte daha iki yer, iki karine var ki, müttekâ'nın "değnek" diye anlaşılmasına engeldir, bunlar da *Zerkeş* ve *câh* kelimeleridir. Bu da, beytin bütününün anlatmak istediği *düşünceden* ve beytin *siyak u sibak*'ından meydandadır. Buna *altın işlemeli* yahut ta yazarın dayandığı basit okul kitabında olduğu gibi *altın kakmalı değnek* anlamı vermek, yanlışın yanlışıdır. Çünkü, ancak papada, krallarda ve imparatorlarda gördüğümüz böyle bir *değnek* –ki *asâ* denir, değnek ve baston denmez– için *altın işlemeli* denmez, *murassa* denir.

Zerkeş kelimesi de 1. altın tel çeken, 2. *altın tellerle işlenmiş kumaş* demektir. Böyle bir kumaştan değnek yapılmaz, ancak yastık ve giyecek yapılır.[2] Kelime o kadar bilinmektedir ki sözlüklerin birçoğu bunu almayı gerekli bulmamışlardır.

İkinci karine *câh* yani mansıptır. Bugünkü dilde bile "koltuk sahibi olmak, koltu-

---

[1] Rahmetli Hasan Basri Çantay, *Kur'an-ı Hakîm ve Meal-i Kerim*, İstanbul, 1959, I, 351.

[2] *Zerkeş* kelimesinin bu altın işlemeli kumaş anlamı için bkz. 1. A. Vullers, II, 129 vd. "Ex dureis filis elaborata res, aut aurea picta; pannus filis aureis tectus." 2. Steingass, embroidered or covered with gold thread, gold cloth; 3. *Ferheng-i Anandrac*, III, 2217. Be-feth-i kâf ve sükûn-ı şîn-i mu'ceme: Ve cameî ki târhâ-yı nukre der an bâfte baş ed, (yani gümüş tellerle dokunmuş giyecek).

ğa oturmak, koltuktan kalkmak istememek, koltuğa ısınmak" gibi deyimlerde yaşamakta olan bu sözü, yani mansıp koltuğu'nu atıp yerine çelimsiz bir değnek –asâ bile değil– koymak, Bâkî'yi ve onun bu gazelini taştir eden Yahya Kemal'i anlamak değildir. Bunu türlü te'villerle bir *sihirbaz değneği* gibi kullanmak gücü de kimsede yoktur. Ve birkaç okul sözlüğüne ve kitabına dayanıp meydanda sopa sallayan yazar, böylece tahta altından düşüp, başını vurduğu kaynaklardaki *koltuk değneğine* kalmıştır.

5. SAVATLI SİM-GÜMÜŞ

Yazar, Bâkî'nin Hazan kasidesindeki

> Rişte-i bârân gümüş tel, sîmkeş ebr-i harîf
> İki çarha döndüler gûya zemin ü âsman

beytindeki güzelim *simkeş*'in *sim-gümüş* diye ayarını bozup düşürmüş, bunu bir mezuniyet imtihanında böylece sormuş ve sonra yanlışı yüzüne vurulunca, bunun doğruluğu üzerinde, başta kendisinin de inanmadığı bir yığın *yâve* sıralamıştır; daha yakışır bir deyişle bu *sim-gümüş* uydurmasına bir de savat çekip onu okuyucuya bir daha sunmak cüretini göstermiştir. Buna uygun düşen bir atasözü var ya, şimdi aklıma gelmiyor, yoksa dilimin ucunda. Diyelim ki, ben *şaşkın bir koca öğrenci* olarak onun dediklerine fodul fodul bakıp inanayım, bu kadar okuyucuya ne diyeceğiz? Onlar ki isterlerse, benimle birlikte, İstanbul içinde kütüphane kütüphane gezip, bu kasidenin bulunduğu bütün divanlarda bu kelimeyi *simkeş* olarak bulacaklardır. Biz aşağıda, baktığımız divanların bulunduğu kütüphaneleri, bu divanların kayıt numaraları ile beytin bulunduğu yaprak numaralarını veriyoruz:

Üniversite kütüphanesi: 674, yaprak 14B; 1302, yaprak 15B; 1969, yaprak 15A; 1971, yaprak 13a; 5571, yaprak 18B; 5558, yaprak 10B; 3183, yaprak 12A; 2928, yaprak 21A; 5524, yaprak 13B; 2942, yaprak 29A; 3846, yaprak 20A; 3864, yaprak 18B; 3793, yaprak 15A; 3021, yaprak 10A; 2583, yaprak 19B; 2889, yaprak 13B; 385, yaprak 18A; 799, yaprak 3B; 5475, yaprak 8A. Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Efendi (manzum): 48, yaprak 13B. Bayazıt Umumi Kütüphanesi: 5642, yaprak 8A. Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi: 2610, yaprak 19B; 2611, yaprak 9B. Hamidiye, 1083, yaprak 13B. Hacı Mahmut Efendi, 3712, yaprak 12B. Lala İsmail, 427, yaprak 15B. Kadızade Mehmet Efendi, 388, yaprak 9A. Nafiz Paşa, 868, s. 24. Ayasofya, 3887, yaprak 26A. Yahya Efendi, 264, yaprak 16A. Köprülü Kütüphanesi (Fazıl Ahmet Paşa) 268, yaprak 16A. Topkapı Müzesi (Revan Köşkü), 742, yaprak 17B; 743, yaprak 17B; 744, yaprak 17A; (Bağdat Köşkü) 169,

yaprak 17A. (Emanet Hazinesi) 982, yaprak 13A; 1625, yaprak 15B; ve nihayet taşbaması divan, İstanbul, 1284.

Bütün bu divanlarda bu kelime *sîmkeş* diye yazılmıştır. Bu gördüğümüz sayısı kırka yaklaşan Bâkî divanından bir tanesinde olsun, o düzmece beyitte bize ille de kabul ettirilmek istenen *sim-gümüş* yoktur. Bu divanlardan *Üniversite Kütüphanesi*'nde bulunanlardan 3864 numaralı divan 980 Ramazanında; 2853 numaralı divan 990 tarihinde; 1969 numaralı divan 1000 yılında; *Lala İsmail Efendi*'deki 427 ise 1002 yılında, demek ki Bâkî hayatta iken yazılmışlardır. Hele bir tanesi, Esat Efendi 2610 numarada kayıtlı olan divan 996 yılında tanınmış mevlevi şairi Sineçâk tarafından yazılmıştır. Esat Efendi, 2611'deki yazma, 2610 sayılı yazmadan, yani 996 tarihinde yazılandan daha eski olsa gerektir; çünkü bu kaside, 2610 sayılı yazmada "Kaside bera-yı Baba Efendi Rahmetullahi Taâla" başlığını taşımakta, bundan da kasidenin ithaf edildiği zatın bu tarihte ölmüş bulunduğu anlaşılmaktadır. 2611 sayılı yazmadaki başlık ise "der vasf-ı hazân ve sitayiş-i hazret-i Baba Efendi ki ez efadıl-ı zemâne"dir, bundan da divanın henüz Baba Efendi'nin hayatta bulunduğu bir tarihte yazıldığı anlaşılmaktadır. Bâkî'nin ölümünden hemen sonra yazılmış divanlar da var ki onları bildirmeyi gerekli bulmadık, en eskileri bunlardır.

İmdi, bütün bu divanlarda bu kelimeyi *sîmkeş* diye alan beyit yanlış ta kenar yazıcısının *elinde kıymetli ve Bâkî hayatta iken yazılmış olan yazmada* ise *sim-gümüş* öyle mi? Biz "Erenlerin Bağından" seslenelim: "Aziz dost, bunda muhakkak dehşetli bir sır var."

Yazar alıştığı yoldan yürüyerek birtakım boş sözler, yapmacıklı benzetmeler, iri ve yuvarlak lâkırdılarla ne yaymak istiyor? Beyaz, penbe daha nice kitaplarda *sim-gümüş* yazılı imiş. Baksan esmer ve buğday benizli kızlarımız nakış işlemiyorlar demek. Bu bir yönden bizim kadınlarımıza, bir yönden de Bâkî'ye *bühtan*'dır. Eğer, *beyaz, penbe kitaplar* "sim" kelimesini "gümüş veya altın iplik" yerine kullanıyorlarsa o zaman bunun gümüşünü altından ayırmak için "sim gümüş" değil "gümüş sim" diyeceklerdir. Bâkî'ye gelince, değil Bâkî, hiçbir divan şairi "sîm" kelimesini "sim" okuyup da, isterse bir düşmüşü kurtarmak uğruna olsun, kendini "vezinden ve kelimenin ahenginden anlamaz" yerine koydurmaz. Bunu ancak, sonbaharın kışı haber veren kapkara bulutlarını *sim gümüş* yapabilen sakat bir görüş becerebilir. Burada beytin içinde durup duran *sîmkeş*'i kaldırıp da, onu benim artık göremez olduğum bir yed-i kudret olarak göstermek pek hoş düşmüştür; hem söz yok, güz yağmurlarını getiren ve kışı haber veren kapkara som gümüşü andıran bulutlarından daha parlak

Bir fıkra da bizden gelsin mi? Hem belki Arnavut fıkrasından geri kalmaz uma-

rım. Bu fıkrayı bir yakın dostum daha dün anlattı, bayat değildir, tazedir; bir Külliyat-ı letâif'te okumuş. Ben konuyu olduğu gibi vereceğim, yalnız çeşnilendirmek ve hikâyeyi zamanına götürmek için ona kendi giyeceğini giydirmeyi deneyeceğim; fıkra şudur:

Vaktiyle –bugün değil– cehele-i ulemâdan bir zat hücresine cem' olan talebe-i ulûma herhangi bir kitaptan bir sahife açup okuduğu esnâda bir yer gelüp ol yeri dahı "miskin derviş dîdelerinden eşekler *yağdırdı*" deyu okudukta sühtelerden bir adedi artuk bu kadarına tehammül edemeyüp Mevlânâ hazretleri bir zühûl buyursalar gerektir, *eşekler* değil, *eşkler* olmak münasip görünür; zira gözlerinden eşekler yağdırmak, âdetullaha muhaliftir, deyu küstâhâne hâcenin sözünü kestikte, hâce-i dânâ bîmahâbâ çömezine hitapla:

— Sus behey gafil, neüzübillâh kâfir olursun. Yed-i Kudret neye kaadir değil, dilerse gözlerden develer yağdırır, deyicek, zavallı miskin molla bu cevab-ı pür-itabdan mebhût kalup sükût eyledi.

Pes bizim dahi, *Yed-i Kudret* anlayışımız, çömezin anladığı gibidir, biz de başta Bâkî Efendi olmak üzere, herkesle ve çömezle birlikte *sîmkeş* okuyoruz ve *sim gümüş* okunuşunu yazara bırakıyoruz gaflet olunmaya.

6. ŞAİR AHMET PAŞA'NIN ÂŞIKTAŞLIĞI

İmdi, bu yazının başındaki "Çıkma" bölümünde bir Rufai tarikatının sırrı olmadığını söylediğimiz, yıllar yılı ders diye okutulan nesnelerin sergilendiği *defterler*'den bir başka sayfa açıyoruz. Bu sayfalarda Ahmet Paşa'nın ünlü gazelinden mahlas beytini defterdeki şeklini değiştirmeden alıyoruz:

Seher kılup gelür Ahmed ki diye şehrimizin
Gûzelleri nicesin, hoşmusun, safacamısın?

Bu beyit orada şöyle açıklanmıştır(!): Ahmet Paşa, şehrin güzelleri kendisine nicesin, hoşmusun, safacamızın diye hal-hatır sorsunlar için *seher*, demek ki *sabah namazını kılıp* geliyor. Bu yanlış yetmiyormuş gibi, daha da ileri giderek bu açıklamadan bir gömlek daha kaldırılıyor ve açıklama şöyle sürdürülüyor: "O yüzyıllarda kadınlar sabah namazına camiye giderlerdi."

Ahmet Paşa'nın yaşadığı çağda, XV yüzyılda, kadınlar alacakaranlıkta sabah namazı kılmaya camiye gidiyorlar ve Ahmet Paşa da bu dindar, iffetli Türk kadınları, çıkarken kendisini karşılayıp hal-hatır sorsunlar diye, aynı câmide sabah namazını kılıyor. Bu namaz kılmak değil, dilim varmıyor ama, düpedüz âşıktaşlıktır.

Oysa ne şehrin güzelleri, güneş doğmadan, alaca karanlıkta kalkıp câmie sabah namazına gidiyorlar, ne de Ahmet Paşa. Bütün bu saçmalıklar, uydurmalar, kadınlara ve Ahmet Paşa'ya bu bühtanlar, beytin başındaki *sihir* kelimesini *seher* diye okumaktan doğuyor; başka bir deyişle kelimenin ve beytin inceliğini anlamayıp da doğru okuyamamaktan boy atıyor, böylesine. Oysa bu beyitte yalnızca şu var: "Şehrimizin güzelleri bana 'nicesin, hoşmusun, safacamızın diye hal-hatır sorsunlar için Ahmed (Paşa) sihir (büyü) yapıp geliyor."

Bu tek yanlış üzerinde başkaca söz söylemeye gerek var mı, bilmem ki!

7. MİMLER

Bütün okuyucular, benim gibi gaflet ve delalet içinde, yazıya geçmiş ne varsa doğru sanup inanan soydan olamayacakları için onların aklından geçenleri benim aklımdan da geçiyormuş gibi ortaya koymak istiyorum. Bir meydanın kıyısından yükselen ve ne için olduğu anlaşılmayan yaygaranın belli yerlerine birkaç mim koymak gerekmiştir, şöyle ki:

a) *Küfi mim. Danişmendnâme*'den alınıp ta "Çü dağlar başı altun tac *üründü*" şeklinde işlenen ve Türkçe bilen hiç kimsenin yapmayacağı bir açıklama ile "dağlar başı altun başaklar gibi tac ürünü verdi" diye bize sürülen yanlışı bir kulpunu bulup örtmek isteyen yazar, ilk derkenarında "geçen ay bir tarih dergisi için yazdığım "Gazi ruhu ve harbeden dervişler" adlı yazımda okuyacaktır" diye bir söz savurdu. Buraya koyduğumuz mim şudur: "Biz o metni doğru okuduk, hem bir yazı da yazdık, *geçen ay*, yani senin benim bu yanlışımı el-âleme duyurmadan önce" demek ister.

b) *Gubarî mim.* Bizim yazdıklarımız doğrudur –buna yazardan başka kimin şüphesi var?–, karşılık vermeye değmez, demeye getirir, te'vile gelmeyen yanlışları için çıkmış ve çıkmamış birtakım kitapların adını da verir, baksın oraya der. Baktık işte, *müttekâ*'ya, ne oldu?

c) *Talik mim.* Neden yazar, *kavl-i mücerretten* öteye gidemeyecek iddialarda bulunur? Neden *Yahya Kemal bana demiştir ki...* der? Neden, ölmüş bir insanı tanık olarak ortaya sürer? Ve neden hep bu konuşmalar, bu tahliller, bu yazdırıp çizdirmeler ikisinin arasındadır da, şairin başka *mukarrepleri* bundan haberdar değildir?

ç) *Divânî mim.* Neden *çok sayıda* okuyucu, hep bu kişiye danışırlar ve neden hep onun dediklerine eyvallah ederler ve bu hep bir müridin, mürşidine katıksız inancını andırır? Yukarıdaki fıkrada olduğu gibi neden bir *küstah çömez* çıkmaz veya çıkar da –ben gafilden başka– kimsenin haberi olmaz? Veya olmaz sanılır?

d) *Nesih mim.* Neden bu teksirler öğrenciler tarafından yapılmış *hususi teksirlerdir?* Neden bu teksirlerdeki yanlışları hep öğrenciler yapar? Ve onlar yapar da okutan neye düzeltmez? Neden öğrenciler imtihan sorularını da kendileri teksir ederler ve karşılıkları da kendileri verirler? Ve neden bizlere iş bırakmazlar, yanlışlar yapmaktan başka?

e) *Celî mim.* Neden bütün herkesin rahatça, istediği zaman gidip görebileceği divanlarda hep simkeş yazar da, yalnız tek bir yazmada *sim gümüş* yazar? Ve neden bu divan Bâkî hayatta iken yazılmıştır? Ve neden bu kıymetli divan yalnız onun elindedir? Ve neden oradan bu *sîmgümüşlü* beyit alınır da, okuyucuya klişesi sunulacağı yerde "gelin görün, bu divan evimde veya evinde veya yeryüzünde belli bir yerdedir" denmez? İnsan ne de olsa kendi gözüne inanır, içinden kuşkuyu atmak ister. İnanmamak, hele böyle işkilli yerlerde insanoğlunun şanındandır. Hz. İbrahim bile, Allah'ın ölüleri nasıl dirilttiğini, gönlü iyice yatsın diye ille de görmek istemiştir (Bakara suresi, ayet 260).

8. SONUÇ

Bu, gün ışığından korkan divan: 1. Ya benzerleri görüldüğü üzere bilgisiz bir hattat elinden çıkmıştır, *şimkeş*'i "simgümüş" yazmıştır; 2. Ya ancak rüfâîlerin karışacağı ve bileceği bir keramet karşısındayız; *gayibden bir el* bu *sîmkeş* kelimesinde, eski harflerle *k ile ş* arasında bir *mim* oturtmuştur; 3. Ya da bu bir klişe oyunudur, her söylenene inanan bizim gibi *safdil* okuyuculara bir *akl-ı evvel* kişinin azizliğidir.

Divanın kendisi çıplak sözle görülmedikçe bu üçünden hangisidir, ben doğrusu içinden çıkamam. *Orada sim gümüş* diye yazılmış da görsem, Bâkî Efendi de kalksa ben böyle yazdım dese yine de inanmam, buna inanmak Divan Edebiyatından sahip olduğumuz buçuk bilgiyi, kendimizi ve Bâkî Efendi'yi inkâr olur.

Geriye ne kaldı söylenecek? Hâ bak, rahmetli Yahya Kemal'in öldükten sonra da şiir yazmaya devam ettiğine sevindim. Ama Yahya Kemal Bey değil, Nef'î kalksa da benim için Siham-ı Kaza yazsa, *sim gümüş* uydurmasını ortaya atıp bu yetmiyormuş gibi bir de ele güne karşı bunu savunmaya kalkan kenar yazıcısının derdine derman olamaz, isterse her beytinde bir *şâh-ı dârü (!)* bulunsun.

Türk Dili, sayı 169, Ekim 1965

SIRÇA KÖŞK

–Bir sadeleştirme dolayısıyla–

Son zamanlarda, başta Osmanlı tarihleri olmak üzere, eski kaynakları ya bütünüyle, ya bölümler seçerek sadeleştirmeye doğru bir yönelme var. Yeni kuşaklara eskileri tanıtmak amacını güden bu çalışmaların yararlı olduğuna söz yoktur. Genç ozanlarımızın ve yazarlarımızın Divan Edebiyatını tanımak yolunda gösterdikleri istediği belirten örnekler de kimi kitaplarda ve dergilerde yer almaktadır. Geçmişle yitirdiğimiz bağı yeniden kurmak yolundaki bu çabaların değerini hep biliyoruz. Ancak okuyucunun, özellikle bu sadeleştirmelerin ne denli başarılı olduğunu, bunlar hiçbir eleştirme ile karşılaşmadıkları için pek bildiğini sanmıyoruz. Burada, bu sadeleştirmelerden birini ele almak ve *uluorta* yapılan bu sadeleştirmelerin, bizi eski metinlerle ve yazılarla tanıştırmak şöyle dursun, onlardan nasıl uzaklaştırdıklarını göstermek istiyoruz.

Önümde iki kitap duruyor, bir de bir derginin bunlardan birine dayanarak yaptığı sadeleştirme serili. Kitaplardan biri, XV. yüzyılın ünlü tarihçisi Kemal Paşaoğlu'nun on kitaplık *Tevârîh-i Âl-i Osman*'ının *yedinci defteri*'dir; Fatih çağını anlatan bu kitap Türk Tarih Kurumu'nun yayımladığı bir tıpkıbasımdır. İkinci kitap bu tıpkıbasımın Dr. Şerafettin Turan eliyle yapılmış bugünkü yazıya çevirisidir. Dergideki sadeleştirmeyi de Yılmaz Öztuna yapmıştır.[1] Yılmaz Öztuna'nın ufak tefek dizgi yanlışlarına bile katlanmadığını, bunları hiçbir hoşgörüye yer vermeden *bilgisizliğin öz tanıkları* gibi, sert yargılarla öne sürdüğünü biliyoruz.[2] Yazımıza "Sırça Köşk" adını koymamız biraz da bundandır.

Biz, Yılmaz Öztuna'nın Kemal Paşaoğlu ile tuttuğu güreşi kıyıdan izleyen biri gibi, kendimizce güreşçinin yaptığı yanlışlara bırakıyoruz. Bu "güreş" sözünü yalın bir benzetme olarak kullanmadık, neden?: Bize göre Kemal Paşaoğlu'ndan bir sadeleştiremeye kalkışmak, onu bugünün diline getirmek, türlü yönlerden onunda güreş tutmaktır ve bu, aşağıda görüleceği gibi çetin bir güreştir.

---

[1] *Hayat-Tarih Mecmuası*, kasım 1969, sayı 10, s. 7 vd.

[2] *Hayat-Tarih Mecmuası*, "İslâm Ansiklopedisi", şubat 1969, sayı 1, s. 92 vd., yine o dergi "İslâm Ansiklopedisi", nisan 1969, sayı 3, s. 93 vd.

Yılmaz Öztuna sadeleştirmesini kitabın tıpkıbasımından değil, çevriyazısından yapmıştır. Bu çevriyazının, kitap çıktığı zaman ne denli yanlışlarla yüklü olduğu gösterilmişken, yine de ona bağlı kalmış ve Dr. Şerafettin Turan'ın yanlışlarını olduğu gibi aktarmakla yetinmeyerek bunlara yeni katkılarda bulunmuştur.

Sadeleştirilen bölüm, Gedik Ahmet Paşa'nın "Polya Savaşı"dır. Bu bölüm tıpkıbasımda s. 570 vd., çeviriyazısında s. 5507 ve devamında anlatılmaktadır. Yılmaz Öztuna bunları bildirmeyi ve sadeleştirmeyi bunların hangisinden yaptığını belirtmeyi gerekli görmemiştir. Biz sadeleştirmeyi, her iki kitaptan, tıpkıbasım ile onun çevriyazısından izliyoruz:

1. *Leşker-i cerrâr-ı nusret-âsâr*'ı Öztuna *nusret eserleri çeken asker* diye almış, bu bağışlanacak bir yanlış değildir, bundan okuyucu ne anlayacaktır? Eski tarihlerimizin dilini anlıyorsak, bilmemiz gerektir ki hemen her sayfada rastladığımız bu *leşker-i cerrâr*'ın karşılığı bugünkü dilde, yine eski tarihlerimizden alarak "yer götürmez ordu" diye verilmelidir. *Cerrâr* sözünün dilde bir başka karşılığı "çekici, asılur dilenci, cerr-edici"[1] ise de Arapçayı anadili gibi bilen Kemal Paşaoğlu'nda ve öteki tarihçilerimizin dilinde bu niteleme "çokluğundan ötürü yürüyüşleri ağır ve yavaş yavaş olan, ağırlıklarının çokluğundan dolayı bunları güçlükle çeküp götüren" ordu için kullanılmaktadır.[2] Buna göre yukarıdaki sözün bugünkü dilde söylenişi ve sadeleştirmesi "işleri hep zafer olan yer götürmez ordu"dur.

2. Sadeleştirmede *askerin çokluğu ile maruftur* diye karşılanan sözde, tıpkıbasımdaki *aded ve uded*'den, sayı anlamına gelen *aded* alınmış, "ağırlıklar" anlamına gelen *uded* atlanmıştır.

3. Tıpkıbasımda *ekser hududunu Akdeniz ihata ettiği için adalar ıdâdından ma'dud olmuştur* cümlesinin *ülkenin ekser hududunu Akdeniz çevirdiği için adalar üzerinde hâkimiyeti vardır* karşılığından okuyucunun ne anlayacağını bilemiyoruz pek. Oysa bu cümle "ülkenin sınırlarının çoğunu Akdeniz çevirdiği için –bu ülke– adalar sırasında sayılmıştır" demektir.

4. Kitapta *yüz pâre gemiyi neheng-aheng âdemiyle...* sözündeki "timsah tutumlu" demek olan *neheng-aheng* atlanmıştır, bir deniz savaşını anlatan Kemal Paşaoğlu buna gereksiz yer vermiş değildir.

5. *Lenger-i hilâl-peyker* tamlaması *hilal yüzlü* değil, "yeni ay biçimli gemi demiri" demektir. Bilindiği gibi gemi demirlerinin yüzü değil, biçimi yeni ayı andırır.

---

[1] Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî*.

[2] Mütercim Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*.

6. *Yelkenler, güneş şuaını örtüp mavi renkli gök yüzünü bürüdüler* diye sadeleştirilen cümle, tıpkıbasımdaki dreſş-i *sehâb-drahş-ı bâdbanla amüd-ı şuâ-ı âftâbı örtüp eyvan-ı kebûd-ı âsmânı bürüdüler* cümlesinin karşılığıdır. Bu da "yelkenlerin bulutları şimşek gibi aydınlatan bayrakları ile güneş ışınlarının direğini örtüp göğün mavi eyvânını bürüdüler" demektir, kısaltmak gerekirse "gemilerin direkleri gökyüzüne uzanıyordu ve böylelikle yelkenleri güneşi ve göğü kapatıyordu" deriz.

7. *Katrana bulanmış gemilerle Akdeniz kır deryasına döndü*, sözündeki *kır deryası* biz okuyucuları ne denli şaşırtsa yeridir. Kim bilir benim gibi kaç okuyucu, belki yazarın kendisi de atlaslarda bu *kır deryasını* aramış durmuştur. Ne diye bu söz kitaplardaki gibi bırakılmıştır, bilemeyiz ya da biliriz de söylemek istemeyiz. Oysa bu kelime *kır* değil, Arapça *kıyr*'dır, "gemilerin kalafatlanıp develerin yağlandığı kara nesne, zift ve karasakız" demektir. *Kıyr deryası* da "katran denizi, zift denizi" anlamında bir benzetmedir. Bununla da kalmıyoruz, *bahr-i kıyr* veya *deryā-yı kıyr* "karanlık gece" anlamında bir iğreti söz olarak da kullanılmaktadır.

8. *Bayrak yapraklarıyla yeşermiş neyistân-ı nîzeyle deniz kuru yere döndü* cümlesinde *neyistân-ı nîze* atlanmıştır. Oysa cümlenin bütünü alınınca anlam da bütünlenecek ve "bayrak yapraklarıyla yeşermiş olan kargıların –meydana getirdiği– kargılıkla deniz kuru yere döndü" anlaşılacaktır. Burada bir savaş yarağı olan kargı ile, bu kargıların yapıldığı bitkilerin yetiştiği kargılık arasındaki kelime oyununu ve bağlantısını gözden yitirmemek gerektir. Ancak bu yoldan, yazarın dediği gibi *yer yer müellifin havasını muhafaza etmek* yoluna çıkılır.

9. Yine nedendir bilinmez, *dîv-i hezârdeste benzedi* cümlesinden sonra gelen *içindeki ateş-aheng nehenglerin grîv-i hurûşuyla derya cûşa gelip ağzı köpüklenmiş üstür-i sermeste benzedi* cümlesine sadeleştirmede yer verilmemiştir. Kaldı ki "içindeki ateş tutumlu timsahların coşan bağırışlarıyla deniz de coşup ağzı köpüklenmiş esrik buğraya benzedi" diye sadeleştirilebilen bu cümle sözün bütünlenmesi ve denizin azgınlığını anlatmak için verilmeli değil miydi?

10. *Şolkadar Vildân ve havâri gibi yüzleri akar-sudan arı ve gözleri mâ-i melâhat bınarı gılmân ve cevâri çıkardılar ki hadd ü adde kabil değil idi* cümlesi ise "o denli uçmak delikanlıları ve kızları gibi yüzleri akarsudan arı ve gözleri güzellik suyunun pınarı olan kız ve erkek tutsak aldılar ki sayılamazdı" diye bugünün diline getirilebilen bu cümle için *o kadar köle ve cariye çıkardılar ki saymak ve güzelliklerini tarif mümkün değildi* denmiştir. Oysa Kemal Paşaoğlu bunların güzelliklerini *uçmak delikanlılarına ve kızlarına* benzeterek pek güzel *tarif etmiştir* Kitabın çevriyazısını veren Dr. Şerafettin

Turan da bu cümledeki *vildân*'ı *veledân* okuyarak uçmak delikanlılarının sayısını ikiye indirmiş.

11. *Şol denlü aldılar ki âşr-i aşîrin takrir ve tahrire lisan ü benan mütehammil değil* cümlesi atlanmıştır, bu da "şol denlü aldılar ki onda birinin onda birini söyleyip yazmaya dil ve parmak dayanmaz" demektir. *Yer yer müellifin havasını muhafaza etmek için bazı eski tabirleri aynen aldığını* söyleyen yazar, bu atlamalarla bu havayı iyiden iyiye yok etmiştir.

12. Bundan sonra gelen cümledeki *nâdiretü'l-a'sâr bilâd ve emsârı* sözündeki tamlamayı sadeleştirici *nadir eserleri olan beldeler ve şehirler* diye yazmıştır. Oysa çevriyazısından da anlaşılacağı gibi buradaki *a'sar* sözü *asır*'ın çoğulu olup "yüzyıllar" demektir; *eser*'in çoğulu olan *âsâr* demek değildir. Anlaşılan da "yüzyılların içinde seyrek görülen" demektir...

13. *kalan şehirlerine göre yıldızlar arasında bedr aya benzerdi* cümlesindeki *bedr ay*'ın (tolun ay) *bedri* atlanarak yalnızca ay bırakılmıştır.

14. *Sevâd-abâdı göz karası gibi menba-ı merdümdü* cümlesine ise yer verilmemiştir. Bu da "bu şehrin toprağı –karası– göz karası –bebeği– gibi adam kaynıyordu" demek olup göz bebeğinde nasıl binlerce insan hayali görünürse bu ülkenin de öylesine çok kalabalık olduğu anlatılmaktadır.

15. *Ahmet Paşa bir hayli askerle vardı* diye kısa kesilen cümle *mevâkib-i kevâkib-şümar, şehrin kenarındaki gülzar-ı pür-berk ü bâr gibi diyar-ı âbâda, kişte-zâra cerâd üşer gibi üşdü*'dür. Burada da şehre yüklenen asker alayları *bir hayli* değil *yıldızlar sayısıncadır* ve *şehrin kıyısındaki ağaçlık, meyvalık, yeşillik* atlanmış ve böylece cümle çekirgelerden arıtılmıştır. Yine o bölümde geçen *nevâhi* sözü sanıldığı gibi *nahiyeler* değil *şehrin çevreleri* demektir.

16. *Hisarı aldılar, içine târûb-ı çerbî çaldılar* cümlesi de bir yana atılmıştır, bu da "hisarı aldılar, içine zafer süpürgesini çaldılar", bir başka deyişle ve iğreti anlamla "şehri silip süpürdüler" demektir.

17. *Bir evde çalınır ceng ü çegane*
Bir evde nevha-ger başlar fegane

beytinde geçen ve "ağıtçı" demek olan *nevha-ger* kelimesi *nevhalar* ve cümlenin bu son bölümü de *tarlalara çekirge üşer gibi üşmüştür* diye alınmış ve anlam zedelenmiştir.

18. *bir yarar oğlu varıdı, onu sipehsâlâr etti, ol menhus ki Bahr-i Okyanus'tan dem*

ururdu, Der ya-yı Rum'dan bir mevcile ol bûmun şehbazlarından bir fevcile müdafaa ve muvâkaa etmeye âr etti cümlesindeki *âr etti* sözü *kendisini gitmeye cesaret edemedi* diye karşılanmış; cümlenin bütünü ise şu demektir: "Bir yarar oğlu vardı, onu başbuğ etti. O, Okyanustan dem vuran uğursuz, Rum deryasından –Akdeniz'den– gelen bir dalga ile –Türklerle– o ülkenin yiğitlerinden bir takıma karşı savunup savaşmayı kendine yediremedi." *Ar etti*'yi *cesaret edemedi* diye anlamak, hem bu cümlenin anlamını hem de olayın anlatılışını baştan başa değiştirmektir.

19. Eski kitaplarımızda düzyazının (Kırgız-Kazak Türklerinin dediği gibi kara-yazının) arasına serpiştirilen ölçülü sözleri de ayırt edemeyen yazar,

Koyunun nice çok olsa sürüsü
Yeter binine kassâbın birisi

beytini de düzyazı gibi vermiştir.

20. Bunlardan sonra uzun bir bölüm, yirmi beş satır atlanmış ve *tutsakların kimini sattılar, kimini kırdılar* diye ve bundan sonra gelen *mezkûr sipehsâlâr-ı meşhur Otranda civarında bir hisar dahı aldığını küffâr-ı bed-girdârın kâr u bâr-ı vücûd-ı bî-sûduna târûmârî saldığını beyan eyler* başlığını taşıyan bölümle birlikte kısa kesilmiştir. Yazar, başta bu sadeleştirmeyi bize sunarken kimi yerlerini atlayacağını veya atladığını bildirmediği için bunları da belirtmeyi gerekli gördük ve niçin atlandığını anlamadık.

21. *Mora Sancak Beyi Mustafa Beyin Zaferi* başlıklı bölümde *ol diyarda Otrandadan öylelik yol ırak bir hisar vardı* sözünde *öylelik* kelimesi atlanmıştır. Bu "sabahtan çıkınca öğleye dek varılacak uzaklıkta" demektir.

22. Yukarıdan beri verilen örneklerden anlaşılacağı üzere, yalnız Arapça ya da Farsçadan gelme tamlamalar ve kelimeler değil, anadilin kendi öz kelimeleri de, anlaşılmadıkları için bir yana bırakılmıştır. Sadeleştirmenin baş amaçlarından biri eskileri bugünkü dille vermek olduğuna göre arada geçen *arı, öylelik, bınar* gibi kelimelerin niçin görmezden gelindiğini anlayamıyoruz bir türlü.

23. *Der ya-yı âteşîn* tamlamasını *ateşli deniz* diye karşılamak yanlıştır, doğrusu "ateş denizi"dir. Anlatılmak istenen, denizin ateşli oluşu değil, zırhların parıltısı vurduğu için denizin ateş kesilmiş gibi görünmesidir.

24. *Tîğzen* de *okçu* değil "kılıç çalan" demektir.

Okuyucuyu bilmiyorum, ben bu yanlışlar zinciriyle durmadan kösteklenmekten yürüyemez oldum. Daha, yukarıdan beri ele aldığımız sayfalar tutarınca yer var, sadeleştirilmiş (!); onları bırakıyorum artık. Bu sadeleştirmenin ne denli beceriksiz,

başarısız olduğunu göstermek için verdiğimiz tanıklar yeter de artar.

En gerekli ve sadeleştirmek için hiç de emek istemeyen yerde bile nasıl gereksiz bir kısaltmaya gidildiğini ve havanın yok edildiğini belirtmek için Kemal Paşaoğlu'ndan birkaç satırı aşağıda veriyoruz, bu satırlar, sadeleştirmede *kalan askerini Mora sancak beyi Mustafa beye bıraktı. Mustafa bey, orman ardından hisarın arkasına düşecekti. Filhakika yüz elli askerle ormana girdi. Yolun iki yakası, baştan başa zeytünlüktü, güneş bile görünmüyordu* diye sadeleştirilmiştir. Burasını bir de şimdi Kemal Paşaoğlu'ndan okuyalım. Pek bilinmeyen kelimelerin karşılıkları yanlarında verilmiştir:

"Kalan şîr-gîr dlîrleri (*arslan yakalayan alpleri*) Mora beyi Mustafa Bey'i ki kendi ile (*Gedik Ahmet Paşa ile*) varan başbuğlardandı, koşup buyurdu ki ol hisar civarındaki orman içinden küffârın ardına düşeler. Onlar onda (*orada*) kemîn-gâhta (*pusuda*) duralar, bunlar beriden ol gümrahlara (*yol-azmışlar, yoldan çıkmışlar*) ulaşalar. Elleşerek (*oyalama savaşı vererek*) çekeler, ol kale önündeki piyadeleri berisine uzadalar. Pusuda duran alay ol bed-fercâmların (*uğursuzların, sonu kötülerin*) tamam ortaya geldiğini gözedeler. Dahı kemînden (*pusudan*) çıkup ardlarından at salalar. On bî-dînlerin (*dinsiz lanetlenenlerin*) alayını araya alalar. Bu tedbir üzerine mezkûr başbuğ yüz elli miktarı süvari ile ol ormana girdi. Ağaçlar arasından giderken rehgüzarları (*yolları*) bir düşvar cengelistana (*sarp bir ormana*) erdi, yolun iki geçesi serâser (*baştan başa*) zeytinlik. Şöyle sık bitmiş ki ol bûm u berri ferr-i hümâyûn-ı aftâbdan mahrum etmiş (*o bölgeyi ve yeri güneşin uğurlu aydınlığından yoksun kılmış*)...

İmdi, bu ikisinden hangisi sade? Hangisi kuru ve hangisi daha canlı? Hangisi eski dilin tadını taşıyor?

Görüldüğü üzere Yılmaz Öztuna'nın yaptığı bir sadeleştirme değil. Durmadan atlamalar yapmasına göre bir kısaltma da değil. Belli ki bir düzeltme (!) hiç değil. Buna bizim Türkçemizde sadeleştirme demezler; buna Otranto savaşını kendi bildiği gibi yazmak ve altına Kemal Paşaoğlu'nun adını koymak derler. Nitekim bunu yapan da, yazısının başına *sadeleştiren* değil, *yazan* demiştir. İşin tek savunulacak yanı, eğer varsa, işte bu *yazan* sözünde saklıdır, ne diyelim?

Türk Dili, sayı 220, Ocak 1970

BEŞİK ULEMÂSI

Tarihçi Âli, medreselerin nasıl bozulduğunu, bilgi düzeyinin ne yoldan aşağılara düştüğünü şöyle anlatır:

"Padişah hocalarının oğulları, belli bir öğrenim yolunu yürümeden, hiçbir medresede *sıra tahsili* görmeden, *beşikte iken* mülazım olmuşlardır; söz söylemeye güçleri yettiği zaman müderrislik almışlardır; bülûğ çağına gelince büyük kadılıklara geçmişlerdir; tıraşları gelinceye değin de devlet kapısında türlü yerleri ve medreseleri dolaşmışlardır; tıraşları geldikten sonra da artık beş yüz akça ile *mevleviyyete* –müderrisliğin en yüksek katına– ulaşup arada sırada ellerine kitap alsalar bile bu kitaplarda *muhazarât, cönk ve gazeliyâttan* ibaret kalmıştır." İşte böyle okuyup yazma bilmeden, kitap karıştırıp alanında belli bir kata yükselmeden ortaya çıkan bilginlere, daha doğrusu bilgisiz oldukları halde devlet kapısında ancak bilginlerin doldurması gereken yerlere geçip oturanlara beşik ulemâsı denmiştir.

Belli bir kurulca çıkarıldığı, *ilmi kontrol*'dan geçtiği için ilk bakışta –karşıdan bakında demek istiyorum– bize güven veren *Büyük Türk Sözlüğü*'nün ilk fasikülünü elime alıp orasına burasına şöyle bir göz gezdirirken gördüğüm yanlışlar merak uyandırdı bende.[1] Daha bir özenle bu kez, atlamadan okumaya başladım. Bu fasikülü bitirdiğim zaman, –bize *Latin harflerinin kabulünden sonra en büyük Türk sözlüğü* diye sunulan– bu kitabı tanıtmaktan kendimi alamadım. Kişinin uykusunu kaçıran meraklı kitaplar vardır, bitirmeden elimizden bırakamayız, bitirmeden uyku tutmaz bizi. Benim uykum bu ilk fasikülü bitirdikten sonra kaçtı, yazıma bir başlık attım: *Bu ne böyle?* Yetmedi bu ad. Başka ne diyebilirim, bu sözlüğü bir iki kelime ile tam tanıtacak? *Yedi yüz kerre yanılmak ne demek bir cüz'de?* dizesi kalemin ucuna yapıştı. Hayır, daha bir yakışanı dedim, hani *ismiyle müsemmâ* dediklerince. *Salt çıkaranlara özgü bir sözlük* mü desem ki? Bir yandan da Âli'nin yakındığı yüzyıllarla bugünü karşılaştırdım. Demek ki biz o günden bugüne yerimizde sayıp durmuşuz. O günkü *beşik ulemâsı* ile bugünküler arasında bir ayrım gerekse, eskilerin *ma'sum* olduklarıdır. Ne bilsin beşikteki çocuk başkalarınca bilgin sayılıp müderris olduğunu ve devletten ay-

---

[1] *Hayat-Büyük Türk Sözlüğü*, fasikül 1, İstanbul, Aralık 1960. umumi Neşriyat Müdürü: Şevket Rado; İlmi kontrol: Doç. Dr. Muharrem Ergin; Redaksiyon: Yılmaz Öztuna, Şemsettin Kutlu; Yazı İşleri Müdürü Orhan Yüksel.

lık aldığını! Önsözde, bugüne değin çıkan sözlükleri "ancak ilk ve orta öğretim gençliğinin gündelik ihtiyaçlarını karşılar mahiyette sözlükler" diye gösterenler, Mustafa Nihat Özön'ün birkaç kez basılan *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*'ünü, Ferit Devellioğlu'nun *Ansiklopedik Lûgât*'ini (1962) unutmuş görünüyorlar. Gerçi bu iki sözlük dilimizde kullanılan yalnız Arapça ve Farsça kelimeleri verir, ama bunların sayısı *Kamus-ı Türkî*'deki Arapça ve Farsça kelimelerin sayısını kat kat geçer. Mustafa Nihat'ın meydana getirdiği sözlüğün *Kamus-ı Türkî*'ye bir üstünlüğü de, tanıkları kendisi vermeyerek doğrudan adı belli yazarlardan almış olmasıdır. Devellioğlu'nunki aldığı kelimeleri eski harflerle de verdiği için eski metinleri okuyacaklara daha yararlı bir yönü vardır.

İlkin bu sözlüğü çıkaranların kaleminden onun niteliğini öğrenmek yerinde olur: "Büyük Türk Sözlüğü, bilhassa yeni nesillerin şiddetle duymakta oldukları ihtiyacı karşılayacak ve onlara Türk şiir ve edebiyatında yüzyıllar boyunca yaşamış, güzellikler vücuda getirmiş olmakla beraber Türk damgasını taşıyan pek çok kelime ve tabirin manalarını kendi kendilerine bulmak imkânını verecektir."

Sözlüğü çıkaranlardan, Şemsettin Sami'nin *Kamus-ı Türkî*'sindeki kelimeleri *esas olarak* aldıklarını, ayrıca Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmanî*'sini, Mehmet Salâhi'nin *Kamus-ı Osmanî*'sini ve *Lûgat-i Naci*'yi taradıklarını da öğreniyoruz.

Açıklamalar'da: "*Kamus-ı Türkî* nakledilirken göze çarpan yanlışlar düzeltildiği gibi, bazı yanlış açıklamalarla çoğu eklerle ilgili olan, bir kısmı da imla vs. sebeplerle tekrardan ibaret bulunan maddeler de çıkarılmıştır (madde 7). Sözlük geniş kitlelerin lügat ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla hazırlanmıştır (madde 8); bu sebeple dile henüz mal olmamış bulunan bazı yeni kelimeler de sözlüğe alınmıştır, bunların içinde uydurmaları da vardır. Bunlar uydurmacılığın bu sözlük tarafından benimsendiği manasına alınmamalıdır. Maksat okuyucunun metinlerde sık sık karşılaştığı uydurma kelimelerin karşılığını vermektir (madde 9). Maddelerin imlası da yine maksada uygun şekilde ayarlanmıştır. Onun için de madde başlarında bugünkü alışılmış imla göz önünde bulundurulmuştur. Fakat kelimenin asıl fonetik şekli ayrıca yanında gösterilmiştir (madde 11)" denilmektedir.

Önce şunu belirteyim: 1317 (1901) yılında, demek ki bundan yetmiş yıl önce meydana getirilmiş bir sözlüğü bugün yeniden basarken, bu işi üzerine alanların göz önünde bulunduracakları birtakım ilkeler vardır. Ne yönden baksanız, yetmiş yıllık bir eser, ister istemez, başta dili olmak üzere eskimiştir. Yetmiş yıl içinde, bu alanda dünyanın her yanında bize yol gösterecek yenilikler olmuştur. Bunların yapmaya kalkıştığımız bu çok önemli iş için ışık tutacağı bellidir, onlara arkamızı çevirmek

olmaz. İlk yapılacak iş *Kamus-ı Türkî*'de yanlış olanları düzeltmek, eksikleri bütünlemek, karşılıklarda eskimiş ve –en başta *Kamus-ı Türkî*'yi yeni harflere çevirip çıkaranlar olmak üzere– bugünün okuyucusu için doğru okunamaz, anlaşılmaz hale gelmiş yerleri bugüne getirmek değil midir? Bunların hiçbiri yapılmamıştır.

Yapılması gerekli olanlardan birkaç tanesi, örnek olsun diye şöylece sıralanabilir:

a) *Kamus-ı Türkî*'de *yanlışlar*

1. *Abanmak* kelimesi Arapça *abâ* kelimesinden türetilmiştir. Oysa Türkçede "diriğ etmek, men'etmek, dayanmak, muhalefet etmek" anlamlarında *abamak* vardır, *abanmak* da "eğilip bir şeyin üzerine kapanıp mani olmak" anlamında *abamak*'tan dönüşlü bir fiildir.[1] Bugün Azeri dilinde de *abanmak* ve *abanışmak* kelimeleri bulunmaktadır. Doğrudan *Kamus-ı Türkî*'de de *abamak* kelimesi vardır, nedense Şemsettin Sami *abanmak* kelimesini buna bağlayacak yerde *abâ*'ya gitmiştir.

2. *Abüs* kelimesi *ubuset*'ten değil, *abs*'ten sıfattır. Arapça *ad(d)* kelimesinin "sayı" anlamı yoktur, bu bir fiildir ve "saymak" demektir.

3. Arapça *ağrâs* kelimesinin tekili olan *gars* için "yeni dikilmiş fidan anlamına gelmez" denilmişse de, *Kamus Tercümesi*'nde bu kelimenin "dikilmiş fidan" anlamı verilmiştir.

4. "Sert yel" anlamına gelen *âsıf* kelimesi *asûf*'tan ismifail diye gösterilmiş, doğrusu ise *asf*'tandır. *Asüf* mastar değil, "sert yel" anlamında isimdir.

5. *Ay* maddesinde *dolun ay* "gurûba yakın ay, hilâl" diye verilmişse de; doğrusu "ayın on dördü, tolun ay" *Lehçe-i Osmanî*'ye göre "dolanup zevale yaklaşmış bedr-i tam, değirmi ay" demektir.

6. *Ayak* maddesinde, *ayak haffâfı* deyimindeki *haffâf* kelimesi hiçbir zaman bu Arap söylenişiyle kullanılmamıştır; Türk onu *kavaf* biçimine sokmuş ve *ayak kavafı* demiştir.

7. *Arz* kelimesinin çoğulunun *arazi*, seyrek olarak da *arazîn* –harekelenmemiş olmakla birlikte eski metinlerimizden böyle olduğunu biliyoruz– olduğu söylendikten sonra bu defa kelimenin *arzayn* okunarak çoğul değil, tesniye (ikilik) bildiren bir "iki arz" anlamına gelen bir kelime olduğu söyleniyor ki o zaman *arzeyn* okunacaktır. Sonra bunu *tesniye-i semâî* diye niteliyor; oysa ne *arz* kelimesinin çoğulu *arzayn*, ne de bu *arzayn* kelimesi *tesniye-î semâî*'dir (kuralsız ikileme).

Çıkarılan sözlüğün "Açıklamalar" bölümünde *Kamus-ı Türkî* nakledilirken göze

[1] *Lehçe-i Osmanî*, Radloff vb.

çarpan yanlışların düzeltildiği söylenmişti, nerede onlar?

b) *Kamus-ı Türkî*'de kimi kelimelerin karşılığı verildikten sonra, bunların bir de Fransızca karşılıkları, bu dilin imlasıyla verilmektedir. Buna gerek yoktur. Bu Fransızca karşılıkların, sözlüğü kullananın işine yaraması için onun Fransızca bilmesi ya da Fransızca-Türkçe bir sözlükte bu kelimeyi yeniden araması gerekecektir. Bunun bir yararı var mıdır? Bu Fransızca karşılıklar, ancak o yıllarda Fransızcanın yurdumuzda bayağı tek yabancı dil olmasına bağlanabilir, Türkçe bir sözlükte yeri yoktur.

c) *Kamus-ı Türkî*'de bir kelimenin karşılıkları verildikten sonra bunların hangi anlamlarda kullanıldığını göstermek için kimi yerlerde tanıklar verilmiştir. Bu tanıkların hemen hepsi Şemsettin Sami'nin kendi verdiği tanıklardır. Oysa kelimelerin nerelerde, nasıl ve hangi anlamlarda kullanıldığını görmek için bir dilin edebiyat ve bilim alanında mürekkep tüketmiş, yetkisi herkesçe tanınmış kalemlerinin yazılarından alınır bu tanıklar. Bugün gerçekten *sözlük* diyerek el attığımız türlü dillerdeki benzerlerinde böyledir. Arap sözlüklerinde ise çok daha eskiden beri *şevahid* adı altında bu tanıklar çokluk şairlerden, özellikle en arı ve doğru Arapçayı konuşan çöl şairlerinden alınmıştır. Öyle ki Arapçanın doğruluğu ve güzelliği üzerine söz edilmeyen tek anıtı *Kur'an-ı Kerim*'de, kimi yerlerin açıklanması için bu şairlerin söylediklerine başvurulmuştur.

Bu birkaç örnek, Şemsettin Sami'nin *Kamus-ı Türkî*'si yeni harflere aktarılırken ona hiç dokunulmadığını göstermeye yeter.

Şimdi elimize tutuşturulan *sözlük*'e geçebiliriz. Başta nasıl bir yöntemle bu işin ele alındığı okuyucuya söylenmiş değildir, hele sözlüğün içine girdikten sonra bunun ne denli gerekli olduğu görülmektedir. *Sözlükte kullanılmış olan kısaltma işaretleri* verilirken, bugün artık hiç mi hiç kullanılmaz olmuş, dilden düşmüş, çok uzaklarda kalmış birtakım terimler olduğu gibi bırakılmıştır. *İsm-i mensub, ism-i mubalâğa, sıfat-ı müşebbehe* gibi terimler, sözlüğü kullanacak olanlara neyi anlatacaktır bugün? Gerçi bunların yanına sırasıyla *mensubiyet ismi, mubalâğa ismi, sıfat* gibi karşılıklar konmuştur, ama bunlar yetersiz ve dilsiz karşılıklardır. Bunların ne demek olduğunu başta sözlüğü çıkaranların kendileri anlamamışlardır. Yoksa bugün her yerde herkesin kullandığı en yaygın kelimelerden olan, günde kim bilir kaç kez işittiğimiz, kaç kez söylediğimiz, *kısaltma işaretleri* arasında yer alan şu *tenbih* kelimesini *tenbiye* diye yazarlar mıydı?

c. kısaltmasının, kuralsız çoğullar ile *müennes çoğullar* için kullanıldığı söylenmiş, *müzekker çoğullar*'a yer verilmemiştir. Buna bakınca, Arapçada bir kelimenin yalnız

kuralsız ve müennes çoğulu olduğu sanılacaktır. Oysa *âbir* kelimesinin çoğulunda *âbirîn* verilmiştir, bu ise "müzekker çoğul"dur. Kaldı ki Arapçada bir kelime hem kuralsız çoğul yapılabilir hem de kurallı. Bir çağrışımla kalemin ucuna gelen *cahil* kelimesi *cühhel, cühhâl, cühelâ, cühl, cühel* ve *cehele* olarak kuralsız çoğul yapıldığı gibi, *cahilün* diye de kurallı çoğul yapılabilir. Kurala bağlı olduğu için insana "yanlış okunamaz" gibi gelen bu kurallı çoğullar bile çok yerde doğru okunmuş ve doğru verilmiş değildir. *Âbir* kelimesinin karşılığında "gelip geçenler"in Arapçası olarak verilen *mârin ve âbirin* yanlıştır, doğrusu *mârrin ve âbirîn*'dir, bu iki kelime de burada müzekker çoğuldur.

Bir sözlük yapmak kolay iş değildir, herkes bilir. Böyle bir işe girişen –yeltenen değil– kişiden, sözlüğe aldığı bütün kelimeleri bilmesi beklenmez de, istenmez de. Ama bir sözlüğün, bir dilde bulunan kelimelerin, başta okunuşunu yanlışsız vermesi gerekir. Dizgi yanlışı kaldırmayan, belki de tek yapıt sözlüktür. Bir sözlük, ona başvurmaya görümlü olan kimseyi, yanıltmamayı önceden yüklenmiştir. Bununla birlikte öteki yanlışların yanında, önemsiz kalan dizgi yanlışlarını bir yana bırakarak sözlük üzerinde duracağımız yerleri aşağıda sıralamaya çalışırken, ilkin imlasından başlıyoruz, onun ardından önemleri artarak öteki eksikler ve yanlışlar gelecektir. Bir daha belirteyim ki, sayfaları çevirdikçe karşımıza, bir cambazhanede asıl kılıklarından çıkıp gülünç kılıklara girmiş kişiler gibi, bu sözlükte de kelimeler asıl kılıklarından çıkarılarak gülünç edilmişlerdir. Bu eksikler ve yanlışlar, sözlüğün 92 sayfa olan birinci fasikülünden derlenerek burada sergilenmiştir.

1. İMLA DÜZENSİZLİKLERİ VE YANLIŞLARI

a) Bu düzensizlikler ve yanlışların başlıca nedenlerinden biri, *Kamus-ı Türkî*'yi yeni harflerle aktaranların, eski harflerden *elif* harfiyle başlayan kelimelerin bu harfin üzerine *med* denilen işaretin konduğu zamanki söylenişi ile *medsiz* olduğu zamanki söylenişleri arasındaki ayrımı bilmemelerinden doğuyor. Buna bir de Türkçede ve Farsçada bulunmayıp da yalnız Arapçada bulunan *ayn* harfiyle başlamış kelimeleri katarsak, yanlışların neden arttığı ortaya çıkar. Çünkü onlar bu *ayn* harfini de tanımamakta, onunla başlayan kelimeleri bir türlü doğru okuyamamaktadırlar. Örnekler:

1. *Âbir* yazılmış, karşısına *amber* denmiş, öyle ise kelimenin imlası *abir* olacaktır.

2. "Duman, toprak ve toz" anlamına gelen kelime *âcâc* yazılmış, doğrusu *acâc* olacaktır.

3. Hepimizin bildiği *acem* kelimesi *âcem* diye yazılmıştır. Bu son iki kelime *ayn* harfiyle başlar, sözlükçülerin bu harfi tanımadıklarına ve doğru okuyamadıklarına bunlardan başka tanıklar gelecektir aşağıda.

4. *İfrit*'in çoğulu *afârit* değil, *efârît*'tir.

5. *Âhâr* diye yazılan kelimenin doğru imlası *ahar*'dır. Nitekim bunun Türkçe *ak* kelimesinden türeme olup *ehâr* –sözlükçülerin yazdığı gibi *âhâr* değil– imlasıyla Farsçaya da geçtiği söylendiği halde *âhâr* imlasının neye dayandığı belli değil. Üstelik *Türk Ansiklopedisi, Sanat Ansiklopedisi, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Lehçe-i Osmanî* ve daha başkaları hepsi de bunu *ahar* yazmaktadır. Yoksa her bildiğimiz Türkçe kelimeyi Arapça veya Farsça sanıp ona göre bir imlaya mı sokuyoruz.

6. *Kamus-ı Türkî*'de de kelime *akriba* diye harekelendiği halde sözlüğe *akraba* diye alınmıştır. Kelimenin dilimizdeki söylenişi ise *akrabâ*'dır. Bu kelime Türk Dil Kurumu'nun *İmlâ Kılavuzu*'nda gerçi *akraba* diye alınmıştır. Yalnız sözlükçüler olur olmaz yerde uzatma işaretini kullandıkları ve böylece kelimenin fonetik şeklini ayrıca gösterdiklerini söyledikleri için bu çelişmeyi de göstermek istedik.

7. "Nimetler" demek olan kelime *alâ* değil, *âlâ*'dır. Mekâtib-i âliyye değil, *mekâtib-i âliye*'dir.

8. *Hatt-ı âmûdî* değil, *hatt-ı amûdî*'dir.

9. *Araba* kelimesinin karşısına bk. araba yazılmış, hemen bu kelimenin altında bakmamız buyurulan kelime yine *araba* imlasıyladır, bunu olduğu gibi iki kez yazmanın ve okuyucuyu bir aşağı bir yukarı baktırmanın anlamı nedir? Bunun bir anlamı var, o da şu: *Kamus-ı Türkî*'de *araba* kelimesi hem Türkçe *a* ile yazılmış hem de *ayn* harfi ile başlayan kelimeler sırasında bu kez *ayn* ile verilmiş, ama böyle *ayn* harfiyle yazmanın *galat-ı fâhiş* olduğu da söylenmiştir. Bunlara bakılmadığı için işte böyle aynı kelime, hiçbir değişik yanı olmadan alt alta konmuş ve bize *bak!* emri verilmiştir.

10. *Asabe*'nin çoğulu *âsâbât* değil, *asabât*'tır.

11. *Emr-i âsâfî* değil, *emr-i âsafî*'dir.

12. "Ayak-altı" anlamında olan kelime *me'mer* değil, *memer(r)*'dir.

13. *Ağmaz* maddesinde anlamları başka başka iki ayrı karşılık birbirine karıştırılmıştır. Yeni harflerle *agmaz* diye yazdığımız bu kelime, Arapçada iki ayrı kelimedir, anlamları da başka başkadır. "Göz kırpmak" anlamına gelen *gamze*'dir, bunun *agmaz*

diye çoğulu yoktur. Öteki "göz yummak" anlamına gelen *gamz*'ın sonunda ise "dâd" dediğimiz harf vardır ve bunun çoğulu *ağmâz*'dır, "göz yummalar, birinin suçunu görmezden gelmeler" demektir.

14. *Akamber* maddesinde okuyucuya *amber*'e bakması söyleniyor, bakıyoruz, oradaki *akamber* yok olmuş.

15. *Akşîrâr* diye bir madde yazılmış ve *bk. ikşirâr* denmiş. *Akşîrâr* diye bir kelime yok ki, başka bir deyişle *ikşi'rar* kelimesinin bir de *akşîrâr* okunuşu yok ki bir madde olsun sözlükte.

16. *Akzâül-kudât* imlası türlü bakımlardan yanlıştır. İlkin bu Arapça tamlamanın doğrusu *akda'l-kudât*'tır, "kadıların kadısı" ya da "kadıların en bilgini" demektir. Bu tamlamanın iki yanının da kökü "hüküm vermek" anlamında Arapça *kadâ* kelimesidir ki dilimizde *kaza* diye söylenir, ama "yargıç" anlamında "hüküm veren" karşılığı kullandığımız kelimenin dilimizdeki söylenişi *kadı*'dır. Aynı kökten gelen iki kelime, aynı tamlamanın içinde burada nedense iki ayrı söylenişle okunmuş ve yazılmıştır, Arapçadaki "dâd" harfi yan yana bir kez *z* gibi, bir kez de *d* gibi yazılmıştır, bu bir düzensizliktir.

b) *Maddelerde verilen kısaltmalar da eksik ve yanlıştır*

1. *Abûs* kelimesi için *imef.* kısaltması konmuş ki *ismimeful* demektir, kelime ise ismimeful değil, sıfattır.

2. *Acîb* kelimesi alt alta iki kez madde başı yapılmış, birincisinin karşısına *A.i.* kısaltması konduktan sonra *acîbe* diye karşılık verilmiş. Ondan sonraki karşılıkların hepsi "şaşacak, garip, tuhaf, hayrete değer" de sıfattır. Verilen örneklerde de kelimenin sıfat olarak kullanıldığı görülüyor. Bu maddenin altında yine tekrarlanan aynı *acîb* kelimesinin karşısına *A.i.* kısaltması konmuş ve yalnızca *tuhaf* karşılığı verilmiştir. Bunun nedenini bulamıyoruz bir türlü. Oysa ki *Kamus-ı Türkî*'de *acîbe* kelimesi *acîb* sıfatının müennesi olarak verilmiştir ve kelime de "sıfat" olarak işaretlenmiştir. Kelimenin kökü olarak verilen *acep* de yanlıştır, doğrusu *ucb*'dür.

c) *İmla tekdüzen değildir.*

Arapça olup da Türkçede de kullanılmış olan bir soy kelimelerin imlaları birbirlerinden ayrıdır, bunun nedeni de açıklanmış değildir. Birtakımları *alelacayip, alelacele, alelıtlak, alelumum, alelusul* diye yazılmışken bunların benzerleri *ale-l-husus, ale-l-hesab, ale-l-fevr* diye yazılmıştır. Yine bu soydan olan başka kelimelerin imlası da böyledir: *Ale-s-sabah, ale-s-seher, ale-s-seviyye, ale-t-tafsil, ale-t-tahkik, ale-t-tahmin,*

ale-t-tahsis, ale-t-tertip, ale-t-tevali vb. Hele *Ceziretü'l-Arab*'ın *Cezire-t-ül-Arab* biçiminde yazılması nedendir, bilemeyiz. Öyle görünüyor ki *Cezire* kelimesinin sonunda bulunan ve Arapçada *tâ-i müsennât*, Türkçede ise *yuvarlak t* denilen harfin Cezire kelimesinin kendisinden olduğu ayırt edilememiştir.

ç) *Kimi maddeler tekrarlanmıştır.*

Bunlar, ilgili madde başının içinde bir kez verildikten sonra ayrıca madde başı olarak bir daha verilmiş, bunların karşılıkları arasında çoğu değişiklik olmamakla birlikte değiştirilenler de olmuştur.

Adamakıllı madde başı olarak verildikten sonra *âdem* maddesinde, ama bu kez "ma'kul, makbul, işe yarar (yanlış olarak eşya hakkında da kullanılır)" diye *Kamus-ı Türkî* tekrarlanmıştır. *Kamus-ı Türkî*'de adamcağız, adamcasına, adamcık maddelerinde *âdemceğiz, âdemcesine, âdemcik* diye yazılmalarının yanlış olduğu söylendiği, bunlar madde başı yapılmadığı, sözlüğü aktaranlar bunu öylece bu maddelerin her birinin karşısına geçirdikleri halde, bu yanlışları kendiliklerinden, Türkçede varmış gibi, sırası gelince madde başı yapmışlardır. *Kamus-ı Türkî*'ye yaptıklarını söyledikleri *ilave* demek bunlar olacaktır.

Allak kelimesi bu imlayla verildikten sonra bir de *allâk* imlasıyla verilmiş, ikincisinde birincisinin yalnız "sözünde durmaz" karşılığı konmuştur.

Arapsaçı maddesi de böyledir, bu hem *Arap* maddesinde verilmiş hem de ayrıca madde başı olarak tekrarlanmıştır.

Beterin beteri olan yanlışlar sergisine uğramadan önce okuyucu ile birlikte biraz soluk almamız yerinde olur.

2. YANLIŞ OKUMALAR

Hiç çekinmeden ve birçoğuna göz yumarak denebilir ki bu sözlükte Arapça ve Farsça olup da yeni harflere çevrilen kelimelerin dörtte üçü yanlış okunmuştur. Kişi nasıl olup da bunların böylesine yanlış okunabileceğine şaşar da şaşar. İşte örnekleri:

1. *Aacîm* değil, *aâcim*'dir.

2. "Acem"in *Kamus-ı Türkî*'ye göre "a'cemî"nin, doğru Arapçaya göre ise *a'cem*'in çoğuludur.

3. *Ab-ı engûr* değil, *âb- engûr*'dur.

4. *Âcir*'in müennesi *acre* değil, *âcire*'dir.

5. "Sağrı" anlamına gelen *aciz* kelimesinin çoğulu *icaz* değil, *a'câz*'dır.

6. "Allah daim etsin" anlamına gelen dua *âdâme* değil, *edâme*'dir, onun için duanın söylenişi *adamel lahu* değil, *edâm' Allahu*'dur.

7. Arapçada "amca" anlamına gelen *aen* diye bir kelime yok, *am(m)* var, çoğulu da *enâm* değil, *a'mâm*'dır.

8. *Âhır* maddesinde *min evvele ilâ âhıre* diye okunan söz de yanlış, doğrusu *min evvelihi ilâ âhırihi*'dir.

9. *Ahmak* maddesinde bu kelimenin müennesi olarak verilen *humakâ* yanlıştır, doğrusu *hamka*'dır.

10. *Ahvât* diye okunup "kız kardeş" anlamında *uht*'un çoğulu olarak verilen kelimenin doğrusu *ahavât*'tır.

11. *Halil*'in çoğulu olan *ahıllâ* kelimesi, *l* üzerinde kocaman bir *şedde* olduğu halde *ahlâ* okunmuştur.

12. *Akâkıyr* kelimesinin tekili *âkar* değil, *akkâr*'dır.

13. Halk ağzında *akallî* diye söylendiği ileri sürülen kelimenin doğrusu *akalli*'dir.

14. "Kısır, verimsiz" anlamında *âkîm* diye okunan kelimenin doğrusu *akîm*'dir.

15. *Aksâ* kelimesi *kusû* kökünden değil, *kusuv* veya *kasv* kökündendir.

16. *Kusvâ* kelimesi tesniye değil, münnestir.

17. *Aksayül-meratib* diye okumaz, *aksa'l-merâtib* diye okunur.

18. *Akti* diye okunan kelime mademki Türkçedir, ne diye *aktı* okunmuyor, nitekim *Lehçe-i Osmanî*'de de *aktı* yazılı.

19. *Akvât* kelimesi *kuvvet*'in değil, "azık, yiyecek" anlamına gelen *kut* kelimesinin çoğuludur; *kuvvet*'in çoğulu "Kuvâ-yı Milliye"de olduğu gibi, *kuvâ*'dır.

20. *Akvem* kelimesinin karşılığındaki *kîm* diye okunmuş olan kelimenin doğrusu *kayyim*'dir.

21. *Akzâül-Kudat* diye okumak ve yazmak yanlıştır, doğrusu *akda'l-kudât*'tır.

22. *Alâ* ile yapılan kelime ve deyimlerden *alâ eyyû hal* okunuşu yanlıştır, doğrusu *alâ eyy-i hal*'dir. *Alâ tarik-ül hezl* değil, *alâ tariki'l-hezl*'dir. *Alâ kader-üt-tâka* değil, *alâ kadri't-tâka*'dır. *Kader*'in anlamı başka, *kadr*'in anlamı başkadır. Burada "güç, kuvvet" anlamına gelen *kadr* söz konusudur, "alınyazısı" demek olan kader değil ve "güç yettiğince" demektir. *Alâ kavl* yanlıştır, doğrusu *alâ kavlin*'dir. *Alâ meleünnas* değil,

alâ melei'n-nâs'tır. *Hak cellü ve alâ* değil, *Hak celle ve alâ*'dır. *Aleyhürrahme* değil, *aleyhi'r-rahme*'dir. "Dava edilen" anlamına gelen söz *müddei aleyh* değil, *müddeâ aleyh*'tir.

23. *Allah* maddesindeki kelime ve deyimlerden hemen hepsi yanlış ve anlamsızdır. *Tecavüzullahi an seyyiate* değil, doğrusu *tecâvez' Allahu an seyyiâtihi*'dir. Sözlükçülerin okuduğunda anlam yoktur. Doğrusunun anlamı ise dilimizde daha yaygın olarak söylendiği üzere "Allah taksiratını affetsin"dir ve işte bu sözlüktekine benzer büyük yanlışları yapanlar için söylenir.

24. Bu maddede *Kur'an-ı Kerim*'den alınan ayetler bile yanlış okunarak anlamları ya zedelenmiş ya da yok edilmiştir. Bu ayetlerden bütünü *Hasbün'-Allahu ve ni'me'l-vekil* olan ve olmayacak, şaşılacak işler karşısında kaldığımız zaman söylenen, anlamı da "Tanrı bize yeter" demek olan bu ayet *hasbinallah* diye okunmuştur.

25. *Kefâ bi'llahi şehiden* ayeti *kefi billahi şehiden* diye okunmuştur. Anlamı "Hakkıyla şahit olarak Allah yeter" demek olan ayetin bu okunuşla anlamı kalmamıştır.

26. Bütünü *Şehid'Allahu lâ ilâhe illâ hû*... ve anlamı da "Allah şu hakikati, kendinden başka hiçbir Tanrı olmadığını, tanıklarıyla açıkladı" demek olan ayetin başı *şehdullah* diye okunmuştur, bunun ise –eğer varsa– anlamı *Tanrının balı*'dır.

27. *Rahmallah* okunuşu yanlış ve anlamsızdır, doğrusu *rahimehu'Allah*'tır; "Tanrı ona rahmet etsin" demektir.

28. *Rahmehümallah* değil, doğrusu *rahimehüma' Allah*'tır, "Tanrı o iki kişiye rahmet etsin" demektir.

29. *Rahimallah* değil, doğrusu *rahimehüm'Allah*'tır, "Tanrı onlara rahmet etsin" demektir.

30. *İlmullah* değil, doğrusu *alim'Allahu*'dur; "Tanrı bilir" demektir.

31. *Mededullah* değildir, doğrusu *Meded Allah*'tır, "Yardım Allahım!" demektir ve bizim her yanlışın karşısında kendimiz için ve bu sözlüğü kullanacaklar için yaptığımız gibi yardımını dilemek üzere Tanrıya bir seslenmedir.

32. "İlaç" anlamına gelen *em* kelimesi gerçi *Kamus-ı Türkî*'de "aslı medle olup akla çirkin bir şey getirdiği için meddi düşürülmüş ve kelime sonunda bırakılmıştır" deniyorsa da kelime orada da *em* yazılmıştır. Bugün de halkın dilinde *eme seme yaramaz* denir ki "hiçbir işe yaramaz, kendisinden ne ilaç olur ne zehir" demektir. *Lehçe-i Osmanî*'de ise bu kelime için "harekesi kalın okunarak kötüye kullanıldığından bırakılmıştır" deniyor. *Divânü Lügâti't-Türk*'te kelime "ilaç" anlamında *em*'dir (Tıpkıbasım s. 31). Sözlükte *ayıp bir imla* ile yazılan kelimeyi Kâşgarlı ayrı bir madde yapmış-

tır, hemen *em* kelimesinin altında; demek ki XI. yüzyılda da kelime *em* söylenişiyledir dilde. *Sengülâh*'ta da "ilaçlık ot" anlamında *em otu* vardır. XVI. yüzyılda da kelimenin söylenişi, bugün olduğu gibi yine *em*'dir. Edirneli Nazmi'de

Sevdüğümün dudağını emsem
Sevgümün olurıdı derdine em

diye başlayan dokuz beyitli bir gazelin bütün ayakları *em* söylenişini berkitmektedir.[1] Bütün bu tanıklara göre ve aktarılan *Kamus-ı Türkî*'de kelime *em* diye yazıldığı halde bunu ayıp bir kelime biçimine sokmanın ne gereği var?

33. *âm(m)* kelimesinin ism-i tafdili olan *eam(m)* kelimesi de yanlış olarak *âm* diye verilmiştir.

34. *A'mâ* kelimesinin müennesi *âmiyya* değil, *amyâ*'dır, çoğulu da *âmiyan* değil, *umyân*'dır.

35. *Kamus-ı Türkî*'de kelimenin iki türlü yazılışını vermek için "körlük" anlamına gelen *amâ* kelimesi, Arapçada olduğu gibi iki ayrı imla ile yazılmıştır. Sözlüğü bu hale getirenler bunu ayrı ayrı iki kelime sanarak *amâ* yahut *âma* diye göstermişlerdir, oysa aslında bu iki türlü yazılışın okunuşunda ve söylenişinde bir ayrılık yoktur.

36. *Âmâm* için *bkz. âm* denmiş, baksak ne olacak, bakmasak ne olacak? Çünkü *âmâm*'ın anlamını bulabilmek için *âm* kelimesine değil, *am(m)* kelimesine bakmak gerektir, bu da "amca" demek olup çoğulu olan *a'mâm* da "amcalar" demektir.

37. *Aman* maddesinde verilen *fi aman Allah* yanlıştır, doğrusu *fî emâni'llah*'tır.

38. *Amel-i manda* değil, *amel-mânde*'dir, halkın dilindeki söylenişi ise *amelmanda*'dır.

39. *Amirtiz* diye Farsçada bir kelime yoktur, *âmiziş* vardır.

40. *An sami-ül-kalb* değil, *an samîmi'l-kalb*'dir, Arapçada *harf-i cerr* denilen bu *an* edatıyla "o ikisinden" demek olan tesniye *anhamâ* değil, *anhümâ*'dır.

41. *Anhâ* sözlükte yazıldığı gibi "bizden" değil, "o kadından" demektir, "bizden" demek için *annâ* olmalıdır. Bundan dolayı *radıya'Allahu anhâ ve anküm* değil, doğrusu *radıy'Allahu annâ ve anküm*'dür.

42. "Zaman" anlamında olan *ân* maddesinde geçen *ânân*, *fe innâ* işitilmedik bir yanlıştır ve *Arapça değil mi uydur uydur söyle* düsturuna bu Büyük Sözlük'te tüm ola-

[1] Köprülü Mehmet Fuat, *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri ve Divânü Türkî-i Basit*, İstanbul, 1928, s. 45, gazel numarası 160.

rak uyulduğunun bir başka güçlü tanığıdır. Doğrusu ise *ânen fe-ânen*'dir.

43. *Ar* kelimesinin karşılıkları arasında *şîn* diye yazılan kelimenin doğrusu *şeyn*'dir, *şîn* Arap alfabesinde ş harfinin adıdır.

44. *Arap* maddesinde geçen *Arâb-ı ârîbe, Arâb-ı âribe, Arâb-ı müstârebe* tamlamalarının hepsi de yanlıştır, doğruları sıra ile *Arab-ı âribe*, yine *Arab-ı âribe* ve *Arab-ı müsta'ribe*'dir. *Arap* kelimesi, *Kamus-ı Türkî*'de de açıklandığı üzere tekili ve çoğulu aynı olan bir kelimedir, bunu ayrıca *Arâb* diye çoğul yapmak gerekmez.

45. Türkçede "çarşı" yerine kullanılan kelimenin söylenişi *'ârâste* değil, *arasta*'dır.

46. Çoğulu *a'râz* olan *araz* kelimesinin *arâz* imlası yanlıştır, doğrusu *araz*'dır.

47. *Arî* kelimesinin müennesi *ârîye* değil, *âriye*'dir. *Ârib* kelimesininki de *ârîbe* değil, *âribe*'dir.

48. Türkçe olan *arış* kelimesini *âriş* yazmak niye? Türkçe kelimeleri Arapçaya döndürmek de bir yeni bilim midir? Arapça bir isim olarak "gerçek" anlamı verilen *arîş* kelimesi hangi sözlüktedir?

49. *Art* karşılığındaki Arapça kelime *hulf* değil, *half* okunmalıdır. *Hulf*'un bambaşka bir anlamı vardır.

50. *Arka* maddesinde *batnen bâde batn* okunuşu yanlış, doğrusu *batnen ba'de batnin*'dir.

51. Madde başı olarak *arû* diye yazılan kelimenin doğrusu *avr* olacaktır.

52. *Arz* maddesinde geçen ve *üstüva* diye yanlış okunan kelimenin doğrusu *istivâ*'dır.

53. *As'ab* kelimesinin kökü *su'b* değil, *sa'b*'dır.

54. Yine bu maddede "yollar" anlamında *turûk* diye yazılan kelime yanlıştır, doğrusu *turuk*'tur.

55. Çoğulu *asdıkâ* olan kelimenin tekili *sıddîk* değil, *sadîk*'tır. Sözlüğü böyle ellerinde evirip çevirenler bir kez olsun ona başvurmayı akıl etselerdi, *sadîk* kelimesine bakarlardı ve orada bunun çoğulunu görürlerdi. *Sıddîk* kelimesinin çoğulu ise *sıddîkun*'dur.

56. "Serçe" demek olan kelime *asfûr* değil, *usfûr*'dur, çoğulu da *âsâfir* değil, *asâfîr*'dir.

57. *Suğrâ* kelimesi *asgar* kelimesinin tekili değil, münnesidir, çoğulu da *asâgîr* değil, *asâgir*'dir; onun için yine o maddede verilen *asâgîr ve ekâbîr* kelimelerinin doğ-

rusu *asâgir ve ekâbir*'dir.

58. *Asl* kelimesinin karşılıkları arasında bulunup da *ben* diye yanlış okunmuş olan kelimenin doğrusu *bün*'dür.

59. *Astin* kelimesinin karşılıkları arasında olup da *gem* diye yanlış okunmuş olan kelimenin doğrusu da *küm(m)*'dür.

60. *Aslah* kelimesiyle yapılmış olan bütün dualar yanlış okunmuştur. *Aslahullahu* değil, *aslahahu'Allahu*'dur. *Aslahum Allahu* değil, *aslahahum'Allahu*'dur, *aslahuna Allahu* değil, *aslahan'Allahu*'dur. Bari şuracıkta yeri gelmişken bir doğru duada bulunalım: *Aslahahüm'Allahu* (Tanrı onları ıslah etsin, bu yanlışları düzeltsin), çünkü bunları düzeltmek bizim gücümüzün dışına çıkmaktadır.

61. *Aşîk* diye okunup madde başı yapılan kelimenin doğrusu *ışşîk*'tir.

62. "Onda bir" anlamına gelen kelimenin doğru okunuşu *âşîr* değil, *aşîr*'dir.

63. Anlaşılmadığı için olacak *atâlet-havâs* diye yazılan tamlamanın doğrusu "duyu uyuşukluğu" demek olan *atâlet-i havâs*'tır.

64. "Çadır ipleri" demek olan *atnâb* kelimesi *tanab*'ın değil, *tunb*'un çoğuludur.

65. "Gelecek günler" anlamında olan tamlama *eyyâm-ı âtîye* değil, doğrusu *eyyâm-ı âtiye*'dir.

66. *Avlamak* maddesinde geçen *bâd-ı peymâ* okuyuşu yanlıştır, doğrusu *bâd-peymâ*'dır.

67. *Ay balta*'nın karşılığında Osmanlıca diye verilen ve *teber-i zeyn* diye yanlış okunan kelimenin doğrusu *teberzîn*'dir.

68. *Ayı*'nın karşılığında Osmanlıca diye verilen Farsça kelimenin okunuşu *hares* değil, *hırs*'tır. Yine bu maddede *şüket-ül-yehûd* diye okunan kelimenin doğrusu *şevket'ül-yehûd*'dur.

69. *Ayn* maddesinde geçen ve *ayn-ül-her* diye yanlış okunan kelimenin doğrusu *aynü'l-hir(r)*'dir ve "kedi gözü" denen değerli bir taştır.

70. *Azfâr* kelimesinin tekili ise *zafr* değil, *zıfr, zufr* ve *zufur*'dur.

3. EKSİK VE YANLIŞ AÇIKLAMALAR

1. "Abdler, kullar, köleler" anlamına gelen *aâbid* çoğul değil, çoğulun çoğuludur. Arapçada birtakım kelimelerin iki kat çoğul yapıldığı bilinir, bu da onlardandır.

2. *Abisten* karşılığında "gebe"den başka bir de *dişi* verilmiştir; bu yanlıştır, çünkü her dişinin gebe olması gerekmez.

3. *Âcil*'in karşılıkları arasında bir de *açık* kelimesi var, bu nedir?

4. *Âcizî* maddesinde *sü-yı âciziye* sözü *âcizane tarafıma* diye Türkçeleştirilmiş sanki; oysa *acizlerinin, acizinizin tarafına* denmeliydi.

5. *Adhâ* maddesinde "kelimenin çoğulu olan *adhât* kullanılmaz" denmiş, oysa ki çoğul olan *adhâ*'dır, *adhât* değil, *adhât* onun tekilidir.

6. İsim diye işaretlenmiş olan *adîd*, isim değil, sıfattır.

7. *Adl-Penâh, adalete sığınan kimse* değil, "kendisine adaletin sığındığı kimse" demektir, ki "haklıyı haksızdan ayırıp hüküm vermek yetkisi ve gücü olan kimse" anlamındadır ve daha çok padişahlar için kullanılır.

8. *Aksâr-ı eyyâm* diye yanlış okunup *günlerin kısaları* diye karşılık verilen tamlamanın doğru okunuşu *aksar-ı eyyâm*'dır, doğru anlamı da "günlerin en kısası"dır.

9. *Aktar* "kuturlar, çaplar" demek değildir. Bunun tekili olan *kutr* kelimesi "yan ve semt" demektir. *Aktârü's-Semâvât* tamlaması "göğün kenarları" demektir, dairenin kutru da buradan alınmıştır. *Kamus-ı Türkî*'de *kutr* maddesine bakılsaydı, görülecekti.

10. *Akvât* için "kuvvetler" denmiş, oysa "azık, yiyecek" anlamında *kut*'un çoğuludur.

11. "Soy, sülâle" anlamındaki *âl* kelimesi için *çokluktur* denmiş, bu neyi anlatır? Oysa *Kamus-ı Türkî*'de "ism-i cemi" olduğu için (kelime aslında çokluk bildirdiği için, demektir bu) "cem'i yoktur" denilmektedir. Bu ise büsbütün başkadır.

12. *Alakî*'nin tesniyesi *alakiyye* denmiş; tesniyesi değil, müennesidir. İçinde birbirinin benzeri harfler olan bu iki kelime sözlük boyunca hemen hemen bir türlü ayırt edilememiştir. *Tesniye* "ikilemek" demektir, *müennes* ise Arapça, Fransızca ve Almanca gibi dillerde kimi kelimelerin *dişi* sayıldığını anlatır.

13. *Alazlama* "yılancık denilen şeyin bir nev'i" denmiş, nedir bu şey? *Kamus-ı Türkî*'deki karşılık olduğu gibi bırakılmış, hani eksikleri tamamlanacaktı? Şu *şey* kelimesi tek başına bütün bir sözlük yerini tutar, bir dildeki bütün kelimelerin yerine geçer. Onun için karşılıkta bunun adını koymak gerekti. Bilindiği gibi, bu bir hastalığın adıdır, şeyin değil.

14. *Hâb-âlûd*'un "uykuya bulaşmış" karşılığı Türkçe değildir, bunun Türkçesi "uykulu"dur.

15. *Mürşid-i ârif*, "Tanrı sırlarını bilen" değil, "Tanrı sırlarını bilen doğru yol gösterici"dir.

16. *Abuksabuk* karşılığındaki "ağızdan gelen dikkatsiz ve âdi söz" Türkçe midir? Bu *ağızdan gelen* nedir? Oysa *Kamus-ı Türkî*'de "düşünmeksizin ve sayıklarcasına söylenilen münasebetsiz, hezeyan kabilinden söz" denmiştir ki doğrudur bu.

17. *Adet* için *Kamus-ı Türkî*'nin verdiği "bir mecmuun kaç fertten mürekkep olması" karşılığı nasıl bulanık bir ifade ise, sanki bunun Türkçeleştirilmesi, anlaşılır biçime konması olan *bir topluluğun belirli sayıdan mürekkep olması* karşılığı da o denli bulanık ve belirsizdir ve ekleyeyim ki Türkçe değildir.

18. *Akıbet-ül-emr* "*bir işin sonu*" değil, "işin sonunda, en sonunda" demektir, nitekim *Kamus-ı Türkî*'de *âkıbet* maddesinde doğrusu vardır; sözlükteki katma yanlıştır.

19. *Akik, mühür kazmada kullanılmaz*; akik üzerine mühür kazılır ve bu yüzük taşı olarak yüzüğe geçirilerek parmakta taşınır. Nitekim *Kamus-ı Türkî*'de de "kıymetlice bir cins taş ki *mühür hükmünde* ve sair işlerde kullanılır" deniyor.

20. *Amel* maddesinde geçen *Düstürü'l-amel* karşılığı olarak *ona göre tatbik olunan esas kaide* denmiş, bu nasıl bir Türkçedir?

4. SÖZLÜĞE KATILAN YENİ KELİMELER

Bunların sayısı, birtakımının nereden alındığı, ne anlama geldiği, doğrularının ne olduğu bilinmeyen *akşor, arîs, arrâs, azik* gibi birkaç kelimeyi geçmediği gibi, pek gerekli kelimeler de değildir.

5. UYDURMA KELİMELER

Sözlükte *uydurma* diye işaretlenen *aşiremento, atmasyon* gibi kelimelere gelince bunların *uydurma* değil, *argo* olduklarını bilmeyen yoktur. Ama bu sözlükte, hak vermeliyiz ki, uydurma olduğu belirtilmemekle birlikte sayısız *uydurma kelime* vardır. bunların bir bölüğü yukarıda "Yanlış Okumalar"da sıralanmıştır.

Şimdi artık, yukarıda türlü bölümlerde sergilenen bütün bu bağışlanamaz yanlışları göz önüne alarak bu sözlük için düşündüklerimizi söyleyebiliriz.

Önce şunu belirteyim ki *Büyük Türk Sözlüğü* adı verilen –ne demeli bilmem– bu *aktarma*'da, çıkaranların bir emeği yoktur. Onlar Şemsettin Sami'nin *Kamus-ı Tür-*

kî'sini olduğu gibi yeni harflere aktarmaya yeltenmişlerdir. Başta, daha adı belli birtakım sözlüklerden yararlandıklarını söyleseler de, taradığım ve sonuçlarını sunduğum bu birinci fasikülde bunların sayısı beş on taneyi bulmaz. Böyle olunca onlara düşen iş bu sözlükteki kelimeleri doğru okumak ve doğru anlamaktan öteye geçmez. Oysa bu sözlüğü çıkaranlar bunu bile beceremişlerdir.

Kamus-ı Türkî'yi bugün kullandığımız harflere çevirirken nasıl bir yol tutulmuştur, belli değil. Çoğu artık konuşma dilinden de, yazı dilinden de çekilmiş gitmiş olan, özellikle Arapça kelimelerin ve deyimlerin çevriyazıya geçirilişinde, okuyucunun güveneceği bir yol tutulması gerekirken buna dair okuyucuya ışık tutacak hiçbir açıklama yoktur.

Gerçi başta *açıklamalar*'da "*madde başlarında bugünkü alışılmış imla göz önünde bulundurulmuştur, fakat kelimenin asıl fonetik şekli ayrıca gösterilmiştir*" deniliyorsa da bunu görmüyoruz. Nasıl görebiliriz ki, *bu sözlüğe el koyanlar* onu okuyabilmek gücünden yoksundurlar. Daha eski harflerde *medli elif (a) ile medsiz elif (e)*'yi ayırt edememektedirler.

"Yanlış Okumalar" bölümünde, sözü fasikülün sayfaları sayısınca uzatmamak için birçoğu bu yazıya girememeyen, fakat girmek için sıra bekleyen nice tanıklardan okuyucunun önüne serilmiş olan bir bölüğü bu yargımızın dayanağı olarak ayaktadır. *Kamus-ı Türkî*'ye el koyanlar, Arapçadaki *ayn* harfini de tanımıyorlar, bu harfle başlayan kelimelerden çoğunun üzerine *uzatma işareti* koymalarından anlıyoruz bunu.

Kamus-ı Türkî'yi yeni harflere aktarmaya yeltenenler, daha elleri altındaki sözlüğü kullanmasını da bilmiyorlar. Bu yargımı desteklemek ve berkitmek için *asl* kelimesinin karşılıkları arasında *ben* diye ve *âstîn* kelimesinin karşılıkları arasında *gem* diye okuyup yazılan iki kelimeyi tanık tutmak istiyorum. Bir dilin sözlüğünü vermek, bizden ilkin o dildeki kelimeleri taramış, öğrenmiş olmayı değilse bile onları öğrenmek için sözlüklerde arayıp bulabilmek gücüne sahip olmamızı ister. Bir yandan bunu ister, öte yanda da bir kelimenin karşılıkta yeri olup olmadığını kestirecek bir *yarım firaset* ister. *Asıl* kelimesinin karşılıkları arasında ilk kez rastlandığı anlaşılan *bün* kelimesini *ben* diye, *âstîn* karşılıkları arasında yine ilk kez karşılaşıldığı anlaşılan *küm(m)* kelimesini *gem* diye okumadan önce, bunların burada yeri olmadığı, tutup tutmadığı üzerinde bir durmak, dille uğraşanların şanındandır.

Ayrıca *kök* kelimesinin yanında onunla eşanlamlı olarak bir *ben* kelimesi, *yen* kelimesinin yanında onunla eşanlamlı bir *gem* kelimesinin olamayacağını kavrayacak öyle keskin filan değil, bayağı bir firaset gerekmektedir. Bu kelimeleri ilk kez karşı-

laştığımız için tanımıyorsak, anlamlarını ve nasıl okunduklarını, hangi dilden geldiklerini bilmiyorsak, işte hazır, *Kamus-ı Türkî* elimizin altındadır, birkaç sayfa çevirmek yetip artacaktır. Bu kadarcığını akıl etsek *b* harfinde ve *k* (*g*) harfinde bu kelimeleri ararsak, kolayca birincisinin "kök" anlamına gelen *bün*, ikincisinin de "yen" anlamına gelen *küm(m)* olduğunu görür ve bu direk gibi yanlışların ucuna bu bilgisizlik bayraklarını çekmezdik. *Kut* kelimesini *kuvvet* diye okuyup *akvât*'a "kuvvetler" diye karşılık koymazdık. *Ahıllâ* kelimesine hem *halil*'in çoğulu diye karşılık koyup hem de *ahlâ* diye okumaz ve yazmazdık. Bu tanık ve başkaları onların Arap imlasında kullanılan harekelerden de habersiz olduklarını açıkça göstermektedir. Yoksa *ahıllâ* kelimesinde l harfi üzerinde *şedde*'yi tanıyan birinin bunu *ahlâ* okuması mümkün değildir.

Osmanlıcayı savunanlar ve onu ille de yaşatacaklarını sananlar, hiç olmazsa, Türkiye'de yüzyıllar boyu yaşamış, okutulmuş ve bugün de edebiyat fakültelerimizde okutulup öğretilmeye çalışılan bu *Osmanlıca*'nın eskiden *Rüşdiye* öğrencilerinin su gibi bilip uyguladıkları kurallarına böylesine yabancı, böylesine ondan habersiz olmamaları beklenirdi. Büyük bölüğünün bu soydan yabancı kelimelerin meydana getirdiği bir sözlüğü bugünkü harflerimize aktarmaya kalkışmadan önce bu *basit Osmanlıca* kurallarını öğrenmek gerektiğini düşünürlerdi. Bizim dilde sadeye, "arıya yönelenlerin ne denli haklı olduğumuz bir kez daha böylece ortaya çıkmış oluyor. İşte bunun içindir ki anlamlarından vazgeçtik, daha doğru okuyamadığımız, bu yüzden de ortalara *yanlış yunluş* saçtığınız kelimelerin yerine biz kendi kelimelerimizi, Türkçemizi sunuyoruz.

İmdi bu *Büyük Türk Sözlüğü*'nde gerçekten *uydurma kelimeler* bulunduğuna onu çıkaranlarla birlikte ben de inanıyorum, okuyucu da inanacaktır. *Açıklamalar*'da söylenmiş olmakla birlikte, bu uydurmaların hiçbirine ne açıkça *uydurma kelime* denmiş, ne de karşılarına onun kısaltması olan *uyd. k.* işareti konmuştur.

"Açıklamalar"da *Şemsettin Sami'nin terkipli dili anlaşılır hale getirilecek derecede sadeleştirilmiştir* denmiştir. Ama yine de bunlar ya olduğu gibi bırakılmıştır ya da kendileri de anlayamadıkları için *sadeleştirme* bir bulanıklığa düşmüş kalmıştır. Şöylece seçtiğimiz tanıklar bunu gösterecektir:

Düstürü'l-amel karşılığı *Kamus-ı Türkî*'deki "ona tatbik-i hareket olunan kaide-i esasiye", sözlükte *ona göre tatbik olunan esas kaide* diye verilmiştir, bu Türkçe yanlıştır, o yüzden de bulanık ve belirsizdir.

Kimi sözler açıklamadan bırakılmıştır. *Arasât* maddesinde *arasatta hasenat ve seyyaiatımız müvazene olunacaktır* gibi; *araz, kendisiyle kaim olmayıp kıyamı cevhere muh-*

taç gibi. *Arıza* maddesinde *yaradılışta mevcut olmayıp sonradan zuhur ve tealluk eden* gibi. Belki de bu koyu, bugünün kuşaklarına kapalı sözler *sade* diye bırakılmışlardır, anlaşılmadığına göre...

Arîza-i kemterânem için *eskiden çok kullanılan klişe tabirlerden* denilip kesilmiş, peki anlamı ne?

Aruz maddesinde *bir beytin birinci mısraının son tefilesi* var. Bu *tefile* kelimesinin *Kamus-ı Türkî* de almadığına göre açıklamak gerekmez miydi? Nerede bulalım onu?

Ariyetî maddesindeki *fâhiş galat* niçin hâlâ oradadır?

Asıl maddesinin karşılıkları arasında geçen ve *Kamus-ı Türkî*'deki "*bir şeyin esaslı ve başlı kısmı, fer'in mukabili*" olduğu gibi bırakılmış "*dirayet asıl, sin ve tecrübe ise fer'dir*" örneği "*dirayet aslı, tecrübe ise fer'dir*" biçimine sokulmuş, cümledeki *sin (yaş)* atlanmıştır.

Kamus-ı Türkî'nin basıldığı 1901 yılında, demek ki yetmiş yıl önce, herkesin bilip anladığı kabul edilen bu sözleri bugün olduğu gibi bırakmanın bir işe yaramayacağı, bugüne göre karşılıklarının bulunup konması gerektiği söz götürmez. O günden bu güne dilde büyük mesafeler aşılarak kendimize bir dönüş olmuştur. Bunu, bizden önce, sözlükte olduğu gibi bıraktıkları bu soy kelimeleri okuyup anlamayanların bilmesi, kavraması gerekmez mi?

"Açıklamalar"da, *Kamus-ı Türkî*'den sonra, demek ki 1901 yılından bu yana, yetmiş yıldır dile giren kelimeler *taranarak ilave edilmiş* denmiştir. Neler, hangi kitaplar, dergiler, gazeteler, kanunlar vb. taranmıştır, bilmiyoruz, bu tarandığı söylenen kelimeler sözlüğün neresine *ilave edilmiştir*?

Bütün yukarıda yanlışlıkları gösterilen kelimelerin çokluğu karşısında, bunlar çıkarılınca, sözlükte, onu çıkaranların diline yakışan bir tek doğru kalıyor, başta söylenmesi gerekirken nedense gidip *acz* maddesinin içine *şahid-i âdil* olarak saklanan doğru şudur: *Ben aczimi bilirim, aczimle beraber hizmet hevesiyle bu işe teşebbüs ettim.* İyi, hoş, doğru. Biz de bu yanlışlara bakıp *Kim etti sana bu kârı teklif?* diye sormaktan kendimizi alamıyoruz.

"Önsöz"de, *Kamus-ı Türkî*'nin Şemsettin Sami'nin ölümü üzerinden 50 yıldan fazla geçtiği için *telif hakkı bakımından artık Türk halkının malı haline gelmiş olduğu* belirtilirken, bunda bayağı bir sevinç seziliyor. Sözlüğün haline bakınca bu, boşuna bir açıklamadır. Çünkü Şemsettin Sami sağ olsaydı, *Büyük Türk Sözlüğü*'ne yine de sahip çıkmazdı. Böyle bir sözlüğün üzerine, onun gibi Türk diline ömür vermiş, o dili bilen bir tanınmış dilci değil, adı sanı belli olmayan, ama Türkçe konuşup Türkçe yazan değme hiçbir kimse adını koymaz. Bu yanlışların, *Türkçeye bu tecavüzün vebalini*

yüklenecek bir tek kişi yoktur, *Kamus-ı Türkî*'ye el koyup onu bu hale getirenlerden başka.

Son sözüm şudur: Bunu salt kendileri için çıkarmışlarsa peki, kimsenin diyeceği olmaz. Yok, öyle değilse, bunu çıkaranlara bir soru, ama *çok ciddi bir soru* yöneltmek istiyorum: Öğrenmek, okumak, yazmak, eskiyi de yeniyi de tanımak ardında olan bugünün genç kuşaklarına bu *Yanlışlar Güldürüsü*'nü *Büyük Türk Sözlüğü* diye sürmeye ne hakkınız var?

Türk Dili, sayı 224, Mayıs 1970

ANLAMAK ÜZERİNE

Önce, Ahmet Vefik Paşa'nın konumuzu anlamaya yarayacak olan bir sözünü alalım; o, sözlüğünde "anlamak" için yaptığı açıklamalar arasında bir de şunu verir: *Anladık yel değirmeni, ama suyu nerden geliyor?* Biz, anlaşılması için pek de güçlük ya da engel olmamakla birlikte, ipuçlarına önem göstermediğimizden ötürü, büsbütün başka çıkmazlara düştüğümüzü ve ipin ucunu kaçırdığımızı gösteren tanıklara yer vermeye çalışacağız ve edebiyatın çizgisi içinde kalacağız.

Söylemek gerekmez ki, bir yazıyı anlamak için sözlük en son akla gelen kılavuzdur. Şunun için ki, hele şiir söz konusu olunca, bizim en büyük yardımcımız şairin kurduğu hayal dünyasında ona eşlik edebilmek gücümüze bağlıdır. Yoksa "sözlük" dediğimiz sözcükler mezarlığından bize yarar bir nesne bulamayız. Sözcükleri diriltip onu yeni anlamlar ve kavramlarla ortaya atan büyücüler vardır. Hangi büyü bu ölülere yeniden can vermiştir? Onu elde etmedikçe ne yapsak, canlıyı bir kez daha öldürmekten öteye gidemeyiz. Bunu söylerken ikiz ya da üçüz anlamlara yol açanları, bir de söyleyenin de bir anlam veremediklerini bir yana bırakıyoruz.

Bir deyişi anlamamıza yardım eden ipuçları tek değildir; yerine göre bir hayal gücü, yerine göre şiirin yazıldığı çağın, kimi az kimi çok, şairine de pay düşen genel kültürü bilinmedikçe, çıktığımız yolda yaya kalırız ve tembel okuyucuyu ya da öğrenciyi yanlış yola sürükleriz. Hele Divan Edebiyatı söz konusu ise bugün artık yabancı düştüğümüz birtakım bilgilere görümlü olduğumuzu gözden uzak tutmamak gerektir. Bu yolda örnekler verirsek, ne demek istediğimizi daha açık belirtebiliriz sanırım.

Ahmet Paşa divanında bulunan parçalardan biri[1]

> Işığünden ey kıble-i mihr-ü-mah
> Yaşum gitdügine çü kıldum nigâh
> Didim müdde'ī gitdi dil-ber didi
> Be-Ton-u-be-Tanca be-âb-ı siyâh

Sayın "şerh-i mütun" profesörü, bunun altına

---

[1] Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, Milli Eğitim Basımevi, Istanbul, 1968, s. 386. Divanı hazırlayanın kullandığı imla olduğu gibi bırakılmıştır.

Bütün-ü-batınca be âb-ı siyâh

şeklinde de okunabilir, diye bir çıkma koymuştur. İster böyle okuyalım, ister ilk biçimdeki gibi okuyalım, ne olacak bundan? Bir başka deyişle öyle okuduğumuza göre anlamı ne? Böyle okuyabildiğimize göre anlamı ne? Biz okuyucu olarak bu iki okuyuştan hangisini seçmemiz gerektiğini nereden bilelim? Bunu, çıkmayı koyan bize söylemiyor ki...

Oysa, son dizideki söz konusu sözcük ne *Tanca* okunabilir ne de *batınca*. Son iki dizenin anlamı bence şu olmak gerektir: "Seni sevmek iddiasında olan kimseye, dilber gitti, dedim; bana Tuna'ya, Tunca'ya, Karadeniz'e dek yolu var diye karşılık verdi." Burada Osmanlı İmparatorluğu'nun iki ünlü suyu Tuna ve Tunca ile "âb-ı siyâh" geçmektedir. Küçük harflere yazılmış olan "âb-ı siyah"ın türlü anlamları vardır, bunlardan biri de "kara su", demek ki burada "Karadeniz"dir.

Kaldı ki bu-Ton-u be-Tunca "çok uzaklara düşmek ya da sürülmek" anlamında bir deyim olarak dilde kullanılmıştır. Âşık Çelebi, şair Ârifî'yi anlatırken "gâh garba gönderdiler, gâh şarka; evvel be-Ton u be-Tunca deyü Tun-ül-Butun'a, yani vilâyet-i Budun'a gönderüp defterdar ettiler, ba'dehu Bağdad'a gönderüp..." diyor.[1]

Yine Âşık Çelebi, Ahmet Paşa'nın şu beytini de veriyor:

Karasu'yu vermek demektir bana
Be-Ton u be-Tunca be-Âb-ı siyâh

Demek ki bu bir deyimdir. Burada Akdeniz aşırı gidip Tancalarda ya da Bütün-ü batınca diye, hiç bulunmayacak yerlerde bu anlam ardına düşmenin gereği yoktur.

Abdülhak Hâmid'in ünlü yapıtı *Finten*'de, Davalaciro Finten'e hep "Bibi" diye seslenirler. Bu *bibi* sözü, birdenbire karşımıza *beybi* diye çıkıyor:

Davalaciro: Ay, ben size kıskanç olduğumu söylemiştim beybi.
Davalaciro: (heybetli bir sesle) Beybi.
Davalaciro:... Değilsiniz beybi[2]

Başka herkesin bildiği gibi *bibi* "hanım, evin hanımı" anlamında olup özel adların başında kullanılır. *Burhan-ı Kaatı* "evin hatunu demektir ki Türk kadınları arasında kadın ve hanım tabir olunur" der. Steingass da bunu *lady* diye karşılamıştır ki "ha-

[1] *Âşık Çelebi Tezkiresi*, British Museum yazmaları. Or. 6434, yaprak 167.

[2] Nihat Sami Banarlı, *Metinlerde Türk ve Batı Edebiyatı*, İstanbul, 1970 (ders kitabı), s. 86 vd.

nımefendi" demektir. Finten'e yakışan da budur. Türlü yerlerde, hele Finten'in Avustralya'da kocasını öldürtmek için Davalaciro'yu kandırmaya çalıştığı o pek ünlü sahnede bu "bibi" kaç kez duyulur onun ağzından... Davalaciro ki, Finten'in deyişiyle "bir pehlivan, bir bahadır, bir dev... Üç dört adam büyüklüğünde bir adam"dır; "hem korkunç hem büyük"tür. Nasıl olur da öylesine ürpertici bir buluşmada, öylesine ölüm kalım konuşmasında, onun gücünde olan ve Londra'yı bir baştan bir başa yangına çeviren bir kadına, bugünkü incelmiş, kırılmış, dökülmüş kolejli genç kızların çıtkırıldım diliyle "beybi" diye seslenir; üstelik Davalaciro bir uşaktır, hatta hanımın papağanlarıyla kısraklarının uşağı. Öyle bir ölüm kalım sahnesinin doruğunda Finten'e böyle mi sırnaşacak? Hem de üstelik *heybetli bir sesle*. Bir de şu var: Bu sözün iki hecesi de eski harflerle bir yazıldığına göre, birinci bölümü *bey*, ikinci bölümü *bi* diye okunabilir mi? Bu yanlışın daha türlü nedenleri vardır ki saymanın yeri burası değildir.

Kimi kez, bu yanlışların kaynağı inanılmayacak denli dikkatsizliklere dayanır. Şair İsmet Bey'in "yalnız Türkçe sözle yapılmış gazeldir" çıkmasıyla ve "Türkçe gazel" adıyla söylediği deyişin bir beyti yeni harflerle şöyle döndürülmüştür:

> Bakışın gönlümü öldürmeyi ister gibidir
> Kirpiğin gönlüme saplanmada iksir gibidir[1]

İmdi, buradaki yanlışı anlamak için, gazelin kendisini görmek istemez: Neden? Önce ayak bozulmuştur, "ister" ile "iksir" ayaktaş değildir; sonra vezin bozulmuştur, *iksir*'in son hecesi aruzda iki hece değerindedir; bu söz Türkçe değildir, oysa şair bu gazelin "yalnız Türkçe sözle yapıldığını" söylüyor; sonra anlam tutmaz, çünkü *iksir* kişinin gönlüne saplanmaz, olsa olsa içilirken boğaza durur. Nedir öyle ise bu *iksir*? Bu "çivi" anlamında bugün de kullanılan *enser*'dir, işte bu demir parçasından bir *iksir* yapılmıştır.

Kimi kez, kendileri de şair olan kişiler, bir şiiri açıklarken, inanılmayacak yanlışlara düşüyor. Gerçi şiirden anlayanlar için, kimi şiirlerin, pırlantalarda olduğu gibi türlü *faseta*'ları vardır. Herkes ona bir başka yönden bakarak ışınlarını bize de yan-

[1] Fevziye Aptullah, *Mehmet Emin Yurdakul'un Eserleri*, şiirler, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1969, s. XIX vd.

sıtmaya çalışır. Gelgelelim, öyle de olur ki, ne denli uğraşılsa biz bu ışını göremeyiz, yine de eksiklik bizde değildir. Çok dikkate değer bir örnek saydığımız için buraya alıyoruz. Rahmetli şair Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal'in "Itrî" şiirindeki *başlayor şark ufuklarına vuzuh* dizesi için şöyle diyor: "Yahya Kemal, Itrî adlı manzumesinde millî şuur ve sanatın münasebetini 'başlayor şark ufuklarında vuzuh' mısrasıyla anlatır."[1]

Bu dize benim de gözüme çarpmış, bence tutarlı bir açıklamaya varamamıştım. Büyük şairin Cerrahpaşa Hastanesi'nde yattığı aylarda, hemen her akşam denecek buluşmalarımız olmuştur. Bunlardan birinde bu dize ile ne demek istediğini sordum. Aldığım karşılıktan sonra benim için artık bunun kapalı bir yanı kalmadı. Itrî şiirinde geçen bu dize, büyük bestecinin, Şirazlı Hâfız'ın

> Gülbün-i ayş mîdemed sâki-i gül'izar kû
> Bâd-ı bahâr mîvezed bâde-i hoşgûvâr kû[2]

beytiyle başlayan gazelini "nevâ" makamında bestelemiş olduğuna *telmih*'tir. Gazelin bütünü, bir seher vakti bir "işret"i anlatmaktadır. Demek ki "başlayor şark ufuklarında vuzuh" bize tanın atışını, bir sabah kızıllığını anlatıyor. "Itrî" şiirinde

> Dağılırken Nevânın esrarı
> Başlayor şark ufuklarında vuzuh

dendiğine göre, bunun, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın açıklaması ile yakından uzaktan bir ilgisi yoktur. Itrî'nin bestelerinden söz edilip dururken ve Neva bestesine dalıp gittiğimiz bir sırada, birdenbire, gönülden kafaya geçerek "millî şuurun ve sanatın münasebetini düşünmek" uzak bir olasılık bile değildir.

Aruzla yazılmış olanlarda ise vezni kavrarsak, hiç olmazsa anlamı araştırmaya kalkışmadan önce dizeyi doğru okuyabiliriz. Bunun son bir örneğini, Ahmet Rasim'in *sadeleştirilmiş* olan *Şehir Mektupları*'nda buluyoruz.[3] Alaylı bir deyişinde Ahmet Rasim

---

[1] *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s. III.

[2] *Divan-ı Hâce Şemseddin Muhammed Hâfız Şirazî*, Hüseyin Peşman yayını, Tahran 1315, s. 192. Abdülbaki Gölpınarlı'nın *Hâfız Divanı* çevirisinde gazelin Türkçe çevirisi bulunur ve ilk beytin Türkçesi orada şudur: "İşretin gül fidanı yeşerip yetişmekte, gül yanaklı saki hani? Bahar yeli esmekte, lezzetli, zevkli şarap nerede?" (Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar, s. 457)

[3] *Şehir Mektupları*, hazırlayan Ahmet Kabaklı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

Hindi cildinden olur enfes-i çorbâ-yı şikem

diye başlar. Sadeleştiren bunu "hindi derisinden mideye lâyık enfes çorba olur" diye açıklıyor (s. 85, çıkma 118); dizeyi de "Hindi cildinden olur enfes, çorba-yı şikem" diye okuyor. Doğrusu ise "işkembe çorbasının en güzeli hindi derisinden olur" açıklamasıdır.

Çizginin öte yanına geçtiğimi bile bile son olarak bir örnek daha vermek istiyorum. Bundan önce Yahya Kemal'in, Ahmet Haşim ve Abdülhak Hâmid'in deyişlerini başka biçimle söylediğini bir bakıma düzelttiğini biliyoruz. Benimki bu soydan değildir. Şeyh Gâlib'in *Hüsnü Aşk*'ında başlarda şöyle bir beyit var:

Vâdileri rîk ü şişe-i gam
Kumlar sağışınca hüzn ü matem

Çok okuyan ve çok okuduğunu başlıbaşına bir kitaplık kuracak denli çok olan kitaplarından anladığımız Halet Efendi, elindeki yazmada "Vâdileri rîk ü şişe-i gam" dizesinde *ü*'yü kazımıştır, kazıdığı yer de bellidir. Böylece dize "Vâdileri rîk-i şişe-i gam" biçimine girmiştir. Oysa Şeyh Gâlib'in el yazısıyla olan nüshada, yukarıda söylediğim gibi doğru, Halet Efendi nüshasında yanlıştır. Bu beyitte bir kum saati söz konusudur. Bilindiği gibi kum saati, bir şişeye (kavanoz) kum doldurulur, ayarlanır ve şişeden kumun boşalmasıyla saat hesaplanır. Bu alanda söz sahibi olan Halet Efendi'nin düzeltmesiyle yetinseydik, kum saati bozulacaktı.

Sözümüzü bağlamaya gelince diyorum ki, yeni ya da eski, ama gerçekte bir anlam taşıyan şiirlerin dünyasına varmak ve kapalı kapılarını açmak için çok uzun ve kimi kez çetin yollardan yürümek gerekmektedir. Hele içinde yanlışların cirit attığı birtakım sözlüklere dayanarak ve yalnız o yoldan şaire ulaşmak boşuna bir emektir; şiiri anlamak bir geziye değil, bir savaşa çıkmaktır. Hoş, şiiri yazmak da öyledir ya.

Türk Dili, sayı 220, Ocak 1970

HÜMAYUN MÜZESİ

Türlü konularda yazılmış olup da bir değer taşıyan eski eserlerimizi yeni kuşaklara tanıtmak yolunda bugün küçümsenmeyecek bir eğilim ve akım vardır. Ancak bu eserleri kimler tanır da salık verir? Seçimini kimler yapar? Önceliklerini kimler belirtir? Kimler bu tanıtma işinde başarılı ve verimli olur? Bu soruların karşılığı bir bakıma yoktur. Çünkü bu yetkiyi kendilerine bulanların sayısı azdır; kendilerini yetkili sanıp da ortaya çıkanların da yetersizlikleri daha ilk yaprakları çevirirken sivrilir, okuyucunun gözüne batar. Bu alanda odak sayılan, kişiliklerini, bilgilerini herkese tanıtmış olan, sıkıştıkça kapılarını çaldığımız kimselerden yoksunuz. Üstelik yanlışlarımızı yüzümüze vurup düzeltecek, çizmeden yukarı çıkmamızı önleyecek olanlar da alanı bırakıp gittiler çoktan. Onun için herkes her taşı kaldıracağını sanıyor, taşın ağırlığını ve kendi gücünü ölçmeden.

Son yıllarda bu soydan yayımların alıp yürümesi karşısında bir uyarma olup düşüncesiyle, yargılarımıza ön sırada tanıklık edecek olanlardan birkaçını, okurlarla birlikte gözden geçirmeyi uygun bulduk, bu yargıların gerekçesini okuyucu bu yazı dizisinde bulacaktır, umarım. Birkaçını dedik, yoksa bunların sayısı her geçen gün kabarmaktadır ve bizi acı acı düşündürmektedir. *Sadeleştirme, bugünün diline çevirme ya da aktarma* adı altında bize sunulan bu yayımlar kaç yönden başarısızdır, bilinemez. Bir sadeleştirme için elimize aldığımız kitabın dilini bilmemiz gerekmez mi? Her konunun kendine özgü bir dili olduğunu, o konuyu ve dilini bilmeden, yarım yamalak sözlüklerin yardımıyla bu işe yeltenilmeyeceğini düşünmeliyiz ilk başta... Sonra, başkasının uyarmasını beklemeden anlamadığımızı kestirecek denli uyanık olmalıyız. Eskiyi yenileştirmeye kalkarken bu eskiyi, kendi çerçevesi içinde kırk yıllık bir bildik gibi tanımalıyız, yoksa, topal eşekle kervana katılmak olur bu...

Halil Ethem'in *Elvâh-ı Nakşiyye Koleksiyonu* adlı değerli kitabının bugünkü dile aktarılması böyledir işte.[1] Kitabın ilk kırk sayfasını okudum, yanlışların, benim diyenin kolay kolay yapamayacağı yanlışların, altını kırmızı kalemle çizdim. İlkin bunların yanlış olduğunu anlamak için kitabın aslını görmeyi gerekli saymadım. Sonra karşılaştırdım, bir o kadar daha yanlış çıktı ve elimdeki kitap al kanlara boyandı. Bu yanlışların bir bölüğünü, soyunu sopunu ayırmadan, kitaptaki sırayı güderek diz-

[1] Gültekin Elibal, Milliyet Yayınları, Sanat kitapları dizisi: I, İstanbul, Mayıs 1970.

mek istiyoruz. Amacımız kitabı onarmak değildir, *bugünkü dile aktarmak* diye bize sürülen kitabın onarılacak yerinin bırakılmadığını göstermektedir.

s. 19: Aslında "*bihakkın* hizmet-i vataniyedir" cümlesinde "bihakkın" kelimesi *kaçınılmaz* diye karşılanmış, doğru anlamı ise "hakkıyla, Allah için, doğrusu" demektir.

s. 21: Aslında "İran'da *ekâsireyi* takliden" sözü aktarmada "İran'da *çoğunluğu* takliden" diye verilmiş. *Kisrâ* İran şahlarının unvanıdır, bunun çoğulu da *ekâsire*'dir, bu kelime aktarmada *çoğunluk* olmuştur. Söylenişi bakımından benzerliği olan ve "çokluk ve çok" anlamlarına gelen Arapça "kesret ve kesîr" sanılmıştır.

s. 22: Yâsinci-zade Abdülvehhâb, aktarmada *Yesencizade* Abdülvehab'a döndürülmüştür.

s. 23: Üzerinde tasvirler bulunan *parçalı ve sınırlandırılmış resimler*, aslında "tasvirli *menhûtât*"tır. Bu "menhûtât" ise "ağaçtan ya da taştan yontma tasvirler, heykeller" demektir.

Halife El-Mustasım'ın Bağdat yakınlarında yaptırdığı şehrin adı *Sam'ra* değil, Sâmerrâ'dır.

Bu sayfada *Takvim-i Vekayi*'den alınan metin baştan sona yanlıştır, cümleler bozuktur, Türkçe değildir. Sanırım ki herhangi bir okuyucu bu aktarma yerine aslını okumayı yeğ görür, üstelik de anlar.

İsimden müsemma yapana diye hiçbir anlam taşımayan çevirinin aslı "isimden müsemmâya ve resm ve tasvirden manaya intikal garazıyla..."dır ki anlamı "bir kimsenin adından kişiliğine... geçmek amacıyla" demektir. *İsimden müsemmâya intikal*, eskiden çok kullanılan bir sözdür. *İsmiyle müsemmâ* bir kimsenin adı, diyelim ki "Zeki" ise kendisinin "zeyrek" olduğunu, "Halim" ise "yumuşak huylu" olduğunu anlatmak için kullanılır. Burada ise "bir addan o adı taşıyana geçmek amacıyla" demek isteniyor.

s: 24: *Dokuma ve yapı yüzlerindeki parçalı resimler ve türabiye mamülatı* diye bugünkü dile aktarılan cümlenin aslı "mensucat ve menhûtât ve mamulât-ı türabiye"dir ve "dokumaları, taş ya da ağaç yontmaları ve topraktan yapılan nesneleri" demektir.

Aslında "tâbir-i âharla" diye okunması gereken sözün anlamı "son deyimi" ile değil "başka bir deyişle"dir.

Aslında "gayet rakik ve nazik nakışlardır" cümlesi "*pek çok duygulu ve ince güzel nakışlardır*" biçimine sokulmuş. "Rakik" sözcüğünün *pek çok duygulu*'ya çevrilmesi ve

bunun bir nakşa sıfat olarak verilmesi yanlışın yanlışıdır, kelimenin buradaki anlamı "ince"dir.

Yine bu sayfada "humuzu" kelimesi *hammezi* okunmuştur.

Seyr-i Kebir diye okunan kitabın adı *Siyer-i Kebir*'dir ve *siyer* özellikle peygamberimizin hayatını bütünüyle anlatan kitaplara verilen addır. Bu sayfadaki çıkmada geçen Arapça kitap adlarının hepsi yanlış okunmuştur.

s. 26: "Bu mesâil ile çok meşgul olan" *bu çabalarla çok uğraşan* değil, "bu sorunlarla (konularla) çok uğraşan" demektir.

Şebeli-zade Ahmet değil, Şiblî-zade Ahmet'tir.

Çıkma 12'de geçen kelime *mukarribler* diye okunmaz, "mukarrepler" diye okunur, anlamı da onun için "yaklaştıran" değil, "yaklaştırılmış olan"dır. Hem bu bir tarih terimidir, hükümdarlara yakınlığı olan, onun yanında bulunmaya izin verilmiş olan, bir başka deyişle padişah musahibi demektir.

s. 27: Bu sayfadaki Arapça söz *mahtum buhtemehu* değil, "mahtum bihâtemihi"dir, onun (Sultan Bayezid Veli'nin) mührüyle mühürlenmiş, demektir.

s. 28: "Nakkaş Haydar demekle ünlü reis Haydarî kaydediliyor" cümlesinde, aslındaki "Reis Haydar"ı *reis Haydarî* diye okuyarak, ilkokullarda dilbilgisi derslerinde okutulan "ismin i hali"ni unutmuş olmuyor muyuz?

s. 31: Çıkma 19'da aslında "neyh-i münker ederek bozdum" cümlesi "inkâr ederek yasakladım, bozdum" diye bugünkü dile aktarılmış. "Neyh-i münker" bir deyimdir ve "dinin beğenmediğine, hoş görmediğine engel olmak" demektir. Müslümanlıkta bir kimsenin, dinin beğenmediği, istemediği işleri yaptığını gören bir Müslümanın onu önlemesi, ona engel olmasıdır. Burada da *Şehname*'nin resimlerini bozup silen adam "dinin bu yoldaki buyruğuna uyarak dince hoş görülmeyen bu tasvirleri bozdum" diyor.

Burada geçen bir kitabın adı da *İbretname* değil, *İbretnüma*'dır.

s. 32: *III. Selim'in büyük yağlıboya resminde Türkçe olarak (resm Konstantinayye Kapudağı) görülmektedir*, cümlesinin hiçbir anlamı yoktur. Bunun doğrusu ise "reseme Kostantin Kapudağı"dir ve "bu resmi yapan Kapudağlı Konstantin" demektir. Her gördüğümüz "Konstantin"den bir "Konstantaniyye" çıkarırsak, bu şehirleri sığdıracak harita bulamayız.

s. 33: *Resim dersi bir genelge ile bunlara iletilmiştir*, cümlesinin aslı "Resim dersi bunlarda dahi tamim edilmiştir" cümlesidir. "Tamim" burada, aktarıcının anladığı

gibi "genelge" değildir, "umumileştirmek, genellemek" demektir. Resim dersinin bütün öteki okullara da konduğunu anlatır, genelge söz konusu değildir.

s. 35: *Nakış-ı şehîr* karşılığında *şehir ressam* denmiş, oysa bu "ünlü, meşhur ressam" demektir.

s. 37: Burada bugünkü dile aktarıldığı sanılan belge baştan sona yanlış okunmuş, yanlış anlaşılmış, daha doğrusu hiç anlaşılmamıştır.

s. 41: *Tablolardan kurulan ilkel koleksiyon* sözünde *ilkel* kelimesi "iptidaî" karşılığı olarak verilmiş, oysa burada "ibtidaî"nin anlamı "ilk"tir.

Bütün bunlar şöylece alınmış yanlışlardır, bunların sayısını on kat, yüz kat çoğaltabiliriz, hangi sayfayı açsak bunlar oradadır.

Yanlışlar bu kadarla da bitmiyor. Anlamadığımızın sonucu olarak ister istemez bir o denli de Türkçe yanlışı kitabı doldurmaktadır. Örnek mi istiyorsunuz?

s. 17: *böyle olmakla birlikte yine aynı aydın kişinin diğer herhangi milletin de güzel sanatlarını takdir ve giderek bunlardan yararlanması da pek doğaldır* Bu cümlenin aslındaki Arapça "istifâda" kelimesi de "istifade" sanılmıştır, yoksa karşılığı "yararlanmak" değil, "feyz almak" olacaktı.

s. 27: *sonradan Dolmabahçe sarayında ortaya çıktığı ve önceleri bulunduğu Topkapı kütüphanesine geri verilmiştir.*

Takvim-i Vekayi'nin 1 Haziran 1870 tarihli nüshasında *1 Haziran 1870 tarihli baskısında* diye verilmiş. Okuyucu bunun bir gazete olduğunu bilmiyorsa *Takvim-i Vekayi*'yi bir kitap sanabilir ve bunun türlü baskıları olduğunu düşünebilir. Doğrusu "*Takvim-i Vekayi*'nin 1 Haziran 1870 tarihli sayısında" olmalıdır.

Bu yanlışlar yalnız eski dili –bugünkü dile aktarılan söz konusu kitap 1926'da basıldığına göre buna eski demek de doğru mu?– bilmemekten değildir. Konuyu anlamamaktan, Türkçeye dili yatmamaktan da doğuyor, işin köklü kaynağı bence budur. Yoksa, kitapta kimi eski Türk yazarlarından aktarılan ve anlaşılmaz bir tekerlemeye döndürülen alıntıları, uzaklara ve yaşlılara gitmeden, günümüzün kuşakları içinde bile pek güçlük çekmeden sökecek ve günümüzün diline getirecek olanlar, çok değilse de vardır.

Yanlışların bir başka kaynağı konuyu bilmemek ve gerekli kültürden yoksun olmaktır dedim. Bu yargının, aktarmada göze batan iki tanığı var: *Hümayun Müzesi ve Amire Matbaası*. Osmanlı tarihini şöylece üstünkörü karıştıran bir kimse bile "hümayun" ve "âmire"yi bilir. Daha düne dek ya da tarih tefrikalarında bugün bile "ordu-yı hümayun, donanma-yı hümayun, enderun-ı hümayun, hatt-ı hümayun" deyimleri

kullanılmaktadır. İngilizcedeki "royal = şahane" karşılığıdır. Bunun bir sıfat değil de bir özel ad sanılarak "Müze-i hümayun", *Hümayun Müzesi*'ne döndürüldüğü gibi; padişahla ve devletle ilgili yapılara verilen "âmire" sıfatı da bilinmiyor, onun için Matbaa-i Âmire (Devlet Basımevi) de *Amire Matbaası* olmuştur. Oysa "sarâ-yı âmire", "İstab-ı âmire" ve benzeri deyimler az da olsa kullanılıp durmaktadır.

İmdi, bu aktarmaya bir önsöz yazarak kitabı bize bu haliyle "bir yeniden yaratış niteliğinde ağır bir çaba" diye sunan sayın Nurullah Berk'in yargısına nasıl katılabiliriz, bu "yeniden yaratış"ı bir "galat-ı hilkat" anlamında almadan.

Bu kitabı okuduktan sonra neye, kime acıyalım, bilemiyoruz: Verdiğimiz paraya mı? Okumak için yitirdiğimiz zamana mı? Gözlerimize mi? Güzelim *Elvâh-ı Nakşiyye Koleksiyonu*'nun, Evliya Çelebi'nin anlattığı ve "nehy-i münker"i yerine getirdiğini sanan zavallının eline geçen *Şehname*'ye benzetilmesine mi? Bunu, okuyup öğrendiği dile aktardığını sanarak alıp anlamaya çalışan ve çektiği sıkıntıdan kurtulmak için elinden atmayıp da sonuna dek direnen gence mi? Neye? Neye?

Kültür hazinemizin değerleri olarak bu eserlerin, Eski Eserleri ve Anıtları Koruma Derneği'nin alanına giren ve göz bebeğimiz sayılan köprülerden, camilerden, türbelerden, sebillerden ayrılan yanı nedir? Tarih değeri olan yapıların bir taşı, bir tuğlası üzerine titrerken, bir sebilin kurumuş lülesini korumak için bunca özen bezen gösterirken, onlarla bir değerde olan, onların dili, resmi, beratı olan kitaplarımızın değerlerinden soyulup çırçıplak ortaya atılmasına neden göz yumulsun? Kültür Bakanlığı'nın, hükümetin, devletin koruyucu eli bunlara neden uzanmasın? Önüne gelenin bunları hırpalamasını, didiklemesini, yok etmesini önleyecek bir yol neden bulunmasın? Kalemini kapan, bu değerler ülkesinde, sağına soluna bakmadan altın aramaya çıkmaktadır. Kim bilir, belki de onlar aradıklarını buluyorlardır. Ama sanki silinip parlatılarak, değerleri ortaya çıkarılarak, pasları silinerek sunulduğu söylenen bu benliğini yitirmiş kitaplarda bizim, biz okuyucuların; biz genç kuşakların; biz eskiye de yeniye de merak saranların; biz, bizim olan ne varsa tümüne değer verenlerin ve gerçek değerleri paylaşmaya hazır bekleyenlerin bu yıkıntılarda bulduğumuz nedir? Bakkalın da kasabın da dönüp bakmayacağı bir yığın yırtık pırtık saman kâğıdı.

Türk Dili, sayı 24, Ocak 1972

KOLAY, YİNE DE GÜÇ

Ahmet Rasim türlü yönleriyle yakın çağımızın üzerinde durulacak yazarlarından bir bakıma ilkidir. Konuları, yaşayışımızın geniş bir alanını kaplar; içinde yaşadığı günleri yirmi dört saatiyle kavrar; gördüklerini, yaşadıklarını hiç de yapmacığa, üslup özentisine kaçmadan olduğu gibi verir; sözleri, deyimleri, benzetmeleriyle işlek ve zengin bir Türkçe kullanır; kısacası hangi açıdan bakılsa günümüz okurlarına tanıtılması gereken bir kişiliği vardır onun Bu tanıtma amacıyla kitaplarını ilk ele aldığımızda, bunları oturup yeni yazıya aktarmaktan başka bizden bir emek istenmediğini sanırız. Ama içine girdikçe, edebiyatımızın, dili bir yığın yabancı sözcüklerle, yapmacıklarla yüklü nice tanınmış eserlerinden daha çok güçlüklerle karşılaşırız. Bunu, dili yönünden anlaşılmaz oluşuna değil, onun kullandığı dili bizim bütünüyle kavramak gücünden uzak olduğumuza yormak daha doğru olur, sanırım.

Hangi çağdan olursa olsun bir kitabı bugünün diline getirmek göründüğü denli kolay değildir, eğer yapacağımız işi yalnızca birkaç yabancı sözcüğün karşılığını bulup koymaktan öteye gitmeyen bir iş saymıyorsak Varılmak istenen amaç ise hiç de bu değildir. *Sadeleştirme* ya da *bugünkü dile aktarma* adı altında girişilen çalışmalardan beklediğimiz, o yazarı, edebiyatımızda tuttuğu yeri sarsmadan yaşatmak ise ilk adımda kolay sandığımız işin ne denli güç olduğunu anlamakta gecikmeyiz.

Hem de demektir bu sadeleştirmek? Bir yazarın kullandığı kelimelerden bir bölüğünü bugün için yabancı bularak onların yerine sözlüklerden geçerli sandıklarımızı seçip koymak mıdır? Bir şiirde olduğu gibi, düzyazıda da bir kelime, içinde bulunduğu cümlenin öteki kelimeleriyle kenetlenmiş, kaynaşmıştır. Bunlardan bir tanesini ayırıp bir yenisiyle değiştirmeye kalkınca cümlenin yapısından bir taş düşmekle kalmaz, kimi kez cümlenin kendisi ortadan kalkar. Bugünün diline getirmek, bence kitabını bu amaçla ele aldığımız yazarın dilini bozmadan, değiştirmeden, havasını kaybetmeden onu vermek demektir. Bir başka deyişle yazarın kitabını değil, yazarı bugüne getirmektir. Kitabını bugün yazsaydı, üslubunun kişiliğini yitirmeden nasıl yazardı, onu bulmaktır. Yoksa bir bölük örneklerinde gördüğümüz üzere, hem yazar hem de eseri, bu sadeleştirme yüzünden ya hırpalanmış ya da havasını, özelliğini yitirmiş, yok olup gitmiştir.

Ahmet Rasim'in eserleri söz konusu olunca göz önünde tutulacak yön yalnız bu

da değildir. İstanbul'u, bu şehrin yaşayışını, eğlence yerlerini, meyhanelerini, kahvelerini, Karagöz'ünü, ortaoyununu, mevsimlerini, çağının bütün belli kişilerini, kılık-kıyafetlerini, renklerini, dilini, argosunu bilen bir yazarı bugünün okuyucusuna vermeye kalkışınca, bütün bunları bilmemiz, bilmiyorsak öğrenmemiz gerektir. Çünkü bizden beklenen, eski yazıyı yeniye çekmek değil, eseri ve yazarı tanıtmaktır. Kişilerini, olayların geçtiği yerleri tanıdığımız kitapların daha kolay okunduğunu, daha çok benimsendiğini kim denememiştir? Türk okuyucusu söz konusu olunca, İstanbul'un uzaklarında, yurdun dağlar, denizler aşırı bucaklarında yaşayan okuyucuya Ahmet Rasim soyundan bir yazarı tanıtmak için nice açıklamalar yapmak ister. Yazıldığı günün okuyucusu için pek belli olan, bizim içinse *günün olayı* olmaktan çıkıp bilinmeze akmış olan olayları bulup vermemişsek kitap kupkuru kalacaktır; bu dallar, bu yapraklar, bu çiçekler, hiç olmazsa çıkmalarla verilmezse, bu kuru ağaçtan okuyucu hangi yemişi koparacak da neyin tadını alacak?

Ahmet Rasim'in son çıkan *Şehir Mektupları*[1] üzerine düşündüm bunları. Kitapta düşündüklerimin yersiz olmadığını göstermek için aradığım tanıklar yeterince vardır.

Hazırlayan *Şehir Mektupları*'nı nasıl bir yöntemle ele aldığını bize söylemiyor, yalnız başta "Büyük Türk Yazarları ve Şairleri Komisyonu" adına sunduğu anlaşılan yazıdan *bugünün diline aktarıldığını* öğreniyoruz.

İlişilecek yerlerin başında kitabın imlası geliyor. Daha adında bu imlayı yadırgıyoruz: *Şehir Mektupları* yerine *Şehir Mektubları*. Niçin, bu bize açıklanmış değildir. Kitap boyunca artık yadırgamaktayız bu imlayı. Bugün artık söylenişleri bakımından, alındıkları dillerle bir ilişiği kalmamış olan nice sözcükler, bu dillere geri verilmek isteniyor gibi yazılmışlardır, üstelik bunların bir kurala bağlı oldukları, tekdüzen gittikleri de söylenemez.

1. Niçin *ahbâb* (s. 8) yazılmıştır.

2. Ve neden "tesbihli" değil de *tespihli*'dir (s. 81) ve neden bu kelime s. 66 ve 284'te yine *tesbih* olmuştur?

3. Bir yanda "kâşki" değil, *keşke* (s. 13) yazılıyor; bir yanda "zencir" değil de *zincîr* (s. 15).

4. "Zaman" kelimesi hep *zamân* diye geçiyor, kim okuyor bugün bunu bu biçimde? İkinci hecenin, konuşma dilinde, yerine göre uzun söylendiği oluyorsa da, düz-

[1] *Şehir Mektupları*, hazırlayan Ahmet Kabaklı, Devlet Kitapları, İstanbul, 1971.

ara bu hece uzun söylenmez de, okunmaz da, yazılmaz da. Tevfik Fikret'ten, Mehmet Âkif'ten, Yahya Kemal'den nice tanıklar verilebilir bu yolda.

5. "Kâhya" kelimesi hep *kâhyâ* diye veriliyor, dayanağı ne? Bilinmez. Kelimenin aslı, bilindiği gibi Farsça "ked-hudâ"dır. Kethudâ imlasıyla da yazılır. Dilimizde ise kâhya ve kâya söylenişleri vardır, ikinci "a" üzerinde bir uzatma hiçbir zaman olmamıştır.

6. Hele "can" kelimesini "benim canım yok mu?" cümlesinde *cânım* diye yazmak neden?

7. "Hekim" nasıl olmuş ta *hekîm* (s. 31) olmuş?

8. "İnsan" kelimesi hep *insân* yazılıyor.

9. "Herif" sözcüğü *herîf* (s. 34) diye yazılıyor; eğer Arapçasını düşünüyorsak o zaman da "harîf" yazılmalıydı.

10. "Merhamete"yi *merhâmete* (s. 35), "mavi"yi *mâvî* (s. 40), "arzuları"yı *arzûları* (s. 41) yazmışız; öyle ise niçin "ârzûları" değil?

11. "Cebir" *cebîr* (s. 69), "mühim" *mühîm* (s. 75) diye geçiyor.

12. Doğrusu "rakam" olan kelime neden, birçoklarımızın söyleyişine uyarak *rakkam* olmuştur (s. 82)?

13. "Ayvaz" neden *ayvâz*'dır (s. 83)? *Bâbta* (s. 84), *nâmlu* (s. 85) sözcüklerinde uzatma niye?

14. Aslı "attâr" Türk söyleyişi ile "aktar" olan kelimenin üzerinde *aktâr* diye uzatmanın işi ne?

15. "Yahut" kelimesini *yâhût* diye kim söylüyor?

16. Farsçası "güyâ" olan kelime neden *güyâ* yazılmıştır?

Bu uzatma ve inceltme işareti merakı Türkçe kelimelerde bile kendini gösteriyor: *Dirîlik* (s. 157); hiç olmayacak yerde karşımıza dikiliyor: *Şâir* (s. 187), *heyecânâ* (s. 187), *nâsırlı* (s. 203), *müsabâkalar* (s. 212) *falân* (s. 212).

Doğrusu "estağfirullah" olan Arapça söz, halkın söyleyişine uyularak mı *estağfurullah* (s. 196) yazılmıştır?

İmlada iltibasa yol açan kelimeler de var: *Mahsûs*. Kitabın içinde "özel" anlamına gelen geçen kelime bu yazılışıyla "duyulan, hissedilen, sezilen" anlamındadır. *Yazım Kılavuzu*'nda olduğu gibi "mahsus" yazsak, bu sakınca ortadan kalkar.

Yukarıdan beri sıraladığımız düzensizliklerin ve yanlışların bir bölüğünü dizgi

yanlışı saymak, tutulan yola bakarak, elimizden gelmiyor. "İnsan" gibi, "zaman" gibi sözcüklerin kitabını sonlarına doğru, arada sırada imlaya uygun yazıldığını gördüğümüzü söyleyelim. Hazırlayan başta, bize doğru ya da yanlışı, imlada nasıl bir tutuma uyduğunu söylemediği için genel kurallara, *Yazım Kılavuzu*'na aykırı ve bu kelimelerin herkesçe yazılandan başka olduğuna, yadırganacak denli başka olduğuna bakarak, kitabın bu yönünü belirtmeyi gerekli saydık. Türkçeye, bugün konuştuğumuz Türkçeye sığmayan, aykırı düşen bu yanlışları neye yormalıyız öyle ise? Bu, Ahmet Rasim'in konuştuğu dili, bir başka deyişle İstanbul Türkçesini bilmemektendir gibi geliyor bana.

Böyle bir kitapta, yazıya girerken belirttiğimiz üzere, birçok açıklamanın yapılması gerekir. Oysa, açıklanması gerekli olanların birçoğu bırakılarak, kimi kez hiç gerekmeyen açıklamalar, çıkmalarda verilmiştir.

İlkin yer adlarının açıklanması gerekir. Bunların bir bölüğü gerçi, İstanbul'un bugün de belli semtleri, mahalleleridir. Ama neredедir? Ünleri nereden geliyor? Çoğu okuyucu bilmez bunu. Kaldı ki bunların bir bölüğünü İstanbul'da doğup büyüyenler de bilmez. Birçokları kahvehane gibi, meyhane gibi, gazino gibi yer adlarıdır, ya yola, ya meydana gitmiştir ya da yerlerine başka soydan yapılar gelmiştir. Ama Ahmet Rasim'in yaşadığı zamanda, bunların *Şehir Mektupları*'na renk veren, özellik veren yanları vardır; kitabın anlaşılıp benimsenmesi, ilgi ile okunması için, değil açıklamakla kalmak, elden gelse bu yerlerin bir haritasını vermek daha yararlı olurdu. Pek bilinenleri bu yana bıraktık diyelim. Maltız Mahallesi (s. 58), Hidayetin Bağı (s. 96), Millet Bahçesi (s. 104), Eski Ali Paşa (s. 106), Toptaşı (s. 106), Tavuk Pazarı (s. 121), Mahmut Paşa (s. 126), Küçük Langa (s. 130), Uzun Çarşı (s. 133), Okçularbaşı (s. 139), Galatarya (s. 146), Sivayuş Paşa Çiftliği (s. 167), Veli Efendi (s. 168), Gümrük Önü (s. 184), Karakulak (s. 184), Çiçekçi, Bülbül Deresi, Doğru Yol, Kalyoncu (s. 215) nerelerdir? Hangi semtler ya da mahallelerdir? İstanbul'un neresindedir? Bunları birbirlerinden ayıran özellikler nelerdir?

Bunların yanında birçok belli yapı adlarını açıklamak gerekmez mi? Amerika Tiyatrosu (s. 38), Yani (s. 56), Kambur (s. 59), Eczahane-i Türkiye (s. 84), Birinci Belediye Dairesi (s. 90), Osman Baba Dergâhı (s. 124), Çalgı (s. 144), Nafia Nezaret-i Celilesi (s. 201), Verdu, Löbon, Konkordiya, Kristal (s. 227) ve başkaları.

Bunlardan başka, türlü konularla ilgili olarak açıklanması gerekli yerler vardır ki bunların hiçbirine el sürülmemiştir.

Terimler, deyimler, benzetmeler: İşte karpuz işte kabuğu (s. 10), lâ havle çekmek (s. 28), köşe sarrafı (s. 29), bodrum hesapları kadar mühim olmak (s. 30), şıkça bir

temenna (s. 37), kaldırım çiçekleri (s. 50), yüksek cebir (s. 90), temâmi ve tefâdulî hisap (s. 69), niyetli (s. 80), düm tek vurmak (s. 90), tam etiketle dışarı çıkmak (s. 90), göveç âlemi (s. 92), Büyükdere mösyüsü (s. 94), Bomontinin buz takımı (s. 95), suvare (s. 106), yelkenin sancak tarafı (s. 111), sıpa dedirtinceye kadar (s. 112), çorbacı (s. 181), hak bayramı (s. 187), kalaycı çamuru sürmek (s. 201), saka ve kahveci tebeşiri (s. 211), sütçü ve ekmekçi çeteleri (s. 211), parayı sallamak (s. 214), gündüz doğmuş gece büyümüş (s. 222), yumurta samanı (s. 225), bitirim yeri (s. 228) vb.

Türk Dili, sayı 247, Nisan 1977

Nükteler ve telmihler: Ben senden nasihat istemedim para istedim fıkrası (s. 36), dayak meselesi (s. 37), taş meselesi (s. 165). s. 44 vd. s. 48, s. 107, s. 190 ve devamındaki nüktelerin açıklaması.

Kumar oyunları ve oyunlar: Maka, tavla (s. 99), beştaş (s. 147), tavlada kapı yapmak (s. 147), bezik, piket, barbut, pasata (s. 228) vb.

Müzik: Mandıra havası (s. 133), semai koşma (s. 133), girift (s. 133), taksim (s. 147), ara nağmesi (s. 147), semai söylemek (s. 220) vb.

Gazete ve kitap adları: Müdafaa (s. 112), Sahte tabldot (s. 115), Sefih tahsildar (s. 145), Yeisten sonra (s. 187), Pöti Pariziyen (s. 200) vb.

İçkiler, ilaçlar, şuruplar: Pehlevan yakısı (s. 45), İngiliz kınakınası (s. 66), Portakalis şurubu (s. 67), Mihyotinin konyağı, yakı (s. 146) vb.

Kuş adları: Üveyik, sarı-asma, florya, saka, iskete, ispinoz (s. 165) vb.

Balık adları: Yüz balıkları yunus, falyanos, orkinos, poçita, altıparmak, torik, palamut, kestane palamutu (s. 173) vb.

Koyun türleri: Kıvırcık, karaman, dağlıç (s. 213).

Renk adları: Ördek-başı, kumru göğsü (s. 39) vb.

Nesneler: İdare kandili (s. 48), kol demiri (s. 49), divit (s. 87), ikilik (s. 150), çil kuruş (s. 150), tesbih imamesi (s. 225).

Kılık kıyafet: Bismark pantolonlu, mangal kapağı yaşmaklı (s. 39), yemeni (s. 74), yağlık (s. 86), dokuz numara fes (s. 116), yandım Allah fanila (s. 137), ala-bros (s. 137), gül tırnak, karanfil tırnak (s. 137), kondurma fes (s. 146), Karadağ kalpağı (s.

166), Alafranga terlik (s. 166), hamayıllı (s. 165) vb.

Yemek adları: Kar helvası (s. 47), horoz şekeri (s. 149), kaymak macunu (s. 149), kuş-lokum (s. 150), kıkırdak boğaçası (s. 150), hindiba salatası (s. 225) vb.

Ahmet Rasim'in kendi koyduğu çıkmalar atlanmıştır. Aslında 58. sayfada 1, 2, 3, 4, 5 sayılı çıkmalarda "ıstılahat-ı fenniyyedendir" diye gösterilen bu kelimelerin özelliğine bakılmayarak bunlar terim olmaktan çıkarılmıştır, üstelik yanlıştır da. Sayfa 66'da *vücudun kasabâtı* sözü "vücudun kısımları" diye verilmiş, oysaki *kasabât* el ve ayak kemiklerine, bunlardaki boğumlara verilen addır, Türkçede bunlara kalem denir; boğazda akciğere giden soluk borusuyla mideye inen ve Türkçede kızıl öyken denilen yemek borusuna da bu ad verilir.

Yanlış açıklamalar: Bunların sayısı da küçümsenemez.

s. 5: *Göçmen arabası* diye sadeleştirilen arabanın aslı "mucahir arabası"dır. Bu araba 1876 Rus Savaşı'nda Rumeli'den gelen göçmenlerin arabalarına verilen addır. Onlar gelinceye değin, İstanbul ve çevresinde, bu göçmenlerin yerleştirildiği yerlerde yalnız iki tekerlekli arabalar, kağnılar vardı. Göçmenlerin arabaları ise dört tekerlekli ve çoğunlukla öküz ve manda koşulu arabalardı. Bundan dolayı bu arabalara "mucahir arabası" denmiştir, bunu "göçmen arabası" diye çevirmek, "Haydarpaşa"yı "Generalhaydar"a çevirmek gibi olmuyor mu?

Yine o sayfada *Akustik* sözcüğü *ses tertibatı, işitme düzeni* diye açıklanmış. Oysa akustik "ses ve işitme olayları bilimi" demektir.

s. 11: Yanlış olarak yeni yazıya çevrilen başlığın doğrusu "hıfz-ı sıhhat-ı istihmam fi'l-bahr"dir. Anlamı da *sağlığı korumak, deniz hamamlarında yıkanmakla olur* değil, "denizde yıkanırken sağlığı koruma", bir başka deyişle "denizde yıkanırken sağlığımızı korumak için neler yapılmalı?"dır.

s. 17, çıkma 18: İngilizce "turn right"ın Türkçesi "sağa geriye" değil "sağa"dır. Bu bir gemicilik deyimi olduğuna göre, bunu gemici dilinde olduğu gibi "dümeni sancağa al" diye çevirmek gerekir.

s. 20: "kehhâl" *hekim* değil, göz hekimidir.

s. 26: Aslındaki "istoper" kelimesinin *stop her* ile hiçbir ilgisi yoktur; bu doğrudan doğruya İngilizce "stopper"dir, bir denizcilik terimidir ve kaptanın makineleri durdurması için çarkçıya verdiği tek kelimeli bir buyruktur. Türk kaptanı bugün bu buyruğu "stop" diye vermektedir.

s. 35: *kendilerine daha çok acındırdıklarından* diye verilen metnin aslı "ekseriya

celb-i merhamet ettiklerinden"dir ve "çoğu zaman kendilerine acındırdıklarından" diye anlaşılmıştır.

s. 40: *ser ve sandık* diye yanlış okunan ve hiçbir anlam taşımayan sözün doğrusu "servi sandık"tır. Servi kokulu bir ağaçtır ve kokusunu uzun süre saklar, bu ağaçtan yapılan sandıklar da makbul olup eski Türk evlerinde, öncelikle kadın çamaşırları bu sandıklarda tutulurdu.

s. 45: *bilgili nazariyeler* diye çevrilen metnin aslı "nazariyat-ı âlimane"dir ve "bilgince nazariyeler" demektir.

s. 46: "el-uhdetü ale'r-ravi'nin karşılığı *doğrusu yanlışı rivayet edenin üzerine olsun* değildir. Bunun Türkçesi "vebali söyleyenin boynuna"dır.

s. 49, çıkma 68: "secde-i şükran" *namaz kılarken Allah'a şükürle alnını yere koymak* değildir, bu şükran secdesinin namazla ilgisi yoktur. Bu secde, herhangi bir sevinç ya da muştu dolayısıyla yapılan başlı başına bir secdedir, secde-i şükr de denir, duası da namazdaki belli secdeninkinden başkadır.

s. 56: *Peynirler*'den sonraki soru işareti yersizdir. Kitabın aslında bulunan bu soru işareti, Ahmet Rasim'in "peynir" kelimesini *penâyir* diye çoğul yapmasından dolayı konmuştur ve "peynirin çoğulu bu mudur?" demek istemiştir, daha doğrusu yanlış olduğunu bile bile alay olsun diye uydurmuştur. Sadeleştirmede *peynirler* dendiğine göre artık soru işaretine yer kalmaz.

s. 61: *geyik evini tasvir eden levhanın* diye okunan sözün doğrusu "geyik avını tasvir eden" levhadır.

s. 65: "işkembe fener" için verilen 84 sayılı çıkmada bu "işkembe biçimli fener" diye açıklanmış, doğrusu "muşamba fener"dir.

s. 67: "lisan-ı azbu'l-beyan-ı Osmanî" *tatlı söyleyişli Osmanlı dili* değil "söylenmesi tatlı (ahenkli) olan Osmanlı dili" demektir.

s. 72, çıkma 101: *Moruğa hampır, argo, ihtiyara vur, yapıştır* demek değildir. "Hampırr çekmek" özellikle çingene kızlarının ve kadınlarının, parmaklarını avurtlarına sokarak hampırr diye ses çıkarmaları, demektir.

s. 78: "aslında müsteşhedat-ı ciddiye" olan tamlamanın karşılığı *yeni müşahedeler* diye alınmış, oysa doğrusu "ciddi tanıklar"dır.

s. 85: "cild-i hindiden olur enfes-i çorba-yı şikem" dizesi vezni bozularak *cild-i hindiden olur, enfes, çorba-yı şikem* diye okunmuş ve *hindi derisinden mideye lâyık çorba olur* diye açıklanmış. Doğrusu ise "işkembe çorbasının en güzeli hindi derisinden

olur" olsa gerektir. Nitekim, Ahmet Mithat Efendi'nin "Obur" hikâyesinde Necati Efendi, Fil Tahsin'e bu çorbayı şöyle anlatır: "Vâkıâ evvelki aşçı dahi İşkembe çorbasını hindi derisinden yapar, pek te âlâ olur idi. Amma Hüseyin ağa, hindi ne kadar semiz olursa olsun derisi pek taze olursa çorba içinde eriyip gaip olacağından deriyi iki gün ayaza asıyor da biraz sertleşir gibi oluyor, işte bundan yapılan çorbaya hiç söz olmayor."

s. 89: "herze-gûyân-ı atika" 123 sayılı çıkmada olduğu gibi *eski herzeler söyleyen* değil, "eski herze-söyleyenler"dir; daha belirli bir anlatımla burada "eski" herzenin değil, onu söyleyenlerin sıfatıdır.

s. 96: İngilizcesi 133 sayılı çıkmada söylendiği gibi Summer Palace olan kelimeyi *Semer Palas* diye okumak bağışlanır yanlış değildir. Bu sözü Ahmet Rasim, İngilizce söylenişine yaklaştırmak için böyle yazmıştır, onun için *semer* değil, en yakın söyleyişle "samır" diye okunmalıdır.

s. 109: "Tanrı" yerine söylenen nakkaş-ı ezel (ezel nakkaşı)" başkadır, bunu *ezelî nakkaş* diye vermek başkadır.

s. 163, çıkma 227: "usul-i himaye", *devletçilik, fiyatların kontrol edilmesi* değildir, dışarıdan gelen mallara çok gümrük koyarak içeride yapılan malları korumak demektir.

s. 216: Aslındaki "tesir-i murakkısane" *raksedici tesirler* diye çevrilmiş, oysa "kişiyi oynatan, şavka getiren etki" demektir.

s. 90'da "reng-i dilaviz-i hümret" için *gönül çekici renk kırmızılık* diye anlaşılmaz bir karşılık konmuştur. Doğrusu ise "kırmızılığın gönülde asılıp kalan (= güzel) rengi"dir. Ve "intihal" söz konusu olduğu için burada "utancın verdiği kızarma" anlamındadır.

"Demevi-i asabi tabiatına irca" ise *kanı başa sıçratan bir sinirliliğe sevkettiği için* demek değildir, bunun anlamı bambaşkadır. Eskilerce, insan gövdesinde bulunduğu kabul edilen "ahlât-ı erbaa"dan birinin azlığı veya çokluğu onun mizacını verirdi. Kanı çok olanlara demevî denirdi. Burada Ahmet Rasim, intihalleri ortaya çıkanların mizaçlarının bir yandan yüzleri kızarıp demevî, bir yandan da sinirlendikleri için asabî mizaca döndürüldüğünü söylemek istiyor.

Ahmet Rasim tek yanlı bir yazar değildir, okuyucu ile tanıştırmak işi de yalnızca el sıkışmakla olmuyor. Kaç tele dokunmak, kaç kapının ipini çekmek gerekir? Yukarıda verdiğimiz örneklerde bu sorunun karşılığı da vardı. Yer adları için, kişiler için, anlamadığımız kelimeler için, giyim kuşam için hangi güçlük karşımıza çıkıyorsa,

hangi engel yolumuzu kesiyorsa, bütün bunları yenmek için istersek gücümüz yeter. Yazılı, sözlü, basılı, canlı, cansız kaç kaynağın yolunu tutmak ister. Onu önceden kestirmek, bu kaynakların nerelerde olduğunu bilmek gerek. Bu kaynaklara çıkan türlü, kimi kez çok çetin yolları göze almadan oturduğumuz yerden başarılacak bir iş değildir bu. Gerçekten bir iş yapmak istiyorsak, ama ciddi bir iş, ona göre kolumuzu ve paçamızı sıvamalıyız. Bu bir aşk işidir. İlkin kendimizi tartmalı, gücümüze güveniyorsak öyle yola çıkmalıyız, demir çarık, demir asa. Çünkü bu bir kısa mesafe yolculuğu değildir, kalemle kâğıt arasında sıkışıp kalma gezisi değildir.

İmdi sonuç ne olsa gerek? Bize sunulan bu *Şehir Mektupları* Ahmet Rasim'den mi gelmiştir bize? Benzemiyor. Öyle ise bize düşen onun kaleminden çıkmadığı görülen bu mektupları geri çevirmek, Ahmet Rasim'in kendisinden gelen, onun adını, üslubunu, kişiliğini taşıyan mektupları getirecek postacıyı beklemektir.

Emir ve ferman okuyucunundur.

Türk Dili, sayı 248, Mayıs 1972

AHMET KABAKLI'YA

Hindi derisinden işkembe çorbası olduğunu bu yazının içinde, bir kez de Ahmet Mithat Efendi size söyleyecektir. Ayrıca, Millî Kütüphanenin değerli uzmanlarından sayın arkadaşım Süheyl Berker'in yardımıyla eski bir yemek kitabından aldığım notu aşağıya çıkarıyorum. Kitap eski harflerle olduğundan sizin için yeni harflere çektim: "Eğer matlup erkek aşçılarının tabhettikleri işkembe çorbası ise 33 numaradaki düğün çorbasının aynı olup ancak et yerine kıyılmış işkembe veyahut hindi göğsünün derisi vaz' olunmalı, bir iki yumurta ziyade kırılmalı, domatesli yahninin gezdirip darçın ekmeli (Ayşe Fahriye, ev kadını, naşiri: Sarafim, İstanbul, 1300, s. 26).

Bilmediğiniz konularda birtakım soğukluklar yapmaya kalkışmaktansa bunlar üzerinde bundan böyle daha dikkatli olmanız uygun olacaktır. Şimdi hindi derisinden işkembe çorbası olup olmayacağını öğretmiş olduğumu sanıyorum. Ama bunu ilk ve son olarak yapıyorum. Çünkü bütün bilmediklerinizi size öğretmeye tek başıma benim gücüm yetmeyeceğini bilirsiniz.

KÖRÜN BELLEDİĞİ DEĞNEK: NEDEN, NEDENİYLE, NEDEN OLMAK!

Bir dilin zenginliğini gösteren belirtilerden biri, birbirine yakın, ama aykırı incelikleri olan türlü kavramlar için başka başka sözcüklerin bulunmasıdır. Dilin bu özelliğini tanımayanlar, ellerine geçen, daha doğrusu dillerine düşen bir sözcüğü olur olmaz her yerde kullanıp gitmektedirler. Okumuşların, okuryazarların çoğu bu kavram ayrılıklarını göz önünde tutmadan, tek bir sözcüğe gelişigüzel anlamları toplamaya kalkmaktadırlar.

Dile çoğu kez gereken önemi vermediğimiz için birtakım yanlışların benimsenmesine yol açıldığı gibi, dili de sahip olduğu anlatım gücünden yoksun bırakmakta, onu kısırlaştırmaktayız. Kulağımıza en çok çarpan sözcüklerden biri şu *neden, nedeniyle*'dir. Yerli yersiz kullanılmakta direnilen bu sözün, dilimizde yerine göre başka başka ve daha tutarlı karşılıkları yok mudur? Bu *neden* yerine, anlatmak istediğimiz kavramların inceliklerini gözden yitirmeyerek ne gibi karşılıklar bulup koyabiliriz? Türkçenin bütününü ele alarak, eski çağlardan bu yana dilde bunu karşılayan ne gibi sözlerimiz olmuştur? Ne gibi karşılıklar bugün de vardır? Yaşamaktadır, yazı dilinde ve konuşma dilinde?

Bu yazının bütün bu karşılıkları sıralamak ardında olmadığını söylemek gerekmez. Bu, ayrı bir araştırma işidir. Vereceğimiz örneklerle bu konuya okuyucunun dikkatini çekmek amacındayız; dili kullananları tek bir sözcüğe saplanıp kalmaktansa, dilin hazinesine girip, biteviye kullanmaktan nerede ise parlaklığını yitirmiş bu *neden* yerine daha tutarlılarını arayıp bulmaya çağırıyoruz, o kadar!

Örnekleri hepimize seslendiği için radyo konuşmalarından ve kitaba göre daha geniş ölçüde bir okuyucusu olduğu için gazetelerden alıyoruz. Bunların hangileri radyo konuşmalarından, hangileri gazetelerden alınmıştır, bunu belirtmeyi gerekli saymıyoruz; amacımız eleştirmek olmadığı için. Yalnız şunu ekleyelim: Bu örneklerin içinde geçen *neden* her zaman yanlış ve tutarsız değilse de bunun yerine ileri sürdüğümüz karşılıkların, dilin varlığını ve zenginliğini göstermesi bakımından bir önem taşıdığı kanısındayız.

"2500'üncü yıl şenlikleri *nedeniyle* Tahran'da kurulan büyük zafer tâkı " Buradaki *neden* yerine kullanılacak karşılık *dolayısıyla*'dır.

"Sel *nedeniyle* köprüler tahrip edildiğinden " Buradaki *neden*, yabancı sözcüklerin arasına sıkışıp kalmıştır. Onu kurtarmak için; önce "taşkın *nedeniyle* köprüler yıkıldığından" demek, sonra da bir kez daha Türkçeleştirmek için "taşkın *yüzünden* köprüler yıkıldığından" demek gerekir, tam Türkçeleştirmek istiyorsak.

Sırası gelmişken, *nedeniyle*'nin karşılıklarından biri olan *yüzünden* sözünün de, bize göre kimi kez yersiz kullanıldığına dokunalım. Bu sözün dilde kullanıldığı yeri belirtmek için iki ayrı tanık veriyoruz: "Senin *yüzünden kazandım*" demeyiz de "Senin *yüzünden kaybettim*" deriz. Demek ki bu *neden*, ancak "olumsuz bir neden" yerine kullanılır.

Dili bilen biri, *sebep*'i ille de tek bir kelime ile karşılamak ardında değildir. Bu, çok kez bizi bir çevirinin soğukluğuna sürüklüyor: "Genç adamın tutumu, davranışları... dikkati çekmiş, göz altında bulundurulmasına *neden olmuştur* " Böyle, Türkçenin yadırgayacağı bir anlatım yolu tutulacak yerde "...dikkati çekmiş, göz altında bulundurulmasına *yol açmıştır*" denilebilir. "Çocukların doktordan korkmasına *neden olur*" kulağımızı tırmalamaktadır. Kulağımızı bu tırmıktan kurtarmak isteyen bir konuşmacı "Çocukların doktordan korkmasına *yol açar*" desin, istiyoruz.

Bu iki tanık, bize konunun başka bir yönünü aydınlatmaktadır. Dil yapısının ilk gereçleri sözcüklerdir, ama bu taşları yerine oturtmadıkça ortaya konan yapının ne değeri vardır? Biraz ileri gidersek, diyebiliriz ki bu yapmak değil, yıkmak olmuyor mu? Bir dili güzel ve doğru yazmak ardında olan kişi, sözlüklerin içinde karşılık ararken tökezleyeceği yerde engin dil alanında koşturur atını ve ereğine öylece varır.

Yadırgadığımız, hiç olmazsa benim yadırgadığım –çünkü kulaklarımız artık bu sürçmelere alışıp gitmektedir– bir başka tanık vereyim: "*Yol yapımı nedeniyle*" Dikkat edersek, dilde gereksiz birtakım kalıp sözlerin türediğini görürüz. Bence bu, dilin, onu konuşanın diline, yazanın kalemine uygun düşen, ona göre biçim alan özelliğini yitirerek bir "kalıplaşma" cansızlığına düşmesidir. Onun için yukarıdaki cümlenin yerine "yol yapımı dolayısıyla, yol yapılmakta olduğu için, yol yapılmakta olduğundan, yol yapıldığından" gibi anlatımların aranıp bulunması dilin yararınadır diye düşünüyoruz. Daha güçlü yazarların ve dilcilerin aynı anlamı için başka başka yollar bulacağına inanıyoruz, ararlarsa.

Daha gerilere gidersek, kimilerinin Türkçenin ana kaynağından olsun, yabancı kaynaklardan olsun, dile bu yolda katkılarda bulunup onu çeşitlendirdiğini görürüz.

Sergeşteliğim kakûl-i mûşkînin ucundan
Aşûfteliğim zûlf-i perişanın içündür

diyor Fuzûlî. *Ucundan* sözü *yüzünden*'in karşılığı olduğu gibi, *içündür* de *dolayı, ötürü* ve benzerleriyle birlikte *neden*'i karşılar.

Dede Korkut kitabında "*çün* inayet Tanrı'dan oldu" cümlesinde *çün, için*'in yerini tutar ve "İnayet Tanrı'dan olduğu için" demektir. *Çün, çünki, çünkim* kelimelerinin bütün bu *neden*'de toplanan anlamları verdiğini gösteren tanıklar, yapıtlarımızda az değildir. Burada, kimi bilgiçlerin "çün" ve "çünki" kelimelerinin *vaktâki* anlamında olduğunu söyleyerek karşıma çıkacaklarını unutmuyorum; onların bildiklerini ben de biliyorum. Benim demek istediğim bir kelimenin, yerine göre türlü anlamlarda kullanıldığını söylemektir.

Burada bir çıkma yapmayı gerekli görüyorum. Eski yapıtlarımızda "çün" ve "çünki" gibi karşılıklardan söz ederken, yabancı dillerden geçme bu karşılıklar kullanılıp gitsin, demiyorum. Ben konuşurken ve yazarken, dilin türlü inceliklerini karşılamak için, bir tek sözcük ile yetinilmemek gereği üzerinde duruyorum.

Bu, beni konunun bir başka yönüne daha götürüyor. Bu yön bence dilin asıl sahibi olan halkın neyi, nerede, nasıl kullandığına bakılması gerektiğidir. Halkın bir sözcüğün içine, onun sözlüklerde bulunmayan nice anlamları yerleştirdiğini, sığdırdığını görüp ona göre bir yöntem tutulmalıdır, diyorum. Şu dizelere bakın:

Bir of çeksem karşıki dağlar yıkılır,
Bugün posta günü canım sıkılır,
Ellerin mektubu gelmiş okunur,
Benim yüreğime hançer sokulur,
Sebebim aman

Bu *sebebim aman*'ın burada ne zengin, ne çok anlamı vardır. Aslında "ip, urgan, bir nesneye ulaşmaya yol ve araç" anlamında Arapça "sebep" değildir, bu. Kim bu denli çok ve bambaşka anlamı bu sözcüğün içine sığdırmıştır? Halkın kendisi. Yine bu halk bir gün "neden"in içine de böylesine bir anlatım zenginliğini ve engin kapsamını dolduracaktır. Yalnız, konuşma dilinde olsun, yazı dilinde olsun, bugün bizim kullandığımız gibi tek ve kısır bir "neden" yerine "ucundan, yüzünden, dolayı, ötürü, için, den dolayı, -den" ve başka benzerlerinin dilde yerlerini çoktan aldığını unutmayarak, onları sırasında, yerli yerinde, doğru kullanmasını bilerek. Dile önem verenlerin, dilde arılığı gözetenlerin üzerine düşen, sözlüklerde buldukları tek karşılığa saplanıp kalmayarak, halkın başka hiçbir kuralla ölçülemeyecek yaratıcılığından uzak düşmemektir.

Türk Dili, sayı 252, Eylül 1972

TÜM, BÜTÜN VE KATKI ÜZERİNE

Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu, kitaplarından birinde bu yazı için *Yanlışta Israr* başlığını koymuş; mademki kendisi ısrar ediyor, ben ne diyebilirim.

Herhangi bir sözcüğün nerelerde, hangi anlamda kullanıldığı üzerinde doğru bir yargıya varmak için tutulacak yol nedir? Hangi kaynaklardan yararlanarak kesin sonuçlara varabiliriz? Bence ilkin o dili konuşan halka gidilir. En zengin kaynak odur; ana ve öz kaynak odur. Onun dağarcığında bulunan her söz, dilin kendi malıdır. Nitekim Hz. Peygamber'den sonra, *Kur'an-ı Kerim*'de kimi sözlerin ve ayetlerin anlamında ayrılık baş gösterince, Arap bilginleri çöllere düşmüşlerdir. Büyük dil bilginlerinin ayrılığa düştüğü yerlerde, çöl Arabının hakemliğine başvurulduğu yolundaki fıkralar da kitaplarda yer almıştır.

İkinci olarak, dili bilen güvenilir kişilerin yazdığı sözlükler gelir. Bunlar yanıldığımız ya da kesip atamadığımız yerlerde bize doğrusunu söylerler.

Son olarak da, bir dilin edebiyatında, kalemleri kuru bir kamış parçası olmaktan çıkıp bir ağaç gibi dal budak salmış olan yazarların kitapları gelir. Burada edebiyatı dar bir anlamda değil, bir ulusun yazıya geçmiş ürünlerinin bütünü olarak alıyorum. Nitekim yukarıda, *Kur'an-ı Kerim*'de bilginlerce başka başka anlaşılan yerlerin açıklanmasında, bir yandan halkın dilinde bunların ne türlü ve hangi anlamda kullanıldığı araştırılırken, bir yandan da başta İslamlıktan önce gelmiş olanlar olmak üzere büyük ozanların şiirlerine bakılmıştır.

Dil üzerine konuşurken ortaya sürdüklerimiz için gerekli saydığımız tanıkları ve örnekleri kendimiz düzüp vermek, bizi eksikliğe götürdüğü gibi yanıltır da. Hiçbirimizin yukarıda sıraladığımız yardımcıları yanımıza çağırmadan, dil üzerinde *mutlak bir hakem* gibi konuşmayacağımızı sanıyorum; konuşsak da inandıracağımıza güvenemiyorum. Yukarıda söylediklerime tanık vermek için de orada burada söz konusu olan birkaç sözcüğü ele alacağım.

TÜM

Bu sözcüğün sanıldığı ya da ileri sürüldüğü gibi, ne uydurma ne de nereden gel-

diği bilinmeyen bir sözcük olmadığını bize söyleyen belgelerin başında, en eski Türk sözlüğü olan *Divânü Lügâti't-Türk* vardır. Kâşgarlı, at donlarını anlatırken bu sözcük için iki örnek veriyor: *Tüm kara at* (tüm yağız at) ve *tüm turuğ at* (tüm doru at).[1] Tüm'ün anlamının bugün kullanılan anlamından hiç de başka olmadığı bu örneklere bakarak görülmektedir. Kâşgarlı'nın örneklerinde bunun at donlarını belirtirken verilmiş olması, onun anlamını daraltmaz.

Radloff sözlüğünde, Kazan lehçesinde *tüm* ve *töm* olarak yaşadığını gördüğümüz bu sözcüğün anlamı *Divânü Lügâti't-Türk*'teki gibidir, *bütün tamam* demektir. Radloff'un verdiği *döm Karangı* "kapkaranlık" demektir (IV, 1744). Yine Radloff'ta "yusyuvarlak, tostoparlak" anlamında *töm tögerek* vardır (III, 1273).

Çağataycada *tümmek* diye bir mastar vardır ki "doldurmak ve pür ve bisyar ve ziyade etmek" anlamındadır.[2] Bunun da *tüm*'den geldiği apaçıktır.

Halkın dilinden toplanan sözcüklerin değerli bir dağarcığı olan *Tarama Dergisi*'nde[3] *tüm* için "tamam, tekmil, umum" karşılıkları konmuştur. *Tüm kara* "simsiyah" demektir. Bu *Divânü Lügâti't-Türk*'te bulduğumuz *tüm*'ün kendisidir.

Bu sözcüğün Anadolu'nun birbirinden uzak yerlerinde, on sekiz ilin sınırları için "bütün, hepsi, tamam, toptan" anlamlarına yaşamakta olduğunu biliyoruz.[4] *Tüm* bu on sekiz ilden başka Gaziantep'te de yine o anlamlara kullanılmaktadır.[5]

Öyle ise bu sözcük dilin öz malıdır, uydurma olmadığı gibi nereden beri geldiği de bellidir. Türkçemizde sözcüklerimizin nereden geldiğini, hangi dilden hangisine geçtiğini gösteren bir sözlük henüz yoktur. Onun için de bu yolda "uydurma, kaynağı belli değil" gibi yargıların da uydurma olması gerektir.

Şimdi *tüm* sözcüğünün Arapçada da bulunduğunu ekleyelim. *Kamus Tercümesi*'nde *tüm* için şu açıklama vardır: "Baştaki *t* harfinin üç türlü okunuşu ve *m* harfi şeddeli olarak, demek ki *tümm, temm, timm* biçiminde, bir nesnenin parçaları tam ve yeterli olması anlamındadır ki bütün parçaları eksiksiz bütün olmaktan ibarettir." Asım Efendi buna "Bir nesnenin bir hadde ulaşmasından ve son bulmasından ibarettir ki bundan sonra dışarıdan bir nesnenin eklenmesine muhtaç olmayan nesne, öyle ise eksik karşıtıdır ki bu, elbette dışarıdan bir nesnenin eklenmesine muhtaçtır ve bütünlenmesi, onda gereken nesnenin bulunmasına bağlıdır" diye *Müfredat-ı Ragıb*'a

---

[1] Kâşgarlı Mahmud, *Divânü Lûgâti't-Türk*, I, 283; Besim Atalay çevirisi I, 338.

[2] Şeyh Süleyman Efendi, *Lûgat-i Çağatayî ve Türkî-i Osmanî*.

[3] T.D.T.C., İstanbul, 1943.

[4] *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*, T.D.K. yayını, c. III, İstanbul, 1942.

[5] Ömer Asım Aksoy, *Gaziantep Ağzı*, T.D.K. yayını, c. III, Istanbul, 1946.

dayanılarak bir açıklama katmıştır. Bununla birlikte biz *tüm*'ün Türkçeye Arapçadan geçtiğini ileri sürüyor değiliz. Bu sözcüğün Türkçe olduğunu ta XI. yüzyıldan beri Türkçe olarak kullanılmış olması göstermektedir. Yoksa biz Türkçe sözlüklere el atmadan, yalnız Arapça sözlüklere dayansaydık, kendimizin olan *tüm*'ü başka bir dile verip çıkardık.

TDK'nın *Tarama Sözlüğü*'nde *tüm* için verilen "küme" karşılığı da bence "bütün ve tüm" olmalıdır.[1]

> Yürüdüler olup bir nurdan tüm
> Meh idi sanki dilber bunlar encüm

tanığındaki *tüm*'ün *tüm* yazılışına göre Arapçadan alınmış olduğu düşünülebilir, ama eski yeni kaynaklarımız tarandıkça, bu sözcüğün Türkçe olduğunu berkitecek daha nice tanıkların bulunabileceğine söz yoktur.

BÜTÜN

Bütün sözcüğünün anlamının da kullanıldığı yerlere göre, kimi kez küçük ayrıntılar göstereceği bir yana bırakılırsa, kökünde *tüm* ile birleştiği görülür. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde bugünkü anlamdadır.[2]

Divânü Lügâti't-Türk'te bunun karşılığı *sahih*'tir. Her nesnenin "sağ ve sağlam" olanına "bütün" denmektedir. Nitekim *bütün yarmak* "sağ para, kalp olmayan para" demektir.[3]

Kitabü'l-İdrak li-lisani'l-etrak'ta sözcüğe iki ayrı yazılışta yer verilmiştir: *Bitün* ve *bütün*. *Bitün* için "el-kâmil" ve *bütün* için "es-sahih" karşılığını vermiştir.[4]

Çağataycada bu "dürüst" anlamındadır ki bu da "sağ, sahih ve bütün" demek olup *Burhan-ı Kaatı* "dürüst" sözcüğünü *şikest ve galat mukabili* diye belirtmiştir.[5]

Nevâî *bütün* sözcüğünden cinas yaparak onun iki ayrı anlamını göstermiştir:

> Çarh tartıp hancer-i hicran bütün
> Koymadı bağrımı bir zerre bütün

---

[1] *Tarama Sözlüğü*, Ankara, 1971, c. V.

[2] Prof. Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, T.D.K. Yayını, Ankara, 1968.

[3] Kâşgarlı Mahmud, *Divânü Lügâti't-Türk*, I, 191 ve III, 252.

[4] *Kitabü'l-İdrak li-lisani'l-etrak*, Prof. Ahmet Caferoğlu basması, Türkiyat Enstitüsü yayını, İstanbul, 1931, s. 189.

[5] *Sengülâh*, Sir Gerard Clauson basması, Londra, 1961, s. 130.

Hemen bilinen bütün sözlüklerin hepsinde *bütün*'e "eksiksiz, etemm, hep, mükemmel, parçalanmamış, sağlam, som, tam, tamam, yekpare" anlamlarının verildiği görülmektedir.[1]

Ahmet Vefik Paşa ayrıca *yarımın zıddı* olduğunu da belirterek *bütün elma, bütün koyun* örneklerini de verdiği gibi, *bütün sayı*'yı da "tam sayı, kesirsiz sayı" diye açıklamıştır. Bunlara biz de "bozuk para" karşıtı olan *bütün para*'yı ekleyelim.

Kullanıldığı yere göre isim, sıfat ve zarf olduğunu da düşünürsek, bunun *tüm* ile aralarında bir ayrılık olmadığı görülür. Bu ikisinin ne zaman, nerelerde, nice kullanıldığını da dilin kendisi belli eder, biz değil. Kastamonu'da çocukluğumdan bu yana kulağımda kalan, bugün de kullanıldığını hemşerilerimden bir kez daha sorup öğrendiğim *tümünüzü kırarım* ve *tüm elmalar çürümüş* örneklerinde görüldüğü üzere *tüm* sözcüğünün yerini, birinci örnekte "hep" ve ikincisinde "bütün" sözcükleri alabilir, bunda yadırganacak bir yön de yoktur.

KATKI

Katkı'ya gelince, bunun nerelerde, hangi kavramları verdiğini *katmak* mastarının taşıdığı anlamları gözden geçirerek bulmak kolaydır sanıyorum. *Katmak* için hemen bütün sözlüklerde sıralanan anlamlar şunlardır. "Birleştirmek, eklemek, ilave etmek, ilhak etmek, karıştırmak, koşmak, mezcetmek, tağşiş etmek, tahlit etmek, terdif etmek, terfik etmek, teşrik etmek, üste komak, ziyade etmek."[2]

Sengülâh buna *âmîhten ve memzuc kerden* karşılığını koymuştur. TDK'nın *Türkçe Sözlük*'ünde ise "bir şeyin içine, üstüne ve yanına, niteliğini değiştirmek veya niceliğini artırmak üzere *başka bir şey* koymak" diye karşılanmıştır.[3] Bence bunu " başka bir şey ya da *yine o soydan* bir nesne koymak" diye düzeltmek gerektir. Gerçi birtakım sözlüklerde verilen tanıklar da *şaraba su katmak* gibi "bir nesneye başka bir nesne karıştırmak" örneği veriliyorsa da Nedim'in

Âdemin canlar katar âb ü hevâsı canına

dizesinde birbirine katılan nesneler başka başka değildir. (Hep birlikte bir nesne sa-

---

[1] *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, TDK Yayını, Ankara, 1963; Radloff sözlüğü, IV, 1968; Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî*; Şeyh Süleyman Efendi, *Lügat-i Çağatayî ve Türkî-i Osmanî*; Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lügati* vb.

[2] *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*; *Divânü Lügâti't-Türk*; *Kitabü'l-İdrak*: Radloff sözlüğü; *Redhouse* vb.

[3] *Türkçe Sözlük*, T.D.K. Yayını, Ankara, 1969, 5. baskı.

tın almak için) *para katmak*; (bir yolculukta yolcular) *azık katmak*; (bir kimsenin yanına) *birini katmak* deyimlerinde katılan nesneler hep bir soydandır.

İmdi *katmak* kökünden gelen *katkı* sözünde de bu türlü anlamlar neden bulunmasın da *katkı* bunların içinden yalnız tek bir anlamı karşılasın? Diyelim ki bugüne dek böyle gelmiştir de böyledir. Bir dilin sözcükleri, içine bir kez bir nesne kondu mu artık ondan sonra başkası konamayan, dolup bir yana atılmış kaplar mıdır? Zaman yürüdükçe ve gerektirdikçe, o dile sahip olanların yaratıcı yardımıyla daha nice anlamlar onun içine kolayca sığdırılmaktadır. Batı dillerinin sözlüklerine şöylece bir göz atılsa orada yüzyıllar boyunca sözcüklerin ilk anlamlarının içine yazarların eliyle nice başka ve değişik anlamların katıldığı görülecektir.

Bir dilin sözcükleri donmuş, taş kesilmiş, mumyalanmış ölü varlıklar da değildir; dil de büyüyen, genişleyen, günün gereklerine durmadan yeşeren, durmadan değişik, yeni yemişler veren ulu bir ağaçtır. Düşen yaprakları ve yeniden açan yaprakları vardır. Onun için daha Fuzûlî'nin *Şikâyetname*'sindeki "*nâ-mubarek* yüzler ile *nâ-mülayim* sözleri" unutup *nâ-kâfi* sözcüğüne ilişen Muallim Naci'ye Abdülhak Hâmid'in verdiği karşılığı bugün için de yerinde buluyor ve onunla birlikte

Bugün ben yazdım, elbette yazar ahfâd *nâ-kâfi*

diyoruz. Nitekim Muallim Naci'nin yanlış sayıp üzerine yürüdüğü *nâ-kâfi*'nin tüm benzeri olan *nâ-mevcut* yıllar yılı, onun ders okuttuğu sınıflarda bile, öğrenciler yoklama edilirken çınlayıp durmuştur.

Bugün de bir köye yapılan okul için kimimiz para vererek, kimimiz mandamızı bağışlayarak, bir bölüğümüz kağnımızla taş taşıyıp harç kararak, birtakımımız da duvar örerek, bu hayır işine, gücümüz yettiğince *katkıda bulunuruz*; erbabının da elinden geldiğince dil konusunda ve dil çalışmalarında *katkıda bulunacağı* gibi.

Diyeceğim odur ki dilin nice incelikleri, bizim hemen kavrayıp ortaya koyamadığımız nice yönleri, araştırmaya değer ve araştırıcı bekleyen tılsımları vardır. Bunlar bir sorun olarak ortaya konup üzerinde düşünülerek, araştırmalar yapılarak ve sonuçları tartışılarak çözülebilecek soydandır. Bu gömülerin kapısına da yaya olarak değil, ancak ayak üstü yargılardan uzak durmakla yaklaşılabilir.

Türk Dili, sayı 255, Aralık 1972

NECÂTÎ BEY DİVANI

Son yıllarda kendimizi tanımak için başlayan çalışmalar sürmekte, bu arada divan edebiyatını bugünün kuşaklarına ulaştırmak yolunda çabalar harcanmaktadır. Dünyanın birbirini daha yakından tanıyıp anlamaya yöneldiği bir dönemde, ilk sırada kendimize yer ayırmak gerektiği bir tartışma olmasa gerektir. Bu bakımdan bu alanda ortaya konan ürünleri sevinçle ve ilgiyle karşılıyoruz. Bu soydan kitaplar bir yandan da bu yolda birtakım düşüncelerimizi söylemeye yol açıyor. Uyandıracağı ilgi oranında bunların, okuyucuyu, tanımak istediği yazarla ya da onun bağlı olduğu alanla bağlayıp bağlamadığı üzerinde durulmaya değer.

Divan edebiyatını anlamaktaki güçlük üzerinde, bugüne değin sürüp gelen kalıplaşmış, tartışılmadan benimsenmiş, okullarda belletilmiş, belletilmekte olan bir yargı vardır; o da dilinin Arapça ve Farsça sözcüklerle yüklü olması yüzünden bu edebiyatın bugünün okuyucusu için kapalı kutu sayıldığıdır. Bana göre bu suçlama, divan edebiyatını anlamak, daha doğrusu anlamamak, bu yüzden de onu bir yana atmak yolunda en son varılacak yargıdır. Dil söz konusu olunca, yalnız divan şiirinin değil, herhangi bir şiirin dili herkese açık bir kapı mıdır, diye sorulabilir. Bir dönem edebiyatının değil, tek bir şairin bile kendine göre bir dili olduğu, herkesçe anlaşılmayan bir dili olduğu çekinmeden söylenemez mi? Bugün de *anlamsızlar* ve *yeni anlamsızlar* diye kümelenen şairler vardır. Baksan bunların dili hiç de Arapça ve Farsça sözcüklere yer vermemiştir. Bunlar bir yana, ne Yunus herkesin *arı* ve *sade* olarak nitelediği dili konuşmaktadır, ne de Karacaoğlan. Bunların salt sözlüklerin yardımıyla okunup anlaşılacağını ileri sürmek, denemelerin yalanlayacağı bir yargıdır. Adı belli olan türlü ozanlar şöyle dursun, halkın konuştuğu dili bile herkesin anladığı söylenemez. Çünkü bunların hepsinde bir *mecaz* dilinin açmazları vardır. Halkın dilinde *kurt* ve *oğlan* sözcüklerinin "iyi haber, muştu" anlamına, *koyun* ve *kız*'ın da "olumsuz, kötü haber" anlamına geldiğini, öyle kullanıldığını işin içinde olanlardan başkasının bilmediğini görmüşüzdür ve rahatça söyleyebiliriz. Yoksa bir dili bilmeyi, çarşıda pazarda alışveriş edebilmek yetkisi diye alınca, bir yazarı anlamamaktaki suçu ona ve onun diline yüklemek bize, tembel okuyucuya kolay gelir. Kişi kendi anadilini ömrü boyunca öğrenir gider. Onun gibi bir şiirin dilini de öğrenmek ister.

Söz divan edebiyatına gelince, sözlüğe bakmadan önce onu anlamak için okuyu-

cunun bilmesi gereken başka yönler vardır. Meraklı ve bir şiiri anlamak isteyen okuyucunun kendi gözlemleri ve çağrışımlarıyla beslenmedikçe şiir bize *anlamsız* görünür. Bir dağın yüksekliğini metre ile ölçmek başkadır, tırmanarak onu adım adım tanımak başkadır. Bütün ırmaklar haritalarda gördüğümüz mavi çizgilerden mi ibarettir? Başkasına bir şey söylemeyen Sakarya, bizim için bütün bir İstiklal Savaşı'nın zengin kahramanlık hatıralarıyla akar gelir. Bizim için o, coğrafyanın anlattığından bambaşkadır.

Divan edebiyatı da şairin yaşadığı çağın kültürü ile yüklüdür. Onu tanımadan bu edebiyatı anlamak, hele anlatmaya kalkışmak bir çıkmaz yoldur. İnançları; hekimliği, hastalıkları, emleri semleriyle; kimyası, simyası ile; astronomisi ve astrolojisiyle, mitolojisiyle, güzeli ve güzellik anlayışıyla biliş olmadan bir sözlüğün kılavuzluğunda onu bugünün ölçülerine vurmak yanlış bir tutumdur. Hiçbir hazırlığımız olmadan onu okuyucu ile tanıştırmaya kalkınca yalnız şiirin gücünü yoğaltmış olmayız; şairin asıl bize söylemek istediğinden de uzak düşeriz. Kimi kez bununla da kalmıyoruz; ortaya koyduğumuz açıklamalardan okuyucunun, değil onu anlamaya, ondan eksik ve belirsiz bir anlam çıkarmaya bile gücü yetmiyor.

Yukarıda söylediklerimize birkaç tanık vermek için *Necâtî Bey Divanı*'nın[1] ele aldığımız yayımından yararlanmak istiyoruz; o da hepsini değil, belli başlı yanılmaları ve eksikleri göstererek.

Sayfa 52, beyit 23: Bürc-i şerefte ahter-i kadri k'ide tulû'
Görünür âfitâb nite kim sühâ seher

Burada "ululuk" diye açıklanan *şeref* ile "kıymet" diye açıklanan *kadr* sözcükleri sözlük anlamlarıyla verilmiştir. Oysa *şeref* ve *kadr* astronomi terimleridir. Şeref, bir yıldızın en yüksekte bulunduğu dereceyi anlatır. Kadr de bir yıldızın parlaklık derecesini anlatmak için kullanılan bir terimdir. Şairin burada şeref, kadr, burç, ahter, tulû, âfitâb ve sühâ'yı bir araya toplaması bir rastlantı değildir, onun astronomi bilgisine bağlıdır. Açıklamada bunların hiçbirisine yer verilmemiştir. Sayfa 107, beyit 5'te böyledir. İşin belki bu denli içine girmek gerekmez, denebilir. Ama bu kitabı bize sunan birçok yerde bu türden bütünleyici açıklamalarda bulunduğuna göre bunlarda da bu yolu izlemesi gerekti, diyoruz.

Sayfa 72, beyit 11: Horşîd-i âsüman gibi baş üzre yiri var
Dil uzadursa tanmı fülân ibn fülâna tîğ

[1] Mehmet Çavuşoğlu, *Necati Bey Divanı (Seçmeler)*, Tercüman 1001 Temel Eser, No. 13.

Burada *fülân ibn fülân*, "değersiz kişi" diye açıklanmıştır. Gökteki güneş gibi yeri yüce olan bir kılıcın "değersiz bir kişi"ye dil uzatması onun değerini yükseltmez ki... Onun için *fülân ibn fülân* değersiz kişi değil, "adı belli, soyu sopu, ataları belli kişi" demektir. Nitekim, Bağdatlı Rûhî'nin terkibibendinde de bu anlamdadır:

Ebnâ-yı zamanın talebi nam û nişandır
Her biri tasavvurunda fülân ibn-i fülândır

Sayfa 78, beyit 46: Saflar söker, dolablar açar, kalbler yarar
Bebr-i yabân û pîl-i demân-ı zemâne tîğ

"Zamanın dehşet salan fili ve *yabânî* kaplanı olan kılıç saflar söker, *labirentler açar*, kalbler yarar" diye açıklanmıştır. Kaplanın, sirklerdekiler de içinde, *evcil* olanı var mı ki "yabânî kaplan" denmiştir? *Yaban* bilindiği gibi "çöl" demektir, "kır" demektir. *Dolab* karşılığı olarak *labirent* verilmiştir, gerçi dolabın bu anlamı da varsa da bunun açıklamada yeri olmasa gerektir; çünkü burada bir savaşta kullanılan kılıç anlatılmaktadır. *Saf, dolab* ve *kalb* savaş deyimleridir. *Dolab* bir savaşta düşmana karşı kurulan "hile ve hud'a" demek olduğu gibi; *kalb* de "bir ordunun sağ ve sol kanatları ortasında bulunan *merkez*, başkumandanın bulunduğu, orduyu ve savaşı yönettiği yer" demektir. Bilindiği gibi, Osmanlı ordusunun savaş düzeni bir hilal biçiminde olup iki uçlar kanatları ve ortası da ordunun ağırlık merkeziydi ki buna *kalb* denir.

Sayfa 78, beyit 54: Bu beytin bütünleyici açıklamasında kılıcın tüylere düşman olması *onların kılıçla tıraş edilmesidir* denmiş. Bu uluorta açıklama yapmanın baş örneklerinden biridir: *kılıçla tıraş etmek*. "Tîğ" sözcüğünün türlü anlamları arasında bir de "ustura" demek olduğu bilinseydi, bu garipliğe düşülmeyecekti.

Sayfa 92, beyit 44: Bu şi'r-i dilâvîzi Necâtî yaraşur kim
Hall ile yaza safha-i jengâra benefşe

"Ey Necâtî, bu gönül alıcı şiiri, menekşe *açıklayarak* jengâr kâğıda yazsa yeridir" diye açıklanmıştır. *Hall*'e "açıklamak" anlamı vermek yanlıştır. Eski Türk sanatlarından biri, altın varakla yapılan ve *halkârî* denilen bir süsleme sanatı söz konusudur, burada onun için "açıklayarak" diye değil, "altın yaldızla yaldızlayarak" diye verilmelidir. *Jengâr* da "halkârî adı verilen bir kâğıt çeşidi" değil, bakır pasıyla boyanan bir yeşil kâğıttır.

Sayfa 124, beyit 3: Açıklamada safranın yanık yarasının tedavisinde kullanılmakta ve

yangın yerlerinde yetişmekte olduğu söylenmektedir. Divanı hazırlayan bu bilgiyi, Necâtî divanında safranla ilgili beyitlerden edinmiştir. Safran için bilgi almak istiyorsak başvurulacak kaynaklar başka olsa gerektir. İbn Baytâr'ın *el-Câmi*'inde[1] safran ve onun hassaları üzerinde geniş bilgi bulunduğu gibi, bunun için daha el altında, daha kolay başvurulabilir kaynaklar da vardır. Bunlardan birinden öğreniyoruz ki safran yangın yerlerinde biten bir bitki değil, üretilen bir bitkidir. Soğanları, iyice işlenmiş ve gübrelenmiş olan tarlaya ekilir, çiçekleri sabahleyin erkenden el ile toplanır, makasla kesilerek stigmatları alınır ve kıl elekler içinde *iyice yanmış odun kömürü üzerinde* 40-50 dakika tutularak *kavrulur* [2] Gerçek adı geçen beyitte, gerek yine Necâtî'nin

Bağrımın yandığına benzim sarısıdır nişan
Ey yüzü gül bellidir *göynükte olur za'fıran*

beytinde, safranın ateş üzerinde kavrularak elde edildiğine işaret vardır. Ne sattığını bilen bir aktar da bize safran hakkında bilgi verebilir. Onun için hiçbir yere el atmadan doğrudan bir açıklamaya gitmeyi yadırgamaktayız.

Sayfa 128, beyit 3: Bu beytin açıklamasında "gül şekli dolayısıyla *kulağa* benzetilmektedir" denilmektedir. Bana kalırsa bu *kulak* başka türlü açıklanmalıdır. Bu beyitte kulaktan söz edilmesi, gül kulağa benzediği için değildir. Bir botanik terimi olarak *kulak* ya da *kulakçık* (Latincesi bractea) bir bitkinin çanağından altında ya da bir çiçeğin sapının daldan çıktığı yerde büyüyen, şekil değiştirmiş bir küçük yaprağın adıdır. Bundan ötürü yine Necâtî'nin

Şah-ı âdil devridir var *gûşmâl et* ey şehâ
Bülbüle cevr eylemekten etsün istiğrâf gül

beytinde *gûşmâl etmek*'ten (gülün *kulağını çekmek*) anlaşılan bu olduğu gibi, Bâkî'nin ağıtında

Gül hasretinle yollara tutsun kulağını
Nergis gibi kıyamete dek çeksin intizar

beytindeki *kulak* da budur.

Sayfa 138, beyit 4: Fakir iken kademinde gani olup çeşmim
İkisi de *bile* dürr-i hoşâb ile oynar

---

[1] Ayasofya Kitaplığı, Numara 3608, yaprak 141a-b.

[2] Turhan Baytop, *Farmakoloji*, ders kitabı, İstanbul, 1971, cilt II, s. 59 vd.

Açıklamada *kadem*'in asıl "uğur, meymenet" anlamı verilmediği gibi, "birlikte" demek olan *bile* sözcüğü de olduğu gibi bırakılmıştır ve *ikisi de bile* gibi Türkçeye uymayan bir anlatım verilmiştir.

Sayfa 152, beyit 6: Habib vaslını dil kendinden dahi güniler
Necâtîyâ kim ola böylece rakib olmaz

beyti "sevgiliye kavuşmayı gönül kendinden dahi kıskanır, ey Necâtî böyle bir sevgiliye rakip olmayacak olan kim vardır" diye açıklanmış. Oysa doğrusu "Ey Necâtî, sevgiliye kavuşmayı gönül kendinden bile kıskandığına göre böyle birine rakip olmayacak kimdir?"; başka bir deyişle "Ey Necâtî, gönlün bile sana rakip olduğuna göre, kim kaldı sana rakip olmayacak?" demektir.

Sayfa 156, beyit 1: Bu beyitte geçen *zülf-i dütâ* "iki katlı saç" diye açıklanmıştır. Bana öyle gelir ki bu "iki katlı saç"ın ne olduğunu benim gibi okuyucu da kavrayamayacaktır, oysa bu "kıvrılmış saç, bükülmüş zülüf" demektir.

Sayfa 172, beyit 2: Şâhid-i ışk idi yaşum kanlu çıkardun anı
Böyle mecruh olmasun yâ Rab güvâhı kimsenün

beyti "Yaşım aşkımın şahidi idi, onu kanlu çıkardın, ya Rabb, kimsenin şahidi böyle *yaralı* olmasın" diye açıklanıp bırakılmıştır. Oysa bu beyitteki *mecruh* "yaralı" değil, "yalancı" demektir. Hukuk dilinde, bir tanığın tanıklığını yargıcın geri çevirip onu tanıklıktan düşürmesine *cerh* dendiği gibi, böyle bir tanığa da *şahid-i mecruh* denir. Fuzûlî'nin *Şikâyetnâme*'sindeki *şahid-i mecruh* da böyledir:

Ol şahid-i mecruh gibi takrirden peşiman
Ben müddeî-i kâzip gibi teşni'den perişan

Sayfa 174, beyit 2: Benlüği terk eyle mutrib nâleni dilsüz kıl
Bezm-i candur ayb ola uşşâk içinde *ten* dimek

Burada *ten* sözünü yalnız "beden" olarak karşılamak eksiktir. Beyitteki *mutrib, nâle, dilsüz* gibi ipuçları yakalanırsa, *ten* sözcüğünün de bir müzik terimi olarak açıklamada yer alması beklenir. Sazın ve başka nesnelerin sesinden *ten* diyecek kadar bir ses çıksa *ana ilm-i musiki ıstılahında "nağme" derler.*

Sayfa 174, beyit 7: Gonca-veş cân u surâhî hep ağız bir ettiler
İç deyu sofi Necâtîye ne lazım sen dimek.

Açıklamaların en üzerinde durulacak olanı, en göze batanı budur, diyebilirim. Beyit böyle verildikten sonra okuyucuya güven vermeyen, okuyucuyu hiç de inandırmayan birtakım zorlamalara gidilmiştir; önce bu açıklamayı olduğu gibi veriyoruz: "Can görünmez, goncanın da görünmediği için yok diye farz edilen bir ağzı vardır. Sürahinin içinde kırmızı renkli şarap vardır, goncanın içinde de kırmızı renkli gül yaprakları. Bunlar gonca-can-sürahi arasındaki münasebetin bir yönüdür."

Bir divan şiirini anlamakta, yukarıda değindiklerimizden başka, şairin hayaline arkadaş olabilmek de vardır. O olmayınca, metne *körü körüne* bağlı kalmak burada olduğu gibi bizi çıkmaza götürür. Anlaşılıyor ki divanı hazırlayan, metin şerhi profesörü Ali Nihat Tarlan'ın yayımladığı *karşılaştırmalı* (!) *Necâtî Divanı*'na saplanmıştır. Karşılaştırmalı diye bizim elimize tutuşturulan bu ve benzeri divanlarda rastladığımız eksikler, yanlışlar, savsaklamalar, dikkatsizlikler az değildir. Bu beyit de onlardan biridir. Nitekim bu beyit için bu karşılaştırmalı *Necâtî Divanı*'nda bir tek yazma farkı gösterilmediği bir yana, karşılaştırıldığı söylenen yirmi şu kadar yazmanın hiçbirinde beyit böyle verilmiş değildir. Daha beyti okuyunca *can* sözcüğünün *câm* olması gerektiğini kestirdikten sonra, bunu berkitmek için karşılaştırmalı yayımın dayandığı söylenen bütün yazmaları gidip kitaplarda bir bir gördük. Onların hiçbirinde beyit böyle değildir; bu yazmalara göre de beytin doğrusu şudur:

Gonca vü câm u surâhî hep ağız bir ettiler
Iç deyu sofi Necâtîye ne lazım sen dimek

Ama hemen söyleyelim ki, dikkatli bir okuyucu için yazmalardan belki de daha çok yardımcı olan ipuçları da vardır. Onlar *gonca, câm, surâhî* ve *ağız bir etmek* sözleridir. Çünkü içki, sürahinin ağzından bardağın ağzına dökülürken ikisinin de ağzı bir araya gelir; goncanın da ağza benzetildiğini katarsak, bu üçünün *ağız bir ettiği* anlaşılır. Dahası var: Bizede geçen *hep* sözü ağız bir edenlerin ikiden çok olduğunu anlatır bize. O zaman da *gonca-veş*'in de yanlış olduğu ortaya çıkar. Bunun üzerinde çokça duruşumuzun nedeni ulu orta açıklamaya gitmemek için ne denli dikkatli olmak gerektiğini belirtmektir. Necâtî bu *mazmunu* başka yerde de kullanmıştır:

Sakıyâ gam leşkerine hüsn-i tedbir eylemek
Sâgar-ı meydir surâhiyle ağız bir eylemek

Sayfa 188, beyit 7: Âdem olmaz âdeme yakışmaz âdemden kaçar
Ben Necâtî ol peri-ruhsâra nitdüm ne yledim

Burada *âdeme yakışır az*, "âdama yakışmaz" diye olduğu gibi bırakılmış. Oysa *yakış-*

mak eski metinlerde "yaklaşmak, meyletmek" anlamındadır. *Tarama Sözlüğü*'nde buna tam dört tanık verilmiştir.[1]

Verdiğimiz örnekleri çoğaltmak, bunlara açıklanması gerektiği halde açıklamadan bırakılmış olanları, kimi anlatım düşüklüklerini katmak istemiyoruz. Yalnız divan edebiyatı söz konusu olunca sözlüklerin yetmeyeceğini, ondan önce çağın genel olarak kültürünü tanımak, bir de şaire arkadaşlık edebilecek bir hayal gücünde olmak gerektiğini belirtmek istiyoruz. Kaldı ki bu şiirlerde zaten ikiz, üçüz anlama çekilebilen sözlere çokça yer verildiği, böylelikle şairin okuyucuyu kimi kez şaşırttığı da göz önünde tutulmalıdır. Ama bütün bunlardan çok daha önemli olan, bunların hepsinden önce benimsenmesi gerek olan bir yön daha vardır. O da *uluorta* açıklamalardan kaçınmak için görüldüğü üzere, kendimize haksız güveni bir yana bırakmak, hiç olmazsa biz okuyucular kadar bir araştırma, bir soruşturma emeğini göze almak ve okuyucuyu hiçe saymamaktır.

Türk Dili, sayı 263, Ağustos 1973

[1] *Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1972, VI, s. 4219 vd.

BİR BAŞKASI

Daha önce de tarımla ilgili bir kanunname yazmasından tanıdığımız sayın Hadiye Tuncer, bu kez türlü yönlerden önemli saydığımız bir yazmayı yayımlamış bulunuyor.[1]

Rahmetli İzzet Koyuncuoğlu'nun kitapları arasında bulunan bu yazmanın gerek bizde gerek dışarıda bir başka nüshası olmaması onun önemini bir kat daha artırıyor. Dile kazandıracağı birçok yeni sözcükler ve karşılıklar bakımından olsun, eski hekimlikle, hastalıklarla ve onların tedavisi için kullanılan ilaçlar bakımından olsun bu kitabın yararları çoktur.

Yazmanın sahibi, önsözünde (fotokopi, s. 1) adının Mustafa bin Mehmet et-Tabîb olduğunu söyledikten sonra, kime sunduğunu açıkça söylemediği kitabının adını "böyle bir zât-ı kerîmü'ş-şânın namına tahrir olunan ricale dahi bir isimle müsemmâ olmaklığa sezavar olmağın nâm-ı şeriflerine nisbet olunup Risale-i feyziyye fi lûgati'l-müfredâtı't-tıbbiyye ismiyle tevsim olunmuştur" diye açıklıyor.[2]

Hadiye Tuncer'in kitabın yazarı hakkında yaptığı açıklamada (s. XV-XVII), hangi yazarın eseri olduğunu bile söylemediği *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 4. cilt, s. 2317'ye (!) dayanarak verdiği bilgi, kuru bir bilgiden öteye geçmemektedir. Oysa türlü kaynaklarda bu hekim-yazar üzerinde yeteri kadar bilgi vardır.[3]

En başta Uşâkîzâde'nin *Şakayık Zeyli*'nde bizleri aydınlatacak şu bilgiler verilmektedir: "El-Mevlâ Mustafa Feyzi Efendi, Yahudi dönmesidir. Gençliğinde tıpla uğraşarak nice zaman denemelerle hastalara şifa vermiş, 1080 (1669-70) yılında, ordu ile Yenişehir'e ulaştıktan birkaç gün sonra ölen reisü'l-etıbbâ Salih Efendi'nin yerine hekimbaşı olmuş ve kendisine Kudüs payesi ve Tekfurdağı (Tekirdağı) arpalığı veril-

---

[1] Hayatîzade Mustafa Feyzi Efendi, *Yabani Bitkiler Sözlüğü*, konuşma dilimize çevirisini yapan Hadiye Tuncer, Tarım Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1974, s. XX + 383, fiyatı 30 lira; II. cilt: Yabani Bitkilerin Tıpta İlaç Olarak Kullanılışları, s. XVII + 229, fiyatı 25 lira.

[2] Yazar, bu zatın adını söylemiyor. Bunun, kendisinin hekimbaşı olmasına aracılık eden Şeyhülislam Ali Efendi olması düşünülebildiği gibi, onu hekimbaşılıktan uzaklaştıran Şeyhülislam Ebûsaitzâde Feyzullah Efendi olması da akla gelebilir. Ona yaranmak için ve onun adına nispetle kitabına Risale-i Feyziyye demiş olmalıdır.

[3] Hans Joachim Kissling, *Uşâqîzâde's Zeyl-i Şaqâ'iq*, Otto Harrasowvitz, Wiesbaden, 1965, s. 680 vd., numara 512.

miştir."[1]

On beş yıla yakın tıp kitaplarının dedikleriyle hekimlik yaptıktan sonra 1095 (1683-84) yılında Şeyhülislam Ali Efendi'nin aracılığıyla Edirne payesiyle şereflendirildi. Bundan sonra İstanbul payesi verilen Mustafa Feyzi Efendi'nin 1099 (1687-88) yılında, II. Süleyman'ın tahta çıkışında, hekimbaşılık üzerinde bırakıldı. Padişahın tahta çıkması dolayısıyla kendilerine yeni *mansıp*'lar verilenler arasında ona da *hilat* giydirildi. Sonra arpalıkları Mıhalıç (Karacabey) kazasına değiştirildi. 1101 (1689-90) yılı içinde yeniden Tekfurdağı (Tekirdağ) kazası verildi. 1102'de (1690-91) Sultan Süleyman ölünce Şeyhülislam Ebûsaitzâde Feyzullah Efendi "padişahlar ölünce, reisü'l-etıbbâ da yerinden uzaklaştırılır" diye Mustafa Feyzi Efendi'yi hekimbaşılıktan alarak yerine Tablî Hasan Efendi'yi getirtti. Böylece işinden atılarak İstanbul'a geldiğinde 1103 (1691-92) yılında öldü. Edirne Kapısı dışında gömüldü. Mezar taşında Himmetzâde Efendi'nin onun ölümüne düşürdüğü tarih şudur: "Tıb ma'an gitti Hayâtizâde-i dânâ ile."[2] Adı geçen hekimlikteki ileri bilgisiyle alanında tek idi. Eserlerinden Sevda-yı Merâki ve İllet-i Merâkıyâ hakkında bir Türkçe risalesi vardır ve bugün de ellerde dolaşmaktadır.

Sicilli-i Osmanî'de (IV, 408) de onun için kısaca bilgi verildikten sonra "sevdâ-yı merâkîye üç risale yazmıştır" denmekte, müderrislerden Ahmet Efendi adında bir oğlu [ölümü 1105 (1693-94)] olduğu, bunun da Mustafa Feyzi ve Mehmet Emin Efendi adlarında iki oğlu bulunduğu eklenmektedir.

Osmanlı Müellifleri (III, 232 vd) onu, Sultan IV. Murat zamanı bilgin hekimlerinden ve *reisü'l-etıbbâ* olduğunu, oğlu Mehmet Efendi'nin şeyhülislamlığa kadar yük-

---

[1] Arpalık: Osmanlı İmparatorluğu teşkilatında, belli başlı idare ve saray adamlarına, yüksek rütbeli ilmiyye ricaline vazifede iken aylıklarına ek olarak, vazifeden ayrıldıktan sonra da emekli ya da ma'zuliyet maaşı olarak verilen tahsisat.

Paye: Devlet hizmetinde bulunan türlü kişilere verilen bir derece olup bunlar yalnız payesini alırlar, terakkileri yoktur ve mansıpları ellerinde bulundurmazlar. Bu payeler şeyhülislamların inhasıyla sadrazamlar tarafından verilir. Belli vilayetler ile İstanbul kadılarının rütbesini gösterir ve meslekte derecesini bildirir; burada, hekimbaşının Kudüs kadılarının derecesine yükseltildiği anlatılmaktadır (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmiyye Teşkilatı*, Ankara, 1965, s. 186 ve 279).

[2] *Osmanlı Müellifleri* sahibi, Mustafa Feyzi Efendi'nin ölüm tarihi olarak 1151 yılını gösteriyor. Uşâkîzâde'nin, onun ölüm tarihini belirttiğini söylediği mısra bu 1151 tarihini tutmaktadır, fakat *Osmanlı Müellifleri*'nde onun ölümüne tarih düştüğünü kaydettiği mısranın ebced hesabıyla tutarı 1274'tür. Bu tarihlerin her ikisi de, gerek 1151, gerekse 1274, Uşâkîzâde'nin verdiği 1103 tarihinden başkadır ve göründüğüne göre yanlıştır. Verilen her iki tarih mısrasından önceki mısralarda bir ta'miye olduğu düşünülebilir.

seldiğini söyledikten sonra sekiz tane kitabını saymaktadır. Bunların arasında *Risale-i feyziyye fi lügati'l-müfredâti't-tıbbiyye* de vardır. *Osmanlı Müellifleri*, Uşâkîzâde'nin onun Edirne Kapısı dışında gömülü olduğunu söylemesini yanlış buluyor ve İsmet Efendi'nin *Tekmiletü'ş-Şakayık* adlı kitabında, yukarıki tarihi verdikten sonra Eyüp'te Küçük Emin Efendi yanında gömülü olduğunu, hatta penceresinin üzerindeki uzun manzumede "hekimbaşî-i sabık kıldı mesken dâr-ı ukbâyı" mısrasının tarih düştüğünü ekliyor.[1] Torunu Mehmet Emin Efendi'nin hekimlikten anladığını ve Arap hekimlerinden Reşid bin Ebi'l-Hasen Isrâilî'nin *Tedbir-i hıfzussıhati'l-bedeniyye* adındaki kitabını, Damat İbrahim Paşa adına Türkçeye çevirdiğini de buradan öğreniyoruz.

Eserini kime sunduğunu bilmemekle birlikte onu geçim darlığı çektiği sırada, sıkıntılar içinde yazmayı tasarladığını kendisinden dinlediğimiz (bkz. s. 2 vd) Mustafa Feyzi Efendi, Sultan IV. Mehmet, Sultan II. Süleyman ve Sultan II. Ahmet'in zamanlarını görmüş, IV Mehmet zamanında hekimbaşılığa getirilmiştir.[2]

Hekimbaşı Mustafa Feyzi Efendi, herhangi bir kimse için bir ilaç yapmak ve bunların neler olduğunu bilmek gerekince Türkçe adlandırılanların bütününü bilmekte güçlük çekildiğini, Arapça olanların ise çoğunun Yunanca ve Farsçadan Arapçalaştırılmış olduğundan sözlüklerde yazılmadığı için Türkçesinin ne olduğunu anlamakta sıkıntıya düşüldüğünü görerek *edviye-i müfrede*'nin adlarından, Türkçe olsun, Arapça olsun bulabildiklerini alfabe sırasına koymayı düşünmüş, bunu iki bölüm yapıp, birinci bölümü Türkçe, ikinci bölümünü de Arapça adlara ayırmış, bu yoldan bir kolaylık yaratmak yolunu tutmuştur. *Türkî isimleri elsine-i nâsda cari olan elfaz ile tabir* ettiğini belirtmeyi de unutmamıştır (s. 3).

Alanıyla ilgili yazmalar üzerinde çalışmaktan ve bunları yayımlamaktan hoşlandığını bildiğimiz sayın Hadiye Tuncer, böyle önemli ve tek olan bir yazmanın *konuşma diline çevirisini* dört yıl uğraşarak okuyucuya sunduğunu haber vermektedir (c. I, önsöz, s. XIII). Bu çalışması için kendisini kutladıktan sonra, bize uzattığı kitap üzerinde düşündüklerimize gelmek istiyorum.

Kitabın birinci bölümüne, sayın Tuncer'in koyduğu "Yabani Bitkiler Sözlüğü" adı sanırım eksiktir. Çünkü kitabın içinde yalnız "yabani bitkiler", bir başka deyişle kır otları, kökler, çalılar ve ağaçlar değil; ıspanak, lahana, enginar vb. sebzeler; çörek

---

[1] Bkz. bir önceki dipnot.

[2] Bursalı Mehmet Tahir Bey'in kitabında onu Sultan IV Murat devri hekimlerinden göstermesi, yukarıda görüleceği üzere bir yanılgıdır.

otu, üzerlik, akdarı, arpa gibi daneler; üzüm, erik, armut, ayva, ağaçkavunu gibi meyve ağaçları; hatta ekmek, peynir suyu, erişte gibi yiyecekler ve kalya taşı gibi nesneler de vardır. Bu bakımdan kitaba yazarının koyduğu asıl adını vermek ve bunu açıklamak daha yerinde olurdu.

Böyle tek bir yazması bulunan kitabın basımında göz önünde tutulması gerekli noktalar vardır, önce onu belirtmek isterim.

a) Kitabın ilkin bütününün fotokopisi verilmeli, ondan sonra bunun çevriyazısı yapılmalıydı. Oysa Hadiye Tuncer, I. ciltten on, II. ciltten de dokuz yaprağın fotokopisini vermekle yetinmiştir. Bunların da beşinin fihriste ayrıldığına ya da konuyla ilgisi olmayan birkaç satırdan ibaret ve boş bırakılmış yapraklar olduğuna göre, kitabı tanımak ve metnin ne denli doğru okunduğunu karşılaştırıp anlayabilmek, nerelerinin atlandığını öğrenebilmek için elimizde kala kala on dört yaprak kalmaktadır.

b) Benzeri bütün bu tür bilimsel yayınlarda olduğu gibi bunda da kitabın kişi, kitap, yer adları dizinlerinden başka, içinde geçen ne varsa, bütün bitkilerin, hayvanların, madenlerin, hastalıkların, ilaçların ve benzerlerinin eksiksiz olarak geçtiği sayfalar da gösterilmek üzere bir dizini yer almalıydı. Bu dizin, onların Türkçe adlarına göre sıralanmalıydı. Karşılarına da bunların kitapta geçen Arapça, Farsça, Yunanca, Latince, Süryani, İspanyolca, Macarca, Nemsece ve başka dillerden olan karşılıkları konmalı, daha ileri giderek bunların da ayrı ayrı dizini verilmeliydi.[1] Bütün bunlar bir yana bırakıldığı için üzülerek söylemeliyim ki, kitap bu haliyle taşıdığı yararların büyük bir bölüğünü yitirmiş ve kullanılması güçleştirilmiş olarak elimize tutuşturulmuştur.

c) Dilinin nasıl bir yöntemle konuşma diline çevrildiği bize açıklanmadığı için de bu yayımın dili üzerinde kesin bir yargıda bulunamıyoruz. Her iki ciltte yer alan yetersiz fotokopilerle, bunların aktarıldığı sayfaları karşılaştırdığımızda görüyoruz ki bu yayım hiç de başarılı ve okuyucu için yeterli değildir. Aşağıda belirttiğimiz eksiklere, katmalara ve yanlışlara bakınca, bunun yanıltıcı olduğunu söylemek daha uygun olur, diye düşünüyoruz.

Katmaları, yazmada olmadığı halde Hadiye Tuncer'in neden ve nereden yaptığı anlaşılmayan bu eklemeleri bir yana bırakarak kitaptaki eksiklere ve yanlışlara geçiyoruz.

---

[1] Hadiye Tuncer, II. cilt için böyle bir "içindekiler" vermiştir. Ama çoğu yanlış okunmuş bu Arapça adların, Türk okuyucusu için bir anlamı olmasa gerektir; bu, onun işine yaramayacak, bu yolla kitapta aradığını bulamayacaktır.

1. EKSİKLER

İlkin hekimbaşının, kitabının sayfa kıyılarına yaptığı eklemeler, çıktığı derkenarlar yayımda dikkate alınmamıştır. Oldukça büyük bir yer tutan bu çıkmaların oldukları yerlerde bırakılmış olması, elimize verilen yayım için büyük bir eksikliktir. Bunlardan başka metin içinde eksik bırakılmış, atlanmış yerler vardır ki bunların sayısı yüzleri bulmaktadır. Kitap bize sunulurken bunların niçin atlandığı, geçildiği ya da geçiştirildiği söylenmiş değildir. Bunlardan bir bölüğü tanık olarak aşağıda, Hadiye Tuncer'in çevirisinin ve yazmanın sayfa numaraları verilerek sıralanmıştır.

Cilt I: *Ebegömeci*: s. 2, yazma 4: "Kezâlik varak ve kökünün matbûhunda cülûs, edviye-i kattâle şürb eden kimseye nâfi'dir." Yazma 5: "Müdevver tırnağa şebîh ve lâtif rayihası vardır."

Ardıç ağacı: s. 7, yazma 7: "Hâsılı ar'ar Türkîde dağ servisidir Mutlak zikrolunsa murat yemişidir ki ardıç yemişi demekle ma'ruftur."

Cilt II: s. 1, yazma 289: "ve hulâl tohumuna dahi şebîh çoğu gök şekil ve acı olur derler ve eğer yeşil olsa ana hulâldân derler, amma mısrî nev'i ol değildir, atrîlal Kudüs'te çok olur, amma gök renk olan nev'ine atrîlâl-i mısrî derler bâzı vakit yalnız istimal ederler."

Agrîs: s. 1 vd., yazma 290: " ve döğülmüş tohumunu avretin burnuna cüz'î üfürseler içinde olmuş oğlan düşer.'

Eşek marulu: s. 4 vd., yazma 294: ve dalak yemekle fayda eder ve yaku dahi ederler ve ciğeri dahi pâk eder sadra muzırdır ve muslihi unnâb şarabıdır."

Yazma 295: "bunun bedeli çıbanlarda ve yaralarda emrud yaprağıdır."

Yazma 295. "Bunun kökünü ve yaprağını yiyüp suyunu içüp yahut lüsûk gibi eyleseler zehirli canver sokduğuna ziyade nef'i vardır ve bunun kökünü çiğneyüp yılan ve akrep[1] ve retka ve tere tohumu ile içseler habbü'l-kar dedikleri Türkçe namaz bor[2] derler, ol kurdları çıkarır."

Yazma 295: "Nikrîse ve hanâzire bu otu yaku etmek filcümle muvafıktır bâzılar araku'n-nisâya ve salabetli evrâma dımâd ederler."

İbrişim: s. 5 vd., yazma 106: "Eğer yanmışını istimal eyleseler gayet müferrihtir

[1] Burada yazmanın kendisinde bir eksik olmak gerek.

[2] Yazmada eksik yazılmış, belli ki "namaz-bozan" olacaktır.

ve muhrak hariri ba'de'l-gasl göz kapaklarına ve içine kosalar çıbanlara faide verir. Muhrakını ve mikrâs ile hurda kırkılmışını gereği gibi salık edüp incü ve kehrüba ve büssed dedikleri mercan kökü ile sahk edüp...."

İbniars: s. 3, yazma 299: "Bu hayvanın içini pâk edüp *kişniş doldurup* bu hayvanın içini pâk edüp *tuzlayup*...."

Ağaç kavunu: s. 9, yazma 404: " ve muhterik dem sebebiyle hasıl olan malihulyayı def'eder ve humârı dahi giderir ve yılan ve haşerat soktuğuna tiryak gibidir ve yerekana nafi'dir. Sineye ve asaba muzırdır, muslihi şarab-ı haşhaştır ve hummaya dahi nafi'dir, bedeli limon suyudur."

2. YANLIŞLAR

Cilt I: *Ebegömeci*: s. 2, yazma 4: "tohumunu yabani hind koka tohumu...." Burada mide sancılarında çocuklara verilen ve cevizle fındık arası büyüklükte olan hindistancevizi demek olan hind, koka, *hindiba* diye alınmıştır.

İblis tırnağı: s. 2, yazma 5. Burada "İblis tırnağı" adı *İblis Ternağı* diye okunmuştur, bu yanlışlara birçok adın okunuşunda rastlıyoruz. Yazmada "bir kurd kabuğudur, *kıta kıta olur*" diye bir deniz böceği anlatılmaktadır. Çeviride bu "bir kurd kabuğudur, *dünyanın muhtelif kıtalarında olur*" diye verilmiştir. Oysa doğrusu "bu böceğin kabuğu parça parça, pul pul olur" demektir. "Kıta"nın buradaki anlamı yerinden ayrılıp beş kıtayı dolaşmaya çıkmıştır.

Yazmada "Yemen ve Bahreyn etrafında ve Kulzüm ve Babil sevahilinde zuhur eder" diye geçen yer "*bilhassa Yemen, Kızıldeniz ve Süveyş'e ait Kulzüm denizinde ve Babil sahillerinde olur*" diye verilmiş. Bahreyn atlanmış ve Kulzüm anlaşılmadığı için bir nehir sanılarak Süveyş kanalına akıtılmıştır.

s. 3, yazma 5: Yazmada "elhasıl bu kurdcağız Yemen'de *Kîş bahrinde* olur derler, fi-zemânina Yemen'den çok gelür" ibaresi, "yukarıda söylediğimiz gibi ufak bir kurd olan bu böcek *bilhassa Yemen*'de ve diğer deniz sahillerinde bulunur, *eskiden* memleketimize çok gelirdi" diye çevrilmiştir. Yazmadaki *Kîş*, Kîys sözünün Farsçaya uydurulması olup Umman Denizi'nde, çevresi dört fersah bir adadır, burada söz konusu böcek, bu ada kıyılarında bulunur, demektir.

Etmek: s. 3 vd, yazma 6: Çeviride "beyaz ekmeğe Hubzus simidi ve unu kepekli olan ekmeğe denir, çok lezzetlidir" diye anlaşılmaz bir karşılık geçmektedir. Oysa yazmada şöyledir: "Has ekmeğe hubzü's-simît ve hubzü'l-kavârî dahi derler ve harcı

ekmek ki unu kepekli ola, fodla ekmeği gibi, ona hoşgâr[1] derler." Demek ki bunu *konuşma diline çevirirsek* "has ekmeğe simit ekmeği ve somun ekmeği derler, unu fodla ekmeği gibi kepekli olana da *harcı ekmek*'e de (herkesin her gün yediği ekmek) lezzetli ekmek derler" olur.

Cilt II: *Afrisu*: s. 3 vd., yazma 292: Yazmada şöyle deniyor: "Afsiru bir ottur, Mağrib Boğazı'nda Sedde Boğazı dedikleri yerde olur ve Sedde vilâyeti ehalisi tahlil-i nefh içün içerler ve dımâd dahi ederlermiş." Şimdi bunun konuşma diline çevrisini okuyalım (s. 4): "Bir yabani ottur. Mağrib (Rumeli) civarı ve *Side* (*Antalya*) *boğazı* denilen yerde yetişir." Afrika'nın kuzeyindeki memleketler anlamına gelen *Mağrib*, burada *Rumeli* olmuş, *Sedde Boğazı* kalkıp Antalya'ya gelmiş ve bilinen *Side Boğazı* biçimine girmiştir. Haritaya bakınca Side'de boğaz olmadığı görülmez mi? Bu bağışlanamayacak büyük, iri yanlıştır ve tek başına bu yayıma karşı güvenimizi yok etmek için yeter.

Kitapta fotokopisi verilen on yaprağın her birinde irili ufaklı birçoklarıyla karşılaştığımız bu yanlışların sayısı altmışı bulmaktadır. Yanlış okuma ve bu yüzden yanlış yazma örnekleri küçümsenecek, azımsanacak çizginin çok ötesindedir. Kitabın bütününe vurunca bunların sayısı korkulacak bir toplama çıkacaktır.

Yazık ki, bu da eski eserlerimizi bugünün diline yanaştırarak tanıtmak yolunda ortaya koyduğumuzu sandığımız, şu emekten, araştırmaktan, anlamaktan yoksun eserlerden biri olmaktan kurtulamamıştır.

Bu sonuç bize İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde varlığını bildiğimiz Tıp Tarihi Enstitülerimizin de hâlâ bu türlü kitaplara el atmadığını bir kez daha hatırlatmaktadır. Bugüne değin, Türkçede halkın türlü hastalıklara verdiği adların, bunların tedavisinde kullanılan otların, köklerin ve türlü ilaçların bir sözlüğü, bir kamusu yapılsaydı, o zaman yukarıda birkaç örneği sıralanan yanlışların arasında böylesine değerli bir yazma, umarım, böylesine bunalıp kalmazdı.

Kültür eseri dediğimiz ağacın her dalında bir ayrı yemişin sallandığını, bir başka kuşun öttüğünü kavramadıkça, sözlüklerle bütün bu hazinelerin kapısını açacağımızı sandıkça, ortaya aradığımız, özlediğimiz, beklediğimiz ürünü koymamızın yolu yoktur desem ulu orta bir söz söylemiş sayılmasam gerektir.

Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten), 1977

[1] Farsçada lezzetli demek olan *hoş-gūvar*'ın bir tür okunuşudur.

KEBİKEÇ DUASI

Başta Kültür Müsteşarlığı olmak üzere resmi ve özel kurumlar, geçmişe gömülüp kalmış, bugünkü kuşaktan uzak düşmüş değerlerimizi tanıtmak, onları bugünkü okuyucunun eline kısa ve kese yoldan vermek için geniş bir çalışma içindedir. Bu çalışmanın ürünleri de birbiri ardından ortaya çıkmakta, bizleri kimi yerindirmekte kimi sevindirmekte... Sevincimiz, okumaya susamış bir kuşağın bu susuzluğunu giderecek bir yolculuğa çıkılmış olmasından; kurumuş, unutulmuş pınarların sularını yeniden akıtılmaya başlamasındandır. Yerincimiz ise bu suların tadını, duruluğunu yitirmesinden, susuzluğumuzu dindirecek yerde bir deniz suyu gibi acılaşmış olmasındandır.

Kimler yapar bunu? Kimler bu güzelim kaynakları içilemez, yanına varılamaz bir acı göle çevirir? Eskiden kalıp da bugünün diline çevirmeye kalkışılmış hangi kitabı elimize alsak, daha ilk yaprakları çevirirken sevincimiz buz kesiliyor, üzülüyoruz; neye acıyalım bilemiyoruz, şaşırıp kalıyoruz: Emeğe mi? Dökülen paraya mı? Boşa giden zamana mı? Bu türden değerlere dört elle satılan okuyucuya mı? Önayak olanların işi oluruna, çıkarına bağlamasına mı? Yoksa elimize tutuşturulan bu kitapların köküyle bir ilgisi bulunmadığına mı? Neye? Neye?

Pirî Reis'in *Kitab-ı Bahriye*'sini[1] okuduktan sonra, işte oturup kara kara düşüncelere varışımız bundandır.

Konuya geçmeden önce, bir yazmanın şöyle bir yaprağına sıkışmış kalmış bir sözü verelim:

Sormaz ki bilsin
Sorsa bilirdi
Bilmez ki sorsun
Bilse sorardı

İlkin kişiye bir tekerleme gibi gelen bu söz bence bir özdeyiştir; öğrenmek ve bilmek isteyenler için bir ilkedir; söz konusu kitapları bize tanıtmaya kalkanlar için bir kılavuz sözdür. Biz öyle düşünüyoruz ya, sanırım çoğumuz buna yer vermiyoruz; bir gerek de duymuyoruz. Yoksa bu kitaplar bunculayın sıvama yanlışlarla dolup

[1] *Kitab-ı Bahriye Denizcilik Kitabı*, Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi, iki cilt, İstanbul, 1973.

taşmazdı. Ne bir bilene sormadığımızdan, ne de küçükten, büyürken karşımıza çıkan engelleri aşmak için bir sözlüğe bakmaya üşendiğimizden oluyor bütün bunlar

Kendimize güvencimizin ucu bucağı yok, iyi! O alanı boş bulmuşuz belli. Okuyuculardan da kuşkumuz yok; bunları böyle yapanlar biz okuyucuların her dediklerini, her okuyuşlarını, her açıklamalarını olduğu gibi karşılayacak sanır olmalı. Ne var ki, görüleceği üzere bu da ayrı bir yanlış

Pirî Reis'in *Kitab-ı Bahriye*'yi, Akdeniz'i bir Türk gölü gibi alındığı çağın en ünlü kitabıdır. Daha çok gemiciler için yazılmış olan *Kitab-ı Bahriye*, Akdeniz'in kıyılarını, kentlerini, adalarını, limanlarını, kayalıklarını en küçük ayrıntılarına değin anlatmakta, bu adalarda ve kentlerdeki akarsuları, pınarları, kuyuları sayıp dökmektedir. Yeri geldikçe bunların masallarına, öykülerine, yatırlarına, tarihle ilgili olaylarına yer vermekte, bu arada bu adalara, koylara, bunlara Türklerce verilen adların kaynağını da bildirmektedir. Sekiz yüz elli yedi büyük boy sayfa tutan bu kitap önemi dolayısıyla birtakım yabancılarca da ele alınmıştır. Daha 1756'da D. D. Cardemne, kitabın bütününü "Le Flambeau de la médeterannée" adıyla Fransızcaya çevirmiştir. Basılmamış olan bu çeviri Paris'te Bibliothèque Nationale'da bulunmaktadır. Başka çevirmenlerin yanında Prof. Kahle, *Kitab-ı Bahriye*'nin 130 bölümünden 1-28. bölümlerini Türkçesi ve Almanca çevirisiyle *Segelhandbuch* adıyla vermiştir. Bu çeviri açıklamalı olduğundan ayrıca bir önem taşır.

Böylesine önemli, eşsiz bir ana kitabı Türk okuyucusunun eline vermek bu alanda yapılacak işlerin ilki sayılmak yerinde olur. Öyle iken bizim elimize tutuşturulan ve Deniz Harp Okulunun ve Lisesinin 200. kuruluş dönem yılını kutlamak üzere çıkarılan kitap, Pirî Reis'in bu ana yapıtıyla uzaktan yakından ilgisi olmayan bir biçimdedir ve baştan başa yanlışlarla doludur. Bu yanlışların hiçbirini yanılgı sayıp da bağışlamak elimizden gelmiyor; bunları okuyucu olarak ne biz bağışlayabiliriz ne de Pirî Reis'in kendisi bağışlayacaktır. Elimizdeki iki cildi, Pirî Reis'in *Kitab-ı Bahriye*'si ile yaprak yaprak karşılaştırmaya gerek görmeden, gelişigüzel çevirdiğimiz zaman önümüze dikilen yanlışları sıralamak istiyoruz.

Bu yanlışların önce bir yönünü belirtelim: Kitabın birkaç yerinde bize özel yer adlarının asılları ile karşılanıp gerçeklerini koymaya *zaman ve imkân* bulunmadığı söyleniyor (I, 373, çıkma 142) ve bunların bir atlasla karşılaştırılması işi okuyucuya bırakılıyor (I, 315, çıkma 129; II, 43, çıkma 162). Bunları biz yapacak olduktan sonra, ortadaki yanlışlara bakınca, kitabı baskıya hazırlayana, yalnızca kitaptaki doğruları yanlışa çevirmek mi kalıyor?

Metin başta başa harekelidir. Kitabın bu niteliği onu doğru okumak ve anlamak

için yararlanacağımız bir yanıdır. Gelgelelim bunlar hiç de göz önünde tutulmuş değildir. Bize öğütlenen "atlasa bakmak" işini kitabı sunanın yapması gerekmez miydi? Oysa ne bir atlasa ne bir sözlüğe bakılmamıştır. Sözün gelişinden kolayca anlaşılacak yerlerde bile tutarsızlıklar vardır. Ne yazık ki bunların hiçbiri de yanılgı değildir, tümü yanlıştır.

1. YANLIŞ OKUMA YÜZÜNDEN YANLIŞ ÇEVİRİLER

Metin 12: Eğer var ise fehmin ey vefâdar
Bu derya ilimdir gayette düşvar
Bu derya bir bî-lisan yağıda benzer
Anun furtunası ağıya benzer

dizeleri *eğer sezişin varsa ey yar, bu derya ilimidir gayetle ayar. Denizler bil dilsiz ilimdir, şu dehre benzer Onların tortusu bir zehre benzer* (I, 35) diye verilmiş. Altta da *ayar* –ki metinde yok bu sözcük– "hassas" diye açıklanmıştır (I, 35, çıkma). Doğrusu ise şudur: "Ey vefalı dost, eğer kavrayabilirsen bu deniz bilimi pek güçtür. Bu deniz dilsiz bir yağıya benzer, onun fırtınası da ağıya benzer."

Metin 44: Geldik evvelki sekiz yel haline
Ilmi nedir dahı istimaline

dizeleri

Geldik evvelki sekiz yel haline
Nador ilmi ile istimaline

diye vermiş (I, 44) ve 27 sayılık çıkmada "*Nador*, belki de gemicilik, navigation anlamında alınmıştır, hiçbir lûgatte bulamadım" denmiştir. Oysa "Nador" diye okunan ve anlaşılmadığı söylenen bu sözcük, sözlüğe bakmadan da herkesin bilebileceği *nedir*'dir." Bu dizeler, bütün öteki dizelerde olduğu gibi aruzla yazılmış olduğu için ölçü "nedir" sözcüğünü, aruza uysun diye "nâdür" diye okumamızı gerektirmiş, Pirî Reis de doğru okumamızı sağlamak için böyle yazmıştır. Sırası gelmişken söyleyeyim ki, aruzla yazılmış kitapları anlamadan da doğru okumak için ölçü büyük yardımcıdır.

Metin 44: Göricek o yerleri dinle yine
Yürü bu kez girü tekrar engine

dizeleri (I, 69), çıkma 64'te "demek ki burada tiramola ederlermiş" diye açıklanmıştır.

Oysa bu düpedüz "bu yerleri gördükten sonra yine açık denizlere çık" demektir, "tiramola" demek değildir.

Metin 50: Fi'l-mesel boncuğa benzer bendeşi
Kim ana iplik dakarlar ey kişi
Anın iplikten yanıdır şeb olan
Rüşinadır mâadâsına gelen

dizeleri de (I, 76) "meselâ boncuğa benzer *beldesi*, ki ona iplik *dokurlar* ey kişi! Onun iplikten *yenidir* gece olan, gündüzlerden aydınlıktır geri kalan" diye verilmiş. Gerekli mi bunun doğrusunu bir kez de bizim yazmamız? Metindeki harekelenmiş *bendeş*'ten bir *belde* yapmak neye? Dakarlar (takarlar) sözcüğü harekelenmişken ne diye "dokurlar" olmuş? Üstelik "boncuk" gibi bir de ip ucu varken?

Metin 53: Çini balçıktan birer putları var
Kendülerde götürürler ber-karar
Anduğunca çıkarır *öper* anı
Ben sana ısmarladım, der, bu canı

dizeleri (I, 78) "Çin balçığından birer putları var, kendileri de götürürler, bir karar. Andığınca çıkarır oyar anı, ben sana ısmarladım, der, bu canı" diye verilmiş ve 75 sayılı çıkmada da "Çin porseleninin yapıldığı çamuru düşündüğü gibi oyup şekillendirir" diye açıklanmış. Doğrusu "Çinlilerin çiniden yapılmış birer putları var, bunu hep yanlarında taşırlar. Akıllarına geldikçe de çıkarır onu öperler ve bu canı sana ısmarladım derler."

Metin 70: İmdi anda bir ada var key ulu

dizesindeki (I, 97) "pek" anlamında olan *key*, "ki" diye okunmuştur. Oysa metinde bu sözcük *ke y* diye harekelenmiştir.

Yine o sayfada İmdi Efrenc san görünce der ana
Hem Arap Kumur deyü söyler buna

dizelerinde *Kumur* "kavmidir" diye okunmuştur. Kaldı ki bu bölüm Kumur Adalarından söz etmektedir. Bu adanın adı da harekesi olmadan da Kumur diye okunabilirken *Kamur* diye yazılmıştır.

Metin 79: Nice nas var iki gözü arası
Bir karıştır, der, o yer seyyaresi

dizesi (I, 106) "nice insanlar var ki iki gözü arası bir karıştır, sanırsın yer seyyaresi" diye verilmiş, ardından da bir çıkma çıkılmış (103) ve şaşılacak bir açıklama yapılmıştır: Yer Seyyaresi: Demek ki o devirde, öteki yıldızlarda garip mahlûklar olduğu tasavvur ve tahayyül ediliyormuş, Feza adamı gibi bir şey. Afrika yerlilerinin büyü maskeleridir, diye olmayacak nesneler söylenmiştir. Oysa anlamın düzcesi şudur: "Oralara gidip gelen kervanlar, öyle insanlar var ki iki gözünün arası bir karıştır, diye anlatırlar." Burada *seyyare* bir gezegen değil, "kervan" demektir.

Metinde, her bölümün sonunda *ve's-selâm* sözü I, 113'teki açıklamada, söylendiği gibi "yolun açık olsun" demek olmayıp, *Kuran-ı Kerim*'deki "esenlik doğru yolda gidenin üzerine olsun" anlamındaki ayetin kısaltılmışıdır.

Metin 100: *Tîn-i Mahtûm* sözü "tîn-i Nahtum" diye yazılmış (I, 123) ve çıkma 106'da bu yanlış okunan *Nahtum* sözcüğü "yunmak, temizlemek anlamlarında kil karşılığı, belki de Çanakkale seramiğinin terkibine eskiden Limni'den gelen kil katılırdı" diye açıklanmış. Bu "tîn-i mahtûm" toprak boyanın kırmızı bir türlüsü olup koyunlara damga vurmakta ve boyacılıkta kullanılır, bilinen bir nesnedir. Ayrıca bu bugünkü "mühür mumu" gibi kullanılırdı. Eskiden mektuplar balçıkla mühürlendiği içindir ki bu özel balçığa "tîn-i mahtûm" denmiştir.

Metin 131: "Tokmak *manide* iki adalar" sözündeki "mânide" bir adanın adı sanılıp *Manide Adası* diye yazılmıştır (I, 143). Oysa bu sözcük burada "aslında" demektir.

Metin 134 ve 144: *Iğrıbar,* barça'dan büsbütün ayrı bir tür gemidir, küçük ya da orta boyda olup savaş gemişinden çok bir taşıt gemisidir. Bu sözcük *ağır bar* diye okunmuş, bir yerde (I, 145) "ağır barçalar" bir başka yerde de (I, 150, 151) "küçük barçalar" diye alınmıştır.

Metin 144: "mezkûr yerden karaya Şehr-i Ayazmend iki mil miktardır" diye geçen yer "bu *karyeden* şehir iki mildir" diye verilmiş "Ayazmend" atlanmıştır (I, 151). *Karye* ise metinde söz konusu değildir.

Metin 278: *Temâşâlık* "harap tiyatro" diye açıklanmış (I, 255, çıkma 122). Bence burası bir "harap tiyatro" değil, "denizin temaşa edileceği yer" demektir. Çünkü o tarihte "temâşâ" bizde "tiyatro" anlamında değildir. Nitekim Uludağ'daki "Bakacak" da bu anlamda bir "temaşalık"tır.

Şolok ve *şorok* sözcükleri türlü yerlerde türlü anlamlarla karşılanmıştır (I, 318, çıkma 131; II, 25, çıkma 157; II, 292). Bunlardan biri (II, 25, çıkma 157) yanlıştır. Burada *şolok* "bozuk, hayırsız, işe yaramaz, kullanılmaz" anlamında değildir; "gündoğu-

sunda" demektir.[1]

Metin 639: *Maslık* sözcüğü "hint keneviri; bayır turpu; ardıç" anlamındadır. Bize bu sözcüğün hangi sözlüğe bakılıp da anlamının bulunamadığı söylenmiyor. Metindeki *maslık* bu üç ayrı anlamdan "hint keneviri" anlamındadır. Türk Dil Kurumu'nun çıkardığı *Tarama Sözlüğü*'nde bunun "esrar" anlamına geldiğini gösteren üç kaynak vardır. Bilindiği üzere "esrar=haşiş" hint kenevirinden elde edilir.

Metin 663: "Mağrıp *kurusundan*..." yazarca "Mağrıp *korusundan*" diye okunmuştur (II, 186). Oysa bu *kuru*, yalnız bu kitapta değil, hemen her kitapta "deniz karşıtı, kara" yerine kullanılagelmiştir.

Metin 663: "Amma bu dokuz mil mabeynine dökündü taşlardan köprü olduğu, hemen sığlar olup köprüye kabil olduğu bu sebepten idi" diye anlatılan yer "fakat bu dokuz mil aradaki döküntü taşlar hemen köprü yapmaya elverişli idi, bundan çekindi" biçimine konmuştur (II, 186). *Hemen*'in buradaki anlamının "salt" demek olduğu anlaşılmadığı gibi büsbütün aykırı bir anlam da verilmiş. Oysa anlaşılan şudur: "Bu dokuz mil aradaki döküntü taşlardan köprü olması salt burasının sığ yerler olup köprüye elverişli olmasından ötürü idi."

Türkçe soyundan gelen sözcükler hele hiç anlaşılmamıştır.

Metin 665: "Şeyh Yahya kabilesi *herkiz* farîza namazları imama uyup kılmazlar" cümlesi "Şeyh Yahya kabilesi her zaman farz namazları imama uyup kılmazlar" diye verilmiştir (II, 187). Doğrusu ise "Şeyh Yahya kabilesi hiçbir zaman farz namazları imama uyup kılmazlar"dır.

Metin 665: "olan bardağı *fadırlar*"da geçen "fadırlar" için "bu kelimeyi okuyamadım" dendikten sonra (II, 187) birtakım gereksiz açıklamalar öne sürülmüştür. Bu sözcük Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmanî*'sinde ve Türk Dil Kurumu'nun çıkardığı *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*'nde "kırılmak" anlamında "fanmak, fanımak" olarak vardır. Öyle ise *fadımak* ta "kırmak" demektir.

Metin 667: "O geçitten gündoğusu tarafına Kantara derler, bir köprü vardır, mezkûr köprü dökülmüş taşlardır" diye geçen yer "bu geçitten gündoğusu tarafındaki *burunda* Kantara *köyü* vardır. Burası *gübre (çöp) dökülmüş* taşlardır" biçimine girmiş (II, 189). Böylesine kişiyi şaşırtacak, nasıl yapabilmiş dedirtecek yanlışların sayısı

[1] Bu sözcüğün nereden geldiği ve ayrıntılı okunuşları ve anlamları için bkz. Henry ve Renié – Andreas Tietze, *Lingua Franca in The Levant*, Urbana, 2958, s. 406 vb.

çoktur. "Köprü" sözcüğü bir yerde "köy" olmuş çıkmış. Bu yetmiyormuş gibi "köprü" de *gübre* olmuş, o da *çöp* diye bir kez daha açıklanmıştır. Kantara'nın köprü anlamına gelen bir söz olduğu bilinmemiş, bu köprünün metinde, 669. sayfadaki haritasında görülüp duran kulesine bakılmamış ve 668'de "Kantara *burcuna doğru* yürüyüp" sözü "*Kantara burnuna doğru*" olmuştur (II, 189).

Metin 671: "gemi reisliğinden oturak olmuş" sözleri "kürek çeken olmuş, forsalık etmiş" diye açıklanmıştır (II, 193, çıkma 215). Doğrusu ise "gemi reisliğinden emekliye ayrılmış" demektir.

Metin 730: "Bu fasıl Şam kurusunda Sur kenarların beyan eder" başlığı, "bu bölüm Şam etrafındaki Sur sahillerini anlatır" diye verilmiştir (II, 245). Yukarıda da söylendiği gibi *kuru* dilde "kara, toprak" anlamında, deniz karşıtı olarak vardır. Kitabı bugünkü dile getiren (!) hem bunu hem de Şam'ın genel olarak "Suriye" anlamına geldiğini bilmediğinden *Şam*'ı "Şam şehri" olarak almış, bundan dolayı da Şam'ı neredeyse deniz kıyısına götürmüştür.

Metin 368, 394: *balaca*'ya "plaj, kumluk, sahil" olarak anlam verilmiştir (I, 325, çıkma 133). Bu sözcüğün anlamı ise *Kitab-ı Bahriye*'de vardır: Balaca ve Palaca "birkaç yerde beyan eyledik: Gemi yatmağa kabil açık yerlere ehl-i derya ibaretince palaca derler, yani yufka sulu, hem açuk yerlerdir, fursat ile yatılur."[1]

2. YER ADLARININ YAZILIŞINDAKİ EKSİK VE YANLIŞLAR

Kitab-ı Bahriye'yi bize sunan, yer adlarının yazılışında nasıl bir yol tuttuğunu söylemediği için buralarda da eksikler ve yanlışlar buluyoruz:

a) Eski harflerde hem "e" hem de "a" sesi veren bir sesli harf hep "e" sesiyle okunmuştur. Herhangi bir haritaya bakılsaydı bunlar doğru okunacaktı: Ankora "Ankone", Polya "Polye" ve Manya "Manye" olmayacaktı. Nitekim metinde *Mersilye* biçiminde yazılmış olan sözcük güzelce "Marsilya" okunmuştur.

b) Yine haritaya bakılsaydı, iki ayrı sözcükten oluşan kimi adlar iki ayrı admış gibi yazılmayacaktı: Semadirek Adası "Sema Direk;" Dobrovenedik "Dobra Venedik" ve Akvamort "Akva Mort" yazılmayacaktı.

c) Yer adlarının okunuşunda, bunlar metinde harekeli olarak durup dururken ve buna bakarak doğru okunabilirken bir yığın yanlış yapılmıştır. Bahr-i Zenc, *Zenci*

[1] Kahle, *Segelhandbuch*, I, 108; Piri Reis, 488.

Denizi olmuş (I, 95); metin 70'teki Komor Adaları *Kamur Adaları* (I, 96); metin 132'deki Sivrice Burnu, *Sürüce Burnu* (I, 144); metin 137'deki Kalayna, *Kaline* (I, 147); metin 137'deki Kelemye, *Kelmiye* (I, 147); metin 142, 143, 144'teki Yund, *Yuna* (I, 150, 151); metin 145'teki Ayhanos, *Encenez* (I, 151, 152); metin 307'deki Koğa Limanı, *Kofa Limanı* olmuştur (I, 276). Metin 534'te Mayorka Adası, *Menarko* (II, 81) diye yazılmış; metin 654, 655, 656'da geçen Susa, hep *Savsa* okunmuştur (II, 177, 178). Metinde 661'deki Kabız Körfezi, *Kabzi* diye alınmıştır (II, 184); bu körfez günümüzün haritalarında da Gabes Körfezi diye gösterilip durmaktadır.

ç) Birtakım yerlerin nerelerde olduğu, bunların başka başka yerler olduğu bilinmemiş, bunlara herkesin bildiği birtakım adlar yakıştırılmıştır. Metin 602'deki *Kartacına* Endülüs kıyılarından alınıp Akdeniz'in güneyinde, Tunus'un Bizerte Körfezi'ne götürülmüş ve tarihteki ünlü Kartaca'nın yerine konmuştur. Oysa *Kartacına*, İspanya'nın güneydoğusunda ünlü Mürsiye şehrinin güneyinde büsbütün başka bir kenttir.

Metin 630'daki *Tenas*'ı yazar (II, 157, çıkma 189) Tunus diye göstermiştir. Oysa bu *Tenas*, Müstaganim yakınında, deniz kıyısında bir burun üzerinde küçük bir kalenin ve iki mil kadar ileride bir köyün adıdır. Tunus'la arasında da koskoca bir Cezayir ülkesi vardır.

Ölçeği okul atlaslarından bir gömlek daha geniş tutulmuş olan bir atlas, bu yanlışların büyük bir bölüğünü önlemeye yeterdi. Ne var ki kitap hiçbir özen, hiçbir çaba görmeden, neredeyse *çalakalem* ortaya sürülmüştür. Kitabı okurken gelişigüzel beş on yaprağının karıştırılmasıyla bunca yanlış önümüze dikilmiş, bize geçit vermemiştir. Başka bir okuyucu bu yanlışlar denizinden irili ufaklı dileğince yanlışları ağına doldurabilir.

Böyle bir ana kitabın bu biçime sokulması yazıktır. Deniz Harp Okulu'nun iki yüzüncü kuruluş yılını kutlamak için yapılacak iş çok başkaydı. Kitabın bütününü kucaklayan kişi ve yer adları dizini verilmeliydi. Bu yer adlarının günümüzde nereleri olduğunu bildiren haritalar kitapta yer almalıydı. Pirî Reis'in adına sanına yakışır bir çalışma ortaya konmalıydı. Bunların hiçbiri yapılmamıştır. Bir yanlışlar denizinin ortasında *Kitab-ı Bahriye* boğulup gitmiştir.

Öyle görünüyor ki, sürüm kaygısının sam yeli, yazık ki sözde kalan yüce amaçların ışığını üfleyip söndürmüştür. Böyle mi olmalıydı? Böyle mi olmalı? Bu kitapları okuyucuya uzatılmadan önce bir kurul görmez mi? Bir kurul var mı? Bunun bir başı var mı? Onu da bilmiyoruz. Varsa yeteri nedir? Yetkisi nedir? O da belli değil. Ortaya çıkanlara bakınca ne bir kurul vardır ne de onun bilgili ve yetkili bir başı vardır?

Yoksa gerçek ve işi oluruna bağlamaz bir kurulun ya da kişinin incelemesinden geçseydi bu kitap olduğu yerde kalırdı, bizim elimize değin gelemezdi.

Bu soydan ana kaynakları gün ışığına çıkarmak değme kişinin üstesinden geleceği işlerden değildir. Bunlar bilir kişilerden, bilen kişilerden oluşan kurulların işidir. Tarihçisi, coğrafyacısı, folklorcusu, dilcisi ve benzerleri bir araya gelmeden sonuç alınamaz, amaca varılamaz. Alınamadığını, varılamadığını anlamamız için her gün yeni bir tanık çıkıyor karşımıza. Bunlar yazılıp çizilmiştir, kaç kez. Yazılıp çizilmektedir, sürekli... Gelgelelim, bu uyarılara kulaklar tıkalıdır. Bir başka deyişle bir kulağımız tencere bir kulağımız penceredir. Üzülüp yakınmaktan başka biz okuyucuya kalan nedir, diye soruyoruz kendi kendimize? Kebikeç duası okumaktan başka?

Bilindiği gibi *Kebikeç*, hamam böceklerinin başıdır. Hindistan'da ve bizde çok kez bir kitabın birinci sayfasına yazılır: Bu yoldan da birtakım börtü-böceğin, başlarının adına saygı göstererek kitaplara ilişmeyeceklerine, onları delik deşik edip okunmaz hale getirmeyeceklerine inanılır. Yapılanları, yapılmakta olanları gördükten sonra, bu ana kaynakları korumak için, biz de tutsun tutmasın, yazımızı bu dua ile bitirmek istiyoruz: *Yâ Kebîkeç!*

Türk Dili, sayı 280, Ocak 1975

GÜÇLÜK NEREDE?

Sayın Prof. Hasibe Mazıoğlu, XIII. yüzyıl Anadolu şairlerinden Ahmed Fakih'in *Kitabu Evsâf-ı Mesâcidi'ş-Şerife*'sini tıpkıbasımıyla birlikte yayımlamakla Türk dili üzerinde çalışacaklara yeni bir kaynak sunmuş oldu.[1] Ahmed Fakih'in hayatı ve eserleri üzerinde verdiği bilgiler bu konuda bugüne değin yazılmış olanlara dayanmakta ve bunlar kaynakçada sıralanmaktadır (s. 1-17). Bunun ardından, bu önemli yazmanın çevriyazısı gelmekte (s. 21-45), onu da "sözlük ve dizin" bölümü izlemektedir (s. 47-73). Tıpkıbasım ise bundan sonra yer almaktadır (s. 74-119). Yanlış-doğru çizelgesi bu basımı bütünlemektedir.

Yukarıdaki bölümlerin içinde "sözlük ve dizin" bölümü bence önemi bakımından öndedir. Burada, yazmada geçen bütün sözcüklerin, birkaç eksiğiyle, geçtiği yerler gösterilmiş, bunların anlamları verilmiş, özel kişi ve yer adları da açıklanmıştır.

Metnin çevriyazısı ile aslını, sözlük ve dizin bölümünü karşılaştırdığımızda kimisi bağışlanabilir soydan sürçmeler olduğu gibi bağışlamakta güçlük çektiğimiz yanlışlarla da karşılaşıyoruz. Bunları göstermekte türlü yönlerden yarar görmekteyiz. Aşağıda önem sırasına bakmadan bu yanlışları, sözlük ve dizin bölümünde aldıkları yere göre belirtmeye çalışacağız; böylelikle basımın bütünlenmesine yararımız dokunacağına inanıyoruz.

13a (2a): "durmak" ayağa kalkmak demektir; bu, sözlükte verilmemiş, onun yerine "durmak, eğlenmek" denmiştir.

18a: 351. dizedeki *amu* (amu) sözcüğü Arapça "amca, dost" olarak karşılanmıştır.

---

[1] Prof. Turhan Gencei, 24-26 Eylül 1974'te, Napoli'de toplanan kongrede (Atti del Primo Convengo Internationale di studi sulla Turchia Preottmana e Ottamana, 24-26 Settembre 1974) "Notes on the attribution and date of the Çarhnâme" adlı bildirisinde, iki Ahmed Fakih olduğunu, şimdiye değin *Çarhnâme* yazarı olarak bilinen Ahmed Fakih'ten başka ve yine o yüzyılda yaşamış bir Ahmed Fakih bulunduğunu, Bahaeddin Veled'in müritlerinden olan bu ikincisinin Tebriz'de gömülü olduğunu ileri sürmüştür. Sayın Turhan Gencei bana lûtfettiği mektupta, bu bildirisinde, *Çarhnâme*'nin bu iki Ahmed Fakih'ten ikisine de ait olamayacağını, *Çarhnâme* ile *Kitabu Evsâf-ı Mesâcidi'ş-Şerife*'nin aynı yazarın yapıtları olsalar bile ancak XIV. yüzyıl sonlarına ait dil yadigârları olabileceğini söylediğini yazmıştır. Henüz yayımlanmamış olan bu bildiriyi burada haber vermekle yetiniyorum.

Oysa metinde (18a) "Bunı bilür hâs u amu" dizesinde görüleceği üzere bu "hâs u âm" "adı belli kişiler ve sıradan olanlar" demektir. Anlamı da "hâs ve âm (herkes) bunu bilir, ayeti sabit olmuştur" demektir. Burada bir noktayı belirtmek yerinde olacaktır. Edebiyat metinlerini, salt sözlüklere başvurarak açıklamak çıkmaz bir yoldur. Çünkü yazarın dilinde sözcükler, çoğu kez sözlüktekinden başka anlamlarla zenginleşmiştir. Kaldı ki "hâs u âmm" çok belli, çok yaygın bir kalıp sözdür. Bunun için sözlüğe bakmak bile gereksiz ise de onu sözlükte bulamamayı ya da sözlüğe böyle yanlış geçirmeyi yadırgamaktayız.

226b (metin, 12a): "müezzin ban verir erte geceler" dizesindeki *ban vermek* "bağırmak, ünlemek" gibi anlamlar taşısa da, *müezzin* gibi bir ipucu varken bunun "ezan okumak" anlamına geldiğini ve sözlükte yerine koymak gerektiğini düşünmeliyiz.

248b (metin, 13a): "ikisinin arasından geçer *il*" dizesindeki "il" sözlükte verildiği gibi "yabancı" değil, "halk" demektir.

121a (metin, 7a) ve 133a (metin, 7b): Metinde apaçık *Kubeys* diye harekelenmiş olan dağ, çevriyazıda iki yerde de *Kubaysar* diye yazılmıştır. Böyle yazılınca birincisinde ölçü bizi zorlar görünse de ikincisinde vezni biz bozmaktayız. Kaldı metnin diline göre birincisini "Kubeys dağı (durur) ol dağ karındaş" diye kolayca düzeltmek vardır.

Bu bir yana, konusu kutsal mescitler olan bir kitabı yayımlarken, biraz da bunların bulunduğu yerlerin coğrafyasına bakmak gerekmez mi? Asıl adı *Ebû Kubeys* olan bu dağ için türlü söylentiler de vardır, bunları *Mu'cemü'l-Büldan*'da (I, 101 vd.) buluyoruz. Ama buralara gitmeden, böyle bir metni hazırlarken el altında bulundurulması gereken sözlüklerde, nitekim, *Kamus Tercümesi*'nde de (II, 082 vd.) bulabiliriz. Ondan çok daha küçük ölçüde olan *Ahterî*'de de vardır (s. 785). Bu bize biraz önce söylediklerimize bir kez daha dönmek yolunu açıyor. Yoksa o dağın orada olduğunu ve adını bilmek için çok uzaklara, diyelim ki hacca gitmek de gerekli değildir.

270b (metin, 14a): "salavat ver resûle olma *meftun*" dizesindeki "meftun olmak" deyimine verilen "tutulmak, gönlünü kaptırmak" anlamı büsbütün yanlıştır ve dizedeki anlamıyla uzaktan yakından bir ilgisi yoktur. Çünkü bu anlamı verince "resûle salavat ver, gönlünü kaptırma" diye anlaşılır ki bu da ters düşer. Oysa burada *meftun*, Arapçada kullanılan anlamlarıyla "yoldan azmış, yolunu şaşırmış, günaha girmiş ve kâfir olmuş" demektir (*Kamus Tercümesi*, IV, 712) ve buraya yakışanı da sözcüğün bu anlamıdır.

362a (metin, 19a): Çevriyazıda "varmaya nakes kişi *-çu mürdedir iş başı*" diye veri-

len dizede iki yanlış vardır: Birincisi, asıl metinde dize "varmaya nakes kişi - iş başı cömerddedir" biçimindedir; çevriyazıda bu sıra değiştirilmiştir. İkincisi büyük bir yanlıştır. *Çu mürdedir* diye okunan sözcüklerin doğrusu "cömerddedir"dir. Metinde *cömerddedir* diye üstelik harekelenmiş olan bu sözcük, dizenin anlamına da uygundur. Sayın Prof. Hasibe Mazıoğlu'nun dizeyi *çu mürdedir* diye okuması ondaki anlamı öldürmüş olsa gerektir.

375b (metin, 20b): "yazuk terazüsü *anca* Sırat Köprüsü" diye okunan dize de yanlış okunmuştur. *Anca*'nın doğrusu, metinde de harekelendiği üzere *ince* olacaktır. *İnce* okumak için de "Sırat Köprüsü" yeterli bir yol göstericidir, üzerinden geçmek ve köprünün ince olduğunu görmek istemez.

Bütün bu tanıklardan görüleceği üzere, böyle bir metni yayımlamak için yukarıda da söylediğimiz gibi "sözlükler" yetersizdir; o da eğer bakmayı akıl etmişsek. Sözlüklerden önce, bu metnin gerektirdiği İslam kültürünü ve inanışını bilmek başta gelir.

27b (metin, 2b): Dizede doğru olarak harekelenmiş olan *beşaret* sözcüğü çevriyazıda *bişaret* diye verilmiş ve *bişaret* sözlükte "müjde, muştu" diye karşılanmıştır. Oysa *beşaret* burada "güzellik" demektir, dizenin anlamı da "resûlün nurunu gör, ne güzelliktir o!" demektir.

211b (metin, 11a): Dize "biaynihi sanasın ki o nardır" diye doğru yazılmışsa da çevriyazıda "biaynih sanasın ki o enardır" diye verilmiştir. Metinde harekelendiğine göre *biaynihi* sözcüğü, çevriyazıda da öyle verilmeliydi, o zaman metindeki "nar"ı da "enar" yapmak gerekmeyecekti.

343b (metin, 17b): Dizede verilen *andar*'a, Sayın Mazıoğlu sözlükte "saklamak, gözetmek" diye bir anlam yakıştırmıştır, sanıyorum. Bu sözlük düzenlenirken, hangi sözlüklere başvurulduğu, hangi kaynaklardan yararlanıldığı söylenmediği için böyle *yepyeni* bir sözcük bizde merak uyandırmıştır. Metnin aslına bakınca biz sözlüklerde bulamadığımız bu "andar"ın *ider* olması gerektiğini görüyoruz.

225a (metin, 12a): "Vezin yok" diye verilen dizede vezin bozuk değil, bir yanlış sıralama vardır, bu dizeyi "dolayı medrese, mescit, inen çok" diye okuyunca vezin düzelmektedir. Nitekim 331b'de (metin, 17a) vezni bozuk olarak gösterilen dize de "bu dilde rahmet eyle kalmasın gam" diye okununca düzelir.

Böyle XIII. yüzyıla değin geri giden bir yazmanın söz dizini düzenlenip de sözcüklerin anlamları verilirken, okuyucuya güven vermek için ne gibi ana sözlüklerden yararlanıldığını göstermek yerinde olurdu sanıyoruz, oysa bu bir yana atılmıştır.

İmdi, bizi yukarıdaki yanlışlara götüren güçlük nereden geliyor? Kaç kez belirttiğimiz gibi, bu elimize aldığımız metnin uzağında durmamızdan ileri gelmektedir. Konunun örgüsünü tanımamaktan, bu örgüyü meydana getiren iplikleri bağlayamamaktan, çıplak sözcüklerin dışına çıkamamaktan, bize ışık tutacak kaynakları bilmemekten ya da onları bir yana bırakacak denli üşencimizden doğuyor. Oysa Hasibe Mazıoğlu'nun daha titiz ve dikkatli davranmakla, bütün bu yanlışlardan kolayca kaçınabileceğini de sanıyoruz.

Türk Dil Kurumu, türlü değerli yayınları arasında, böyle bir yazmaya yer vermekle yararlı bir iş görmüştür. Evet, ondan beklenen işler arasında, dil bakımından büyük önem taşıyan bu soydan daha nice kaynakların beklemekte olduğunu bu yapıt bize bir kez daha hatırlatmış ise bunu da ayrı bir yarar saymaktayız.

Türk Dili, sayı 291, Aralık 1975

DEDEM KORKUT KİTABI'NIN İNGİLİZCE ÇEVİRİLERİ

Türk edebiyatının bu en büyük, en önemli kitabı, sırasıyla Rusça, İtalyanca ve Almanca çevirilerinde çok sonra ayrı ayrı bu kez İngilizceye de çevrildi.[1]

Dedem Korkut kitabı üzerinde, başta Türkçe olmak üzere bugüne değin türlü dillerde pek çok incelemeler yapılmış, hikâyeler türlü yönlerden ele alınmıştır. Ancak nedense İngiliz dilinde bu konuya gereken ilgi gösterilmemiştir. Bu bakımdan Birleşik Amerika ve İngiltere'de birbiri ardına iki çevirisinin çıkmasını sevinerek karşılıyoruz.

Bu yazımızda ilkin Birleşik Amerika'da 1972'de yayımlanan çeviri üzerinde durmak istiyoruz. Başta bir giriş (s. IX-XXIII) ile metin (s. 3-175), her hikâye için onunla ilgili ayrı ayrı açıklamalar (s. 177-205) ve kaynakça (s. 207-212) bölümlerini veren bu çeviri ilk bakışta ayrı bir önem taşımaktadır. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin biri tarihçi, biri İngiliz dili ve edebiyatı okutan ve folklorcu iki Türk profesörü ile yine folklorcu olarak tanıdığımız Amerikalı bir profesörün meydana koyduğu bu çevirinin, günümüze değin bu alanda yapılan araştırmalar, yayımlanan incelemeler göz önünde tutulunca bir yenilik getirmese bile, kendinden önceki çalışmalardan yararlanılarak daha az eksik ve daha az yanlışla hazırlanmış olacağı ve bize bir güven vereceği düşünülebilir. Ne var ki çeviriyi okuyup bitirdiğimiz zaman, bunun bağışlanamayacak denli yanlışlarla yüklü olduğunu görmekten üzülmüşüzdür. Kendi alanlarında yetkili saydığımız kimselerin, birbirlerini tarih, dil ve folklor yönünden üç yüzlü çevirilerinde, ufak tefekleri bir yana nasıl yapılabildiğini bir türlü anlayamadığımız yanlışlarla karşılaşmak hayal kırıklığına yol açmıştır.

Bir kez daha anlıyoruz ki Dede Korkut gibi, bir dilin bütün güzelliklerini ve inceliklerini veren bir metnin, üstünkörü demeyelim, salt bir sözlüğe bakarak, bundan da öte dili bildiğimizi sanarak anlaşılamayacağına tanık oluyoruz. Böylesi bir kitabın içinde geçen olayları kendi muhayyilemizde yaşatmadan, kişilerinin özelliklerine bü-

---

[1] Faruk Sümer, Ahmet E. Uysal, Warren S. Walker, *The Book of Dede Korkut*, University of Texas Pres, Austin ve Londra, 1972.
Geoffrey Lewis, *The Book of Dede Korkut*, Penguin Books, Büyük Britanya, 1974.

rünmeden, onların yaşayışlarını bugünmüş gibi yaşamadan; benzetmelerini, sözcüklerini anlamlarındaki bütün gömlek ayrıntıları ile kavramadan, kısaca kitabı sindirmeden, onu yabancı bir dilde vermeye kalkışmak başarısızlığa götüren bir yola girmek olur.

Üstelik bir noktaya daha değinmek istiyoruz. O da böyle her bakımdan yüklü bir kitabın, bir destanın çevirisinde, yabancı bir dili bilmenin yetmeyeceğidir, bu dilde ne denli güçlü olursak olalım. Ondan çok ileride, bir destan dilini konuşmak ve yazmak da gerekir. Yoksa kitabın havasından çok şey yitirmiş oluruz. Bu çeviride ise destan dediğimiz özellikten bir belirti göremiyoruz.

Kitapta hiç de azımsanmayacak olan yanlışları bütünüyle sıralamaktan çok belli başlı göze batanlarını aşağıda tanık olarak vermeye çalışacağız.

1. Dirse Han oğlu Boğaç Han hikâyesinde, Dirse Han'ın eşine söylediği *kavunum* sözü, bu sözcük için yapılmış olan düzeltmelere bakılmayarak[1] yine *kavunum* (my melon, s. 11) diye verilmiştir.

2. Metinde birçok yerde geçen *bidevi atlar* hep "Bedouin horses (s. 10)" diye çevrilmiştir. Açıklamada (s. 183, çıkma 5) "Türklerin XII. yüzyıldan bu yana at yetiştirdikleri, bununla birlikte Arap atlarına daha çok değer verildiği söylenmektedir. Arap atlarına ayrıca *Bedevi at* dendiğini bilmiyorsak da *bidev atlar*'ın, Arap atları olmadığını kesinlikle biliyoruz.

"Bedev at" Dede Korkut destanlarından başka Manas destanında, Bozoğlan hikâyesinde, Battal Gazi'de ve Azeri Halk Edebiyatında da geçmektedir. Gerçi Dede Korkut kitabının her iki yazmasında da bu iki sözcük "bedevi at" diye yazılmış ve öyle hareketlenmiştir. Ebü Bekir Tihrânî'nin *Kitab-ı Diyarbekriyye*'sinde de "esb-i bedevi" (I, 201) ve "esbhâ-yı bedevi" (I, 244) geçmektedir. Bununla birlikte "Arap atı" yerine "bedevi at" dendiğini bilmiyoruz. Nitekim Dede Korkut kitabında da bir yerde doğrudan "Arabi atlar" geçtiği gibi *Kitab-ı Diyarbekriyye*'de de "Arap atı"na karşılık hep "esb-i tâzi" denmektedir.[2]

Biz bu iki kaynakta geçen "bedevi at"ı Türklerde çok makbul bir soy at olan "Bedev at" diye alıyoruz. Dede Korkut hikâyelerini dinleyerek yazıya geçirmiş olan meraklı kişi ile Ebû Bekir Tihrânî'nin "bedev at" yerine "bedevi at" yazmasını, bu adı unuttukları ya da bilmedikleri için onların bir yakıştırması olarak alıyoruz.

---

[1] Orhan Şaik Gökyay, *Ducentname*, İstanbul, 1964, s. 20.

[2] O. Ş. Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, 1973, s. 24:11.
Kitab-ı Diyarbekriyye, I. 112, 122, 167, 214, 216; II, 299, 400, 420, 471, 483.

"Bidev at" Uygur metinlerinde de geçmektedir: Genç bilgin Osman Sertkaya'nın bana lûtfettiği bilgiye göre, British Museum, Orient. 8193 numarada kayıtlı Uygur harfli yazmanın yaprak 28B, satır 13'de "Aygır bedev-ler irti tak-ı at-lar-nıng" dizesinde "bedev" apaçık görülmektedir. Yaprak 20B'de ise "Tanrının buyruğuyla Cebrail'in Cennetten bir kısrağa binip geldiği, bunu Firavun'un gördüğü, onun binmiş olduğu aygırın başını çekemediği, atın kendisini güçsüz bırakarak denize girdiği anlatılmaktadır.

Görüleceği üzere, burada bedev at'ın adı açıkça geçtiği gibi, bu atların denizden çıkan aygırın çayırda otlamakta olan kısraklara aşmasından türediği inancı da yer almaktadır. [1]

Dede Korkut hikâyelerinin yazıya geçtiği yüzyıla yakın bir zamanda, Osman adında birinin yazdığı *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan*'da "Osman Paşa ata mâil idi. Baytarname mucebince bu beyit ile atın iyisin beyan eyledi, nazmetti" dendikten sonra "Der beyan-ı esb-i bediv" başlığı altında bu atın özellikleri verilmektedir: *Yüğrüğün evsâfın sorarlar ise size den üçü uzun, üçü kısa, üçü yassı üçü gen; uzun ola boynu ile kulağı ve kuyruğu, kısa ola arkası ve hurdaları, oyluğu yassı olan göğsü ile alnıdır hem sağrısı; gen ola burnu delüğü, gözü hem but ayrısı.*[2]

Demek ki XVI. yüzyılda *Bedev At*, özellikleri ile bilinmektedir. Bu tanıklara dayanarak, Dede Korkut hikâyelerinde geçen "bedevi at"ın "Arap atı" değil, özbeöz bir Türk atı olduğu ve "bedev at" diye okunması gerektiği anlaşılmaktadır.

3. Kazan'ın Evinin yağmalanışı boyunda geçen "Ana hakkı Tanrı hakkı olmayaydı" sözü "Ana hakkı Tanrının verdiği hak olmasaydı; if a mother's right had not been a right given by Allah (s. 32)" diye çevrilmiştir. Oysa bu "ana hakkı ne ise Tanrının hakkı da odur; ananın hakkıyla Tanrının hakkı birdir, ayrımı yoktur" anlamındadır.

4. Yine bu hikâyede "Karacuk çobanın dudakları tepserdi" çeviride "pressing his lips (s. 35)" diye verilmiştir. *Tepsermek*'in İngilizce karşılığı ise "for he lips to become swellen, cracked or postulated from heat, fever, thirst, *anxiety* and the like"tır.[3]

5. Metinde "atı bahri hotazlı" diye nitelenen Kara Budak'ın bu tanımı "rode a horse with a tassel made of white feathers" diye çevrilmiştir (s. 36). Bu "hotaz (= kutas)" tüy değildir. Cılasunların atlarının boynuna yak denilen yaban öküzünün ya da

---

[1] Bkz. O. Ş. Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, 1973, "Gölden çıkan aygır efsanesi."

[2] *Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan*, düzenleyen: Atsız, İstanbul, 1961, s. 48, 50.

[3] *Redhouse*, İstanbul, 1921, s. 487.

"gâv-ı bahrî" denilen deniz öküzünün süs için taktıkları kuyruğudur, tüy değildir.[1]

6. Bamsı Beyrek hikâyesinde, Banı Çiçek ile Beyrek'in güreşmesi anlatılırken "kavradı kızın bağdamasın aldı" sözü İngilizcesinde "He took off her shirt" diye verilmiştir (s. 46). Burada bir dil yanlışı olduğu kadar, oğlanla kızın güreşmesinde, oğlanın kızın gömleğini çıkardığını söylemek gibi Türk âdet ve geleneğine, Türk ahlakına uymayan bir anlayışsızlık da vardır. Oysa "bağdama" bir güreş terimi olarak "çelme, güreşçi çelmesi" demektir, sözcüğün bu karşılığı da türlü sözlüklerde vardır.

7. Beyrek'in kız kardeşi onun ölümünü duyunca "acı tırnak yüzüne çaldı, güz elması gibi al yanağını yırttı" deniyor. Bu da "she tore her red cheeks until they looked like the apples of autumn" diye çevrilmiştir (s. 52). Demek ki kızın yanakları kız onu acı tırnaklarıyla çekip yırttıktan sonra güz elmasına dönmüştür. Oysa kızın yanakları bu yastan önce de, bu yastan sonra da "güz elması" gibidir, güzeldir, öylesine pembe beyazdır.

8. "Nâgâh Parasar'ın Bayburt hisarına geldiler" de "They travelled day and night and at last reached Bayburt Castle which was commanded by *Nâgâh Parasar* (s. 54)" biçiminde verilmiş ve burada "ansızın, birden" demek olan "nâgâh" bir özel ad sanılmıştır. Bunun için bir açıklamaya da yer verilmiştir. Nitekim aşağıdaki "arkıç kır" sözü de bir özel ad sanılmıştır (s. 160).

9. "Benim ağzıma söğübdürürsün doyamadım" ise "you swore at my mouth but I had not *enough* of it" diye çevrilmiştir (s. 57). Burada "dayanamamak, katlanamamak" anlamına gelen, sözün gelişi de bu anlamı gerektiren "doyamamak", doğrusu "döyememek", büsbütün yersiz anlaşılmıştır. Bu yanlış *harcıâlem* bir dili konuşmanın bir metni anlamak için yetmeyeceği yolunda yazımızın başında söylediklerimizin keskin bir tanığıdır.

10. Kızlardan karnını doyurmak için yiyecek isteyen Beyrek'in "bağır gibi uyunanda yoğurttan ne var?" sorusu "Have you some yoghurt *white and firm as a young girl's breasts*?" diye çevrilmiştir (s. 60). Oysa "bağır" karaciğer demektir ve bu benzetme ile peynir gibi, karaciğer gibi katı uyunmuş yoğurt anlatılmaktadır. Genç kızların göğsü ile uzaktan yakından bir ilgisi olmadığı gibi, bu bir ağabeyin kız kardeşine soracağı türde soru da değildir. Kaldı ki Dede Korkut hikâyelerinde baştan sona bir *iffet* vardır, *şehvet* ise hiç yoktur.

11. "Ok atanda benim okum senin okunu yarmadı mı" ise "did I not split the

[1] *Burhan-ı Kaatı* "Bahrî kutas" maddesi.

straight arrow you shot" diye çevrilmiş (s. 66). Burada "yarmak" oku ikiye bölmek (*split*) anlamında olmayıp bir yarışta birinin okunu geçmek demektir. Bugün dilimizde kullanıp durduğumuz "yarış" ve "yarışmak" sözcüğü de işte bu anlamdaki "yarmak"tan işteşliktir.

12. Kazan Bey oğlu Uruz'un tutsak oluşu boyunda "ağam Kazan baş kesip kan döktüğünü, oğlan uşak aş yemekçe gelmez bana" büsbütün şaşılacak bir çeviri ile ve "He once said the male child was not born just to eat" diye verilmiştir (s. 76). Ne demektir bu? Burada olayın yürüyüşü içinde anlamı nedir? Olayla ilgisi nedir? Bunun anlanı eğer hikâyeyi kavrayıp izleyebiliyorsak, burada apaçık duruyor: Uruz, babasının baş kesip kan dökmesini çocukların yemek yemesi denli kolay buluyor, işte bu.

13. "Ağ alnunda beş kelime dua kıldık" İngilizcesinde "we have said five words of prayer in behalf of your white forehead"dir (s. 88). Bilmem İngiliz okuyucu bundan ne anlayacaktır? Biz İngilizcesini Türkçeye çevirince anlayamıyoruz da. Oysa bu "ağ alnunda" doğrudan "karşısında, önünde" demektir.

14. "Ulu kiçi kalmaya söz edene; karı koca kalmaya kov edene" tekerlemesi ve ilenci ise "The young and old will talk about it now; both wife and husband will discuss it" diye çevrilmiştir (s. 107). Bu, hikâyenin arasına sokulmuş bir tekerleme, bir ilençtir. Şu denilmek isteniyor: "Senin kara buğra karşısında duraklaman dedikoduya yol açacaktır, ama bu dedikodu kötü bir iştir, başkasının arkasından söz edenlere büyük küçük kalmasın; çekiştirenler de karı ve koca bulmasın." Bir başka deyişle "dedikodu yapanlar bunu yapacak kimse bulamasınlar, yapayalnız kalsınlar, ama ne yapalım bu dedikodu olacaktır" demektir. Eğer çevirenler, sözün bu anlamını kavramaya yardım edecek olan *kalmaya* sözcüğünü görmezden gelmeselerdi bu yanlışa düşmeyeceklerdi, sanırım.

15. "Muhammede salavat getirdi" ise "He... repeated his belief in the prophecy of Mohammed", diye çevrilmiş hep (s. 10). "Salavat getirmek" bu demek değildir. Belki burada Geoffrey Lewis'in "he spoke a blessing on Mohammed" çevirisi daha doğrudur.

16. "Âhır sonu arı imandan ayırmasın" da "Allah never let her deviate from the true faith in *her last years*" diye karşılanmıştır (s. 121). Bu, *Tanrı son yıllarında* değil "son nefesinde imandan ayırmasın" diye herkes için, her yerde yapılmakta olan belli bir duadır. Dede Korkut hikâyelerini çevirenler "son nefes" yerine *son yıllarında* diye çevirmekle ve duayı herkesçe değil de yalnızca burada kendisi için "ak pürçekli anan

yeri behişt olsun" diye dua edilen ana için anlamakla yanılmışlardır. Nitekim başka bir yerde (s. 133) "Ölüm vakti geldiğinde arı imandan ayırmasın" duasında da "son nefes" anlamı apaçık olduğu halde bunu "may Allah never seperate you from the clean faith as long as you live" diye "son nefes" yerine *ömrün boyunca* diye çevirmişlerdir. Böyle dua etmekte sakınca yoksa da, hikâyenin sonundaki dua bu değildir, Müslüman Türklerin hepimiz için edegeldikleri dualarının da böyle olmadığı gibi.

17. "Aruk candan iki karındaşı Tepegöz elinde helak oldu"da *aruk candan* özel bir ad sanılmıştır (s. 135), oysa bu "öz kardeşi" demektir.

18. "Alp eren, erden adını yaşurmak ayıp olur, adın nedir yiğit, degil bana" sözü büsbütün ters anlaşılarak "What is your name of your white bearded father? I know it is shameful for heroes to ask one another their names but regardless of this young man, tell me your name", diye çevrilmiştir (s. 131). Bu bir geleneği bilmemekten ileri geliyor. Yiğitlerin karşılaştıkları zaman birbirlerinin adlarını sormaları ayıp değil, bunu gizlemeleri ayıptır. Biliyoruz ki er meydanına çıkan kişi kiminle döğüşeceğini bilmezse olmaz, çünkü kendi ayarında olmayan biriyle savaşmak ayıptır. Onun için teke tek döğüşlerde erler daha meydana çıkınca, döğüşe başlamadan birbirlerinin adlarını, kim olduklarını sorup öğrenirler. Dede Korkut kitabında bunun kaç yerde örneği vardır.

Kıbrıs Barış Harekatı günlerinde, beni arabasıyla bir yere götürmekte olan ve henüz askerliğini yapmamış genç bir sürücü: Ağabey, benim ağırıma giden Yunanı düşman sayıp karşımıza almamızdır, diye içini döktü. İşte budur bu!

19. Uşun Koca oğlu Egrek boyunda "kardaşım sağ imiş kayurmazam"ı çeviriciler "Oh that my brother should be alive and I should not care *for him*", diye çevirmiştir (s. 147). Bunun anlamı "mademki kardaşım sağmış, artık gam yemem" demektir, yoksa "*Onun için gam yemem*, onun için kayırmam" demek değildir. Burada *for him* gereksizdir, yanlıştır.

20. "Kademi kutsuz gelin deyince udsuz gelin desinler" de öncekiler gibi anlaşılmamıştır. "Let them call me the unlucky bride, but I shall not have anyone call me the shameless bride" diye çevrilmiştir (s. 150). Bu da büsbütün ters ve yanlıştır. Burada bir açıklama yapmak gerek oldu. Oğlan, kızla gerdeğe girdiği halde ona dokunmadan bırakıp ağabeyini kurtarmaya gidecektir, bunun için ağır bir and içer. Onun böyle ilk gece bırakıp gitmesi kız için utanılacak bir iştir. Oğlanın bırakıp gidişini başkaları kızın kademsizliğine, uğursuzluğuna yoracaktır. Kızın durumu açıklaması ise bir utanmazlıktır. Ama kız kendisi için "kademsiz gelin" diyecekleri yerde "utan-

maz gelin" demelerini yeğ görüyor ve oğlanın gidişini, bunun nedenini kaynatasına, kaynanasına açıklamak gereğini duyuyor.

21. Yine bu hikâyede, metinde "tü yüzünüze" diye okunması gereken söz "tü yüz kere" diye alınmış ve "shame upon you a hundred times" diye çevrilmiştir. Bu yanlışı Arap harfleriyle yazılmış olan metnin *azizliğinden* çok Türkçe deyimlerin bilinmediğine yormak daha doğru olur.

Görüleceği üzere bu yanlışların tümü olayları izleyememekten, sözcüklere bağlı kalarak anlamadan çevirmekten doğuyor. Yukarıda söylediğimiz gibi bu yazıda yanlışların bütünü gösterilmiş değildir. Bunlar çevirinin değeri ve sağlamlığı üzerinde bir yargıya varmamıza yetecekleyin o bütün arasından bir seçmedir.

22. Açıklamalarda da ilişilecek yerler az değildir. Kitabın giriş bölümünde "Âhır sıpara başıdır, Amme görklü" açıklanırken Amme'nin Kuran'ın en güzel süresi olduğu söylenmiştir (s. 191, çıkma 10). "Amme" burada bir sûre adı değil, Kuran'ın otuzuncu cüzünün başındaki sürenin ilk sözcüğüdür. Sürenin asıl adı ise Nebe'dir. Taşıdığı önem ise *en güzel sûre olmasından* değil, çok daha başkadır.[1]

23. Begil oğlu Emren boyunda, Emren'in Tanrıya yalvarışında geçen "Aziz Allah, *hocam*, medet" dizesi "Dear venerable Allah help me, s. 143" diye çevrilmiş ve *Allah Koja* "Allah the elderly" diye de açıklanmış (s. 201, çıkma 8). Metnin aslında görüleceği üzere *kocam* değil *hocam*'dır. "Hoca"nın türlü karşılıkları arasında "efendi, sahip, üstat, hükümdar" gibi anlamlar da vardır. Onun için metni "aziz Allah, Hocam" diye okumak ve ona göre çevirmek gerektir. Nitekim yine o parçada "*Hanum*, güne çolgadun" dizesinde Tanrıya bir de "hanum" diye sesleniş vardır.

Yunus Emre'nin

> Hocam, kimse olmasın
> Şöyle garip bencileyin.

dizelerinde de "hocam" sözü "Allahım, Yârabbi" yerinde kullanılmıştır.

24. Açıklamalarda bize aykırı görünen yerlerden bir tanesi ve pek sivri olanı XI. hikâyede, Kazan Bey'in kâfiri taşlamasında geçen *önünü koyup tersini okur kızı gelini* dizesinin açıklanmasıdır (s. 160; açıklama, s. 205, çıkma 8). Burada "The girls and brides all reading backwards" diye çevrilen dizede, anlamı kavramakta büyük yardımı olan *önünü koyup* nedense atlanmıştır, oysa bunun önemi vardır. Açıklamada sağ-

[1] Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul, 1973, s. 164 ve CCLXXIV

dan sola okunan Arap yazısına alışmış olanlar için soldan sağa doğru okunan Latin alfabesi, geriye doğru, *tersine görünür*, deniyor.

Bütün Dede Korkut kitabı içinde beylerin okuyup yazdıklarını bilmiyoruz. Yalnız son hikâyede, Beyrek'e Aruz'dan *bir kâğıt* gelir, bunu da kimin yazdığı açık değil. Beyrek bu kâğıdı okur. Durum böyle olunca, Kazan Bey'in, kâfirleri yerden yere çaldığı bir taşlamada, bir kötülemede kalkıp da Arap yazısıyla Latin harflerinin tartışmasını yapması, bir *akademik konuya* girmesi düşünülemez. Kaldı ki, günümüzde olduğu gibi, hele o yüzyıllarda, kadınların okuma yazma bilenleri var mı ki? Bu dizede ise kâfirin *kızı gelini önünü bırakıp tersini okumaktadır* Bana kalırsa Kazan burada onlara bir "cinsi sapıklık" damgası vurmaktadır. Yoksa Arap harfleriyle Latin yazısının karşılaştırıldığı bir *tartışmada* (!) bu tartışmaya "kızları, gelinleri karıştırmayacaktı, erkekler dururken.

Dede Korkut'un İngilizce çevirisinin yapılması gerekli bir iş olduğunu söylemeliyim. Yalnız bu dikkatsizliklerin, hepsi bu yazıya sığmayan yanlışların, eksiklerin bir gün ya çeviriciler ya da başkalarınca giderileceğini umduğumu da belirterek.

Dede Korkut kitabını anlayıp onu yabancı bir dile çevirecek olanların nasıl bir özen ve çaba göstermeleri gerektiği yukarıda söylenenlerden anlaşılacaktır. Bütün bunlardan sonra çok önemli bir yanı daha var bu işin, o da destan dilini öğrenmek ve onu kullanacak güce erişmektir.

Türk Folklor Araştırmaları, sayı 314, Eylül 1975

MİR'ATÜ'L-HATÂYA: YANLIŞLAR GÖZGÜSÜ

Ünlü Türk denizcisi Seydi Ali Reis'in *Mir'atü'l-memâlik*[1] adlı eşsiz yapıtı şu günlerde biz okuyuculara sunulmuş bulunuyor. Bu dizinin her kitabında üstelenen bir söz var: "Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelmiş ve bizi biz yapan kültürümüzde köşe taşı vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp nesillere ulaştırmak." Kitabı hazırlayan da yine buna parmak basıyor: "Kütüphaneler dolusu mefâhir kaynağı; ecdat yadigârı eser, kendilerini tozlu raflardan kurtaracak *selahiyetli eller* beklemektedir. Ne yazık ki onları anlayacak, biz yeni neslin istifadesine sunacak anahtarlar bir bir aramızdan ayrılmaktadır. Bugünkü neslin ıstırabına dokunmaya hiç hacet yoktur. Çünkü ecdadın halk lisanıyla, halkın anlayabileceği bir tarzda kaleme aldığı eseri anlamamaktadır."

Demek böyle! Kitabı bize sunarken, ön ayak olanların söyledikleri bunlar! Söylenenleri daha iyi ve bir kez daha belirtmek için de bunları aynı harflerle dizdik. Sonra da bunu sadeleştiren "*çeviride hatam olması muhakkak*" diyor ve "cüretimi samimiyetle bağışlamaları en büyük dileğimdir" diye bitiriyor sözünü.

Neresinden tutacağımızı bilemiyoruz bu kitabı! "Hatam olması muhakkak" diyen birinin, bu yanlışların neler olduğunu bilmesi ve kitabı bize sürmeden önce bunları düzeltmesi gerekmez miydi? İşte anlaşılmayan yerlerden biri de burası! Hem biz hangi birini bağışlayalım bu yanlışların? Yazımızın başlığını, işte bu yanlışlar yüzünden ve Seydi Ali Reis'in kendi kitabına koyduğu ada benzesin diye böyle koyduk. Yanlışlar bir değil, on değil, yüz değil, bin değil, bütün kitap sıvama yanlış. Ne olur şu yeni kuşaklara ulaştırmak istediğimiz bu *ecdat yadigârlarını* ilk önce emek verip kendimiz okuyup anlamaya çalışsak. Vazgeçtik bunu bize anlatmaktan, kendi anlamadığımızı anlasak yeter. Gölge istemiyoruz desem az, karanlık istemiyoruz. Bunların raflarından alınıp öldürülmesini, yedi kat yerin altına gömülmesini istemiyoruz. Başta söylenenlerin güvenilir bir ürününü eline aldığını sanan genç okuyucu şaşırıp kalacak: "Bu mu imiş, o övdükleri, gün ışığına çıkarmak istedikleri kitap?" diyecek; güvenini yitirecek. Bir daha böyle bir yapıt söz konusu olunca burnunu kıvıracak. Öne sürülen değeri bulamayınca, suçu, kitabı hazırlayana bulsa iyi; onun gerçek yazarını değersiz bulacak.

---

[1] Tercüman, 1001 Temel Eser, sayı 61.

Bütün bunlar ne uğruna? Türk'ün kültürüne yarar yanı nerede? O kültüre katkısı nerede? Yayım meydanının bir yanında, bizim gibi birkaç kişi kalemini tokmak yapmaya yeltenip kösler çalıyor; öbür yanında bir yığın kös dinlemiş kişi hiçbir uyarıya kulak asmadan ha bire bize bu kalp akçaları sürüyor da sürüyor!

Vazgeçtik eski metinleri anlayıp anlatmaktan! Ne olur, birbiri ardına gelen iki sözün, iki sözcüğün arasındaki bağı bulabilsek. Anlamadığımızı uydurup geçeceğimize oraya parmak basıp bir yerlerden sorup soruşturarak anlamaya çalışsak.

Tanık mı verelim? Bizden tanık isteyecek olanlara vereceğimiz tek karşılık şu olacak: "Al, kitabı oku! Orada tanıklar kıvıl kıvıl kaynaşıyor, üst üste, alt alta." Gözümüzü kapayıp elimizi gelişigüzel bir yere basarak tuttuklarımızı "işte!" diye okuyucunun karşısına çıkaracağız.

s. 36 (metin, s. 17): "düş" anlamına gelen "vâkıa" bakıyoruz *vak'a* diye okunmuş ve "olay" diye karşılanmış. Bu yüzden de bu bölüm anlaşılmaktan çıkmıştır.

s. 41 (metin, s. 21): "kâfir gurâbları da barçalarda kalmış olan kefere-i fecereyi alıp... diye geçen yer "kâfir olan Araplar da barçalarda kalmış olan kefere-i fecereyi aldılar" diye verilmiştir. Burada Basra Körfezi'nde, Umman Denizi'nde ve Dicle'nin kollarında, Hindistan denizlerinde kullanılan kadırgaya benzer bir tür geminin adı olan *gurâb* sözcüğü Arap diye okunmuş, sonra da *kâfir olan Araplar* diye metinde olmayan bir söz uydurulmuştur. Kaldı ki eski harfleri okumaya yeltenen biri *Arap* sözcüğü ile *gurâb* sözcüğünün yazılışındaki ayrılığı bilmek, hiç olmazsa *ayn* ve *gayn* harflerini ayırt edecek güçte olmak gerekmez miydi? Yine bunun gibi s. 22'de (metin, s. 41) kürekle yürüyen ve yelkeni yardımcı bir araç gibi kullanan çektiri türünden bir savaş gemisinin adı olan *pergende*, sadeleştirmede *perakende* diye okunmuş ve *başı-bozuk* diye karşılanmıştır.

s. 49 (metin, s. 28): "med zamanında yürüyüp cezir mahallinde demür koyup..." ise tersine "suların çekildiği zaman yol aldık, suların kabardığı zaman demir attık" diye çevrilmiştir.

s. 68 (metin, s. 46): "İki rahattan biri umutsuzluktur" anlamına gelen Arapça söz "rahattan birincisi yeistir" diye karşılanmıştır.

s. 83 (metin, s. 59): "(Camış) kattâsın iyisi vilayet-i bahrâyiçte olur"un doğrusu "*kutâsın en iyisi İç Denizi ülkesinde olur*"dur. Burada o kadar çok bilinen *kutâs* sözü *kattâs* diye okunmuş, *Bahr-i İc* ise *Bahrâyiç* diye gülünç bir biçime sokulmuştur. Halbuki "İç Denizi" İran'ın güneydoğusunda, Fars eyaletinin kıyılarını kuşatan denizin eski adıdır ve bugün Fars körfezi diye bilinmektedir.

s. 95 (metin, s. 71): Pehlevan Mahmut Pir *Yarvûli* diye okunan adın doğrusu Pîr Yar *Velî*'dir.

s. 111 (metin, 85): "Bir miktar perişan olmuş hâtırımız cem edüp " cümlesi "biz de hatır köşemizdeki perişanlıklarımızı yad ettikten sonra " diye karşılanmış. Oysa bu "üzgün gönlümüz biraz kendine geldikten sonra " demektir.

s. 118 (metin, s. 91): "*Umûr-ı saltanata lâyık olan da budur*" sözü sadeleştirmede "Sultanlık emirlerine layık olan da budur" olmuştur.

s. 21: "İran'da büyük kişilerden herkes bir yerde *düşman karşısına çıkamaz (duramaz) oldu mu*, hüma kuşu gibi yiyeceğini evvelce ölçüp biçer, ondan sonra yirdi, böyle yapıp yiyerek *hasmı karşısına çıkması gerekirdi*" diye sadeleştirilen (!) sözlerin doğrusu "hatta İran'da, bir mansıpta bulunanlardan herkes bir nesne yer de bunu *hazmedemezse* (sindiremezse), hüma kuşu gibi ölçü ile yemek gerek idi ki *hazmedebilseydi* (sindirebilseydi) derlermiş"tir. *Hazm* sözcüğü *hasım* okundu mu benzeri gülünçlüklere son yoktur.

Özel kişi ve yer adlarının çoğu yanlış okunmuştur; birçok yer atlanmıştır. Bunların yanında, okuyucuyu şaşırtacak olan bir bölüm de "açıklamalar bölümü"dür. Çağatayca parçalarda ve mektuplarda, gülünç olmaktan çok ötede ve silme yanlışların gösterilmesini bir başka yetkiliye bırakarak Türkiye Türkçesi ile yazılmış olan parçaların açıklamasındaki *marifetlerden* birkaçı ile yetinmek istiyoruz.

s. 43 (metin, s. 23): Yetîmî'nin doğrusu

> Düşme engin-i gama, fırtına çoktur, savulur
> Sâkin-i fülk-i rıza ol görününce karalar

dizesi önce

> Düşme engin gama fırtına çoktur savulur
> *Sakın felek rıza ol*, görününce karalar

diye yapyanlış okunmuş, Türkçeye kıyılmış, sonra buna göre de "Fırtınanın çokluğundan dolayı keder denizine dalma, elbette fırtına kesilir, *ey felek, karalar görünce sakin ol, bu kadarıyla yetin*" diye açıklanmış (s. 133, açıklama, 12). Doğrusunu yazmaya insan çekiniyor, okuyucuya saygısızlık olur korkusuyla.

(metin, s. 24): Vücûdun zevrakın sal bahr-i aşka rüzgârındır
Hudânın onarmak, *sanma* ey dil rüzgârındır

dizesi "vücudun *yaprağını* aşk denizine bırak; *rüzgâr kesilir. Rüzgârı estirip döndüren*

Allah'tır, bir gün olur rüzgâr kesilir, ey gönül" diye açıklanmıştır (s. 133, açıklama 13). Bu açıklamadan ne anlaşılır bilinmezse de, doğrusu "Kendini bir kayık gibi aşk denizine bırak, rüzgâr senindir. Ey gönül, onarmak Tanrı'nın işidir, rüzgârın (zamanın) işi sanma!"dır.

s. 33 (metin, s. 32): Ger felek fülk âkılmidir ol
İhtiyar eyle derya seferin

biçiminde eksik yazılan dizeler

Ger fülk-i felek akil midir ol
İhtiyar eyle derya seferin

diye okunmuş ve "ey felek, sahile çıkmak felek aklı mıdır? Yine de deniz seferini tercih edin" diye açıklanmış (s. 133, açıklama 19). Ölçüye ve anlama aklı eren biri bu dizeleri önce

Ger felek fülk (ise) âkılmidir ol
İhtiyar (eyleye) derya seferin

diye düzeltecek, ondan sonra yine de anlamadı ise bir anlayana sorup bunun "Gemi gök bile olsa deniz yolculuğunu seçen kişide akıl var mıdır?" demek olduğunu öğrenecek ve çıkmazdan çıkmaya doğru bir yol bulacaktır.

(metin, s. 42): Biz olavuz vâhid ü düşmen mie
Bize yeter âyet-i kemin fie

dizeleri "biz tek olsak, düşman çift olsa, bir şey değişmez. Bize (cemaatten kaç kişi gelirse gelsin) ayeti kâfidir" diye açıklanmıştır (s. 137, açıklama, 25). Oysa doğrusu "biz tek olsak, düşman da yüz olsa bize 'kem min fie' ayeti yeter"dir. Bu ayet Bakara süresinin 249. ayetinin bir parçasıdır, bütünü "nice az bir topluluk daha çok bir topluluğu Tanrı'nın izniyle yenmiştir, Tanrı sabredenlerle beraberdir" demektir. Burada bu ayet söz konusudur.

(metin, s. 55): Meylederse kalmağa dil tıflı Hindûstanda
Kâtibî uyma sen ana ol dahi oğlandır

dizeleri *"bazı çocuk tabiatlılar Hindistan'da kalmağa meylederlerse Kâtibî sen onlara katılma, çünkü sen de erkeksin"* biçiminde açıklanmış (s. 144, açıklama, 41). Doğrusu ise şudur: "Kâtibî, senin çocuk olan gönlün Hindistan'da kalmayı istese de sen ona uyma, o daha çocuktur" demektir.

Kitaba serpiştirilmiş olan Farsça parçaların hiçbiri doğru okunmuş değildir. Tek

bir örnekle yetinelim: "Asayiş-i dü gîtî tefsir-i in dü harfest" sadeleştirmede *Asayiş dökti tefsirini bu harfest* diye çevriyazıya geçirilmiştir. Böylece dize Türkçe midir, Farsça mıdır, belli değil.

Kitabın sonuna bir de *lugat* eklenmiştir. Bunun yanlışları artırmaktan başka ne işe yarayacağını kestirmek güçtür. Burada "garet" sözcüğü *aret* olmuştur; bir ırmak adı olan Ceyhun'a "coşkun, taşkın" karşılığı verilmiştir; ardıç demek olan "ar'ar" sözcüğü *gargar*'a çevrilmiştir; "eşek sırtı" anlamında olup "denizde salıntı" demek olan *harpüşte*'ye "balıksırtı biçiminde" diye karşılık konmuş; Şirin'in sevgilisi Ferhat için kullanılan *kühken* (dağdelen) sözcüğü "kühkün" diye okunmuş ve "dağlı, dağ renkli" (nasıl renkse bu?) anlamı verilmiş; Arapça sözcüklerde geçen *gayn* harfleri hep *ayn* ile yazılmış, bu yüzden *tergib* sözcüğü "ter'ib" ve *gussa* sözcüğü de "ussa" olmuştur.

Bütün bu yanlışların karşısında dilimiz tutuluyor. Yine de düzeltmeye çalışıyoruz. Bizim de amacımız *Türk kültürüne yararlı bir iş görmek* de onun için. Yoksa bu düzeltmelerden, bu yanlışları yapanların ya da yaptıranların, bu yanlışlar yoluyla *mefâhir kaynağı ecdat yadigârı eserleri* bize kazandırmaya çalışanların yararlanacağını ummuyoruz. Onlar Türk kültürüne *bu minval üzre* katkıda bulunduklarına inanmaktan (!) şaşmayacaklardır, bunu öğrendik artık, üzerinde durmayacağız.

Yine de birkaç söz söylemekten, hiç olmazsa okuyucuyu uyarmaktan kendimizi alamıyoruz. Sağduyusu olan okuyucuya sesleniyorum, diyorum ki: *Uyanın!* Yeni tür bir yazarlık aldı yürüdü. Eski, tanınmış, ün yapmış yazarlarımızın kitaplarına verdikleri adları kullanarak, onları doğrudan kendi kalemlerinden çıkan ve adaşlarıyla hiç mi hiç ilgisi olmayan bu soy yapıtları bize sürmek isteyenler türedi. Bu bir altına hücumdur. Seydi Ali Reis'in başından geçenler, bu türlü çekilere uğrayanların halini anlamak için dilimizde "başına Seydi Ali Reis halleri geldi" diye bir deyim yaratmıştır. Biz de yukarıdaki görülmedik, duyulmadık yanlışlar sergisini *ibretle temaşa ettikten* sonra Seydi Ali Reis'in *Mir'atü'l-memâlik*'inin başına *Seydi Ali Reis halleri geldi* deyip susuyoruz.

Türk Dili, sayı 293, Şubat 1976

BİR SÖZLÜK ÜZERİNE

İlk bakışta, adından, belli bir yazarın dili üzerinde başlı başına bir inceleme olarak görünen bir kitap elimizde.[1] Ali Püsküllüoğlu, Yaşar Kemal'in bütün eserlerini tarayarak bir sözlük meydana getirmiştir. Yazar, önsözünde *bölgesel dil öğelerinin bir ortak dil yazarının bütün yapıtlarında kullanılmış olmasıyla, bunları ortak dile girmiş saymak gerektiğini* ileri sürmektedir. Daha da ileri giderek, topladığı sözcüklerin, deyimlerin ve atasözlerinin, *Türkçe Sözlük, Büyük Türk Sözlüğü, Meydan-Larousse, Büyük Lügat ve Ansiklopedi* ve benzerlerinde de bulunmadığını ya da pek azının değişik biçimlerinin bulunduğunu söylüyor ve *bir bölüğü derleme sözlüklerinde bile yoktur* diye ekliyor, yazarlarımıza bir öğüt veriyor: *Halk kaynağına yönelmiş her yazar, sözcük dağarcığını genişletmek isteyen herkes bu çok özel sözlükten yararlanmalıdır.*

Doğru! Bence de halkın dili, çoğu yazarlarımızın dilinden daha zengindir, hele edebiyat türüne giren eserler için. Bu dili bilen ya da öğrenen her yazar, gerektikçe bunları kullanarak yazı diline bir katkıda bulunabilir, onu zenginleştirebilir, okunduğu, tutulduğu ölçüde, dili kullanmaktaki gücü ölçüsünde. Ama bu, o sözcükler halkın dilinde bozulmuş olan biçimleriyle yazıya aktarılsın demek değildir.

Elimizdeki sözlük için Ali Püsküllüoğlu'nun yukarıda sıraladıklarını söyleyebiliyor muyuz?

Önce, kitabın adı bizi yanıltmaktadır. Batıda kimi büyük yazarların sözlükleri yapılmıştır. Nitekim bir Shakespeare sözlüğü vardır. Ama bu demek değildir ki, bu sözlük Shakespeare'in kitaplarında geçen sözcüklerin toplamasından oluşmuştur, hayır! Bu sözlük, bu büyük yazarın, genel dilde kullanılagelen anlamlardan başka anlamlarda kullanmış, bu yoldan anlatım gücü yönünden dile büyük katkıda bulunmuş olduğu sözcükleri bize tanıtmaktadır. Yalnız Shakespeare sözlüğünde değil, batı dillerinin büyük sözlüklerinde bile, sözcüklerin, demek olursa, bir kütüğü vardır. bunlar dile ne zaman, hangi anlamda girmiş? Kim, hangi yazar, bunu ilkin hangi eserinde, hangi anlamda kullanmış? Ondan sonra gelenleri buna daha başka hangi anlamları katmış? Bütün bunları izleyebiliriz.

---

[1] Ali Püsküllüoğlu, *Yaşar Kemal Sözlüğü*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974.

Edebiyatta sitilistik, yazarların *diksiyonunu*, cümle kuruluşlarını, bunların çeşitliliğini, fikirlerin sıralanmasını inceler; bu arada, ister istemez, onun kullandığı sözcükleri de bunların süzgecinden geçirir. Söz konusu ettiğimiz sözlüğün böyle bir niteliği yoktur. Burada, Yaşar Kemal'in kitabında geçen birtakım sözcüklerin ve deyimlerin anlamları verilmiş; yazarın hangi kitabının hangi sayfasında geçtiği gösterilmiş; bunların isim mi, sıfat mı, zamir mi oldukları işaretlenmiş; ayrıca atasözleri ve deyimler belirtilmiştir. Ancak sözlük sahibinin, el attığı sözcükler üzerinde, Türkçeyi bütünüyle tanımadığı için yüzde kalan, derine inmeyen, tutarsız yargılardan öte geçmediğini görüyoruz. Onun, yalnız bu yazarımızın kitabında geçtiğini sandığı bu sözcüklerin, deyimlerin dilde yaşayıp durmakta, her gün herkesçe konuşulmakta olduğunu ayırt edemediği pek bellidir. Söylediklerimiz tanıklarıyla daha bir açıklamak yerinde olacaktır.

1. *Halk dilinde bozulmuş sözcükler*:

a) Ali Püsküllüoğlu'nun yalnız sözlüğünü yaptığı yazarca kullanıldığını sandığı sözcüklerden bir bölüğü bölge ağızlarından gelmedir. Bunlar dilde pek çok örnekleri bilindiği üzere, söylenişleri bozulmuş ve kimi kez köklerinden, tanınmayacak denli uzaklaştıkları için ayrı bir sözcük sanılmışlardır.

Sözlükte uzun uzun açıklanmasına çalışılan *alaf* bildiğimiz *alav*, yani *alev*'dir.

Kel Kerkez, leş akbabasıdır. Kastamonu'da buna *hobu* derler. Ama Türkçe olan bu *kerkes*'i biz, daha Fuzûlî'nin dizelerinden biliyoruz:

> Cîfe-i dünya değil kerkes gibi matlûbumuz
> Bir bölük Ankalarız Kaf-ı kanaat bekleriz

Üleş ise *leş*'in halk dilinde söylenişidir, nitekim *ileş* diyen bölge de vardır. Herkesin bildiği gibi Türkçe'de "l" ve "r" ile başlayan kelime yoktur. Nitekim elimizdeki sözlükte bu harflerle başlayan sözcüklerden bir tane yok. Halk bu harflerle başlayan yabancı sözcüklerin başına bir harf ekler: *İrecep ilimon al, ırafa ko, ıramazanda ilazım olur* tekerlemesi işte bunun tanığıdır. Şimdi biz önsözdeki öğüde uyarak alev yerine *alaf*, leş yerine *üleş* mi diyelim?

Bunların, yazarın bakıp da bulamadığı sözlüklerde olmayışına neden şaşılsın? Bunlar ancak bölge ağızlarını inceleyen dilcilerin kitaplarında bulunur, bir dilin genel sözlüklerinde bulunmaz ki!

b) Sözlükte "cam gibi düz ve kaygan" diye açıklanan ve *sıykal* diye verilen sözcük Arapçadır ve doğrusu *saykal*'dır, "cilâ" demektir. Halk bunun söylenişini bozdu di-

ye, bunu yeni ve Yaşar Kemal'in tekelinde bir sözcük mü sayalım? Bunun örneklerini sayıp gitmek nerde ise sözlüğü buraya aktarmak olur. Yine de pek göze çarpan bir iki tanık daha verelim.

Sözlükte "coşku ve istekle karışık ivme duymak" diye açıklanan *kalaklamak* da Arapçadır. Arapçada *kalak* "heyecana düşmek, sabırsızlanmak, telaşlanmak" demektir; ispatlamakta ve daha birçok örnekte olduğu gibi, halk bu Arapça sözcükten *kalaklamak* diye yeni bir sözcük doğurmuştur.

"Harmanın, savrulduktan sonra geride kalan taneli ve samanlı bölümü ki yeniden sürülür" diye açıklanan *kasar* sözcüğü de Arapçadır. *Kasarâ* "gılâl" (ürün) kalburlandıktan sonra kalan daneye, bir demeye göre, bir kerre döğüldükten sonra sünbüle (başak) de bâki kalmakla sonradan çıkan daneye yahut danenin kabuğuna denir.[1]

Muzu da bunlardan biridir, Arapçası *mûzî* olan bu sözcük "eziyet eden, çeki çektiren" anlamındadır ve çoğulu olan *müziyat*, karasinek, sivrisinek, pire ve benzeri hayvanlar için genel bir ad olarak kullanılır. Türkçenin kendi benliğini aradığı bir zamanda, Ali Püsküllüoğlu bilse, bunları kullanmamızı öğütlemezdi, sanırım.

2. Başka sözcüklerde bulunmadığı söylenen sözcüklere, deyimlere ve atasözlerine gelince: Bunların hemen hepsi, hem hepimizin dilinde, hem sözlüklerde hem de deyim ve atasözleri sözlüklerinde vardır, sabah akşam kullanılıp durmaktadır. Biz A, B, K, Y harfleriyle başlayan bölümlerde verilen sözcükleri ve deyimleri Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmanî*'si, Hüseyin Kâzım Kadri'nin *Büyük Türk Lûgati* ve Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı *Türkçe Sözlük* (6. baskı) ile karşılaştırdık. Bunların hepsini burada ayrı ayrı göstermeyi gereksiz buluyoruz. Ancak okuyucuya birkaç tanık vermekle yetiniyoruz.

Alıştırmak (Büyük Türk Lûgati, I, 134; Türkçe Sözlük, 34);

Alaçık (Lehçe-i Osmanî, I, 41; Büyük Türk Lûgati, I, 122; Türkçe Sözlük, 29);

Aşık atmak (Lehçe-i Osmanî, I, 26; Türkçe Sözlük, 62);

Baş etmek (Lehçe-i Osmanî, I, 178; Büyük Türk Lûgati, I, 594; Türkçe Sözlük, 96);

birim birim (Büyük Türk Lûgati, I, 682; Türkçe Sözlük, 121);

bük (Lehçe-i Osmanî, I, 234; Büyük Türk Lûgati, I, 784; Türkçe Sözlük, 144);

Kan çanağı (Lehçe-i Osmanî, I, 613; Büyük Türk Lûgati, III, 780, Türkçe Sözlük, 444);

Kan tere batmak (Lehçe-i Osmanî, I, 613; Büyük Türk Lûgati, III, 749);

---

[1] *Kamus Tercümesi*, II, 632.

kılavlamak (Lehçe-i Osmanî, I, 679; Büyük Türk Lügati, III, 921; Türkçe Sözlük, 511)
Koza (Lehçe-i Osmanî, I, 651; Büyük Türk Lügati, III, 684; Türkçe Sözlük, 511);
köklemek (Lehçe-i Osmanî, I, 824; Büyük Türk Lügati, IV, 186; Türkçe Sözlük 512);
yangın (Lehçe-i Osmanî, I, 824; Türkçe Sözlük, 846);
yataklık (Lehçe-i Osmanî, I, 809; Büyük Türk Lügati, IV, 718; Türkçe sözlük, 855);
yüreği ağzına gelmek (Büyük Türk Lügati, IV, 836; Türkçe sözlük, 880).

Bunların sayısını sözlük boyunca çoğaltabiliriz.

3. Bir sözcüğün bölge ağızlarına göre değişik söylenişleri ayrı sözcükler sayılmıştır, buna gerek yoktur.

"Gözü çabucak kapayıp açmak" anlamındaki *kirpiştirmek* sözcüğü *kırpıştırmak* değil midir?

Yıldır yıldır etmek de *yaldır yaldır* etmekten başka mıdır?

Yalp yalp yanmak neden *yalap yalap* yanmaktan başka olsun?

Yuka bildiğimiz yufkadan başka nedir?

Yağr ile *yağır* sözcüklerini birbirinden ayıran anlamlar mı var?

Nitekim *kösrelemek* ve *kösretaşı*, sözlükte verilen anlamda *küsre*'nin bozulmuş biçimi değil de nedir? *Küstere*, sözlüklerin Rumca olduğunu söyledikleri bir kelimedir "uzun rende, bir nevi yivli avadanlık" demektir. *Küstere taşı* (bileği taşı), *küstereye tutmak* ta "bilemek" demektir.[1]

4. Kimi türemiş fiiller ile fiillerden türemiş isimler, başlı başına sözcüklermiş gibi alınmıştır. Sözlüklerimizde *berk* ve *berkitmek* olduğuna göre *berkiştirmek* de vardır. Türkçede *kıvırmak* varsa *kıvrışmak* da olacaktır; *yakarmak* varsa *yakarıcı* da olur; *yamrı* varsa *yumrılmak* için sözlüklere bakmak istemez; *yayılmak* varsa *yayılım*'ın ne olduğu anlaşılır. Bunların konuşma dilinde olduğu gibi yazı dilinde de bulunduğu bir gerçektir. *Yakı*'dan yakı yakmak, çatkı çatmak, kös dinlemek, yoğurt çalmak, yatak sermek gibi, anlamlar besbelli sözcükler, neden tek bir yazara özgü olsun?

5. Neden ayrı sözcükler olduğunu yadırgadıklarımız da vardır. Bunlardan (göz yaşını) yağmur gibi dökmek bir benzetmeden öte nedir? Hele *yaş üzüm*, neyin nesidir? Bilinmedik, tek bir yazara özgü bir sözcük mü? Deyim mi? Atasözü mü? Sözlüğe neden girmiş, anlayamıyoruz.

---

[1] *Lehçe-i Osmanî*, I, 705; *Büyük Türk Lûgati*, IV, 181; *Türkçe Sözlük*, I, 534.

6. İki sözcük daha.

XV yüzyılda şair Ahmet Paşa'nın bir gazeli şöyle başlar:

Gel ey peri, nicesin, hoş musun, safaca mısın?
Gele beri, nicesin, hoş musun, safaca mısın?

Demek ki *gele* yazı dilinde çoktan yerini almış bir sözcüktür. Dilciler belki de bunu gel-e diye açıklayacaklardır, orası onların işi.

Yanal alma'daki *yanal* sözcüğünü de daha Dede Korkut hikâyelerinden biliyoruz; "*Yanal ala* ev yanında dikilse gerdek görklü" tasvirinde bu sözcük "parlak al" anlamında güneşin taşlar üzerine vurduğu zamanki rengi de demektir.

Pir Sultan Aptal'a yorulan bir şiirde de

Ben bir yanal alma olsam
Dalında bitmeye gelsem

dizelerinde, yine bir yanı yanar al, bir yanı beyaz anlamındadır.

Bunlardan başka, herhangi bir okur, ağız dalaşı, başı göğe değmek, canını dar atmak, cin cirit olmak, çapıt, çilenti, delimsek, diline pelesenk etmek, ekelemek, fiyaka satmak, öte geçe, sevinci kursağında kalmak, sıtkı sıyrılmak, söz temsili, gönlünü kırmamak, göz gözü görmemek, kök söktürmek, mızırdanmak, ödü kopmak, şorul şorul, sütsüz, tüyü (kılı) bile kıpırdamamak, yüreği daralmak, yüreği hoş etmek, yüreğinden kan gitmek, yüreği parça parça olmak, yüreği yanmak, zart zurt etmek, zonk zonk etmek ve benzerleri sözcük ve deyimlerin tek bir yazarımızca kullanıldığını söylememize şaşıp kalacaktır. Çünkü bunlar hepimizin dilinde vardır, yaşamaktadır, anlamları açıktır. Deyimler ve atasözleri için bu alandaki kitaplarda da bakmak yeter. Bunlardan iki değerli kaynağın adını vereyim: Ömer Asım Aksoy'un Türk Dil Kurumu'nca yayımlanan *Atasözleri ve Deyimler* kitabı ile E. Kemal Eyüboğlu'nun konuşma dilinden ve metinleri tarayarak meydana getirdiği *Şiirde ve Halk Dilinde Deyimler*, c. I. ve II.

Ali Püsküllüoğlu, dilimiz varmıyor ama söyleyelim, belki de bu sözcüklere ve deyimlere ilk kez Yaşar Kemal'in kitaplarında rastlamış olacaktır. Yoksa böyle bir sözlük yapmaya kalkışırken biraz daha dikkatli olurdu.

Hem nereden biliyor sözlüğün sahibi, bunları yalnız bu yazarımızın kullandığını? Hem yazı dilini hem de konuşma dilini bilen Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Rasim, Reşat Nuri Güntekin, Refik Halit Karay, Ömer Seyfettin gibi daha dünkü ve adlarını sıralamayı gerekli bulmadığımız, bugün denecek denli yakındaki birçok yazarımızın bütün kitapları taranmış mı ki? Onların dilinde halkın

dilinden neler var, bilmiyoruz. Bunları bilmeden de, pek belli herkesin kullanmakta olduğu sözcükler ve deyimler için bunlara bir tek yazarda rastlıyormuş gibi bir yanılgıya düşerek özel bir sözlük yapmanın yararı ne ola?

Dahası da var, bunun yüzyıllar öncesi eski metinler okudukça, onlarda dilin ta kendisini bize veren ne sözcükler ne deyimler bulup duruyoruz. Dil Kurumu'nun çok emek verilmiş, büyük bir dil kaynağı olan *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*'ne bakmak yeter. Bütün kitaplarımız taranıp da Türkçenin bütününü kavrayan bir Anasözlük yapılmadıkça, ne desek eksik kalacaktır.

Hisar, sayı 147, Mart 1976

YANLIŞ BİZDE Mİ? ŞAİRDE Mİ?

Bir yazarımızın bir dergide, Tevfik Fikret'te dil yanlışı sanarak verdiği bir tanık,[1] onun şiirlerinde birkaç nokta üzerinde durmamıza yol açtı. Türkçesi bu denli sağlam olan bir şairde, sürçme bile sayılsa, bir yanlışın, gerçekten bir yanlış olup olmadığını incelemeye değer buldum.

Söz konusu yanlış "Devenin Başı" adlı parçanın şu dizelerinde görülüyor:

Devecik sâkin ü sâkit

Bir handeke inmiş, başı sokmuş, ve uzanmış,
Birden çekilüp haydi-demiş-düzaha murdar!

Bu parça, Tevfik Fikret'in el yazısıyla basılmış olan *Halûk'un Defteri*'ndedir. Onun bu parçaya koyduğu yazı işaretlerinin yerlerini değiştirmeden, olduğu gibi verdik. Burada dil bakımından yadırgandığı anlaşılan yer "başı sokmuş"tur. Deve nasıl olur da kendi başından, başkasının başı imiş söz eder? Tevfik Fikret de, doğru Türkçeye göre *başını sokmuş* demesi gerektiği yerde *başı sokmuş* der?

Parçanın bütününü bir kez daha okuyunca görürüz ki *Devenin Başı* bir masaldır, bunu zaten şairin kendisi de söylemiş başta. Bu masalın altında bir başka anlam yatmaktadır; deve kendisini yaz, kış, çöl, kır, tepe, dağ, taş boş yere sürüklemekte olan bu beyinsiz, bu çürük baştan şikâyetçidir; ondan, bulduğu bir kargaya bile içini dökecek kadar derdi vardır. Anlıyoruz ki burada bir ikilik var: Bir baş ve bir gövde. Şairin baştan beri niteliğini uzun uzun anlattığı bu baş artık devenin başı değildir, bir başka baştır. Öyle olunca *başını sokmak* diyecek yerde, deve gövdesinde eğreti olan, onun olmayan bu *başı* hendeğe sokmuştur. Sanırım böyle anlamak ve şairin "başını sokmuş" yerine *başı sokmuş* demesini, dil yönünden daha yerinde bulmak doğru olur.

Tevfik Fikret'te, çok öncelerden beri, Türkçeye uygunsuz görülen bir başka yer de onun Aveng-i Tasâvîr'inde şair Nef'î için yazdığı şiirin ilk dizesindedir:

Bir yağız çehre, çatılmış iki hançer kaşlar,

---

[1] Sermet S. Uysal, "Fikret'te Manzum Nükteler", I, *Varlık*, İstanbul, Ocak 1976, sayı 820, s. 11.

Bu dizenin noktalama işaretleri de *Rebâb-ı Şikeste*'nin ilk baskısından olduğu gibi alınmıştır. Çoğu kez bir şiirin doğru anlaşılması, ilkin onu doğru okumasına bağlıdır. Bu dizeyi de tam anlamını verecek gibi

Bir yağız çehre, çatılmış iki hançer: Kaşlar

diye okumak ya da onu düzyazıya çevirerek "Bir yağız çehre; kaşlar (ise) çatılmış iki hançer" diye anlamak, daha doğru olmayacak mı? Onda bulduğumuz yanlışın, aslında doğru olduğunu söylemeyecek mi bize? Bir şiirin gerçek anlamına ulaşmak için okuyucuya gözden çok, sesin kılavuzluk ettiğini sanıyorum. Onun için bu dizeyi, onun örgüsünü veren sözcüklere bakarak değil, bu sözcüklerin verdiği sese uyarak okumak, bizi Tevfik Fikret'te yanlış bulmaktan korur.

Tevfik Fikret'in bir başka şiirinde, Millet Şarkısı'nda, "*Göz yumma* güneşten ne kadar nuru kararsa" dizesindeki *göz yummak* üzerinde durulduğunu bilmiyorum, belki duranlar olmuştur. *Göz yummak* dilimizde artık tek bir anlamı olan bir deyim gibi yürürlüktedir. Ama çoğumuzun bildiği bu anlam buraya gitmiyor, dizede bir çelişki var gibi geliyor, okuyunca.

Oysa *göz yummak* "umudunu kesmek, umutsuzluğa düşmek" anlamlarında seyrek de olsa halkın dilinden kulağımıza çalınmaktadır. Tevfik Fikret'ten çok daha eski şairler de bu deyimi bu anlamda kullanmışlardır. Bunun tanıklarını, E. Kemal Eyüboğlu'nun büyük bir emek ürünü olan *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler* adlı kitabında buluyoruz (İstanbul, 1975, c. II., s. 211 vd).

Göz yum cihandan, aç gözünü kendi haline
Sen göz yumup açınca bu dünya gelür geçer

İbn Kemal

Bir gice yarı dün yarısına dek durmadan umduk
Çü gördük gelmedi, uş tan yeri ağardı, göz yumduk

Edirneli Nazmi

Burada "göz yummak" sözü tan yerinin ağarması karinesiyle "uyumak" gibi geliyorsa da, şair asıl sevgilisini gece yarısına değin beklediğini, gelmediğini görünce *umudunu kestiğini* söylemek istiyor.

Yumup göz sâhil-i hestîden âhır
Adem bahrine mâhvâr daldı

Arşî Dede

"Varlık kıyısına ulaşmakta umudunu kesip sonunda, ay gibi, yokluk denizine daldı."

Mansıb ümmîdi Recep Paşa'dan
Lûtf-i Haktan gözü yummak gibidir

Nef'î

Zekeriyyazade'nin, Piyale Paşa'nın Cebre deniz savaşını ve adayı almasını anlatan Ferah adlı hatıratında da "bu işlerin sonu nereye varır düşüncesiyle *göz yummuşdum*" diye geçmektedir.[1]

Tevfik Fikret'te yanlış açıkladığımız için söylemek istiyorum ki, beni tedirgin eden başka bir dize de onun "Balıkçılar" şiirindeki

Açınca yelkeni, hiç bakma, oynasın varsın,
Kayık çocuk gibidir· Oynuyor mu kaydetme,
Dokunma keyfine; yalnız tetik bulun, zira
Deniz kadın gibidir: Hiç inanmak olmaz ha!

uyarısıdır. Burada Tevfik Fikret'ten, kadınlara karşı hiç beklemediğimiz bir niteleme yatıyor. Şair, kadınların inanılmayacak yaratıklar olduğunu mu söylüyor bize? Nasıl olur? *Rebâb-ı Şikeste*'de ve *Halûk'un Defteri*'nde, kaç şiirinde, Nesrin, Tecdid-i İzdivaç, Küçük Aile, Valide, Ninni, Hemşirem İçin, Bir Kız Mektebi için parçalarında kadınlara karşı duygularını öylesine dile getiren şair, onlar hakkında bu kadar sert bir yargıda bulunabilir mi? Kalbinin, eşine ait olduğunu söyleyerek, sol yanında kimsenin bulunmasına izin vermeyen Tevfik Fikret'in kaleminden nasıl olur da böyle bir söz çıkar?

Burada, hiçbir tevile düşmeden söyleyelim ki, onun söylemek istediği, bütün kadınların inanılmaz oldukları değil, onların da deniz gibi bir anlarının bir anlarına uymadığını anlatmaktır. Mantıklarından, muhakemelerinden çok duygularının tutsağı olduklarını, şimdi ağlarken, şimdi güldüklerini; şimdi sessiz, sakin dururken birazdan bir bulut, bir yağmur, bir fırtınaya dönüştüklerini dile getirmek istiyor.

[1] Orhan Şaik Gökyay, *Ferah-Cerbe Savaşı*, İstanbul, 1975, s. 34.

Ya Zerrişte diyeceksiniz? Orada anlatılan da denize benzetilen, denize benzeyen kadından başka değil ki!

Hisar, sayı 148, Nisan 1976

KUMSAL

Yedi yüz kerre yanılmak ne demek bir cüzde
Böyle olmaz a benim hafızım ezber dediğin
Muallim Naci

Donkişot'un dilimize çevrilmesi sanırım pek iyi olmadı; okuyucuyu bilmem, birtakım yazarlarımızda yel değirmenlerine saldırmak hevesini uyandırmış olsa gerektir. Bakıyorum, hangi yapıtın üstesinden gelemeyeceksek, ilk elimize aldığımız o oluyor, çekinmeden, korkmadan! Bu güven nereden geliyor bize, anlamak güç! Değil öyle yüzyılların gerisinde kalmış olanlar, günümüzün ürünlerini bile kavramak için ne denli hazırlıklı olmak gerektiğini, denemelerin verdiği bir bilinçle düşündükçe, kimi yazarların gözünü kırpmadan, ne türlü girişimlere yeltendiklerine şaşıp kalmamak elden gelmiyor. Bana öyle geliyor ki, bir kitabı anlamak için yalnızca onun dilinden doğan güçlükleri yenmek yeterlidir sanılıyor; o da bu dilin örgüsünü veren sözcükleri doğru okuyabilmişsek. İşe koyulunca, görünürde hiçbir dayanağı olmayan bu yalancı güvencin, daha ilk satırda, bilemedin ilk sayfada yıkılıp gittiğini anlarız gibi geliyor bize. Yanılıyoruz demek ki! Şöyle gelişigüzel el attığımız, içinde ne olup bittiğine merak ettiğimiz bir kitap, bir yandan bu yanılmayı meydana koyuyor: Görüyoruz ki bizi korkutan bir karanlık deniz içine dalmaktan ürküttüğü için gerçekten kıyıda çivileyip durduran bir kitap, başkalarına bir oyuncak gibi geliyor, bir çocuk alfabesi sanki. Bir yandan da bilgisizliğin kalesine sığınmış nice kalemlerin yanlış üzerine yanlışlar yığdığını, nice açık, apaçık doğruları pervasızca yere serdiğini görerek donup kalıyoruz.

Kimi kez düşünüyorum, acaba günümüzdeki bilgi yarışlarına karşılık bir de bilgisizlik yarışı mı var? Yanlış yapmak yarışı var da bizim mi haberimiz yok? Hiçbir abartma, hiçbir benzetme özentisi yok bu görüşümüzde. Çünkü böylesine uluorta, böylesine pervasız yanlışlar olsa olsa bir *Yanlışlar Yarışı*'nı kazanmak uğruna becerilebilir, başka türlüsünü kavrayamıyorum.

Oysa, bu soydan yapıtları *günümüzün Türkçesine çevirmek* için ne türlü, kaç türlü bilgilerle yüklü olmak ister? Ne türlü? Kaç türlü? Bunları birer birer sıralamak yerine, ne demek istediğimizi daha bir belirtmek için bunları örnekleriyle anlatmayı yeğ

görüyoruz, okuyucu için de yararlı görüyoruz. Kim bilir, umarız ki bu soydan yazarların arasında söylediklerimizden yararlananlar da çıkar da *günümüzün Türkçesine çevirmek* savıyla okuyucunun karşısına çıkmayanlar olur.

XVI. yüzyılın çok yönlü yazarlarından Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Mevâidü'n-Nefâis fi Kavâidi'l-Mecâlis* adlı kitabı, geçenlerde *günümüzün Türkçesine çevrilerek* basıldı.[1] Rahmetli Prof. Cavit Baysun bu yapıtın tıpkıbasımını yayımladı. Bunu Bursa'da, Orhan Gazi Kitaplığı 1214 numaradaki yazması ile de karşılaştırarak, iki yazma arasındaki ayrılıkları da gösterdi. Bu yoldan, daha eksiksiz bir baskı ortaya koymuş oldu.

Bu, çıplak bir basım değildir. Altı ana bölüm içinde okuyucuya büyük yardımı dokunacak olan bilgiler verilmiştir. Bu ana bölümler şunlardır: I. Mevâidü'n-Nefâis'e dair birkaç söz; II. Tıpkıbasımın fihristi; III. Bursa nüshası farkları; IV Metin; V. Nüsha farkları; VI. İndeks

Bu son ana bölümde, şu ayrıntılı ve yararlı sıralamalar var: 1. Şahıs isimleri; 2. Yer isimleri; 3. Kavim ve siyasi teşekkül adları; 4. Mansıp, meslek ve zümre adları; 5. Müessese ve mahal adları; 6. İlim ve kitap adları; 7. Tabirler, ıstılahlar, yiyecek, giyecek ve eşya adları.

Görüleceği üzere, bunlar gerek okuyucuya, gerek araştırıcıya, gerekse onu günümüzün Türkçesine çevirecek olana nice kolaylıklar ve yararlar sağlamaktadır.

XVI. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nda toplum yaşayışını, o çağın törelerini, göreneklerini, göz önünde tutulması gerekli kurallarını yüz dört ayrı bölüm içinde veren bu kitap, büyük bir önem taşıdığı gibi, benzerleri arasında da sayılı bir yer tutar. Bu bakımdan günümüzün meraklı okuyucusunun onu tanımasında türlü yönlerden yarar vardır.

Gel gelelim, Âli'nin bu önemli kitabı da Türk düşünce, tarih ve edebiyat ürünlerinin, bundan önce birkaçını ele aldığımız, asıllarıyla hiçbir ilişiği bırakılmamış olan öteki benzerleri gibi bir yanlışlar yığını olarak karşımıza dikilmiştir. Bunlar eski edebiyatımızı, tarihimizi, coğrafyamızı, inançlarımızı bilmemekten ileri gelen *dinsel, tarihsel,* doğrusunu isterseniz *komiksel* yanlışlardır; tümü birden *anlamsal* ve yanlışların sayıları açısından da *kumsal*'dır. Kitabın günümüz Türkçesine çevirisinde kum gibi kaynamakta olan bu yanlışlardan ötürü yazımıza bu adı koyduk.

---

[1] Cemil Yener, Dündar Kitabevi, İstanbul, 1975.

Bu yanlışları türlerine göre ayırarak, her birinden yeterince örnekler vermeye çalışacağız. Gerektikçe, metindeki aslını, doğru anlamını ve elimize tutuşturulan kitapta bunların ne hale, ne biçime sokulduğunu göstereceğiz. Ayraç içindeki sayılar asıl metnin sayfalarını, ayraç dışındakiler de onun günümüz Türkçesine yapılmış çevirilerini gösterecektir.

1. YANLIŞ OKUMALAR

5 (8): "Es-samtu fevzün" özdeyişi *es-sıhhatü fevzün* diye okunmuş ve "sağlık kurtuluştur" diye çevrilmiştir. Bunun bir anlamı olmadığını söylemek gerekmez, *sıhhat* diye okunan sözcüğün doğrusu *samt*'tır ve tümü "susmak kurtuluştur" demektir.

24 (32): "Celâlet bîşezarının şîr-i neri" *büyüklük yolunun gece renklisi* diye verilmiş; üstelik bir çıkma ile "Gazenfer Ağa kara derili" diye bir de bilgiçlik taslanmıştır. Burada adı geçen Gazenfer Ağa'nın "kara derili" olduğu söylenmiyor ki; "Gazenfer Ağa ululuk ormanının erkek arslanıdır" deniyor.

59 (81): *Gerçi fâsıklar gözüne hor olur tiryakiler*
Neş'e vaktinde velî hunkâr olur tiryakiler

dizeleri "esrarkeşler sapıklar gözünde *huridir*, ama *yatsı vaktı* hunkâr olur" diye açıklanmıştır. Dizelerdeki *hor* (*-hâr*, *aşağılanmış*) sözcüğü *huri*, "neş'e" sözcüğü de *işâ* (*yatsı*) diye okunmuştur. Burada yanlışlar birbirleriyle yarışmaktadır, hangi birini düzelteceğimizi bilemiyoruz.

60 (82): Buradaki "*beze* miskinler kafilesi" çeviride *biz zavallılar* diye karşılanmış, çünkü *beze* sözcüğünün anlamı bilinmediğinden *biz* diye okunmuş ya da öyle yakıştırılmıştır.

60 (82): Sayfa kıyısında *Kimi dâmâda müntesip uşşak*
Kimi hîş-i arûs olan hûban

dizeleri "kimi âşıklardan güveyidir, kimi gelin olan güzeller" diye verilmiştir. Oysa burada bir "gelin alma alayı" anlatılmaktadır. Âli, alayda bulunanlardan kimisinin güveyinin yakınları olan birtakım âşıklar, kimisinin de gelinin akrabası olan güzeller olduğunu söylüyor, ne var bunda anlaşılmayacak?

Divan edebiyatında, ölçü doğru okumamızı sağlayan bir yardımcıdır. Doğru okuduktan sonra da anlamak daha bir kolaylaşır. Ölçüyü bilmiyorsak ya da hesaba katmıyorsak, o zaman bir kör kuyuya düşeriz, çıkamayız, burada olduğu gibi. Aşağıda bunun daha çarpıcı tanıklarını göreceğiz.

65 (89): Burada *aldadırlar* sözcüğü *öldürürler* okunmuş ve söz konusu suçsuz hazinedarın yok yere canına okunmuştur.

95 (128): Hanende *Tâbî*'nin adı *nâyî* diye okunmuş ve "bir de Trabazonlu nâyî vardı" diye yazılmıştır. Oysa bu bölüm "hafızalara, hanendelere, güyendelere" ayrılmıştır; sazendelerden ve neyzenlerde hiç söz edilmemektedir. Bölümün konusu, yukarısı aşağısı düşünülmeden, iki nokta arası başlı başına bir sözmüş gibi alınınca, bu yanlışlara düşmeyip, kötüsü okuyucuyu da birlikte sürüklemeyip de ne yapacağız? Kaldı ki, kişi adları dizisinde *Tâbî Mehmet* gösterilmiştir, bakmayı gerekli bulmamışız demek. *Âşık Çelebi Tezkiresi*'nde ise Tâbî için bir sayfalık bilgi vardır.[1]

Burada azıcık duralım. Âli'nin kitabında yeri geldikçe ayetler, hadisler, Arapça atasözleri, özdeyişler olduğu gibi Farsça yerler de vardır. Tek bir sözcüğü okuyamayan birinin, bütün bu Arapçaları, Farsçaları Türkçeye nasıl çevirdiğinin birkaç örneği aşağıda ayrıca verilecektir.

98 (131): "Husûsâ ki Süleyman'a Lokman'ın hemserliği ve İskender'e Hızır'ın rehberliği" diye geçen yerde *hemserliği*, kitabı yazanın bir harfin üzerine yanlışlıkla koyduğu noktalara aldanılarak *hemşehriliği* diye okunmuş ve öyle geçirilmiştir. Eski düzyazı ürünlerini günümüzün Türkçesine çevirmeye kalkışmadan önce, bunların bir özelliğinin de *seci* olduğunu, işe başlamadan öğrenmemiz gerektir, çünkü *seci* de ölçü gibi doğru okumamıza yardımcı bir öğedir.

130 (169): "Her ne dese *hılâf* olur, her sözü mahz-ı lâf olur" dizesindeki "hılâf" *hallâk* okunmuş ve "Yaradan ne derse öyle olur" diye uydurulmuştur. Anlamdan geçtik, dizenin ölçüsünü bilseydik, bu yanlışı yapmayacaktık.

137 (178): Burada "havuz, sarnıç, su bendi" demek olan *birke* sözcüğü *bereket* diye okunmuş ve metinde olmayan bir yakıştırmaya gidilmiştir.

149 (193): Metindeki *cevz-i buvâ* okunamadığı ve ne olduğu anlaşılamadığı için onun yerine ayraç içinde üç nokta konmuştur. Herhangi bir sözlük cevz-i buvâ'nın "kokulu, küçük hindistancevizi" demek olduğunu, baksaydık, bize söyleyecekti. Hekimlikte kullanılır. Ağız kokusunu giderir. Dalak ağrılarına ve istiskaya yararlıdır, bu ceviz.

150 (195): Bir soy derviş olan *ışıklar* sözcüğü *uşaklar* diye okunmuştur. Bu bir bilgisizlik örneğidir. Nitekim türlü tarikatların dervişlerine ayrılan 69. bölümde de daha açık seçik olduğu halde

---

[1] G. M. Meredith-Owens, *Tezkire of Âşık Çelebi*, tıpkıbasım, Gibb Memorial Dizisi, Londra, 1971, yaprak 257b.

Ger ışık göresin, ger âşık
Deme kâzipmidir bu, ya sadık

dizeleri de "*uşak* ta görsen âşık ta " diye verilmiştir.

Çağının bütün geçerli bilim dallarından yemişler vermiş olan Âli gibi bir yazarın kitabını bugünün Türkçesine çevirmeye yeltenince, artık hiç olmazsa *ışık*'ı *uşak* okumayacak denli birtakım ilk bilgileri öğrenmiş olmalıyız. İkide bir işin bu yönüne parmak basmamız, daha doğrusu parmağımızı bu noktadan kaldırmayışımız bundandır, bu yanlışları önlemek içindir.

155 (201): Buradaki bölüm birtakım kumaş adlarıyla başlıyor. Bu bölümün ilk sözcüğü olan *ağır şibler*, çeviride *ağır şeyler* diye okunmuştur. Şib bir tür bayağı telli –demek ki altın ya da gümüş sırma değil– bir bürümcüğün adıdır. Ne ilgisi var *ağır şeyler*'in burada? Hem Âli ne diye daha bir tek kumaşın adını söylemeden, sözüne *ağır şeyler* diye başlasın da, ardından *dibalar* desin? Biz yalnız bir kitabı değil, o kitabı yazanın dilini, üslubunu da öğrenmek zorunda değil miyiz? Gerçekten yararlı bir iş yapmak istiyorsak.

175 (228): Burada "Mahall-i merhamet olanlar beyanındadır" başlıklı bölümde, acınacak olanlar arasında kadınlar da vardır. Âli burada bir de *sâlisen nisâ kısmı mutlaka zenan sınıfıdır ki...* diye genel olarak bütün kadınları söz konusu eder. *Mutlaka* sözcüğü *mutallaka* diye okunup "üçüncüsü kadınlar, *boşanmış* kadınlar" diye Türkçeleştirilmiştir; bu gereksiz bir bilgiçliktir. İlkin Âli, boşanmış kadınlardan değil, eski deyimle *alelıtlak* kadınlardan söz ediyor, boşanmış olsun, olmasın. Sonra da "genel olarak" anlamına gelen *mutlaka* ile "boşanmış kadın" anlamına gelen *mutallaka*'nın yazılışları da birbirinden başkadır, eğer biliyorsak.

166 (242) ve 187 (243): Âli'nin "anın gibilere zurefâ *bevasırlı* tabirin itseler " ve "ben *bevâsır derdine* mübtelayın" sözlerini Türkçeleştiren "zarifler bu gibiler için *ahırlı deyimini kullansalar* karşı gelinemez" ve ikincisini de "ve bunun yüzüne kaşına tutkunum, ilacınız var mıdır" diye vermiştir.

Bir fıkra ile anlatmama izin verilsin, sanırım tam yeridir:

Arkadaşı bir paşayı ziyarete gitmiş, oyun oynamak istemişler. Paşa uşağını göndererek: Git komşudan *beç hokkasını* al, gel! demiş.

Uşak gitmiş, biraz sonra elinde *beş okka soğanla* gelmiş.

Paşa bakmış, bakmış ta demiş ki: Haydi *beşi, beçten; okkayı hokkadan aldın*, ya bu soğanı nereden aldın?

Uşak rahatça: Bakkaldan aldım, karşılığını vermiş.

Biz *ahırlı*'nın, *bevâsırlı*'dan (=basurlu) alındığını anlıyoruz da "bunun yüzüne, kaşına tutkunum"un nereden alındığını bir türlü kestiremiyoruz.

191 (248): Buradaki yanlış "ehl-i firaset huddâm beyanıdır" başlığını taşıyan 100. bölümde geçiyor. Doğrusu hoş bir rastlantı bu yanlışın bu bölümde olması. Metindeki dizeler şu:

Kıl ararken kaşıkta anın eli
Kıl kapar gayrın iştihası yeli

Bugünkü Türkçesi (!) de şu: "Onun eli *kuşakta* ufak bir şey ararken başkasının iştihasını *kıl gibi beli* yakalar." Sizin buna bir diyeceğiniz var mı, bilmem; ben donup kalıyorum.

195 (253): Doğrusu "bundan sonra *harbî küffarı hükkâmının*" olan yer *Sırp kâfirleri hâkimlerinin*... olmuş. Oysa bu "savaşçı kâfir beylerinin" demek değil midir?

2. ARAPÇA, FARSÇA ÇEVİRİ YANLIŞLARI

2 (3): "Rızk, yiyecek" anlamında olan Arapça *kut* sözcüğü *kuvvet* okunarak "hayat" diye karşılanmış. 154 (200)'de ise yine o *kut* sözcüğü, geçtiği yerin çevirisinde "çünkü dizi dizi konaklar ve aşamalar onların taşımaları ile aşılır" diye verilmiştir; doğrusu ise "çünkü kervanlarının ve konaklarının yiyecek içecekleri onların taşıdıklarıyla tamamlanır"dır.

47 (66): "Cevâbü'l-ahmakı sükût" özdeyişi "kızmışa verilecek cevap susmaktır" diye çevrilmiştir. Doğrusu "ahmağa verilecek karşılık susmaktır" olacaktır.

75 (102), 79 (105), 80 (107), 131 (170) ve 151 (196): Bilginler, kadılar ve müderrisler için onların adlarından önce bir sıfat olarak kullanılan *mevlâ*'nın çoğulu olan *mevâlî* sözcüğü hep "ermişler, evliyalar, veliler" diye karşılanmıştır. Oysa bunun velilikle, ermişlikle bir ilgisi yoktur. Bir yerde de 80 (170) *mevâlî düşkünü* "durumları bozulan *seçkinler*" diye verilmiştir. Bu ise "işlerini yitirmiş, işlerinden atılmış olan müderrisler ve kadılar" demektir.

10 (13): "İskender-i sahip-hâfıkayn" tamlaması *kılıcı iki yanlı kesen İskender* diye karşılanmıştır. Doğrusu "Doğu'nun ve Batı'nın sahibi olan İskender; hem Doğu'yu hem de Batı'yı eline geçirmiş olan İskender" demektir, çünkü *hâfikayn* sözcüğü "Doğu ve Batı" demektir.

14 (18): "kümeyt-i tab'ı" tamlamasındaki *kümeyt* "şarap" demek değildir. Burada söz konusu olan *kümeyt* sözcüğü "hurma rengi at" anlamındadır.

20 (26). "Cerebe mübtelâ *celeb*"de geçen *celeb*, *hayvan* demek değildir. Eğer metnin başlığı ve konusu gereği gibi izlenebilseydi, hayvanın burada yeri olmayacağı görülecekti. *Celeb* burada saraylı ya da kötü kadın demektir.

89 (120): Bölüm başlığındaki "manâsıp ve *makaadir*'deki *makaadir* "alın yazıları" diye alınmış, oysa bu sözcük *mikdâr*'ın çoğuludur, buradaki anlamı da bölümün konusuna da uygun olarak "rütbeler ve dereceler" demektir.

3. TÜRKÇE SÖZCÜKLERİ BİLMEMEK VE TÜRKÇEYE UYGUNSUZLUK

6 (8): Burada *merkeb-süvar* "deniz aracına binerek" diye karşılanmış, nedense "gemiye binerek" denmemiştir.

10 (13): Âli'nin Sultan III. Mehmet için ettiği "Tanrı ona Nuh Peygamber'in ömrünü versin" duasındaki bir sözcük *ömür yazan Allah* diye çevrilmiştir. Bu ne Türkçeye ne de Tanrı'ya yakışmamaktadır. Tanrı'nın ömür verdiğini biliyoruz da, ömür yazdığını bilmiyoruz.

12 (15): "Şerbet-i zülâl-i visal" tamlaması *serin ve saydam kavuşma şerbeti* diye verilmiştir. "Duru" varken "saydam" sözcüğünün içecekler için kullanıldığını bilmiyoruz. "Serin" de öyle. Kaldı ki "zülâl" tatlı, içimi hoş, şifalı demektir. Sözlüklerde de "zülâl" kar içinde yaşayan, sarı benekli bir kurdun adı olarak geçmektedir. Suda eriyen, onu soğutan ve durulaştıran bir kurt olarak bilinir. Birçok çeşmenin alınlıklarında rastladığımız "âb-ı zülâl" buna dayanan bir benzetmedir. Soğuk ve duru içeceklere de "âb-ı zülâl" denmesi bundandır.

44 (61): *Sin sin gezmek* sözü bilinmediği için *sek sek gezmek* diye okunmuştur. Peki ya, Türk Dil Kurumu'nun büyük anıtı *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* ne güne duruyor rafta?

48 (67): "Şaşkınlıktan donup kalmak" demek olan *kat kalmak* deyimine *gerekirse* diye bir karşılık uydurulmuştur.

87 (117): "Herçi bâd âbâd deyü rüzgâra göğsün gerüp"teki "rüzgâr" konuşma dilindeki anlamıyla alınmış, oysa burada "zaman" demektir. Âli burada *bâd* ve *rüzgâr* sözcükleriyle oynamaktadır.

183 (239): *Bir asîtaneydi mürüvvet dedikleri*
Yaptı anın kapısını hisset dedikleri

dizeleri "iyilik dedikleri bir eşikti, cimrilik onun kapısını yaptı" diye açıklanmıştır. Belli ki ne dizelerin anlamı, ne de burada *yaptı*'nın *kapadı* demek olduğu anlaşılmamıştır.

Yukarıdakilerden daha güzel (!), daha eğlenceli (!) yanlışlara geçmeden önce burada biraz soluklanmak istiyoruz. Başa güreşip yarışı kazanacak olan yanlışlar bundan sonra meydanda boy göstereceklerdir.

Türk Dili, sayı 197, Haziran 1976

4. ANLAYIŞSIZLIKLAR

Bu bölüme kitabın tümünü almak gerekli ise de biz gelişigüzel tanıklar vermekle yetineceğiz.

4 (5): Buradaki parçanın son dizesinde geçen *ehl-i nücum* tamlaması *yıldız halkı* diye karşılanmıştır. Bu karşılıktan ne anlaşılacağı belli değilse de bu tamlama "müneccimler, yıldızlara bakarak kişi-oğlunun alınyazısını okumaya çalışanlar" demektir.

10 (13): *Mala meyletti, bezl ü bahşiş içün*
İstemez anı herki sûz ü renciş *içün*

dizeleri "malı armağan etmek için arada, hiçbir zaman düğün dernek için değil" diye açıklanmıştır. Yazmada ikinci dizede bir sözcüğün yeri açık bırakılmıştır. Bu açığın yerine *renciş*'i ben koydum; niçin? İkinci dizede, bu dizeleri açıklayanın "düğün dernek" karşılığını verdiği sözcük *sûr* değil *sûz*'dur. "Yakıp kavurmak, acı vermek, acı çektirmek" demektir. Buna yakışan eşanlamlı sözcük de, anlama dayandığımız denli, *bahşiş* sözcüğünün ayağı olduğundan ötürü de *renciş* (üzmek, incitmek) olacaktır. Buna benzer alıştırmaları, daha ortaokul sıralarında öğrenmiş olmalıyız. O alıştırmalarda birtakım sözcüklerin yeri boş bırakılır ve sözün gelişine, anlamına göre yakışan sözcüğü bulup yerine koymamız bizden istenirdi, bu da onlardan biridir.

57 (87): Burada geçen "kezalik meyperestlerin *müdam içmesi* kadr-i kifayeden ziyade nuş edüp kendüden geçmek *renc-i humarîlerine illettir*"in işte günümüzün Türkçesine çevirisi: "Yine içkiye düşkün olanların *sürekli* içmeleri, yeteri kadar içmeyip kendilerinden geçerek *sarhoş olup sızmaları illettir* " Ne anladık bundan? Bu, ne dünün Türkçesidir, ne de günümüzün! Hiç mi şarap içmedik? Hiç mi çokça kaçırıp

ertesi gün baş ağrısı çekmedik, bilmem ki! Yazalım mı doğrusunu, *bugünün Türkçesiyle*? Gerekli mi? Öyle ise doğrusu şu: "Yine içkiye düşkün olanların *şarap içmesi*, yeterinden çok içip sızmaları, *ertesi gün* uğrayacakları baş ağrısına yol açar." *İllet*'in burada sözlük anlamı "neden, sebep" demektir.

80 (108): "Az çok *sevâdı çok olan* akçalu manavlar..." geçiyor. Bu "az çok *içi kara olan manavlar* " diye Türkçeleştirilmiş. Âli'nin demek istediği bu değil, ne ilgisi var onun, manavın içi kara olmuş, ak olmuş? O demek istiyor ki "az çok nüfusu kalabalık, ekilip biçilen toprakları çok olan manavlar..." *Sevâd*'ın bir anlamı "nüfusu çok, ekilip biçilir bölge" demektir, buraya yakışan anlam da budur. *Manav*'ın da, bunu böyle anlayanın alışveriş ettiği manav demek olmayıp "yerli yurtlu kişiler" demek olduğunu ekleyelim.

112 (148): *Tûl-i âmâli terk edüp* meğerse "dil uzunluğunu bırakıp" demekmiş; bu karşılık bizi şaşırtmıştır. Gerçekleşmesi çok uzun zaman isteyen bir dilek demek olan *tûl-i emel*'in çoğulu olan *tûl-i âmâl*'i böyle anlamak için, duyulmadık bir yanlış yarışına katılmış olmak gerektir.

121 (158): *Geçersen geç seferinden, gayrısın irtikâb etme*
Belâya uğrama, yani giriftar-ı anâ olma

dizelerinin anlamı şu imiş: "Yolculuktan vazgeçersen geç, *başka iş yapma*, belaya uğrama, tutsak olma!" Neye sanki? Ne ilgisi var, başka iş yapmamakla belaya uğramanın? Kitabı bütünüyle izlemek bir yana, hiç olmazsa şu Türkçeleştirdiğimiz bölümlerin çerçevesi içinde kalabilsek. Bu bölüm okunduğu zaman görülüyor ki yolculuk yapacakların binecekleri araçlardan söz ediliyor. Bunların içinde de bir tek *koçu* arabası öğütleniyor ve deniyor ki: "Yolculuktan vazgeçersen geç, başka araca binip de belâya uğrama, kendini sıkıntılara sokma." Burada *irtikâb* sözcüğünün, bugün kullandığımız anlamından başka "herhangi tekerlekli bir nesneye, bir arabaya, benzeri bir nesneye binmek" anlamına geldiğini de ekleyelim mi?

155 (201): Buradaki *dil taziri* "cezalandırma", 165 (225)'de *anı dil taziri eylerse caizdir* cümlesinde geçen yine bu deyim "gönlünü üzmeleri caizdir" diye karşılanmış. Bu yanlış buradaki *dil* sözcüğünün yazılışına bakıp da onu Farsça bir sözcük sanmaktan doğuyor, oysa bu, bildiğimiz ağızdaki dildir ve *dil taziri* de "azarlama, çıkışma" demektir.

178 (232): *Doğruya kat'-ı rütbe erzâni*
İlerü çek kılıç gibi anı

dizeleri "doğruya *ucuz rütbe ver*, onu kılıç gibi ileriye çek" diye açıklanmıştır. Niçin

doğruya ucuz rütbe? Hem ucuz hem rütbe ne demek? Doğrusu ise şu: "Doğru olanı basamaklarında yükselt, rütbesini artır, onu kılıç gibi ileriye çek, ilerlet."

179 (233): *Sandaldan olsa teknesi anın amūdu ūd*
Girmez sefine berzahına hūd

Burada artık bilinen bir tekerlemeyi değiştirmek gerek oldu; "Arapça değil mi uydur uydur söyle" yerine "Türkçe değil mi uydur uydur söyle" desek yeridir. Bakın bu dizeler ne hale girmiş, günümüzün Türkçesine çevrilince?: *Sandalın teknesi suda yüzen ağaçtır, Hüd gemi çıkmazına girmez.* Bu bilmece değil, düpedüz bir tekerlemedir.

Biz önce, ikinci dizede Âli'nin bir sözcüğünün yerini, sonradan bulup koymak üzere boş bıraktığını belirtelim; sonra da doğrusunu yazalım:

"Teknesi sandal ağacından, direkleri öd ağacından olsa Yahudi, gemi denen dar, sıkıntılı, kaygılı boğaza girmez." Bir başka türlü açıklarsak, "Yahudi ki çıkarını, asısını o denli hesaplar, düşünür, öyle iken teknesi sandal ağacından, direkleri öd ağacından, öylesine değerli, az bulunur ağaçlardan yapılmış bile olsa yine de gemiye girmez, deniz yolculuğu yapmaz."

181 (236): *Merd-i derya-dile mecmua sefine bestir*
Bilmez arif olan kendüyü girdaba karin

Bu dizeler de "gönlü deniz gibi olana gönül hoşluğu yeter; bilge kişi kendini anafora yakın görmez" diye çevrilmiş.

İlkin ölçüye göre, anlamı da göz önünde tutarak *bilmez*'i *eylemez* diye düzeltelim. Sonra Âli'nin burada sözcüklerin anlamlarıyla oynadığını belirtelim. Başka herkesin bildiğini sandığımız şu *sefine*'nin bir anlamı da *mecmua*'dır. *Sefinetü'l-inşâ, sefinetü'l-vüzerâ, sefine-i mevleviyye* ve benzeri kitap adlarında olduğu gibi. Nitekim başta halk şairlerinin şiirleri olmak üzere, içinde dua, ilaç, büyü ve benzeri türlü konularda yazıların toplandığı *cönk* de kayık demektir. Çin ve Japon sularında kullanılan altı düz, ağır teknelere bu ad verilir, İngilizcesi de *junk*'tır. İşte Âli, *sefine*'nin bu *mecmua* anlamıyla ve sanırım bizimle de oynuyor; "deniz gibi geniş yürekli olan kişiye onun okuyacağı mecmua gemi yerine geçer, oturur evinde *sefinesini* okur, yoksa *sefineye* binip de çevringece yaklaşmaz."

195 (253): "evvelâ *muzahrefat-ı dünyeviyyeye* rağbetleri bir mertebeye vardı ki. sözleri "önce değersiz dünya döküntülerine düşkünlük gösterdiler" diye çevrilmiş ve Âli'nin *muzahrefat* sözcüğünü iki ayrı anlamda kullandığı bilinmemiştir. Oysa *mu-*

zahref ve onun çoğulu olan *muzahrefat* "altın yaldızlı, süslü, parlak nesneler" demektir. Buna karşı olan anlamı ise "yalan dolan, yaldızlı sözler, boş ve saçma laflar" *Lehçe-i Osmanî*'nin dediği gibi "dünyanın çürük parlayışları" demektir. Nitekim Abdülhak Hâmid de *Eşber*'in önsözünde, ilkin bunun da *Nazife* gibi bir perdelik bir facia olduğunu, Namık Kemal'in *Nazife*'yi çok beğendiğini, fakat biraz muhtasar bulduğunu söyledikten sonra "Keşmir hükümdarı ile refika-i hükûmeti olan hemşiresinin taht-ı inhisara aldıkları bu perde-i hamasete sonradan *ilâve-i muzahrefat edilmesi* buna mübtenidir" diyor ve burada sözcüğün birbirine aykırı iki anlamından beğendiğini almayı okuyucuya bırakıyor.

5. BİLGİSİZLİKTEN DOĞAN YANLIŞLAR

5 (6): Çok ünlü bir kitap olan *Tacü't-Tevârîh*'in yazarı Hoca Sadettin'in babası olan *Hasan Can*, yazmada öyle yazıldığı için *Hasan Han* diye anılmıştır. Bir tarihçinin kitabını günümüzün Türkçesine çevirmeye kalkınca, hiç olmazsa bu kadarcığını bilmeliyiz. Kaldı ki Hasan Can, sıradan biri de değildir. Yavuz Sultan Selim'in hastalığında ve ölümünde onun yanında bulunmuş ve olup biteni oğlu Hoca Sadettin ondan dinleyerek tarihine almıştır.

10 (13): Bu, tarihle hiçbir ilgimizin olmadığını gösteren bir tanıktır. "Şevket-rübûde-i Pişdâdiyan"da İran şahlarının ilk soyu sayılan *Pişdâdiyan* bilinmediği için "büyüklük gösterilenlerin öncüsü" diye karşılanmıştır. Oysa bu söz, Osmanlı sultanları için zincirleme bir övgünün başıdır ve "Pişdâdiyan soyunun ululuğunu ellerinden kapıp alan" demektir.

17 (21): *gılmân-ı pencik*'e bulunan karşılık gülünç olmanın da ötesinde bir yanlıştır: *Pamuk gibi oğlanlar?* Nereden çıktı bu? *Pencik*, tâ İslamlıktan bu yana yürürlükte olan bir kuraldır. Daha o tarihlerde, savaşlarda alınan canlı, cansız çulduların beşte biri Peygamber'e, demek ki devlet hazinesinden ayrılırdı. Dilimizde bugün bile "ben senin *pencikli kölen* değilim" deyimi, kökünü bilmeden kullanılmaktadır; "gılmân-ı pencik" demektir.

23 (30): Kitabı günümüz Türkçesine çevirenin, bugüne değin divan edebiyatının düzyazı ürünlerinden hiçbirini anlayarak görmediğini bu yanlıştan öğreniyoruz. Eski yapıtlarımızın içine yazarları, yeri geldikçe Türkçe, Farsça ve Arapça manzum parçalar serpiştirir, bu parçalar türlerine göre mısra, beyit, mesnevi, rubai, kıt'a ve başka adlarla belirtilir. Burada da Âli, söyleyeceği tek dizenin başına *mısrâı* koymuş, ondan sonra da dizeyi vermiştir. Dize şudur:

Ten bunda ve can anda, gönül arada hayran

Bunun açıklanacak yanı yok, bu apaçık! Ama insan ille de bir yanlış yapmak isteyince baştaki ve dize ile ilgisi olmayan *mısra* sözcüğünü de dizeye katarak onu *mısra-ı ten* diye okuyor ve *vücut mısraı* diye söze başlıyor. Varsın bunun bir anlamı olmasın, onun orasını okuyucu düşünsün dursun!

58 (80): Bakara suresinin 219. ayetinin bir parçası olan "bu ikisinin günahı yararlarından büyüktür", çıkmada *söz Arapçadır* diye açıklanmıştır. Bu bende bir çağrışıma yol açtı. Şair Eşref "Encümen-i teftiş ve muayene" üyelerinin bilgisizliğini açığa vurmak için söylediği bir kıtayı şöyle bağlar:

Geçen gün Encümen'de yok imiş Hayret, büyük heyet
Arapça bir kelâm zanneyleyüp Kurânî çizmişler

Yazmada bu ayetten sonra *nass-ı hikmet-nümâsı* diye onun ayet olduğunu belirten bir niteleme vardır, bu anlaşılmadığı ve bilinmediği için yukarıdaki çıkma çıkılmıştır.

70 (96): *Zıll-i hayal* "hayal ve gölge oynatanlar" diye verilmiş, bu iki sözcük ayrı sayılmış, araya bir *ve* konmuştur, oysa bu doğrudan *Karagöz* demektir.

72 (97): *Eşraf* karşılığı "yüze gelenler" denmiştir. Bölümün başlığı ise şudur: "Seyyidlerin çokluğunu ve onların yalanlarını bildirir." Demek ki bu bölümde doğrudan doğruya seyyidlerden söz edilecektir. Onun için de *şerif*'in çoğulu olan *eşraf*'ın burada özel bir anlamı vardır, daha doğrusu bu bir terimdir. Peygamber'in iki torunundan, Hasan ile Hüseyin'in soyundan gelenler *seyyid* ve *şerif* diye adlandırılır, nitekim *nakibü'l-eşraf* diye bir de bunların başı vardır.

77 (105). Bursalı şair *Cenani*'nin adı *Cennânî* diye okunmuştur. Bu şair Fuzûlî ve Bâkî gibi çok ünlü değilse bile adı bilinmedik biri de değildir.

93 (125): *Derd-i* nüzûl *ve* avârız *çekerek*

dizesi "*nüzûl aksaklığı* derdini çeker" diye açıklanmıştır. oysa *nüzûl* ve *avârız* iki tarih terimidir. Birincisi, bir seferde ordunun konakladığı yerlerde, askerlerin yiyeceğini içeceğini sağlamak için toplanması gerekli vergiler; ikincisi de devletin, diyelim ki bir savaş dolayısıyla artan giderlerini karşılamak üzere konan olağanüstü vergiler demektir. Bunları bilmezsek ve yalnız sözcüklerin, sözlüklerdeki, o da şöylece belleğimizin bir bucağına sıkışmış kalmış karşılıkları ile yetinirsek okuyucunun başına bu *avârız*'ı (aksaklıklar) getirmekten kaçınılamaz.

119 (156): "Nevbeti döğülen ümera ve mîrmirandan olanlar" karşılığı "nevbetçesi

çok olan komutanların ve beylerin..." diye verilmiş. Âli burada *nevbet* sözcüğü ile oynuyor. Bundan önce geçen "nevbeti beklenmek" burada "nevbetçi konulmak" demektir, doğru! Ama *nevbeti döğülen* büsbütün ayrı bir anlamdadır. Bu *nevbet* "mehter takımı = bando" demektir, onun için de *nevbeti döğülmek* "kapısında asker muzıkası çalınmak" demek olur.

126 (164): *Her keda ſehmeylemez* âyin-i Cemdir *bezm-i mey*

dizesindeki *âyin-i Cem* çıkmada "Bektaşî tekkelerinde yapılan bir çeşit ayin, bu ayinlerde içki kullanılırdı" diye açıklanmış. Bunun Bektaşîlikle ne ilgisi var? Bölümün konusu "bâde meclisi"dir. Cem, şarabı bulan bir masal hükümdarının adıdır. Onun için de içkili toplantılara "âyin-i Cem" denir, öyle her yakıştırmanın yeri değildir burası!

130 (170): "*Sıklık vermek* evzâ-ı kabihanın mucib-i şeynidir" deniyor, bunu Türkçeleştiren *ıkınmak çirkin durumların kötü sebebidir* biçimine sokmuş. İki kocaman yanlış var burada; biri *sıklık vermek*'i *ıkınmak* diye karşılamaktır, oysa bu "ıslık çalmak" demektir. İkincisi *şeynidir* sözcüğünü *sebebidir* diye okumak, ona göre de *ıkınarak* bir açıklama uydurmaktır. Uluorta, körlemeden yazıp gitmeyi bırakıp da biraz metne eğilebilseydik *menfez-i fevkaniden huruc eden* demek ki "ağızdan çıkan" sözünden bunun ıkınmaktan başka olduğunu düşünecektik. Sözlüğe bakmayı deneseydik orada da "sıklık" karşılığı "ıslık"ı bulacaktık.

173 (225): " *sıyâm* demek *sıyam* demektir, yani ki rûzeyi tutmayıp yemektir deyü bulduklarını yerler." İşte bunun Türkçeleştirilmişi: "Oruç demek yasak demektir, derler, yani orucu yasaklayıp bulduklarını yerler." Oysa burada Âli, bir cinastan yararlanıyor. Arapçada oruç demek olan *sıyâm* ile Türkçe "bozayım, tutmayayım" demek olan *sıyam*'ı (sımak'tan) karşılaştırıyor. Kitabı baştan sona bu hale getiren, bu oyunu anlamayınca okuyucuyu oyuna getirmiş olmuyor mu?

173 (225): Metinde Arapça dilbilgisinde "bir sözcüğün sonunu kesmek" anlamına gelen *terhıym* bilinmediği için çeviri yazısı "üzerine işaret koymak ve yazmak" anlamlarına gelen *terkıym* diye verilmiştir.

173 (226): Burada geçen *sıklık vermek* bu kez *salık vermek* diye karşılanmış, oysa metinde "ıslık çalarak birilerini uyarıp geçerler" deniyor.

174 (227): Âli, Aydınlı Molla Siyayi'nin açık saçık, ama duyulmadık, yepyeni bir benzetme yaptığını anlatırken *eyüce herze yemiştir* diyor. "Herze" saçma söz anlamında olduğu gibi bir de bir çeşit yemeğin adıdır. Kokulu otlar da konarak yapılan bu yemeğin Arapça adı *herîse*'dir. Âli, Molla Siyahi'nin bu açık saçık yergisini beğendiği

için "hakkaa budur ki teşbih-i *bikre* dest-res bulup *eyüce herze yimiştir*" diyor. Demek ki "herze"yi burada bu ikinci anlamında kullanıyor. Yanlışın ve bilgisizliğin büyüğü bundan sonra geliyor.

Âli "*bu bapta vücud-ı Ubeyd Zâkânî* kendüye mikdâr-ı ser-i mûdur" diyerek Ubeyd Zâkânî'nin, bu Molla Siyahi'ye kıl payı yaklaştığını da ekliyor. Bunu günümüzün Türkçesine çeviren ise "bu konuda işlediği *ayıp* kendi gözünde bir kıl kadar küçüktür" diye bize sunuyor, eğer gerçekten bir şey demiş oluyorsa bununla! Oysa burada Molla Siyahi ile Ubeyd Zâkânî karşılaştırılıyor. Ubeyd Zâkânî, İran'ın büyük *tehzilcilerinden* biridir; en ağzı bozuk zekâsıdır, 1370'lerde ölmüştür. Ama Ubeyd Zâkânî'nin adını duymamış olan, metinde bunu ilk kez gören biri bu adı ikiye bölmüş, birinci bölümü *ayıptır* diye okumuş, ikinci bölümü de atlamıştır, ne diyelim? Söz bırakmadı ki bize.

177 (23): Metinde "yani ki kendüleri kitabete kesilmiş *kul* mesabesinde idüğü müsbettir"in yukarıdakilere benzer Türkçesi de "yani kendilerinin, kâtipliğin kesilmiş *kolu* olduğu bellidir" olmuştur. Anlamadığımız için sözcükleri okuyunca sonuç başka türlü olabilir mi?

Oysa Âli'nin söylediği *kitabete kesilmiş kul olmak* eski bir hukuk deyimidir. Efendisine vereceği bir ücret karşılığında kölenin dışarıda çalışmasına izin verilirdi. Köle dışarıda herhangi bir sanatı işler ve para kazanır. Efendisiyle yaptığı sözleşmeye göre, belli bir sürenin sonunda azat edilirdi. Köle ile efendi arasında bir çeşit muvazaa olan bu türden sözleşmeye *kitabete kul olmak* denilir. Bu deyim *Mevâidü'n-Nefâis fi Kavâidi'l-Mecâlis*'in "kalem sahipleri ve yazıcıları" anlatan 94. bölümünde geçmektedir. Bundan dolayı okuyucunun "kitabete kesilmiş kul olmak" sözünden, ilk bakışta yazıcıları düşüneceği akla gelirse de bunun İslam hukukunda bir fıkıh deyimi olduğunu öğrenmesine de yol göstereceği meydandadır.

177 (231): "Tarâvet-i midâd ve likaları rîş-i pür-teşvişleri gibi düm-i har makulesi artup eksilmez" deniyor. Ne imiş bunun bugünkü Türkçesi? Görelim: *Otlakları ile yüzlerinin körpeliği karışık sakalları ve eşeğin kuyruğu gibi ne uzar ne kısalır....*

Hangi birini düzeltelim? Daha önce ne anlayalım bu düpedüz saçma çeviriden? Bir eski metni bugünün diline çevirmeye kalkan kişi önce o eski metnin yazıldığı çağı bütünüyle bilmek gerekmez mi? Yoksa nasıl anlayacağız o yazarın ne dediğini? Kaldı ki burada söyleneni anlamak için öyle XVI. yüzyıla gitmemize de gerek yoktur; bu dünkü iştir, belki de bugün bile onu kullanan meraklılar, hattatlar vardır. Burada *midâd* bildiğimiz *mürekkep*'tir; *lika* da vaktiyle hokkaların içine koydukları bir tür liftir. Onun içindir ki Âli bunu yazıcıların taranmamış, kılları birbirine karış-

mış sakallarına benzetiyor; sakalın verdiği çağrışımla da eşeğin kuyruğuna geçiyor. Burada bir buruk gözlem vardır: Yazıcıların mürekkeplerinin ve hokkaları içindeki likalarının tazeliği, karmakarışık sakalları gibi, eşeğin kuyruğu gibi artmaz da eksilmez de. Zavallı yazıcılar durmadan, durmadan yazarlar da yazarlar ve bütün bu çalışmalarına karşılık bir ilerlemeleri, bir yükselmeleri yoktur, yazık!

Bir noktayı daha belirtelim, nelere niçin dikkat etmemizin gerektiğini göstermek için bunun yararı vardır. Âli, *Mevâidü'n-Nefâis*'te yeri geldikçe kitaba manzum parçalar serpiştirmiştir. Bunların bir bölüğünün başında *li-münşiihi* (yazarın kendisinin) vardır, ama bunların kimisinin yeri boş bırakılmıştır. Bir bölüğünde de *bedihiyye* başlığı vardır. Türkçeleştiren bunlara *uygun nazım* karşılığını koymuştur. Oysa *bedihiyye*, hemencecik, daha yazarken, kalem kâğıt kullanmadan, eski deyişle *bedaheten, irticalen* söylenmiş demektir. Ötekilerin yazılması ise boş bırakmasından anlaşılacağı üzere sonradan yazılıp yerlerine konacak demek olur.

Yukarıdan beri sıraladığımız, birbirinden üstün (!), biri ötekini unutturan yanlışların sayısı bunca değildir. Bunlar şöylece bir hesapla bütünden çıkarılmış *birkaç örnektir*

Niçin bu yanlışları ele aldık? Öyle uzun uzun durduk onların üzerinde? Niçin onları türlü yan başlıklar altında toplayıp da sunmaya çalıştık? Bunun nedeni ne kitabı bu hale koyanı, ne de ondan öncekileri ve ondan sonra da bu yolu tutacakları uyarmak değildir; onlar kös dinlemekte olduklarından bizim sesimizi duyacak durumları yoktur. Onlar gözlerini kapayıp raflara uzanacaklar ve el yordamıyla kurbanlarını seçecekler; hiçbir hazırlığa, hiçbir yorgunluğa katlanmadan çalakalem *Türkçeleştireceklerdir*

Biz büsbütün başka bir amaçla bu işe yaramaz çalışmaları tanıtmak yorgunluğuna katlanıyoruz. Okuyucularımızdan, eski edebiyatımızın türlü ürünlerini, ya bir merak dolayısıyla tanımak isteyenlere ya da yurdun türlü fakültelerinde bunları okuyup anlamak çabası içinde öğrenim yapmakta olan gençlerimize bir ışık tutmak istiyoruz. Her iş gibi, bunun da, başarıya ulaşıncaya değin türlü yorgunlukları, türlü emekleri olduğunu anlatmak istiyoruz. İşin kolayına kaçınca kendi gülünçlüklerimiz bir yana, gerçekten değerli, yararlı kitaplarımızı nasıl çürütüyoruz, nasıl yok ediyoruz, nasıl çöplüklere çeviriyoruz, onu göstermek ardındayız. Böyle bir işe girişmeden önce nelerle, ne türlü bilgilerle, ne çeşit sermayelerle yüklenmemiz gerekiyor, onu gözler önüne koymak istiyoruz. Bu alanda hiçbir adın, hiçbir unvanın tek başı-

na yeterli bir büyüsü olmadığını açıklamakta yarar görüyoruz.

Kısacası, bizim amacımız anlamadan anlatmaya kalkışmanın yel değirmenine saldırmaktan öte gitmeyeceğini, bir yolu varsa, belirtmektir. Bu öykünün başı bu olduğu gibi sonu da budur.

Türk Dili, sayı 299, Ağustos 1976

SEVİNÇ

Sayın Doç. Dr. Mertol Tulum'un yayımladığı, Sinan Paşa'nın *Tazarru'nâme*'si üzerine yazdığım bu *sevinç* yazısının, önsözde belirttiğim gibi bambaşka bir özelliği vardır. O da Mertol Tulum'un *bu bağın içinde* elini kolunu sallayarak dolaşmak yetkisi olduğudur. *Tazarru'nâme*'nin nasıl bir özenle, emekle ve göz nuru dökülerek hazırlandığını yakından biliyorum. Bütün okuyucularla birlikte bu kitabın gönlüme doldurduğu duyguları, yazıya koyduğum başlıkla belirtmek istedim.

Yazıyı bu kitaba almadan önce, iliştiğim noktalar üzerinde, ayrı bir yarar gördüğüm için kendisiyle bir kez daha konuştum. Onun da belirttiği gibi ilkin bu yazıyı *Tazarru'nâme*'nin dayandığı metni görüp de gerekli karşılaştırmaları yapmadan yazmış olmanın küçük de olsa birtakım sürçmelere yol açtığına katılıyorum.

Bu konuşmanın ışığında, yine de ondan ayrı düşündüğüm bir iki yere, burada bir kez daha değinmek istiyorum.

a) s. 120'de "bir ev ki imaretleri harap ve *emelleri* nâyâp" cümlesinde, ben *emelleri* sözcüğünü yadırgadım ve bunun *temelleri* olması gerektiğini düşündüm. Gerçi Mertol Tulum, Sinan Paşa'yı çağı için çok ileri olarak gördüğünden *emelleri* sözcüğünü yerinde bulmaktadır. Ayrıca o bu *emelleri* ve *temelleri* sözcüklerinin yazılışları bakımından birbirlerinin yerine geçemeyeceğini de düşünmektedir. Onun dayandığı asıl güçlü tanık da, kullandığı yazmanın, doğrudan Sinan Paşa tarafından gözden geçirilerek düzeltilmiş olmasıdır. Ben yine de kendisine katılamıyorum. Cümlede *ev, imaret, harap* gibi ipuçları varken, bunların ardından beklenen söz, bir tenasüp dolayısıyla, bence *temelleri* olmak gerektir.

b) Metinde yanlış saydığım bir başka yer de, s. 218'deki *cur'a-i meyfam* tamlamasıdır. Mertol Tulum bunun yazıldığı biçimde, demek ki *meyfam* olarak doğrudan Sinan Paşa tarafından düzetilmiş olduğunu savunmaktadır. Ben bunda da kendisine katılamıyorum. Ama bu kez tartışacağım Sinan Paşa'nın kendisidir, eğer gerçekten bu düzeltmeyi yapmışsa, *mey-i ham* olacaktır. Çünkü *mey-i ham* "keskin şarap" demek olduğu gibi *ham* da ayrıca bir tür şarabın adıdır. Bunu bir *cur'a-i mey-fam* diye bir tamlama olarak da okuyamayız. Sözün gelişinden, eski deyişle siyak ve sibakına dayanarak bu cümleyi *Ezel humundan bir cur'a mey-i ham nasib eyle* diye okumak bana doğru ve yerinde görünüyor. Ve böylece "ezel küpünden bana bir yudum keskin şarap nasip eyle" cümlesinin tartışılacak yanı da kalmayacaktır.

Bu birkaç satırla ben bir tartışmanın kapısına dayanmak istemiyorum. Benim asıl

söylemek istediğim, Mertol Tulum'un *Tazarru'nâme*'si gibi çetin bir kitapta, benim gibi herhangi bir okuyucunun tereddüde düştüğü yerlerde, kendisiyle konuşarak birlikte bir sonuca ulaşmaktır.

Böyle bir yolculukta, başta da belirttiğim gibi, onun bilgisinin, yetkisinin, hoşgörüsünün ve dikkatinin bize kılavuzluk etmesinde, bu alanda çalışacaklar için türlü yararlar ve alınacak dersler vardır. Ben bu açıklama ile konunun asıl bu yanını dile getirmeye çalıştım.

XV. yüzyıl klasik Türk edebiyatının en değerli kalemlerinden biri olan Sinan Paşa, adı belli bir bilginler soyundan gelmektedir. İstanbul'un ilk kadısı olan babası Hızır Bey'in kaynaklarda Nasreddin Hoca'nın oğlu olduğu yazılıdır.[1] Sinâneddin Yusuf gençlik çağında ileride kendisine gerekli olacak bilgileri babasından almış; Fatih'in babasını daveti üzerine, o da birlikte İstanbul'a gelmiştir. Annesinin babası ve zamanın ileri bilginlerinden Mevlâ Yegân'ın çevresindeki bilginlerin toplantılarına katılmış, onların ele aldıkları konular üzerindeki konuşmalardan, tartışmalardan yararlanmıştır. Babasının ölümü üzerine, Edirne'de bir medreseye, sonra da oradaki Dârü'l-hadis'e verilmiş; hemen arkasından da padişahın hocalığına ve bilginler için en büyük pâye olan Sahn Müderrisliği'ne getirilmiştir. Daha gençlik yıllarında, sahasında en yüksek yerlere çıkan Sinâneddin Yusuf, otuz yaşına bastığı sıralarda, Gedik Ahmet Paşa'nın veziriâzamlıktan uzaklaştırılması üzerine, onun yerine veziriâzam olmuştur. Çok geçmeden, kaynakların açıkça bildirmedikleri ve "üzülecek asılsız bir hikâye"[2] ya da "padişahın gücüne gidecek birtakım durumlara meydan vermek"[3] diye geçiştirdikleri bir sebeple veziriâzamlıktan alınarak hapse atılmıştır.

Bunu Hasibe Mazıoğlu'nun *İslâm Ansiklopedisi*'nde yazdığı "Sinan Paşa" maddesinde ve Mertol Tulum'un kitabında[4] belirttikleri gibi, zamanın iki takıma ayrılmış olan bilginleri arasındaki geçimsizlik, kıskançlık, öç alma, birbirilerinden kurtulma soyundan bir türlü yenemedikleri duygulara bağlamak mümkündür.

Nitekim Sinan Paşa'nın değer verdiği ve Fatih'in sarayda kurduğu kütüphanenin başına güvenilir bir bilgin olarak tavsiye ettiği, öğrencisi Molla Lûtfi'nin bu yüzden

---

[1] *Şakayık tercümesi*, III: Âşık Paşazâde, *Târih-i Âl-i Osman*, İstanbul, hicri 1332, s. 203, çıkma 4.

[2] Aynı yer, s. 194.

[3] *Tâcü't-Tevârîh*, II, s. 499.

[4] *Tazarru'nâme*, İstanbul, 1971, s. 5.

başına gelen felaket onunkinden çok daha büyüktür.[1]

Sinan Paşa'yı vezâretten atmakla da öfkesi geçmeyen Fatih, bilginlerin ayaklanması üzerine onu hapisten çıkarıp Sivrihisar'a sürmüştür. Bununla da öfkesi soğumamış, İznik'e vardığı zaman, arkasından "delidir" diye gönderdiği hekime, ona günde elli kamçı vurdurmuş ve hastalıkla ilgisi olmayan şerbetler içirmiştir. *Tazarru'nâme*'de (s. 118) "Kanı Sultan Mehmed ve şevketi? Kanı bunca gayret ve heybeti? Kanı kudret ve kuvveti? Kanı ol savlet ve satveti?" diyerek onun kendisine yaptığına belki de bir telmihte bulunmaktadır.

Fatih'in ölümünden sonra II. Bayezid, tahta geçer geçmez, kendisini İstanbul'a getirterek vezirliğini geri vermiş ve Edirne'de Darü'l-hadis'e müderris yapmıştır.

Şakayık Tercümesi'nde (s. 196), Sinan Paşa'nın torunlarından birinin verdiği bilgiye dayanarak, onun 879 (1474-75) yılında Maktul Mahmud Paşa'nın yerine vezir-i âzamlığa getirildiği, 887 (1482-83) yılında "götürü manâsıbtan ferâgat edüp" günde yüz akça ile emekliye ayrıldığı, 888 (1483) yılında kendisine Gelibolu Beylerbeyiliği verildiği yazılmaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı "belki vezâreti verildikten sonra tekrar Gelibolu'da bulunmuştur" diyor.[2] 891'de (1486) ölen Sinan Paşa'nın İstanbul, Edirne ve Gelibolu'da gömülü olduğunu bildiren türlü kaynakların arasında hangisinin doğru olduğu kestirilememektedir.

Türk nesrinde, buna adını verdirecek kadar yepyeni bir çığır açan Sinan Paşa'nın Arapça ve Türkçe türlü eserleri arasında,[3] dili ve üslubu bakımından, *Tazarru'nâme*'si ayrı bir yer tutmaktadır. Geçen uzun yüzyıllar içinde bu kitap, yazmalarının çokluğundan da anlaşılacağı üzere, geniş bir okuyucu kitlesinin elinden düşmemiştir. *Tazarru'nâme*'nin yazılış sebebini, Sinan Paşa'nın devlet hizmetinde en yüksek basamağa çıktıktan sonra uğradığı ve hiç de beklemediği acıklı durum karşısında, bütün dünya nimetlerinden "el yuyup" kendini tasavvufun engin denizine bırakmasında ve aradığı teselliyi ilahi aşkta bulmasında arayabiliriz. Akılla duygunun –daha doğru bir deyişle *hads*'in– çarpıştığı bir savaş meydanında o, intisab ettiği Şeyh İbn Vefâ'nın da etkisi ile ömrünün son yıllarında kendini derin bir Tanrı sevgisinin için-

---

[1] Molla Lütfi zamanının kuru bilginlerini ve onların yazdıklarını merhametsiz bir dille alaya aldığı için bunlar uydurma bir bahane ile kendisinin kâfir olduğuna ve öldürülmesine fetva vermişler ve bu hüküm yerine getirilmiştir. Düşmanları arasında bulunan Hatibzâde, Molla Lûtfi öldürüldükten sonra "Tanrı'ya şükür, kitabımı onun elinden ve tenkidinden kurtardım. Çünkü ol kişi, benim kitabımın değersizliğini ortaya koyup yanlışlarını yazıp çizmeğe bel bağlamıştı" demiştir. Bkz. *Şakayık Tercümesi*, s. 297 vd.

[2] *Belleten*, c. XXVII, sayı 105, Ocak 1963, s. 42, çıkma 4.

[3] Eserleri için bkz. A. Mertol Tulum, *Tazarru'nâme*, s. 12 vd.

de yitirmiştir. Denebilir ki *Tazarru'nâme*'sinde kullandığı dil, herhangi bir sanat kaygısından uzak, kendini kapıp koyvermiş bir insanın *şekk* ile *yakin* arasında bir sarkaçta gidip gelmesinde çağırdığı türkülerin, söylediği *ilahilerin* dilidir; burada vahye ermiş bir âşık konuşmaktadır. Sahibini yerden alıp göklere götüren ölümsüz bir sevgi ile yüklü olan bir ruhun, ölümlülüğünü ve geçiciliğini anladığı bir dünyanın türlü kirlerinden yunmuş, arınmış olan bir gönülün berrak bir pınar haline dönüşmesidir bu.

Tazarru'nâme'de, dışarıdan bakınca, tekrarların kaynaştığını görmeye kalkışan bir gözün, gönül gözü kapalı olsa gerektir. Aşk, hele Tanrı sevgisi engin bir denizdir. Onun bir kıyıya varıp durması, belli bir zaman sınırı içinde kuruyup tükenmesi beklenemez. Onun çalkantısı zamanlar boyunca sürecektir. *Tazarru'nâme* işte bu denizin hikâyesidir. Onun için dalgaları kimi şıpırtı halinde, kimi karalarda bir saldırı olarak, bu sevgiye ermiş gönüllerin kıyısına çarpıp duracaktır. Bizim *Tazarru'nâme*'de "tekrar" sandığımız şey, işte bu çalkantısı durmayan dalgaların sesidir.

En iptidai âyinleri yöneten şamanlardan başlayarak günümüze kadar cezbenin ve vecdin dili hep bu niteliktedir. *Tazarru'nâme*'deki dil, âyinlerde okunan dualar, söylenen ilahiler gibi, seci'ler, kafiyeler, iç ve dış aliterasyonlarla, günlük dilin dışına fırlamış bir nazım ve şiir özelliği taşır. *Tazarru'nâme*'ye de bu yönden bakmak, ona daha bir yaklaşmayı sağlar, sanırım.

Üzerinden yüzyıllar geçtikten sonra, Tanzimat devrinden başlayarak belli edebiyatçılarımızın yeniden ele aldıkları, ondan uzun parçalar seçip okuyucuya sundukları *Tazarru'nâme*, bugün bütünüyle bize armağan edilmiş bulunuyor.[1]

A. Mertol Tulum, değme kişinin üstesinden kolayca gelemeyeceği bir işi başarmıştır. Bu değerli ve güzel çalışmanın başında bize zengin bir kaynakça verildikten sonra, metne girilmeden, Sinan Paşa'nın hayatı, eserleri ve sanatı üç bölümde etraflıca tanıtılmaktadır.

Birinci bölümde, Sinan Paşa'nın hayatı şu yan başlıklarla verilmiştir. Ailesi, doğum yeri ve yılı, çocukluğu, tahsil ve terbiyesi, mesleği ve siyasi hayatı, ölümü ve mezarı, ilmi ve felsefi şahsiyeti, mizacı.

İkinci bölüm, "Sinan Paşa'nın sanatkârlığı ve eserleri" adını taşımaktadır. Burada onun sanatkârlığı ve eserleri üzerinde geniş ölçüde durulmaktadır. Eserleri Arapça ve Türkçe olmak üzere ikiye ayrıldıktan sonra; Türkçe eserleri ayrı ayrı incelenmek-

[1] Sinan Paşa, *Tazarru'nâme*, yayıma hazırlayan A. Mertol Tulum, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1971, büyük boy 408 sayfa. Ayrıca basıma esas olan yazmalardan yirmi üç sayfalık bir fotokopi verilmiştir. Fiyatı 50 lira.

tedir. Bunlar 1. *Tazarru'nâme*, 2. *Maârifnâme* (*Nesâyih-nâme*), 3. *Tezkiretü'l-evliyâ*'dır.

Tazarru'nâme'ye ayrılan sayfalarda, eserin adı tartışılmakta ve Sinan Paşa'nın eserine "Tazarrunâme" ve "Tazarruât" diye iki ad verildiği ileri sürülmektedir. Bence gösterilen yerde geçen "tazarru'ât" kitabın adını değil, sadece konusunu vermektedir (metin, s. 193).

Üçüncü bölümün başlığı, "*Tazarru'nâme*'nin bu yayıma esas olan yazma nüshası ve diğerleri ile mukayesesi" başlığını taşıyor. Mertol, müellif için yazılmış, aynı zamanda müellif tarafından baştan başa gözden geçirilerek birçok yeni ilaveyle zenginleştirilmiş bir *Tazarru'nâme* yazmasına dayandığını belirttikten sonra, bunun özelliklerini sıralamaktadır (s. 26). Yazmanın tashihi sırasında unutulup da üslup özelliğinin yardımı ile anlaşılabilen eksiklikler de, başka yazmalardan yararlanılarak giderilmiştir. Müellif nüshasında kopmuş olan 22 yaprak da Üniversite Kütüphanesi'nde TY 865 numaradaki yazmadan alınarak, *Tazarru'nâme* bütünlenmiştir.

Millî Kültür, sayı 1, Ocak 1977

Okudukça kendisine güvenimiz artan Mertol Tulum'un sunduğu metin üzerinde, bize göre gerekli birkaç noktaya parmak basmak istiyorum. Onun dayandığı yazmalardan verdiği 23 sayfanın fotokopisini metinle karşılaştırarak, aşağıda söyleyeceklerime yol bulmuş oluyorum. Birkaç soru kalemin ucuna takılıyor:

A. Çevriyazıda hâkim olan metot nedir? Bir bölüğü yazmada harekelenmiş olan kelimelerin imlası mı? Yazmada –konmuş ise– bunların harekeleri mi? Söylenişi mi? Yoksa bunların güvenilir sözlüklerdeki doğruları mı? Bu soruların kitabın başında karşılanmış olmasını isterdi gönül. Aynı kelimenin metinde türlü imlalarla karşımıza çıkması bu sorulara yol açıyor. Aşağıda vereceğim tanıklar için yalnız sayfa rakamlarını verebiliyorum. Çünkü sayfalara satır numaraları konmamıştır.

1. *Gülistan* ve *gülsitan* diye bildiğimiz kelime *gülüstân* (45, 93, 100, 137, 176, 239, 263, 282), *gülistân* (132, 200, 225), *gülsitân* (132, 164, 188, 240) şekillerinde üç türlü yazılmıştır. Bunların bir bölüğünü –manzum parçalar içinde geçtiği için– vezin gerektirse de bir bölüğünde bu sebep yoktur.

2. *Büsitan* da öyledir: *Büstan, bustan, büsitan* biçimlerinde geçmektedir.

3. Doğrusu *hızâne* olan kelime *hazâne* (42, 116) ve *hızâne* (129, 249, 281) yazılmıştır.

4. *Nergis* diye bildiğimiz, doğrusu da "nergis" olan çiçeğin adı, ancak bir yerde

(137) böyle yazılmış. Başka yerlerde (38, 42, 208 vb.) hep *nerges* imlasıyladır.

5. Bu konuda birkaç tanık daha vermek yerinde olacaktır. Bunlar, daha belirli tanıklardır. *Vakıt* kelimesi, yazmada *vakt* olarak harekelendiği halde (132, 146), çeviri yazıda *vakit*; *idbâr* kelimesi yazmada *edbâr* olarak harekelendiği halde, metinde *idbâr* (190); *ca'd* kelimesi, yazmada *cu'd* olarak harekelendiği halde metinde, doğru olarak *ca'd*; yazmada *seyrâbun* diye harekelenmiş olan söz yine doğru olarak, metinde *sirâbun* diye verilmiştir (250). Sayısını çoğaltabileceğimiz bu örnekler çevriyazıda nasıl bir yol tutulduğunu anlamamıza engel olmaktadır.

6. Yazmanın imlasında bir kesinlik, bir tek-düzenlik olmadığını göstermek için göze çarpan bir başka tanık da *çehre* sözüdür. Yazmada çehre sözündeki "ç" harfinde hem üstün hem esre vardır (122). Demek ki bu kelime, başka yazmalarda da bir kelimenin türlü biçimlerde okunabileceğini göstermek için başvurulduğunu gördüğümüz gibi hem *çehre* hem *çihre* okunabilir. s. 97'de aynı kelime, iki satır ara ile başka yazılmıştır: *yanadın* ve *yanadan*.

Bunlardan şu kadarını anlıyoruz ki, sayın Mertol, yazmanın imlasına her yerde uymuş değildir.

B. Bundan başka, eğer yazma böyle harekelenmemişse, sayıları çok olmamakla birlikte, bize göre yanlış okumalar ve sürçmeler de vardır.

s. 33: "muğnî durur, her ganî andın"daki ganî, *ginâ* olmalıdır.

s. 49: *tiz-kâm* diye okunan ve sözlükte "arzusuna çabuk erişici, süratle gelici" diye karşılık verilen kelimenin doğrusu *tiz-gâm*'dır. Anlamı da "ayağı tez" demek olup, metne uygun olduğu gibi, *tiz-gâm* mütenazırı olan *cihan-neverd*'e de uygundur.

s. 51 ve 132: *ulaşdururlar* diye okunan kelime "taksim etmek, paylaştırmak" anlamında olan *üleşdirmek*'tir.

s. 85, 130, 158, 266: *murgızâr* diye okunan söz "çayır, çimen" anlamında *mergzâr* olacaktır. Bu kelime s. 279'da doğru okunmuştur.

s. 101: *câlib-i marazı* diye okunan yer, anlamına göre *câlib-i marzıyy* olsa gerektir.

s. 103: *dilîrân-ı saf-heycâ* ise *dilîrân-ı saff-ı heycâ* olacaktır.

s. 121: *üşenmek* diye okunan sözün doğrusu, Türkçede "ufalanmak" demek olan *uşanmak*'tır.

s. 145: *kürre* diye okunan sözün doğrusu *küre*'dir.

s. 189: *renci dâr ü râhatı derd olur* cümlesinin doğrusu *renci dârû, râhatı derd olur*

olmalıdır, yazmada da böyledir.

s. 144: *henüz şükrinden mest*'deki *şükrinden*, yazmada olduğu gibi *sekrinden*; yine o sayfada *âsümâ-yı Rahmaniyye*'deki *âsümâ* yazmada olduğu gibi *esma* olacaktır.

s. 122: "nice *nihâl-i dırahşan olur ki*" diye başlayan yerdeki *nihâl*, yazmada olduğu gibi *hilâl*'dir.

s. 214: "yar görüp ehline *mümkin* olmagıl"daki kelime, yazmada *münkir*'dir.

s. 226: "*Tayanacak* yerde kolum tut" cümlesindeki söz, Türkçe "kaymak, düşmek" anlamında olan *tayınacak* olacaktır.

s. 144: *lâ-nihâniyye*'nin doğrusu, yazmada görüleceği üzere *lâ-nihâye*'dir.

s. 213: *aşk nakli bir nakildir* diye yazılmış olan cümlenin son kelimesi "meze" anlamına gelen *nukl* olacaktır.

s. 264: sondan üçüncü satırdaki *hey'ât-ı reddiyye-i*...'deki kelime, bana kalırsa *redie* olmalıdır.

s. 287: *merede-i nefsâniyyeyi sindirip*...'deki söz "yenmek" anlamında *sındırıp* olmalıdır. Bunlara daha birkaç tane eklenebilirse de gereği yoktur.

C. Açıklamalar. *Tazarru'nâme* gibi çetin bir eserde, açıklamaların ne denli gerekli olduğunu söylemek istemez. Mertol'un kitabının sonuna koyduğu "Notlar ve Açıklamalar" (s. 299-352) hepimiz için çok yararlı olmuştur. Ancak onun umduğu gibi, bu açıklamalar bizim karşılaşacağımız güçlüklerin pek azını çözmeye yeterlidir. Eserin bütününü kavrayacak olan açıklamaların içinden çıkmak hem güç hem zaman isteyen bir iştir. Böyle olmakla birlikte, bu işin yapılması da her bakımdan gereklidir. Yoksa metnin taşıdığı karanlık hiç de aralanmış sayılmaz. Kaldı ki, metnin her sayfasında, ya bir âyete telmih ya ondan alınmış yerler vardır.

s. 151: *na'leyn ü asâdurur hicâbın* açıklanmak istemez mi? Yine o sayfada *ney çünki ne yem didi şeker yir* mısraında *ney*'in bize gösterdiği kelime oyunlarının, bizde uyandırdığı çağrışımların neler olduğunu değme okuyucu nereden bilecektir? O zaman, öylesine beğendiğimiz, övdüğümüz bir eserin "kuru sözler"in aşağı basamağına düştüğünü görmekle üzülürüz. Sayfa 155'de başta *dil tıflına ezel mekteb-hânesinde* diye başlayan cümle de bir başka tanıktır söylediklerimize.

s. 184: *Piyâde her ne kadar sa'y iderse ferzîn olur, şâh olmaz* cümlesini satranç bilmeyen biri nereden, nasıl anlasın? Burada satrancın en değersiz taşı olan piyadenin, oynayanın maharetine göre, ilerleyerek şahtan önce gelen vezirin yerine geçtiği anlatılmaktadır. Fakat piyade orada kalır, şah olamaz; çünkü satrançta şah sıkışıp kımıl-

dayamaz olunca *mat olur*, oyun biter. Bu ilgi ile söyleyim ki, burada geçen *ferzîn* sözlükte verilen "satranç oyununda şahın müşaviri" karşılığı anlamsızdır, bunun adı doğrudan "vezir"dir.

Bence kitapta açıklanması gerekli, belki de "Notlar ve Açıklamalar" bölümündekilerden daha gerekli ve çok daha mühim nice yerler vardır, bunları sıralamak bu yazının işi değildir.

Ç. Sözlük. Bu bölümün yeterli ve doyurucu olmadığını üzülerek belirtmek istiyorum. Türlü yönlerden ilişilecek yerler var, bana göre. Bunları şöyle sıralamak olur:

a) *Sözlük yeterli değildir*

Kitapta geçen ve anlamlarının verilmesini gerekli gördüğümüz sözlerin sayısını bilmiyoruz. Yine de üstünkörü bir karşılaştırma, ne yapıp yapıp sözlüğe alınması gerekli birçok kelimenin, el sürülmeden kitabın içinde öylece yatıp kaldığını bize göstermektedir. Bunların hepsini sıralamak gücümün dışında, ama sözümü güçlendirmek için beş on tanesini tanık olarak ileri sürmek istiyorum. İşte: Cibâl-i rasiyat (53), tencim (70), fil-bend (81), zemr (96), şin vende (114), ker (118), ekaasıra (118), ekâsire (118), şest (120), etbâ 've eşya' (124), nedvet (128), göz yummak (132), hannâs (140), bî-gile (141), lecâc (143), şehâdetler (145, 147, 230), müstaziy (146), âk (159), batar (159), güng (168), hevdec (176), nüfûd (176), siccin (182), 'ana (197), turmak (213, 315), rev' (217) ve daha birçokları.

Bunların sayısı hele 218. sayfadan sonra gittikçe artmakta, kimi kez bütün sayfayı kaplamaktadır. Bunların yerine hemen her okuyucunun bildiği, kullandığı âb, abes, acâyib, âdil, âfiyet, ahlâk, akîk, a'lâ, atlas, avâm, ayân, azamet, binâ, cânib, cevr, cife, cihet, dâne, efkâr, gamze, hayret, hedef, himmet, ihtimâl, kelb, makam, maslahat, teaccüb, ulemâ, üslûb, vuslat, yâr ve benzeri birçok söz bana göre bu bölümde boşuna yer kaplamıştır.

b) *Eksik karşılıklar*

Sözlükte kimi eksik karşılıklar vardır. Bunlar da sözlüğün bize yardımını azaltmakta, kimi kez de yok etmektedir.

s. 190: "her dil ki bâzî bisâtında mât olur, *kayyim olup* ebedî hayât bulur" cümlesindeki *kayyim* sözlükte yoktur. Burada oyunda berabere kalmak demek olan bu kelimeyi sözlükteki "*kayyimân*= kayyimler, hizmetkârlar" diye verilen karşılık karşılar mı?

s. 219: *râh* sözlükte yalnızca *yol* olarak karşımıza çıkıyor. *Sun î sâkî tolu râh ile ekdâh* mısraında bu *şarâb* anlamındadır.

s. 55: *rumûz-ı mukattaât-ı evâyil-i sûrede* (doğrusu sanırım *süverde* olmalıdır) ki sözleri, sözlükteki karşılıklara bakarak anlayabilir miyiz? Bunun Kur'ân-ı Kerîm'deki *müteşâbih âyetler* anlamına geldiğini bize sözlük söylemiyor.

s. 116: *meşrebim çeşmesâr-ı dîn eyle* sözündeki *meşreb*'in sözlükteki karşılıkla ilgisi yoktur. Nitekim s. 233'de bunun çoğulu olan *meşârib* de, kelime oyununu unutmamak üzere bu anlamdadır.

s. 151: *Kuru kef olur elünde hâsıl* mısraında *kef*'in *köpük* anlamı sözlükte yoktur.

s. 175: *basiretim ma'yûb*'daki *ma'yûb*'un anlamını sözlükteki *ayıplanmış* verir mi? Oysa *ma'yûb* burada "sakat, özürlü" demektir.

s. 208: *işkdur yâr yarını müdâm iden* dizesindeki *müdâm*'ın şarâb anlamı sözlükte verilmediği gibi "dudağın ıslaklığı" demek olan Türkçe *yar*'ı da sözlükte bulamıyoruz.

c) *Yanlış-doğru cetveli.*

Kitaba bir yanlış-doğru cetveli konmuş olmakla birlikte, yine de dizgi yanlışları kalmıştır. Değersiz ve kimisini okuyucunun düzeltebileceği bu yanlışlara da birkaç örnek vermekle yetineceğiz. s. 48'de "evelün" *evvelün;* s. 58'de "uymaz isen dîve olasın *meleği*"deki son kelime bana göre bir nispet olduğu için *melekî* olmalıdır. Sayfa 65'de "olmayısardur dilün feleği- Tâ derûnun olmaya meleği" beytindeki kelimeler de, aynı sebeple *felekî* ve *melekî* diye düzeltilmelidir.

Metin içinde Arap harfleri ile yazılan yerlerde de düzeltilecek yerler kalmıştır (s. 252, 260, 270).

ç) *Türkçe kelimeler*

Tazarru'nâme'de geçen Türkçe sözler de az değildir.. Bunların bir bölüğü artık dilden düşmüştür. Bununla birlikte taranıp, taşıdığı anlamlarla birlikte ortaya konmasında, yeniden yazı diline kazandırılmasında yarar vardır. Kaldı ki *turmak* (s. 213, 215), *yacanmak* (s. 280) vb. gibi anlamları bakımından alınması gerekli olanlara bile sözlükte yer verilmemiştir.

Mertol Tulum *Tazarru'nâme*'nin edebiyatımıza yeniden doğması yolunda büyük bir himmet göstermiştir. Sözlük konusunda yukarıda söylediklerimizi bağlamak için bir dilekte bulunmak isterim. O da hiçbirini atlamadan ve metin içinde geçtiği yerlerdeki anlamlarını ve açıklamalarını yeri yerine oturtarak metindeki bütün sözlerin,

sayfa ve satırını da göstererek dizininin hazırlanmasıdır. Onu, elimizdeki için değil, bundan sonraki baskısı için meydana getirmek, unutulmaz, değeri ölçülmez bir emek olacaktır. Bu şekilde edebiyatımızın daha birçok benzeri metnini anlamaya da yol açılacaktır.

D. Dikkatler. Yazımızı tamamlamak için söylenmesini gerekli bulduğum birkaç nokta daha vardır. Onlar da şunlardır:

s. 54: "kimi gazabda *müfrit*, kimi cübünde *müfrittir*" parçasında 'seci' gereği, bu iki *müfrit*'ten birinin yerinde başka bir kelime mi olacaktır?

s. 67: İki derdünle zinde cân u *dilüm*
Ben ne olam ya benim n'ola sehanüm

beytinde ayak 'dilüm' yerine *tenüm* gerektirmiyor mu?

s. 74: *selmâ* herhalde *selvâ* olacaktır. Bal anlamına gelen bu söz, burada, Kur'ân-ı Kerim'de (Bakara, 57; El-A'râf, 160; Tâhâ, 80) İsrailoğullarına gönderildiği bildirilen *bıldırcın* demek değil mi?

s. 120: "bu bir evdür ki imâretleri harâb ve *emelleri* nâyâb"daki *emelleri* çok *modern* düşmüyor mu? Acaba yazmada *temelleri* mi?

s. 187: "ışk *nemek-dîk*-i vefâdur"daki yer, *nemek-i dik-i vefâdır* olacak sanıyorum; "aşk, vefa tenceresinin tuzudur" anlamında.

s. 205: "vehm şeytânını *komak* gerek"teki komak'ı *kovmak* okumak gerekmez mi?

s. 218: "Ezel humından bir cur'a-i *mey-fâm* nasib eyle" duasında geçen ve sözlükte "mey renkli yudum" diye karşılanan ve burada pek de tutmayan sözün doğrusu, yazmanın da yardımıyla *mey-i hâmı* olmak gerekmez mi. *Hâm* şarap anlamındadır, hem de şarabın adlarından biridir.

s. 287: "Hak çırağının *delîlleri* ve yoldan azanların *delîlleri*" ile s. 291'de "yol isteyenin *delîli*, hidâyet çırağının *delîli*" cümlelerinde *delîl* sözünün bu tekrarı, bunun yerinde başka bir kelime gerektiğine delil değil mi?

İmâleler. *Tazarru'nâme*'de Farsça ve Arapça sözlerde yapılan imâleler, s. 84'de "*çok* sûret sâyesi bî-fâide" mısraında olduğu gibi, Türkçe kelimelerde de yapılmaktadır. Ayrıca Türkçe sözler ile Arapça ve Farsça sözlerden yapılma tamlamalar da görülüyor.

Alıntılar. *Tazarru'nâme*'de çağının iki büyük şâirinden birer mısra alınmıştır. Bu iki mısraı, Sinan Paşa'nın bilerek aktardığını sanmıyoruz. Coşup söylediği sırada,

benimsediği bu iki mısra onun diline, kendi sözüymüş gibi gelmiştir, diyorum.

Bunlardan biri, Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'indendir (s. 162) ve "İşâret-i Ma'rifet-i Nefs" başlığı altında uzun bir manzumenin içinde yer almıştır:

Ger dilersen bulasın oddan necât

İkincisi de Ahmet Paşa'nın bir gazelindendir (s. 225, son satır):

Meğer libâs-ı hayâtımu pare pare kılam.

E. Sonuç. Birçoğu hemen herkesin kitabında bulunabilecek olan bu sürçmeleri ve dalgınlıkları bir yana bırakıyorum. Bunları olağan sayıyorum. *Tazarru'nâme* çetin bir metindir. Değerli arkadaşımız bu metni büyük bir başarı ile bugünkü yazımıza aktarmıştır. Bunu söylemekle, onun bu metni eksiksiz anladığını belirtmek istiyorum. Yoksa sayısız örneklerinde gördüğümüz gibi, metni anlamadan, onu başka bir yazıya aktarmanın yolu yoktur. *Tazarru'nâme*'nin karşılaştırmalı, tam açıklamalı metnini bize Mertol Tulum verebilir, onun eksiksiz sözlüğünü o yapabilir ve bunu yaptığı zaman, yalnız bir tek eseri değil, eski edebiyatımızın daha birçok ürünlerini anlamamıza da ışık tutar. Bize düşen bunu istemek ve bunu ondan beklemektir.

Ama ben asıl bu güzel başarısından dolayı onu candan kutlamak ve duyduğum sevinci ona duyurmak istiyorum. Onun için yazımın başlığı gibi sonunu da bu sevinçle bağlamaktan kıvanç duyuyorum.

Millî Kültür, sayı 2, Şubat 1977

BİR FETVA DA BİZDEN

1. FETVA SURETİ

Mesele:

A. Bir kimesne, bir yolunu bulup Medresetü'l-Kuzât'ta, ıstılâh-ı zamâne ile Hukuk Fakültesinde, bi-eyy-i hal [her nasılsa] müderrislik payesi ihraz edüp tal'im ve tedris kürsîsini işgal eylese

B. Feemmâ ol kimesne okuduğın anlamasa ve işbu anlamaduğu nesne üzerine âdem-oğullarından herhangi birinin *pire* misillü müziyâtın[1] en küçüğiyle çiftleşmesi gibi aklen ve naklen [akıl ve şeriat açısından] havsala-i beşerin ihâtasından hariç bulunan bu türlü bir iddiaya vücut verüp birtakım na-becâ [yersiz] ve na-sezâ [yakışıksız] ahkâm-ı bâtıla binâsına kalkışsa[2]

C. Ve bu iddiasını, Ebüssuud Efendi gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun en yüksek ve ileri çağında, İkinci İmam Ebü Hanîfe diye yüceltilen ve otuz yıl aralıksız şeyhülislam olan ulu bir fıkıh ve tefsir âlimine ve kanun yapıcısına isnad ile kendüleri hakkında *onu hiçbir veçhile büyük insan ya da ilim adamı saymak olanağı yoktur* deyü bühtanlar eylese

Ç. Her kangı bir tarîk-i âm [herkesin gelip geçtiği yol, anayol] üzerinde karşımıza çıkacak âhâd-ı nâstan[3] şeriatçe mükellef[4] sayılan lâalettayin bir ferdin dahi, insanoğlunun *Pire* ile cimâını tasavvur etmenin imkânsız olduğunu teyakkün edeceğinde, böyle bir suale muhatap olduğu takdirde, buna *zehî tasavvur-ı bâtıl, zehî hayâl-i muhâl* mısra'ı meşhûru ile karşılık vereceğinden aslâ ve kat'â [hiç mi hiç] şekk ve şübheye mahal olmaduğu bilinse

D. Bundan mâadâ, müderris-i merkumun, kendünün emsal ve akranlarından nicelerinin Kurûn-ı Vustâ medreselerinden her kangı birinde, müderrislik değil, ta'lîm

---

[1] Pire, bit, tahtakurusu, sivrisinek ve benzerleri gibi insanlara eza veren hayvancıklar.

[2] Ilhan Arel, "Değer Ölçülerimizde Zavallılık", *Varlık Dergisi*, Ağustos 1976, sayı 827, s. 3.

[3] Halktan herhangi biri, profesör filan değil.

[4] Çocuk, deli, bunak, ya da okuduğunu anlamayan bir profesör olmayıp tadinin buyruklarını ve yasaklarını yerine getirmekle yükümlü olan sağlıklı Müslüman.

ve teallüm ile külliyyen alâkası bulunmayan ve ednâ hizmetlerden sayduğu *hademelik* bile yapamayacak kertelerde kimselerden olduğu ve *kifâyet-i ilmiyyesinin mefkudiyyeti*, tevâtür hudûdını aşup alâ melei'n-nâs[1] ikrar ve itirâfı ile sübut bulsa, ol müderrisin, medrese-i mezkûrede işgal eylediği ta'lîm ve tedris makamında ibkası caiz olurmu? Cevap buyurup sevaba giresiz.

El-Cevâb: Olmaz.

Ketebehu el-fakir ilâ rabbihi el-Ganî Orhan Şaik el-Kavsü'l-kuzahî el-Karlûki el-Oğuzî, afâ anhü fi Muharremi'l-harâm, sene 1397 min hicreti'n-Nebî.

2. EBÜSSUUD EFENDİ'NİN FETVALARINDAN BİRKAÇ ÖRNEK

Şeyhülislam Ebüssuud Efendi'yi küçültmeye yeltenen bir yazıda, onun *hulle* hakkındaki fetvalarından biri alınarak, büyük İslam hukuku bilgininin o fetvasında *cimâa kadir olmayan bir pire*'den söz ettiği ileri sürülmekte ve burada bu sözcük, aman okuyucunun gözüne ille de batsın diye olacak, bütün harfleri büyük yazılarak iki defa tekrarlanmaktadır.

Oysa bu fetvada geçen bu sözcük pire değil *Pîr'e*'dir ve herkesin bildiği ve bileceği gibi "yaşlı" anlamında *Pîr*'dir. Fetvada "cimâa kadir olmayan pîr'e" denilmektedir ki "erkeklikten kesilmiş olan yaşlı kişi" demektir. Türkçeyi yeni öğrenmeye başlayan bir yabancı bile bu fetvayı doğru okumayı, okuduktan sonra anlamayı becerecektir, kuşkusuz. Fetvada "cimâa kadir olmayan pîr'e yahut on iki yaşında olan oğlancığa hülle etse" dendiğine göre, burada *pîr* ve *oğlancık* sözcüklerinin dilbilgisindeki *e durumu* dediğimizden başkası olamayacağını anlamak için ilkokula gitmeye bile gerek yoktur; Türkçeyi konuşmak yeter.

Gerçi pire ile hepimiz, çocukluğumuzdan bu yana aynı yatakta çok yatmışızdır, yatıp duruyoruz, ama hiçbirimizin aklından bir kötülük geçmemiştir, hele pirenin aklından haydi, haydi.

İmdi, onun bu fetvasını, günümüzde, yani *ilkel ve cahil bir toplum*[2] olmaktan az çok kurtulduğumuzu sandığımız bir zamanda, bir profesörün bu biçimde anlayıp üzerinde böylesine ahkâm yürüttüğüne, Ebüssuud Efendi sağ olsaydı, acaba ne der-

---

[1] Herkesin içinde, yani *Cumhuriyet* gazetesinin 28 Aralık 1976 tarihli ve 18826 sayılı nüshasının 2. sayfasında, İlhan Arsel'in "Fakülteden Ayrılırken" başlıklı yazısında.

[2] Milletimiz hakkında İlhan Arsel'in yargısı bu.

di? Elbette ince zekâsı, şeriata uygun, nükteli bir fetva verirdi.

Onun bu yanını gösteren fetvaları az değildir. Bize en olmayacak gibi gelen bir sözcüğü, gerekince pervasızca ve tam yerinde kullanacak güçtedir O. Türlü konularda verdiği fetvalardan birkaçını okuyucuya sunmakta yarar görüyoruz.[1]

1. Berş [afyon macunu] ve afyon yutmaya müptelâ olan bazı kimseler, bu iptilalarından kurtulmak için şarap içseler caiz midir?

Cevap: Afyon müptelâsı kimseler, insanlıktan çıkmışlardır, *ne poh yirse yisinler*

2. Zeyd, avretlerin olduğu cennet bana gerekmez dese ne lazım olur?

Cevap: Gerekmezse cehenneme.

3. Hatip Zeyd: kadı, Müslüman olmaz; Müslüman, kadı olmaz dese hatiplik etmesi caiz olur mu?

Cevap: Özellikle günümüzdeki zalim kadılar için dediyse olur; tüm Müslüman kadıları için dediyse azli gerektir.

Ebüssuud Efendi'nin kuru saplantılar içinde olmadığını gösteren fetvaları da vardır.

4. Bir mescitte imam olmakla dülgerlik işlemekten hangisi daha üstündür?

Cevap: Asla namazı bırakmadan sanat işlemek daha makbuldür.

5. Bir köyün eski mescidi bulunup köy halkına yeterken, içlerinden biri onun yanında bir mescit daha yaptırmak istese, eski mescit boş kalır diye onu men'edebilirler mi?

Cevap: Eski mescit yetiyorsa birini daha yapmak günahtır.

6. Zeyd, üzerinde farz olmadan haccettikten sonra, hali vakti düzelse, yeniden haccetmesi mi, yoksa kamu yararı için köprü yapması mı daha doğru olur?

Cevap: Köprüye kesin ihtiyaç varsa onu yapması yeğrektir.

Bu kadar da değil. Ebüssuud Efendi bugün de dünyanın birçok yerinde uygulanmakta olan işkencelere karşıdır. Herhangi bir sanık hakkında *ahz-i şedid ile ahz olunmak gerektir, deyü buyurulmuş, ahz-i şedidden murad ehl-i örfün işkencesimidir, beyan*

[1] Aziz, okumuş arkadaşım sayın Hayrullah Örs'ün lûtufkâr müsaadesiyle, onun türlü kütüphanelerde okuyup incelediği fetva kaynaklarından topladığı notlardan alınmıştır. Yanlış okumayı ve anlaşılmayı önlemek kaygısıyla elden geldiğince fetvaların dili bugünün diline yaklaştırılmıştır.

buyurula[1] sorusuna onun verdiği karşılık şudur: *Hâşâ*, ehl-i örfün [zabıtanın] sanığı yakalayıp tutuklamasını istemek bile mümkün değildir, nerde kaldı ki işkence ede.

Kanuni Sultan Süleyman, koyduğu kanunları bir yönden de şeriate uygun olduğunu göstererek güçlendirmek istediği için Ebüssuud Efendi'ye başvurmuştur. Onun bu konuda verdiği fetvalar, bugünkü dille raporlar, *mâruzat* adı altında toplanmıştır.

Bugün toplumda tehlikesini yeni yeni kavradığımız kimi konular üzerinde, bundan dört yüzyıl önce düşündüklerini açıkça ve doğruca söyleyen de odur.

"Bir kimse onunu, on ikiye, on üçe verüp [yüzde yirmi ya da otuz faiz] faiz alsa zamanımızda sultanın buyruğu ve zamanın şeyhülislamının fetvası, onu on buçuktan yukarıya [yüzde beş faiz] verilmesin diye tenbih olunduktan sonra dinlemeyip yüksek faiz almada dirense şeriatçe ona ne lazım olur?" sorusuna "böyle bir tefeciye, şeriatin hükmettiği sayıda değnek vurulması ve uzun süre hapsedilmesi gerektir" karşılığını vermektedir.

Bunun gibi *selem*, yani gelecek yılın ürününü bu seneden satıp parasını önceden almak işinde de, bununla uğraşanların üreticiye aşırı derecede insafsızlık ettiklerini, hatta kimi köylerin bu yüzden harap olduğunu açıkça söylemektedir.

Halkının dinine kuvvetle ve inanarak bağlı olduğu, şeriat hükümlerinin, daha doğru bir deyimle İslam Hukuku'nun kanun değerinde yürürlükte bulunduğu bir devirde, bir ülkede, insanların birbirleriyle ve toplumla ilişkilerinde gerektikçe şeyhülislamlık makamından ve müftilerden fetva istemelerinde yadırganacak ne vardır? O çağın gerekli kıldığı ne varsa ona uydular, dört yüzyıl sonrasına göre davranmadılar diye, bilginleriyle, halkıyla bütün bir millet için *cahil ve ilkel bir toplum* yargısına varmakta kendimizde nasıl bir hak görüyoruz? Nasıl oluyor da bu küfre dilimiz varıyor? Hiç olmazsa, o yüzyılların hiçbir ferdi, bu yargıya varan gibi, *pire ile insanı çiftleştirecek kadar* iz'an ve irfandan uzak düşmemiştir.

Hem tarihteki bütün imparatorluklardan daha uzun sürmüş olan bu Türk imparatorluğu eğer böyle *ilkel ve cahil bir toplum* idiyse, toptan bir Hıristiyanlık dünyasına karşı altı yüzyıl nasıl dimdik ayakta kalabilmiştir? Nasıl olmuş da bugün her biri Müslüman, Hıristiyan, başına buyruk birer devlet haline gelmiş olan bu ayrı ayrı toplumları, dilleri, dinleri, örf ve âdetleri başka başka milletleri, yüzyıllarca yönete-

[1] Sanığı tutuklayıp kelepçe vurmak ve başka işkenceler yapmak.

bilmiştir? Bir yandan Atlas Okyanusu'na, bir yandan Hint Okyanusu'na yol alan kalyonları, kendi tersanelerimizde yapıp donatan onlar değil midir? Bunları oralara yel üfürüp yelken mi götürmüştür? Döktükleri tunç toplarla kaleler değil de havanda su mu dövmüşlerdir? Türk orduları doğudan batıya, batıdan doğuya turist olarak mı gitmişlerdir?

Alemleri yıldızlarla öpüşen bu minareleri, bu camileri, bu türbeleri, kışın musluklarından sıcak sular akıttıkları bu şadırvanları, bu herkese yeten çeşmeleri, yol vermeyen nehirler üzerindeki bu köprüleri, kervansarayları, ticaret hanlarını, çarşıları kimler yapmıştır? Bu kışlalar, medreseler, kütüphaneler, darüşşifalar, hamamlar bize hangi *bilgin, ileri, uygar yabancının armağanıdır*? Bu vakıflar, kış yaz yoksullara, öğrencilere sıcak yemek veren bu imarethaneler, bu hemen her türlü yapının duvarlarını süsleyen, acımasının, yardım elinin, aynı toprakta yaşayan kuşlara kadar uzandığının eşsiz tanıkları olan bu kuş evleri, sürüye katılıp sıcak yerlere gidemeyip kalan leyleklere, akbabalara bakmak için vakfiyeler Bütün bu saydıklarımız, dilim kurusun, *ilkel ve cahil bir toplum*'un çingene çadırları mıdır? Nedir? Söylesenize bize.

Hisar, sayı 158, Şubat 1977

BİZ NE DÜŞÜ GÖRÜYORUZ?

GİRİŞ

Tanınmış yazarlarımızdan hiçbirinin bütün kitaplarını derli toplu bir arada okuyucuya veren *külliyyat* yoktur. Son yıllarda Yahya Kemal'in şiirlerini olsun, düzyazılarını olsun, bir boyda, ağırbaşlı ve sade bir kılık içinde, adına yakışır bir kâğıda basılmış olarak görmekle, özlemini çektiğimiz böyle bir baskıya kavuşmanın sevincini duyduk. Yalnız onun son iki kitabından biri, *Tarih Musahabeleri* üçüncü hamur bir kâğıda basıldı. Bunda ve onun ardından *Mektuplar ve Makaleler*'de ilk basılan kitaplarındaki ağırbaşlılık nedense bırakıldı. Birincisinin üzerinde silik bir alay binici, ikincisinin üzerinde bir yatağanla sapından kesilmiş bir gül var. Bunların okuyucuya bu kitapların içindekileri anlatmak bakımından ne yararı olduğunu kestirmekte güçlük çekiyoruz. Bu yola neden gidildiğini, bundan önceki tutumdan ayrılarak bu iki kitabın niçin ortalığı kaplayan piyasa kitaplarına benzetildiğini anlamıyoruz. Kaldı ki Yahya Kemal'in bu türlü katkılardan hiç hoşlanmadığını da kesin olarak biliyoruz.

Bunlara böylece dokunduktan sonra çıkan *Mektuplar ve Makaleler* kitabı üzerinde önemle durmak istiyoruz. Önemle: Çünkü bu kitap bizi birtakım düşüncelere sürüklemektedir. Bu baskının, Türkçenin eskimiş, kullanılmaz olmuş sözcüklerini yaşatmak ardında olanların, bir başka deyişle Osmanlıcanın savunmasını yapanların yetkilerini aşan tanıklarla yüklü olduğunu üzülerek görüyoruz. Kitaptaki parçaların büyük bir bölümünü, bunların alındığı gazetelerde ve dergilerdeki asıllarıyla bir bir karşılaştırdıktan sonra önümüze yığılan bu tanıkları ayrı ayrı bölümlerde toplamanın yararları vardır.

1. YAZIM (İMLA)

a) Kitabı baskıya hazırlayan, bütün sözcükleri hiçbir belli kurala uymadan, kendine özgü bir biçimde yazmaktadır. Arapça ve Farsça sözcükler, anlamadığımız bir titizlikle yazılmaya özenilmekte ise de bu titizliğe hiç de uyulmamaktadır. Bir yerde *meh-mâ-emken* (s. 44) diye yazılmakta, bir yerde *mâteessüf* (s. 235), *zerretenmâ* (s. 75), *lâlettâyîn* (s. 229), *mamafîh* (s. 4, 8, 124, 195) ve benzerleri hem de yanlış okunuşlarla karşımıza çıkmaktadır. Tutulan yola göre *kürsî* yazılması gerekirken *kürsü* (s. 121,

192); *müdîriyyet* yazılacak yerde *müdüriyet* (s. 215) görüyoruz. Bir başka yerde ise *müdir-i fâzıl* (s. 128) diye geçmektedir. Tutulan yola göre *harita, Elhamrâ* biçimlerinde yazılması beklenen sözcükler, *harita* (s. 148) ve *Elhamra* (s. 7, 8, 9) biçiminde yazılmıştır.

b) İlgi (nispet) bildiren sözcüklerin hepsi de yanlış yazılmıştır. *Terakkıyât-ı fikriyye* yerine *terakkıyât-ı fikrîye* (s. 127), *resmiyyet* yerine *resmiyet* (s. 75), *kitâbet-i resmiyye* yerine *kitâbet-i resmiye* (s. 236), *behîmiyyet* yerine *behîmiyet* (s. 236), *neşriyyat-ı edebiyye* yerine *neşriyyât-ı edebîye* (s. 321), *siyâsiyyûn* yerine *siyasiyûn* (s. 246), *içtimaiyye* yerine *içtimâiye* (s. 252) ve daha birçok benzerleri.

c) Farsça sıfat ve ad tamlamaları da bu dillerin kurallarına uymamaktadır. Bu kuralların Osmanlıcada da geçerli olduğunu söylemek istemez. *Çare-i hal* tamlaması *çare-yi hâll* (s. 3), *sene-i tedrisiyye* yerine *sene-yi tedrisiye* (s. 68), *gaye-i hayal* ise *gaye-yi hayal* (s. 252) diye yazılmıştır, öte yandan *ziyâ-i dehâsîyle* (s. 254), *efrâd-ı sâyire-i millet* (s. 243) biçiminde yazılanları görüyoruz.

ç) Arapçada şemsi ve kameri diye ayrılan harfleri bilmemekten doğan yanlışlar da çoktur. Arapçanın ve Farsçanın, Osmanlıcada kullanılagelmekte olan kurallarına böylesine sıkı sıkıya, ama yersiz, ama yanlış bir bağlılık gösterildiği halde *binnetice* yerine *bilnetîce* (s. 189, 190), *dârütterbiye* yerine *dârülterbiye* (s. 258), *dârünnafaka* yerine *dârülnafaka* (s. 281) yazılmaktadır. Sonra bir yerde karşımıza birden büsbütün ayrı bir yazılışla *tahte'l-sıfır* (s. 195) çıkıyor. Doğru yazılışı ise *tahte's-sıfr*'dır. Bu son tamlamada neden yukarıdaki yazılışlardan başka bir yol tutulmuştur, anlamak güçtür. Bu son sözcük böyle yazıldığına göre ondan öncekilerde de bu kurala uyulmalı değil miydi?

d) Tutarsızlıklar. Türkçe olmayan sözcüklerin yazılışında çok sıkı bir yol tutulduğu görülüyorsa da, bunların kökleri bilinmediği için sayısız tutarsızlıklara yol açılmıştır. Bir yandan *muhtell* (s. 244), *mütezâdd* (s. 251), *hâll* (s. 3) –doğrusu *hall*'dir– diye yazılırken, öte yandan da doğrusu *muztarr* olan sözcük *muztar* (s. 117), sıcak anlamına gelen ve *hârr* yazılması gereken sözcük *hâr* (s. 189, 209, 233) diye yazılmaktadır. Bu yazılışa göre de anlamı sıcaktan, dikene kaymaktadır.

Bunların yanında Arapça aslındaki *tali'* yerine *tâlih* (s. 170, 171, 257); *mahbûsiyyet* yerine *mahpusiyet* (s. 257); *habshane* yerine *hapishane* (s. 257); *mahbûs* yerine *mahpus* (s. 257) görüyoruz. Bir de *yarından itibâren*, nedense *yârımdan itibâren* (s. 280) diye yazılmıştır. Düpedüz Türkçe olan bu *yarın* sözcüğü de uyrukluğundan çıkıp Arapça ya da Farsçaya mı geçti? Bilemeyiz.

e) Yanlış yazılan sözcükler. Bir yandan Arapça ve Farsça sözcükleri kendi kılıklarıyla yazmaya böylesine özen gösterilirken bir yandan da bunlar yanlış yazılmaktadır. Böyle yazıldığı için de bir bölüğünün anlamı değişmekte ya da anlamı kalmamaktadır. *İstîcar* yerine *isticar* (s. 72), *müsellah* yerine *musâllâh* (s. 312) gibi. *Nev'* sözcüğü *nev'i* (s. 88, 123, 146, 244), *nev'î* (s. 233) ve *nevî* (s. 224) örneklerinde olduğu gibi başka başka yazılmaktadır. Hele bu son örnektekini anlamak güçtür. Doğrusu, geçtiği yere göre *–tarihin bir nev'ine dair–* olmak gerekmez miydi? Artık uzatmalar böylesine gereksiz yerlere değin mi uzanıyor?

Gıbta sözcüğü *gıbda* (s. 251), *mevadd-ı tedrisiyye* tamlaması, neden böyle olduğunu kimsenin açıklayamayacağı bir yazılışla *mev'âd-ı tedrîsiye* (s. 74) yazılmıştır. *Mahlû'* sözcüğü *mahlûğ* (s. 316), *veda'a* sözcüğü *vedâya* (s. 154) olmuştur. Birtakımı da sözün gelişi ve anlamı kavranamadığı için yanlış yazılmıştır. Doğrusu *Fransa da* iken *Fransa'da* (s. 253), *dehâ-yı çalâkinin* iken *dehâ-yı çalâkînin* (s. 251), *kudreti* iken *kudretî* (s. 251) olmuştur.

Fransızca sözcüklerin yazılışında da yanlışlar vardır. *Opera Comique*, *Opéra Qomique* (s. 7) ve *Herriot* ise *Eryo* (s. 178, 179) diye yazılmıştır, bu ikinci ad "Eryo" diye okunur ama yazılışı böyle değildir.

f) Gereksiz uzatma ve inceltmeler. Kimi yerlerde uzatma ve inceltmeler gereksiz kullanıldığı gibi yazılışları bakımından da yanlıştır. *Halde* yerine *hâlde* (s. 106), *medhal* yerine *medhâl* (s. 222), *mahll-i ikamet* yerine *mahâll-i ikamet* (s. 6), yaşta anlamına olan *sinde* yerine *sînde* (s. 258) *münhal* yerine *münhâl* (s. 314) gibi. Kaldı ki bu son sözcüğün doğrusu burada *muhil* olacaktır. Bunlar öylesine çok, öylesine gereksiz ve örneklerinde gösterildiği üzere öylesine yanlış yerlerde harcanmıştır ki kimi sözcükler için bunlara gerek duyduğumuz zaman artık ne kadar varsa hepsinin kullanılmış ve tüketilmiş olduğunu görüyoruz, bir tanecik bile bulamıyoruz.

g) Noktalama yanlışları.

1. *Bir tabiat insanı* yazarken metnin aslında da bulunan virgül araya konmamıştır (s. 4). Aslında *bütün azab-ı vicdanîsinin inkisarlarının* da, aslında varken, son sözcükten önceki virgül atlanmıştır (s. 240).

2. Metnin aslında da bulunmamakla birlikte bulunması gereken yerlere virgül konmamıştır. *Sözleri nağme sükûtu* (s. 251), *ruhlara emretmek hissiyata hükümran olmak* (s. 25), *Lamartin Milli ormanlarında* (s. 257) ve benzeri yerlerde olduğu gibi.

3. Kimi yerde virgül yerine noktalı virgül konmuştur: (s. 138) *Roma'da ev gayet sade ve eşyası; bizde olduğu gibi* (s. 139) *biz de Avrupalılar gibi; eski zamanların yadi-*

gâri. (s. 242) *doğrultarak; onu hazırlayacak* (s. 215) *nefaset-i telif; sıfat-ı tahrir* ve benzerlerinde görülen noktalı virgüller yerinde değildir. Ayrıca bu son tanıkta *sıfat* diye okunmuş olan sözcüğün doğrusu burada *sanat* olacaktır.

4. *San'at-ı hayat* diye yazılmış olan yerde doğrusu *sanat, hayat halindedir* (s. 272); *aleṃdar, Resulüllah*'ın doğrusu *alemdar-ı Resulüllah* (s. 302) ve *Türk vatanının taksimi, ameliyyesi*'nin doğrusu *Türk vatanının taksimi ameliyesi* değil midir? (s. 302) Bu son örneklerdeki yanlışlar okunanı anlamamaktan ileri gelmektedir.

2. YANLIŞ OKUNAN SÖZCÜKLER VE BİLGİSİZLİKLER

Bu bölümde öylesine çok yanlış vardır ki bunları sıralamak, kitap için başlı başına bir *yanlış-doğru çizelgesi* yapmak olur. Bu yanlışların hemen tümü, sözcükler tanınmadığı için onların okunuşunu bilmemekten ileri geldiği gibi bilgisizliktendir. Burada gelişigüzel tanıklar vermekle yetiniyoruz.

1. *Eğreltilikler*'in (s. 8) doğrusu, aslında da olduğu gibi *iğretilikler*'dir.

2. *Elbeesin*'in (s. 9) doğrusu *el-bâisîn*'dir. Osmanlıca sözcüklerin yeni harflerimizle yazılışında aşırılığa sapanların bunu bilmeleri ve doğru yazmaları gerekmez mi? Kaldı ki Yahya Kemal bunu okuyanın anlayacağı gibi açıklamıştır da.

3. *Form* (s. 11) diye okunan sözcüğü doğru olarak *forum* okumak için Roma tarihini bilmemiz gerekmez. *Form* okuyuşunun burada gitmeyeceğini kestirmek yeter.

4. *Mücerrit*'in (s. 11) Arapların Madrid'e verdikleri adla uzaktan yakından bir ilgisi yoktur. Bu mektubun yayımlandığı dergide bu kentin *Mücerrit* diye yanlış okunan adı düzeltilmeden olduğu gibi aktarılmıştır. Doğrusu *Macrit*'tir.[1]

5. *Sebepsiz tâ o kadar cehl olmaz* (s. 96). Burada bu dizedeki sözün doğruluğuna tanıklık edecek bir yanlış yapılmıştır. Baştaki sözcük, aslında olduğu gibi *kisbsiz* olacaktır. Hemen her büyük yanlışla karşı karşıya gelenin diline doladığı iki dizeyi, anlamasak bile hiç olmazsa doğru okumak için vezin bize yardımcı olabilirdi.

6. *Fers*'in (s. 118, 119) doğrusu *Fürs*'tür. Öylesine savunduğumuz bir dilin bütün sözcüklerinden vazgeçtik, o dili konuşan ve yazan ulusun adını doğru bilsek yetmez mi?

7. s. 119'da, sayfa başındaki dizelerle başlayan bölüm. Yahya Kemal bunu uzun uzadıya açıklamışsa da yine anlaşılmamıştır. Biz de burada bir açıklama yapmaktan

[1] Bkz. Yakut, *Mu'cemü'l-Büldan*, IV, 420.

kendimizi alamıyoruz. Yahya Kemal, *ikinci dizenin anlamı vezni kadar sakattır* diyor. Onun anlamını ve veznini sakat bulduğu dize şudur:

Hâkânî ki zannetme eştir

Çünkü dizenin vezni "mef'ülü mefâilün feülün"dür. Bu veznin bir özelliği vardır. O da kimi kez bunun "mef'ülün fâilün feülün" diye kullanılmasıdır ki divan edebiyatında adı *sekt-i melih*'tir. İşte bu dizede vezin budur. Böyle olunca bunun vezne göre

Hâkânî kî zanetme eştir

diye okunması gerekir. Onun için de açık bir hece olan *ki* kapalı bir hece olarak *kî* diye uzatılmak, doğru okunuşu *zannetme* olan sözcük de *zanetme* diye okunmak ister, sakatlık buradadır. Bunun hemen altında, kitabı yayımlayanın *hâkanım* diye okuduğu sözcüğün doğrusu da *Hâkanîm*'dır. Burada "hilye"yi yazmış olan Türk şairi Hâkânî söz konusudur. Yahya Kemal, İran şairi Hâkânî ile Türk şairi Hâkanî'yi karşılaştırmaktadır. Bunu daha önce bilmeye, daha sonra araştırmaya da pek gerek yoktur, kitapta apaçık bu.

8. s. 121'deki *sarf* ve *nahif*'in doğrusu da *sarf ü nahv*'dir. Bu denli bağlı görünmek istediğimiz bir dilin kurallarını öğreten bir bilimin daha adını bile doğru yazamadıktan sonra biz neyi savunuyoruz?

9. S. 121'de Şeyh Gâlib'in ünlü dizesi "*Ben açtım o güncü ben tükettim*" diye verilmiş. a) Eşit olarak bölüştürülen nesne, b) bucak anlamlarına gelen günc'ün bu anlamıyla şair neyi tüketmiş oluyor? Nesneyi mi, yoksa bucağı mı?

Gencînede resm-i nev gözettim
Ben açtım o genci ben tükettim

diyen Şeyh Gâlib'in adını kulaktan duyanlar bile *genc*'in hazine ve gömü" olduğunu bilir ve bu dizeleri doğru okurlar.

10. s. 122'deki *ûlâ-yı ebsâr* ne demektir? Bilen var mı? Doğrusu olan *ulü'l-ebsâr*'ı ise bilenler bugün de çok olsa gerek. Biz bu yanlış karşısında bunu *fa'tebirü yâ ulü'l-ebsâr* diye bütünleyerek okuyucuları bu yanlıştan ibret almaya çağıralım, diyoruz.

11. s. 127'deki *kibâr ulemâ*'nın doğrusu *kibâr-ı ulemâ*'dır. *Kibar* sözcüğünün kullanıldığı yer dilimizde başkadır, Arapçada başkadır. Aradaki ince anlam ayrılıklarının bilinmemesi benzeri nice yanlışlara ister istemez yol açacaktır.

12. s. 142'de *Nûr Mahâl* diye yazılan adın doğrusu, ondan öncekilere bakarak *Nevnihâl* olmayacak mıdır?

13. s. 172'de *Thamse* diye yazılan sözcük yanlış değilse de yeri değildir. Bu, Londra'da ünlü bir ırmağın adıdır. Ama bir gazeteciden, bir muhabirden söz edildiğine göre belli ki bu, yine Londra'da çıkan bir gazetenin adıdır, öyle ise *Times* diye yazılmalıdır.

14. s. 211'deki *Enâs*'ın doğrusu *inâs*'tır.

15. s. 216'da yanlış okunan ve *müfridâne* yazılan sözcüğün doğrusu ve aslındaki yazılışı *müfirtâne*'dir.

16. s. 229'da *sahra-i sımâ*'nın doğrusu *sahra-i samnâ*'dır ve "kunt, katı ve som kaya" demektir.

17. s. 237'de *meſhar* diye yanlış okunan ve yazılan sözcüğün doğrusu, aslında da olduğu gibi *muvakkar*'dır.

18. s. 225'te *tağlîb* diye yanlış okunan sözcüğün doğrusu, aslındaki gibi *tegallüb*'dür.

19. s. 239'daki *encümen-i edîbi*'nin doğrusu, aslında olduğu gibi *encümen-i edebînin*'dir.

20. s. 251'deki *mukayyis*'in doğrusu *makîs*'tir.

21. s. 252'de *mudîk* sözcüğü de *madîk*'tir ve Türk söyleyişine göre de *mazîk*'tir. Ve burada bu sözcük bir sıfat değil, aslındaki *mazîk-ı temaşa* tamlamasına göre bir isimdir.

22. s. 255'de a) *misafiriyet*, b) *misâfiret* okunan her iki sözcüğün de doğrusu *müsaferet*'tir, aslında da böyledir.

23. s. 255'te *ulvî cenâba*'nın doğrusu *ulüvv-i cenâba*'dır.

24. s. 264'te, bugün bile oradan buradan duymakta olduğumuz *meſâhir* sözcüğü burada *müfâhir* olmuştur.

25. s. 28'de aslındaki *hakayık-ı mahza* kitapta *hakayık-ı mahzâ* olmuştur.

26. s. 306'daki *taabbüd* diye yazılan sözcük aslında *tetebbu*'dur, doğrusu da budur.

27. s. 301'de aslındaki *tebaan*, taşıdığı anlamdan büsbütün uzaklaşarak *tab'an* kılığına girmiştir.

28. s. 308'de aslındaki *karn-i hazır*, *kurün-ı hâzır* diye yanlış yazılmıştır. Arapçadaki kurala uysaydık, metnin aslından ayrılsak da *kurün-ı hâzıra* yazmalıydık.

29. s. 309'daki *münaggab* sözcüğünün burada da, başka yerde de hiç ama hiçbir anlamı yoktur. Ama metnin aslında doğrusu vardır, o da *mütagallip*'tir.

30. s. 313'te metnin aslındaki *cerbeze*'yi biz *Cezire karşısında* diye yazarsak, okuyucuyu "bu hangi ada olsa gerek?" diye şaşırtmış olmaz mıyız?

31. s. 315'te doğrusu "çuhadan yapılan ve başa giyilen ucu kıvrık uzunca külah" demek olan *barata*, nedense *paraka* diye ve yanlış okunmuştur.

32. s. 322'de aslındaki *mahsurlar* sözcüğü, hiçbir sakınca gözetilmeden *mahzurlar* diye yazılmıştır.

Bu bölümü bitirmeden şunu da söyleyelim: Aslında küçük bir emek ve dikkatle düzeltilip doğrusu yazılabilecek dizgi yanlışları olduğu gibi bırakılmıştır. Bu yüzden de anlamsızlıklara yol açılmıştır: *sıfat-ı tahrir*'i *sanat-ı tahrir* (s. 207); *envâ-ı edie*'yi *envâ-ı edebiyye* (s. 238); *şan-ı saltanatı münhaldi*'yi şan-ı saltanatı *muhilldi* (s. 313) diye düzeltmek pek mi güç? *Kadınlar bir heyet-i müsmireye girerse* (s. 239) ne demektir? Bu parçanın başlığı "Bir Sahne Dahisi" olduğuna ve bu yanlışın yapıldığı bölümde bir "seçici kurul"dan söz edildiğine göre, aslında bozuk yazılsa da bunu *heyet-i mümeyyize* diye düzeltemez miydik? Bu dizgi yanlışlarını düzeltmek bir yana, bunların yanlış olduğunu ayırt edemeyecek bir düzeydeysek o zaman bu işi yüklenmek nemize gerekti? Üzerinde durmadan, okuduğumuzu anlamaya çalışmadan, okuyamadığımız yerleri okumak gereğini bir kez olsun duymadan böyle bir kitapla okuyucunun karşısına çıkanlara bizden pes.

3. OKUNAMAYANLAR

Kitabın birkaç yerinde *okunamadı* diye çıkmalar var. Hiç de abartmaya kaçmadan, kitabın başından sonuna değin, her sayfasına bu *okunamadı*'yı koymak yerinde olurdu, yukarıda ancak bir bölüğünü sıralayabildiğimiz bunca tanıktan sonra.

Hem neden okunamasın? Okumanın bir yolu yok mu? Biz okuyamadıysak bir okuyan çıkar bir yerden.

1. s. 6'da Yahya Kemal, İşbilye'yi anlatırken Muvahhidler'den kalma ünlü bir camiin minaresinden söz ediyor. Demek ki okuyamadığımız bu adı İşbilye'yi anlatan kaynaklardan birinde bulabiliriz. Nitekim *İslâm Ansiklopedisi* "İşbilye" maddesinde (V, 1229) bu minareden söz edildiği gibi bu kuleye niçin Giralda dendiği de açıklanıyor. Bir Fransız ansiklopedisinde de bilgi var: Bu kule adını Bartolomé Morel'in yaptığı "İnanç" adlı heykelden almıştır. Bu heykel ağır olmakla birlikte (1288 kg) kulenin üzerinde en hafif bir rüzgârla dönmekte ve "rüzgârgülü" görevi yapmaktadır. Giralda İspanyolca "rüzgârgülü" demektir. Yahya Kemal'in bunu ayraç içinde niçin "Hı-

ralda" yazdığına gelince, bunun nedeni İspanyolcada G harfinin H okunmasından başka ne olabilir?

2. Okunamadı deyip geçilen bir başka sözcüğün de nasıl okunacağını bulmak pek güç değildi, sanıyorum. Sayfa 254'te okunamayan bu sözcük *Viviani*'dir. Rene Viviani (1869-1935) Fransız siyaset adamlarından biridir Çalışma ve Milli Eğitim Bakanlıklarında bulunmuştur.

4. EKSİKLER

Ulusa mal olmuş bir ünlü kişinin yazıları bir bütün olarak toplanıp yayımlanırken artık onların orasından burasından kırpılamayacağını sanıyoruz. Batıda gelenek budur. Bu kırpmaların bir sakıncası da vardır. Okuyucu böyle kesip biçmelerin neye dayandığını bilemez. Bir başkası, bu atlanan yerleri bırakıp yapıtı bir başka yerinden budamaya kalkar. Bunlara neden gerek duyulduğu bize açıklanmış değil. Bir yerde tümcenin başı yok; bir başka yerde yarıdan kesilmiş, söz ortada kalmış (bkz. s. 37 ve 29). Kim korunmak isteniyor? Yazar mı? Okuyucu mu? Yahya Kemal soyundan yazarların herhangi bir konuda, herhangi bir kimse için ne düşündüklerini bilmekte, onların yaşayışlarını eksiksiz tanımakta ne sakınca var?

Yahya Kemal'in Fazıl Ahmet'e yazdığı ve bir dergide yayımlanan mektuplardan iki tanesi atlanmış. Bunlardan birincisinde şair, arkadaşından on tane patlıcan istiyor; ikincisinde patlıcanları aldığını bildiriyor, Varşova'da sebze bulamadığını, doktorların ise kendisine durmadan sebze öğütlediklerini anlatıyor. Patlıcan taşınması, yenmesi yasak bir nesne midir ki bu mektuplar kitaba alınmamış.

Bu soydan kitaplar yayımlanırken işin en gerekli yanı açıklamalardır. Okuyucunun eline böyle kupkuru, yanlışlarla yüklü olarak verdiğimiz kitaptan onun yararı ne olacak? Yazarını her yönüyle, yazdıklarını bütünüyle tanıtacak nitelikte açıklamalar olmadan, onun gününden çok gerilerde kalmış olan bir kitabı ne yapsın okuyucu? Yanlışların güveleri yiyip bitirmiş, iler tutar yeri kalmamış olan bir kitap ne verecek bize?

5. SONUÇ

Bütün yukarıda söylediklerimizi bir yana bırakarak böyle bir kitaptan alacağımız dersler yok değildir:

a) Bu kitap sıradan, amacı sürüm ve çıkardan öteye geçmeyen bir yayınevince çıkarılmamıştır. Bu kitabı, doğrudan Yahya Kemal ile ilgili ve onun adını taşıyan bir

enstitü yayımlamıştır. Bu enstitünün bu kitabın üzerine kılı kırk yararcasına düşmesi gerekmez miydi?

b) Yahya Kemal, adını bildiğimiz, kendisini tanıdığımız, unutmadığımız, ünü bütün yurdu tutmuş bir yazarımızdır, bir şairimizdir. Henüz dünkü olmamıştır, bu günküdür. Öyle iken, onun adını taşıyan bir enstitü tek bir kitabında bunca yanlışa düşmüştür, yalnız sözcüklerin okunuşu, anlamı bakımından değil, yazılanı anlamak yönünden de bağışlanamaz yanlışlardır bunlar

Öyle ise biz hangi dili savunuyoruz? Kendimizin de anlamadığımız, içinden çıkamadığımız bir dili. Bu dilden eskimiş olan sözcükler çürüyüp düşmekte, yerlerine yenileri filizlenmektedir. Bunu, yazılarını tarih sırasına göre izlediğimiz zaman, doğrudan Yahya Kemal'in kendisinde de görüyoruz. Onun için karşımızdaki tanıklara bakarak diyoruz ki: Eski metinlerin dili öğrenilir, ama bunca sözcüğü eskidikten, bileni kalmadıktan sonra o sözcüklerle dokunmuş olan bu dil artık olduğu gibi konuşulmaz da, yazılmaz da, yaşatılamaz da.

Türk Dili, sayı 317, Şubat 1978

KÂĞIT ZİYANLIĞI

Mustafa Nuri Paşa'nın *Netâyicü'l-Vukuat*'ını sadeleştirmeye girişen Neşet Çağatay her ne kadar önsözünde (s. XV vd.) tuttuğu yolu açıklamaya çalışmışsa da bu sözünü yerine getiremediğini daha ilk sayfalarda görmeye başlıyoruz.[1] Okudukça bu sadeleştirmenin, aşağıda örneklerini verdiğimiz daha nice tutarsızlıklar, metinden ayrılmalar, Türkçe bakımından sayısız yanlışlar, dil ve ifade bozuklukları, tarih ve coğrafya hataları, atlamalar, gereksiz ilaveler, anlamdan sapmalarla yüklü olduğu görülecektir. Bunları gördükten sonra, Kültür Bakanlığı'nın bu sadeleştirmeyi haklı olarak geri çevirdiğini açıkça söyleyebiliriz. Bu yüzden de sadeleştirici ne okuyuculara yararlı olabilmiştir, ne de rahmetli Paşasının ruhunu şad edebilmiştir.

Ben her sayfada bize saldıran yanlışları göğüsleyerek bu kitabı okumaya başladım. Ancak II. Selim'in tahta çıkışına kadar olan 107. sayfanın sonuna gelince sabrım tükendi, kitabı bir yana atıp kalktım. Dört yüzden artık türlü soydan yanlışlardan seçtiklerimi aşağıda sıralamak istiyorum. Verilen rakamlardan ilki sadeleştirmenin, ikincisi asıl metnin sayfasını gösterecektir. Okuyucu yanlışları daha iyi görebilsin diye bunlar *italik* ile dizilmiştir.

1. DİL

a) *Türkçeyi yanlış kullanma*

1. "Tekmile" yerine, bütün kitap boyunca *tümleç* denilmiştir. (1/2; 2/3; 11/11). Bu karşılık bugüne değin hiçbir yerde bu anlamda kullanılmış değildir.[2]

2. "*Yüzünden* gösterdiği başarılar." Türkçede sebep ifade eden, benim bildiğim dokuz kadar karşılık vardır, bunlardan biri de budur; fakat ancak olumsuzluk anlatır. Şemsiyemi aldırmadın, senin yüzünden yağmurda ıslandım, denir; fakat *başarılar* yüzünden yükselmeler elde etti, denmez.

3. "A'mâr-ı düvel", devletlerin *yaşantısı* değil (1/2), devletlerin ömürleri, demektir. *Yaşantı*, Almancadaki "erlebniss" gibi hayatta karşılaşılan herhangi bir tecrübe anlamını verir.

---

[1] Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuat*, I - II, Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu, 1979.

[2] Bkz. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınlarından.

4. "Kâh *kendi eliyle*, kâh komutanlardan biri yollanarak ele geçirildi" (7/8). Metinde ise doğru olarak "gâh kendüleri giderek" denilmektedir.

5. Metindeki "maddi ve manevi birtakım vesâil ve esbâbın" ibaresinin karşılığı *bir sürü yöntemlerin ve nedenlerin* diye verilmiştir, ilkin metindeki *birtakım*'ın yerine niçin *bir sürü* denmiş anlamak güçtür. Bu karşılığın yakışıksız düştüğü bir yana, birtakım, bir sürü demek değildir. Daha aşağıda da yine birtakım yerine *birçok* karşılığı konmuş (15/15) ve okuyucunun anlayamayacağı nedenle oradaki "ümerâ ve erkân"ın sayısı çoğaltılmıştır. Nitekim *yöntemler* de "vesâil"i karşılamaz, tıpkı "esbâb"ı da burada *nedenlerin* karşılamayacağı gibi. Çünkü sebep "bir nesneye ulaşmaya vesile ve alet olan şey" demektir. Sadeleştiren kişi, "sebep" kelimesini biteviye "neden" ile karşılamıştır. Türkçeyi bilen biri Türkçede bunu karşılayacak dokuz kelimeye bir onuncusunu ekleyebilecektir.

6. Yer yer *komutanlar yönetiminde ordular yollanarak* (38/35) deniyor. Metinde ise "taraf taraf ümerâ ve sipâh irsaliyle"dir. Hiçbir ordu komutansız düşünülemeyeceğine göre *komutanlar yönetiminde* gereksiz bir sözdür.

b) *Imla*

Burada vereceğim tanığı, belki de tarih bilmemeye bağlamak daha yerinde olacaktı, ama yine de imla ile de ilgilidir. Bu "hâdim" kelimesidir. Bu kelimenin imlası yerine göre gerçi değişik olsa gerektir, ama buradaki böyle bir sebebe dayanmıyor ve o yüzden kitapta buna dikkat edilmeyerek türlü biçimlerde ve yanlış yazılmıştır. Hadım Süleyman Paşa, *Hâdim* Süleyman Paşa (49/46); *Hâdim Ali Paşa* (49/52); *Hadim* Sinan Paşa (82/74). Doğrusu Hâdimü'l-Haremeyn (metinde Hâdim-i Haremeyn) olan yerde ise *Hâdım-ül-Haremeyn* (84/76) olmuştur.

"Eyalet" kelimesi ise düz-ara hep *Ayalet* biçiminde yazılmıştır.

c) *Yakışıksız ve yadırganacak karşılıklar*

1. Metinde "sinn-i şeyhühete vasıl olmasıyla" yerine *kocama çağına varmış olmasıyla* (3/4) deniyor, oysa "yaşlandığı için" denebilirdi. Bu bir sadeleştirme değil okuyucunun yadırgayacağı bir çevirmedir.

2. "Anadolu beylerinin *en kabadayısı*" (13/13). Metinde ise "Tavâif-i mülükün serferâzı" geçiyor. "Serferâz" başı yukarıda olan, ulu, seçme, seçkin demektir.

3. Pîr Ahmet Bey, Uzun Hasan'ın başına *çorap ördükten* sonra (48/45). Metinde "Karaman-oğlu Pîr Ahmet Bey, Hasan-ı Tavilin başına belâ olduktan sonra."

4. "*Bu pohpohlamadan* yedi yıl sonra." Onun *pohpohlama* dediği de Sultan II. Murat'ın ocakluya yarımşar akça terakkî va'detmesidir.

5. "Bir takrib ile" yerine *bir punduna getirip* (76/70).

6. Osmanlı ordusundan *sopa yemişti*. Metinde "Cüyüş-i Osmanîyenin sademâtına giriftar."

7. *Kızgısından*; metinde Kemâl-i gazabından (80/71).

8. *Kahırlı azarlama*; metinde cevâb-ı kahr-itâbiyle (83/75).

9. *Kızgılı sultan*; metinde Sultan-ı gazüb (89/ 81).

10. Kıbrıs Adasında *sıkı* bir nüfüs sayımı yapıldı. Metinde Cezîre-i Kıbrıs sükkânı *umûmen* tahrir ettirilüp (111/100).

ç) Olur olmaz yerlerde, bir bölüğünü kendi uydurduğu ve Türkçe sandığı karşılıklar koymaya özenen sadeleştirici, kimi yerlerde de eskilerine yer vermekten geri durmuyor. *Tarihî terimler* (s. XVI), *hicrî tarihler* (s. XVI), *milâdî* (s. XVI), *mülkî*, *askerî* (s. 2), *Abbasî*, *Emevî*, *Fatımî* (s. 2). Ahvâl-i Hariciye yerine doğru olarak *dış işleri* diyor ama, ahvâl-i maliye yerine yanlış olarak *ekonomik durum* diyor, kaldı ki, maliye başka, ekonomi bambaşkadır.

2. METNE UYGUNSUZLUKLAR, ANLAMDAN SAPMALAR, ATLAMALAR, İLAVELER

a) *Metne uygunsuzluklar*

1. Tutsaklığının *sekizinci ayında*; metinde yedi sekiz ay mürurunda (11/11).

2. Kırka yakın *yara almıştır* (33/30). Metindeki "kırka yakın yara yimiştir"in yerine *yara almıştır* koymak sadeleştirme mi sanılıyor?

b) *Anlamdan sapmalar*

Metinde "Ertuğrul Gazi, Söğüt sahrasında sakin olup, devlet-i Selçukiyye ümerâsından ve bulunduğu mevkiin rumlar ile hem-hudut olmak hasebiyle uç yani müntehâ-yı hudut beylerinden olmağın...." ifadesi "Ertuğrul Gazi Söğüt sahrasında *oturmakta iken uç yani sınır beylerinden olup, Selçuklu devleti emirlerinden sayılması* (4/4). Görüleceği gibi metin adeta ters çevrilmiştir ve Ertuğrul Gazi uçbeyi olduğu için Selçuklu beylerinden sayılıyor anlamı çıkarılmıştır.

c) *Atlamalar*

1. "Hâlâ Sırp Sındığı" ibaresindeki *hâlâ* bugün de (7/7);

2. Metinde "yirmi bin kadar" sözü *yirmi bin kişilik* yapılmıştır (8/9).

3. Metindeki "oturur oturmaz" atlandığı gibi "ümerâ" da atlanmıştır ve "taraf taraf" yerine *bölük bölük* denmiştir (9/9).

4. Metindeki "bir hamlede" sözü nedense sadeleştirmede yoktur ve "mehâbet-i hümâyün ile zulmet-i mevki ıttılâ-ı hakikat-i hâle meydan vermediğinden" atlanmıştır (34/31).

5. Metinde "Selanik kalesi bir aydan mütecaviz muhasaradan sonra anveten teshir kılındı" cümlesinde *anveten* atlanmıştır (38/35). Oysa bir şehrin savaşla mı, barış yoluyla mı ya da vire ile mi alındığı bir hukuk sorunu olarak önem taşımaktadır. İstanbul'un fethinin de "anveten" olduğu metinde söylenmiş, ama bu da atlanmıştır (44/41).

6. *İtalyanlar Otranto'yu geri aldılar* diye kesip atılan cümlede de atlamalar vardır (50/47). Metinde "İtalyanlar memâlik-i mezbûrenin istirdadına destres oldular" denildiğine göre yalnız Otranto'yu değil, Otranto şehrini ve civarında olan kaleleri de geri almışlardır.

7. Metinde "devlet sahipsiz gibi kaldığından" sadeleştirmede *devlet sahipsiz kaldığından* biçiminde verilmişti (55/51). İkisinin arasındaki fark açıktır.

8. *Mora yarımadasındaki kaleleri almıştı* diye verilen yer, metnin aslında "Mora cihetine atf-ı himmetle *henüz teshir olunamayan kılâının zaptını* istihsal eylemiş ise de" şeklindedir (61/56).

9. Metinde "*bâde-zaman*, Mahmud Paşa-yı *Velî*, Rumeli beylerbeyi" diye başlayan paragrafta bâde-zaman ve Velî atlanmıştır (62/57).

10. *O zaman uyulması gerek olan* ibaresinin başında, metinde ki *lede't-tefahhus* "araştırıldıktan sonra (tahkik edildikten sonra)" sözü, ki önemlidir atlanmıştır (62/57). Burada metnin düzeltilmesi gerektiğine de işaret edelim. Gerçi metinde *eyyâm-ı mâtem tamam olduktan sonra* deniyorsa da doğrusu *tamam olmadan* olmalıdır. Çünkü Mahmud Paşa, yas giyeceğini padişahtan ve askerden önce çıkarıp beyazlar giymiştir.[1]

11. İşkodra kuşatmasında kullanıldığı *söylenir* Metinde ise "rivayet-kerde-i sükât-

[1] Bkz. *Tacü't-Tevârîh*, I, 552.

tır" denmektedir (67/62). Demek ki bu şöyle böyle bir rivayet değildir, sözüne inanılır, güvenilir kimselerin rivayetidir.

12. "Osmanlı orduları Mora'ya ve Bosna bölgelerine...." diye başlayan paragraf (75/69) hem eksik hem de cümle düşüktür

13. *ve İskender Paşa, kadıasker Tac-zade Cafer Çelebi gibi kişilerin üçü de asıldı* dendiği halde metindeki Sekbanbaşı atlandığı için sadeleştirmede üç değil iki kişi kalmıştır. İlave edilen *gibi* ise bunların üçten de fazla olduğunu anlatır ki metinde bu yoktur.

ç) *İlaveler*

1. Metindeki "Ankara sahrasına" *Ankara'nın Çubuk ovasında* diye bir ekleme yapılmıştır (11/11).

2. Metindeki "cihaz tarıkıyla" sözleri *evlenme nedeniyle gelin cihazı olarak* diye güya açıklanmıştır (13/13).

3. *Toplar ve başka aletler ve silahlar* diyerek metindeki "toplar vaz'ıyla" ibaresi uzatılmıştır (36/34).

4. Metindeki "mesmû-ı hümâyûn oldukta" atlanmıştır (46/43).

5. Metinde *Fatih son derece kızmıştı* sözü olmadığı gibi *hadlerini bildirmek için* diye de bir şey yok, bunlar eklenmiştir (51/47).

6. *Osmanlı sultanları Mısır kölemenlerine diş biliyordu* metinde yok (53/47). Diş bilemek de burada yakışıksız düşmüştür.

7. Metindeki "fasl-ı dâva olundu" ibaresi *uyuşmazlık sözde tatlıya bağlandı* biçimini almıştır (58/53).

8. Hatta Osmanlılarla savaşa giriştiğine *bile* pişman olup (84/76).

9. Halk bu cinayetin tertipçisi olarak bildikleri Rüstem Paşayı *çok kınadılar Bu hissiyyat içinde bulunan halkı* biraz memnun etmek (103/93).

3. DİL VE İFADE BOZUKLUKLARI

1. Metinde "saniyen metbûları bulunan devlet-i Selçukiyye...." diye başlayan cümlede, özne doğrudan *Hak ve Sübhanehu ve Taâlâ* olduğu halde, sadeleştirmede yanlış anlaşıldığı, daha doğrusu anlaşılmadığı için buna bir de *Osmanlı devleti* eklenmiştir (11/12). Oysa Osmanlıları bol bol mükâfatlandıran ve *devlet-i Osmaniye* üzerine vakit vakit ayaklananları bozup kahreden de Hak Sübhanehu ve Taâlâdır.

2. Metinde "İzmir limanı Anadolu'nun mersâ-yı müvaredesi olduğundan başka...." ibaresi "*İzmir limanı* Anadolunun *gemi yanaşma yeri* olduktan başka" biçimine konmuştur (26/24). Bunun ne demek olduğunu hangi okuyucu anlayacak diye sormak istiyorum. Bunun "İzmir, Anadolunun ithalat ve ihracat limanıdır" demek olduğu apaçıktır.

3. Hutbe ve *sikkeyi* Mehmed Han adına *söyletmesi* (30/28). Hutbe okunur ve okutulur ama *sikkeyi söyletmek* nasıl olacak?

4. *Kendisine hakaret ve rahatsız etmiş* (30/28).

5. Bayazıt Paşa'nın eyaletine de *vezirlik rütbesi ekledi* (31/29). Metinde "Bayazıt Paşa'nın eyaletine mansıb-ı vezâret ilhak buyuruldu" var. "Eyalete vezirlik verilmediğini" bilmezsek bu yanlış kalemimize yapışır. Bayazıt Paşa zaten Anadolu beylerbeyidir, demek ki kendisine bir de vezirlik unvanı verilmiştir

6. Metinde "tehdidini ikâa kâdir" sözü *aklına koyduğu şeyi gerçekleştiren* diye verilmiştir (33/30). Tehdidin karşılığı "aklına koymak" mıdır? Yoksa "korkutmak, korku vermek" midir?

7. *Hükümdarlığını ilân ve Anadoluya geçmek üzere yola çıktı* (34/32). Peki "ilan" kelimesinin fiili nerede?

8. *Toplulukları perişan, taht iddiacısı Düzme Mustafa da Rumeli yakasına kaçtı* (35/33). Toplulukların fiili nerede?

9. Şu yazacağımı sıkılmadan okuyabilir misiniz ve anlayabilir misiniz? *Papa da, Osmanlı devletinden çıkar elde etmek için Sultan Cem'i alet edüp vakit geçirirken Cem'in annesi, Burbon hanedanından olan Fransa kıralının kız kardeşi olup Bizans imperatoru ile evlendirilmek üzere yollandığı halde gelinin gelişi, İstanbul'un almışına denk gelerek Fatih Sultan Mehmet ile evlenmiş ve bu evlenmeden Cem sultan doğmuştu* (52/48). Bırakın da bunu okuyucu aslından okusun.

10. Her sayfada karşılaştığımız örneklerden bir başkası da şu: *Bu sırada Macar kıralı ölüp arkasında, nikâhsız bir karıdan doğma bir oğlundan başka kimsesi kalmadığından, bu çocuğun ya da Polonya kıralının oğlunun tahta çıkarılması hususunda Engürüs (Macar) muhafızı, Sultan Bayezidin kendisi oraya gelirse Belgradı teslim edeceğine dair haber yolladığından* 897 (1492) *yılında Padişah, ordusu ile Sofya'ya vardığında Engürüs ileri gelenlerinin, Lehistan kıralının oğlunu Macar tahtına oturtup adı geçen muhafızı değiştirdikleri haber alınınca Arnavutluk bölgesine gidildi* (54/49).

11. *Devletin denge merkezi İstanbul* ne demektir? Metindeki Fatih Hazretleri dahi merkez-i istikrar-ı devlet olan İstanbul'un karşılığı bu mudur? "İstikrar" bir yerde

sabit ve sakin olmak, demek olduğuna göre anlaşılan "devletin bundan böyle hükümet merkezi İstanbul oldu", diyor ve Fatih'in aldıktan sonra İstanbul'u payitaht yaptığını söylüyor. Yoksa *denge merkezi* de ne demek oluyor?

12. Metindeki "Selâtîn-i Osmaniye cânibinden zapt kılınan.... sadeleştirmede *Osmanlı sultanlarınca eline geçen* (61/55) deniyor. Kitapta bunun benzerlerinin dopdolu olduğunu gören herhangi bir okuyucu bunun bir dizgi yanlışı olduğunu elbette düşünmeyecektir, bu zavallı yanlış da onlardan biridir.

13. Metinde "Âbâ ve ecdâdı müritlerinin" sözü belki de sözlüğe bakarak ve gereksiz yerde *ve* ekleyerek *baba, dede ve müritlerinin* biçimine sokulmuştur (73/67). Oysa kısaca "atalarının müritlerinin" demek yeterdi. Belki de sözlüğe bakarak dedik, çünkü *ecdâd*'ın "dedeler" karşılığı orada vardır, ama burada gitmez.

14. *Elden çıkardıkları toprakları*'nın doğrusu metinde olduğu gibi "gaib ettiği memâliki"dir (75/69). Elden çıkarmakta irade kişinin elindedir, ama kaybedilen memleketlerde bu irade düşmandadır.

4. COĞRAFYA VE TARİH BİLMEMEKTEN İLERİ GELEN YANLIŞLAR

1. Selçuk Sultanları sefere çıktıkça *a'vân* ve ensârıyla ibaresindeki kelime görünüşe bakılırsa "agavan" diye okunmuş, bu yüzden de *ağalarıyla* diye çevrilmiştir. Oysa *a'vân, 'avn* sözünün çoğulu olup bu da "ensâr" gibi yardımcılar demektir. Metindeki meskeninde bulundukça *kendi kendisine otururken* diye verilmiştir. Bu ise "Selçukluların seferi olmadıkça" demektir (4/4).

2. "Merkez-i emâret" karşılığı *emîrlik merkezi* değildir, çünkü tarihlerimizde "emâret (beylik)" geçerse de "emîrlik" pek geçmez, benim bildiğim kadar. Onun için doğrusu "beylik merkezi"dir (6/6).

3. *Hıristiyan emirleri* sözü burada tutmaz. Çünkü "ümerâ"nın tekili olan "emîr" yalnız Müslüman beyleri için kullanılır, onun için doğrusu Hıristiyan beyleri'dir (8/9).

4. Metindeki Erzincan, *Azerbaycan* okunmuştur (10/11). Dizinde de böyledir. Bu yüzden Yıldırım Bayezid tâ Azerbaycan'a dek gönderilmiştir. Tek başına bu yanlış bile, metni sadeleştirenin bir yandan yaptığı işe hiçbir özen duymadığını, bir yandan da tarihte geçen olaylardan habersiz olduğunu göstermeye yeter.

5. "Cizye-i şer'iyye ve emvâl-i ganâim hums-i şer'îsinden" çok gerekli olduğu hal-

de nedense notlar ve açıklamalar bölümünde yoktur (19/19).

6. Metindeki "şürefâ" kelimesi *ulu kişiler* diye karşılanmış (20/20). Oysa bu bir terimdir ve "şerîfler" demektir. "Şerîf" Peygamberimizin kızı Hazret-i Fâtıma ile damadı Hazret-i Ali'nin oğulları Hasan ve Hüseyin'in neslinden gelenlere verilen bir sıfat ise de Peygamberimizin torunu Hasan'ın soyundan gelenlere "şerîf", Hüseyin'in soyundan gelenlere de "seyyid" denilmektedir.

7. Metindeki dizgi yanlışları fark edilemediği için *Hermenşad* olduğu gibi alınmış, dizine de öyle geçmiştir. Oysa bu *Hermenşad* değil, Transilvanya'da (Erdel) ve aynı addaki vilâyetin merkezi olan Hermanstadt şehridir.

8. "Sahipzuhurluk davasında bulunan" ifadesi *mehdîlik davasında bulunan* diye karşılanmıştır (60/55). Uzun Hasan'ın böyle bir davada bulunduğunu bilmediğimiz gibi "sahipzuhur" da bu anlamda değildir. Bu, bir hükümdar sülalesinden gelmediği halde, idare başında bulunan hükümdara karşı ayaklanarak padişahlığını ilan eden türedi, demektir.

9. *Sipeydar* değil, metinde olduğu gibi doğrusu "silahdar"dır.

10. *Ortanın, orta bölüklerin* ve *yeniçeri ortaları*'nın birer tarih terimi olduğundan haberimiz yoksa o zaman *on ya da yirmi orta* ile *yeniçeri*'nin arasına, bu ikisi başka başka imiş gibi bir virgül koyarız, burada olduğu gibi.

11. Osmanlı idare teşkilatında "sancak beyliği" bilinmediği için metindeki "sancak emareti" *sancak komutanlığı* diye karşılanmıştır (64/59).

12. Metindeki hums-i şer'înin ne olduğu açıklanmamış ve *beştebir* diye geçiştirilmiştir (69/63).

13. *Çölbaha*'nın doğrusu "çulbaha"dır (73/67).

14. Metinde selâtîn-i Mısrıyye anlardan takallüd-i saltanat ederlerdi" cümlesi Mısır sultanları tahta geçtiklerinde *onların eliyle kılıç kuşanırlardı* diye verilmiştir (73/67). Bu yanlış hem "takallüd" kelimesinin anlamını bilmemekten, hem tarih bilmemekten hem de metni anlamamaktan ileri gelmiştir. Bu üçünden biri bilinmiş olsaydı, böylesine büyük bir yanlışa düşülmeyecekti. "Takallüd" sözlükte "buyurma ve hüküm yürütme işini boynuna almak" demektir. Zaten metinde de açıkça *takallüd-i saltanat* denilmekte, kılıçtan ve o kuşanmaktan söz edilmemektedir. Metni anlasaydık, Mısır sultanlarının saltanatlarını Abbasoğullarından Mısır'da halife seçilen kimseden aldıklarını, yani onların bu saltanatı onayladıklarını da anlayacaktık. Bunu anladıktan sonra da bunun *kendi eliyle* bir makama geçirdiği kimseye kılıç kuşatmayacağını teyakkün ederdik.

15. Tarihlerimizde Eflak emâreti diye geçerse de *Eflak emîrliği* geçmemektedir (67/70). Eğer doğru bir karşılık arıyorsak "Eflak voyvodalığı" demek gerekirdi.

16. *Memleketeyn yani Bosna ve Hersek* diyerek (76/70) sadeleştirici, hem coğrafya hem de tarih bilgisi olmadığını bir kez daha göstermiş olmaktadır. "Memleketeyn" (iki memleket) tabirinin "Eflak ve Boğdan" demek olduğunu, tarih okuyup bilmeyen olmasa gerek. Kaldı ki Avrupa haritasını göz önüne girebilsek bu "memleketeyn" kelimesinden hemen önceki Bender ve Akkirman kalelerinin Bosna ve Hersek'ten çok uzaklarda olduğunu görüp uyanacaktık.

17. *Başkaları yolu ile* tahakküme ve düşmanlığa cüret etmeye başladılar, deniyor (85/76). Kim bu başkaları? Oysa metinde böyle kimsecikler yok. Metinde "suret-i tavassutta izhâr-ı tehakküm ve adâvete mücaseret eylemeğe başladılar" denmektedir. Bundan çıkan anlam da, eğer okuduğumuzu anlıyorsak şudur: Şah İsmail, Sultan Gavri'ye nâme yazıp ondan Sultan Selim'in çaresine bakılmasını istemişti. Sultan Gavri de *arabuluculuk ediyormuş gibi görünerek* Yavuz Sultan Selim'e karşı yukarıdan alınaya ve düşmanlığa başlamıştı. Ne vardı bunda anlaşılmayacak? Ya da anlamayacak?

18. Hüsameddin Paşa Mısır'a *kara yolculuğunun zorluklarından* bahsetmesi üzerine (86/77) diye sadeleştirmesinin doğrusu "çölün güçlüklerinden"dir. Çünkü sadeleştirenin *berriyye* diye okuduğu sözcük burada *beriyye* diye okunacaktır. Bu iki sözcüğün imlaları bir ise de okunuşları ve bundan dolayı da anlamları ayrıdır. *Beriyye* su ve bitki eseri olmayan kır, çöl demektir. Bu yanlış da, Prof. Dr. Neşet Çağatay'ın, dilini ağır bulup da bugünkü kuşaklara sunduğu bu eseri sadeleştirirken, düz bir yolda yürür gibi davrandığının, hiçbir kaynağa, hiçbir sözlüğe başvurmak gereğini duymadığının bir başka tanığıdır. Yavuz'un Mısır'a seferinin söz konusu olduğu yerde, yani Şam'da, ilk akla gelecek olan güçlük, kara yolculuğunun zorluğu değil, geçilecek çöldür.

19. Bunun hemen arkasından gelen başka bir tanık da, doğrusu "Birketü'l-Hâcc" olan adın *Bereketü'l-Hac* okunmasıdır, üstelik imlası da yanlıştır. Bir çöl geçilirken en önemli kaygının su olduğunu söylemek gerekmez. Onun için *birke*'ler (suyun irkilip göllendiği yerler) büyük bir yer tutar. Nitekim bu adla anılan birçok yer vardır.[1]

20. *Batı Cezayir* de neresidir? Metinde "Akıbetü'l-emr Cezayir-i garbı zapt ile" denilmektedir (98/89; bir de 110/100). Demek ki bizim ne Cezâyir-i Bahr-i Sefîd'den, ne

[1] Bkz. *Mücemü'l-büldan.*

de Cezâyir-i Garb'dan haberimiz yok. Akdeniz'in doğusundaki irili ufaklı adaların bulunduğu bölge, Osmanlı İmparatorluğu'nda nasıl Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti ise Akdeniz'in batısındaki irili ufaklı adalar (Balear Adaları, Korsika, Sardunya, Malta vb) dolayısıyla bu bölgeye de Cezâyir-i Garp denmiştir. Bugünkü Cezayir ülkesinin batısı, doğusu varsa da, Osmanlı tarihinden ve Barbaros Hayreddin Paşa'dan söz ederken bir Batı Cezayir kimsenin aklına gelmiş değildir.

21. Metindeki "mâl-i harâc"ı *haraç malı* diye karşılamak yanlıştır, çünkü burada ve başka yerlerde *mal* para, nakit demektir.

22. Kanuni Sultan Süleyman Han *şiddetli ağrılar yüzünden ... öldü* deniyor (106/97). Metinde ise "Sultan Süleyman Hazretleri illet-i zahîrden mûrtehil-i dâr-ı âhıret olmakla...." denilmiştir. Bütün ağrılar belli bir hastalığa bağlıdır; kişi ağrıdan ölmez, bu ağrıyı doğuran hastalıklardan birinden ölür. Nedir o hastalık? Sonra, bir tarih kitabını sadeleştirmeye kalkan kişiden, hiç olmazsa Kanuni gibi büyük, muhteşem bir Türk hükümdarının neden, hangi hastalıktan öldüğünü merak etmesi istenmez mi? Kaldı ki, bu hastalığın ne olduğu da orada yazılı. Ona düşen sadece bir sözlüğü açıp bakmaktı, bu bile yapılmamıştır. Onun yerine biz *Kamus Tercümesi*'ni açıp okuyalım: *Zahîr*, ishal nevinden bir illet ismidir ki şiddet üzere bağırsak sızıntısı ve göbek buruntusu ile ârız olup, içi geçüp ve karnı bükülüp misterâha (helaya) varınca kan gelir, Türkîde iç ağrısı tabir olunur (II, 356).

23. *Emîrler ve levend gemileri* de toplanarak donanma-yi hümâyûn sadesi, metinde "ümerâ ve levend gemileri tecemmu etmekle" diye geçiyor (110/1007). Burada Osmanlı donanmasını meydana getiren unsurlar söz konusudur. Sadeleştirenin *emîrler* demesinden bunun farkında olmadığı anlaşılmaktadır. Ümerâ gemileri, bey gemileridir, deniz sancak beylerinin buyruğunda olan ve bir savaş çıktığında donanma-yı hümâyûna katılan gemilerdir, bunlar. *Levend gemileri* ise gerekince donanmaya katılan Türk korsan gemileridir. Nedense Prof. Dr. Neşet Çağatay, bunlara dokunmadan şöylece yan sıyırıp geçmiştir.

5. YANLIŞ ANLAMALAR

1. "Tufuliyet" *gençlik* değil, çocukluktur (1/2).

2. Resâil (risaleler) *dergi* demek değildir (1/2). Nitekim Mustafa Nuri Paşa kendi eseri için bu "risale-i müstmendanemi" diyor. "Müstmendane" için sadeleştirenin verdiği *hiçbir zaman işe yaramayacağını sandığım* diye koyduğu karşılık burada geçerli değildir, çünkü hiçbir yazar daha baştan "hiçbir işe yaramayacağını sandığı" bir

eseri meydana çıkarmaz.

3. "Kuyûdât-ı atika" *eski yazılar* demek değildir.

4. Metindeki "dâmen-i afv ü safh" *yanlışlıkların affı ve görmemezlikten gelme eteği* diye karşılanmış. Bu ifade metinde, bir başka deyişle Osmanlıcada geçerli ise de sadeleştirmede geçerli değildir, çünkü Türkçede böyle bir söz ya da deyim yoktur. Bu, sadeleştirme değil, bir çevirme olur. Bununla birlikte, Prof. Dr. Neşet Çağatay, kitabında yer yer metni olduğu gibi Türkçeye çevirmek yolunda başarısız denemelerde bulunmaktan geri durmamıştır.

5. *Yardım Tanrıdandır*'ın metindeki doğrusu "Başarı Allahtan"dır (2/3).

6. Her ne kadar Selçuk devleti, Bizans imparatorları ile *barış içinde ise de* yanlıştır (4/4). Metinde Selçukluların Bizanslılarla her zaman barış içinde olmadıkları söylendiği halde sadeleştiren buna, burada da,dikkat etmemiştir. Doğrusu metinde olduğu gibi "her ne kadar devlet-i Selçukiyenin Rum imparatorları ile musalahaları vaki olur idiyse de"dir.

7. Metindeki "muahharen" karşılığı *üstelik* değil "sonradan"dır (5/5).

8. Metindeki "Misivri" nasıl olmuş da sadeleştirmede *Lüleburgaz* olmuştur (6/7). Yoksa Bulgaristan'da Karadeniz'e girmiş bir dil üzerinde, Ahyolu'nun kuzeyinde ve Burgaz'ın 38 km. kuzeydoğusunda bir liman olan Misivri'nin sadeleşmesi Lüleburgaz mıdır.

9. Metinde "Sırp kralı yüz binden ziyade asker ve müteaddit hükümdar ile" ibaresi *yüz binden çok askerin başına geçen birçok hükümdar ile* diye anlaşılmış (8/9). Oysa bunların hepsinin başında tek bir hükümdar, yani Sırp kralı vardır.

10. Metindeki "mütegallibe-i Etrâk" *Türk sahipleri* diye karşılanmış ise de bu terkibin buradaki anlamı büsbütün başkadır, böylesine düz değildir. Divriği, Kemah, Behisni'yi zorla ele geçirip, buralara sahip olan Türk aşiret beyleri, derebeyleri demektir (10/11).

11. Metindeki "şeriat-i adalet-i nebeviyye-yi" sadeleştiren *adalet ve izledikleri peygamber yolu* diye anlamıştır (11/12). Doğrusu "Peygamberin şeriatindeki adalet ya da Peygamber şeriatinin adaleti"dir. Daha açık söylemek gerekirse, metinde şeriate uygun davrandıkları demek istenmektedir.

12. "Osman Gazi *göçebe çadırlarını şehir saraylarına çevirip, onarıp yeni yapılar yaptığı* Yenişehir'e götürdü" karşılığında kaç yanlış ve eksik var? (12/12). Doğrusu "Osman Gazi, beyliğe ulaştıktan sonra göçebe çadırını yerleşik saraya çevirdi ve hü-

kümet merkezini şenlendirip bayındırlaştırdığı Yenişehir'e götürdü"dür. Verilen karşılıkta "i'mar" kelimesi *onarmak* diye alınmıştır. Oysa "onarma" tamir karşılığıdır. I'mar ise dilde "yeniden kurmak" demektir.

13. Metindeki "Hüdavendigâr Gazi'nin Mısır'a gönderdiği elçi vesatatiyle Mısır'da bulunan halife-i Abbasî tarafından tenfîz-i hükümet-i şer'iyye içün icazetname" (13/13), Prof. Dr. Neşet Çağatay tarafından "*özellikle* Murat Hüdavendigâr Gazinin Mısır'a gönderdiği elçi aracılığı ile Mısır'da oturan Abbasi halifesi tarafından hükümetinin şer'î yani İslami kurallara uygun olduğuna dair icazetname" diye metinle hiçbir ilgisi olmayan şekilde anlaşılmıştır. Daha doğrusu anlaşılmamıştır. Metindeki *hükümet-i şer'iyye* de "şeriat ahkâmı" demek olduğu için söylenmek istenen aslında şöyledir: Sultan I. Murat, Mısır'a elçi göndererek orada bulunan Abbasi halifesinden, Osmanlı ülkesinde şeriat kanunlarını yürürlüğe koymak için müsaade (icazetname) ve Sultan-ı Rum unvanı geldiğinden....

14. Metindeki "Livâ-yı Osmanînin sernügün olmasını müstelzim oldu" cümlesi *Osmanlı bayrağının baş eğmesi sonucunu doğurdu* şeklinde garip bir Türkçe ile karşılanmıştır. Oysa söylenmek istenen sadece Osmanlıların yenilmesine yol açtıdır. "Bayrağın sernügün olması" bayrağın baş eğmesi değil, baş aşağı çevrilmesidir. Yenilmiş orduların bayraklarının yenilgi alâmeti olarak baş aşağı çevrildikleri bilinmektedir. İşte Mustafa Nuri Paşa da, mecaz yolu ile Osmanlıların Timur karşısında yenildiğini söylüyor.

15. Metinde "ibrâm ve ilhâh ile Alaeddin Paşa'yı makam-ı vezârete ıs'âd etmekle" dendiği halde sadeleştirmede *vezirlik görevini yapmasını rica etti* denmektedir (15/15). Metindeki "ibram" bir adamı bir nesne zımnında sıklet vererek melûl edüp usandırmak (*Kamus Tercümesi*, IV, 183), "ilhâh" ise "pek ibram eylemek" (I, 965) anlamındadır. İkisinin de rica ile ilgisi yoktur ve rica ile aralarında büyük anlam farkı vardır. Bir tarih metninde, yazarın söylediklerinden sapmak, en azından, yazarın kanaatini tahrif etmek demek olduğunu, işi ciddiye alanlar bilmektedirler.

16. *En önemli bağımsızlık alâmeti* diye verilen ibarenin metindeki doğru karşılığından çıkan anlam "istiklâl alâmetlerinin en büyüğüdür" (17/17).

17. Metindeki "ıtnâb-ı makal kılındı (söz uzatıldı)" yerine *bu hususu buraya yazdım* karşılığı verilmiştir ki, ilgisi yoktur (27/26).

18. Metindeki "size gadr etmek üzeredir deyü mugalatalar" ifadesindeki "mugalatalar" karşılığı *ifadeler* denmiştir ki, hem tutarsız hem de metni, yani tarihi tahriftir (35/32).

19. *Kalenin girmeye elverişli olan yerlerini* diye verilen karşılık metinde "kalenin hücuma kabil olan mahallini" diye geçmektedir (36/34). Yani kaleyi almak için yapılacak saldırının başarılı olması için hücuma elverişli zayıf noktaları demektir ki, bu büsbütün başkadır.

20. Doğrusu metinde olduğu gibi "mağdurdur (gadre uğramıştır)" olan yer *Hüseyin Bey'e mazur olmuştur, derler* diye karşılanmıştır, büsbütün yanlıştır (47/44).

21. Türk askerlerinde *hayal kırıklığı yaratmış* deniyor; metin ise öyle demiyor, "muhâcimînin rû-gerdanlıklarına bâdi oldu" diyor, yani kaleye saldıranların yüz çevirmelerine, geri dönmelerine sebep oldu demektir.

22. Metinde "devlet-i Çerakisenin Zülkadriye ve Ramazanoğulları hükümetlerine tegallübü" denmekteyse de sadeleştirmede bu "tegallüb" *karşı davranışı* diye alınmıştır (!). "Tegallüb" bir kimse üzerine yeğin olmak, zûr ve kuvvetle ve tâb ü kudretle anı makhûr eylemekten ibarettir, yiğitlik vechile tasallut ve istilâ eylemek manasınadır ki, istilâ vech-i hak üzere olmaya (*Kamus Tercümesi*, I, 410).

23. *Ahmet Paşa'nın öldürülmesine karar verüp*, metinde ise "müşarünileyhi katletmeğe mecburiyet hasıl ederek"tir (68/62).

24. "Kılı kırk yararcasına" demek olan "mûşikâfâne" *ayrıntılı* diye karşılanmıştır (68/62).

25. Metindeki "heyetlerinde kesret ve asabiye hasıl olup...." ifadesi gittikçe sayıları çoğalıp *sınıflar birbirleri ile yarışa başladıklarından* diye metinle hiç ilgisi olmayan şekilde karşılanmıştır (69/64). "Asabiyyet" kelimesinin sözlüklerdeki türlü anlamlarından burada tek yakışanı "kavm ve akrabasına yahut bir haksızlığa uğramış olana yar ve yaverlik kaydında olmaktan ibarettir" (*Kamus Tercümesi*, I, 388) karşılığıdır. "Asabiyyet"e Prof. Dr. Neşet Çağatay'ın koyduğu *yarış* anlamı ise hiç yoktur. Metnin demek istediği yeniçerilerin haklı, haksız birbirlerini tuttuklarıdır.

26. *Yarımşar akça katkı yapmaya* yerine metinde "yarımşar akça terakki va'dedildiğinden" denilmektedir (69/64). "Terakki" kelimesini bir tarih terimi olduğunu bir yana bıraksak bile, bunun *katkı* ile ilgisi nerede?

27. Metindeki "câzim oldular"ın karşılığı *sezdiler* değildir (69/64). Bu cümle "şartsız, ayrıcalıksız, sağlam ve kesin bilgiler" demektir. *Sezmek* de nedir?

28. Metindeki "darb-ı tâziyane" için *sopa ile cezalandırma* (70/64) denmiştir, doğrusu kırbaçla cezalandırmadır.

29. Uzun Hasan'ın *sıkıntılı davranışları sona erdi* deniyorsa da, metin büsbütün

başkadır, orada "livâ-yı istidrâcı sernügûn olarak gailesi bertaraf oldu" denmektedir (72/66). Sadeleştiren metindeki 'istidrac'ı okumazdan gelmiştir. Bunun anlamı ve burada yakışanı "bir kimseyi yavaş yavaş bir dereceden başka bir dereceye yükseltmek" olduğuna göre, söylenmek istenen, Uzun Hasan'ın o güne değin yavaş yavaş yükselen bayrağı tersine dönüp bu belanın ortadan kalktığıdır.

30. Yavuz Sultan Selim mersiyesinde (91 vd./83) 8. beyit *rezm işinde ve bezm işinde* diye yanlış verilmiştir, doğrusu "Rezm işinde ve bezm ayşında" olacaktır. 2. beyitteki "müşîr" kelimesi *yönetici*'ye çevrilmiş, doğrusu ise "danışman"dır; Yavuz Sultan Selim yapacağı işlere kendisi karar verir; yapayım mı, yapmayayım mı diye başkalarına danışmaz; onun tek başına savaşa da, devlet idaresine de gücü yeterdi, deniyor. 5. beyitteki "şems-i asr" dizenin birinci bölümünde *ikindi güneşi* demek değildir. Şair "asr"ın buradaki birinci anlamı ile "çağının, zamanının güneşi idi, ama bir ikindi güneşi gibi idi" diyor ve *asr* kelimesinin iki anlamıyla oynuyor. Yavuz'un hayatını bilenler için beyti böyle açıklamak güç olmasa gerek.

SONUÇ

Yukarıda sıralanan ve sadeleştirmeyi baştan başa kaplayan bu yanlışları gördükten sonra, okuyucu bunun *Netâyicü'l-Vukuat*'ın aslıyla bir ilgisi olmadığını kesin olarak görecektir ve eserin yazan Mustafa Nuri Paşa'nın ruhunun neden şad olamayacağını anlayacaktır.

Ne türden olursa olsun, eski bir metni bugünün diline getirt meye kalkışan herhangi bir kimse önce: a) eline aldığı kitabın konusunu bilecektir. Bu sadeleştirmede öylesine bir bilginin izi yoktur. b) Kitabın dilini bilecektir ve o dili gereği gibi anlayacaktır, bu da yoktur. c) Türkçeyi bilecektir, tanıklar göstermektedir ki bu hiç yoktur.

Şimdi sadeleştirenin giriş bölümünde yaptığı ta'rizi kendisine iade etmenin yeri gelmiştir. Bu türden eserlerin sadeleştirilmesi öyle *şuna buna havale edilemez*. Edilirse sonuç böyle olur. O sonuç ise *kâğıt ziyanlığıdır; zaman ziyanlığıdır; emek ziyanlığıdır*

Kur'an-ı Kerim'in bir uyarısı ile sözümüzü bitirelim: Ey görecek gözü olanlar, ibret alın!

Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı 10-11, 1979-1980

SÖYLEMESİ BİZDEN

Türkiyat Mecmuası'nın XIX. cildinde Prof. Dr. Ömer Faruk Akün'ün "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Mirahur Sarı Süleyman Ağa Mücadelesi İle İlgili Bir Konuşmanın Zaptı" başlıklı yazısını (s. 7-64) okudum, yararlandım da. Üç bölüme ayrılan yazının üçüncü bölümünde doğrudan bu zaptın metni verilmiştir. Metnin okunuşunda ve kimi yerlerin açıklanmasında, bana göre yadırganacak yanlışlar ve kimi açıklamalar vardır. Bunlar bana Osmanlıca metinlerin sadeleştirilmesinde ve günümüzün diline getirilmesinde neden büyüklü küçüklü yanlışlara düşüldüğü üzerinde birkaç söz söylemek gereğini duyurdu. Bu tür çalışmaları son günlerde sık sık görüyoruz, ama bunların istendiği kadar titiz bir çalışmanın ürünü olmadığını, önümüze çıkan kimisi fahiş yanlışlardan da anlıyoruz. Metinden sapmalar, yanlış anlamalar, daha doğrusu anlamamalar yüzünden ele alınan eserlerin aslından o denli uzaklaşıyoruz ki okuyucuya sunduğumuz ve onun yararlanacağını umduğumuz eser, bizde hayal kırıklığı uyandırmaktan öteye geçemiyor. Biz aklımız erdiğince bu yanlışlara düşmekten kendimizi kurtarmak için tutulacak yollar üzerinde, okuyucu ile birlikte bir yürüyüşe çıkmak istiyoruz. Bunların başında, metinde geçip de anlamını zaten bilmediğimiz, bildiğimizi sandığımız ya da metne uyup uymadığını pek kestiremediğimiz sözcükler için önce bir sözlüğe bakmak gelir. Hele ele aldığımız kitabın yazarı kelimelerin türlü anlamlarıyla ve bu yüzden okuyucusu ile oynuyorsa, o zaman gözümüzü dört açmak düşer bize. Üstelik bu kelimelerin türlü anlamları, onun türlü okunuşlarına dayanıyorsa.

Söz konusu zaptın metninde "şevketlü hünkârımız bugün salât-ı zahrı edadan sonra...." diye yeni harflere yapılan çevirideki bağışlanamayacak yanlış salât-ı zuhr'u (öğle namazı) salât-ı zahr diye okumaktan ve buna göre de bir açıklama yapmaktan doğuyor (çıkma 1). Burada yazarın salât-ı zuhr'u salât-ı zahr diye okuduğuna bakarak okuyucu bundan Faruk Akün'ün "saray dışında kılınan bir namaz" anlamını çıkardığını sanacaktır. Eğer böyle anlamamışsa bile bu açıklamada en azından bir "za'f-ı telif" yatmaktadır.

Sözlüğe bakmamak yüzünden ya da bir sözlüğe bakmak pek çıkar yol sayılmadığından ötürü birtakım sözcükler, hem de bilinen, pek alışık olduğumuz sözcükler yanlış okunmuştur. Doğruları *îzid, şâhenşah* (s. 57), *ekseriyâ* (s. 60), *âsafâne* (s. 60),

haremseray (s. 57), *tâcdarî* (s. 60), *keyfiyyet* (s. 61), *nikât, rüzgâr, pâydar* (s. 63) olan sözcükler *izd* (s. 58, 60), *şâhinşah* (s. 59), *ekseriyyâ, âsâfâne, harem-i saray, tâcidârî, keyfiyet, nükât, rûzigâr, pâyidar* diye yanlış okunmuştur. "Halis, sade, sâfi, salt, tam, tamam" anlamlarına gelen Türkçe *çak* sözcüğü Farsça imiş gibi *câk* yazılmıştır.[1]

Anlama dikkat edip anlayan ve eski eserlerin üslubunu tanıyan bir kalem "fermân-ı cihandârî-unvan unf ile cari olduğundan..." diye yazmayacak ve doğru olarak *fermân-ı cihandârî, unvan-ı unf ile câri olduğundan* diye yazacak ve anlam kadar, kendisine buradaki seci de yol gösterecekti (s. 62). Tarih bilgisinden gelen desteği de bunlara katabiliriz. "Gazab-ı veli'ün-niâmîde" diye yeni yazıya çevirmeyecek, bu tamlamayı *veliyyü'n-niamîde* diye çevirecekti. Tamlamayı böyle yanlış yazmak, burada söz konusu olan öfkeyi padişaha değil, bir deve kuşunun sahibine yüklemek olduğunu bilecekti.

Metnin çeviri yazısında bir de "kebş-i pâ be-sinan" diye bir tamlama okuyoruz. Metin bizim elimizde olmamakla birlikte, bunun da yanlış olduğunu kestirmek güç olmasa gerek. İlkin *pâ be-sinan*'ın (ayağı süngüde, mızrakta) hiç olmazsa burada açık bir anlamı yoktur. "Ayağı mızrakta koç" da ne demektir? Hemen kesilmek üzere hazırlanmış, bayramında olduğumuza göre, kurbanlık bir koçu gözümüzün önüne getirirsek, zavallının üç ayağının bağlanmış olduğunu görürüz. Onun için de bu tamlamanın *kebş-i pâ-beste* olacağını anlarız. Nitekim bu ibareden sonra gelen "muhtazır haste" seci de bize bunu gösterecektir (s. 62). Yeri gelmişken söyleyelim ki, eski metinleri doğru okumak için çok kez sözlük kadar, üslup ve cümlenin yapısı da bize ışık tutar.

Kefçe gûş-ı huşuna'nın (s. 62) doğru yazılışı *kefçe-i gûş-ı huşuna* olsa gerektir; bir başka deyişle burada bir tamlama vardır. Onun için de *kefçe*'yi (kepçe) bu tamlamanın içine sokmak gerekir. Bir metni doğru okumak için yararlanacağımız yollardan birini de bize doğrudan dili açar. Eğer Türkçede kepçe-kulak benzetmesini biliyorsak, *kefçe*'nin burada benim düzelttiğim gibi bir tamlamanın parçası olduğunu da biliriz. Daha yukarıda, padişah için kullandığı "sadef-i tab'ı âlem-ârâ-yı mülûkânelerinden...." sözündeki *sadef*'in de –burada padişahın ağzı demek olduğunu biliyoruz– aşağıdaki kepçe'yi (kulağı) hatırlattığı meydandadır. Bunun devamındaki "gelmic" ya da "gelmic" okunuşunda bir yanlışlık yoksa da, metni görseydik, belki bu sözcüğü de orada *gülmîh* olarak bulacaktık. İlk iki sözcük balık kılçığı, *gülmîh* ise "cümle kapılarına, portalara çakılan gül biçiminde büyük başlı çivi" demek olduğuna göre,

[1] *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, II, 795 vd.

burada daha yakışık alırdı. *Sadef, kepçe* ve *gül* gibi bu üç sözcük, kulak kelimesiyle bir tenasüp meydana getirdiği için *gelmic* değil *gülmîh* daha uyardı. Çok aşırı giden ve Mustafa Paşa'nın portresini, herhangi bir kaynakta bulmuş olan bir tarihçi, bundan onun kepçekulak olduğu sonucunu da çıkarırdı.

Son olarak daha önemli bir noktaya geliyorum. Metinde "âfât-ı rüzgârdan ihfaz" (s. 63) ibaresindeki *ihfaz* kelimesine ilişmek ve bunun türlü açılardan yanlış okunmuş olduğuna işaret etmek istiyorum. Metni görseydim, bu sözcüğün imlasına bakarak daha kesin bir yargıya varabilirdim. Yine de aşağıda belirteceğim tanıklara dayanarak, bu kelimenin metnin aslında *ihfaz* olamayacağını ileri süreceğim.

1. Eğer, bu sözcük Arapçada "korumak" anlamında olarak *hıfz* kökünden türemiş *ihfaz* ise bunun anlamı korumak değil, "öfkelendirmek, darıltmak"tır.[1] Burada, metinde sözcüğün bu anlamı tutmaz. O halde zabıtta bu sözcüğü kullanan Mustafa Paşa, bu anlamının dışında olarak yanlış kullanmamışsa ve orada *hafr* kökünden buraya yakışan *ihfâr* değil de gerçekten *ihfaz* varsa, metnin aslında, bunun yerini tutacak bir başka sözcük ne olmak gerektir?

2. Bu sorunun karşılığını bulmakta, bu cümlede geçen *berkarâr* ve *paydâr* sözcükleri bizi aydınlığa çıkaracaktır. Bu iki sözcüğü sesle okuduğumuz zaman da bunların seci'li olduklarını duyarız. Öyle ise, imlası gerçekten böyle ise, yanlış olduğunu düşündüğümüz *ihfaz* kelimesinin yerinde bu iki kelime ile seci'li olacak bir üçüncü ve büsbütün başka bir sözcük olmalıdır. Bu sözcük ne olabilir? Sözlüklerde aradığımızı bulmak öyle pek güç olmasa gerek. Bulduğumuz kelime *ihfâr*'dır, kökü de *hafr*'dir. *Hafr* ve *ihfâr* bir adamın bilesince yasakçı bulundurmak, onun emniyetini sağlamak, güvence altına almak, himaye etmek, korumak demektir.[2]

Eğer gösterdiğimiz yanlışların bir bölüğü, yazardan değil de, metnin imlasından geliyorsa, o zaman bize düşen, bunları belirtmek ve doğrularının ne olabileceğini göstermek değil midir?

Dört beş sayfalık bir metin içinde neden bunca yanlış yer almıştır? Bu yanlışlara nelerin yol açtığını söylemek bana düşmez. Okuyucuların arasında buna bir ad koyacak olanlar çıkacaktır, umarım. Ben yalnız şu kadarını söylemekle yetineceğim:

Allah'a bin şükür, furunlarımız hepimize yetecek kadar ekmek çıkarmaktadır.

Hisar, sayı 277, Aralık 1980

---

[1] *Kamus Tercümesi*, III, 160; El-Müncid "hıfz" maddesi.

[2] *Kamus Tercümesi*, III, 202, 203; El-Müncid "hafr" maddesi.

ŞAPLAK I

GECİKMİŞ BİR KARŞILIK

"el-Bâdî azlem"

a) Hörmetli Hamit Araslı Bey, selam,

Azerbaycan dergisindeki[1] açık ve uzun mektubunuz, dolaşık yollarda uzun zaman eylendikten sonra çok geç elime geçti. Bu yüzden karşılığını zamanında veremediğime üzgünüm, beni bağışlayın. Yoksa ne yapar yapar, mektubunuzu aldığımı yazardım size.

Ben, eğer okumuşsanız, 1973 yılında basılan *Dedem Korkudun Kitabı* adlı eserimin son sözünde onun bir "imece ile" meydana geldiğini açık açık söylemişimdir. Bundan dolayı sizin mektubunuzda göstermek lütfunda bulunduğunuz yanlışları, eksikleri, ikinci baskısında sevinerek ve teşekkürle düzelteceğime güvenebilirsiniz. Amacım Türk dünyasının ve dilinin bu ortak anıtının, Dede Korkut destanlarının, her yönüyle incelenip, araştırılıp meydana konmasından ibarettir. Bu bakımdan, mektubunuzun sonunda, tuttuğunuz ifadelerden incinmeyeceğim hakkındaki umudunuz, kesin olarak boşa çıkmayacaktır. Buyurduğunuz gibi gelecek mektubunuzda yazmayı "nazara tuttuğunuz bir sıra prensipal meseleleri" de merakla beklediğimi şimdiden söylemeliyim.

Mektubunuzda kitabımdaki yanlışları sıralarken, yer yer bir hoş üslup kullanmışsınız. Ben "hoş" diyorum ya, okuyucu, okuduktan sonra "hoş" yerine daha yakışan bir söz de bulabilir. Nitekim siz de, bu yanlışlardan kimileri için *gülmem çıhır* deyip çıkmışsınız. Aşağıda sırası gelince, sizin bu gülmenize ben de katılacağım. Doğrusunu isterseniz, bana da aynı üslubu kullanmak cüretini siz vermiş oldunuz. Bu yüzden, sizin kadar *bacaramamakla birlikte* yer yer üslubunuza özendiğimi görürseniz şaşmayın. Sizin ifadelerinizle bana verdiğiniz hakka dayanarak, bu satırlara ben de azıcık da olsa tuz biber ekmek istiyorum, gücüm yettiğince.

Önce, haklı bulduğum kendi yanlışlarımı ele alacağım, sonra da bu yanlışlardan bir bölümünü düzeltirken, sizin düştüğünüz hataları, daha doğrusu düştüğünüzü

[1] *Azerbaycan*, Mayıs 1979, sayı 5, s. 191-203.

sandığım hataları, aklımın erdiğince göstermeye çalışacağım. Bunları sizin *muallim* ve *lâyuhti* sıfatınız kabul etmeye belki engel olacaktır, sanırım. Bu sanıyı, bana daha önce ortaya koyduklarım üzerindeki savunmalarınız veriyor. Ama umarım ki, şimdi artık yetişmiş, kendi alanlarında söz sahibi olmuş talebeleriniz arasında sizi yanılmış bulacak hakperest bilginler çıkacaktır. Bu ümitle mektubumu yazmaya başlıyorum.

Bu söylediğim bölüme girmeden önce, mektubunuzda yer verdiğiniz birkaç önemli ve umumi noktayı açıklamayı gerekli buluyorum.

b) *Men çi gûyem*?: Benim 1973 yılında çıkan *Dedem Korkudun Kitabı* için söze şöyle başlıyorsunuz (s. 191, sütun I, vd.):

> Bu eserde verilen zengin lûgat ve geniş edebiyat sayısı sizin ardıcıl faaliyetlerinizin ve mevzu ile alakadar aparılan tedkikat yahşi *beled* olmanızı aydın ediyor. Hususen halk hikâyesinde yaşayan boylar hakkında kıymetli malumat vermişsiniz. Neşrettirdiğiniz bu eser otuz yıldan artık apardığınız görklü bir zahmetin mahsulüdür. Buna göre de biz bu kitabı ilim âleminde "Kitab-ı Dede Korkut" abidesinin öğrenilmesi sahasında esas müracaat edilecek inandırıcı, muteber bir eser gibi görmek istiyoruz

Fakat bunları söyleyen siz değilmişsiniz ya da söylediğinize pişman olmuş gibi hemen ardından "*çok teaccüb ki*, siz abidenin özünü çok yerde düzgün okuyabilmemiş, sözleri yanlış manalandırmış, başka başka âlimlerin tedkikatlarından getirilmiş *misalleri* tahrif etmişsiniz" (s. 191, sütun 2) diye önce söylediklerinizi bir kalemde geri alıyorsunuz.

Ben ne ilk satırlarda yazdıklarınızla sevindim, ne de son satırlarınızda bunları geri alışınızdan yerindim. Sizinle bu konuda rahatça sohbet etmek istiyorum. Bu yazdıklarımın gerçek amacı budur.

Siz devam ediyorsunuz:

> Eseri ilmi şekilde neşre hazırlamış tedkikatçıların zahmetine lakaydlik gösterip yersiz mübaheselere giriyorsunuz. Aydın görünür ki siz Dede Korkut Destanları'nı *bacardıkça* Azerbaycan muhitinden, Azerbaycan zemininden ayırmaya kalkışıyorsunuz. Size öyle geliyor ki, burada birçok Türk dilli halklara aydın olmayan Azerbaycan menşe'li kelimelerin manasını ancak *kadim lûgatler esasında* muayyenleştirmek olur (s. 191, sütun 2 vd).

> Malumdur ki, hakkında danıştığınız abidede hattatın *taksiri* yüzünden okunması ve izahı mübaheseye sebep olan çetin anlaşılan kelimeler az değildir. Bunların birçoğu indi de tam manasiyle aydınlaşdırılmamıştır. Lakin siz *her bir Azerbaycanlının bugün izahsız başa düşdüğü ve gündelik danışığında işlediği sözler için de kadim lûgatlere müraca-*

at ediyor ve son derece dolaşık neticelere gidiyorsunuz. Tekrar ediyorum, *siz bugün her bir Azerbaycanlının aydın şekilde başa düşdüğü sözleri lügatlere dayanarak* izah etmeye çalışıyor ve neticede Azerbaycan Dilini yahşi bîlen ve bu ifadelerin çoğunu düzgün okumuş âlimlerle mübaheseye giriyor ve *sehiv mülâhazalar* ileri sürüyorsunuz. Bu yanlış mübaheselerin bu kadar emek çektiğiniz böyle kalın eserde çok geniş yer tutmasına teessüflenmeyebilmirem (s. 191, sütun 2 vd).

İzin verir misiniz, bu itham karşısında hemen birkaç şey söyleyim.

Hayır, sayın Araslı, ben *bacardıkça* "Dede Korkut Destanları"nı Azerbaycan zemininden ayırmaya kalkışıyor değilim. Yalnız Dede Korkut destanları üzerinde türlü dillerde ve türlü bilginlerce yapılan araştırmalara dayanarak, bu destanların tâ İslamlıktan önceki zamanlardan başlayarak günümüze değin yaşadığına inanıyorum ve bu destanların yalnız Azerbaycan Türklerinin değil, bütün Türklerin bir eşsiz anıtı olduğunu söylüyorum.

Nitekim Dede Korkut kitabında iki yerde bu hikâyelere *oğuzname* denmesi, onun en eski Türk menkabesi olan Oğuzname ile ilgisini göstermektedir. Rahmetli Prof. Zeki Velidi Togan, Dede Korkut kitabında geçen tarihî ve coğrafî adların çoğu, bu hikâyelerin Oğuzların daha Türkistan'ı terk etmedikleri bir zamana ait olduğunu söylediği gibi, bu konuda ilk hatırladığımız Prof. Abdülkadir İnan da Dede Korkut'taki kahramanların, Oğuzların İslam kültürü etkisi altına düştükleri devirlerde milli kahramanlar ve fani alpler olarak ortaya çıktıklarını söylemektedir. Prof. Walter Ruben, Salur Kazan'ın tutsak olup oğlu Uruz'un kurtarışını anlatan XI. hikâyenin çok eski olduğunu anlatmaktadır. Hikâyelerin sahibi olan Dede Korkut hakkında Reşidüddin'in verdiği bilgi, bize bu hikâyeleri Türk ulusu arasında çok eski devirlere götürmenin doğru olacağını düşündürmektedir.

Bir tanık olarak Bamsı Beyrek hikâyesinin Oğuz dairesinin en eski destanlarından biri olduğu söylenebilir. Bu destan Orta Asya bozkırlarının her yerinde tesbit edilmiştir ve *Alpamış* diye tanınmaktadır. Bunun Oğuzların Altay Dağları çevresindeki eski tarihî devirleri yakınında tesbit edilen bir rivayeti bu hikâyenin tarihini VI. VIII. yüzyıla çıkarmaktadır. Oğuzların ilerlemesiyle, X.-XI. yüzyıllardan geç olmamak şartıyla bu menkabe Sır-Derya boylarına yayılmıştır. Burada müstakil bir gelişme göstermiş, Oğuz destanları içinde Salur Kazan'la ilgili deyişler arasında yer almıştır. Buradan Selçuklular (XI. yüzyıl) zamanında Azerbaycan'a, *Küçük Asya*'ya götürülmüştür. Kıpçak boylarının batıya ilerlemesiyle *Alpamış* efsanesi XII.-XIII. yüzyıllarda bir *zamana uyma* geçirmekle birlikte birtakım eski ve orijinal motifleri saklamıştır.

Sözü edilen *Oğuzname*'nin içinde *Tepegöz* rivayetinin bulunması da bu yolda başka bir tanık değerindedir.

Bugün elimizde bulunan Dede Korkut kitabı içinde yer alan destanların Azerbaycan coğrafyasındaki yerlerin bir bölüğünde geçmesi, onun tâ eski devirlerden beri geldiğini ve bütün Türk dünyasının malı olduğunu bize unutturamaz. Yoksa bu coğrafyanın içindeki Trabzon, Âmid, Mardin, Bayburt gibi şehirleri bu coğrafyanın dışında saymak gerekir, sanırım. Sözü uzatmamak için bu kadarla yetiniyorum.

Destanların diline gelince: Bu kitapta bugün Azeri lehçesinde bulunmayan birtakım arkaik kelimelerin geçmesi de onun çok daha eski bir geçmişten kaldığına ayrı bir tanıktır. Bundan ayrı olarak, sizin iddia ettiğiniz gibi, Dede Korkut Kitabında geçen bütün sözlerin *Azerbaycan halk danışığında herkesçe*, bir sözlüğe bakmadan kolayca anlaşıldığı yolundaki iddianız da tam bir gerçek olarak kabul edilemez. Bunların birçoğunun, bütün Azerilerce değil, sizce bile anlaşılmadığı, hatta bir bölüğünün, henüz iki cildi çıkmış bulunan *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'nde[1] bile bulunmadığı aşağıdaki bölümlerde, tanıklarıyla görülecektir.

c) *Tevil mi? Tahrif mi?* Sizi mektubunuzu beklenmeyen bir dille yazmaya sürükleyen konuya geleyim. Siz *Kitab-ı Dede Korkud*'unuzun ilk yayımında (Bakû, 1939, s. 6) şöyle diyorsunuz: "*Muallim Rifat ise* her bir Azerbaycanlının bildiği *adi kelimeleri bile* yanlış hisap edip, manası anlaşılmadı, diye göstermiştir." Kitabınızın 1962 yılındaki basımındaysa (s. 10) "Kilisli Muallim Rifat eserin bir sıra yerlerini okuyabilmemiş, açık bırakmıştır." Ve en son *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*'nde (cilt I, s. 53) şöyle buyuruyorsunuz:

> Bu eserin dili Türk dilinde danışan bir sıra halklara yakın olsa da, öz lûgat terkibi, frazeloi ifadeleri ve gramatik kuruluşu itibariyle diğer Türk dillerinin hepsinden daha çok Azerbaycan diline bağlıdır. Öyle bunun neticesidir ki, abideyi Arap elifbasıyla neşreden *Muallim Rifat, eylece Orhan Şaik Gökyay bir sıra sözleri, ifadeleri, hatta bütün cümleleri-fikirleri ya başa düşmemişler ya da tahrif etmişler*. Misal için, Muallim Rifat "belemek (uşak belemek)" sözünü "bellemek" manasında başa düşmüştür. *Şille* sözü Türkiye'de *hiç anlaşılmamış*, Türkmencede ise bunun karşılığı *Şappak*'tır. *Seksenmek* sözü Türk âlimleri için anlaşılmıyor, Türkmenler ise bu manayı bizde bu sözün sinonimi olan *diksinmek* şeklinde ifade ediyorlar. Türk neşirlerinde *günü* sözü "kıskançlık", *çakmak* sözü "alev", *garmalamak* sözü ise "karanlıkta o taraf, bu taraf hareket etmek" gibi izah edilmiştir. *Böyle misaller hadsiz hisabsızdır*. Halbuki *Türk mütehassısların izah*

[1] I. cilt, Bakû, 1966; II. cilt, Bakû, 1980.

edebilmedikleri bu sözler bizde gündelik danışıkda işlendiği sözlerdir....

Sonra da *okuyabilmemiş* ve *anlamamış* başka başka ifadelerdir, diyorsunuz (Azerbaycan, s. 192, sütun 2).

Öyle ise *Azerbaycan Edebiyat Tarihi*'nde (s. 53) geçen satırları siz yazmamış olacaksınız. Ama biraz aşağıda benim bu eserden aldığım satırları tekrarlıyor ve bunları *tevil etmek* ihtiyacını duyuyorsunuz. Doğrudur, *okuyabilmemiş* ve *anlayamamış* başka başka ifadelerdir. Fakat *Azerbaycan Edebiyat Tarihi*'ndeki ifadenizi her okuyucu benim gibi anlayacaktır. *Başa düşmek* karşılığı *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'nde (I, 215) "anlamak, düşünmek, kanmak" verilmiştir. *Tahrif* ise daha ağır bir *bühtan*'dır. *Arap ve Fars Sözleri Lügati*'nde (Bakû, 1966, s. 641) bu sözün karşılığı *bir yazı veya fikri değiştirip sahteleştirme* diye verilmiştir. Anlaşılacağı gibi *tahrif* kötü bir maksatla, bilerek yapılan bir değiştirmedir. Ben sizin herhalde bu kadar aşırı bir suçlamada bulunacağınıza yine de ihtimal vermiyorum. Yoksa, *tahrif yapan kişi* de *lügatinizin söylediğine göre* 1. hilekâr, piç, 2. yol-kesen, kalp şey, kayırmakla meşgul olan, demek olmuyor mu? (s. 536). Acaba siz, Azerbaycan dilinde bu *çirkin* sözün bu çirkin anlamlarından haberdar değil misiniz? Bir de kalkmış bana "siz ne için yaratıcılığına muhabbetle yanaştığım ve okuyuculara hörmetle takdim ettiğim *Muallim Rifat'e benim hörmetsizlik gösterdiğimi iddia ediyor* ve böyle bir *iftirayı reva görüyorsunuz*?" diye soruyorsunuz. Bunu *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*'nde onun hakkında yazdıklarınızı bir kez daha okuduktan sonra kendinize sormak daha doğru olmayacak mıdır? Bana değil!

ç) *Yanlışlar - Düzeltmeler* (Okuyucunun kolayca bulup izleyebilmesi için bunların *Azerbaycan* dergisinde hangi sayfalarda ve sütunlarda geçtiği başa alınmıştır. Ayraç içindeki sayılar, o sayfanın sütunlarını göstermektedir.)

Sizi haklı bulduğum, bundan dolayı, yalnız kendim için değil, Dede Korkut destanlarının bir eksik yanını tamamlamaya yardım ettiğiniz için ayrıca minnettar olduğum, bir bölüğünü de mektubunuzdan çok önce fark edip düzelttiğim yanlışlarımı aşağıda sıralıyorum. Düzelttiğim diyorum, çünkü ben kitabımı hiçbir zaman eksiksiz ve yanlışsız saymadım. Onun için de daima incelemeye, aramaya devam ettim.

192 (1): *Günü*. Benim kitabımda "günü" yazdığım (s. 138, satır 37) bu sözcüğün doğrusu köpeklerin havlamasını anlatan taklit sözlerinden "gev-gev" olacaktır.

194 (2): *Yoğurt Közlemek*. Ben gerçekten gaflet etmişim (s. 3, satır 13); *gözlemek* olacaktır.

195 (1): *Kanara.* Söz Dizisinde benim verdiğim karşılıklar (s. 234) eksik ve *Tarama Sözlüğü*'nde (IV, 2201) metne göre daha yerinde olan "üç çatallı kasap cengeli" eklenecektir.

196 (2): *Kara kıyma göz* ve *kara kuyma göz.* Doğrusu *kara kıyma* olacaktır. Beni yanıltan Vatikan yazmasında [8 (1), 13 (6), 15 (5), 42 (7), 57 (13)] bu kelimenin *kara kuyma* imlasıyla yazılmış olmasıdır. Bununla birlikte Söz Dizisinde (247 ve 255) verilen karşılık doğrudur. *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'ndeki (I, 510) "gözlerini yarım yumarak ve kirpiklerini kısarak bakmak" karşılığını da buraya eklemek gerekir. Buna Batı Türkçesinde "göz süzmek" denir.

197 (1): *Yarar* kelimesi için Söz Dizisinde verilen karşılık (s. 305) doğru ise de metindeki yerine göre eksiktir. Sayın Araslı'nın belirttiği gibi "yakışan, yaraşan" karşılığı da eklenecektir.

197 (2): *Aparsavuz gerek idi*'nin karşılığı olarak verdiğim (Söz Dizisi, s. 165) "alıp götürmemiz gerek idi" karşılığı doğrudur, fakat "kapıp kaçmamız gerek idi" metne uygun değildir. "Aparmak" sözcüğünün türlü karşılıklarından biri olarak buraya girmiştir.

197 (1): *Usal* veya *Osal* kelimesine (Söz Dizisi, s. 297) koyduğum karşılıklar yanlıştır. Doğrusu Araslı'nın "Osal" diye okuduğu ve benim çok daha önce Karslı tanıdıklarıma sorup düzelttiğim gibi "avsıl" bir sığır hastalığıdır. Bu hastalığa yakalanan hayvanların ağzından durmadan su gelir ki "şap" adındaki hastalık olacaktır. Avsıl'ın ne demek olduğunu da ben sizden çok önce araştırıp bulmuş ve kitabıma da koymuşumdur (s. CCXXI). Ama siz, dergideki eleştirmenizle beş satırın içinde bu kelimeyi *usal* ve *osal* diye iki ayrı söylenişle verdiğiniz yetmiyormuş gibi kitabınızda da (s. 96) bunu *öysel* diye yazıyorsunuz, biz hangisine göre düzeltelim, acaba?

197 (2): *Arturmak.* Bu kelimenin Söz Dizisinde (s. 166) verilen anlamı, metinde geçtiği birinci yere göre (Dresden yazması, 29:11) doğrudur; yanlış değil, eksiktir. Yalnız aynı yazmanın sayfa 35, satır 1'de geçen "çoğaltmak, ziyadeleştirmek" anlamının eklenmesi gerektir, o kadar.

197 (2): *Dalatmak.* Söz Dizisindeki (s. 192) karşılık, metinde geçtiği yere göre elbette uygun değildir. Bunu kaldırıp yerine "dişletmek, ısırtmak, kaptırmak" karşılıklarının konması gerektir.

199 (1): *Kavramak.* Benim kitabımda (s. 19, 40, 86, 118, 142, 148) metne uygun olarak *karvamak* yazılmıştır. Bu sözcüğün karşılıkları arasında *Divânü Lûgâti't-Türk*'den aktarılan "karanlıkta aramak" bunun metinde geçen ifadeler arasındaki anlamı değil-

dir. Ama Söz Dizisinde (s. 240) aynı kelimenin karşılıklarının türlü sözlüklere dayanılarak verilmesindeki amaç şudur: Dede Korkut kitabında geçen kelimelerin, okuyucuya, hangi anlamlarda, ne kadar gerilere gittiğini ve ne gibi anlam değişikliklerine uğradığını, ne gibi yeni anlamlar kazandığını, bildirmesi bakımından yararlı görülmüştür. Bundan dolayı yalnız burada değil, daha başka karşılıklarda da bunlara örnekler gösterilebilir. Ancak bütün okuyucular Söz Dizisini, sizin tuttuğunuz yolda taramayacakları gibi, bu karşılıklar arasında metinde geçen kelimenin anlamına hangisinin uyduğunu fark etmek ve bulmak istidadından yoksun değillerdir, umarım. Bu söylediklerim 198 (2)'deki *Karakuş* kelimesinin karşılıkları arasında (s. 237) bulup söylediklerinizi için de geçerlidir. Çünkü ben Dede Korkut kitabında geçen sözcüklerin ve deyimlerin sözlüğünü olduğu kadar, bunların Türkçedeki bütün karşılıklarının ne olduğunu göstermeyi de amaçladım.

199 (2): *Talilü taliine ok atmak.* Sizin açıklamanız doğrudur. Kızların evlenmek üzere kurulacak zifaf gerdeklerinin yerini belirtmek için ok attıkları anlatılmakta ve her kızın okunun düştüğü yerde gerdek kurmak üzere erkeklerin oraya gittikleri bildirilmektedir (Söz Dizisi, s. 289).

199 (2): *Ergenlik.* Haklısınız. Söz Dizisindeki (s. 205) karşılıkta geçen "dul" kelimesi Dede Korkut Kitabındaki yerine göre çıkarılacak ve sizin verdiğiniz açıklamalar yerine konacaktır. Yalnız beni bu yanlışa sürükleyen sözlükler şunlardır: *Lehçe-i Osmanî*, *ergenlik*, *ergen* damada *dul* arûsun eski Türkler âdeti üzere hediyyesi (s. 85); *Tarama Sözlüğü*, *ergencelik*, dul bir kadının evlendiği genç erkeğe verdiği hediye (III, 1498); *Derleme Sözlüğü*, *ergencelik* (*ergenlik*) dul bir kadının genç bir erkekle evlendiği zaman kocasına verdiği armağan (c. V, 1768); Radloff, *erkenlik* kelimesini söz dizisinde gösterdiği halde (1, 8, sütun 3) orada verdiği sayfada (779) bunu almamıştır. 785. sayfada verdiği karşılık ise "evlenmemiş kimselerin yüzünde çıkan sivilceler"den ibarettir. Öyle ise sizin şimdi yalnız bana değil gösterdiğim kaynakların hepsine birden *gülmeniz çıhır* olmalı.

196 (1): *Adını saklamak.* Burada "adını gizlemek" diye yazılmış olması (Söz Dizisi, 274) hiç de yanlış değildir; bu, kitabın başka yerlerinde "adını yaşurmak" sözünün karşılığıdır. Ama siz zahmet edip de biraz aşağıya baksaydınız orada, bu kelimenin, sizin istediğiniz "gelecek için ayırmık" karşılığını, gözlüksüz bile görecektiniz. Sizin bu türlü öküz altında buzağı aramanızın örnekleri, yazınızda az değildir.

198 (2): *Hakına komak.* Ben bunun ne anlama geldiği üzerinde bugün de tereddüt etmekle birlikte, sizin "hakına tapşırdı" –ne demek istendiği açıkça belli değilse de– diye açıklamanızı akla daha yakın buluyorum.

200 (1): *Kazan'ın kiliseye kapatılması.* Kitabımda (s. CCCLXXII) böyle yazılmış olması bir *tahrif* değil bir *sehiv*'dir, bir sürçmedir.

201 (1): *Bokrat* (sizce *Begrad*). Kitabımda (s. LXXVI) geçen bu özel ad hakkında, sizden değil, daha esaslı ve güvenilir kaynaklardan bilgi aldıktan sonra bir eksik varsa düzeltilecektir.

Türk Folkloru, sayı 24, Temmuz 1981

ŞAPLAK II

SÖZ SIRASI BENDE

a) *Şaplak*: İzin verirseniz, ilkin içine yuvarlandığınız kök yanlışa işaret edeyim. O da tenkidinizle, ille de benim kitabımda yanlışlar bulmak gayretiyle yola çıkmanızdır. Bu gayretinizi, sizin yanlış saydıklarınızın, aslında doğru olduğunu göstererek söylediklerinizi boşa çıkarmaya çalışacağım. Şunu da ilave edeyim: Bunları daha ziyade bu satırları okuyacaklar için yazıyorum. Yalnız şu kadarını söyleyeyim ki Dede Korkut destanlarını anlamak için yalnız, size göre *Azerbaycan dilini*, bana göre bu destanlarda karşımıza çıkan ve eski zamanlardan bugüne kadar gelip her sayfada güler yüzle karşıladığımız, bütün Türklerin ortak hazinesinden gelme sözcükleri, deyimleri, mecazları, ifadeleri sözlüklere bakarak öğrenmeye kalkmak da yetmez. Destanların bunlardan ayrı olan dilini, üslubunu tanımak, onlarda esen havayı teneffüs etmek, aksettirdiği hayatı kavramak yolunda zahmetleri göze almayıp da kendi yetersiz sermayemizle işin içinden başarı ile çıkacağımızı sanıyorsak yanılıyoruz, yanılıyorsunuz, hörmetli Araslı Bey.

Küçük bir nokta daha var. Hem "ilim âleminde müellifin özü tarafından tashih edilmiş sehvini yeniden onun için noksan saymak büyük kabahattir" dediğinizi (s. 203, sütun 1) hem de yahşi bilirsiniz ki *Kitab-ı Dede Korkut*'un 1938/39 yılında Bakü neşrinde yapılan bir sehvi, Yasin suresinin ayet diye gösterilmesi hatasının kitabın 1962 neşrinde tashih edilerek yazıldığını" söyleyerek bu yanlışlardan ancak bir tanesini ele alıp savunduğunuzu, aşağılarda size hatırlatırsam göcenmeyin. Öyle ise neden mektubunuzda durmadan benim 1938'de yayımladığım "Dede Korkut" kitabının Söz Dizisi'nden tanıklar alarak, söylediğinize göre, büyük kabahatler işlemektesiniz. Ben bunun üzerinde de durmuyorum, yalnız sözünüzle işiniz arasındaki çelişkiye şöyle bir dokundum, o kadar.

193: *Karmalamak* kelimesine, benim Söz Dizisinde (s. 239) bakmamış olacaksınız. Yalnız hemen söyleyim ki bu dizideki karşılıklar aslında benim de değildir. Bunlar Türk dilinde söz sahibi, değerleri söz götürmez, güvenilir kimselerin sözlüklerinden alınmıştır. Bu karşılıkların içinde, metne uygunsuz düşenler görülüyorsa bunun, haklı ya da haksız, sebebini IV bölümde söylemiş bulunuyorum. Onun için bu *kar-*

malamak kelimesi üzerinde sözü, bence okuyucu için belki de gereksiz olarak uzatmışsınız.

193 (2): *Şapla*. Siz bu kelimeyi *şille* diye düzeltiyorsunuz. Kitabınızda da *Şille* (s. 132) diye geçen bu sözcüğü, lügat bölümüne almıyorsunuz. Ve iddianızın doğruluğunu göstermek için *sille* Azerbaycan dilinde "tokat" manasına bugün işlenmektedir, diyorsunuz. Ama dikkat edin "şille" demiyorsunuz da silleden söz ediyorsunuz. Bu iddianızı güçlendirmek için de "burada *şille* sözü Arap imlasıyla aydın şekilde yazılır" diyorsunuz. Hayır Araslı Bey, yanlış! Dresden yazmasında geçen bu sözcük (s. 256, satır 10) orada aynı satırda iki kez geçmektedir. Birinde *aydın görünür ki* bu *şible*, ikincisinde ise *şyle* şeklindedir. Eğer siz Dede Korkut kitabını dikkatle okumuş ve kelimelerin imlasına da dikkat etmişseniz, kimi kelimelerin üzerinde *şedde* vardır. Bu iki yazmada (s. 4, satır 5; s. 278, satır 8; s. 302, satır 7; Vatikan yazması, s. 51, satır 13) dört yerde geçen *muhannes* kelimesinin kimi harfleri üzerinde de hep şedde vardır ve Vatikan yazmasındaki *muhannes*'in bütün harfleri harekelidir. Buna göre sille kelimesi de tek "ı" ile yazılıp üzerinde şedde olmalı değil miydi? Hem bize söylemiyorsunuz, Azerbaycan dilinde *tokat* anlamında işlenen bu söz hangi dildendir? Türkçe mi? Sözlüklere bakarsanız, bunun Arapçadan alındığına hükmedersiniz. Fakat o dilde *sille* değil, *selle*'dir. Bu sözcüğün ise türlü anlamları arasında "tokat" yoktur, ona yaklaşan anlamı "kılıç sıyırmak"tır. İndi, size göre demek ki, Dede Korkut kitabındaki has Türkçe sözleri anlamadığınız için bir yana bırakıp onların yerine *nesebi meçhul* sözler koyacağız. Siz *şapla* kelimesi için kaynak gösterdiğim altı muteber sözlüğü hiçe sayıyorsunuz; biz ise onun yerine sizin tamamıyla *indi* açıklamanızı koyamayız. Kaldı ki bu sözcük bugün de Türkiye Türkçesinde herkesin bildiği bir sözdür: *Şapla, şaplak, şaplatmak*, yalnız yaşlıların değil, uşakların dilinde de duyulup gider. Sonra bunun dilde başka örnekleri de vardır: *Yayla* (*yaylak*) ve *kışla* (*kışlak*) size doğru yolu göstermiyor mu?

"Şaplak" kelimesi bugün Farsçada da aynı anlamda yaşamaktadır:

Şaplak: 1 Be feth-i evvel ve düvüm sili ve pes kerdenî ve darabâti ki be kısmet-i fevkanî-i beden (ez gerden be bâlâ) vârid âyed.

Şaplakî kerden: Şaplak zeden, *kötek* zeden, tenbih kerden keşi bâ şaplak. (s. 243)

Kötek: 1 Zeden, darb, kesirâ bâ darbe azürden (s. 319)[1]

193 (2): *Segsenmek*. Siz bu sözcüğe tam beş kaynağa dayanarak verdiğim karşılık-

[1] *Ferheng-i Lûgat-i Amiyâne*, Telîf Seyyid Mehmed Ali Kemalzade, be-kûşiş-i Mehmed Câfer Mahcub, Tahran, 1341, İbn Sina Kitaphanesi.

ları hiçe sayıp bunun *Azerbaycan canlı danışık dilinde* "diksinmek" manasında bugün de işlenmektedir, deyip çıkıyorsunuz ve "tehdit etmek" hiçbir mana vermez, *diksinmek* manasında ise bu söz *lap yerindedir*, diye ilave ediyorsunuz. Hayır, hörmetli Araslı Bey, muallim, sizin açıklamanız *lap yanlıştır*. Azerbaycan Dilinde de *segsenmek* benim dediğim anlamdadır. *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'nde (I., 201) *Boy* sözcüğünün türlü anlamlarından dördüncüsünde "korku, *seksenme*, teaccüb bildirir" diye yazıyor. Ben size mi, bu Azerbaycan sözlüğüne mi inanacağım, söyler misiniz? *Diksinmek* kelimesi de yine bu sözlükte "*seksenmek*, hevilnak uykudan uyanmak, ürkmek, *korkmak*, iğrenmek, çikrinmek anlamında *lap yerindedir*. Lügatleri bir yana bırakıp, Dede Korkut kitabında bunun geçtiği yere bakarsanız, burada Salur Kazan "*seksen bin er yağı gördümse segsenmedim*" diyor. Bu alliterasiyonlu dizede Salur Kazan "seksen bin er yağı gördümse korkmadım, ürpermedim" diyor. Benim Söz Dizisinde de (s. 278) kelimenin birbirine yakın anlamları arasında "Haleçanla titremek, ürkmek, ürpermek" verilmiştir, buraya uymuyor mu?

193: *Çakmak*. Benim Söz Dizisinde (s. 186) sizin uydurduğunuz "od, alev" karşılığı yoktur. Ama siz bu karşılıklar arasında "çakacak alet, ateş yakmak için kullanılan çelik, sigara çakmağı" karşılıklarının bulunduğunu ne için görmezden geliyorsunuz ve bunları sanki ben vermemişim gibi bir yığın söz söylüyorsunuz? Açık kapıları zorlamak değil mi bu? Bunlar, asıl sizin doğruları yanlış göstermek için boş bir gayretinizin tanığı olmuyor mu? Okuyucu bunları fark etmez sanıyorsanız bu *lap gaflettir*

194 (1): *Argış* (*arkış*). A) Benim kitabımda (s. 43'de) dokuz kez ve s. 51'de bir defa geçen argış'ın burada kervan demek olmadığını, Beyrek'in "Bunlu yerde kodum geldim, otuz dokuz yoldaşım, *iki argışım*" demesinden bunların iki kişi olduğu anlamını çıkarıyor ve *iki neferden ibaret kervan olur*, diye soruyorsunuz ve nedense bu kez gülmeniz çıhmır. İlk bakışta haklı görünüyorsunuz. Fakat acaba şu söyleyeceğim noktalara dikkat etmiş miydiniz? Metinden benim anladığım öyle değildir. Bu hikâyede daha önce üç kez s. 32'de, dört kez s. 33'de, iki kez s. 34'de Bay Büre Bey'in *bezirganları* yanına kığırdığından söz edilmektedir, s. 42 ve 43'de beş defa. Görüyorsunuz ki bunların hepsinde *bezirganlar* denmektedir, *iki bezirgan* değil.

b) *Sorak ve argıç* denmiyor, *bezirganlar* deniyor. Bezirgan ise 'tacir' demektir (*Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*, I., 182). Eğer Bay Büra Bey oğlunu araştırmak için yalnız iki kişi gönderseydi, bunun için *iki argış* ya da "iki sorak" diyecek, *bezirganlar* diye çoğul kullanmayacaktı. Hem de Beyrek'i aramaya gidenler düşmanlar tarafından tanınıp ta yakalanmamak için, sizin dediğiniz gibi *iki nefer* olarak değil, bir ticaret kervanı kılığında gitmiş olmalıdırlar.

194 (2): *Bidev at.* Önce "Dede Korkut destanlarının dilini bilmiyorsunuz. Çünkü Azerbaycan dilinin hususiyetlerini *beled değilsiniz*" diye söze girmişsiniz. Bunu pek anlamadım. Çünkü bu sözün karşılıkları arasında, hem de *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'ndeki karşılık da var. Ama sizin bilmediğiniz Araslı Bey bu "bedev" sözünün ilk kaynağının ne olduğudur. Rahmetli Prof. Zeki Velidi Togan'ın bu kelimenin nereden geldiği hakkında verdiği sağlam bilgileri öğrenmek bir noksan mıdır, onu sorayım. Dedim ya, ne demek istediğinizi pek anlamadım. Benim Azerbaycan dilini bilmediğim doğrudur, ben biraz Türkçe bilirim, bir de sizin yanlışlarınızı bulacak kadar Azerbaycan dili.

195 (2): *Döş vermek.* Bu konuda da sözü yine gereksiz uzatmışsınız. Kısaca diyorsunuz ki *düş vermek* değil, *düşüvermek*'tir. Ben Azeri lehçesini bilmediğim için Batı Türkçesindeki bu şekil, onda var mı, yok mu, bu dili bilenlere bırakıyorum. Demeli, *Pasinin Karadervend ağzına düşüverdik* en azından metne uyar mı, Dede Korkut kitabında bunun başka bir örneği var mı? Şimdi benim bilmediğim Azerbaycan dilini, sizinle birlikte, gelin *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'nden (II, 152) öğrenelim. Orada *döş* kelimesinin türlü anlamları arasından dördüncüsü *dağın, tepenin yamacı*'dır. Tanık olarak da şunlar var: (Kaçak Nebi) özünü bir *döşe verip* düdük çalırdı. (Kaçak Nebi) bir dağın döşünde yolun kırağında bir böyük göç gördüm. (A. Divanbeyoğlu) *döşlerde* deniz gibi dalgalanan yaşıl otlar, hara da başlayıp harada bittiği malum olmayan yaşıl mişeler İndi, sormak gerek, yanlış bende mi, sizde mi. Yoksa *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lûgati*'nde mi? Hem metindeki *döş vermek* imlasıyla iki ayrı kelime olarak yazılan bu sözü nasıl olup da *düşüvermek* diye okuyabiliyorsunuz?

195 (2): *Dolaşmak.* Tazı dolaşmış yurdda kalmış (benim kitabımda s. 19, 41). "Burada tazının dolaşması ile verdiğiniz bu izahların bir alakası var mı" diye soruyorsunuz. Peki, alakası yoksa siz nasıl anlıyorsunuz, bunu bize söylemiyorsunuz. Bence var: Çünkü Kazan Bey yurduna geldiği zaman onu yağma edilmiş, boşalmış buluyor. Yalnız, kala kala bu boşalan yurdu dolaşıp sahiplerini bulamayan tazı kalmıştır, demek istemiyor mu?

196 (2 vd.): *Suyu delmek.* Eğer görmezden gelmemiş olsaydınız, benim kitabımda (s. 50, 114, 116, 117, 121, 131) bu kelimenin hep *delmek* olarak geçtiğini görecektiniz. Yalnız bir yerde (s. 100) *denizi dildim* diye geçer. Bu da fark etmemişseniz söyleyim *italik* olarak yazılmıştır. Demeli bu kelime, Vatikan yazmasında harekeli olarak *dildüm* diye yazılmıştır. Sizden başka ve *tahrif* (!) bulmak ardında olmayan her okuyucunun bunu anlayacağında şüphem yoktur.

196 (1): *Din dinlemek.* Bu, kitapta bir yerde (s. 3, satır 21) geçer. Bunun doğrusu-

nun *dek dinlemek* olduğunu iddia ediyor ve bana Azerbaycan'da Nevruz bayramı günlerindeki "kulak falından" söz ediyorsunuz. Kitabınızın lügat bölümünde de buna "gulak falına çıkmak" karşılığını koymuşsunuz (s. 163). Dikkat etmiyorsunuz ki söz konusu olan avrat, obanın bir ucundan bu ucuna *kov kovlayıp din dinlemektedir* Size göre, onun yalnız yılın birkaç gününde "kulak falı" dinlemesi lazımdır. Oysa bu kadının *din dinlemesi* bütün ömrünce süren bir kötü huyudur. Bundan ötürü, gerek benim Söz Dizisinde (s. 196) Veled Çelebi İzbudak'ın verdiği anlam, gerekse bugün Denizli'nin Acıpayam ilçesine bağlı Oğuz Köyü'nde "saklı, gizli olarak dinlenen söz" anlamında yaşamakta olan *dın* sözü (*Tarama Sözlüğü*, II, 1131 vd.) çok daha tutarlı, çok daha doğrudur. Bilmem bu kelimenin *Oğuzköy* adında bir köyden derlenmiş olması ayrıca güçlü bir tanık değil midir? Kaldı ki *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati* de Azerbaycan folklorunda bu kadar önemli bir sözü almamıştır.

196 (1 vd.) *Dirim Kanı*. Kitabımda (ö. 153, satır 23). Önce sizin bu konuda yazdıklarınızı tekrarlayayım: "İzahat verirsiniz ki 'öç, öldürülen birisinin yerine öldürmekle alınan öç.' Bir tanesi yetmiyormuş gibi, bundan sonra üst üste üç tane de soru işareti koymuşsunuz ve devam ediyorsunuz, bu çok teaccüblü görülür, hansı yerde, ne zaman böyle bir ifade işlenmiştir?" Görmüyor musunuz. Araslı Bey, işte Dede Korkut Kitabında, bu son hikâyede işlenmiştir. Dede Korkut kitabında, sizin hiçbir yerde işlenmediğini sandığınız daha pek çok sözcük vardır ve siz bunların hiçbirini bilmediğinizden işlenmediği zehabında bulunuyorsunuz. İndi, kitaptaki bu cümleyi bir kez daha, ama sizinle değil, okuyucularla birlikte okumak olur: "Elhasıl, ikisi (Kazan'ın kardaşı Kara Güne ve Kılbaş) Kazan'ın odasına girdiler, selam verdiler, sen sağ ol Hanım dediler. Bir yiğit aramızdan eksildi, senin yolunda baş verdi, *dirim kanını alalım*, hem size ısmarlamış, *menüm kanım alsın* demiş, ağlamakla nesne mi olur, durugel yukarı, dediler."

Siz *dirim* kelimesini *deyirem* diye okuyorsunuz ve Kara Güne'nin "deyirem kanını alak" dediğini söylüyorsunuz. Demeli, Beyrek'in kanını almayı Kara Güne teklif ediyor. Ben hiç de öyle anlamıyorum. Türkçemizde *dirim* hayat demektir. Ölüm-dirim dünyası, dünya (*Redhouse, Lehçe-i Osmanî*, s. 935); ölüm-dirim, mevt ve hayat (Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lügati*, II, 816); Onun içindir ki *dirim kanı*'nın diyet, hunbaha, kanbahası, maktul için verilen hunbahaya dinür ki kan babasıdır (*Kamus Tercümesi*, IV, 1213) demek olacağı bence açıktır.

Kaldı ki bu kelimeyi derim "deyirem" diye okumak da, bence, Dede Korkut destanlarının üslubuna aykırıdır, böyle bir ifadeye kitabın başka bir yerinde rastlamıyoruz. Bundan başka sizin adını ne maksatla bana hatırlattığınız pek belli olan Muhar-

rem Ergin de böyle okuduğu gibi, bu destanları İngilizceye çeviren, ikisi Türk, biri Amerikalı üç profesör –Prof. Faruk Sümer, Prof. Ahmet Uysal, Prof. Warren S. Walker– bunu öç anladıkları gibi, yine İngilizce çevirisini yapan Prof. Geoffrey Lewis, daha açık olarak "We must avenge *his life-blood*" diye anlamıştır.

Dirim sözünün Batı Türkçesinde, bugün de yaşamakta olduğunu bilmeyenler için böyle ulu-orta yargılara varmak kolay görünür. Bunlar bir yana çok daha kuvvetli bir tanık kitabın içinde yatıyor. Bu bölümü okuyalım: "Elhasıl ikisi bile (Kazan'ın kardaşı Kara Güne ve Kılbaş) vardılar, Kazan'ın odasına girdiler. Bir yiğit aramızdan eksildi, senün yoluna baş verdi. Dirim kanın alalum, hem size ısmarlamış, menüm kanum alsun, demiş, ağlamağla nesne mi olur? Durugel yukarı, dediler" Siz görmeseniz de biz görüyoruz ki Beyrek'in tek başına *deyirem* demesi düşünülemez. Bundan dolayı bu kelime 'deyirem' değil 'dirim'dir. Kara Güne ile Kılbaş'ın Kazan Bey'e bütün söyledikleri vardılar, girdiler, selam verdiler, dediler, demeli *çoğul* bitiyor. Kara Güne tek başına *deyirem* demiyor; ne yapıyor, ne söylüyorlarsa Kılbaş'la birlikte oluyor.

196 (2): *Ahı*. Bu sözcük kitabımda üç yerde geçiyor (Aynı sayfada üç kez, s. 11). Benim bu sözü ahilikle bağladığımı nereden çıkarıyorsunuz? Söz Dizisinde (s. 160) verdiğim karşılıkları herhalde 'ahilik' diye anlamış olacaksınız. Şimdi *Aberbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'ne bakalım ne diyor (I, 146). "*Ahı*. Edat. Evvelki fikri esaslandırmak yahut bir şeyi sübut etmek, ifadeyi güçlendirmek için söylenir; bazan itiraz, nârâzilik, mezemmet, bazan da hâhiş, tekid bildirir." Siz 'ahı' kelimesinin, Söz Dizisinde verdiğim, eskilerde taşıdığı anlamı öğrenmekle ne kaybediyorsunuz ki bunu yanlış sayıyorsunuz. Hem söyleyim ki bu yalnız Azeri lehçesinde değil, Batı Türkçesinde de yaşamaktadır.

Cümle handan oldular anlar dahı
Abdülvahap durdu didi-ey sahı (yaprak 3-a)

İki oğlu kaldı bil ahsen sahı
Biri Hüseyn biri Hasan hem dahı (yaprak 3-b)

Şad olup serleşker oldu dahi
Nice olur şerh idelüm ey sahı (yaprak 6-b)

Görüleceği üzere Türkçede "eli açık, cömert" demek olan bu kelimenin yerine bu beyitlerde, onun Arapçası olan *sahı* bir hitap olarak geçmektedir.

Şeyyad Hamza'nın Yusuf ile Züleyha'sında

Ayttı uş geldi Yusuf'tan bir kohu
Dirimiş haberin bildirem ahu

Destan-ı Ahmet Harami'de

Haramiye neler ettim gör ahı

Larendî'nin Leyla ve Mecnun'unda

Dedi ol haste hem hâk-i bed-ruz
Senin atanven ahı, ey ciğer-sûz (*Tarama Sözlüğü*, I, 62).

Halk dilinde de "oysa ki" ve "oh olsun" anlamında kullanılan (*Derleme Sözlüğü*, I, 129) bu karşılıklar, *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'ndeki karşılıklara uygundur. Bugün de Balıkesir ve Bursa bölgesinde *agı* şeklinde bir hitap olarak kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere Dede Korkut Destanlarında geçen her sözcüğü, yalnızca Azeri lehçesinin malı saymak, yukarıdaki tanıklara göre de yanlıştır.

Ahı sözcüğünü sözlük anlamının dışına taşıp da yukarıdaki kaynaklarda verilen yerlerde kullanılmasına gelince bunun için her dilde örnekler vardır. Bugün Türkçemizde, çarşıda, pazarda, sokakta kişilerin birbirlerine emmi, amca, teyze, abla, dede, hatta üstat diye hitap etmeleri de buna benzer.

197 (1): *Yanmak*. Bu kelime için benim Söz Dizisinde (s. 305) verdiğim karşılıkların yanlışı nerede? Hemen bu kelimenin altındaki *yarımasun yarçımasun* ilenci için verilen "felah bulmasın, yüzü gülmesin, yetip onmasın" karşılığı sizin söylediklerinizden başka mı? Kelimelerin mecaz anlamlarına aşina olan bir kimsenin "aydınlanmak, ışımak, ışıldamak, parlamak" karşılıklarından bu manaya ulaşması sizden başkaları için hiç te güç olmasa gerektir.

197 (1): *Çiğinleri* (*çekileri*) *doğranmak*. Siz hem bir yandan Dede Korkut Kitabında müstensihden gelen *taksirler*'den söz ediyor, öte yandan da bunları doğru olarak kabul ediyor ve üzerinde iddialara kalkışıyorsunuz; bunları ifadenin gelişine ve destanların üslubuna göre bir mantığa vurarak düzeltmek yoluna gitmiyorsunuz. Oysa dikkat etseniz, aynı ifadeyi, demeli *çiğinleri doğrandı* ifadesini kitabın başka bir yerinde (benim kitabımda, s. 102, satır 37) *çiğinine kılıç indürdü, giyimini kesdi, omuzuna dört parmak denlü zahm urdu* şeklinde bulacaktınız ve bunları gördükten sonra (s. 122, satır 36, Dresden yazması, s. 250, satır 12) *çekileri* olarak yazılmış kelimeyi benim söylediklerimi dikkate alarak *çiğinleri* diye düzeltecek ve kitabınızda *çekileri* yazmayacaktınız (s. 129). Bunun hem de müstensihin hatasını olduğu gibi *çekileri* diye kabul edip, boylesine sarp bir çarpışmada, eyeri bağlayan kayışın kesilmesinin hiçbir

önemi olmadığını, çarpışanların birbirlerinin omuzlarını bırakıp eyerin kayışına kılıç vurmanın bir işe yaramayacağını anlayacak ve aynı cümlenin devamında *göğüsleri delindi* ifadesinden de *çekilerin* (eyer kayışlarının) değil çiğinlerinin doğrandığı sonucuna ulaşacaktınız. Bana tavsiye buyurdunuz Muharrem Ergin'e baksaydınız, onun da bunu 'çiğinleri' diye doğru okuduğunu görecektiniz [1]

Türk Folkloru, sayı 25, Ağustos 1981

[1] Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, c. 1., s. 223

ŞAPLAK III

KİMİN DEVLETİ TEPTİ?

197 (I. vd.): *Devleti Tepmek.* Daha başka tanıklardan da görüleceği üzere siz ne destanların dilini, hatta daha umumi olarak dili, ondaki deyimleri, ne de Dede Korkut'un üslubunu biliyorsunuz. Üstelik destanlarda anlatılan olayların seyrini de takip edemiyorsunuz. "Devletin tepdi" kitapta (s. 51, satır 37) nasıl geçiyor, bir kez daha okuyalım:

Kazan Bey Beyrek'e diyor ki: Mire deli ozan, dile menden ne dilersin? Çatırlu otakmı dilersin? Kul, karavaşmı dilersin? Altun akçamı dilersin, vireyim? dedi.

Beyrek aydur: Sultanım, meni kosan da şölen yemeğinin yanma varsam, karnım açdur, doyursam, dedi.

Kazan aydur: Deli ozan, *devletin depdi.* Beyler, bugünkü beyliğim bunun olsun, kon nereye giderse gitsün, neylerse eylesün, dedi.

Siz burada, *saadeti kendi eliyle mahvetmek* manasını metne uygun bulmuyorsunuz. Aksine *bahtın getirdi* demektir diyorsunuz ve kitabınızın lûgat bölümünde de (s. 163) bunu tekrarlıyorsunuz. Bu anlamı için bir tanık da vermiyorsunuz. Biraz dikkat eden, hatta bunu hiç de gerekli bulmayan bir okuyucu görecektir ki burada Beyrek'in *tepdiği devlet*, Kazan'ın ona ne dilerse vermek istediği "çatırlu otak; kul, karavaş; altun, akçadır." Söylemeye gerek yoktur ki asıl devlet bunlardır. Beyrek bütün bu değerli nesneleri istemiyor da *şölen yemeğinin yanına varıp, karnını doyurmak* istiyor. Siz ise hiçbirini kabul etmeyip de bunların yerine *bir öğün yemek* istemesinin "devletini tepmek" olduğunu anlamayarak, bunu Yalancı oğlu Yalancuk'un nişan yüzüğünü paralamasına bağlıyorsunuz, olur mu? Ayrıca bu kelimenin "devlet, devletlü, devleti düşmek" diye geçtiği yerlerdeki (Söz Dizisi, 195; sizin kitabınızda, s. 12, 13, 27, 28, 4a, 53, 107, 108, 118) anlamlarını araştıracak olsanız, bunların herhangi birinde bu sözcüğün, kitabınızda "devlet, agıl manasında işlenilir" (s. 12, çıkma, 5) anlamına geldiğini yazmayacaktınız.

197 (2): *Zeval getirmek.* Siz yalnız benim verdiğim karşılığı değil (Söz Dizisi, s. 318) *Arap ve Fars Sözleri Lûgati*'nin Redaksiya Heyetinin verdiği karşılığı da yanlış buluyorsunuz demek. Çünkü orada (s. 211) zeval için 1. Telef olma, mahv olma, 2. Gök cisimlerinin batması anlamları verilmektedir. Siz ise bu kelimeye kitabınızın

lûgat bölümünde "hastelik" karşılığını koymuşsunuz (s. 165).

197 (2): *Ağılmak*. Siz *ağmak* kelimesinin "yükselmek, göğe doğru çıkmak, yücelmek, havada serbest durmak" anlamlarını (*Tarama Sözlüğü*, 1, 49 vd.) bilmiyorsanız, ben ne yapabilirim. Kazan Bey burada oğlu Uruz'a "sen gideli *ağılmağım gökte iken yere indi*" diyor (s. 70, satır 30). Ben bunu, sizin dediğiniz gibi "ağlamak benden çok uzak iken imdi pişem oldu" diye kimsenin aklına gelmeyen bir yolda değil, "sen yanımda iken ben –mutluluktan– göklere uçuyordum, şimdi yerlere indim" diye anlıyorum. Kazan'ın içine düştüğü duruma yakışan da budur, sizinki ise lap yakıştırmaktır.

197 (2): *Denemek*. Bu sözcük (s. 100, satır 24) dediğiniz gibi, burada "dikkatle bakmak" anlamında olsa, onun ardından gelen "göz ucuyla bakdım" bir çelişki olmuyor mu? Demeli, göz ucuyla bakmak, dikkatle bakmaktan önce olur, sonra olmaz. Demek ki "denemek" kelimesinin burada başka anlamı olmak gerek. "Denemek" sözünün "dikkatle bakmak"tan başka "bakmak, intizar etmek, gözlemek" anlamları da vardır. Fakat söylediğim gibi bunlardan hiçbiri burada tutmamaktadır. "Denemek" sözcüğünü Türkçe sözlüklerin büyük bir bölümü almadığı gibi *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lûgati*'nde de yoktur. Yalnız Redhouse Türkçe-İngilizce sözlüğünde 'denemek' karşılıkları arasında bir de *attemte* veriyor. Bu İngilizce kelimenin türlü anlamları arasında bir de *davranmak* vardır, burada en uygunu da budur. Onun için metinde Yegenek'in düşünü anlatırken söylediklerini "alnı başı balkır bir er gördüm, kalkup yerimden doğruldum, kargı dilli öz süngümü kapdum. Karşılayarak ol ere vardım, Karşısından ol eri sancasım vakit *denedim* (süngüme *davrandım*), göz ucuyla ol ere bakdım, dayım Emen imiş" diye anlamak doğrudur.

197: *Tepilmek*. Evet. Araslı Bey, muallim. "Depilmek" sözüne de "ayak altında kalmak, çiğnenmek" karşılığını koydum (Söz Dizisi, s. 194). Kitabımda (s. 92, satır 26) Kan Turalı, Selcan Hatun'u alıp da Oğuz iline dönerken, arkalarından düşmanın geldiği sırada Kan Turalı uyumaktadır. Selcan Hatun onu uyarırken şöyle der: "Ağ alnun kara yere depilmeden." Burada "hücum etmek" anlamı nerede?

198 (1): *Eşmek*. (Söz Dizisinde s. 206) benim verdiğim karşılıkların hepsi tutarlıdır. Dede Korkut, Aruz'un dönüp dönüp arslan yatağına giden oğluna şöyle diyor: "Oğlum, sen insansın, hayvanla musahip olmagıl, gel yahşi at bin, yahşi yiğitlerle, *eş*, yort." Siz buradaki *eş* kelimesini "yoldaş" diye anlıyorsunuz. Çünkü yalnız Dede Korkut'un dilini ve üslubunu değil, en basit sözcüklerini de bilmiyorsunuz.

Eş'i burada "yoldaş" diye alırsanız Dede Korkutun üslubundan uzaklaşıp ta bugünlere kadar gelirsiniz. Demeli, bu ifadeyi "yahşi yiğitlerle yoldaş olarak" diye anlı-

yorsunuz. Tekidin farkında olmadığınız gibi *yahşi at bin* karinesinin de farkında değilsiniz. Anlaşıldığına göre *yortmak* sözcüğünü de bilmiyorsunuz. Bizim için ise "eşmek" sözü Türk danışık dilinde yaygın olduğu gibi bütün Osmanlı tarihinde de *sefere eşmek* diye sık sık geçmektedir. Siz Azeri türkülerine kulak vermiş olsaydınız, sizin danışık dilinizde de benim dediğim anlamda kullanılmakta olduğunu duyacaktınız.

198 (1): *Gide.* Doğrudur, bu kelimenin gerek söylenişi, gerekse anlamı yolunda verdiğim karşılıkların çoğu beni de tatmin etmiş değildir (Söz Dizisi, s. 212). Bununla birlikte "sakat, çelimsiz, kısa boylu" karşılıklarını, bu sözcüğün gerçek ve sağlam anlamını buluncaya kadar geçerli saymakta bir sakınca görmüyorum. Kâfir, Begil oğlu Emren'in altındaki aygırını, kılıcını, süngüsünü, okunu, yoldaşlarını, gözünü kötülemek için her birine bir sıfat takarken onun yayı için de *gide* (gede, gidi, güde) diyor. Fakat siz ki, Dede Korkut kitabında geçen bütün kelimeleri, Azerbaycan'da herkesin bildiğini ve birçoğunu danışık dilinde işlettiğini ileri sürüyorsunuz. Bu sözcüğü kitabınızda (1962) lügat bölümüne neden almadınız? Ve şimdi bu yazınızda olsun bize niçin söylemiyorsunuz? Madem ki bunu *göde* okuyorsunuz, öyle ise anlamını da biliyorsunuz, demektir. *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'nde de bu kelime yukarıdaki yazılışlarının hiçbiriyle yoktur.

198 (1): *Göyünmek.* Kitabımda (s. 47, 65, 66, 67) geçen bu sözcük için benim türlü ana sözlüklerden alarak verdiğim karşılıklara ilişmeden önce "*göyünmek* yok *göynemek* var" diye söze başlayorsunuz. Doğrusunun gerçekten bu olup olmadığını kestirmek için *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'ne baktım, bu kelime orada yoktur. Siz de kitabınızın lügat bölümüne almamışsınız. Demek ki benim için kala kala Söz Dizisinde (s. 215) verdiğim kaynaklar kalıyor. Ne diye herkesin, bu arada benim de bildiğim tanıkları vererek sözü uzatıyorsunuz? Benim verdiğim karşılıklarda bunların hepsi var. Yalnız ben size bilmediğiniz bir noktayı anlatabileceğimi umarak belirtmeye çalışacağım. Sizin elinizin altında da bulunduğunu sandığım *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'nde olduğu gibi başka sözlüklerde de kelimelerin asıl anlamlarından ayrı bir de mecaz anlamları verilir. Göyünmek (köyünmek, göğünmek göynemek, göğnümek) kelimelerinin bir anlamı da "meyvenin olgunlaştıktan sonra, dalından koparılmazsa içinin kararmaya başlaması"dır, özellikle armutlarda olur ve bu, çürük sayılmaz. İşte dilde büyük acı çekmek, bağrı yanmak, içi kararmak ve benzeri halleri anlatmak için *içim göyündü* denir ki Dede Korkut kitabında bu ifadeyi daha da güçlendirmek üzere "yandı bağrım, göyündü içim" (s. 47, satır 3) ve "yana göyne" (s. 65, satır 39) diye geçtiğini görüyoruz.

198 (2): *İpek kalıca*. Söz Dizisinde (s. 233) bu kelime için koyduğum "küçük halı, küçük Türk halısı, seccade" karşılığı pek hoşunuza gitmiş olacak. "Her yerde çadır kurup, ipek halılar döşeyen Oğuz Beyleri şarap içiyor, keyf ediyorlar, meğer *seccade üzerinde keyf edirler*, yohsa namaz kılırlar" diyorsunuz. Evet, hörmetli, âlim-i küll Araslı, seccadeler üzerinde keyf ediyorlar. Siz yalnız Azeri lehçesini değil, Batı Türk lehçesini de bilmediğiniz için güleyim derken, güldürüyorsunuz. İmdi beni dinleyin. Ben *bacardıkça* Dede Korkut destanlarında geçen hemen her sözcük için, bir yandan sözlüklere bakmaktan, bir yandan da sözlüklerde bulamadıklarım için ehline danışmaktan çekinmedim.

İstanbul'da, büyük halı tüccarlarına, halı dokuyanlara bir kez daha sordum. Halıcılıkta üç boy halı için ayrı tabir var: *Seccade*, taban, kelle. Seccade boyu iki veya iki metre on santim, eni de bir metre otuz santim veya bir metre onbeş santim olan küçük boy halılar için kullanılan bir tabirdir. Üzerinde namaz kılınan halılarda kıbleyi göstermek üzere "mihrab" vardır. Bunların üzerine oturulmaz, bunlar yere ancak üzerinde namaz kılmak için serilir. Öteki seccadelerin üzerinde oturulur da, keyf de edilir, kahve de çay da içilir, demeli bunlar herhangi bir halı gibi basbayağı halıdır. Bizim gümrüklerde, yolcunun yanında götürdüğü bu küçük boy halılar da seccadedir. Bunlar gümrükten muaftır ve bir buçuk metre kare yüz ölçümünde ya da bir metre eninde ve bir buçuk metre boyundadır (Gümrük zâtî eşya listesi).

Bilmem size bir de tarihten tanık vermek olur: Şâm-ı cennet-meşâm ve Edirne ve Mekke-i Mükerreme ve İstanbul kadâlarında *seccade-pîrâ-yı sedâret* olduktan sonra....[1] Burada Çivizade Ataullah Efendi'nin *hükümet* (demeli, hâkimlik, kadılık) *seccadesini süslediği*, yani kadı olduğu söyleniyor, namaz kıldığı değil. Mecaz anlamında olmakla birlikte *seccade*'nin yalnız üzerinde namaz kılınan halı demek olduğunu siz bile anlamışsınızdır. Dahası var, bundan da geçerli ve önemli bir tanık ise şudur: İbrahim Paşa, Semendire ve Tımışvar yakasında ne kadar delikanlı, dinç ve savaşmaya gücü yeter reâyâ varsa kendisine gelüp bayraklar alup her bölüğü bir kolda eşkiyayı koğmaya söz birliği ettiler. Bunlara, karşılığı ve ihsanı *üzerine arslan sureti nakşolunmuş bir Selanik işi keçe seccade* vermekti.[2]

İndi Araslı Bey bu *reâyâ* bu *seccadeler üzerinde* namaz mı kılacaklar? Namaz bir yana, bunlar Müslüman bile değiller. Siz Batı Türkçesinde onu bilenlerin yanlışlarını çıkarmaya kalkmaktansa Azeri lehçesini doğru-dürüst öğrenseniz daha iyi edersiniz,

---

[1] *Çelebizade Tarihi*, yaprak 82A, Müteferrika basması.

[2] Kâtip Çelebi, Fezleke, müellif nüshası, İstanbul, Âtıf Efendi Kütüphanesi, No. 1914, yaprak 49B vd.

sanıyorum. Şimdi size düşen –eğer hâlâ keyfiniz devam ediyorsa– bu seccadelerden biri üzerine oturup yazdıklarınızı bir kere daha okumaktır. Hem Dede Korkut'ta geçmeyen bu sözcük üzerinde neye konuşuyorsunuz? Yanlışlarınızın sayısını ille de çoğaltmak için mi?

198 (2): *Kanlı Oğuz*. Kitabımda (s. 9, 64, 126) geçer bu deyim. Ben sizin yanlışlarınızı düzeltmekten, bunların neden yanlış olduklarını size anlatamamaktan gerçekten yorgun düştüğüm için burada sözü *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'ne bırakıyorum (1, 418). Orada 1. kana batmış, kana bulaşmış, 2. çohlu kurbanlara, çohlu adam gırılmasına, çohlu kan akıdılmasına sebep olan, 3. öz vahşilikleri ile adam öldürmekle özünü lekelemiş olan, vahşi, yırtıcı anlamları verilmektedir. Siz burada verilen anlamlardan en sonuncusunu, o da mecazi olanı ve ancak konuşma dilinde olanı, yazınıza aktarıp sıralıyorsunuz: *Gayretkeş, teassüp çeken, öz halkının ve vatanının taassubunu, gayretini çeken*. Orada verilen tanık da "*o çoh ganlı adamdır*"dan ibarettir İndi Dede Korkut destanları boyunca anlatılan savaşlarda, iki yandan dökülen kanları unutup da "kanlı"nın tek ve bu denli cılız bir karşılığına mı saplanalım? Ve "kanlı kâfir, kanlı su" tamlamalarındaki "kanlu" sözcüğüne sizin verdiğiniz manayı mı verelim? Ve meğer "kanlı su" yerine "gayretkeş, teassub çeken su" mu diyelim. Hâlâ *gülmeniz çıhır mı*?

198 (2): *Kara*. Kitapta türlü yerlerde geçen "kara" sözcüğünün, Söz Dizisinde (s. 236 vd.) sıralanmış olan bunca anlamını bir yana bırakıp, Kononof'u da tanık göstererek bunun *büyük* anlamında olduğunu öne sürüyorsunuz, öyle mi acaba? Nedense yaptığınız bunca yanlışı unutup da söylediklerinizi kabul etmek gücünü bende bırakmadınız ki. Dede Korkut destanlarında geçen şu bir yığın söze ne diyelim: "kara bağır, kara bıyık, kara boğa, kara buğra, kara bulut, Karadeniz, kara deve, kara dinlü, kara donlu dervişler, kara donlu kâfir, kara eşek, kara evren, kara göz, kara hindu, kara inek, kara kan, kara kaşlu, kara kavurma, kara kaz, kara keçe, kara kıl, kara koyun, kara köpek, kara mudbak, kara otağ, kara saç, kara sakallu, kara salkımlı, kara sığır, kara şapkalu, kara taş, kara tırnak, kara domuz, kara tuğ, kara yer, kara ayıp" *Sormak ayıp olmasın*, siz bu yanlış diye sıraladıklarınızı uykuda mı yazıyorsunuz? Uyandığınızda bunları bir daha gözden geçirmez misiniz?

198 (2 vd.): *Karartmak*. Kitapta (s. 63, satır 34) "kara dinli kâfire *göz karartti*" diye geçer. Ben "göz karartmak" karşılığını "ateş kesilmek, hışımla bakmak, cesaret göstermek, yüreklenmek" diye vermişim (Söz Dizisi, s. 237). Siz bunun için *indi de göz karartmak şeklinde bir ifadedir* deyip bırakmışsınız. Peki, öyle ise bu *ifadeden* ne anlaşılacaktır, onu söylemiyorsunuz, benim anladığımdan başka mı? Ben başta olmak

üzere, bütün okuyucular yanlışsa bunun doğrusunu öğrenmek istemez miyiz? Ve siz de *öğretmek* istemez misiniz?

199 (2): *Kayım*. Kitabımda (s. 61, satır 1) "o gün kargı dillü *kayım oklar atıldı*" deniyor. Burada bu söz, sizin sandığınız gibi "muhkem, berk" demek değildir (s. 74). Benim bildiğim gibi *kayın ağacından yapılmış oklar* demektir. *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati* (I, 397) 'gayım' kelimesinin *köhneleşmiş* söz olduğunu belirttikten sonra "uca, berk, muhkem, ağır, tutarlı ve cimri, hasis" karşılıklarını veriyor. Ama verdiği tanıklardan hiçbirinde *gayım oklar* tamlamasındaki *gayım*'ın yerini tutan pek yoktur. Siz ikide bir müstensihin taksirine sığınıyorsunuz ya, bu da müstensihin taksirlerinden biridir; demeli *kayın* kelimesinin yanlış bir söylenişi ve yazılışıdır. Çünkü Dede Korkut kitabında, ok için hep *kayın oklar* denmektedir (s. 29, 55, 100, 108, 129). En sağlam, en iyi oklar kayın ağacından yapılmaktadır.[1] Bunu bilip dururken kalkıp da yanlış yazılmış ya da yanlış telaffuz edilmiş "kayım" sözcüğünü "kayın" diye düzeltecek yerde, ona aslında olmayan ve burada hiç yakışmayan bir karşılık koymak, siz ne deseniz, benim elimden de gelmez, kalemimden de.

199 (1): *Kayu*. "Eserde umumiyetle böyle bir söz yoktur" diyorsunuz ve "kopası ifadesini bilmediğiniz için *başı kopası olmuş* cümlesindeki *kopası* sözünü *kayı* okuyup yanlış da izahat veriyorsunuz" diye devam ediyorsunuz. Hangi eserde yok acaba? Hemen her eserde ve konuşma dilinde, hatta *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'nde (I, 395) *gaygı* şeklinde var. Dede Korkut yazmasının o kadar sık şikâyet ettiğiniz *taksirini* bir yana atıp, tam yerinde olan *kayu* (*kaygı*) sözcüğünü burada gülünç kaçan bir şekilde *kopası* diye düzeltmeye yelteniyorsunuz (s. 52). Yalnız Dede Korkut destanlarının dilini ve üslubunu bilen bir kimse değil, Türkçe konuşan herkes bu sözcüğü ve anlamını bilir ve benim okuduğum gibi okur. Metni bir kez daha görelim: "Deli Karçar taşra çıkdı, çırçıplak, büreler üşmüş, gün soğuk. Dede gördü kim delünün canına geçmiş, *başı kayusu olmuş, gövdesi* büreden görünmez, yüzü gözü belürmez (s. 40)." Siz bunu *başı kopası* diye okuyup zavallı Deli Karçar'ın başını koparmaya kalkıyorsunuz. Onun içinde bulunduğu "gussa, kaygı, başının derdi" yetmiyormuş gibi! Doğrusu ben de, bu satırları okuyacak olanlar kadar, hayret yerine, bayağı sıkılmaya başlıyorum.

Kayu kelimesi için *Tarama Sözlüğü*'nde (IV, 2388 vd.) tam otuz yedi tanık var, yetmez mi? Dresden yazmasında *başı kayusu* (s. 88, satır 12), Vatikan yazmasında *can kayusuyla* (s. 32, satır 6) yazılıdır. Hem siz *kpusı* şeklinde yazılmış olan bu kelimeyi na-

[1] Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, 1973, s. CCCLIX.

sıl *kopası* diye okuyabiliyorsunuz?

199 (1): *Kılçatmamak.* Kitapta yalnız bir yerde (s. 90, satır 21) geçer. Sizin nerde ise yazdıklarınızı kimse okuyup muhakeme etmeyecekmiş gibi, kaleminizi uluorta kullandığınıza hükmedilecek. Sizden başka herkesin göreceği gibi, ben bu kelime için Söz Dizisine koyduğum karşılıktan emin olmadığımdan, oraya bir soru işaret koymuşum (s. 245). Siz bunu görmezden geliyorsunuz ve bana öyle geliyor ki, bu sözcüğe, âdetiniz üzere "tüyü derpenmiş manasında işlenen" diye *indi* bir açıklama yapıyorsunuz. *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'nde bulunmayan bu sözcüğün ne demek olduğunu, Dede Korkut kitabını elime ilk aldığım günden beri araştırmaktayım. Eğer siz kendi *havl-i mücerredinizde* kalmayıp da bu kelimeye verdiğiniz manayı, başka ve güvenilir tanıklara dayanarak gösterebilirseniz başta ben olmak üzere, bütün Dede Korkut okuyucuları size minnettar olacaklardır, inanın.

Ben araştırmalarım arasında, Radloff'da (II, 784), Kazan Türkçesinde ve onun "er sah ihn von der Seite an" diye karşılık koyduğu *kılcaymak* ve (II, 267) "seme richtige form verlieren" karşılığını koyduğu, yine Kazan Türkçesinde bir "seines eigenen Sinnes sein, auf seiner Ansicht bestehen, Eigensinnig Sein' (II, 267) anlamını verdiği *kalcaymak* ve *kalşaymak* kelimelerini buldum. Bunlardan "öz şeklini kaybetmek" anlamını verdiği *kalcaymak* kelimesinin Dede Korkut kitabında yanlış olarak *kılcatmak* diye yazılmış olabileceğini ve mecaz anlamında kullanılmış olabileceğini –küçük de olsa– bir ihtimal olarak düşünmek istiyorum. Bu ihtimali *Sengülâh*[1] daha da güçlendirdi. Orada imlası ve okunuşu açıkça belirtilen bir *gılcaymak* kelimesi vardır, anlamı da "ez hod reften" diye verilmiştir (yaprak 262-v). Bu "kendinden geçmek, kendini kaybetmek, şaşırmak" demektir. Şimdi Dede Korkut Kitabına dönelim; orada (s. 90, satır 21) "kara boğa geldiğinde kılçatmamış" diye yazılıdır, demek ki bu yanlıştır; onun yerine *Sengülâh*'dan alıp *gılcaymamış* koyarsam anlam doğrulur ve "kara boğa geldiğinde kendini kaybetmemiş, şaşırıp kalmamış" demek olduğu açıkça görülür.

199 (1): *–Kızgun dilli– Kuzgun dilli.* Siz benim 'kızgun dilli' deyimi karşısına koyduğum "ateş dilli"yi atlayarak, sadece "ateş gibi yanan"ı almışsınız (Söz Dizisi, s, 248). Herhalde bunda bir *kasdınız* olmasa gerektir. Metinde bunu siz "onaltı bin keçe börklü, azgun dinlü, *kuzgun dillü* kâfir çıka geldi" diye okuyorsunuz (s. 71) Fakat nedense *kuzgun dillü*'nün ne demek olduğunu, Azerbaycan danışık dilinde işlendiğini söylemiyorsunuz. İndi, Dresden yazmasında iki yerde (s. 15, satır 6 ve 9) "kuzgun" kelimesi *kzgun* şeklinde yazılmıştır, ama bir yerde (s. 26, satır 10) *kuzgn* ve beş yerde

[1] *Sengülâh*, Sir Gerard Clauson yayımı, Londra, 1960.

(s. 43, satır 3; s. 64, satır 13; s. 91, satır 2; s. 195, satır 2) açıkça *kuzgun* imlasıyladır. Vatikan yazmasında dört yerde (s. 14, satır 13; s. 15, satır 1; s. 33, satır 7, s. 57, satır 8) bu kelime hep *kuzgun* imlasıyladır. *Kızgun dillü* deyimi bu yazmada geçmiyor.

Peki, sizin iddia ettiğiniz *kuzgun*, niçin *kızgun* kelimesinin geçtiği yerde (s. 127, satır 11), eğer bu gerçekten *kuzgun dillü* ise kuzgun dillü değil de *kzgun dillü* diye yazılmıştır, söyler misiniz? Ben okuyucunun da fark edeceği gibi, Dede Korkut destanlarında geçen ve anlamaya çalıştığım hiçbir sözü, bir deyimi, bir ifadeyi, sizin gibi o da güya tenkit etmek için kendime mesnetsiz güvenerek yazmış değilimdir.

Türk Folkloru, sayı 26, Eylül 1981

ŞAPLAK IV

KAZAN BEY'İN OCAĞI

199 (1 vd.): *Ocağını söyündürmek.* Siz bu deyim için benim verdiğim "adını yok etmek, kökünü kesmek, soyunu sopunu yeryüzünden silmek" karşılığını yanlış buluyor ve "*ocağını söyündürmek* bunun aksini ifade ediyor; söyündürmek, *sevindirmek* demektir" diyorsunuz. Metinde işlenen kelimenin aslı ise ocağını söndürmektir: "oğluyla ikisini bir yerden öldürün, ocağını söyündürün diye söyleştiler (s. 69, satır 6)." İndi okuyucuların *gülmesi çıhır*, değil mi?

Siz yalnız Batı Türkçesini değil, Azeri lehçesini de bilmiyorsunuz. Ve asıl yukarıda birkaç kez işaret ettiğim gibi, Dede Korkut destanlarının dilini, üslubunu anlamıyor ve onun havasına giremiyorsunuz. *Ocağını söyündürün* ne münasebetle söylenmiştir, kitapta? "Kazan Bey oğlu Uruz Bey'in tutsak olduğu boyunu beyan eder" adlı hikâyede değil mi? *Ocağını söyündürün* diye kimler söylüyor? Daha yukarıdaki satırlara baksanız yeterdi. O satırlarda "kâfirler danışdılar, konur atlu Kazan'ı tutun, karasundan ağ ellerini bağlan, gafillüce görklü başın kesin, alca kanın yeryüzüne dökün, *oğluyla ikisini bir yerden öldürün, ocağını söyündürün* deyi söyleşdiler." Size göre demek ki *kâfirler*, Kazan Bey ile oğlu Uruz'u öldürecekler ve böylelikle *ocağını sevindirecekler* Buna siz kendiniz de gülmez misiniz, çok merak ediyorum.

199 (1): *Özünü sarp yerlere salmak.* Bu deyim için benim yaptığım açıklama doğrudur, *büyük tehlikelere atılmak* demektir. Evet, burada Kazan'ın büyük tehlikelere atılmasından söz edilmektedir. Kazan tek başına kâfire at tepmiştir, kâfirle vuruşmağa başlamıştır, ama "ansızın kaza yetişip cenk içinde gözünün kapağına kılıç dokunmuştur, kara kanı şorlamış, gözüne inmiştir. *Kazan tek başına kâfirlerle savaşa girmekle özünü sarp yerlere salmıştır*, demeli tehlikelere atılmıştır. Ama ne diyelim bilmem ki, siz Kazan Bey gibi bir baş kahramanı, onun için pek de önemli olmayan birkaç yara almakla savaştan dönüp "*korunmak için* özünü berk yere vermesinden" söz ediyorsunuz. Dede Korkut destanlarını, bu destanların kahramanlarını hiç anlamadığınıza bu da başka bir tanıktır. Demek ki, sizce onlar düşman karşısında dövüşürken *korkup* sarp yerlerde sığınak arıyorlar, öyle mi? Onlar böylesi korkak değildirler.

119 (1): *Taraka çatlatmak*. Bu sözün anlamı "düşen, atılan bir şeyin çıkardığı ses, çatırdı, çatlama, gürültü, patırdı, takırdı, zırıltı" gibi, bir kimseyi benilleten ve ansızın çıkarılan sestir. Sizin dediğinize bakılırsa, burada bu sözcük "içerisine barut konulmuş, eğlence günlerinde patlatılan bir şeydir ki, son yıllara kadar bayram günlerinde işletilir ve "taraka çatlatmak" adlandırılırdı. Demeli, size göre kâfirlerin elinde bayram günlerinde çocukların eğlencesi olan taraka vardı. Bu yalnız Azerbaycan'a ait değil, Türkiye'de de daha benim çocukluğumdan beri vardı. Ama burada kâfirin Begil oğlu Emren'i korkutmak istediği bu türlü bir çocuk oyuncağı değildir. Emren gibi babasının atına binip onun silahlarını kuşanarak, tek başına kâfirlere karşı giden, çocuklukla delikanlılık arasında bir yaştaki bir destan kahramanının, böyle oyuncaklarla korkutulamayacağını siz bilmeseniz de, kâfirler de Türkler de bilirler. Onun için burada "çatlatılan taraka öyle çıt pıt ses çıkaran soydan değildir, Begil oğlu Emren'i sarsmasa da havayı sarsan daha büyük bir çatlama ve patlamadır, öyle olması gerektir.

200 (1): *Davar* Bilindiği gibi "davar" sözü Dede Korkut destanlarında geçmez. Ben bunu (s. 29, satır 12) kızgın bir savaş tasvirinde geçen "şahbaz atlar yüğürdü, nalı düştü" cümlesindeki *nal*'ı "davar ayağına çakılan demir ki davarın pabucu yerindedir" diye açıkladım. Hem ben bunu kendiliğimden de yazmadım. Mütercim Asım Efendi'nin *Kamus Tercümesi*'nden aldım: "*davar ayağına kakılan demüre dinür ki na'l muharrefi nal* tabir olunur, davarın papuşu yerindedir" (IV, 118). Siz beni bırakıp, önce Türkçenin en güvenilir, en bilgin kişisinin elinden çıkan bir sözlüğe de dil uzatıyorsunuz, demektir. Sizin nenize gerek? Siz "meğer koyunu, kuzuyu, geçiyi de nallıyorlar" diye *teaccüblü* bir ifade ile yanlış buluyorsunuz ve çok önemli bir kaynak olarak *Türkçe Sözlük*'teki "*davar*, koyuna keçiye verilen addır, koyun veya keçi sürüsü demektir" karşılığını tanık olarak gösteriyorsunuz bana. Davar, Dede Korkut Kitabında geçmediğine göre, sizin bu söz üzerinde konuşmanız *çizmeden yukarı çıkmaktır* Ben size daha esaslı kaynaklar göstermeye geçmeden önce, daha başka kaynakları ve sözlükleri sıralayacağım: Önce *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lûgati*'nden başlayım. Orada (11, 10) "davar, koyun, keçi, boynuzlu mal-kara;" *Lehçe-i Osmanî* "semürür hayvan, mutlaka dâbbe, mevâşi, mal. *Bazı yerlerde* yalnız koyuna derler (s. 525); Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türkî* "davar, *alelıtlak* hayvan-ı ehlî; hayvanat ve mevâşinin beheri, *Anadolunun bazı taraflarında yalnız koyuna hasrolunmuştur*, *İstanbulca* büsbütün metrukdür (s. 871); Şeyhülislam Esat Efendi, *Lehcetü'l-Lûgat*, "*tavar*, Arapçası dâbbedir, *ata* ve her dört ayaklı hayvana şâmildir (s. 555); *Derleme Sözlüğü*, inek, öküz, katır, eşeğe verilen ad (IV, 1378); *Tarama Sözlüğü* I. Binek hayvanı, II. Dört

ayaklı çift hayvanı (II, 1025 vd.). Bu eserde verilen tanıkları görür ve onlara inanırsanız, davarın, koyun keçi değil, binek hayvanı, yük hayvanı demek olduğunu anlarsınız. Orada gösterilen tam yirmi dokuz tanıktan hepsinde davar, yalnız *at, katır, eşek gibi, ayağına nal çakılan hayvan* demektir. Şer'iyye sicillerinde, beratlarda da *davar* koyun keçi değil, hep bu anlamdadır. Eğer lüzum görürseniz bunlardan da örnek vermek benim için pek kolaydır.

Azeri lehçesini bile *şöyle böyle* bildiğiniz halde ne diye dilinizi ve kaleminizi, hiç bilmediğiniz Batı Türkçesi alanına uzatıyorsunuz?

200 (1). *Eylemekli.* Kitabımda (s. 71, satır 1) Deli Dumrul canımı alma diye Azrail'e yalvarıp da onun "bana ne yalvarıyorsun, Allahu Taâlâya yalvar, benim de elimde ne var, men dahi bir yumuş oğlanıyım" diye verdiği karşılık üzerine Deli Dumrul "ya pes, sen *ne eylemekli kadasın*, sen aradan çıkgıl, men Allahu Taâlâ ile haberleşeyim" der. *Zât-ı âlimâneniz*, benim Söz Dizisinde (s. 207) herkesin anlayacağını hesaplayarak karşılığını açık bıraktığım ve *eylemekli* diye doğru okuduğum bu kelimeyi yanlış buluyor, "bu söz *ilmeklidir*, *ilmekli kada* bir ifadedir, *düğümlü demektir*" diyor ve kitabınızda da böyle yazıyorsunuz. "Deli Dumrul Azrail'e diyor ki sen *ne düğümlü kadasın*, çık aradan men Allahla özüm danışam." Ben size indi sormak istiyorum. Bu *ifade* Azerbaycan danışık dilinde var mı? Siz böyle mi anlıyor ve böyle mi *izahatlar* veriyorsunuz? Bu açıklamanız karşısında dilimin ucuna geleni söyleyeyim mi? Siz Dede Korkutun dili üzerinde *gerçekten* açıklamalar mı yapıyorsunuz, yoksa bu güzel eseri bu açıklamalarınıza bakarsak bilerek veya bilmeyerek *tehzil* mi ediyorsunuz? Ben bu Söz Dizisinde açık bıraktığım karşılığı burada doldurmak istiyorum: Dumrul, Azrail'e *sen ne eylemekli kadasın* diyerek, "mademki can veren, can alan Allahu Taâlâdır, öyle ise senin vazifen, işin ne? Sen hangi işe yarar bir belasın?" diyor.

200 (1): *Tat eri.* Kitabımda (s. 112, satır 8) bunu benim hem yanlış izah ettiğimi söylüyorsunuz hem de benim Söz Dizisinde (s.. 290) verdiğim karşılıklardan birini alarak "yabancı demektir" diyor ve Azerbaycan'ın Şemahı, Gaba, Bakı bölgelerinde *bugün de* yaşamaktadırlar" diye ekliyorsunuz. İyi ya işte, ileride verdiğiniz bu bilgiyi de koyarım. Ancak bu *tat* sözünün türlü yerlerde, aşağı yukarı aynı anlamda, demeli "yabancı, bir yerin yerlisi olmayan" anlamında kullanılmakta olduğunu değiştirmez ki, bilmem anlatabiliyor muyum?

194 (2): *Göğez.* Siz âdetiniz veçhile yanlış deyip çıkıyorsunuz.

"*Genez* göğertili yerdir, ama *gen* sözü uzak manasına işlenir" diyor, fakat hiçbir tanık vermiyorsunuz ve neden üzerinde durduğumuz *göğez* sözünü bırakıp *gen* diye, ilgisi olmayan bir başka, ayrı bir söze geçiyorsunuz? Belli değil! Oysa *güvez* "koyu

menekşe rengi" (Radloff, II, 1653); *gövez, güvez, güvezi, göğezi, gövezi* koyu kırmızı vişne çürüğü renk, gök mavisi (*Derleme Sözlüğü*, VI, 2170); *göğez koyu* mor renk (VI, 2131); *göğez, güvezi* laciverde yakın mavi renk, *güvezi* yeşilimsi, morumsu (*Tarama Sözlüğü*, III. 1728; III, 1880) anlamlarında verilmektedir. Baktınız mı bilmiyorum, sizin lafını ettiğiniz ne *gen* ne de *genez* sözcükleri *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lûgati*'nde yoktur.

195 (2): *Dili çürümek*. Siz benim verdiğim karşılıkları bir yana bırakıp, kitabımda (s. 22, satır 4; s. 25, satır 26; Söz Dizisi, s. 196) "bu adi bir kargıştır" diyorsunuz. Gerek var mı ki? Bu deyimin basbayağı bir ilenç, bir kargış olduğu besbelli değil mi? Bunun bir mecaz olduğunu bilmeyen biri var mı? Ama bu ilencin anlamı "konuşamamak, söyleyemez hale gelmek, dili kurumak" değil de nedir?

198 (2): *Gümbür gümbür* Kitabımda şu sayfalarda geçmektedir: (s. 29, satır 8; s. 57, satır 11; s. 63, satır 35; s. 70, satır 31; s. 133, satır 20). Bunda açıklanacak ne var? Metinde besbelli değil mi? Bundan ötürü de Söz Dizisinde ayrıca belirtmeye (s. 216) davulların çalındığını söylemeye gerek var mıydı? Aşağıdaki bölümde bu söze tekrar döneceğim.

Son diyeceğim şudur: Benim kitabımda sizin yanlış saydıklarınızın pek çoğunun yanlış değil, doğru olduğunu, asıl yanlışların sizin *mesnetsiz* açıklamalarınızda yer aldığını ve hepsinin de *kendinizden menkul rivayetlerden ibaret* olduğunu, bu satırları okuyanlar göreceklerdir. Bununla birlikte sizin ortaya koyduğum tanıklara bakmayarak iddialarınızda direnmenize bundan böyle bir diyeceğim olmayacaktır, bu size kalmıştır.

Ama benim hayret ettiğim nokta başkadır. O da Azerbaycan yazıcılar ittifakının aylık edebi-bedii jurnali olan, değerli yazarların yazılarının bulunduğu *Azerbaycan* gibi bir dergide, sizin yazınızdaki yanlışları *Redaksiya Heyetinden kimsenin* fark etmeyerek, böyle bir yanlışlar kumkumasına on üç sayfa yer verebilmiş olmasıdır.

Bu bölümü bitirirken sizden hususi bir ricada bulunacağım: Benim kitabımda henüz ilişmek fırsatını bulamadığınız, gözünüzden kaçmış olan doğruları da yanlışlara çeviremez misiniz? Başlamış iken bunları da düzelteseniz (!) diyecektim. Bu iş sizin için pek de bir külfet olmayacaktır.

Türk Folkloru, sayı 27, Ekim 1981

ŞAPLAK V

SAVUNMAYA GEREK YOKSA DA...

Bu bölümü de, sizin, yalnız benim kitabımla değil, her yönden kişiliğimle ilgili olarak söylediklerinize ayırıyorum.

(s. 91, 2): *Tahrif.* "Çok teaccüb ki siz abideyi çok yerde düzgün okuyabilmemiş, sözleri yanlış manalandırmış, başka başka âlimlerin tetkikatlarından getirilmiş misalleri *tahrif etmişsiniz*" diyorsunuz. Aşağıda, belki de anlamını iyice bilmeden kullandığınız bu *tahrif* iddialarının karşılığı verilecektir.

(s. 198, 2): *Arapçadan gelen sözler* "Siz her yerde, Arap menşeli sözleri, Farsi ve Arap lügatlerinde verildiği gibi, onların telaffuzu ile veriyorsunuz. Ancak unutuyorsunuz ki onlar Azerbaycan diline geçtikten sonra bu dilin telaffuzuna uygunlaşarak, hatta manası bile değişiyor. Bundan başka Azerbaycan sözlerini de yahşi bilmediğinizden onları ecnebi sözler gibi kıymetlendiriyorsunuz. *Gümbür gümbür* sözüne "atılan topun gürültüsü, gök gürültüsünün derinden gelen sesi, uğuldayan, gürleyen ses" diye mana veriyorsunuz. Halbuki burada sohbet davulların çalınmasından gelir, gök gürültüsünün burada dahli yoktur."

Ben ise demek istiyorum ki, *gümbür gümbür*, okuyucunun metni okurken açıkça göreceği "davulların ve nakkarelerin" sesinin dışında, onların sesini andıran başka sesler için de bu gümbür gümbür kullanılır. Çünkü gökler de gümbür gümbür gürler, toplar da.

Köroğlu'nda ise bakın daha neler gümbürder:

Mert dayanır, namert kaçar,
Meydan gümbür gümbürdenir;
Şahlar şahı divan açar,
Divan gümbür gümbürdenir.

Yiğit kendini övende,
Ok menzilini dövende,
Şeşper kalkana değende
Kalkan gümbür gümbürdenir.

Ok atılır kalasından,

Hak saklasın belasından,
Köroğlu'nun narasından,
Her yan gümbür gümbürdenir.

Siz ne diye, gümbür gümbür gümbürdemeyi, yalnız davulların gümbürtüsü olarak alıyorsunuz? Söyler misiniz?

Hem niçin Dede Korkut kitabındaki sözlerin hepsini Azerbaycan sözleri diye alıyorsunuz? Aşağıdaki bölümde görülecektir ki bu sözlerin birçoğu bugün Türkiye Türkçesinde yaşamakta olduğu halde Azeri lehçesinde yoktur. Onun içindir ki siz Türkiye'de herkesin bildiği, yazı dilinde de, danışık dilinde de kullanılan bir sözü, *onmak* kelimesini bilmediğiniz için, demeli bu söz Azerbaycan dilinde olmadığı için bunu *önmek* yazıyor, sonra da bu telaffuzun doğruluğunu göstermek üzere *Özbek Türkçesinden* buna tanık aramaya gidiyorsunuz. Mademki öyle, s. 110'da niçin *öner* yazmadınız da *onar* yazdınız?

İşte bundan dolayıdır ki Dede Korkut kitabında geçen Arap ve Fars sözlerini de ben hem bu dillerde hem de çoğunun bugün de Batı Türkçesinde söylendiği biçimde okuyor ve yazıyorum. Söylemeye gerek yoktur ki ben bu sözleri Türkçenin dar bir bölgesi içine hapsetmeyerek, Dede Korkut destanları nasıl bütün Türklerin öz malı, öz mirası ise bu destanların dilini de öyle kabul ediyorum.

(s. 200, 1): *Kusur bir değil.* Buyuruyorsunuz ki "sizin eserinizin kusurları, metni düzgün okuyamamaktan ileri gelen böyle yanlış izahatlarla mahdutlaşmıyor. Neşrettiğiniz 152 sayfadan ibaret metne özünüz binden artık tashih vermişsiniz. Okuyucu her sayfayı başa vururken beş defa tashihlerinize bakmaya mecburdur. Bundan ilave yanlış okunduğundan düzgün yazılmayan ifadeler de çoktur."

Böyle bir kitapta, dizgi yanlışını, sizden başka her okuyucunun hoş göreceğini umarım. Yalnız, bu paragrafta kullandığınız yuvarlak sözlerin ancak sizce malum anlamları üzerinde, ne demek istediğinizi anlayıncaya kadar durmayacağım.

(s. 200 202): *Yine tahrif iddiası.* Yazınızın, yukarıda da söylediğim gibi, bir kez daha tekrarlayayım ki en çirkin yüzü budur. Bunları değiştirmeden aşağıya alıyorum: "Sizin 600 verakadan ibaret muhtelif menbalardan toplanılan mehazları *çok zaman tahrif etmeniz* de düzelmezdir. Böyle tahrifler eserinizin istinad edilebilecek bir ilmi menba, inanılacak bir mehaz olmasına imkân vermiyor. Fikrimi aydınlaştırmak için yine de misallere müracaat etmek istiyorum. Siz LXXXII. sayfada yazıyorsunuz, Hamit Araslı ise hiçbir neden bildirmeden bu hikâyelerin XI. yüzyılda bize malum olmayan bir şahıs tarafından meydana getirildiğini söylemiştir. Hatta kaynağın güya dakik yeri de gösterilir (*Azerbaycan Tarihi*, I, 50).

Peki, siz böyle demediniz de ne dediniz? *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*'nde dediklerinizi, orada olduğu gibi, bir kez daha okuyalım: "Dede Korkut destanları X-XI. asırların yadkârı olup Azerbaycan Edebiyatı Tarihinde ana dilinde *kaleme alınmış* ilk büyük abidedir. Oğuz kahramanlarının Azerbaycan'a geldiği asırların tarihî hadiseleriyle sesleşen muhtelif destanlar XI. asırda *bize malum olmayan bir şahıs tarafından yazıya göçürülmüştür ki* indi 'Kitab-ı Dede Korkut' adıyla meşhurdur. Bu destanlar Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatının değerli numuneleri olduğu gibi *Azerbaycan Yazılı Edebiyatının* da kadim numunesi gibi büyük ehemmiyette maliktir."

Bunlar değil mi söylediklerinizi? Önce bu satırlarda bir *za'f-ı telif* vardır. Ben demek istediğimi bir kez daha kısaca tekrarlayayım:

a) Dede Korkut destanları XI. yüzyılda mı *kaleme alınmıştır*?, demeli yazılmıştır.

b) Bizce bilinmeyen bir kişi tarafından mı yazılmıştır?

c) Öyle ise bu destanlar hem *Azerbaycan şifahi edebiyatının* hem *yazılı edebiyatının kadim numunesi* oluyor, değil mi?

ç) Bu destanlar, doğrudan Azeri edebiyatının bir mahsulü müdür? Yoksa bu destanlarda, sizin söylediğinizden çok daha eski yüzyıllarda vücut bulmuş ve bir bölüğü günümüze kadar gelmiş olan Türk destanlarının izleri yok mudur? Siz bundan hiç söz etmiyorsunuz?

d) Tepegöz, Deli Dumrul ve Beyböyrek hikâyeleri günümüzde, Anadolu'nun türlü yerlerinde yaşamakta değil midir?

e) Siz ileri sürdüğünüz bilgileri, hele destanların XI. yüzyılda *bize malum olmayan bir şahıs tarafından yazıldığını* neye dayandırıyorsunuz?

f) Destanlarda geçen birtakım arkaik kelimeler ile bugün Azerbaycan'da duyulmayan, sizce bilinmediği ortadaki tanıklarla anlaşılan, fakat Türkiye Türkçesinde, Anadolu ve Rumeli halkı arasında yaşamakta olan sözcükleri nasıl izah edeceksiniz?

İşte benim iliştiğim noktalar bunlardır, bunlar da *tahrif değil*, sizin eksik bıraktıklarınızı tamamlamak için yol sormak ve aramak değil midir?

Ben destanların *bizce malum olmayan* bir şahıs tarafından yazılmış; ve bir başkasının söylediği gibi, kuvvetli bir sanatkârın eseri olduğu düşüncesine de, bugün artık katılmıyorum. Bunu ileride bir yazıda açıklamaya çalışacağım.

(s. 200, 2): *Seyyid Korkut Mahlaslı Manzume*. Bakın, bu konuda yazdığınızı bir de okuyucularla birlikte okuyalım: "Bu da garibedendir ki siz Şecere-i Terâkime'deki Seyyid Korkud mahlaslı koşmayı kitabınızda tamam neşredüp böyle kayd verirsiz. Bu manzume ilkin *Şecere-i Terâkime*'nin T.D.K. tarafından ilim âlemine sunulduğunu iddia ediyorsunuz. Hakikatte ise sizin neşirden 24 yıl evvel Rus Türkolog Samay-

loviç onu neşretmiştir. Garibe burasıdır ki siz birinci neşirde Samayloviç'den bahsettiğiniz halde bu neşirde onun adını çekmeyerek bu büyük hikmeti öz adınıza çıhırsınız."

Bakın, Azerbaycan danışık dilinde sizin bu yaptığınıza ne derler, bilmiyorum; bizde, en hafif tabiri kullanmak istiyorum, *ayıb* derler; ve tekrarlayayım: *ayıb*. Siz okuduğunuzu anlamadığınızdan ben bunu doğrudan okuyucular için yazıyorum. Ben bu manzume ilkin *Şecere-i Terâkime*'nin T.D.K. neşrinden (yaprak 46-a) alınarak benim kitabımda (1973) verilmiştir (S. XXVII vd.) Benim Dede Korkut kitabında ise (1938 neşri, S. XXVII) Ebülgazi Bahadur'da zikredilmiş olan bu şiiri ilk defa *Samayloviç neşretmiş* (Akademi mazbataları, 1927 s. 41 vd) S. XXVIII, çıkma 4) diyorum. Öyle ise neden ilkin diyorum? Bunu benim her iki kitabımda gösterdiğim sayfalarda yazdıklarımı ayık ve kasıt gütmeyen bir okuyucu anlar. Benim 1938 yılında basılan kitabımda Samayloviç'ten alarak yayımladığım manzume ile 1973'te çıkan *Dedem Korkudun Kitabı*'nda, *Şecere-i Terâkime*'nin T.D.K. tarafından yayımlanan yazmasındaki manzume arasında kimi değişiklikler vardır. İşte ben bunu kast ederek, *Seyyah Korkut* adlı manzumenin T.D.K.'nın yayımladığı *Şecere-i Terâkime*'deki değişik şeklini ilk olarak neşrettim diyorum, anladınız mı? Hörmetli Hamit Araslı Bey, Muallim?

(200. 1): *Kazan'ın evini yağmalatması*. Kitabımda CCCXIV sayfada, Kazan'ın evinin yağmalanması yerine "Bayındur Han'ın evinin yağmalanması" diye yazmışım Siz "meğer Bayındur Hanın evinin yağmalanması hakkında Dede Korkut kitabında bir ahvalata tesadüf olunur?' diye soruyorsunuz. Kitabımda, CXII. ve CCCXII. sayfalarda, hem de daha ayrıntılı olarak Bayındur Han'ın değil, Kazan Bey'in evini yağmalattığından söz edilmektedir. Bundan da Kazan Bey yerine Bayındur Han yazılmasının bir kalem sürçmesi, bir sehiv olduğu açıkça bellidir. Ama siz öküz altında buzağı aramayı yeğ görüyorsunuz, boşuna bir gayrettir bu, bilesiniz.

(200. 1): *Yedi Sayısı*. Benim kitabımda CCCIV. sayfada "dağ çiçeği" yerine "yedi dağ çiçeği" yazılması, CXXXIII. sayfada Kazılık Koca oğlu Yegenek yerine (doğrusu, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. 100) Begil oğlu Emren dizilmiş olması da bir *tahrif* değil, her kitapta görülebilecek bir kalem sürçmesidir, bir sehivdir.

(201. 1): *Barthold'un yayımladığı hikâyeler konusu*. Sizin sayın M. Tahmasib ile yayımladığınız Barthold'un Dede Korkut kitabı çevirisinde yaptığınız düzeltmeler hakkında benim kitabımda (s. XVI) yeterince bilgi verilmiş ve orada şöyle denmiştir: 'Barthold'un çevirisi, 1950'de Sovyet Rusya İlimler Akademisi Arşivinde saklanmakta olan el yazmalarına dayanılarak, Azerbaycanlı bilginlerden Hamit Araslı ve M. G. Tahmasib'in redaksiyonunda, Azerbaycan İlimler Akdemisince Bakü'de yayımlanmış

ise de mahdut kalmıştır. Bu yayımlamalara dayanarak Barthold'un çevirisindeki kimi yerlere dair tenkitli düzeltmeler yapmışlardır. Bu iki bilgin hiçbir kayda lüzum görmeksizin, çeviri metnindeki özel adların yazılışlarında değişiklikler yapmışlardır."

Ben Barthold'un "Kitab-ı Dede Korkut"un bütününü 1894 yılında Rusçaya çevirdiğini söylemiyorum (s. XVI). Siz eğer bir kasıtla değilse, bunu da yanlış anlıyorsunuz. Benim Barthold'un bir sıra sözleri yanlış tercüme ettiğini misallerle gösterdiğim doğrudur (s. CCXVI). Hamit Araslı ve sayın M. Tahmasib'in tercümesinden aldıklarımı kaydetmiyorum; onların Barthold'un 1950'de yayımlanan Rusça çevirisinde buldukları yanlışlar için yaptığı düzeltmelerden (s. 159-203) hiçbirini almadım, alamazdım da; çünkü bunlar Rusçadır ve ben tek kelime Rusça bilmiyorum, almadığımın nedeni budur.

(200, 1 vd.) *Demircizade'yi tahrif* (!). Tahrif var mı, yok mu, sizin görmediğinizi okuyucu görsün de, tahrif diye aslı faslı yok neler uydurduğunuza bakıp ibret alsın diye benim yazdığım ile sayın Prof. Demircizade'nin kitabındaki satırları aşağıya geçiriyorum: "Sonuç olarak Demircizade'ye göre Dede Korkut kitabında aynı sözlerin, *s, t, z* ve *h* seslerinin kimi kez *sâd, tâ, dâd, hâ* kimi kez de *sin, te, ze, he* harfleriyle yazılması, gerçekten Azerbaycan dilinde, ilk devirlerde iki türlü *s*, iki türlü *t*, iki türlü *z* ve iki türlü *h* sesinin bulunmasından ileri gelmektedir (s. CXCVIII).

Demircizade'nin kitabından: "Netice itibariyle böyle bir ciheti bir de kaydetmelidir ki bu 'Dede Korkud'da aynı sözlerin terkibinde olan *s, t, h, z* seslerinin bazan *sâd, tâ, hâ, dâd*, bazan ise *s, te, ze, he* harfleriyle yazılması hakikaten Azerbaycan dilinde ilk devreler iki cür *h*, iki cür *t*, iki cür *b*, iki cür *s*, iki cür *z* olduğundan ileri gelmektedir."[1]

Görüleceği üzere, burada yanlış olan değil, eksik olan, Demircizade'nin sıralamasında bulunan iki türlü *b* harfinin atlanmış olmasından ibarettir. Benim Arap harfleriyle yazdığım *h* (*hâ*) harfini *h* olarak yazmakla, sizin tahrif arayışınıza göre asıl siz tahrif ediyorsunuz demektir.

Türk Folkloru, sayı 28, Kasım 1981

[1] Prof. E. M. Demircizade, *Kitab-ı Dede Korkut Destanlarının Dili*, Bakû, 1959, s. 48.

ŞAPLAK VI

KONUŞAN DİLSİZ

(201, 2). Siz benim Azerbaycan halkını ve dilini bilmediğimi söylüyorsunuz, doğrudur. Ben daha ilerisini söyleyim; ben Türkiye Türkçesini hâlâ öğrenmeye devam ediyorum. Bir gün umarım Azerbaycan diline de sıra gelecektir.

Azerbaycan dili yerine Azeri lehçesi demekle sizi gücendirmiş olduğuma, üzgünüm. Ancak "Azerbaycan Dili" tabiri bana yabancı görünüyor. Yadırgıyorum bunu, neyleyim. Bir dil coğrafyasına göre ad almaz sanıyorum, orada yaşayanlara göre adlandırılır. Nitekim Almanya Dili, İngiltere dili, İspanya dili demiyoruz da Almanca, İngilizce, İspanyolca diyoruz.

İkincisi ben Azerbaycan dilini, Türkçeden ayrı saymıyorum. Bunun doğru adı Türkçedir ve Azeri lehçesi, dili ve edebiyatıyla ana Türkçenin büyük kollarından biridir. Hem bunu ben tek başıma söylemiyorum da. Rahmetli Fuat Köprülü, *İslâm Ansiklopedisi*'ne yazdığı "B. Azeri Türk Lehçesi" bölümünde bunu çok geniş ölçüde işlemiştir (II, s. 120-151). Rahmetli Zeki Velidi Togan da, yine aynı ansiklopediye yazdığı Azerbaycan maddesinde (II, 91-118) etraflı bilgi vermektedir. Bu iki ünlü Türkiyatçımızın yazdıkları ortadayken Azeri lehçesini ya da Azeri dilini bir yana bırakıp da Azerbaycan dili demeye bugün de benim dilim hâlâ yatmış değildir, beni bağışlayın.

Azerbaycan Cumhuriyetinde ve Iran Azerbaycanında yaşayan Türklerin nüfusunu noksan gösterdiğime ne kadar üzülmüşsem, bu nüfusun, bu sayının çok yukarısında olduğunu sizden öğrenmekle onca sevindiğime inanın.

Azerbaycan dilini bilmediğime gelince, hele bu satırları yazarken bunun üzerinde fazla durmak ve sizi gerçekten gücendirmek istemiyorum. Ama Dede Korkut kitabında yalnız Azeri dilindeki kelimeler değil, daha eski ve uzak Türklerin dilinden gelme ve bugün Türkiye Türkçesinde, hemen bütün Türkiye huduttan içinde, yazı dilinde olsun, konuşma dilinde olsun, çoğunluğun bildiği, fakat bunların bir bölüğünün Azeri dilinde bulunmadığı, sizin *Dede Korkut Kitabı*'nda (1962 baskısı) yaptığınız yanlışlardan ve büyük *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lûgati*'nin bugüne kadar çıkan ilk iki cildinde yer almamasından anlaşılan çok kelimenin bulunduğu da tanıklarıyla meydandadır. Eğer inanırsanız, ben genç yaşlarımda, Dede Korkut'u okumaya başla-

dığım zaman, onda geçen kelimelerin en azından, üçte birini biliyordum ve bunları gençliğimin geçtiği Kastamonu'da, benim gibi herkes de biliyordu. Bu tartışmayı uzatmakta bir yarar görmüyorum. Ama bu söylediklerim için aradığınız tanıkları, gerek kitabımda, gerekse size bu yazdıklarımda istediğiniz kadar bulabileceksiniz.

(202, 1 vd.) *Özbek Edebiyatı bizim konumuz değilse* de. "Azerbaycan hususiyetlerini inkâr maksadıyla Nevâî'nin eserlerinden istifade etmek istiyorsunuz" diyorsunuz. Hayır, sayın Araslı Bey, ben Azeri dilinin özelliklerini ne diye inkâr edeyim? Yalnız ben diyorum ki, Dede Korkut destanlarında geçen ve sizin "bütün Azerbaycan halkının hepsini bir sözlüğe bakmadan kolayca anladığını" iddia ettiğiniz görüşe katılmıyorum. Ve Dede Korkut destanlarında arkaik sözcükleri de hesaba katarak daha başka Türk kavimlerimin dil hazinesinden örnekler bulunduğunu, bundan dolayı Dede Korkut'un dilinin Azeri lehçesinin özelliklerini göstermekle birlikte bütün Türklerin ortaklaştığı bir dil olduğu görüşünü taşıyorum. Bunun için de tanıkları vermek istiyorum (S. CLXXXIX vd).

Siz benim ileri sürdüğüm tanıkları ve görüşleri dikkate almadan "Nevâî dilinde bugün Orta Asya'nın özünde böyle unutulup lakin Azerbaycan'da işlenen sözler çoktur" diyor ve Azerbaycan'da olduğu gibi *etmek, çörek* manasında Nevâî'de de işlenir, Özbekler ise *hon* diyorlar; Nevâî'de *yığaç* işlenir, Azerbaycanlılar *ağaç* diyerler, muasır *Özbek dilinde* ise *draht* diyorlar diye tanıklar vermeye çalışıyor ve daha aşağıda siz *gabak* sözünün "gözkapağı ve göz" manasında işlendiğini iddia ediyorsunuz. Halbuki Nevâî, *Muhakemetü'l-Lugateyn*'de aydın şekilde yazıyor ki "hobların göz ve kaşları arası ki *gabak* derler, Farside bu uzvun adı yoktur" diye *gabak* kelimesini tanık getiriyorsunuz. Bu da sizin yanlışlarınıza bir başka örnektir. Çünkü bugün Türkçede *kabak* başka, *kapak* başkadır, anlamları değişiktir.

Şimdi sözlüklere bakalım: *Kabak*, gözkapağı (*Divânü Lügâti't-Türk*); dağ yamacı; gözkapağı; alın; ön taraf; hedef (Radloff, II, 1135-436); Türkîde ilerü, ön ve huzur (*Lehçe-i Osmanî*, s. 587); yamaç, ön; ön taraf; kafatası (*Derleme Sözlüğü*, VIII, 2578); alın; dazlak (Redhouse, 1431, 1434) *Gabag*'ı Evvel; dazlak; evvelki, geçmişteki; bir şeyin ileri tarafı, ön tarafı, yüz tarafı; karşısı; ileri; ön taraf, ileri taraf, karşı taraf; yüz, sıfat, beniz (*Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*, 1, 381 vd.) Bugün de konuşma dilinde, Nevâî'nin açıklamasına uygun anlamda yaşamaktadır: Alnının *gabağına* bir yumruk vurdu, gibi. *Kapak* sözcüğünün, bu gösterilen sözlüklerin birkaçında *gözkapağı* anlamına geldiğini siz de görüyorsunuzdur. Dede Korkut kitabında ise bunun *gözkapağından* başka bir anlamda olmadığı açıkça bellidir. Orada *kapaklarını kaldırıp* (s. 106, satır 26); *kapaklarını kaldırdı* (s. 93, satır 5) deniyor. Eğer iki kaşın ortası anlamında

olsaydı o zaman bir tek kişi de iki tane olamazdı. Öteki yerlerde ise gözünü *açdı, kapaklarını kaldırdı* (s. 93, satır 5); *kapak kaldırdı, bakdı gördü* (s. 110, satır 23); *gözünün kapağına* (s. 94, satır 3). Demek ki Söz Dizisinde verdiğim karşılık bir iddia değil, bir gerçektir. Dede Korkut destanlarının dilinin daha çok Azeri lehçesinin özelliklerini gösterdiği de bir gerçektir, ama orada geçen ve sizin yalnız Azerilerin Türkçeden ayrı bir dilleri varmış gibi, bunun üzerinde direnmenizin manası doğrusu anlaşılmıyor. Dede Korkut destanlarının bütün Türklerin ortak dil, töre, seciyye, kahramanlık, sevgi, sadakat hazinesi olduğunu kabul etmekte bir sakınca mı var?

(202, 1 vd.) *Tenkidi metin prensibi.* Ben kitabımı tenkitli bir metin olarak ortaya çıkarmayı hiçbir zaman düşünmediğim gibi böyle bir metin meydana koyduğumu da hiçbir zaman söylemedim. Yalnız Dresden yazmasını yeni harflere götürürken, ondaki kimi eksikleri tamamlamak ve yanlışları düzeltmek üzere Vatikan yazmasından da yararlandım. Bu yararlandığım yerleri okuyucuya göstermek için de bunları italik harflerle dizdirdim. Dede Korkut'un üslubuna alıştığımı sandığım için de kendimce ilave ettiğim birkaç kelimeyi de siyah punto ile dizdirdim, o kadar. Bundan dolayı bu konuda bir yanlış kapı daha çalmış olmuyor musunuz?

(203, 2). *Benim kitabım büyüklüğünde bir kitap yazmak.* "Siz 600 sahifelik izahatınızda her şeyden danışıp hiçbir meseleyi düzgün halletmemişsiniz. Bu noksanların hepsini saymak içün kitabınız kalınlığında eser yazmak lazım gelir" diyorsunuz. Buna benimle birlikte, Dede Korkut destanlarını benimseyen, okuyan, seven herkes sevinecektir, şad olacaktır, şad! Yalnız bir tavsiyede bulunmak istiyorum, o da şudur: Bu noksanları ve yanlışları göstermek için 600 sayfa, hatta daha çok yazabilirsiniz. Bunların yanlışsız, tamam ve düzgün yazılmasına, düzeltilmesine himmet buyurmanız büyük bir hizmet olacaktır. Ama ilkin kendi yanlışlarınızdan başlasanız diyorum ve bunları ne mene yanlışlar olduğunu aşağıdaki satırlarda göstermeye kalkışıyorum, izin verirseniz.

(203, 2): *Muharrem Ergin'den istifade.* Niçin bunu söyleyip de beni eski kalemimi yeniden elime almaya mecbur ediyorsunuz? Bunun sebebini hiç mi hiç anlamadım yahut çok iyi anlıyorum. Bunun için de yakıştıramadım size.

Hayır, hörmetli Araslı, bu dediğiniz yazardan hiç yararlanmadım. Siz onun neşrini türlü yönlerden beğenmekte, üstün görmekte, tercih etmekte ve bunlara bakarak benim kitabımı kötülemekte, bu kitabımın *metinşinaslık nokta-i nazarından bir gerileme olduğuna hükmetmekte*, bu sınırlarda da kalmayarak daha da ileri gitmekte serbestsiniz. Bu sizin bileceğiniz bir yanıdır işin. Siz başınızı bir sert kayaya çarpmak istedikten sonra ben karışmam buna. Hem bunu yazdıktan sonra "teessüfünüze" de

gerek yoktur. Yalnız *"bir sıra kelimeleri düzgün okumakta* Muharrem Ergin'e borçlusunuz" ve "bunu sizin yanlış-doğru dizelgesi adlandırdığınız ve binden artık kelimeye düzülmüş verdiğiniz satırlarda aydın şekilde görmek olur, apardığım mukayeselerde bu fikrimin düzgünlüğüne inandım" demeyin bana.

Beni mecbur ettiğiniz için üzülerek söylüyorum. Ben Söz Dizisinde, her kelime için kaynak olarak verdiğim ana sözlükler bir yana Dede Korkut'ta geçen kelimelerden birçoğunun doğrularının ne olacağını, adını gereksiz ortaya attığınız yazarla sizin yazdıklarınıza güvenmeyerek buldum. İkinizden de istifadem olsa olsa bu şekilde olmuştur, belli bilin.

Hem kitabımın sonuna koyduğum Yanlış-Doğru çizelgesine (s. 338-352) bakarak bir hükme (!) varacaksanız, bu yolda yararlandığımı iddia ettiğiniz yazarın kitabında hemen bir o kadar düzeltme vardır (*Dede Korkut Kitabı*, I, VII-XII). Buna ne buyuracaksınız. Ben yanlışlarımı ondan yararlanarak (!) düzelttiğim gibi o da kitabındaki yanlışları sizin kitabınızdan yararlanarak yapmış olmasın, merak ediyorum.

(202, 1): *Kökünden yanlış muhakemeler* "Siz Azerbaycan'da bu abidenin öğrenilmesi hakkında çok az tasavvura maliksiniz. Alakadar olmayan adamlardan aldığınız malumat esasında Azerbaycan'da giden tedkikat hakkında yürüttüğünüz muhakeme kökünden yanlıştır" diyorsunuz. Bu yargıya nasıl vardığınızı pek anlayamadım. Oysa benim kitabımda en çok adı geçen, en çok yararlandığım kaynaklar Azerbaycan'daki meslektaşlarımın değerli inceleme ve araştırmalarıdır. Acaba *alakadar olmayan adamlar* diye sözünü ettiğiniz kimlerdir? Yoksa *itişmek* diye yanlış okuduğunuz kelimenin doğrusunun *aytışmak* olduğunu yazan sayın Prof. Demircizade'yi kasdetmiş olmayasınız[1] yahut "Kitab-ı Dede Korkut Neşirlerindeki Okunuş Farkları Hakkında Kayıtlar"[2] adlı değerli makalenin yazarı S. G. Alizade'yi mi demek istiyorsunuz. Malum ya orada "Aynı kusurlar Azerbaycanlı naşir Hamit Araslı'nın Latin harfleriyle transkripsiyonunda da kendini gösterir" diyor da.

(202, 1). *Bilmediklerim ve öğrenmek istediklerim.* Bakın bu paragrafta ne diyorsunuz? "Siz bilmiyorsunuz ki Dede Korkut abidesi 30. yıllardan beri Azerbaycan'ın ortamekteplerinde okunur. Siz bu tedkikatm çok az hissesine *beledsiniz.* Halbuki Azerbaycan âlimlerinin Nizâmî ve şifahi halk edebiyatı mevzuunda yazdığı tedkikat eserleri, Nizâmî'de halk sözleri, halk ifade darbımeselleri ile bağlı tedkik olunur. Bütün bu tedkikler ve şarkşinasların 2. kurultayında okunan 'Nizâmî yaratıcılığında Dede

[1] Demircizade, *Kitab-ı Dede Korkut Destanlarının* Dili, Bakû, 1959, s. 19.

[2] *Dil ve Edebiyat*, Bakû, 1977, sayı 4, s. 39-45.

Korkut motifleri' adlı mâruza sizin kitapta öz aksini tapmıyor."

Kitabımda bunlardan başka daha nice eksikler vardır, biliyorum. Bunları yazdığınız için de çok minnettarım size. Umarım ki Bakü'de ve Tiflis'teki arkadaşlarım bunların hiç olmazsa bir bölüğünü, bana göndermek lütfunda bulunacaklardır. Sizden istemeye cesaret edemiyorum. Biliyorum ki, sizin yıllarca önce nazar-ı tenkidinize arz ettiğim benim *Dede Korkut* (1938) kitabını iki kelime ile aldığınızı bildirecek kadar bile vaktiniz olmamıştır, aşağıda sıralayacağım yanlışlar sizi o denli meşgul etmiştir, sanıyorum. Yazmaya vaktiniz yoksa da benim bu yazdıklarımı okumanızı çok isterim. Belki yararlanacağınız birkaç satır bulursunuz, umarım.

Türk Folkloru, sayı 20, Aralık 1981

ŞAPLAK VII

KÜDAM GALATAT TASHİH MİKÜNEM?

Bu bölümde sizin Bakü'de bastırdığınız *Kitab-ı Dede Korkut*'unuzu sayfa sayfa gözden geçirip, bence yanlış okunmuş, anlaşılmamış, bu yüzden de gerek okunuş, gerek açıklanması *uydurulmuş* olan sözcükleri, deyimleri, ifadeleri göstermeye çalışacağım.

s. 11: "onmaz" sözünü *önmez* okuyor, sonra da bu okunuşun doğru olduğunu göstermek için Özbek sözlüğünde *önmek* olduğunu ileri sürüyorsunuz. Oysa bu, Türkiye konuşma dilinde yaşayıp durmaktadır. Ve anlamını herkesin bildiği, sizin dediğiniz gibi *adi bir söz*'dür. Nitekim Vatikan yazmasında da (s. 2, satır 9) *onmaz* imlasıyla yazılmıştır. Siz yine bu kökten gelen bu kelimeyi (s. 24) *öneldi* okuyorsunuz, doğrusu ise *onaldı*'dır. Bir başka yerde de nasıl olduysa *onar* diye doğru okumuşsunuz. Bir yandan Dede Korkut kitabındaki bütün sözleri Azeri lehçesinde saymak, öte yandan yanlış okuyup yanlış yazdığınız bir sözcük için gidip "Özbek sözlüğü"nde tanık aramak niye?

s. 12: *ulaşuban* diye okuduğunuz kelime Vatikan yazmasında (s. 2) açıkça *urlaşuban* yazılıdır (s. 2, satır 11). Sizin yazdığınız *ulaşuban*'ın burada yeri yoktur, fakat Söz Dizisinde ana sözlüklere dayanarak gösterdiğim gibi "karşılıklı bağırmak, bağrışmak, bağırmak; kabarmak, şişmek; gürlemek" anlamlarının hepsi, doğrudan da mecaz olarak da burada uygundur. Sulardan söz edildiğine göre, hem kabarmak, şişmek hem de gürlemek (gürül gürül akmak, çağıldamak) demektir.

s. 12: *devletsüz* için sayfanın altında, 5 sayılı çıkmada *agıl manasında işlenilir* demişsiniz. Ne *Arap ve Fars Sözleri Lügati* (Bakü, 1966, s. 156) ne de *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'nde (I, 141) bu kelimenin *akıl* manası yoktur. Bunlardan birincisinde *devlet* karşılığı 1. hükümet, 2. var, servet, varlık; 3. saadet, hoşbahtlık vardır. İkincisinde 1. ülkenin hâkim sınıfının, mevcut idare usulünü koymak ve başka sınıfların mukavemetini aradan kaldırmak maksadını taşıyan siyasi teşkilâtı, bu tür siyasi teşkilatı olan ülkenin özü; 2. servet, mal, mülk, pul ve başka maddi nimetlerin mecmuu, deniyor. Sorabilir miyim, *aklınız nerede*? *Devletsüz* burada bahtsız, hayırsız, uğursuz demektir. Nitekim *devlet* daha aşağıda (Dresden, s. 43, satır 8) baht anlamın-

dadır. Kazan'ın düşünde gördüğü "kara bulut"u, kardaşı Kara Güne "onun devleti" demeli "kara bahtı" olarak yormaktadır. Ayrıca *devletim sakar koç* (s. 111, satır 2) tabirini nasıl anlayacaksınız? Fuzûlî'nin ünlü murabbaındaki *devletlü sultanım* size göre demeli 'akıllı sevgili' mi olar?

Bu kelime ile ilgili bir deyim olan *devleti tepmek* aşağıda ayrıca söz konusu edilecektir.

s. 17: *Soylama*. Siz kitabınız boyunca, Dede Korkut destanlarında her sayfada birkaç kez geçen *soylama* ve *soylamak* sözcüklerini hep *söyleme* ve *söylemek* diye yazıyorsunuz (s. 17, 18, 21, 85, 105, 110, 111 ve başka yerlerde). Oysa "soylamak" başka, "söylemek" başkadır. En başta bunların imlaları ayrıdır. Biri *sâd* ile öteki *sin* ile başlıyor. Bundan başka bu iki ayrı kelime için bilginlerin verdiği anlamlar, benim kitabımda tanıklarıyla uzun uzun anlatılmıştır (s. CCXXXIX vd.) Siz Dede Korkut destanlarının üslubuna *beled olmadığınızdan* bu iki aynı kelimeyi hep *söylemek* diye yazmakla *soylama*'nın zenginliğinden kitabı mahrum etmişsinizdir.

s. 21: *Deplesün*. Herhalde Azeri lehçesinde bulunmayan bu sözün (çünkü *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'nde yoktur) doğrusu *depelemek*'tir ve öldürmek demektir. Nitekim Vatikan yazmasında da bunun yerine *öldürsün* kelimesi vardır (s. 12, satır 16).

s. 21: Vatikan yazmasından alarak (s. 12, satır 1) ilave ettiğiniz söz aslında *gafillice* değil *gafille*'dir. Ben de şimdi bunu kalkıp *tahrif* saysam gülünç olmaz mıyım?

s. 22: *Görelip*. Siz böyle yazıyorsunuz ve yanlış olarak. Bu kelime Dresden yazmasında *gürleyip* (s. 23, satır 3), Vatikan yazmasında *güvleyib*'dir (s. 12, satır 13), doğru okunuşu da *gürleyib* ve *güvleyip*'tir. *Gürlemek* "şimşek, top, gök gümbürdemesi" anlamında olduğu gibi *güvlemek* de gürlemek anlamındadır (*Tarama Sözlüğü*, III, 1885).

s. 22, 28, 42, 61, 62, 75, 152: *Göygü*. Siz bu kelimeyi kitabınızın lügat bölümüne almamışsınız, acaba Azeri lehçesinde böyle mi söyleniyor? Türkiye'de sizin bu yanlış okuduğunuz kelime *güyegü, güveyi* biçiminde ve damat anlamında herkesin bildiği bir sözdür. Vatikan yazmasında da (s. 95; satır 8) *güyegü* olarak harekelenmiştir.

s. 22: *Kara gerdunda*. Doğrusu Dresden (s. 24, satır 6) ve Vatikan yazmasında (s. 13, satır 10) *karanu dünde*'dir. Vatikan yazmasında harekeli olduğu için daha açık okunmaktadır. Aslında "kara gerdunda"nın burada yeri de yoktur, fakat "karanlık gecede" demek olan *karanu dünde* tam yerindedir. Bir tek yanlış yetmiyormuş gibi siz bir de (s. 75) bunu *kara gövdende* diye yazıyorsunuz. Bu da birincisi gibi bir anlam taşımıyor, öylesine bir yanlıştır. Siz yazmalarda bu kelimenin nasıl yazıldığına

bakmadığınızdan, bu yanlışlar gayyasından bir türlü selamete çıkamıyorsunuz,

s. 22, 27, 76, 88, 91: *Gamen*. Kitabınızın lûgat bölümüne almadığınız bu sözcük (Dresden yazması, s. 25, satır 5; s. 154, satır 5) *kamın*'dır. Vatikan yazmasında (s. 14, satır 2; 76, satır 8; 81, satır 1) son iki yerde *kamın*'dır ve her ikisi de *harekelidir* Okunuşu *kamın* olmakla birlikte, Dede Korkut kitabında geçen ve henüz anlamını bulamadığımız kelimelerden biridir bu.

s. 25: *Yön alalım*. Yanlış bu, doğrusu *yönelelim*'dir, yazılışı da böyledir. (Dresden yazması, s. 29, satır 13). Siz Dede Korkut kitabının yalnız dilini ve üslubunu değil, imlasını da kavramadığınız için bu tür yanlışlara sık sık düşmektesiniz. Eğer bu kelime *yön alalım* diye okunabilseydi o zaman sizin yazdığınız gibi yazılacaktı; oysa bunun yazılışı tek kelime olarak *yönelelim* biçimindedir. *Yönelmek* de "başını çevirmek, yüzünü bir şeye doğru çevirmek, yüzünü döndürmek, bir istikamete dönmek" demektir. Nitekim Vatikan yazmasında bunun yerine *gidelüm* vardır (s. 16, satır 12).

s. 28, 62, 107: *Ümmet Soyunun*. Bu kelime Dede Korkut kitabında hep *Amıt* diye geçmektedir. Vatikan yazmasında bu ad *Amıt* diye harekelenmiştir (s. 53, satır 7; s. 86, satır 6). Doğrusu da budur. Hem bambaşka bir anlamı olduğundan hem de Salur Kazan'ın alkışında yersiz durduğundan burada *ümmet* okumak lap yanlıştır.

s. 28, 62, 107: *Bize miskin umudu*. Burada *beze*'yi *bize* diye okumak yanlış olduğu kadar anlamsızdır da. Doğrusu *beze*'dir. Ve bu Farsça bir sözdür, "fakir, yoksul, nasipsiz, umutsuz" demektir (Söz Dizisi, s. 175). Vatikan yazmasında da doğru olarak *beze* diye harekelenmiştir (s. 87, satır 5).

s. 28, 54, 62, 96, 123: Siz aynı kelimeyi üç türlü yazıyorsunuz, bunların hangisi doğru? Kitabınızda bir yerde *ejası* (s. 28); bir yerde *ayası* (s. 54, 62, 123) ve bir başka yerde *iyesi* (s. 96) geçiyor. Bu bir şaşırtmamaca mı, yoksa bilgisizlik mi? Bilemiyoruz.

s. 28, 29, 54, 62, 75, 81, 99, 124, 125, 126, 133, 148: *Butun binmek*. Kitap boyunca *butun* yazmışsınız. Ne bir açıklama yapmışsınız, ne de kitabınızın lûgat bölümüne almışsınız. Acaba Azerbaycan danışık dilinde herkesin bildiği kelimelerden biri de bu mudur? Ben doğru olduğuna inanarak hep *batun* diye yazdım (Söz Dizisi, s. 173). Bana göre *butun binmek* deyimini açıklayamasak da *batun binmek* deyimini hem sözlüklere dayanarak hem de kitapta sözün gelişinden "çabucak binmek" diye anlayabiliyorum.

s. 29: *Urgun*. Okumak yanlıştır, doğrusu *azgun*'dur. Metinde (Dresden, s. 38, satır 1) *argunu* şeklinde yazılmışsa da bunun burada yeri yoktur. Nitekim daha sonraki hikâyelerde *azgun* diye yazılmıştır (Dresden, s. 41, satır 1).

s. 29: *Yırtıçlu* değil; doğrusu metinde olduğu gibi (Dresden, s. 38, satır 2) *yırtıhlu*'dur ve "yırtıklı yırtmaçlı" demektir. Bu söz Türkiye'de konuşma dilinde bugün de vardır.

s. 29: *Dün bucağından*. Bu okunuş yanlıştır, doğrusu *dün buçuğundan*'dır (Dresden, s. 38, satır 4). Herhalde *dün bucağından* yanlışını herhangi bir tevil torbasına koyamazsınız, ama *dün buçuğundan* açıkça "gece yarısından" demektir. Sizin bu sayfada, 2 sayılı çıkmada söylediğiniz, gibi anlamı da –ki sizin okuyuşunuzdan böyle bir mana çıkmaz– akşam üstü değil, gece yarısı demektir. Nitekim Vatikan yazmasında bunun yerine "gece içinde" denmiştir (s. 54, satır 7).

s. 21: *Elin Koca* yanlıştır, bunun bir anlamı yoktur. Metne göre de böyle okunamaz, çünkü orada *Eylek* yazılmıştır (Dresden, 38, satır 11); Vatikan yazmasında ise *Eylik* diye harekelenmiştir (s. 54, satır 11).[1]

s. 30: *Kaban gücü* değil, doğrusu *Kıyan Gücü*'dür. Vatikan yazmasında (s. 55, satır 5) açıkça *Kıyan Gücü* diye yazılmış ve öyle harekelenmiştir.[2]

s. 30, 35, 38, 53, 55, 67, 88, 89: *Denlüyü* okuyuşu yanlış olduğu kadar bu kelimeyi bilmediğinizi de gösterir. Doğrusu *dünlüğü*'dür (Dresden, s. 40, satır 4; *dünlügi*; Vatikan yazması, s. 55, satır 5.) Burada daha açık olarak "dünlüğü"dür. 'Dünlük ve Tünlük' baca deliğinin örtüsü, salonun devri, pencere, çadırın tepesindeki açıklık, damdan açılmış delik ve aydınlık gelecek yer ve başkaları gibi türlü anlamlarda kullanılmaktadır (bkz. Söz Dizisi, s. 200). Siz anlamını bilmediğiniz için yanlış okuduğunuz bu sözcüğü kitabınızın lügat bölümüne almamışsınız. *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'nde de yoktur.

Lügat bölümü (s. 160). s. 30, 40, 63, 83, 119. *bi-teklif* değil, doğrusu *bîtekellüf*'tür. Oysa bu kelimenin açık ve doğru telaffuzu ve anlamları *Arap ve Fars Sözleri Lügati*'nde de vardır (s. 74): 1. Sade, adi; 2. serbestçesine; 3. teklifsizcesine; 4. nezaketsizcesine. Ama siz nedense, Dede Korkut destanları içinde bunca halledilmesi güç sözcükler bulunan bir eseri anlamak için kendinizi bir sözlüğe bakmaktan müstağni saydığınızdan bu yanlışlar dikenliğinden çıkamıyorsunuz. Üstelik bu kelime Vatikan yazmasında harekeli olarak *bîtekellüf* (s. 45, satır 13) ve *bitevakkuf* (s. 83, satır 13) diye geçmektedir.

s. 32: *Töklü*. Aslında (Dresden, s. 43, satır 2) böyle yazılmış olmakla birlikte, Dede Korkut destanlarının havasına girmiş olan ve bu parçadaki bütün fiillerin *alur gör-*

---

[1] Ayrıca bkz. O. Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, 1973, s. CLVI.

[2] Kıyan adı için bkz. O. Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, s. CLXVII.

düm, şakır gördüm, deler gördüm, karvar gördüm, örter gördüm şeklinde olduğuna dikkat eden bir kimse, bu kelimeyi de bana danışmadan kolayca *tökülür* diye düzeltebilecekti. Nitekim Vatikan nüshasında açıkça *dökülür* yazılıdır (s. 57, satır 1).

s. 32: *Simiz* sözü sayfa altındaki çıkmada "kökünü" diye açıklanmıştır. "Semiz" besili, etine dolgun, yağlı demektir. Burada akça koyundan söz edilmektedir, bunun *kök* ile ne ilgisi var?

s. 32: *Karmayu goç*. Bu da yanlış okunmuş ve anlaşılmamıştır. Metinde (Dresden, s. 46, satır 2) *karmayugeç* diye tek kelime olarak yazılmıştır. Siz bunu ikiye bölüp bir de harf ekleyerek *karmayub goç* diye okuyorsunuz. Burada koyundan söz ediliyor, koçtan değil. Bu kelime doğrudan *karmayugec*'dir ve "kavrayınca, yakalayınca" demektir. Gerçi Vatikan yazmasında (s. 58, kenarda, satır 3) bu "ögeçin semüzünü alup kaçan" diye yazılmıştır. Ama bu müstensihin kendine göre bir düzeltmesinden ibarettir. Yoksa bunun "kavrayınca" demek olduğunu, kitapta gösteren başka tanıklar da vardır. Nitekim Dresden yazmasında (s. 67, satır 10; 63, satır 7) *digec* geçmektedir ki bu da "deyince" demektir.[1]

s. 33: *Sek sek sekiler* Siz anlamını bilmediğiniz ya da anlamı herkes için kolay olmayan hiçbir kelimeyi kitabınızın lûgat bölümüne alamadığınız için bunu da almamış ve yanlış okumuşsunuz. Doğrusu *sin sin sinlemek*'tir; köpeklerin ağlar gibi mızıldanmaları demektir. Söz Dizisine (s. 280) baktığınız zaman orada gösterilen kaynaklardan anlaşılacağı üzere bu Batı Türkçesinde bilinmeyen bir sözcük değildir.

s. 33: *Binit-Minit*. Siz yazılışı metinde "b" ile başlayan birçok kelimenin hem telaffuzunu hem imlasını değiştirip bunları "m" ile yazıyorsunuz. Nitekim Vatikan yazması s. 10, satır 1; s. 18, satır 4 ve 13; Dresden yazması s. 32, satır 4; s. 33, satır 7'deki *binit* kelimesini hep *minid* yazıyorsunuz (s. 19, 25, 26 iki yerde); *Bindiler*'i *mindiler* (s. 29); *binsünler*'i *minsünler* (s. 44), *bindim*'i *mindim* (s. 123), *bindi*'yi *mindi* (s. 123) *bindiğinde*'yi *mindiğinde*, *bencileyin*'i *mencileyin* (s. 137), *çıplak* kelimesini (Dresden, s. 247, satır 12) *cılbak* (s. 128) yazıyorsunuz. Metindeki (s. 272, satır 10) *ilerü* sözünü *ireli* yapıyorsunuz. Böyle yapmakla da Dede Korkut'un dilini Azeri lehçesine döndürdüğünüzü sanıyorsanız buna kimseyi inandıramazsınız. Hem en basit imla hatalarını, en basit istinsah yanlışlarını düzeltemiyorsunuz da bu doğruları neden değiştiriyorsunuz? Bilmem bunlara da *tahrif* diyecek misiniz? Sonra düzgün bir imlanız da yok, aynı kelimeyi başka başka yazıyorsunuz. Kitabınızda hem *mana* hem *mene* (s. 156);

[1] Ayrıca bakmanız yerinde olur: Prof. E. M. Demircizade, *Kitab-ı Dede Korkut Destanlarının Dili*, Bakû, 1959, s. 112.

hem *sana* hem *sene* biçiminde görüyoruz aynı kelimeyi. Sebebi belki sizce de malum değildir, sanıyorum. Aynı sayfada *karısından*, *karasundan* yazılışlarını buluyoruz. Siz her şeyden önce bunlara bir çeki düzen verseniz diyorum.

s. 28, 33, 44, 54, 62, 69, 72: *Ünle*. Siz bu kelimeyi hep *ünüm ünle* diye okuyorsunuz. Acaba ne anlıyorsunuz bundan? Bize söylemiyorsunuz ki! Vatikan yazmasında bu (s. 44, satır 12) *ünüm anla* şeklinde ve doğru olarak harekelenmiştir, anlamı da açıktır. Çoban, Kazan'a "sana söylüyorum, beni işit, sözümü dinle" diyor, o kadar. Bir nokta daha var. Metinde bu hitaptaki (Dresden, s. 71, satır 6) iki kelime başka başka imlalarla yazılmıştır. *Ünümdeki ün* "n" harfi ile olduğu halde, sizin *ünle* diye yanlış okuduğunuz ve doğrusu *anla* olan kelimedeki "n" sesi veren harf 'kâf-ı nûni' veya sağır kâf dediğimiz harf ile yazılmıştır. *Ünle* olsaydı bu da normal "n" ile yazılmayacak mıydı?

s. 34: *Yendiler* yanlıştır; aslında *indiler* yazılıdır (Dresden, s. 49, satır 13). Yoksa danışık dilinde "indiler" yerine siz "yendiler" mi diyorsunuz, bunun başka bir açıklaması varsa söylersiniz, yoksa *icat edersiniz*.

s. 86, 99, 109, 110, 114, 120, 121, 151: *Büklü, bükünü, bükülü*. Siz de görüyorsunuz ki bunların hepsi yanlıştır. Siz bugün Türkiye'de yazı dilinde de, konuşma dilinde de herkesin bildiği bir kelimeyi türlü şekillerde hep yanlış yazıyorsunuz. Yukarıda sıraladığım yanlışların doğruları *bun, bunlu, bununu, bunaldı*'dır. *Göz bununu* yerine bir yerde *bükünü* (s. 120) bir başka yerde göz bununu yerine bu göz günü yazmışsınız. Yalnız iki yerde, kim görmüş ve nasıl düzeltmişse "bunlu oldu, bunaldı" diye doğrusuna rastlıyoruz. İndi ben size sorayım: Sizin yazdığınız kimi kelimeler hangi dilde ve hangi şivede vardır?

ŞAPLAK VIII

YANLIŞ BEREKETİ

s. 36: Boynu ile *gulağın* yanlıştır. Aslında (Dresden, s. 54, satır 5) doğrusu boynu ile *kalağın*'dır. Rahmetli Abdülkadir İnan *kalak* sözünü kürek kemiği diye açıklamıştır... Bununla birlikte bu deyim bence de tam anlaşılmış değildir. Dede Korkut dilindeki güç ve halledilmemiş sözcüklerden biri de budur. Bunu *kulak* değil de niçin *kalak* okuduğumun bir sebebi de her iki metinde de *kulak* kelimesinin, hatta Dresden yazmasında bile bir yerde harekeli olarak "kulak" (s. 9, satır 10; s. 85, satır 11; s. 86, satır 12; s. 87, satır 8); Vatikan yazmasında (s. 30, satır 6; s. 31, satır 3; s. 31, satır 7) *klksz* biçiminde yazılmış, fakat "kulaksız" olarak karekelenmiş olmasıdır. Demek ki bizim konumuz olan kelime *kulak* değildir.

s. 18, 36, 142, 143: *Öncem*. Doğrusu *ökçem*'dir. Bunun için kaynak göstermeye gerek yoktur. Bu herkesin bildiği "topuk ve topuğun arkası" demektir; s. 74'de *önceldi* biçiminde yazdığınız kelimenin doğrusu da *ökçeledi*'dir.

s. 37: *Erlenme*: Doğrusu *arlanma* olacaktır; "arlanmak" utanmak demektir. Uruz ağaca "sana ağaç dediğim için arlanma" diyor ve niçin utanmaması, arlanmaması gerektiğini göstermek için ağaçtan yapılmış nice değerli ve kutsal nesneyi sıralıyor (Dresden, s. 55, satır 7; Vatikan yazması, s. 63, satır 6, harekeli). Bu kelime de anlamı bilinmediği için kitabınızın lûgat bölümünde yoktur. Ama *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'nde (I, 124) "utanmak, haya etmek, hacalet çekmek" anlamında ve *arlanmak* imlasıyla vardır. Bir kez baksanız, ne olur!

s. 39: Kazan'ın kızını *erliğe alan*. Metnin aslında (Dresden, s. 60, satır 7) açıkça *erlikle* yazılıdır. Sizin yazdığınıza göre demek, Kara Güne oğlu Budak, Kazan'ın kızını *erliğe alıyor*, yani kız, Budak'ın kocası olacak öyle mi? *İndi, menim de gülmem çıhır*

s. 39: *Şalvarı mahmuri*. Bu okuyuş yanlıştır. Metnin aslında (Dresden, s. 60, satır 9) açıkça görülür ki bu *mahmuzı*'dır. Doğrusu "mahmûdi" olacaktır. Nitekim siz de bir yerde "mahmudi" yazmışsınız. Vatikan yazmasında (s. 82, satır 1) da "mahmuzi"dir. Bu bir tür ince ipek kumaş demektir (bkz. Steingass).

s. 39: *Yeleyisi*. Doğrusu *yelisi*'dir (Dresden, s. 61, satır 1). *Yeli*, herkesin bildiği gibi *yele*, atın ense saçı, hayvanların boynu üzerindeki uzun saç demektir (Söz Dizisi, s.

309). Kişi anlamazsa ve metnin imlasına aşina değilse "yelisi" gibi en basit kelimeyi "yeleyisi" diye okuyabilir ve üstelik doğru okuduğunu sanabilir.

s. 40, 74: *Susaldı*, s. 109: *Susan* ve *susumadı*. Bu okunuşların tümü yanlıştır. Doğruları *süsüldü*, *süsen* ve *süsemedi*'dir. Süsüldü "dürtüldü, saplandı" demek olduğu gibi *Süsegen* (s. 102), *süsüşdüler* (siz bunu da *susaşdılar* diye yanlış okumuşsunuz; s. 129). Ama bir yerde (s. 102) *süsermi* diye doğru okumuşsunuz, fakat daha önceki yanlışlara bakınca bunun bilerek değil, tesadüf olarak doğru yazılmış olacağı meydandadır.

s. 40, 143, 146: *Muhannetler* Arapça olan bu kelimenin doğrusu *muhannes*'dir, karı gibi olan namert kişi demektir, hunsâ gibi korkak demektir. Kelimenin Arapça söylenişi *muhannes* olmakla birlikte Türkçede *muhanat* olarak söylenir. Nitekim metinde de (Dresden yazması, s. 63, satır 7) *muhanet* imlasıyla da yazılmıştır. Sayfa 302, satır 7'de ise *muhanatlığıla* şeklindedir. Farsça ve Arapça sözlerin bu dillerdeki söylenişi ile yazılmayıp Azeri telaffuzuna göre yazılmasını isteyen siz, burada bu sözünüzü unutmuş ve nedense Türklerin *muhanat* söyleyişini almayıp onu Arapların söyleyişi ile almışsınız! Bu sözünüzün işinize uymadığına bir tanık değil midir?

s. 40: *Yelman*. Bunun da doğru söylenişi, Türkçenin ahenk kuralına göre *yalman* olsa gerektir. Ama siz bunu da Fars söylenişine göre *yelman* olarak yazıyorsunuz. Bu da yukarıdaki *muhanat* kelimesi gibi bir çelişkinin alametidir.

s. 41, 51, 74, 105: *Uyuşdu* ve *yuşar* Bu okuyuşları da nereden çıkardınız? Aslında (Dresden, s. 64, satır 13) açıkça *üşdü* vardır. Burası, demek bu sözün metinde geçtiği yer *uyuşmanın* yeri değildir, hem anlamı da yoktur (Söz Dizisi, s. 299).

s. 41: *Beşer kelime dua kıldık* diye yazmışsınız. Oysa metnin aslında (Dresden, s. 66, satır 8) açıkça *beş* yazılmıştır. *Beşer* okununca, bunun burada ne anlama geldiğini doğru olarak kestirmek güçtür. Ayrıca daha aşağılarda da görüleceği üzere sizin tabirinizle "bu bir ifadedir." İyi ki kitabınızın tenkidini siz yapmıyorsunuz. Şükredin, yoksa eserinizi "sıvama tahrif" sayıp çıkacaktınız.

s. 42, 106: *Aşınmışdı*. 69. *aşanmışdı*. 122. *aşıtmışdı*. Görüyor musunuz, aynı kelimeyi üç başka türlü yazıyorsunuz. Ben de, daha çok Vatikan yazmasındaki (s. 68, satır 11; s. 85, satır 8) harekelenmiş şekle aldanarak "aşanmışdı" diye yazmıştım. Kaldı ki bu yazmada da aşanmışdı değil, *asanmışdı* yazılmıştı, yani birinci "ş" harfinin yerine "s" vardı. Fakat içim rahat etmediğinden araştırmayı sürdürdüm ve sonunda bunun doğrusunun *ışnamak* olduğunu buldum sanıyorum.[1]

[1] Bkz. "Dedem Korkudun Kitabı Üzerine", *Türk Folkloru*, sayı 23, s. 3 vd.

s. 43, 44, 48: *Dan danışık.* Bu yanlıştır, böyle yazmanızdan doğrusunu bilmediğiniz anlaşılan bu kelime metinde (Dresden, s. 62, satır 12; s. 71, satır 7) *dan danşuh* ve (s. 80, satır 3) *dan dansuh*, Vatikan yazmasında ise (s. 23, satır 3) *dan dansuh* yazılmış olmakla birlikte doğrusu *dan dansuh* olacaktır. Burası sizin yazdığınız gibi *danışık* yeri değildir. *Dan dansuh* az bulunur, garip, değerli, nadir; armağan, hediyye demektir (Söz Dizisi, 192). Siz de bir yerde, bunu nedense doğru olarak "dan dansuh" diye okumuşsunuz. Yanlışınız bu kadarla kalsa iyi, razıyık. Fakat siz kitabınızın lûgat bölümünde (s. 162) bu kelimeyi *dan-danışık* diye yazıyor ve karşısına "sevdalanmak" diye hiç alakası olmayan bir fiil koyuyorsunuz. Manası bu değil, fiil değil; ve bu "lûgat" açık söyleyim lûgat değil, "bir garibe"dir.

s. 43: *Kaya baksa*, yanlıştır, doğrusu *kıya baksa*'dır. "Kıya bakmak, kıya görmek, kıya tikmek" deyimleri "eğri bakmak, gözünü dikmek, ters ters bakmak" anlamındadır (Söz Dizisi, s. 247 ve 248). Nevâî'de:

> Kıya bakmak ile kıymağındın dur
> Kıya kıya bakman ol iki gözü kıymaç (*Sengülâh*, 297-v).

s. 44: *Onun Kalası.* Doğrusu *Avnik kalesi*'dir. Bu kale Erzurum'dan on saatlik yolda ve onun güneydoğusunda bir dere içindedir.[1] Hem Dede Korkut destanlarının dilini ve yerini doğrudan Azerilerin malı olarak iddia etmek, bu destanlarda geçen kelimelerin Azeri danışık dilinde herkesçe bilindiğini ileri sürmek, hem de bu denli ünlü bir kalenin adını *onun* diye yazmak olur mu? *Menim indi bir kez daha gülmem çıhsa hakkım değil mi*? Hayır, gülmüyorum. Araslı Bey, ben çok üzülüyorum.

s. 44, 53: *Pasinük.* Sayın Araslı, siz Dede Korkut kitabından başka bir eser mi yazdınız yoksa? *Pasin*'ün kelimesini *Pasinük* diye okumak, yanlışların ötesinde bir yanlış değil midir? *Onun kalesi*'nin bizde uyandırdığı hayret geçmeden, ardından bu yanlış geliyor. Orada söylediklerimi bir kez daha tekrarlayım. *Pasin* (*Pasın*) Azerbaycan'dan uzak bir yerde değildir. Bingöllerde, Aras'ın kaynaklarında, Kars Aladağı'nın güneyinde, Aras'ın geçtiği ve tarihlerde "Kağızman derbendi" diye bilinen Kağızman Demirkapusu'na değin suları Aras'ta toplanan yerler olup bugün halk arasında anılan tarihi adı Pasınlar'dır.[2] Bilmem bana yollamadığınız açık mektubunuzda, buna hiç de benzemeyen sürçmeler için nasıl bir dil kullandığınızı hatırlar mısınız? Merak ediyorum.

---

[1] Daha çok bilgi için bkz. O. Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, 1973, s. XCVI.

[2] *Dedem Korkudun Kitabı*, s. 337; daha geniş bilgi için *Türk Ansiklopedisi*, cilt 26, s. 426.

s. 44: *Düşüvermek*. Bu yanlışınızı yukarıda söz konusu ettiğim için burada geçiyorum.

s. 46. *Sen oğlunu Basam deye* yanlıştır. Doğrusu *Bamsam*'dır. Her ne kadar metnin bir yerinde (Dresden, s. 75, satır 10) *Basam* diye yazılmışsa da hemen onun arkasından gelen satırda *Bamsı*'dır. Vatikan yazmasında (s. 25, satır 28) *Bamsam* ve *Bamsı* şeklindedir. Bundan başka hikâyenin adı Bamsı Beyrek değil mi? Kaldı ki sizin *Basam* diye okuduğunuz kelime, Dede Korkut yazmasında imlanın ne kadar düzensiz ve dikkatsiz olduğu göz önünde tutulursa, "b" ve "y" harflerinin noktalarının açıkça belirtilmediğine bakarak *Bamsam* da okunabilirdi.

Ben buna sizin gibi *tahrif* demem, hatta *sahiv* bile demem, görür geçerim. Nitekim bu sayfaya gelinceye kadar böyle daha nice sürçmelerle karşılaştığım halde söz konusu etmedim. Ama bir defa olsun, sizin yanlış bulmak için nasıl bir büyüteç yapıp kullandığınızı okuyucuya değil, size göstermek istedim.

s. 46: *Sultansuz*. Bu da ne demektir? Geyiğin *sultanlısı*, *sultansızı* mı oluyor? Yukarıdan beri gelen tanıklardan anlaşılacaktır ki siz destanların havasına giremiyorsunuz. Kelimeleri tanımıyor ve üzerinde düşünmeden onları kavramadan, görünüşlerine göre yeni harflerinize göçürüyorsunuz. Bu da onun pek çok tanıklarından biridir. Metnin aslında (s. 77, satır 10) "bu *sultan semüz* sığın geyikdür" deniyor. Ama kitabın kıyısında kalmayıp da bütünün içine girebilmişsek burada *sultan* kelimesinden sonra bir kelime daha olmalıdır, diyebilmeliyiz. Ben böyle düşünerek oraya kendiliğimden bir *beğendi* koydum; çünkü Türkçemizde 'Hünkâr beğendi' adında bir yemek var, o halde geyik için de "Sultan beğendi" denebilir!

s. 47, 125, 129, 148: *Gıvradı*. *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'nde *gıvramak* diye bir söz yoktur. Olsaydı da, metnin aslında (Dresden, s. 79, satır 12) olduğu gibi bunu *kavradı* okumak gerekirdi. Nitekim daha yukarıda (s. 79, satır 7; Vatikan yazması, s. 27, satır 5) *karvaşdılar* geçmektedir. Bu da sizin "kıvradı" diye yanlış okuduğunuz sözcüğün doğrusunun *kavradı* olduğuna bir tanık olabilir.

s. 48: *Gücendi*. Bu da bir büyük yanlıştır. Beyrek gücendirecek ne yaptı ki kız gücensin. Kız, Beyrek onun emceğini tuttuğu için *kocunmuştur* Bu kelime de herhalde Azerice değildir, öyle olsaydı siz bile bunu bilecektiniz. Kaldı ki metinde (Dresden, s. 79, satır 13 *koçundı*; Vatikan yazması, s. 27, satır 6, harekeli olarak *kocındı*) bu kelime "g" ile değil, her iki yazmada da "ka" ile yazılmıştır. Daha ne diyeyim? Sonra bunu 'lûgat' bölümüne de *gucanmak* diye alıyor (s. 162) ve karşısına *gücenmek* koyuyorsunuz.

s. 48: Düğün *ganlı olsun* diye okuyorsunuz, neden? Siz, Dede Korkut kitabında çok kişinin kolayca doğru okuduğu kelimeleri adeta yanlış okumaya karar vermiş gibisiniz. Burada *ganlı*'nın ne gereği var? Yani düğünde cinayet mi işlensin? Yoksa yukarıda sizin "ganlı" sözüne verdiğiniz anlama göre "düğününüz gayretkeş, teassüb çeken" olsun mu diyelim? Doğrusu "düğün *kutlu* olsun"dur. Üstelik Dede Korkut kitabında *kanlı* kelimesi bu imla ile *knlu* biçiminde yazılmıyor.

s. 50: *Di de*. Acaba *dedi* sözcüğünü (Dresden, s. 85, satır 7; Vatikan yazması, s. 30, satır 4, harekeli olarak *didi*) *di de* okumak olur mu? Okursanız bundan ne anlam çıhır? Ama Dede Korkut kitabını az çok bilen ve onun üslubunu tanıyan kimse bu yanlışı yapmayacaktır. O bilecektir ki, cümlelerin başında *aydur* dedikten sonra, sonunda bir kez de *dedi* söylenmektedir. Bunun için tanık vermeye gerek yoktur, hangi sayfayı açsanız orada bir tanık beklemektedir. Nitekim kitapta, gerekli olduğu halde bu kelimenin yazılmamış olduğu yerlerde ben siyah punto ile bu *dedi* kelimesini koymuşumdur.

s. 51: *Karaca-karaca*. Bu okunuş yanlıştır. Eğer dikkat edilse görülecektir ki yan yana yazılan bu iki kelimenin imlaları ayrıdır; demek ki bunlar tek değil, ayrı ayrı sözcüklerdir (Dresden, s. 86, satır 12). Bunlardan birincisi *karaca* ise de ikincisi *hıraca*'dır ve *hıra* Türkçede sıska, cılız, çelimsiz anlamlarındadır (Söz Dizisi, s. 222). Daha başka bir şey söylemeye gerek var mı? Varsa, Deli Karçar'ın istediği *hıraca-karaca pireler*'i göz önüne getirin, yeter.

s. 53: *Sısgayıbanı*. Metinde ise doğrusu *sıklayıbanı*'dır. (Dresden, s. 91, satır 9).

s. 55, 74, 134: *Ayrıldında*. Metinde doğru olarak (Dresden, s. 96, satır 7; Vatikan yazması, s. 36, satır 11, harekeli olarak) *ayırdında*'dır. *Ayrıldında*'nın ne anlamı var ki?

s. 57: *Duyanmadım*. Ve alt satırda *doyanmadım* yazıyorsunuz. "Doymak" *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lûgati*'nde (II, 128) 1. yemeğe olan ihtiyacı ref' olmak; 2. içerisinde çohlu miktarda başka maddeyi eritmek; 3. bezikmek, bıkmak, tenge gelmek, yüreğini burmak, soymak anlamlarındadır; bunlardan hiçbiri buraya uymamaktadır. Demek ki Azericede bu kelimelerin aşağıda vereceğim asıl anlamları yoktur. Metinde birbiri ardında iki yerde (Dresden, s. 100, satır 2; 100, satır 3; Vatikan yazması, s. 38, satır 11, iki yerde) *doymadım* şeklinde harekeli geçen aynı kelimeyi siz neden anlamları ayrı imiş gibi iki ayrı imla ile yazıyorsunuz yahut okuyorsunuz? Demek ki bunların anlamlarını başka başka sayıyorsunuz.

İlkin söyleyim ki bunlar iki ayrı kelime değildir, ikisi de *doymak*'tır ve bir anlamdadır. Dedem Korkut kitabına bakacak olursanız. (Söz Dizisi, s. 198) orada bunun

gerçek ve buraya uyan anlamlarını bulursunuz. *Döymek* şekli de olan *doymak* kelimesi Türkçemizde "dayanmak, katlanmak, takat getirmek, tahammül etmek;" *doyamamak* ise "dayanamamak, katlanamamak, tahammül edememek" demektir. Yine de ben sizin bu açıklamaları kabul edeceğinizi umamıyorum.

s. 57: *Yenem*. Böyle bir kelime var mı? Hangi şivededir? Bu Vatikan yazmasında (s. 37. satır 8) açıkça anlaşıldığı gibi yenem değil, *hem*'dir. Orada Beyrek onlara "*hem* taş yığar, *hem* ağlarsız, sebep nedir?" diye soruyor. Siz *müstensihin taksiratına her yerde katılıyorsunuz*, anlaşılan budur.

s. 59: *Yayladım*. Yanlıştır, destanların havasına ve diline yabancı olmaktan doğan bir yanlıştır bu. Dikkatli bir okuyucu, sizin *yayladım* diye yaptığınız yanlışı, bu soylamadaki dizelerde *içerim*, *binerim* fiillerini gördükten sonra, bunu da *yaylarım* diye okuyacak, öyle de yazacaktı. (Dresden, s. 103, satır 8, 10, 12; Vatikan yazmasında (s. 40, satır 12 *yaylarum*, s. 40, satır 13 *içerüm*; s. 41, satır 12 *binerüm*) şekillerinde harekelendiği için bunu daha açık görecekti.

s. 60: *Ely-günde*. Doğrusu *ileyünde*'dir. (Dresden, s. 105, satır 1; Vatikan, s. 41, satır 11 *ileyünde*, harekeli). Önünde, karşında, ilerinde demektir (Söz Dizisi, s. 227)

s. 61, 62, 64, 65, 103, 113, 114, 145, 153, 154, 155: *Gagdı, gagdığın*. Doğrusu *kakıdı*'dır. (Dresden, s. 108, satır 12 *kakıdı*). *Kakımak* "darılmak, kızmak, öfkelenmek" demektir (Söz Dizisi, s. 232.) *Kakıdıgın* (s. 110) burada Yegenek Allah'a yalvardığına göre bunun anlamı "gazap ettiğin" demek değil midir?

ŞAPLAK IX

TÜKENMEZ

s. 62: *Devletinüz*. Bu bir istinsah yanlışıdır (Dresden, s. 110, satır 12). Ama siz bunları olduğu gibi yazıya geçiriyorsunuz, sözün gelişine hiç bakmıyorsunuz. Doğrusu Vatikan yazmasında (s. 45, satır 1) *düğününüz* şeklinde açık ve harekeli olarak görülmektedir.

s. 64: *Yengine*. Doğrusu *yenine*'dir. Banı Çiçek, Beyrek'ten saklamak için ellerini yenine çekmiştir, "yengine"nin bir anlamı yoktur.

s. 65: *Seudeliyim*. Ne demektir bu? Olsa olsa yanlışın yanlışıdır. Doğrusu aslında şöyledir: "Men bu yerden gideli delü olmuşsun delü. *Delim ağca karlar* yağmış, dize yetmiş.... (Dresden, s. 114, satır 13);" Vatikan nüshasında ise daha açık olarak "ben bu yerden gideli delü olmuş deli, *delim ağca karlar* yağmış, dize yetmiş.... (s. 40, satır 2)" *Delim* ise çok, ziyade demektir (Söz Dizisi, s. 193).

s. 66: *Dunattılar* Doğrusu *donattılar* olacaktır. Çünkü *dunatmak* diye bir söz yoktur. *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'nde ise (II, 137) "donatmak" bezemek (ışıklarla vesaire ile) anlamındadır. Dede Korkut kitabındaki anlamı ise giydirip kuşatmaktır.

s. 68: Kuşun ala *katını*. Ne demektir bu? Oysa metinde kuşun ala *kınını*'dır (Dresden, s. 121, satır 3; Vatikan, s. 52, satır 6). Bunun ne demek olduğu ise bunu izleyen ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır.

s. 68: Kumaşın *urusunu*. Metne bakarsak (Dresden, s. 121, satır 3; Vatikan, s. 52, satır 6. Kumaşın *eyüsünü*) doğrusunun *arusunu* olduğunu görürüz. En belli, en açık sözleri yanlış okumakta adeta ısrar ediyorsunuz. Bu kelimenin "halis, pak, temiz" anlamları için hiç olmazsa bir sözlüğe bakmak yok mu? *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'nde (I, 122) temiz, saf, halis, duru, parlak, pak karşılıkları durup duruyor. Bunlar varken *urus*'un işi ne burada?

s. 69: *Hemirler* yanlıştır, burada yeri yoktur. Metnin aslında bu imla ile yazılmış olmakla birlikte (Dresden, s. 122, satır 19) bilen bunu *humreler* diye düzeltecektir. Kişinin bu türlü yanlışları *müstensihin taksirlerine* yorup, onları manasını anlamadan yeni yazıya göçürüp bırakması yetmez, doğrularının ne olacağını bulup göstermesi gerektir, eğer gücü yetiyorsa.

s. 70: *Pilan.* Bu yanlış bir okumadır; Vatikan yazmasında (s. 69, satır 11) *pilan* yazılmakla birlikte, Dresden yazmasında (s. 124, satır 7) doğru olarak açıkça *pilon* yazılmıştır. Kelimenin aslı da budur.

s. 70: *Sağım ile, solum ile*; s. 76 *yanım el.* Bunların hepsi yanlıştır, doğruları *sağım ala* (sağıma dönüp); *solum ala* (soluma dönüp); *yanım ala* (yanıma dönüp) demektir. Bu da garibedendir ki siz bu ifadeyi daha önce, nasılsa doğru yazdığınız halde sonradan yanlış olanı tercih etmişsiniz *başın ala, dibin ala* (s. 37) da olduğu gibi.

s. 70: *Çöldi* değil, doğrusu *çuldu*'dur. Sizin anlamını bilmediğiniz için böyle yanlış yazdığınız ve bundan dolayı da 'lügat' bölümüne almadığınız bu sözcük "ganimet" demektir (Söz Dizisi, s. 191).

s. 71: *Ay* değil, metinde olduğu gibi *ya* olacaktır (Dresden, s. 127, satır 8).

s. 72, 74, 81, 109: Ala *uran sür* Bunun hiçbir anlamı yoktur. Metni doğru okuyup yürüten bir kimse bunu *ala evren sivri* diye okumasını becerecektir (Dresden, s. 129, satır 5; Vatikan, s. 72, satır 7). Hele *evren* kelimesinin "ejderha, büyük yılan" (Söz Dizisi, s. 207) demek olduğunu bilirse, burada cıda'nın büyük bir yılana benzetildiğini anlayacaktır. Başka bir yerde daha bu *sivri* kelimesini *sür* okuyorsunuz (s. 109) hatırlatayım.

s. 72, 147: *Eyni yeğ.* Doğrusu *eğni bek*'dir. "Bek" her okuyucunun bildiği gibi katı, sert, sağlam, muhkem manasındadır (Söz Dizisi, s. 174). s. 127'de ise *eyni berk* yazıyorsunuz, oysa metinde (Dresden, s. 245, satır 11) *eğni bek* yazılıdır. Bir başka yerde de (s. 147) kitapta bir kelime atlanarak yazıldığının farkına varmayıp "bir ağ alemli bey - demir donlu" diye yazıyorsunuz. Eğer Dede Korkut destanlarında geçen bu sıfatları bilseydiniz, onun üslubuna uymayan böyle bir şey yazmayacak ve bu ifadeyi "bir ağ alemlü, *eğni* bek donlu" diye doğrusunu becerecektiniz. Siz bütün Dede Korkut kitabı boyunca böyle bir ifadeye rastladınız mı? Demeli, bir kahramanın sıfatı – burada demir donlu– onun adından sonra yazılmış mıdır? Demir donlu için *eğni bek* sıfatının kullanılıp geldiğini bilen bir kimse buraya *eğni* kelimesini kendiliğinden koyacak, onun yerine bir *bey* oturtmayacaktır. Bilmem açıklayabildim mi?

s. 74: *Esirgemiş* değil, doğrusu *esrükmüş* olacaktır. Sözün gelişi bunu gerektirir. Sarhoş etmiş, sersemletmiş demektir (Söz Dizisi, s. 206).

s. 74. *Ciloverin.* Bu da yanlışın ta kendisidir. Metinde (Vatikan, s. 74, satır 2) "at *cılbırın* yığamadı" olduğu gibi, bu kelime *cılavu* değil *cılbır*'dır ve öyle harekelenmiştir. *Cılbır* bir hayvanı yedmek için kayış, yular, dizgin demektir (Söz Dizisi, s. 184).

s. 74. *Ele kalkan.* Doğrusu ala kalkandır. "Ala"nın burada ve başka yerlerdeki an-

lamını tekrarlamaya gerek yoktur (Söz Dizisi, s. 161).

s. 74. *Kor* oğul. Kelimenin doğrusu *kür*'dür ve "hayırsız, kötü, nankör" demektir (Söz Dizisi, s. 256).

s. 75. *Gözgü* değil *görkü* olacaktır. Metinde (Dresden, s. 135, satır, 13) böyle yazılmış olsa bile Dede Korkut'un havasına girmiş olan biri, başka soylamalarda bunun *Salur görkü* diye geçtiğini hatırlayarak manasız "gözgü"yü yazmayacak ve ona göre düzeltecekti.

s. 77, 79, 103, Lûgat bölümü, s. 172: *Törümleri, törümcüğüm*. Bu okunuş yanlıştır. Doğrusu *torumları* ve *torumcuğum*'dur. Metinde de (Dresden, s. 139, satır 61; Vatikan, s. 77, satır 1) bu kelime "t" ile değil "ta" harfi ile yazılmıştır, demek "törüm" okunamaz. Ayrıca bkz. Söz Dizisi, s. 293.

s. 77, 81, 151, 154: *Mekreşmek, meklemek*. Bunlar yanlıştır, bu iki kelimenin doğruları *manramak* (*manrumak*), *manraşmak*, *manlamak*'tır (Söz Dizisi, s. 257 vd). Demek bu kelimelerdeki *g* (=*k*) harfleri 'kâf-ı nûnî'dir, genizden okunan g'dir ve onun için de "n" sesi verirler.

s. 78, 97, 99, 105, 125, 127, 137: *ergürü, ir gobulu, iri gobulu*. Siz bilmediğiniz için bu kelimeleri kaç yerde yanlış yazmışsınızdır. Bir kelimeyi ortasından ikiye bölüp öldürdükten sonra ikinci yarısını başka bir kelimeye yapıştırmışsınız. Bu acayip kelime hangi dilde var ve hangi şivededir? Bunların doğrulan metindedir (Dresden, s. 239, satır 2; s. 298, satır 4) ve *arku beli* okunacaktır, yazılışı da böyle olacaktır; bu "dağları biribirinden ayıran bel" demektir. Gerçi bir yerde (Dresden, s. 187, satır 1) *arku mili* diye yazılıdır, fakat soylamalarda çok sık geçen *arku beli* sözünü hatırlayan herkes bunu kolayca düzeltecektir. *Arkuru yatan Ala Dağ*'ı hatırlayan da *arkuru* kelimesini *erguru* okuyabilmeyecektir.

s. 80: *gurum*. Doğrusu *torum* olacaktır. Gerçi metinde (Dresden, s. 147, satır 3) *gurum* diye geçiyorsa da Vatikan yazmasında (s. 80, satır 12) doğru olarak *torum*'dur. Bu kelimenin Dede Korkut kitabında sık sık ve hep "torum" olarak geçtiğine bakarak bunu sizden başkası düzeltebilirdi; *gurum*'un ise burada hiçbir anlamı olmadığını düşünmek de doğruyu bulmak için ayrıca bir kılavuz olurdu.

s. 81: *gurlayayım* değil *gürleyeyim* doğrudur; açıklamak gerekmez, çünkü dilde, bu arada *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lûgati*'nde "gurlamak" yoktur.

s. 81: *Karagöz* atın. Metinde (Dresden, s. 149. satır 4) *karagöz* diye yazılmışsa da Dede Korkut kitabında atlar için böyle bir sıfatın hiç kullanılmadığına ve yakışıksız olduğuna bakarak, doğrusunun Vatikan yazmasında (s. 82, satır 1) olduğu gibi *konur*

olduğunda şüphe yoktur ve böyle düzeltilmesi gerekirdi.

s. 83: *derpetmedin*. Metinde (Dresden, s. 152, satır 13) *depretmedin* yazıldığı halde bunu neden değiştirdiğinizi anlamıyoruz ve acaba? diyoruz.

s. 85: *Gezemenlik*. Ne sizin kitabınızın 'lûgat' bölümünde ne *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lûgati*'nde ne de başka herhangi bir sözlükte ve dilde böyle bir kelime yok, olamaz da. Çünkü düpedüz yanlıştır. Doğrusu "menim ulu dergahımda *geze*, *menlik* eyleye"dir.

s. 86: *Baya nırlardı*. Burada bir "istinsah taksiri" vardır (Dresden, s. 160, satır 3) doğrusu *bayak* olacaktır. Nitekim *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lûgati*'nde (I, 182) *bayak* için "biraz bundan evvel, gabakça" karşılıklarını okuyoruz. Ama siz metindeki yanlışların ve eksiklerin hiçbirini düzeltemeyerek olduğu kimi bunları kitabınıza göçürüyorsunuz.

s. 86: *dönmesi*. Bu okuyuş da yanlıştır, doğrusu *dökmesi* olacaktır (*Dedem Korkudun Kitabı*, s. CCXXVI) ve "üç direkli çadır" anlamındadır.

s. 93: *dirilmek*, doğrusu *derilmek*'tir. Yanlışınızı doğrultmak için birlikte *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lûgati*'ne (II, 80) bakalım. *Dermek* meyve, çiçek vesaireyi bir bir koparmak, toplamak. *Derilmek* "dermek"den meçhul (II, 76). *Dirilmek* ise 1. canlanmak, cana gelmek; dirçelmek gücü, cesareti, özüne kayıtmak, 2. dini tasavvurlarda: Ölü halinden canlı-diri hale geçmek (II, 114). Sanırım bundan ötesini kendiniz düzeltebilirsiniz.

s. 94, 95: *Babası*. Metinde (Dresden, 176, satır 2) açıkça ve "y" harfinin noktaları belirtilerek *yayası* yazılmış olduğu halde siz bunu nedendir, *babası* yazıyorsunuz. Kaldı ki *yaya* bir askerlik terimidir ve "piyade askeri" demektir (Söz Dizisi, s. 308).

s. 97: *solmağa* başladı. Eğer Azeri dilinde *solumak* yerine *solmak* denmiyorsa ve *solumak* başka, *solmak* başka anlam taşıyorsa o zaman burada *solmağa* diye yazmak yanlış, *solumağa* diye yazmak doğru olmaz mı? Çünkü kitapta, Kan Turalı hikâyesinde "küt küt boğa solumağa başladı" deniyor.

s. 98: sarı *günler göreyen*. Bu da yanlışın yanlışıdır. Doğrusu *sarı gönler görüben*'dir. *Gön* sözcüğü Azeri lehçesinde olmasa, gerek. Bu yüzden de siz bu ifadeyi anlamayıp "gön" yerine *gün*, metindeki (Dresden, s. 184, satır 1) *görüben*'i *göreyen* okuyorsunuz. Acaba bunu nasıl anlıyorsunuz, meraklıdır.

s. 98: *Ön damarı*. Bu da yanlıştır, doğrusu *ök damarı*'dır ve şah damarı demektir (Söz Dizisi, s. 267 ve 268).

s. 98: *kıvraşdığı*. Doğrusu *karvaşdığı* olan bu sözü (Dresden, s. 184, satır 10) yanlış yazıyorsunuz, belki de *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'nde olmadığı için.

s. 98: bir kepeneği *kol bağına* diye yazıyorsunuz, metinde ise (Dresden, s. 184, satır 13) *bir kepeneği kapağına* şeklindedir. Bunu da "kol bağı" diye okuyamayız. Olsa olsa bir ihtimal olarak *kınağına* okuyabiliriz. Bir yakıştırma yapmak istersek, Kan Turalı döğüştüğü üç canavarı, boğayı, arslanı, buğrayı yenecek güçtedir. Bundan ötürü onun *eli* için de, arslanla döğüşürken "pençe" demek olan *kınak* sözünü kullanamaz mıyız? Kelime burada tam bir açıklık kazanmıyor, ama herhalde *kolbağı* diye okunamaz.

s. 98: *yarın*. Bu da bir garibedir, olur mu hiç? Kan Turalı teküre "*yaren*, kızını bana ver" diyor. Hiç olmazsa bundan önce geçen ve sizin bazen *yarenler* (s. 12, iki yerde) ve bazen *yaranlar* (s. 19) diye tereddütlü yaptığınız hatayı hatırlamıyor musunuz? Burada *yarın* diye bir zaman söz konusu değil ki. Demeli burada Kan Turalı, Trabzon tekürünü kendisiyle denk tutuyor. Kan Turalı kızı alabilmek için üç şartı yerine getirmiştir. Tekür "kızı getirin, bu yiğidi gözüm gördü, gönlüm sevdi, gerek dursun gerek gitsin" diyor. Bugün yarın diye bir zaman kesilmiş değil ki. Hem metinde *yarın* kelimesi başka imladadır (Dresden, s. 26, satır 1; s. 89, satır 12; Vatikan, s. 188, satır 2).

s. 99: *yujlerin*. En basit kelimelerin yanlış okunduğunuzu gördükçe ne diyeceğimi şaşırıyorum. Siz burada apaçık ve yerinde *yuların* (Dresden, s. 185, satır 13) sözcüğünü böyle okuyorsunuz, peki anlamı ne?

s. 99, 123, 124, 126, 137, 154: *dünen*. Bu yanlışı düzeltmek için *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'ne bakalım: *Dünen*, bugünden evvelki gün, geçen gün, ireliki gün (II, 176). Peki, söyler misiniz, bu karşılıklann hiçbiri bu cümlede tutuyor mu? Bu düpedüz *gecele yin* demektir, çünkü Kan Turalı buraya *evvelki gün* gelmemiştir; o kâfir serhaddine tam yedi gün yedi gece yorttuktan sonra varmıştır (Dresden, s. 177, satır 6).

s. 99: *söz edine* değil, doğrusu *söz edene* "dedikodu edene, çekiştirene" demektir.

s. 99: *gu edine* ne demektir? *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'nde (I, 561) *gu*, gu guşu, ördek fasillesine mensup ağ (bazı hallerde kara) yumuşak tüylü, uzun boyunlu, güzel, iri su guşu. Bu sözlükte bulunmayan *gov* kelimesi ise bugün de bizim danışık dilinde herkesçe bilinen bir sözdür ve "birini ardından kötülemek, dedikodusunu yapmak, gammazlamak, arkadan çekiştirmek" demektir. Garibedir ki siz bu kelimeyi kitabınızın lügat bölümüne almış (s. 162) ve *gu kılmak*, "göz gezdirmek" demişsiniz. Şimdi sormak sırası yine bendedir: Nerede? Hangi şivede? Hangi dilde?

s. 100: *Yeletme* değil, doğrusu *yelteme*'dir. Tanbur cüssesinde, lakin boyu kısa, iki bam teli olan bir sazdır; kirişleri arasında bir tel kirişi ahenkdardır (*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I, 639). Bundan başka, Dede Korkut kitabında bu kelime, geçtiği yere göre coşturmak, şavka getirmek, yüreklendirmek için çalınan saz ve söylenen soylama anlamına da gelmektedir

s. 101: *evi-günü gabardı*. Doğrusu *öykeni kabardı*'dır (Dresden, s. 190. satır 1) ve "öfkelenmek, kızmak" demektir (Söz Dizisi, s. 269). Merak ediyorum, siz bu yanlışlarınızı gördükten sonra acaba benim gibi hayrete düşüyor musunuz? Ve açık mektubunuzda yazdıklarınızı hatırlıyor musunuz?

s. 101: *öbreldi*. Doğrusu *obruldu*'dur. Metinde (Dresden, s. 192, satır 10) çukurlaşmak, çökmek, oyulmak, yerinden oynamak, sarsılmak demektir (Söz Dizisi, s. 264).

s. 101: *gırcışıban*. Bu yanlıştır, doğru okunuşu *karcaşuban*'dır. Karmakarışık olmak, Arap saçı gibi olmak demektir (Söz Dizisi, s. 238).

s. 104: *bıldıkda*. Ne demek bu? O kadar soru soruyorum size, hiçbirinin karşılığını alamıyorum, farkında mısınız? Metin (Dresden, s. 197, satır 11) sizi yanıltmış olabilir, ama iddia ettiğiniz gibi Dede Korkut kitabını okuyup anlıyorsanız, bunu sözün gelişine göre *boyladıkda* diye okuyabilmeliydiniz. *Boylamak* "boy boylamak, destan söylemek, bir boyun hikâyesini anlatmak" anlamında olup burada pek iyi tutmaktadır. *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lûgati*'nde (I, 301) "destanlarda muayyen hadiseye hasredilmiş fasıl, hisse" anlamında *boj* kelimesi varsa da, bundan türemiş olan *boylamak* kelimesine yukarıda benim verdiğim karşılık verilmemiştir (I, 302 vd).

s. 104: *Gizledi*. Doğrusu *gezledi* olacaktır; *gezlemek* (*kezlemek*) oku gezine koymak, oku yayın kertiğine yerleştirmek demektir ki burada tam yerindedir (Söz Dizisi, s. 211).

s. 105: *yer basmayub yüzüyen*. Metin böyle yazsa da (Dresden, s. 199, satır 8) olmaz, çünkü bir anlam çıkmaz. Doğrusu *yer basmayıp yürüyen*'dir. Şair Necâtî'nin:

> Ayağı *yer mi basar* zülfüne berdar olanın
> Zevk u şavk ile verir can u teni döne döne

beyti de tanıktır.

ŞAPLAK X

DAHA, DAHA...

s. 105: *durıyanda* değil doğrusu *tartanda*, "yayı çektiği zaman" demektir. Metinde böyle yazılmış olması, Dede Korkut kitabını anladığını iddia eden biri için bir mazeret değildir.

s. 105: *Nemlerdim*. Türkçede böyle bir sözcük olmadığına göre ve buraya tam uygun olduğunu düşünerek bunu *neylerdim* diye düzeltmek gerektir, güç de değildir (*Dedem Korkudun Kitabı*, s. CCXIX).

s. 105, 111: *İyleşdiler* Doğrusu *yiyleşdiler* (koklaşdılar) demektir. (Söz Dizisi, s. 313). Metinde de zaten *yiyleşdiler* yazılıdır (Dresden, s. 200, satır 7; s. 212, satır 5).

s. 108: *uran, evren*. İkisi de evren olan bu iki kelimeyi, siz dört satır ara ile iki ayrı cür yazmak olar? (Vatikan, s. 87, satır 11, *evren*, harekeli). Siz ise (s. 30, 39, 86, 90, 93, 108, 116, 129, 148, 151) *evren* ve (s. 72, 74, 108, 109) *uran* şeklinde yazıyorsunuz. Bunların ikisi de aynı kelime değil midir?

s. 109: *Kasa kasa*. Yanlışın bu kadarı da olmaz artık, sanıyorum ya benzerleri gelip durmaktadır. Metinde (Dresden, s. 208, satır 5) apaçık *kese kese* yazılan bir sözü ille de yanlışa çevirmek mi gerek? Hem sözün gelişi de mi yardım etmiyor: *Kese kese yemeye yahnı yahşı*.

s. 109: *Sürcüşme*. Ne demektir bu? Artık herkesin bildiği ve "baş, başbuğ, sübaşi" demek olan (Söz Dizisi, s. 278) bu basit *serçeşme* kelimesini (Dresden, s. 208, satır 6) de mi benden öğreneceksiniz?

s. 110, 111: *Kara aylın* ve *kara ayıllı*. Kitabınızın 'lügat' bölümüne almadığınız için ne anlam verdiğinizi bilmediğimiz bu iki sözcük te tarafınızdan yanlış okunmuştur. Metinde (Dresden, s. 211, satır 9, *kara ilüm*; s. 212, satır 1, *kara illü*; Vatikan, s. 91, satır, 8 ve 10 *kara ilde*). Bunlara göre, metinde geçtiği gibi okumak gerekmez miydi?

s. 114: *udmanam*. Artık bende hayret edecek hal de kalmadı. Metinde (s. 222, satır 9) *evet menim* diye yazılmış olan bu iki ayrı sözü birleştirip hiçbir anlamı olmayan tek bir kelime haline getirmenin hüneri demeyim, sizde bir tılsımı olmak gerek. Yalnız burada *menim* fazladan yazılmıştır. Doğrusu "*evet, mana* iki adam verin" olacaktır. Tepegöz, Oğuzun kendisine günde iki adam vermesini kabul ediyor, fakat bana

yemeğimi pişirecek iki adam verin diyor. *Evet* kelimesinin, eski metinlerde "fakat" anlamını taşıdığını bilmeyince böyle *garibeler* ortaya çıkmaktadır.[1]

s. 114, 115, 121: *Yüklü Koca.* Tepegöz'e verilen iki aşçıdan birinin adı *Yapağılu Koca* olduğuna göre ikincisinin adının da *Yünlü Koca* olması gerekmez mi? Bu tenazura dikkat edilebilseydi bu yanlış yapılmazdı.

s. 115: *Kırag yerde.* Doğrusu *kıran yerde*'dir. Burada dağ tepesindeki ağaçsız düzlük, dağ sırtı, yamaç, bayır, dağ eteği ve başka anlamları da vardır (Söz Dizisi, s. 246). "Kırag"ın ise burada tutarlı bir anlamı yoktur.

s. 116: *bölüşürem.* Acaba Basat Tepegöz ile neyi bölüşecek? Bunun doğrusu *buluşuram* değil de nedir? Mademki Basat kardaşının öcünü almak üzere Tepegöz'ü öldürmeye gitmektedir.

s. 117: *uslamadı.* Böyle bir sözcük var mı ve anlamı nedir? Ben bilmiyorum, fakat doğrusu olan *eslemedi* herkesin bildiği bir sözdür ve "dinlemedi" demektir. Nitekim burada babasının sözünü dinlemeyerek Basat, Tepegöz'ü öldürmeye gidecektir.

s. 122: *hatıraları* değil, *hatırları*'dır. Bu ikisinin anlamları başka başkadır. Arap ve Fars Sözleri Lûgati'ne bakar mısınız, zahmet olmazsa.

s. 123: *hesimini.* Yanlış bu; doğrusu *hısımını*'dır. Birincisi "düşman" demektir, ikincisi ise "akraba" demektir. Meğer Begil, Gence'ye, Berde'ye vatan tutmaya giderken düşmanını yanına alır, ne idecek onları orada?

s. 124: *gıgışdımı.* Bunun Araslı Lûgati'nde bir anlamı olsa gerek, biz okuyucular bilmirek. Bizim bildiğimiz bu kelimenin doğrusunun *keneşdimi* olduğudur (Dresden, s. 231, satır 5). *Kineşmek* şekli de olan bu sözcük akıl sormak, akıl almak, istişare etmek anlamındadır (Söz Dizisi, s. 248).

s. 125: *Ejilmez.* Burada eğilmenin işi ne? Buduna ok dokunan kimse inlemez mi? Karısı Begil'e "bu halde bile *inlemezdin*" diyor, siz buna aldırmayarak *ejilmez* yazıyorsunuz.

s. 126: *karankulca.* Metinde *karangulca* (Dresden, s. 243, satır 12). Ama burada sizin iki harfmiş gibi alıp "karankulca" diye okuduğunuz kelimede bu iki harf, demeli "ng" sadece tek bir ses verir, nazal bir "n" sesidir bu, onun için de *karanulca* okumak gerektir.

s. 127: yeni yaka *döjdüreyim* yazmışsınız, bilmiyor musunuz ki *yeni yaka* döjdürülmez, *dikdirilir*

---

[1] O. Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, 1973, s. CCXXVII.

s. 127: *din, Muhammed* yoluna değil, doğrusu *din-i Muhammed* yolunadır

s. 127: *dikili* ne demek burada? Doğrusu *denlü* (kadar demektir) olacaktır, metinde (s. 247, satır 2) *denlü* yazılışı da bunu belli eder.

s. 127: *Ködek*. Metinde (Dresden, s. 247, satır 9) *gdk*'dir (*gedik*) ve anlamı bellidir. Sizin yazdığınız "ködek" ise belki ancak sizin öz lügatinizde vardır.

s. 132: *haliye*. Doğrusu metindeki gibi (s. 255, satır 5) *havlıya* olacaktır ki "avlu, duvarla çevrilmiş yer" demektir (Söz Dizisi, s. 220).

s. 132: *ikli*. Bu da ancak sizin öz lügatinizde varsa vardır, bizim bildiklerimizde yoktur. Doğrusu *iyegülü*'dür.

s: 132: *gız anı* çekişir. Ne demek bu? Halbuki metinde (Dresden, s. 256, satır 10) *kızanı çekişir* denmektedir. Ve *kızan* "çocuk, erkek çocuk" demektir (Söz Dizisi, s. 248).

s. 136: *at çığırmasından*. Doğrusu *çokramasından*'dır (Dresden, s. 64, satır 3). Çokramak fokurdamak, fokor fokur kaynamak, çokurdamak, gıcırdamak demektir. Burada elbette mecazi anlamdadır (Söz Dizisi, s. 19).

s. 196: *tfu*. Aslında ise "tu yüzünüze" yazılıdır (Dresden, s. 264, satır 10). Demek ki Türkçe sözler yerine Farsçası alınıyor, sonra yukarıda Arapça-Farsça sözlerin aslı gibi söylenip yazılmasını suç sayıyorsunuz, değil mi?

s. 136: *tıhaldı*. Doğrusu *tıkdı* (Dresden, s. 265, satır 2). Siz buna "tahrif" diyordunuz, galiba!

s. 139: *kılıç yorttular* Doğrusunu söylemek istermiydi? *Yürüttüler* olacaktır. "Yortmak" büsbütün başka anlamdadır ve burada yeri yoktur. *Kılıç yürütmek* ise kılıç üşürmek, kılıçla üzerine saldırmak, çullanmak demektir.

s. 139: borular *ağırladı*, s. 146: borular *ağradıb*. Kim kimi ağırladı, acaba. Çünkü bu bir savaş tasviridir. "Ağırlamak" ise azizlemek demektir (*Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*, I, 47). Doğrusu *borular uğruldu*'dur. Çünkü borular ağırlanmaz, urulur (çalınır).

s. 141: *kertdi*. Doğrusu *gerindi*'dir (Dresden, s. 273, satır 1; Söz Dizisi, s. 211).

s. 142: *donatmadım*. Bu bir istinsah hatası olacaktır, sözün gelişine göre *donanmadım* olması gerektir. Siz bunu düzeltememişsiniz.

s. 143, 144: *sıparım*, doğrusu *saparım*'dır (Dresden, s. 277, satır 11). Kazan Bey düşmana kılıcından saparım yok, diyor; ki senin kılıcından yüzümü dönmem, savaştan kaçmam demektir (Söz Dizisi, s. 276).

s. 144: *çirkin* diye okunan sözcük apaçık *Çerkez*'dir, (Dresden, s. 281, satır 4). Üstelik"çirkin" sözü Dede Korkut kitabında hiç geçmiyor.

s. 145: *emine*. Metinde ise (Dresden, s. 283, satır 4) *ammine* ve *ammisini* (s. 283, satır 5), *ammisi* (s. 289, satır 6) hepsi kelimenin Arapça imlasıyladır, hem de üzerlerinde şedde vardır.

s. 146: *irersen*. Doğrusu *ırarsan*'dır (ayırırsan). "Irmak" ayırmak, cüda kılmak (*Tarama Sözlüğü*, III, 1969; uzaklaştırmak, ayırmak, kovmak (*Derleme Sözlüğü*, VII, 2488). Burada yakışanı budur.

s. 148: *ovatdı*. Doğrusu *ovandı*'dır (Dresden, s. 288, satır 8). "Param parça oldu" dedikten sonra *ovatdı* gelmez, *ovandı* gelir. Çünkü bundan önceki cümlede fail Kazan Bey değildir, param parça olan, demekki ovanan onun sünüsüdür.

s. 149: *geynedi*. Yazdığınızın doğrusu *kaynadı*'dır (Dresden, s. 290, satır 1). Oysa *Azeri Dilinin İzahlı Lügati*'nde (I, 399 vd.) "gaynamak" sözünün altı karşılığı var. Bunlardan birincisi ve üçüncüsü mecaz olarak burada geçerlidir. Sizin yazdığınız "geynemek" ise sözlükte yoktur; kitabınızın lûgat bölümünde de yok. Bu sizin şahsi lûgatinizde olmak gerek, biz bilmiyoruz.

s. 149: *axtıraı*. Metinde (Dresden, s. 290, satır 3) yazılışına göre bu kelimeyi böyle okumak mümkündür, ama bu bir fotokopi hatasıdır. Doğrusunun *ahtarıldı* olduğunu kesdirmek erbabı için güç değildir. Hem bir cümlenin böyle manasız bir kelime ile bittiğini Dede Korkut destanlarında görüyor muyuz ki. Manasızlığı bir yana, bu onun üslubuna da uymaz; öyle ise!

s. 152: *aşırın*. Metinde (Dresden, s. 295, satır 10; Vatikan, s. 95, satır 10) *üşürün*, harekeli.) "Aşırmak" burada anlamsız, yersiz, fakat "üşürmek" tam yerindedir (Söz Dizisi, s. 246).

s. 154: *Ekşişmek*. Doğrusu *enşişmek*'dir (*inşişmek*) ki birlikte inlemek, sızlanmak, ahuvah etmek, feryat etmek demektir (Söz Dizisi, 228). Herkesin bildiği *inlemek* sözcüğü de aynı aileden değil mi?

s. 155: *bir ağızdan*. Metin bize doğrusunu söylüyor: *Boru uğurdub* (Dresden, s. 301, satır 12). Hem "bir ağızdan" hele burada ne demektir. Burada bize, bu arada size sayın Araslı, anlatılan şey, beylerin çeri toplayıp borular çaldırıp Kazan Bey'i karşılamalarıdır.

s. 156: *yal tek*. Bu da neyin nesidir? Sizin yanlışlarınızla görüyorsunuz ki ayrı bir sözlük yapılabilir. Bunun doğrusu *yalabıdak*'dır (Dresden, s. 302, satır 11). Anlamı da çabucak, birden, şimşek çakar gibi demektir (Söz Dizisi, s. 303).

ŞAPLAK XI

YANLIŞLARA ELVEDA

Son olarak kitabınızın 'lûgat' bölümüne geliyorum.

s. 158: *Apul apul yürümek*. "Aheste yürümek" değil, yağlı kazlar gibi salınarak, yuvarlanarak yürümek, salına salına güzel bir yürüyüşle yürümek, iki yanına salınarak yürümek demektir (Söz Dizisi, s. 165). *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lûgati*'nde yoktur.

s. 159: *Belirtmek* "bildirmek" değildir yalnızca. Bu karşılık yetersizdir. Aslında belli etmek, açıp meydana çıkarmak, açıp belli etmek demektir. (Söz Dizisi, s. 174.) Nitekim *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lûgati*'nde (I, 245) de "Belli etmek, zahir etmek, açıp göstermek" karşılıkları vardır, yoksa yalnızca "bildirmek" değildir.

s. 160: *Binet* karşılığı yalnızca "Minik" konmuş, nedir bu?

s. 160: *Biserek* karşılığı "deve nevilerinden" deyip kesmişsiniz. Ama hangi nevi? Oysa destanlarda adı geçen bir devenin herhangi soydan bir deve olmadığını belirtmek gerekmez mi? Benim Söz Dizisine bakarsanız, bunun ne türlü bir deve olduğunu orada görürsünüz (s. 177 vd).

s. 161: *Vakıa* "uyku" değil, düştür, rüyadır.

s. 161: *Kavat oğlu kavat* için "ebleh" manasında kullanılır, diyorsunuz. Oysa bu bir tahkir sözüdür, küfürdür. Deyyus, kaltaban, pezevenk; korkak, cesaretsiz demektir (Söz Dizisi, s. 235).

Karu "bilek" değil; bazu, kol, kolun dirsekten omuza kadar olan yeri demektir (Söz Dizisi, s. 240).

s. 164: *Eğlenmek* "dayanmak" olur mu? "At üstünde eğlenmeyip yortan Kazan (Dresden, s. 149, satır 7); yüce burcdan kayın oku eğlenmeyen (Dresden, s. 100, satır 3);" bu tanıklardan görüleceği üzere kelimenin karşılığı "dayanmak" değildir (Söz Dizisi, s. 202).

s. 165: *Yavuk*. Bu söz nerede geçti?

s. 166: *Yavuz* karşılığı olarak "acıklı" demişsiniz. Oysa burada "kötü, fena" demektir. Pireler için "ol bir *yavuz* canavardır (Dresden, s. 39, satır 29);" "yavuz yerlere yeltendin (Dresden, s. 85, satır 19)." Size göre demeli "acıklı pire" "acıklı yer" ve Dede Korkut Destanları!

s. 167: *Yelek* için "kenar" karşılığını koymuşsunuz, bu yakıştırma bile değil, bir uydurmadır. Bu kelimenin doğru anlamı "kanadın uzun tüyleri, kuş tüyü; oka takılan tüy, ok tüyü; ok atımı, uzaklık" demektir. Dede Korkut kitabında geçen "*üç yeleklü* kayın oklar (Dresden, s. 29, satır 13);" "*ağ yeleklü* ütgün okdan (s. 89, satır 13);" "kayın dalı *yeleğinden* som altunlu menim okum (s. 100, satır 34);" "Deli Karçar *on yelek yer* aşurdu (Dresden, s. 84, satır 6; Vatikan, s. 29, satır 12 burada "yelek" ayrı anlamdadır)." Bu tanıklar sizin yanlış karşılık koyduğunuzu söylemiyor mu?

s. 167: *Yeletme*. Sazla çalınan hava diyorsunuz; hem bu değil hem de okunuşu böyle değil. Yukarıda geçti.

s. 168: *irimek*. Dede Korkut kitabının neresinde geçiyor bu söz? Bir de "sakit olmak, danışmamak" diye karşılık koymuşsunuz.

s. 169: *gürş tutmak*. Telaffuzu böyle mi? Vatikan yazmasında (s. 27, satır 5) *güreş* diye harekelenmiştir. Yazı ve konuşma dilinde de "güreş"tir.

s. 169: *ohlu*. Dede Korkut kitabında "nişanlı" anlamında böyle bir kelime yoktur. Sizin "ohlu" diye okuduğunuz kelime Dresden yazmasında beş yerde *adahlu* (s. 76, satır 11; s. 94, satır 1; s. 100, satır 13; s. 101, satır 11; s. 39, satır 9), Vatikan nüshasında ise üç yerde (s. 26, satır 2, s. 39, satır 4; s. 39, satır 11) *adahlu* ve bir yerde (s. 35, satır 2) *nişanlu* sözü geçmektedir. Siz metni düzgün okuyabilmemiş olduğunuzdan Dede Korkut kitabında hiçbir yerde geçmeyen bir "ohlu" kelimesini getirip lügatinize yerleştirmişsiniz. Siz bu alanda tecrübeli olduğunuza göre buna da bir isim koyar mısınız? Tahrif mi, uydurma mı?

s. 170: *Serpmek* kelimesinin karşısına "büdermek" koymuşsunuz, ne demektir bu? Kitabınızın lûgat bölümünde "büdermek" yok; *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lûgati*'nde de yok. Benim gibi Azerice bilmeyen okuyucu neylesin?

s. 170: *Tepsermek* için "köpüklenmek" diyorsunuz, oldu mu bu? Oysa bunun anlamı sizin verdiğinizin büsbütün tersidir. *Tebsermek* (*tepsermek*) hararetten dudakları kabarmak, dudakları çatlamak, uçuklamak, korku ve hastalık gibi bir sebeple dudağın kuruyup buruşması demektir (Söz Dizisi, s. 291).

Siz bilmediğiniz her kelimeye bir karşılık uydurmuşsunuz, öyle görünüyor, tanıklarından belli olduğu üzere, hatta Azeri lehçesindeki kelimelere bile.

s. 172: *Toz*, yayın kabzası değil, berkitmek için yayın kabzası üzerine sarılan ve toz ağacı denilen ağacın kabuğuna denir (Söz Dizisi, s. 294).

s. 172: *Uyumak* kelimesinin karşılığını "yatmak" koymuşsunuz. Bir defa bunun bilinmedik bir söz olarak lûgate alınması gerek mi? Her gün herkes uyuduğuna göre

bunu bir bilmeyen var mı? Kaldı ki anlamını merak ettiğimiz daha bir yığın sözcük var ki onlara lügatinizde hiç yer vermemişsiniz. Bari doğru bir karşılık verseydiniz, o da yanlış. Çünkü *uyumak* yatmak demek değildir: Kişi yatar, fakat uyumaz; hasta yatar, uyumaz; yorgun yatar, uyumaz. Sonra yatmaz, ama uyur; trende, otobüste, sandalyede, yataktan başka yerlerde yatmadan, otururken uyur kişi ve Dede Korkut kitabında geçen sözlüklere "lügat" yaparken?

s. 173: *Firak* burada "ayrılık" demek değildir. Dede Korkut kitabında (Dresden, s. 102, satır 6) kız kardeşinin "toyun düğünün kara oldu" diye ağladığını gören Beyrek'e *firak gelir* Bunun ayrılıkla alakası ne? Bu sizin ikide bir dediğiniz gibi bir ifadedir ve *firak gelmek* "acı gelmek, içine işlemek, içine koymak, içine dokunmak" demektir (Söz Dizisi, s. 208). Bakın beğenmediğiniz Söz Dizisinin size bile burada bir yararı olmuştur.

s. 174: *xotaz*. Siz bu kelimenin karşılığını "gotaz" deyip bırakmışsınız. Oysa *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*'nde (I, 551) oldukça geniş bilgi vardır, siz bunu almamışsınız. Benim Söz Dizisinde de (s. 223) daha ayrıntılı ve önemli bilgi verilmiştir, *indi* bakabilirsiniz.

s. 174: *Çağlamak* için "akmak" deyip bırakmışsınız. Bu kelimenin karşılığı bu kadar basit mi? Bunca akan nesneler vardır, ama çağlamazlar. *Çağlamak* çağıl çağıl akmaktır, çağıldamaktır, gürül gürül sesle akmaktır, bir ırmağın dağlardan inerken taşlara çarptıkça sesler çıkararak akmasıdır, çağlamak. Bu karşılıkları koymayınca siz bir lügat yapmaya neden gerek görürsüz? Ve neden asıl, okuyucunun bilmediği sözcükler bu lügatte yoktur. Bunun cevabı açıktır: Çünkü bu kelimelerin anlamını siz de bilmiyorsunuz ondan.

s. 175: *Şami günlük*. Her çadıra "şami günlük" denir mi ki bunun karşılığında "çadır" deyip bırakıyorsunuz. Oysa kaç türlü çadır ve ona göre de çadır adı vardır. *Şami günlük* ise bunların arasında ayrı bir yer tutar; bu çadır herkese ve her yerde kurulmaz, önünde bir sofa, bir balkon kurulan büyük bir çadırdır bu; İngiliz kraliçesinin Pakistan'ı ziyaretinde kendisine verilen kır ziyafetinde bu çadır kurulmuştur. Siz bunları lüzumsuz, okuyucunun aklını karıştırıcı buluyorsunuz, ama bakın gerek oluyor, Dede Korkut destanlarının havasına iyice girebilmek için.

Ne ise sözüm size değil benim. Başta da söylediğim gibi benim asıl amacım Dede Korkut kitabında bizi bekleyen meçhullere yol bulmaktır. Siz bunları çoğaltmışsınız, ben ne diyebilirim. Haydi hoşça kalın, umarım siz de benim gibi gücenmezsiniz, dileğim budur benim de.

DEYİMLER ÜZERİNE

Münih Üniversitesi Yakındoğu Tarih ve Kültür Enstitüsü profesörü Hans Joachim Kissling ile Türkçe okutması Bedriye Atsız'ın yayımladıkları *Sammlung Türkischer Redensarten*[1] (Türkçe Deyimler Toplaması) adlı kitap çok sayıda Türkçe deyimi, onların hangi anlamda kullanıldıklarını gösteren Türkçe tanıklarını; bunların sözü sözüne Almanca çevirilerini ve bu deyimlerin Almancada yerini tutan karşılıklarını vermektedir. Daha çok Türkçe öğrenen Almanlar için hazırlanmış olan bu kitap üzerinde durulması gereken bir değer taşımaktadır.

Bu kitaptan önce de, Türkçede ve yabancı dillerde bu alanda çalışmalar yapılmıştır.[2] Kerest Haig'in, Amsterdam'da Philo Press'te basılan (1969) *Dictionary of Turkish - English Proverbial Idioms*'unda 2.250 deyim bulunmaktadır.

Tanıtmak istediğimiz kitabın önsözünde söylendiğine göre kitaptaki bütün deyimler Bedriye Atsız'ın kendisi tarafından toplandığı gibi bunları açıklamaya yarayacak tanıkları da yine kendisi yazmıştır. Bütün bu deyimleri toplamak, bunların tanıklarını yaratmak büyük bir emek işidir ve üstesinden gelmek pek de kolay görünmeyen bu iş, yazarların dediğine göre yıllarca sürmüştür.

Kitabın bizim ilişmek istediğimiz bir başka yönü de deyimlerin kullanıldığı yere ve taşıdığı anlama göre verilen örnekler, böyle yapılmayıp tanınmış yazarlardan ve halkın kendisinden alınsaydı daha doğru ve daha uygun olurdu. O zaman kitabın

---

[1] Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1974,: 186 sayfa; 80 DM.

[2] Önsözde geçtiğine bakılırsa, yazarların bu alanda Türkçede çıkmış kaynaklardan yararlanıp yararlanmadıklarını bilmiyoruz. Eğer yararlanmamışlarsa bu, kitabın eksiğidir. Bu alanda Türkiye'deki çalışmalardan Ahmet Halit'in (Bayrı) *İstanbul Argosu ve Halk Tabirleri*, İstanbul, 1934; Mustafa Nihat Özön'ün 1943'de çıkan, yarım bırakılmış, fakat tamamlanarak çıkmasını beklediğimiz *Türkçe Tabirler Sözlüğü*; Ömer Asım Aksoy'un Türk Dil Kurumu Yayınları arasında çıkan *Atasözleri ve Deyimler*, Ankara, 1965; *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*, Ankara, 1969; E. Kemal Eyüboğlu'nun *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*'i (1. kitap, İstanbul, 1973; 2. kitap, İstanbul, 1975) ilk akla gelenlerdendir. Bunların yanında bir bölük sözlüklerde de, örneğin Hüseyin Kâzım Kadri'nin dört ciltlik *Büyük Türk Lügati*'nde hemen her Türkçe sözün sonunda, içinde o sözün geçtiği atasözleri ve deyimler yer almıştır. Yazarlar bunlardan yararlanmış olsalardı, kitapları bu bakımdan daha bir başka değer kazanacak ve kat kat zenginleşmiş olacaktı; birtakım yanlış açıklamalar da bu yoldan önlenmiş olurdu, diyorum.

"Türkçe Deyimler Toplaması" adı daha bir başka anlam kazanacaktı. Yazarlar bu yolu tutmanın tamamıyla yersiz olacağını söylemektedirler. Bu konuda onlar, deyimler edebi metinlerden alındığına göre yazının başında geçen olayı veya konuşmayı bilmeyenler için bir mana taşımayacağı yolunda bir sakınca ileri sürmektedirler. Bunun yerinde olmadığını, bu sakıncanın verilen örneklerde de karşımıza çıkmış olması göstermektedir. Nitekim yazarların kendilerinin verdiği tanıkların pek başarılı olmadığını belirten deyimler kitapta eksik değildir. Bunları birkaç açıdan ele almakta yarar görüyorum. Bunlar a) yanlış örnekler, b) eksik ve zayıf örnekler, c) deyim olmadığı halde deyim sayılmış sözler, ç) anlatım bakımından iyi seçilmemiş olanlar diye birkaç yönde toplanabilir.

a) "Ateş olsa cürmü kadar yer yakar" deyiminde *cürmü* yanlıştır, doğrusu *cirmi*'dir. Halkın bu sözcüğü böyle kullandığı kabul edilse bile *cürm* ve *cirm* okunuşundaki anlam farkları belirtilmeliydi.

"Tırhallı bir hallî" deyimi *tır halli bir halli* biçiminde yazılmış ve sözü sözüne çevrilen Almancasında *Ein "Tır" Zustand habend ist gleichen zustand habend* diye verilmiştir. Oysa Türklerin elinde bulunduğu zamanlar Tesalya bölgesinde bir ilçe merkezi olan *Tırhala* ile ilgili bir deyimdir bu ve sanırım "Tırhala halkı hep bir hallidir" anlamında, aynı durumda olan kimseler için kullanılır.

b) Verilen örneklerde yanlış olanlara, deyimin anlamıyla ve kullanıldığı yerle bağdaşmayanlara; mantık yönünden uygunsuz düşenlere daha çok rastlanmaktadır.

"Aklını peynir ekmekle yimek." Bu deyime "bu seyahat vapurla daha ucuz olduğu halde sen tayyareyle gittin, aklını peynir ekmekle mi yidin?" diye örnek verilmiştir. "Uçak" yerine, çoktan unutulmuş olan "tayyare" demek bir yana, örnekle deyimin anlamı uygun düşmemiştir. Çünkü kişinin acelesi olur, parası olur ya da daha hoşuna gider; onun için vapur yerine uçakla gider. Böyle yaptığı için de aklını peynir ekmekle yimesi gerekmez.

"Alnının damarı çatlamak." Verilen tanığa göre bu deyimin doğrusu "alnının ar damarı çatlamak" olmalıdır. Gösterilen tanıkta, bir yemeğe davetsiz gelmiş olmak, o kişinin ar damarının çatladığını değil, yüzsüzlüğünü gösterir. Bu deyim ise aslında daha ağır, hatta namusa dokunacak davranışlar için kullanılır. *Alnının damarı çatlamak* ise başarmak için çok uğraşmak, çok sıkıntı çekmek, demektir.[1]

"Ayaklarına kara su inmek" deyimi için bulunan "bu dağ turundan sonra hepi-

[1] Ömer Asım Aksoy, *Deyimler Sözlüğü*, Ankara, 1976, s. 465, sayı 2058.

mizin ayaklarına kara su indi" örneği uygun değildir. Bildiğime göre "ayaklara kara su inmek" dolaşmaktan değil, bir yerde uzun uzun ayaküstü durmaktan olur.

"Ayranı kabarmak" için "eski göz ağrısından her bahsettiğimizde Yahya'nın ayranı kabararak bağırmaya başladı" örneği yerinde değildir. Çünkü bu deyim 1. öfkelenip köpürmek, 2. Aşırı bir cinsel istek içinde olmak, demektir.[1] Verilen örnekte ise Yahya'nın heyecandan mı, korkudan mı, hatıralarının canlanmasından dolayı mı, ne diye ve kime bağırdığı da belli değil.

"Can dayanmamak" için verilen karşılık yerinde olmakla birlikte bu deyimin ikinci bir kullanılışı daha vardır. O da çok beğenilen, öldürücü güzellik karşısında kaldığımız zamanki duygularımızı anlatır; bunun tanığını yazarlarımızda sık sık buluruz. Bir örnek olmak üzere Hüseyin Rahmi Gürpınar'dan şu cümleyi alıyorum: "Uzaktan vücudu pek fark olunmayan o püf yaşmaktan irtisam eden ince kaşlarına, toplu, pembe, rakik dudaklarına canlar dayanmaz."[2]

"Cim karnında bir nokta" deyimi hiçbir şey bilmeyen, kara cahil demektir. "Çelebinin tehdidinden ne olacak? O cim karnında bir nokta gibidir" örneği büsbütün başkadır. Bu örnekte *cim karnında bir nokta* deyim olmaktan çıkıp bir benzetme olmuştur. Aslında ise *cim* Arap alfabesinde "c" harfinin adıdır. Göze çarpan yanı "karın" denilen ve ortasında bir nokta bulunan, yarım daire biçimindeki parçadır. Cim, cahilin simgesi olarak kullanılmış ve cahil kişi "cim karnında bir nokta" yani "kafası boş" diye nitelenmiştir.[3]

"Havanda su döğmek" deyimi "iğne ile kuyu kazmak" deyimi ile aynı anlamda gösterilmiştir. Bu deyimde ise o anlam yoktur; bu deyim, bir konuyla sonuç alınamayacak biçimde ve hep aynı şeyleri yaparak uğraşıp durmak, demektir.[4] İğne ile kuyu kazmak ise çok emek isteyen güç bir iş yapmaktır.

"Tüy kabası olmak." Bu deyim için verilen "hastalığından sonra Aliye'yi görme, tüy kabası..." örneği tutarsızdır. Çünkü "tüy kabası olmanın" hastalıkla, zayıflıkla ilgisi yoktur. Bu, görünüşte gösterişli olup ta gerçekte böyle olmayanlar için kullanılır. Tüy kabası, vücudu küçük olduğu halde, bol tüylerinden dolayı iri görünen (kuş) demektir.

Kitabın yazarları, deyimlerin adı belli yazarlardan seçilmesine karşı çıkarken,

---

[1] Ömer Asım Aksoy, *Deyimler Sözlüğü*, 1976, s. 498, sayı 2855.

[2] Mustafa Nihat Özön, *Türkçe Tabirler Sözlüğü*, s. 293.

[3] Ömer Asım Aksoy, a.g.y., s. 568, sayı 3587.

[4] Ömer Asım Aksoy, a.g.y., s. 747, sayı 5122.

"yazının başında geçen olayı veya konuşmayı bilmeyenler için hiçbir mana taşımayacağından" bu yolu tutmadıklarını söylemektedirler. Bir tek *can dayanmamak* deyimini alarak bu deyim için verdikleri örnekle karşılaştırmak ve ileri sürüldüğü gibi bir sakınca olmadığını, aksine daha güvenilir olduğunu yukarıda verdiğimiz tanık belirtmektedir.

c) Deyimlere verilen örneklerde, gerek anlatım bakımından gerekse dil yönünden iyi seçilmemiş olanlara, yanlış olanlara da rastlanmaktadır. Arada yakışıksız argoların, ayıp sözlerin karşımıza çıktığı da oluyor. Bunlardan kaçınmak o denli güç değildi sanırım. "Adı kalmak" deyiminde geçen "inek gibi çalışmak" ve "eşek anırıyor" deyimindeki "efendiler, burada ben konuşuyorum, eşek anırmıyor, susun" örneklerinde olduğu gibi.

"Ağzıyla kuş tutmak" deyimi için verilen "onun için ağzımla kuş tutuyorum" örneği yanlıştır. Çünkü bu deyim birinci şahısla kullanılmaz ve bir kimsenin bir işi en güç, en ustaca ve üstün şekilde yaptığını anlatmak için kullanılır. Bir işi birinin gücünün sınırlarından öte bir yere, hiç olmayacak bir çizgiye götürdüğü düşünülse bile, demektir. Onun için *ağzıyla kuş tutsa* denir, "ağzımla kuş tuttum" denmez.

"Allah acısını unutturmasın" duası ancak ölüm acılarına uğrayan kimseler için söylenir. "Tanrı sana bunu unutturacak bu türden daha beter bir acı vermesin", demektir. Yoksa "otomobilin canına okunmuş olması" karşısında bu dilekte bulunulmaz.

"Cemaziyülevvelini bilmek" deyimi, geçmişinde bir lekesi, bir suçu olanlar hakkında kullanılır; yoksa örnekte verilen "gazete satmış olmak" bir leke değildir, bundan dolayı da bu deyimi karşılamaz. *Cemaziyülevvel*, Arabi ayların beşincisidir. Eskiden resmi dairelerde saklanacak evrak, her ay torbaya konulur, torbanın üzerine ayın adı yazılarak kaldırılırdı. Parası kıt bir memur, üzerinde "cemaziyülevvel" yazılı olan torbayı gizlice alıp don diktirmiş. Sonraları yükselmiş olan bu kişinin daha önceki don hikâyesini bilenler bu deyimi yaratmışlardır.[1]

Kimi deyimlerin tarihinin gerçek olaylara dayandığını biliyoruz. Burada kitabı yazanlardan bu olayların neler olduğunu belirtmelerini isteyecek değiliz; fakat deyimlerin nerelerde ve ne anlamlarda kullanıldıklarını açıklarken, onların bu yanlarından yararlanabileceklerini düşünüyoruz. Ayrıca bkz. aşağıda "Zemzem kuyusuna işemek."

---

[1] Ömer Asım Aksoy, a.g.y., 1976, s. 565, sayı 3554.

"El ele, baş başa kalmak (olmak)" deyiminin örneği de bence yerinde değil. Bunun anlaşılmadığı verilen örnekten bellidir: "Sana 100 lira daha verirsem, zannederim el ele, baş başa olacağız." Oysa bu deyimin anlamı "gerekli harcamalar yapıldı, eldekiler tükendi" ve "çaresiz kalmak" demektir, eldeki bütün imkânlar kullanıldı, bitti anlamındadır.

"Eti senin, kemiği benim" deyiminin örneği hiç de yerinde değil: "Senin sekreterin izinli olduğu müddetçe benimkilerden bir tanesini alabilirsin. Ama eti senin, kemiği benimdir ha!" Bu örnek, deyimin nerede kullanıldığını ve anlamını açıklamıyor. Bu deyim, çocuklarını bir okula, bir ustanın yanına veren kimsenin, öğretmene ya da ustaya, onu istediği gibi terbiye etmesi, yetiştirmesi için öldüresiye –dayak atmak ta içinde– bir yola başvurmasına izni olduğunu anlatır.

"Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır" deyimi din ayrılıklarını belirtmek için ilk kez bu kitapta açıklanmaktadır ve hiç te yerinde değildir: "Ne var ki her yiğidin bir yoğurt yiyişi var." Bu bir inanç meselesi değildir, herkesin aynı işi kendi bildiği yolda yapması, demektir.

"Zemzem kuyusuna işemek" deyimi için "birkaç gün önce delinin biri bir sanat galerisinde bulunan meşhur bir resmi kezzap atarak mahvetmiş. Desene, gazetelere geçmek için zemzem kuyusuna işemiş...." örneği mantıksızdır. Çünkü delide mantık yoktur ve onun yaptığı da ün almak gibi bir amaca bağlı değildir. Ün alsa da almasa da delinin yapacağı bir iştir bu. Ama Zemzem kuyusuna işeyen adamın da, Mısır'da İsfenksin burnunu kıran adamın da akılları başlarındadır ve bunu adlarını unutturmamak için yapmışlardır.

ç) Aslında deyim olmadığı halde deyim sayılmış olanlar da vardır: "Adı kalmak", "Allah versin", "döşeyip dayamak", "el-oğlu", "yatacak yeri olmamak" gibi.

d) "Nisan yağmuru gibi değişmek" ve "namusuna girmek" gibi birtakım deyimler de var ki bunlara ilkin, bildiğim kadarıyla, bu kitapta rastlıyoruz. Örnekler kitaplara ve halka dayanmadığı için dilimizde bu deyimlerin bulunup bulunmadığını da kestiremiyoruz.

Yukarıda bütün bizim iliştiklerimize, dikkatli bir okuyucunun daha başkalarını da katacağını biliyoruz. Bize, kitapta bu ilişilecek yerlerin sayısı çok görünmekle birlikte, yazarların yaptığı iş, hele Türkçe öğrenmekte olan Alman okuyucusuna dilimizin zengin bir yanını öğretmesi ve onlara yararlı olması bakımından önemli bir çalışmadır.

Türkçe açısından bu alanda daha önce yapılmış olanlara değerli bir katkıda bulunduğu da bir yana bırakılamaz.

Türk Folkloru, sayı 31, Şubat 1982

DİZİN

A. Aziz, 20
Abbasoğulları, 262, 267, 271
Abdülahad Nuri, 10
Abdülhak Hâmid, 26-32, 38, 40, 61, 143, 146, 168, 229
Ahmed Fakih, 192
Ahmet Haşim, 65, 146
Ahmet Mithat Efendi, 48, 159, 160, 213
Ahmet Paşa, 68, 69, 114, 115, 142, 143, 213, 245
Ahmet Rasim, 48, 145, 152, 153, 155, 157, 158, 159, 160, 213
Ahmet Vefik Paşa, 118, 124, 142, 167, 188, 211
Ahmet, I., 43
Ahmet, II., 178
Ahterî, 25, 89, 193
Aka Seyyid Muhammed Ali, 109
Akdeniz, 118, 119, 121, 143, 184, 190, 269
Akkirman kalesi, 268
Aksoy, Ömer Asım, 165, 213, 340, 341, 342, 343
Akün, Ömer Faruk, 274
Akyüz, Kenan, 41, 43
Ali, Hz., 66, 267
Ali Emîrî, 69, 70, 112
Ali Rahim, 20
Alizade, S.G., 313
Alka boyu, 10
Alp Er Tunga, 43
Alpamış destanı, 279
Âmid, 280
Anadolu, 10, 15, 47, 165, 192, 261, 265, 302, 307
Ankara, 264
Antalya, 182
Anternâme, 44
Aras nehri, 323
Araslı, Hamit, 79, 277, 279, 282, 285-289, 294, 296, 306, 308, 309, 311-313, 323, 334, 336
Arel, İlhan, 246
Argo lehçesi, 10
Ârifî, 143
Aristo, 37
Arsel, İlhan, 247
Arşî Dede, 217
Aruz Koca, 84, 203, 294
Âşık Çelebi, 46, 61, 62, 67, 143
Âşık Çelebi Tezkiresi, 46, 62, 143, 222
Âşık Ömer, 35
Âşık Paşazâde, 236
Atalay, Besim, 165
Ataullah Efendi, Çivizade, 296
Atay, Falih Rıfkı, 37
Atlas Okyanusu, 250
Atsız, Bedriye, 340
Atsız, Nihal, 198
Avnik kalesi, 323
Avrupa, 38, 268
Avşar boyu, 12
Aybetü'l-Hakayık, 13
Ayintab, 34
Azerbaycan, 266, 278-280, 289, 295, 299, 302-304, 310, 311, 313, 317, 323
Azrail, 303
Azzam, Abdülvahhab, 42

Bağdat, 143, 148
Bağdatlı Rühî, 65, 171

Bahreyn, 181
Bâkî, 32, 34, 35, 36, 38, 40, 101, 102, 103, 107, 110, 112, 113, 114, 116, 172, 230
Bâkî Divanı, 35
Bakü, 314, 315
Balear Adaları, 269
Balıkesir, 291
Banarlı, Nihat Sami, 97, 98, 105, 106, 143
Banı Çiçek, 199, 327
Barbaros Hayreddin Paşa, 269
Barthold, Wilhelm, 10, 21, 308, 309
Basat, 334
Basra Körfezi, 205
Batı Türkçesi, 282, 288, 290, 296, 301, 303, 306, 319
Batlamyus, 37
Battal Gazi, 197
Bay Büre Bey, 287
Bayat boyu, 10
Bayburt, 199, 280
Bayburtlu Osman, 198
Bayezid, II., 237
Bayındır boyu, 11
Bayındur Han, 308
Bayraktaroğlu, Emin, 97, 105, 106
Bayrı, Ahmet Halit, 340
Baysun, Cavit, 220
Baytop, Turhan, 172
Bedayiü'l-Lüga, 91
Begil, 88, 202, 295, 302, 308, 334
Behçetü't-Tevârîh, 12
Behisni, 270
Bektili boyu, 11
Belgrad, 265
Bender kalesi, 268
Benderli Cesarî, 35
Berde, 334
Berker, Süheyl, 160
Beyrek, 199, 203, 279, 287, 289, 290, 293, 307, 324, 326, 327, 339
Biyanki, 94
Bizerte Körfezi, 190
Boğaç Han, 197
Boğdan, 268
Bosna, 264, 268
Boyabat, 10
Brockelmann, Carl, 15
Budagov, 94
Budak bkz. Kara Budak
Burhan-ı Kaatı, 54, 84, 88, 89, 108, 109, 143, 166, 199
Bursa, 178, 220, 230, 291
Bükdüz boyu, 11

Caferoğlu, Ahmet, 79, 166
Câm-ı Cem-âyin, 12
Camiü't-Tevârîh, 9, 10, 11, 21
Cardemne, D.D., 184
Cebrail, 198
Cem Sultan, 265
Cemalî, 45
Cemşîd, 108, 109
Cenani, 230
Cevherî, 35
Ceyhun nehri, 208
Cezayir, 190, 268, 269
Clauson, Sir Gerard, 91, 166, 299
Crighton, 91

Çağatay, Neşet, 260, 268, 269, 270, 271, 272
Çanakkale, 187
Çarhnâme, 192
Çavuşoğlu, Mehmet, 71, 170
Çelebizade Tarihi, 296
Çepni boyu, 10, 11
Çerkez, 336

Çin, 186, 228

Damat İbrahim Paşa, 33, 178
Damatzâde Efendi, 33
Danişmendnâme, 100, 115
Dede Korkut, 13, 18-22, 24, 72, 78-81, 83, 85, 90, 91, 93, 163, 196-201, 203, 213, 277-281, 283, 285-289, 291-302, 306-319, 321, 323-325, 327-329, 332, 333, 336-339
Deli Dumrul, 21, 303, 307
Deli Karçar, 298, 325, 338
Demircizade, A. M., 309, 313, 319
Desmaisons, Jean-Jacques-Pierre, 108, 111
Destan-ı Ahmet Harami, 291
Devellioğlu, Ferit, 124
Dicle nehri, 205
Dirse Han, 197
Divânü Lûgâti't-Türk, 10, 82, 91, 93, 132, 165, 166, 167, 282, 311
Divriği, 270
Dozy, R., 111
Dresden Yazması, 282, 286, 291, 298, 299, 312, 315-339

Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek ed-Devâdârî, 13, 19
Ebû Hanîfe, 246
Ebû Kubeys, 193
Ebülgazi Bahadır Han, 9, 10, 11, 12
Ebüssuud Efendi, 246, 247, 248, 249
Edirne, 177, 236, 237
Edirneli Nazmi, 133, 216
Eflak, 268
Efrasiyab, 43
Egrek, 201
Elibal, Gültekin, 147
el-İdrâk, 13, 16, 24, 54, 82, 89
el-İdrâk Haşiyesi, 87, 93
El-Lûgat'ün-Nevâiyye ve'l-istişhâdâti'l-Cagatâiyye, 91
El-Mustasım, 148
el-Müncid, 89
Elvâh-ı Nakşiyye Koleksiyonu, 147, 151
Emen, 294
Emevî, 262
Emren, 202, 295, 302, 308
Endûlûs, 190
Erdel, 267
Ergin, Muharrem, 96, 123, 290, 292, 312, 313
Ergun, Sadettin Nüzhet, 103
Ermen Dağı, 52
Ertuğrul Gazi, 262
Erzincan, 266
Erzurum, 323
Evliya Çelebi, 44, 151
Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 332
Eyüboğlu, E. Kemal, 213, 216, 340

Faik Reşit, 36
Fars Körfezi, 205
Fâtıma, Hz., 267
Fâtıma Sultan, 33
Fatımî, 262
Fatih Sultan Mehmet, 117, 236, 237, 265, 266
Fazıl Ahmet, 258
Ferheng-i Anandrac, 108
Ferheng-i Cihangîrî, 108, 109
Ferheng-i Lûgat-i Amiyâne, 286
Ferheng-i Nizam, 57, 109
Ferheng-i Ziya, 107
Fevziye Aptullah, 144
Firdevsî, 41, 43, 44
Fransa, 253, 265
Fuzûlî, 32, 34, 36, 37, 38, 40, 57, 59, 69, 71, 77, 101, 163, 168, 173, 210, 230, 316

Gâlib bkz. Şeyh Gâlib
Gavri, Sultan, 268
Gaziantep, 165
Gazne, 43
Gedik Ahmet Paşa, 118, 120, 122, 236
Gelibolu, 237
Gelibolulu Mustafa Âli, 123, 220, 221, 222, 223, 225, 227, 228, 229, 231, 232, 233
Gence, 334
Gencei, Turhan, 192
Gıyasü'l-Lügat, 57
Gökalp, Ziya, 9, 20
Gökyay, Orhan Şaik, 18, 54, 67, 79, 197, 202, 247, 280
Gölpınarlı, Abdülbaki, 32, 36-39, 57, 111, 145
Gülşen-i Raz, 40
Güntekin, Reşat Nuri, 213
Gürpınar, Hüseyin Rahmi, 48, 213, 342

Habîbî, 36
Hacıeminoğlu, Necmettin, 97, 98, 164
Hâfız, 35, 36, 145
Hâfız Divanı, 34, 40, 145
Hafız Yusuf Araf, 67
Haig, Kerest, 340
Hâkânî, 255
Halet Efendi, 146
Halil Ethem, 147
Hamzanâme, 44
Hasan Can, 229
Hasan, Hz., 230, 267
Hatibzâde, 237
Hatice Sultan, 33
Hayatîzade Mustafa Feyzi Efendi, 176
Hazihi'r-Risâle Min Kelimâtı Oğuznâme, 21
Hersek, 268
Heşt Behişt, 63
Hızır, 222
Hızır Bey, 236
Hızır bin Abdullah, 42
Himmetzâde Efendi, 177
Hindistan, 191, 205, 207
Hint Okyanusu, 250
Hoca Sadettin, 229
Horasan, 17
Hugo, Victor 38
Hulüsi, Ragıp, 23
Husrev-i Dehlevî, 62, 67
Hüsameddin Paşa, 268
Hüseyin, Hz., 230, 267
Hüsnü Aşk, 102, 146
Hüsrev ü Şirin, 45, 46, 49

Iğdır boyu, 11
Irak, 17
Irmak, Sadi, 26
Itrî, 145

İbn Baytâr, 172
İbn Kemal, 216
İbn Mühennâ, 24, 80, 81, 82, 93
İbn Vefâ, 237
İbrahim Paşa, 33, 296
İbrahim, Hz., 116
İleri, Tevfik, 72
İnan, Abdülkadir, 88, 93, 94, 279, 321
İran, 9, 33, 34, 41, 43, 44, 60, 62, 67, 148, 205, 206, 229, 232, 255
İskender, 44, 222, 224
İskendernâmeler, 42, 44
İsmet Efendi, 178
İspanya, 190
İstanbul, 18, 35, 37, 48, 51, 67, 153, 155, 157, 177, 236, 237, 265, 266, 302
İşbilye, 257

İşkodra, 263
İzbudak, Veled Çelebi, 289
İzmir, 265
İznik, 237

Kabaklı, Ahmet, 145, 153, 160
Kabusnâme, 42, 51, 87
Kadı Burhaneddin, 63, 71
Kadri, Hüseyin Kâzım, 81, 91, 167, 211, 289, 340
Kağızman Demirkapusu, 323
Kahle, 184, 189
Kamus Tercümesi, 25, 87, 89, 111, 125, 165, 193, 211, 269, 271, 272, 276, 289, 302
Kamus-ı Osmanî, 124
Kamus-ı Türkî, 47, 56, 80, 94, 110, 124-130, 132-134, 136-141, 302
Kan Turalı, 93, 294, 330, 331
Kansu Gavri, 42, 43
Kanuni Sultan Süleyman, 249, 269
Kaptan Mustafa Paşa, 33
Kapudağlı Konstantin, 149
Kara Budak, 198, 321
Kara Güne, 289, 290, 316, 321
Karacaoğlan, 169
Karadeniz, 143
Karahan, İbrahim H., 85
Karay, Refik Halit, 213
Kars, 282, 323
Kartaca, 190
Kastamonu, 167, 210, 311
Kâşgarlı Mahmud veya Madmud Kâşgarî, 10, 11, 14, 16, 20, 22, 80, 82, 132, 165, 166
Kâtip Çelebi, 296
Kay kabilesi, 10
Kayığ boyu, 10
Kazan Bey (Salur Kazan) 20, 92, 198, 200, 202, 203, 279, 284, 287, 288, 289, 290, 293, 294, 301, 308, 316, 317, 320, 321, 335, 336, 337
Kazan lehçesi, 165
Kazan Türkçesi, 299
Kazılık Koca, 308
Kemah, 270
Kemal Paşaoğlu, 117, 118, 119, 122
Kıbrıs, 262
Kılbaş, 289, 290
Kınık boyu, 10
Kıpçak, 279
Kırgız, 88
Kırgız-Kazak Türkleri, 121
Kırım Tatarları, 94
Kıvamüddin Feth Ali b. Muhammed Bindâri Isfahanî, 41
Kızıldeniz, 181
Kilisli Muallim Rifat, 24, 280
Kissling, Hans Joachim, 176, 340
Kitab-ı Bahriye, 183, 184, 189, 190
Kitab-ı Diyarbekriyye, 197
Kitabu Evsâf-ı Mesâcidi'ş-Şerife, 192
Kitabü'l-İdrak li-lisani'l-etrak, 166, 167
Komor Adaları, 190
Kononof, A.N., 297
Korsika, 269
Koyuncuoğlu, İzzet, 176
Köprülü, M. Fuat, 9, 10, 12, 13, 19, 20, 21, 86, 133, 310
Köprülüzâde M. Fuat, 10, 11, 36
Köroğlu, 305
Kösemihal, Mahmut Ragıp, 23
Kudüs, 176, 180
Kulzüm, 181
Kutadgu Bilig, 10, 13
Kutlu, Şemsettin, 123
Künhü'l-Ahbar, 63

Larendî, 291
Latîfî, 61, 62
Lehcetü'l-Lügat, 302
Lehçe-i Osmanî, 24, 47, 48, 54, 56, 82, 84, 86, 88, 89, 94, 118, 124, 125, 128, 131, 132, 167, 188, 211, 212, 229, 283, 289, 302, 311
Lewis, Geoffrey, 196, 200, 290
Lisanü'l-Arab, 87
Londra, 256
Lügal, Necati, 41, 44
Lügat-i Çağatayî ve Türkî-i Osmanî, 10, 14, 16, 91, 165, 167
Lügat-i Halîmî, 91
Lügat-i Naci, 124
Lütfi Tezkiresi, 45
Lüleburgaz, 270

M. Cevdet, 43
Macaristan, 19
Madrid, 254
Mağrib, 182
Mahmud Han, 10
Mahmud Paşa, 263
Maktul Mahmud Paşa, 237
Malta, 269
Manas destanı, 197
Mantıku't-Tayr, 40
Mardin, 280
Mayorka Adası, 190
Mazıoğlu, Hasibe, 192, 194, 195, 236
Mehdî (Derviş Hasan), 43
Mehmet Âkif, 48, 51, 154
Mehmet Salâhi, 124
Mehmet, III., 43, 225
Mehmet, IV., 178
Melik Muazzam İsa, 41
Mercimek Ahmet, 42, 51, 55
Meredith-Owens, G.M., 222
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 274, 276
Mevâidü'n-Nefâis fi Kavâidi'l-Mecâlis, 220, 232, 233
Mevlâ Yegân, 236
Mevlânâ Celâleddin Rümî, 40
Mısır, 17, 42, 264, 267, 268, 271. 344
Mir'atü'l-Memâlik, 204, 208
Mirahur Sarı Süleyman Ağa, 274
Mohl, J., 42
Molla Lütfi, 236, 237
Molla Siyahi, 231, 232
Mora, 264
Morel, Bartolome, 257
Mu'cemü'l-Büldan, 193, 254
Muallim Naci, 168, 219
Muhakemetü'l-Lugateyn, 311
Muhammed Mehdî Han, 91
Muhammed Pâdşah, 108
Muhammed, Hz., 164, 200, 230, 267, 335
Murat, I., 271
Murat, II., 42, 262
Murat, III., 43
Murat, IV., 177, 178
Musa peygamber, 84
Mustafa bin Mehmet et-Tabîb, 176
Mustafa Feyzi Efendi, 177, 178
Mustafa Nuri Paşa, 260, 269, 271, 273
Müfredat-ı Ragıb, 165
Mükremin Halil, 20
Mürsiye, 190
Mütenebbî, 38
Mütercim Asım Efendi, 109, 111, 118, 165, 302

Nâbî, 34
Nâilî, 32
Nakkaş Haydar, 149
Namık Kemal, 32, 38, 39, 40, 61, 229

Nazım Hikmet, 39
Necâtî Bey, 59-62, 66-69, 170-174
Necâtî Bey Divanı, 61
Necip Asım, 20
Nedim, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 40, 102, 167
Nef'î, 32, 34, 38, 40, 116, 215, 217
Németh, 10, 11, 12, 13, 20, 86
Nesîmî, 36
Netâyicü'l-Vukuat, 260, 273
Nevâî, 36, 166, 311, 323
Nizâmî, 45, 46, 313
Nuh Peygamber, 225

Oğuz(lar), 9, 10, 13, 14, 85, 86, 279, 296
Oğuznâme, 9, 12, 13, 17, 279, 280
Orkun, Hüseyin Namık, 9, 13, 17, 18, 22
Orta Asya, 20, 279, 311
Osman Gazi, 9, 270
Osman, II., 43
Osmanlı, 10, 33, 35, 42, 58, 62, 94, 102, 103, 117, 143, 150, 158, 171, 177, 220, 229, 246, 262, 264, 265, 267, 269, 271, 295
Otranto, 263

Ömer Seyfettin, 213
Örs, Hayrullah, 248
Özbek, 311, 315
Özbek Türkçesi, 306
Özön, Mustafa Nihat, 124, 340, 342
Öztelli, Cahit, 78, 79
Öztuna, Yılmaz, 117, 118, 122, 123

Pakistan, 339
Parasar, 199
Paris, 184
Pasin ovası, 323
Peçenek boyu, 10, 17
Peşman, Hüseyin, 145
Pîr Ahmet Bey, 261
Pir Sultan Aptal, 213
Pirî Reis, 183, 184, 185, 190
Piyale Paşa, 217
Püsküllüoğlu, Ali, 209, 210, 211, 213

Radloff, Wilhelm, 10, 24, 79, 81, 82, 84, 86-88, 91, 93, 94, 125, 165, 167, 283, 299, 304
Rado, Şevket, 123
Ramazanoğulları, 272
Rebâb-ı Şikeste, 216, 217
Refet, İshak, 91
Reşid bin Ebi'l-Hasen Israîlî, 178
Reşidüddin, 10, 11, 12, 279
Rıza Nur, 11, 12, 43
Roma, 254
Ruben, Walter, 279
Rumeli, 35, 157, 182, 263, 265, 307

Sacur suyu, 34
Salsalnâmeler, 44
Salur boyu, 12
Salur Kazan bkz. Kazan Bey
Samayloviç, 308
Sâmerrâ, 148
Sardunya, 269
Sehî Bey, 62
Selcan Hatun, 294
Selçuklular, 10, 11, 262, 266, 270, 279
Selçuknâme, 9, 12
Selim, II., 260
Selim, III., 149
Semendire, 296
Sengülâh, 54, 79, 82, 85, 86, 88, 91, 93, 133, 166, 167, 299, 323
Sertkaya, Osman, 198
Seydi Ali Reis, 204, 208
Seyyid Şerifî, 42

Shakespeare, 209
Sırat Köprüsü, 194
Sır-Derya, 279
Sırp, 270
Sicilli-i Osmanî, 177
Sinan Paşa (Sinâneddin Yusuf), 235-239, 244
Sinop, 11
Sivrihisar, 237
Siyer-i Kebir, 149
Sönmez, Asım, 109
Steingass, 54, 88, 89, 94, 108, 111, 143, 321
Sultan Bayezid Veli, 149
Suriye, 189
Süleyman Çelebi, 245
Süleyman Hayyim, 108
Süleyman Nazif, 29, 31
Süleyman, II., 178
Süleymannâme, 44
Sümer, Faruk, 196, 290
Süveyş, 181

Şah İsmail, 268
Şair Eşref, 230
Şair İsmet Bey, 144
Şakayık tercümesi, 236
Şakayık Zeyli, 176
Şam, 17, 51, 189, 268
Şecere-i Terâkime, 21, 307, 308
Şecere-i Türkî, 9, 10, 11, 12
Şehnâme, 13, 41, 42, 43, 44
Şemsettin Sami, 124-126, 137, 139, 140, 302
Şeyh Gâlib, 32, 40, 102, 146, 255
Şeyh Süleyman Efendi, 10, 14, 16, 79, 81, 85, 88, 91, 93, 165, 167
Şeyh Yahya kabilesi, 188
Şeyhî, 45, 46, 49, 50, 53
Şeyhülislam Ali Efendi, 176, 177
Şeyhülislam Ebûsaitzâde Feyzullah Efendi, 176, 177
Şeyhülislam Esat Efendi, 302
Şeyyad Hamza, 290
Şiblî-zade Ahmet, 149
Şinasi, 38, 40, 57, 58
Şirin, 208

Tâbî Mehmet, 222
Tablî Hasan Efendi, 177
Tacü't-Tevârîh, 229, 263
Tahmasib, M.G., 308, 309
Tahran, 161
Takvim-i Vekayi, 148, 150
Tanpınar, Ahmet Hamdi, 145
Tansel, Fevziye Abdullah, 57, 61
Tarhan, Ali Nihat, 59, 63
Târih-i Âl-i Osman, 117, 236
Tarih-i Oğuz ve Türkân, 10, 11, 12
Tarlan, Ali Nihat, 57, 142, 174
Tazarru'nâme, 235-239, 241, 243-245
Tekirdağı, 176
Tepegöz, 201, 280, 307, 333, 334
Tesalya, 341
Tevârîh-i Cedîd-i Mir'ât-ı Cihan, 21, 198
Tevfik Fikret, 31, 32, 37, 39, 54, 97, 154, 215, 216, 217
Tımışvar, 296
Tietze, Andreas, 91, 188
Tiflis, 314
Tihrânî, Ebû Bekir 197
Timur, 271
Timurtaş, Faruk K., 45, 50, 52-56
Togan, Zeki Velidi, 85, 279, 288, 310
Töker boyu, 10
Trabzon, 280, 331
Transilvanya, 267
Tulum, Mertol, 235-241, 243, 245

Tuna, 143
Tunca, 143
Tuncer, Hadiye, 176, 178, 179, 180
Tunus, 190
Turan, Şerafettin, 117, 118, 119
Türkistan, 82, 279
Türkiye, 9, 62, 139, 280, 302, 306, 310, 315, 316, 318, 320
Türkiye Türkçesi, 206, 286, 306, 307, 310
Türkmen, 280

Ubeyd Zâkânî, 232
Umman Denizi, 181, 205
Uruz, 200, 279, 294, 301, 321
Uşâkîzâde, 176, 177, 178
Uşun Koca, 201
Uygur, 12, 198
Uysal, Ahmet, 196, 290
Uysal, Sermet S., 215
Uzun Hasan, 261, 267, 272, 273
Uzunçarşılı, İ.H., 177, 237

Üreğir kabilesi, 11
Üsküdar, 33
Üstat Ekrem, 35

Varşova, 258
Vatikan Yazması, 82, 83, 282, 286, 288, 298, 300, 312, 315-329, 331, 333, 336, 338
Viviani, Rene, 258
Vullers, Ionnis Augusti, 108

Walker, Warren S., 196, 290

Yahya Kemal, 61, 99, 107, 109, 112, 115, 116, 145, 146, 154, 251, 254, 255, 257, 258, 259
Yalancı oğlu Yalancuk, 293
Yapağılu Koca, 334
Yâsincizade Abdülvehhâb, 148
Yaşar Kemal, 209, 210, 211, 213
Yavuz Sultan Selim, 229, 268, 273
Yazar kabilesi, 11
Yazıcıoğlu Ali, 12
Yegenek, 294, 308, 326
Yemen, 181
Yener, Cemil, 220
Yetîmî, 206
Yıldırım Bayezid, 266
Yıpar boyu, 10
Yıva boyu, 11
Yunus Emre, 32, 37, 38, 39, 40, 169, 202
Yüksel, Orhan, 123
Yünlü Koca, 334

Zekeriyyazade, 217
Zenker, 94
Ziya Paşa, 32, 38, 39, 40
Zübeyr, Hâmit, 91
Zülkadriye, 272

DESTURSUZ
BAĞA GİRENLER

Orhan Şaik Gökyay

"Bu yazıların amacı, hiç kimsenin, bir bölüğü pek aşırı olan yanlışlarını sergilemek değildir, kesin olarak. Ancak bunca yüzyıllara serpilmiş olan ve türlü açılardan değer taşıyan kültür ürünlerimizin, gelişi güzel, çoğu kez çetin olan bir emeği göze almadan, bugünün diline getirilemeyeceği yolunda, okuyuculardan bu alana girecek olanlara bir uyarıda bulunmak istenmiştir. Bir kitabı, yalnızca, o da birçoğu yetersiz olan sözlüklerin yardımıyla anlamanın yolu olmadığı tanıklarıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Sadeleştirmeye, bu yoldan tanıtmaya kalkıştığımız bir kitabın, dilinden önce, onun yazıldığı zamanın, çevrenin, yazarının dilini, üslubunu ve özellikle kültürünü kavramadan, bu gömünün tılsımını çözemeyiz. Bu tılsım, masallardaki gibi, birkaç sözcüğün büyüsüyle açılamıyor, meydanda.İşin başka bir yönü de var; o da bize daha da hazırlıklı olmayı buyuruyor. Yoksa sonuç, bir milletin varlığını kalem yerine, bilgisiz ve insafsız kazmalarla yok etmeye varır. Daha da kötüsü bu soydan emeksiz, bilgisiz, açıkçası çırpıştırma yapıtlar, okuyucuyu yanıltır, onu kendi öz zenginliği ve kültür varlığı üzerinde umutsuzluğa sürükler; bu yüzden de onu, kendinden koparıp çok uzaklara atar..."

Türk edebiyatında edebi eleştiri türüne ait yetkin ve gelişmiş örneklere ne yazık ki pek fazla rastlanılamıyor. Bu alandaki geri kalmışlığın en büyük nedenlerini, eleştiri gücünü kanıtlamış kişilerin yokluğu ve yapılan eleştirileri olgunlukla karşılayıp bunlardan yararlanabilecek bilimsel anlayışın bir türlü oturmamışlığı olarak sayabiliriz. Orhan Şaik Gökyay'ın bu alandaki yazılarını bir araya getiren *Destursuz Bağa Girenler*, edebi eleştiri türünün çok az yetkin örneğinden biridir.

www.kabalci.com.tr

ISBN 975-997-102-X

9 789759 971021